Henri Perruchot

viața lui cézanne

Editura Meridiane

Prezentarea grafică: **Val Munteanu**

Henri Perruchot

viața lui cézanne

În românește de

SERGIU DAN

EDITURA MERIDIANE
București, 1967

Pe coperta I:
CÉZANNE. *Pont de Mainecy* (fragment)
Jeu de Paume, Paris
(diapozitiv color Preiss &Co
Kunstverlag, Ismaning)
Pe coperta a IV a:
CÉZANNE. *Autoportret.*

CUVÎNTUL AUTORULUI

Voi repeta aici ceea ce scriam la începutul *Vieții lui Van Gogh:* această carte nu-i o biografie romanțată.

Am adunat tot ce se poate ști astăzi despre Cézanne; am adunat și am confruntat documentele pe care le avem despre el; am vizitat locurile unde a trăit, am interogat peisajele și lucrurile. Pe scurt, n-am afirmat nimic ce nu s-ar putea justifica.

Pe de altă parte, la fel ca și în *Viața lui Van Gogh* și din același motiv, pentru a nu distruge unitatea povestirii, am hotărît să reduc cît mai mult cu putință referințele din subsolul paginii, limitîndu-mă să menționez sursele la sfîrșitul volumului, într-o bibliografie.

E dificil să te apropii de Cézanne. Era un om destul de ascuns. Cei care l-au cunoscut au lăsat portrete contradictorii. Și aceasta nu-i cea mai neînsemnată dificultate de care se izbește biograful. M-am străduit să depășesc aceste contradicții. M-am străduit să regăsesc, dincolo de accidentele superficiale, continuitatea profundă a unei vieți. Am reușit oare? O doresc. Misiunea mea a fost deseori ingrată; dar a fost o misiune care m-a exaltat.

Trebuie să recunosc cît îi sînt de îndatorat domnului John Rewald, ale cărui lucrări erudite, atît în ceea ce îl privește pe Cézanne cît și istoria impresionismului, oferă o documentare foarte bogată și amplu verificată. De asemenea, mi-au fost deosebit de prețioase studiile domnilor Lionello Venturi, Gerstle Mack, Bernard Dorival, Jean de Beucken etc. Trebuie să-mi exprim de asemenea mulțumirile mele față de doamna Emile Bernard, care mi-a deschis cu generozitate arhiva de familie și mi-a comunicat importante și numeroase inedite, față de doamna E. Blondel-Flory, de domnii R. Avezou, Michel-Ange Bernard, Jules Joëts, Hubert Juin, Emile Lombard, Henry de Madaillan, Victor Nicollas, Lucien Noël, care m-au ajutat să precizez anumite detalii, mi-au furnizat documente sau m-au îndrumat spre cele mai utile surse de informare.

H. P.

PROLOG

UN PROVINCIAL DE VAZĂ PE LA 1850

Tatăl meu a fost un om de geniu; mi-a lăsat un venit de 25.000 de franci.
CÉZANNE

S-a scurs mai bine de o jumătate de secol de cînd Aix-en-Provence a adormit. A fost o capitală; nu mai este acum decît o reşedinţă de plasă. Al şaptesprezecelea şi al optsprezecelea veac au văzut culmea strălucirii sale. Era vremea cînd marii seniori de prin partea locului, aparţinînd unor familii ca Vauvernargues, Estienne d'Orves, Raousset-Boulbon, Forbin, Saint-Marc şi atîţia alţii îşi construiau minunatele lor palate pe Strada Mare, denumită le Cours, şi trasată exact cu două sute de ani în urmă. S-au dus vremile acelea. Aix « e un Pompei », spune Louise Colet. Aix moţăie. În 1850, protipendada tîrgului număra încă şapte sute de familii, dar a renunţat să mai meargă în pas cu timpul. Aristocraţia din Aix nu vrea să moară. Cei mai mulţi dintre membrii ei s-au retras în vechile lor palate, alcătuind o societate morocănoasă, izmenită, invizibilă, tînjind după trecut, după bogăţia pierdută, ducînd un trai calic în mijlocul mobilelor de epocă pîndite de anticari. O singură litieră mai circulă duminica, cea a marchizei de la Garde. Ea trece ca o arătare din alte vremi, cum şi este într-adevăr: marchiza de la Garde nu mai e decît o foarte bătrînă doamnă care-şi aminteşte de ziua cînd a fost prezentată Mariei-Antoinette la Versailles. De altminteri, pentru că n-a găsit alţi oameni să-i poarte litiera, a recurs la cioclii tîrgului, îmbrăcîndu-i

în livreaua casei sale. Anacronism surprinzător, dar la urma urmei nu mai puțin curios decît acea frontieră ideală care desparte și astăzi cele două alei care compun strada Cours: cea meridională rezervată protipendadei și cea nordică lăsată oamenilor de rînd.
Oricum ar fi, viața continuă la Aix. Pînă ieri aristocratică, ea devine azi burgheză. Oamenii și-o consacră negoțului. Pe Strada Mare, această inimă a tîrgului, — cei din Aix îi zic *Curss* — unde atîta vreme nu s-a pomenit nici o dugheană, unde, înainte de Revoluție, numai cafenelele erau îngăduite, prăvăliile s-au înmulțit. Chiar și cafenelele, din ce în ce mai numeroase, și-au adăugat birouri de poștă și mesagerii. Da, orice s-ar spune, la Aix viața continuă. Sub domnia lui Louis-Philippe, detronat cu doi ani în urmă, s-au înființat facultatea de litere, școala de arte și meserii și școlile normale. Acum sînt pe cale de a fi instalate primele lămpi cu gaz aerian, pe Strada Mare, firește. A fost înjghebat și un obor de vite. De patru ani se lucrează la un canal conceput de un inginer, pe nume François Zola, pentru a se veni de hac lipsei de apă, care se face simțită în lunile secetoase în orașul cu treizeci de fîntîni. Tot de patru ani se lucrează la linia de cale ferată care va face legătura între Aix și Rognac; poate că într-o zi se vor construi și alte drumuri de fier care vor lega Aix de Marsilia, de o parte, și Aix de Pertuis de altă parte. Asta însă cu siguranță că va cere timp. Viața la Aix continuă, dar într-un ritm potolit. El rămîne un tîrg mărginaș, departe de forfota acestui veac industrial. Nu are decît cîteva fabrici de pălării, de bomboane sau de turte de migdale. E puțin, și totuși pentru Aix e destul de mult. Aix preferă să viseze la ceea ce a fost decît să se gîndească la ceea ce ar putea deveni. De altfel, Marsilia cea plină de lume și de fabrici, clocotitoarea Marsilie, care i-a răpit supremația, îl strivește. Aix nici măcar nu-și dă osteneală să rivalizeze cu ea. Nici n-ar putea, dar ce-are a face? Aix nu vrea decît să-și păstreze anumite prerogative; el este orașul Facultății de Litere, al Curții de Apel, reședința arhiepiscopiei. Sub castanii de pe Strada Mare ce-au luat de curînd locul ulmilor de două ori seculari care au trebuit să fie tăiați (în zilele Revoluției cîțiva nobili au fost spînzurați de crengile lor), profesori și magistrați se întîlnesc cu protopopi și canonici. De

altfel, e un oraş foarte pios. Dacă văduvele de neam sau bătrînii nobili caracterizează oarecum vechea capitală a Provenţei, nici sutana nu are aici o importanţă mai mică. Călugării capuţini şi iezuiţii roiesc peste tot. Ei adaugă o notă deosebită monotoniei, farmecului niţel cam trist al acestui oraş tăcut în care susurul gingaş al fîntînilor îngînă un cîntec de demult.

În acest oraş adormit, cu o populaţie care nu mai sporeşte (vreo douăzeci şi şapte de mii de locuitori), numele unui om e pe buzele tuturor. Nobilimea nu-l bagă în seamă, burghezia îl dispreţuieşte şi-l ţine la distanţă, dar, în taină, îl invidiază. Ca şi poporul de altfel, care-l admiră.
Numele lui? Louis-Auguste Cézanne. În vîrstă de cincizeci şi doi de ani, destul de bine legat, cu faţa spînă şi masivă, aproape chel, cu fruntea înaltă brăzdată de două cute voluntare între sprîncenele puternic conturate, Louis-Auguste arată ca un burghez din vremea lui Louis-Philippe, plin de el şi nu prea suspect de complicaţii metafizice. În privirea lui citeşti duritate, dar şi ironie. E fără îndoială un « pişicher şi jumătate », cum spun cei de pe acolo. Şi asta a dovedit-o îndeajuns.
Prin 1650, epoca de glorie a micului Aix, nişte munteni din cealaltă parte a munţilor, care de abia îşi duceau zilele la Cézanne, un burg mititel din Alpii ligurici, emigraseră la Briançon. N-au avut de făcut cale prea lungă, pentru că numai douăzeci şi patru de kilometri despart cele două localităţi aşezate de o parte şi de alta a vestitului defileu Genèvre, străbătut pe rînd, de-a lungul istoriei, de Hanibal, de Cezar şi de Carol al VIII-lea; şi fără îndoială că ei nu s-au simţit multă vreme înstrăinaţi acolo, căci Cézanne, orăşel de limbă şi de tradiţie franceză, făcea parte de mult din comitatul Briançon. Schimbînd de reşedinţă, ei îşi iau numele tîrgului lor natal, zicîndu-şi Cézanne sau Cézane, ba chiar Césane; ortografia numelui lor de familie rămîne multă vreme schimbătoare.
La Briançon, Cézannii n-au făcut avere. Unul din ei, Blaise, cizmar de meserie, era mai bogat în plozi (o duzină de copii) decît în bani sunători. Aşa că, dacă nu tot neamul, cel puţin cîţiva dintre aceşti Cézanne o pornesc iar la drum. Unul din neamul lor, Denis, a

cărui familie se va înmulţi, fără să se îmbogăţească însă, se aciuiase la Aix înainte de 1700. Peruchieri şi croitori, iată ce-au fost Cézannii din Aix şi se părea că niciodată nu vor evada din modestele lor îndeletniciri. Unul din nepoţii lui Denis, Thomas-François-Xavier, născut în 1756, vru să-şi încerce iarăşi norocul aiurea; plecînd din Aix, se stabili ca croitor la douăzeci de kilometri spre sud-est, dincolo de munţii Regaignais, în tîrguşorul Saint-Zacharie. Avea să moară acolo în 1818, fără să fi izbutit să se ridice mai sus decît vreunul din neamul său, lăsînd în urmă un fiu de douăzeci de ani, pe Louis-Auguste Cézanne, cel de care ne ocupăm aici. Născut la Saint-Zacharie pe vremea Directoratului, în anul VI, la 10 messidor (adică la 28 iunie 1798), Louis-Auguste fusese un copil plăpînd. Pe măsură însă ce creştea, se făcea tot mai zdravăn şi cînd tată-său muri, era un flăcău voinic, clocotind de viaţă. Însufleţit de o ambiţie neînduplecată, se gîndi că tîrgul Saint-Zacharie nu-i va oferi niciodată o şansă cît de mică de a scăpa de mediocritatea în care zăcuseră ai săi pînă atunci. Luă din nou drumul spre Aix, străbătut odinioară de familia lui, şi acolo intră în slujba unor negustori de lînă, pe nume Dethès. La Aix, în anii acestui început de veac, una din micile industrii locale, veche îndeletnicire a localnicilor, cunoştea acum o oarecare înflorire: fabricarea pălăriilor. Fermierii de prin împrejurimi creşteau numeroşi iepuri de casă al căror păr era transformat în fetru de mai multe fabrici din oraş. Se exportau cam peste tot pălăriile de fetru din Aix. În 1812, cînd avea douăzeci şi trei de ani, Louis-Auguste se hotărî să înveţe meşteşugul de pălărier şi pentru asta plecă la Paris.

Rămase în Capitală vreo patru ani, muncind cu rîvnă ca să-şi facă ucenicia cît mai repede, spre a ajunge lucrător şi apoi om de încredere al patronului. Acesta îl preţuia; patroana încă şi mai mult, se pare, dar bineînţeles pentru cu totul alte motive. În ochii oricărui alt flăcău mai puţin îndrăzneţ, situaţia sa ar fi părut ideală. Nu asta însă era şi opinia lui. În 1825 se întoarse la Aix, foarte hotărît să înceapă lupta. Avea douăzeci şi şapte de ani.

În timpul uceniciei sale la Paris, Louis-Auguste trebuie să fi pus ceva bani de o parte. Fapt este că, o dată ajuns

la Aix, își luă un asociat, un anume Martin, spre a deschide o prăvălie pentru vînzarea și exportul pălăriilor — și unde credeți că-și vor instala negoțul? — chiar pe Strada Mare, la numărul 55, colț cu strada Grands-Carmes. Pe semne că cei doi asociați își dădură curînd seama că nu dispun de fonduri suficiente, căci îi vedem adăugîndu-și un al treilea asociat, un oarecare Coupin, tot așa de pișicher ca și Louis-Auguste. Casa « Martin, Coupin și Cézanne » a fondată.

În Aix, lumea începu să trăncănească. Pe Strada Mare, pe terasele cafenelelor, umbla din gură în gură un calambur care nu era lipsit de haz răutăcios: schimbînd în joacă înțelesul cuvintelor (Cézanne-Seize ânes) *, oamenii spuneau, făcînd cu ochiul: « Martin, Coupin și Cézanne fac 18 dobitoace ».

Glumă fără rost. Cele « 18 dobitoace » au izbutit să se impună celor din Aix și negustoria lor se dezvolta repede. Louis-Auguste nu greșise drumul. Putea, în sfîrșit, să pornească la cucerirea bogăției. În ochii lui, la drept vorbind, nimic altceva nu avea vreo însemnătate, afară de bani, semnul neîndoios al reușitei sociale. Cu o agerime mereu trează, dovedind o inteligență rapidă și inventivă, prudent și totuși îndrăzneț, pe cît de dibaci pe atît de aprig în afaceri și grozav de meticulos, fără să se cruțe pe el însuși așa cum nu-i cruța nici pe alții, tiranic și iute la mînie, cumpătat din fire dar zgîrcit de nevoie și strîngător, Louis-Auguste era mînat în drumul său spre avere de o singură pasiune, banii și iar banii. Dragostea nu-l prea tulbură în ciuda temperamentului său înfocat. La patruzeci de ani, cînd afacerile sale de pălărier luaseră un mare avînt, se încurcă în chipul cel mai banal cu o fată de douăzeci și patru de ani, Anne-Elisabeth-Honorine Aubert, fiica unui scăunar și sora unuia dintre slujbașii săi. Din această legătură se născu un fiu, Paul (18 ianuarie 1839), iar cu doi ani mai tîrziu o fiică, Maria (4 iulie 1841), pe care Louis-Auguste îi recunoscu chiar de la naștere drept ai săi. Lăsă totuși să treacă aproape trei ani înainte de a se hotărî să legalizeze această situație, la drept vorbind destul de răspîndită pe atunci în clasele de jos. Abia la 29 ianuarie 1844, cînd împlinise patruzeci și cinci de ani, se căsători cu Elisabeth Aubert.

---

 * Adică: șaisprezece măgari. (N.T.)

Nu s-ar putea spune cam la cît ajunsese capitalul său în vremea aceea. Trebuie să fi fost, fără îndoială, o sumă importantă. Cea mai bună dovadă este că, în anul următor, cei trei asociați ai prăvăliei de pălării de pe Strada Mare se despart, iar Louis-Auguste nu numai că rămîne singurul stăpîn, dar își lărgește activitatea într-un domeniu nou.

Crescătorii de iepuri care furnizau pieile necesare industriei din Aix se aflau uneori la ananghie. Ca să nu sufere și negoțul său de pe urma acestor crize financiare care-i bîntuiau pe furnizori, Louis-Auguste consimțea să le împrumute din cînd în cînd bani, bineînțeles cu dobîndă. Și nu după multă vreme, descoperi că operația în sine este un izvor însemnat de cîștig. Își înmulți deci afacerile de acest soi și în curînd ajunse cămătarul recunoscut al multor oameni, atît din Aix cît și din împrejurimi. Neglijîndu-și încetul cu încetul meseria de pălărier, sfîrși prin a nu se mai interesa decît de afacerile sale financiare. Nu le putea da totuși amploarea dorită, căci în Aix exista o bancă, banca Bargès, pe strada l'Ancienne-Madeleine. Ar fi trebuit să înființeze singur o altă întreprindere de acest fel și să intre în concurență cu banca Bargès, lucru pesemne prea îndrăzneț, s-o fi gîndit Louis-Auguste, căruia succesul nu i se urcase la cap.

Louis-Auguste n-avu nevoie să-și frămînte mintea multă vreme; în 1848, banca Bargès dădu faliment. Fără să mai aștepte, Louis-Auguste se hotărî să-i ia locul. Intră în vorbă cu fostul casier al băncii falite, unul cu nume provensal, îl chema Cabassol, care nu avea para chioară dar avea în schimb o bogată experiență, și-i propuse să se asocieze. Cei doi căzură numaidecît la învoială și se legară printr-un contract pe cinci ani și trei luni, cu dreptul de a fi prelungit. Cîștigurile vor fi împărțite pe din două. Cabassol urma să contribuie la reușita întreprinderii cu vasta și precisa lui cunoaștere a tehnicii operațiilor bancare, iar Louis-Auguste aducea capitalul. La 1 iunie, banca Cézanne și Cabassol era inaugurată. Louis-Auguste aruncase în balanță 100.000 de franci-aur.

1850. Trecuseră doi ani de cînd banca Cézanne și Cabassol își începuse activitatea. Situația ei era înfloritoare. La fel de șireți și lacomi de bani și unul și altul,

cei doi asociați nu-și îngăduiau nici un lux. Își acordau anual, pentru cheltuielile lor de trai, doar cîte 2.000 de franci fiecare.
Ce-i drept, Louis-Auguste mai primea pe deasupra o dobîndă de 5 la sută asupra capitalului său, ceea ce însemna un supliment de cinci mii de franci anual. N-are a face! Nu obișnuia să zvîrle cu banii și avem motive să credem că nici n-a căpătat vreodată acest obicei. Cînd și-a desfăcut stocurile de pălării, a avut grijă să pună deoparte cîteva jobene pentru ocazii deosebite, dar mai ales un număr impresionant de șepci cu cozorocul lung, pentru toate zilele, să-i ajungă cît o trăi, așa că nu mai avea nevoie să scoată un ban din pungă în privința asta. « Văzut-ai hîrlețul din capul lui moș Cézanne? » se spunea, căci Louis-Auguste ajunsese ținta glumelor întregului oraș din pricina șepcii sale. El se face că n-aude. Măsoară cu un ochi batjocoritor văduvele de neam mare în rochiile lor de mătase și pe bătrînii marchizi plastronați. Știe bine cît valorează aceștia în bani sunători, în ciuda ifoselor ce și le dau, a privirilor absente și distante pe care le plimbă asupra lucrurilor; știe de asemenea cît face el, în ciuda ținutei sale neglijente, a « hîrlețului » și a ghetelor mari țărănești din toval alb nevopsit, pe care le poartă întotdeauna, căci nu mai trebuie să le dea cu ceară.
« Tu ce zici, Cabassol? » îl întreba pe asociatul său, în provensală, cînd vreun client cerea bani cu împrumut fără să prezinte garanții suficiente. Cei doi asociați se înțeleseseră asupra acestei fraze care însemna limpede: « Refuză. Nu avem bani pentru rău-platnicul ăsta ». Louis-Auguste cunoștea aproape pînă la o para puterea de plată a tuturor locuitorilor din Aix.
Averea lui creștea văzînd cu ochii. Zi de zi, tot mai mult aur îi intra pe mînă. Urmașul emigranților săraci de dincolo de munți biruise. Ca mîine avea să arate clar orașului cît de mare îi este izbînda, cumpărînd cu 80.000 de franci o frumoasă casă de țară, conacul de la Jass de Bouffan, construită de domnul Villars pe cînd era guvernator al Provenței; iar mai tîrziu, mult mai tîrziu, murind la 88 de ani, avea să lase o moștenire de 1.200.000 de franci-aur.
Ajuns la bogăție, cu viitorul familiei asigurat, ce mai
 putea rîvni acest Louis-Auguste Cézanne? Pe drept

cuvînt mulțumit că-și împlinise ambițiile, mai dorea totuși un lucru, unul singur: ca și copiii lui să facă ceea ce făcuse el, să-i continue opera, să devină mereu mai puternici, căci pentru Louis-Auguste Cézanne nu exista decît o singură forță, cea pe care ți-o dă banul, un singur adevăr, banul, un singur drum în viață: să cîștige bani, un singur țel al activității omului: să înmulțească la infinit banii.

Louis-Auguste Cézanne își privește fiul, pe Paul. Paul va fi într-o zi succesorul său. Banca Cézanne și Cabassol va fi într-o zi Banca Paul Cézanne, domeniul unui mare mînuitor de bani.

PARTEA ÎNTÎI

O VOCAȚIE

1839—1862

I. CUTIUȚA CU ACUARELE

Văzui deunăzi pe fetița unuia dintre prietenii mei înarmată cu o cutie de acuarele. Să pui asemenea unealtă în mîna unui copil!
DEGAS

In fața clădirii de pe Strada Mare, unde e instalat magazinul de pălării « Martin, Coupin și Cézanne », se joacă un copil: Paul, fiul lui Louis-Auguste. Casa e veche (dintr-o friză roasă de vreme se scurge molozul) și parcă izolată de celelalte de pe Strada Mare, pentru că la apus dă în strada Grands-Carmes, la răsărit într-o ulicioară strîmtă, pasajul Agard, pe unde poți ajunge mai repede în piața palatului de justiție. Jumătate întuneric, jumătate lumină, acesta e domeniul micului Paul. Sub boltă, la intrarea în pasaj, iată în penumbră ușa care trebuie împinsă ca să urci la apartamentul unde umblă de colo-colo, prinsă de treburi, mama; iar în fața magazinului te întîmpină din nou forfota voioasă a străzii, în bătaia soarelui care-și cerne razele prin frunzele bătrînilor ulmi despre a căror tăiere se auzea vorbindu-se. Diligențe sosesc din Avignon, din Marsilia sau din Var; ele se opresc, firește, pe partea dinspre nord, acolo unde locuiesc oamenii de rînd, partea însorită a străzii, îndrăgită de soare și fremătînd de viață. Nu aici însă, în această casă de pe Strada Mare, s-a născut Paul. Cînd mamă-sa simțise că se apropie ceasul să nască, părăsi locuința lui Louis-Auguste, de deasupra prăvăliei, și se mută vremelnic pe rue de l'Opéra, la numărul 28, o prelungire a străzii principale. Făcuse

asta, firește, pentru că nu vroia să dea loc la trăncăneli pe socoteala ei și a tatălui copilului ei. Se pare că peste doi ani și jumătate, cînd avea să vină pe lume Maria, sora lui Paul, tînăra mamă se va sinchisi mai puțin de gura lumii, căci de această dată nu se va mai grăbi să se mute.

Paul se joacă, rîde urmărind cercurile de lumină pe care soarele le face și le frînge sub adierea vîntului, pe trotuarul din fața prăvăliei. Ce lumină! Și ce de culori pe strada asta! În zilele de tîrg era un necontenit du-te-vino de harabale mari țărănești vopsite în galben, roșu sau verde. Negustori de vite, îmbrăcați în cămăși albastre, mînă înaintea lor cirezi întregi și turme de oi. Pe terasele cafenelelor, jucătorii de cărți, așezați înaintea unei sticle cu vin de Palette, își fac partida, pufăind din pipele lor de lut alb. Soarele pune umbre viorii sau reflexe de smarald pe vestele cafenii și pe cămășile de culoarea cerului. Voioasă și surîzătoare, Provența toată era acolo, Provența rustică și populară. În zilele acestea, mama lui Paul — o femeie înaltă și zveltă, foarte oacheșă și încă foarte tînără căci nu împlinise nici treizeci de ani, — are multă bătaie de cap cu țîncul ei. Profitînd de cea mai mică neatenție, el se furișează cu pași mărunți printre oameni și vite, aleargă să soarbă mireasma fructelor proaspete aduse din împrejurimile Aix-ului, mirosul de usturoi, de măsline, de ardei, de pătlăgele vinete și roșii care se amestecă cu cel de usuc împrăștiat de turmele behăitoare coborîte de pe dealurile din Trévaresse. Mamă-sa poate să-l strige mult și bine; Paul nu face decît ce-l taie capul. Trebuia să-l aducă pe sus, mîrîind îmbufnat, după ce îi trăgea și o scatoalcă spre a-l sili să intre iar în casă.

La patru ani, Paul Cézanne e într-adevăr o zgîtie de copil; și nu întotdeauna prea simpatic. Nu are nimic din acea drăgălășenie de bebeluș care umple mamele de fericire. Aprins și încăpățînat ca și taică-său, nu renunță la ceea ce vrea el și din cînd în cînd urlă și dă din picioare, în niște răbufniri teribile a căror pricină numai cu greu o poți ghici; de altfel, crizele acestea încetau tot atît de brusc cum începuseră. Și totuși, rareori copil mai afectuos ca el. O adoră pe soră-sa, Maria, își adoră mama și, ei da! își adoră și tatăl, acest tată deja bătrîn (avea patruzeci și cinci de ani), care îl intimidează,

de care se teme, a cărui voce autoritară era deajuns să rostească cuvintele ceva mai răspicat pentru ca Paul să se închidă într-o tăcere îndărătnică. Dar exista în casa lor cineva care s-ar încumeta să crîcnească atunci cînd vorbește Louis-Auguste?
Paul va părăsi curînd casa aceasta de pe Strada Mare, în care petrecuse atîtea clipe fericite. Părinții săi sînt gata să se mute. Cum afacerile lui Louis-Auguste erau tot mai înfloritoare, vroiau să trăiască mai la largul lor și găsiră o locuință într-o stradă liniștită, dar strîmtă, întortocheată, întunecoasă, strada Glacière. Pentru Paul, vremea preocupărilor serioase nu era departe. Curînd va începe să meargă la școală.
Părinții lui luaseră și ei o hotărîre foarte importantă. La 29 ianuarie 1844, adică zece zile după ce Paul împlinise cinci ani, se căsătoresc în fața legii. Destul se trăncănise pe socoteala lor!
Paul e însă prea mic pentru a înțelege semnificația acestei ceremonii care, de azi înainte, îi ridica, pe el și pe soră-sa, la rangul de copii legitimi. El își vedea de joacă. Descoperise chiar atunci un joc nou care o încînta pe mamă-sa tocmai fiindcă era un joc liniștit: cu o bucată de cărbune, Paul mîzgălea desene pe ziduri. Văzînd într-una din zile pe perete un desen al lui Paul, domnul Perron, un prieten al lui Louis-Auguste, exclamă: « Dar ăsta e podul Mirabeau! » Și ceea ce desenase Paul era într-adevăr podul Mirabeau de peste Durance. Doamna Cézanne se umfla în pene. Faptul că Paul știa atît de bine, la vîrsta lui, să redea lucrurile în chip asemănător, n-o lăsa nicidecum indiferentă. Adevărul este că, spre deosebire de soțul ei, doamna Cézanne punea în viață mult capriciu și fantezie. Plină de intuiție și feminitate, are inteligența ființelor cu multă imaginație, care înțeleg orice din primul moment. Era romanțioasă, visătoare, nițel himerică.
De altfel, avea cui să semene. Prin maică-sa, soția scăunarului, ea aparținea unei familii marseieze de meșteșugari foarte umili, familia Girard, care și-au înfrumusețat obîrșia cu multă imaginație, pretinzînd că unul din străbunii lor fusese general în armatele napoleoniene.Acesta, în tovărășia soțului Paulinei Bonaparte, ar fi participat la expediția din insula Santo-Domingo, unde s-ar fi căsătorit cu o indigenă de culoare. În vinele lor, grație

acestui zurbagiu, ar curge aşadar şi ceva sînge negru. Simplă născocire, fireşte, dar pe care cei din familia Girard o repetau cu plăcere.
La şcoala primară de pe strada des Epinaux, unde merge acum, Paul se arată a fi un elev cuminte şi ascultător. Dascălii lui sînt mulţumiţi de el. Lunile trec fără evenimente deosebite. Paul leagă prietenii trainice cu cîţiva dintre colegii săi, mai ales cu unul din ei, Philippe, fiul lui Solari, cioplitorul în piatră. Philippe e drăguţ, îndatoritor, plin de haz, un camarad ideal. Cu el se joacă Paul tot timpul, sau, spre marea emoţie a mamei sale, hoinăreşte pe străzile vechi ale tîrgului. Îndrăgea uliţele astea strîmte şi liniştite, le gusta umbra învăluită de tăcere, îi plăcea somnolenţa lor. Trebuie să spunem că Paul, ca şi mamă-sa, se lasă furat de visuri. Cînd tatăl său se întoarce acasă, în strada Glacière, cu mii de proiecte în cap, şi cînd o cam repede pe doamna Cézanne, cînd se răsteşte niţel, Paul nu are decît o dorinţă: să treacă nebăgat în seamă. Paralizat de prezenţa strivitoare a tatălui său, se izolează, se închide în el, dispare. Îşi caută şi un sprijin şi, lucru curios, îl află la soră-sa, Maria, care nu se teme de nimic şi ajunge s-o asmuţi puţin, ca să-l înfrunte chiar şi pe Louis-Auguste.
Şi nici Louis-Auguste n-ar mai avea nimic de zis; ar rîde. Bineînţeles că dintre cei doi copii, el ţine mai mult la fiică-sa decît la blegul acesta de Paul care se poticneşte şi de cel mai neînsemnat obstacol. Va trebui deci să se dezmorţească nătăfleţul ăsta, dacă vrea să fie vrednic de a-l moşteni într-o zi pe tatăl său.
Acum, merge şi Maria la şcoala din strada Epinaux, care e o şcoală mixtă. Cei doi copii fac drumul împreună. Lui Paul îi revine grija de a veghea asupra surioarei. Fetiţei însă nu i-a trebuit mult ca să priceapă cît de neîndemînatic e fratele ei mai mare; ea îl ajută să iasă din cele mai mici dificultăţi în care se împotmoleşte. Surioara trece pe nesimţite de la protecţie la tiranie. Paul se minunează cît de chibzuită şi de ageră e Maria şi se lasă condus de dînsa, dar cîteodată, cînd ea devine prea poruncitoare, îşi pierde sărita şi schiţează o împotrivire: « Ia mai taci, puştoaico, îi spune cu blîndeţe, dacă te ating n-o să-ţi fie bine ».
Paul are nouă ani cînd revoluţia din 1848 îl mătură pe regele Louis-Philippe. A Doua Republică începe într-un

vălmăşag de frămîntări. O criză economică bîntuie
ţara. Recoltele proaste din 1846 şi 1847 aduseseră foa-
metea. La Paris, poporul se agită. Dispreţuind această
vîltoare, Louis-Auguste îşi continuă ascensiunea. La
1 iunie îşi deschide banca în strada Cordeliers, la numărul
24; ceva mai tîrziu se va muta în strada Boulegone, la
numărul 13. Pentru el acesta e momentul hotărîtor.
Urmîndu-şi cu înverşunare drumul spre bogăţie, îi
refuză soţiei sale orice lux, ba chiar şi plăcerile cele
mai simple. Să se fi gîndit oare s-o mai uşureze pe doamna
Cézanne de grijile gospodăriei, cînd se hotărî să-şi bage
fiul semi-intern la şcoala Saint-Joseph, de lîngă biserica
Sainte-Marie-Madeleine? Se prea poate. Oricare ar fi
fost motivul acestei hotărîri, în 1848 Paul intră la Saint-
Joseph. Începe o viaţă nouă pentru el, dar se obişnu-
ieşte repede. Se obişnuieşte cu orice. Cum o vrea Dumne-
zeu, îşi repetă în toate prilejurile. Dumnezeu şi ceilalţi.
Pe măsură ce trece timpul, trăsăturile firii sale se preci-
zează. Nu e nicidecum un luptător sau dacă este, luptă
într-un fel al său, cedînd şi refugiindu-se în cine ştie ce
tărîm inaccesibil.

Ar putea fi oare într-adevăr definit cu atîta exactitate
cum s-ar cuveni? Purtarea lui pare deseori stranie sau
cel puţin neaşteptată. E prea mobil, cu o sensibilitate
prea vie, aproape bolnăvicioasă, ca să-l poţi înţelege;
e gălăgios şi timid în acelaşi timp, nepăsător şi pătimaş,
sălbatic şi prietenos, după prilej şi toane, după impre-
siile diverse şi succesive pe care le fac asupra lui
oamenii şi lucrurile.

Influenţele din afară par să-l stăpînească pînă într-atîta
încît profesorii de la Saint-Joseph îi reproşează slăbi-
ciunea sa de caracter, dar din cînd în cînd, iată-l tot mai
des devenind pe neaşteptate îndărătnic, ridicîndu-se
cu neînduplecare, tulburat de o inexplicabilă mînie.
Inexplicabilă şi surprinzătoare, căci, în ciuda neastîm-
părului său, nu era elev mai studios ca el. De altminteri
rezultatele bune la care ajunge le datorează mai mult
răbdării, muncii sale metodice, decît vreunor însuşiri
strălucite. Nu este, în nici un caz, ceea ce se cheamă
un elev excepţional.

Ieşind de la şcoală, după ce hoinărea puţin cu Philippe
Solari sau cu vreun nou coleg de internat, Henri Gas-
quet bunăoară, odrasla brutarului din strada Lacepède,

şi după ce-şi pierdea astfel vremea în tovărăşia lor pe acele străzi cu nume atît de grăitoare ca Rifle-Rafle sau Esquicho-Condé, care-l atrăgeau mai mult ca oricînd, după ce se apleca peste fîntînile ce susurau pe la răscruci, se întorcea acasă la sora care, în ciuda asprimii ei, îi era totuşi un sprijin, la maică-sa, ciudată, drăgăstoasă, gata să-l alinte întotdeauna, al cărei copil preferat rămînea bineînţeles el (cum să nu se recunoască într-un asemenea fiu această mamă de o timiditate bănuitoare, tot aşa de mare ca şi imaginaţia?) şi la tatăl său, neînduplecat, tăcut veşnic, absorbit de alte afaceri.

La Saint-Joseph, un călugăr spaniol ajuns acolo nu se ştie cum, le dă elevilor nişte lecţii de desen. Paul se arăta la aceste lecţii tot aşa de sîrguincios ca în toate. Continuă să deseneze şi nu încape îndoială că îl atrage joaca descoperită pe cînd avea cinci ani. Maică-sa, totdeauna gata să se lase legănată de iluzii, îl asigură că va ajunge într-o zi un mare pictor. Ea nu intrase niciodată într-un muzeu, nu văzuse niciodată un tablou vestit, dar ce importanţă are asta? În ceea ce o priveşte, are motivele ei, motive neîndoielnice să creadă în acest viitor: pe fiul ei, dragul de el, nu-l cheamă oare tot Paul, la fel ca şi pe Rembrandt *, ca şi pe Rubens?

Louis-Auguste nu-şi pleacă însă urechea la asemenea mofturi; cînd le aude ridică probabil din umeri, ele interesîndu-l tot atît pe puţin ca şi genealogia caraibică a familiei Girard. El are altceva de făcut, el « face » bani, mereu mai mulţi bani. Toate îi merg din plin. Te-ai înşela dacă ai crede că odată ajuns bancher, Louis-Auguste dispreţuieşte micile profituri. Uneori nu se dă în lături să cumpere tot felul de obiecte uzate, vechituri pe care le triază ca să le vîndă cu cîştig. Într-una din zile, descoperi într-un maldăr de asemenea lucruri o cutiuţă cu acuarele. Nu făcea să-şi bată capul ca să găsească un amator pentru un astfel de flecuşteţ. Se gîndi că mai bine ar duce acasă cutia de acuarele şi i-ar da-o lui Paul. N-are decît să se amuze, mîzgălind! Familia Cézanne era abonată la *Magazinul pitoresc*, un periodic foarte răspîndit pe vremea aceea. Încîntat de darul primit, Paul Cézanne se apucă să coloreze ilustraţiile din paginile revistei.

---

* Pe marele pictor olandez nu-l chema Paul. (N.A.)

II. LICEUL ŞI PRIETENIA

Salcîmii plîngeau pe deasupra zidurilor, luna arginta faţada bisericii Saint-Jean, iar noi aveam cincisprezece ani...

CÉZANNE *(după Joachim Gasquet)*

Un fiu de bancher nu se poate mărgini la şcoala Saint-Joseph; singurul aşezămînt din Aix vrednic de viitoarea lui soartă este colegiul Bourbon, unde se întîlnesc odraslele tuturor marilor familii. La treisprezece ani, în octombrie 1852, Paul e înscris ca intern în clasa a şasea.

Această nouă schimbare nu-l tulbură cîtuşi de puţin. Dacă atîţia băieţi se împacă greu cu internatul, el nu se plînge de loc; se uită liniştit cum porţile liceului-închisoare se închid în urma lui şi îmbracă indiferent uniforma care însemna sfîrşitul libertăţii sale, acea uniformă de postav albastru, cu o vipuşcă roşie de-a lungul pantalonilor şi frunze aurii brodate pe guler. Nu e de loc vesel acest colegiu Bourbon. Se află pe strada Cardinale. E o hardughie foarte mare, dar destul de dărăpănată, cu faţada din piatră cenuşie, o veche mînăstire renovată. Sumbră clădire. Tristă. Şi mai ales umedă. La parter, în sălile de clasă, apa picură mereu din pereţi. În capela întunecoasă, — unii pretindeau să fusese construită de Puget — o duhoare de mucegai se amestecă cu o vagă mireasmă de tămîie. Mirosul de farfurii nespălate şi de untură arsă te trăzneşte de cum intri în sufragerie. Desigur, toate acestea nu au nimic atrăgător. Paul însă nu le ia în seamă. El măsoară cu o privire prie-

tencasă cele două curţi umbrite de castani, marele bazin înverzit de muşchi, a cărui apă ce-i drept nu era prea limpede, — dar ce importanţă are asta? —, călugăriţele care vedeau de rufărie şi de curăţenie, strecurîndu-se cu paşi tăcuţi de-a lungul coridoarelor. De la ferestrele primului etaj, unde sălile de clasă erau mai luminoase, privirea lunecă spre grădinile vecine; cîteodată, noaptea, printre razele de lună, răzbătea cîntecul de flaut al vreunui broscoi cîntăreţ.
Paul munceşte.
Munceşte, aşa cum a făcut întotdeauna, cu o sîrguinţă liniştită şi studioasă, fără să arate o predilecţie deosebită pentru vreuna din materii. Îşi dă tot atîta silinţă la o problemă de aritmetică sau la o lecţie de istorie ca şi la vreo traducere din latineşte. Dar poate că pentru latină, pentru trecutul — atît de viu, atît de înrădăcinat în Provenţa — pe care această limbă îl întrupează, pentru certitudinile pe care ea le reprezintă, are o înclinaţie mai puternică. Poate. Dar şi glasul sîngelui părintesc vorbeşte în el într-o măsură egală: notele sale la matematică sînt excelente. Ce mai încolo, acest elev cu tragere de inimă, mereu în fruntea clasei, are să ajungă cineva, dacă va stărui, şi de ce n-ar stărui?
Rîvna pe care o pune la învăţătură ne-ar putea face să credem că s-au mai netezit şi contradicţiile ce se vădeau odinioară în caracterul său. Deoarece acasă fusese de atîtea ori bruftuluit şi repezit de tatăl său, şi era atît de deprins să tacă în prezenţa acestuia, faţă de colegii de şcoală şi-ar fi putut deschide inima, arătîndu-se mai vorbăreţ. Nu se întîmplă însă aşa. Contradicţiile ies mai mult la iveală. E foarte stîngaci în relaţiile sale cu colegii. Îl paralizează o timiditate de neînvins. Cîteodată, răbufneşte zgomotos. Cum îl atingi niţel, sare în sus. Într-adevăr, are oroare — o oroare bolnăvicioasă — de a fi atins. Într-o zi, un băieţaş care lunecase pe parmalîcul unei scări, venind în urma lui, îi dăduse pe neaşteptate o puternică lovitură de picior. De atunci Paul are groază de cea mai mică atingere, se fereşte cu frică de ceilalţi, de tot ce fac ei. Un ghem de nervi, nu altceva. Cît e de departe de echilibrul robust, de dispreţul jovial şi ironic al tatălui său!
Acesta ştie bine că burghezia din Aix nu-l înghite, că, roasă de invidie, se străduieşte să arate că el nu contează

în ochii ei, dar Louis-Auguste, călare pe averea lui, își bate joc de zvonurile ce-i ajung la ureche. Tocmai această fericită nepăsare față de ceilalți îi lipsea cu totul lui Paul, pe care personalitatea apăsătoare a tatălui său îl umbrise, stăvilindu-i adesea orice elan de independență. Speriosul acesta e și orgolios, îl dor cele mai mici jigniri aduse mîndriei sale și se închide în sine ca o senzitivă rănită. Fără să și-o mărturisească și probabil fără să-și dea seama, suferă din pricina izolării în care e ținută familia lui. Aici, la liceu, deosebirile sociale din lumea orașului se fac iarăși simțite. Unul e fiul domnului prim-președinte, altul fiul rectorului, el însă e fiul bancherului Cézanne, negustorul ăla de piei de iepure, parvenitul care sfîrșise prin a se căsători cu ibovnica lui. La fel ca și în prezența tatălui său, Paul tace, fugind din fața realității aspre. « E îngrozitoare viața! »
În anul acela, o dată cu Paul, un alt elev intrase ca intern la colegiul Bourbon, dar într-a opta, cu două clase în urma lui, deși era doar cu un an mai mic decît el. De altfel, chiar a opta o urmează anevoie, aflîndu-se printre ultimii din clasă. Este Emile, singurul copil al lui François Zola, inginerul acela datorită căruia orașul Aix nu va mai duce lipsă de apă. Chiar din primele zile cînd venise în clasa a VIII-a, Emile deveni ținta unei ostilități fățișe din partea celorlalți elevi ai colegiului. Toți, mari și mici, uniți prin același sentiment dușmănos, îl hărțuiesc și se înverșunează împotriva lui. Crimele sale? Sînt mai multe. Era într-a VIII-a la doisprezece ani și, cu toate că mic de statură, îi întrece cu un cap pe mulți dintre dînșii: un prostovan care habar n-are de nimic. Dacă și-ar fi răscumpărat barem vina într-altfel, dacă ar fi fost un elev leneș! Ți-ai găsit! Și pe deasupra mai e și miop, nătăflețul! Roșește dintr-o nimica toată, fîstîcindu-se ca o fetiță, și pe semne că nu se dezlipise niciodată de fusta maică-si. În fiecare zi, la vorbitor, două femei — mama sa și bunică-sa fără îndoială — vin să-și vadă odorul. Pe lîngă toate — altă grozăvie! — nu e nici din Aix; un străin, un « parizian » care vorbește din vîrful limbii — ce accent caraghios! — și culmea, mai e și peltic, în loc de « salam » zice « talam ». În sfîrșit, se făcea vinovat de crima crimelor — era sărac. Locuia la dracu-n praznic, într-o casă mizerabilă, undeva pe la Pont-de-Béraud, într-un cartier mărginaș, printre

țigani, vagabonzi și manglitori. Nu, greșim! Familia lui Emile nu mai șade acolo. De cînd a intrat el la colegiu, s-a mai mutat o dată, și acum locuiește pe strada Bellegarde. Nu e o locuință mai de soi ca cealaltă, ba e chiar mai păcătoasă. De fapt, nimeni nu știe pentru ce familia Zola are năravul acesta de a-și schimba mereu adresa; de fiecare dată se mai lipsesc de o cameră, micșorînd astfel chiria. Dacă vor merge tot așa, din mutat în mutat, au să sfîrșească într-o pivniță. Se știe că în casa lor bîntuie sărăcia, că de cinci ani, de cînd tatăl murise, creditorii nu mai încetează să le sune la ușă. Căci Emile-Parizianul, acest nătăfleț care roșea la față dintr-un nimic, mai avea și marea nenorocire, care i se ierta însă, de a fi orfan. Pe socoteala unuia ca el puteai cel puțin să-ți bați joc fără teamă; că doar nu erau să-l apere cele două femei încurcate în tot felul de procese, care veneau să-l vadă.

Emile încearcă totuși să țină piept haitei care-l încolțise. Dar ce putea face singur împotriva atîtor băieți dezlănțuiți? Trăise pînă atunci alintat de ai săi, crescuse ca un puști sălbatic, hoinărind pe străzi sau de-a lungul rîulețului Torse, care șerpuia prin mahalaua Pont-de-Béraud; blînd, liniștit, cam visător, cu un suflet tandru și generos, îndrăgea animalele, plantele și tot ce era vietate. Și iată că amărăciunea de a se vedea închis în acest mohorît colegiu nu era de ajuns! Cu o dureroasă uimire, îi privea pe ștrengarii care se năpusteau asupra lui. Primea loviturile, fără să crîcnească, neavînd altă dorință decît s-o șteargă de acolo, să se facă uitat, pentru a se retrage singur într-un ungher și să plîngă. Ba se socotea chiar fericit atunci cînd colegii se mulțumeau doar să-l surghiunească în fundul uneia din cele două curți, interzicînd oricui să se apropie de această oaie rîioasă. Există totuși acolo cineva care nu se poartă cu el ca toți ceilalți. E Paul, firește. Deși Paul nu e într-o clasă cu dînsul, îi adresează din cînd în cînd cîteva cuvinte lui Emile. Emile, acest « nevolnic îngîndurat », e un băiat drăguț, un « tip simpatic », iată părerea lui. Cine ar fi crezut că un timid poate să aibă o asemenea părere îndrăzneață? El și-a arătat-o însă printr-un gest. Într-o zi, cînd Emile fusese din nou izgonit din mijlocul celorlalți, Paul, mînat de simpatia sa și trecînd peste opreliști, se duse să stea de vorbă cu proscrisul. Tot colegiul

se năpusti asupra lui Paul; loviturile plouau din toate părţile. De acum încolo, şcoala era însă împărţită, nu se mai putea război împotriva unuia singur.
Adînc mişcat, Emile Zola îi aduce a doua zi lui Paul Cézanne un mare coş cu mere. Ofranda recunoştinţei, darul care avea să pecetluiască o prietenie.

Fără să-şi dea bine seama, Cézanne şi Zola încep un nou capitol din viaţa lor. Apărat de Cézanne, Zola nu se mai simte singur în acest colegiu pînă atunci de nesuferit şi care încetează de a mai fi o temniţă pentru dînsul. Prietenia cu Cézanne îl face să mai prindă inimă; datorită acestei prietenii, micul sălbatic se împacă cu situaţia sa de intern. Ba, mai mult, încurajat de succesul la învăţătură al prietenului său, Zola se dă şi el pe brazdă. Recîştigă timpul pierdut şi peste puţină vreme trece printre cei dintîi din clasă. Încep să-l frămînte ambiţii. Scrie. El, care la şapte ani şi jumătate nu putea încă citi *b a ba*, se apucă să scrie un roman istoric, copiind cît poate din « Istoria Cruciadelor » de Michaud. Legat de Cézanne prin sentimentul unei prietenii afectuoase, îşi regăseşte în prezenţa lui voioşia şi entuziasmul. Şi-i comunică această înflăcărare şi prietenului său.
Dragostea plină de încredere a lui Zola îi dezvăluie acestuia un univers nebănuit. Cézanne poate, în sfîrşit, să evadeze din climatul său de acasă. Pînă ieri se refugia lîngă maică-sa, căuta sprijin la soră-sa. Acum, Zola îi oferă mai mult decît un sprijin, mai mult decît un refugiu; îl poartă spre un tărîm fermecat.
În timpul recreaţiilor, cei doi prieteni aveau destule să-şi spună. Şi pentru că se puseseră pe citit (tot ce le cădea în mînă, « istorii trase de păr, lungi romane de aventuri » care te ţineau sub vraja lor săptămîni întregi) începură să amestece peripeţiile din cărţi cu propriile lor amintiri. Zola trăise la Paris. Emoţionat pînă la lacrimi, îşi aminteşte de tatăl său, a cărui existenţă haotică, adevărat roman de la un capăt la celălalt, putea să înfierbînte imaginaţiile tinere.
Înainte de a veni să moară în Provenţa, la vîrsta de cincizeci şi doi de ani, acest fiu al unui veneţian şi al unei grecoaice din Corfu străbătuse Europa toată şi ajunsese pînă în Africa. Fusese plutonier la Pavia şi Modano, sublocotenent de artilerie în armata prinţului Eugen.

Ca inginer de cadastru în Austria de sus, lucrase — asta în 1823! — la construirea uneia dintre cele dintîi căi ferate europene, între Linz şi Biedweiss. În 1830 lua parte la lupta împotriva epidemiei de holeră din Alger, iar un an mai tîrziu, tot acolo, ajunsese locotenent în Legiunea Străină.

Venind apoi în Franța, concepe la Marsilia planul unui nou port, inventează la Paris o maşină pentru transportul pămîntului şi se luptă aprig ani de-a rîndul ca să i se accepte proiectul unui baraj şi al unui canal la Aix, unde reuşeşte să întemeieze, în vederea acestor lucrări, o societate cu un capital de 600.000 de franci. Se şi căsătorise, dintr-o dragoste fulgerătoare, cu o fată de nouăsprezece ani, pe care o zărise ieşind din biserică, într-o frumoasă zi de duminică. Prin înflăcărarea sa, prin pasiunile sale răscolitoare, prin gustul său pentru tot ce era îndrăzneț, François Zola a fost într-adevăr un om al epocii sale, un romantic. Cézanne ascultă. Alături de acest basm fantastic, viața propriului său tată, a cărui ascensiune metodică, regulată, nu se traduce decît prin cifre şi semne abstracte, îi apare deodată ştearsă, o existență oarecare. Pînă atunci, romantismul abia se făcuse simțit la Aix, nu trezise decît un ecou foarte slab — murmurul unui val care se stinge — în acest oraş adormit. Şi iată că romantismul, în tot ce avea el mai colorat, cu excesele sale, cu vitalitatea sa atrăgătoare, îi apare deodată lui Cézanne în această curte de liceu. Pentru Zola însă, romantismul e cotidian, aventura se găsea la colțul străzii. Zilele lui Zola nu aveau acel calm încremenit, oarecum moleşitor, ca acelea ale lui Cézanne. Zola nu era ocrotit împotriva neajunsurilor vieții, ca Cézanne, de averea unui tată. Avea doar şapte ani cînd îi murise tatăl. Cît va trăi, Zola îşi va aduce aminte de clipele acelea groaznice. Nevoit să se întoarcă la Marsilia pentru două zile, tocmai cînd lucrările canalului abia începuseră de trei luni, François Zola contractase acolo o pleurezie virulentă. Cît va trăi, Zola îşi va aduce aminte de camera aceea de hotel de pe rue de l'Arbre din Marsilia, unde tatăl său dăduse o ultimă şi zadarnică bătălie; pînă la sfîrşitul vieții îşi va aminti de fața aceea îngrozitor de palidă, cu nările subțiate, de masca de mort a tatălui său. Moartea! Îi era deajuns să rostească acest cuvînt pentru ca să simtă o apăsare, şi o adiere înghețată să-i

readucă spaima trăită cu cinci ani în urmă. Începînd chiar din orele acelea tragice, mama şi bunicii, angajaţi în procese interminabile, mereu pierdute, încolţiţi de o haită de « hiene », luptă împotriva sărăciei care îi cotropeşte. Dar la acest faliment tot viaţa i-a adus; această prăbuşire e urmarea firească a aventurilor tatălui său. În zilele cînd era învoit să iasă din internat, Zola îl aducea pe Cézanne spre locurile escapadelor sale de odinioară. Uneori, în asemenea zile, pietrele şuierau pe lîngă urechile celor doi prieteni; asta era primirea pe care copiii mahalalelor o rezervau celor din oraş. Faptul în sine nu prea are importanţă, dar cu treizeci de ani mai tîrziu Cézanne şi Zola şi-l vor mai aminti încă. În curînd, promite Zola, de îndată ce va veni vacanţa, vor porni să cutreiere împrejurimile. Vor face noi descoperiri; cu Zola descoperirile nu se sfîrşeau niciodată. Între timp, un al treilea tovarăş li se alătură: Baptistin Baille. Elev într-a şasea ca şi Cézanne, e cu doi ani mai mic decît acesta şi cu unul mai mic decît Zola. E o fire minunată, un băiat cu scaun la cap. Baille nu cunoaşte acele impulsuri ale sensibilităţii care-i frămîntă mereu pe ceilalţi doi; îi sînt străine complexităţile lor; acele alternanţe de tăcere şi voioşie prin care trece Cézanne, sau entuziasmele lui Zola, roase pe dedesubt de o nelinişte latentă. Ce are a face! Urmîndu-le pilda, niţel cam forţat dar sincer, Baille îşi pune sentimentele la unison cu Cézanne şi Zola, împărtăşeşte entuziasmele lor, e îndrăgostit de aceleaşi cărţi, nutreşte aceleaşi visuri. Cei trei prieteni, pe care numaidecît şcoala îi numeşte « inseparabilii », îşi jură credinţă veşnică. Vor fi uniţi în viaţă cum sînt azi în liceu. Împreună vor cuceri viitorul, împreună se vor afirma în veacul lor. Zola mai ales. Căci Zola cel sărac e mai sigur de izbînda lor viitoare decît Cézanne cel bogat.

Cei trei inseparabili iau parte la numeroasele şotii puse la cale de colegii lor pentru a rupe monotonia vieţii de internat; ca şi dînşii, îşi bat joc de dirigintele cu nasul gros, poreclit Năsosul, de Rhadamante, pe care nu-l văzuse nimeni rîzînd vreodată, de « m-ai înşelat, Adela! », un încornorat legendar, de Spontini, un repetitor corsican care-şi arăta « vendetta », pătată de sîngele a trei veri de-ai săi, oricui vroia s-o vadă, şi de cei doi monştri care domneau la bucătărie, rîndaşul Parabulomenos şi

Paralleluca, aia de spăla blidele. Dar, cu toate acestea, inseparabilii se simt destul de izolați în mijlocul colegilor. Băieții din jurul lor trăiau cu capul pe pămînt; ei nu aveau puterea de a visa a lui Cézanne, Zola sau Baille, poeții ăştia! Prin aspirațiile lor, prin visurile lor, ei se deosebeau de ceilalți şi-i uluiau nițel. Oricum, prietenia ce-i leagă, departe de a-i stînjeni în munca lor, pare, dimpotrivă, să le fie de folos, îmbiindu-i la o întrecere cam zănatecă. Astfel, la 10 august cînd se împărțiră premiile, se văzură tustrei răsplătiți din belşug. Zola mai cu seamă capătă premii peste premii, ba e chiar în fruntea listei celor cu mențiunea « foarte bine »; la reînceperea cursurilor, leneşul care le scosese peri albi profesorilor, va putea să sară o clasă, înscriindu-se de-a dreptul într-a șasea.

Vara inunda cu soare cîmpiile din împrejurimile oraşului. Inseparabilii descoperiră atunci şi pasiunea pentru apă. Învățaseră să înoate în bazinul noroios de la colegiu şi, profitînd de vacanță, se grăbeau acum să alerge pe malul Arcului, rîulețul care şerpuia în partea de jos a tîrgului, printre livezile din vale. Își petreceau acolo ceasuri întregi, bălăcindu-se goi — nu aveau nici chiloți de baie —, în bulboane repezi, « capcane » cum li se zice prin partea locului, urmărind broaştele, căutînd ascunzătorile de țipari, uscîndu-se pe nisipul cald doar atît ca să se arunce din nou în apă, ba chiar culcîndu-se în ea, cu ceafa pe un muşuroi acoperit de ierburi.

Îi încînta această revărsare de apă şi lumină; se bucurau de ele cu o voioşie păgînă. Din cînd în cînd, părăsind malurile rîului, porneau în recunoaştere prin împrejurimi. Lui Zola îi plăcuse întotdeauna acest ținut. Îi plăcuse întotdeauna şirul neîntrerupt de coline, îndrăgise pinii care răsunau de țîrîitul ascuțit al greierilor, măslinii şi chiparoşii care dădeau locurilor ceva din melancolia lor. El, « parizianul », străinul, le insufla şi prietenilor dragostea lui pentru pămîntul acesta fierbinte şi potolit, pentru aceste valuri de lavă încremenite, în care țipătul mineral al piscurilor se stingea, cufundîndu-se într-un mare talaz îngîndurat.

Vacanțe pline de vrajă! Şi deodată, după aceste priveliști minunate, locuința din strada Matheron, numărul 14, la doi paşi de bancă, unde părinții se instalaseră în căutarea unui confort mai mare, i se pare lui Cézanne rece.

La 1 septembrie, Louis-Auguste reînnoiește contractul care-l leagă de Cabassol. Tot așa de întreprinzători ca în prima zi, de o neînduplecare ce nu se lăsa îmblînzită decît foarte rar și numai dintr-o generozitate calculată cu grijă, cei doi asociați se înțeleg de minune. Afacerile lor sporesc necontenit. Și niciodată nu le iese vreuna în pagubă! Dar unde s-ar fi pomenit cineva în stare să-i tragă pe sfoară? Pentru asta ar fi trebuit o șiretenie prea subtilă. Un marseiez, — în Aix lumea își povestea, minunîndu-se, această istorioară — un marseiez căruia îi împrumutaseră o sumă însemnată, era gata să dea faliment din pricina traiului risipitor pe care-l ducea. Își vor pierde oare banii cei doi asociați? Nici gînd.

Plecînd numaidecît la Marsilia, Louis-Auguste se instalează ca stăpîn în casa datornicului lor și ia conducerea gospodăriei, hotărînd pînă și asupra celor mai mărunte cheltuieli. Această dictatură în propria lui casă nu trebuie să-i fi părut veselă nenorocitului debitor, dar trase barem folos de pe urma ei, reușind să-și îndrepte situația compromisă și, bineînțeles, să-și achite datoria față de Banca Cézanne și Cabassol, fără să omită dobînzile.

Cu sufletul încă plin de soare, de razele luminii răsfrînte pe vîrfurile stîncilor sau în vîltorile rîului, Paul Cézanne, deținătorul premiului întîi la matematică, îl ascultă fără să-l audă pe Louis-Auguste care vorbește de cifre, împrumuturi, contracte, scont — într-un cuvînt, de bani.

La începerea noului an școlar, Cézanne și Baille sînt în fruntea clasei a cincea; Zola, deși sărise o clasă, obține la rîndul său multe succese. Cu toate acestea, fiindcă începuse să nu-l poată suferi pe profesorul de latină și greacă, nu arată prea mare tragere de inimă pentru limbile moarte, simțindu-se atras mai mult de științele exacte. Dar afară de asta, inseparabilii se dovedesc a fi elevi minunați la toate materiile, chiar și la religie, unde Zola, plin de rîvnă, îl întrece pe Cézanne. Acesta e însuflețit de o credință sinceră, deși cam naivă (prima sa comuniune și-o făcuse la Saint-Joseph, înainte de a intra la colegiu, și-i lăsase una din cele mai vii amintiri ale copilăriei). Ah! era să uit o materie în programul de învățămînt la care Cézanne nu obține decît rezultate mediocre; începînd din clasa a cincea, se predau și cursuri de desen, imitații și pictură, dar cel care mîzgă-

lea « Magazinul pitoresc » nu pare să le urmărească cu prea mult interes. Tatăl său, bineînțeles, nu-i va lua asta în nume de rău.
Cézanne rămîne același. Vîrsta (mergea spre cincisprezece ani) nu-i îndreaptă firea nehotărîtă. E tot așa de încăpățînat, are aceleași clipe de deznădejde care-l fac să-și spună pe jumătate în glumă, pe jumătate în serios: « pentru mine cerul viitorului e foarte întunecat ». Din cînd în cînd, datorită caracterului său ingrat, prietenia treimii de nedespărțit trece prin momente grele, e gata să se destrame pentru fleacuri și s-ar fi destrămat fără intervențiile diplomatice ale lui Zola, căruia această prietenie i-ar fi lipsit; el are pentru prietenie un cult adînc, total. E o necesitate.
În ciuda anumitor gusturi comune, cei trei inseparabili sînt totuși firi foarte deosebite. Puteai să observi asta după modul cum lucrau. Foarte sîrguincios, Baille e unul din elevii aceia silitori, cărora le poți prevedea lesne că vor reuși la toate examenele. Tot așa de harnic la învățătură ca și Baille, Cézanne e însă mai risipit, dar și mai profund. Zăbovea cu un efort « aproape dureros » * la lecțiile sale, și le însușea, și cum era înzestrat cu o memorie excepțională, le reținea pentru totdeauna, pe cînd Zola își îndeplinea cu regularitate și metodă obligațiile școlare, fără să stăruie însă asupra lor mai mult decît era nevoie. Pentru Zola îndatoririle sale de elev reprezentau numai atît cît spune cuvîntul; trebuia să și le facă înainte de a putea trece liniștit la altceva; altminteri, nu se simțea liber.
În luna martie a anului 1854, tihnitul Aix e tulburat de urmările unui eveniment petrecut cu mult înainte. Trecuseră mai bine de doi ani de cînd Louis-Napoleon Bonaparte dăduse lovitura de stat din noaptea de 1 spre 2 decembrie 1851; acum începuseră primele bătălii ale războiului din Crimeea. Înainte de a se îmbarca pentru răsărit, regimentele franceze trec prin Aix; săptămîni întregi sosesc necontenit mereu alte și alte trupe. Ce zarvă a cuprins tîrgul! La drept vorbind, Aix îi întîmpină cu o strîngere de inimă pe toți soldații aceștia. Îi vezi adesea plîngînd de oboseală și de mînie, așezați pe trotuar, cu foaia de încartiruire în mînă. Autoritățile trebuie

* Joachim Gasquet.

să intervină pentru ca nobilii, negustorii, micii rentieri să accepte în silă să-i găzduiască pe ostaşi. Liceenii, în schimb, îi aclamă. N-au astîmpăr. Clasele sînt în fierbere. Băieţii nu se mai gîndesc decît la această lungă, interminabilă defilare de cuirasieri, lăncieri, dragoni şi husari, la scurgerea nesfîrşită de uniforme strălucitoare, la fanfarele care dau oraşului un aer de sărbătoare. Elevii externi se scoală la patru dimineaţa pentru a merge, cu ghiozdanul în spate, să escorteze kilometri întregi regimentele în drum spre Marsilia. Uneori, lăsînd să treacă orele de clasă, nici nu mai dădeau pe la şcoală. E o perioadă de mare harababură, în care toţi îşi irosesc timpul fără să înveţe. Se apropie vacanţa.

Baille ia premiul întîi cu cunună, Cézanne premiul al doilea, iar Zola o menţiune de onoare. Lui Zola i se dă şi o bursă. Această bursă va fi de mare ajutor pentru maică-sa, ale cărei necazuri băneşti sporesc neîncetat, (părăsind strada Bellegarde, familia Zola se mutase în strada Roux-Alphéran) iar el, Emile, va putea să se lase în voia plăcerilor verii, cu o bucurie pe care n-o mai întuneca nimic, sau care îl ajuta cel puţin să mai uite de griji.

Cézanne le aduse celor de acasă premiul său — nişte cărticele legate în pînză albastră. De cîteva săptămîni, mai precis de la 30 iunie, avea o surioară, Rose, care umplea casa cu plînsetele şi ţipetele ei. Cézanne însă nu prea zăbovea pe acasă. Inseparabilii sînt mereu la plimbare. Scăldatul în Arc alternează cu cîte o raită la ţară, şi cum barajul proiectat de tatăl lui Zola fusese terminat chiar în acel an, el devine, fireşte, una din ţintele favorite ale plimbărilor. Pentru Zola era şi un fel de pelerinaj.

Inseparabilii o porneau deci adeseori pe şoseaua plină de praf situată în partea de est a oraşului, care duce la Tholonet. Acest Tholonet nu era decît o aşezare alcătuită din cîteva căsuţe sărăcăcioase cu ziduri de piatră, şi o « biserică, asemenea unei tîrle părăsite », dar soarele aurea cu strălucirea lui cocioabele, iar nişte castani bătrîni şi falnici dădeau cătunului o uimitoare măreţie. Ceva mai încolo, spre sud, se întindeau pămînturi roşii — sîngerînd încă, spune legenda, de leşurile celor 100.000 de barbari care, acum două milenii, coborînd de pe ţărmurile Balticei, şi-au găsit aici moartea în bătălia cu

legiunile lui Marius. Spre nord, se deschide trecătoarea Infernets, unde se înalță barajul, într-un ținut sălbatic, cu dealuri pîrjolite în mijlocul unui deșert pietros, cu arbuști spinoși și ierburi mirositoare cărora dogoarea soarelui le stoarce mireasma puternică. Potecuțe șerpuiesc prin această întindere.

De multe ori, inseparabilii urcă dealul pe partea acoperită de pini, care pîrîie sub arșiță și răsună de țîrîitul sutelor de greieri, de unde vezi ridicîndu-se, la marginea drumului, o clădire stranie, neisprăvită, cu ferestre în stil gotic, numită Castelul negru sau chiar Castelul Diavolului, pentru că un îndrăgostit de chimie, zice-se, s-ar fi dedat acolo, odinioară, unor experiențe suspecte. De aici, cei trei o apucă în sus spre cariera Bibémus, care domină barajul. Exploatată de veacuri, cariera Bibémus a furnizat piatra — o piatră frumoasă, galbenă și parcă îngîndurată — cu care s-au construit multe case din Aix. Stînca este ciuruită de caverne; arbori se strecoară printre straturile minerale.

Formele structurale ale carierei, în care lumina și umbra se întretaie, iar frunzișul și piatra încinsă de soare își schimbă și-și împreună reflexele gingașe, alcătuiesc un soi de monument neașteptat. Planuri îmbinate armonios sau ajustate ca într-o viziune de basm, se suprapun și se contopesc într-un mare peisaj liric. De aici, de la această înălțime, inseparabilii descoperă o vastă priveliște; podgoriile din mijlocul pămînturilor roșii, livezile de pe malurile rîului Arc, zidăria barajului care închide în trecătoarea Infernets o întindere de apă de o sută cincizeci de hectare, « marea cea mică », apoi colinele încrețite, iar colo departe, lanțul dealurilor Saint-Baume și Etoile, de un albastru cenușiu, apoi, drept în fața lor, foarte aproape, înălțîndu-se în văzduhul limpede, ca un pisc de lumină, vîrful siniliu al munților Sainte-Victoire, întinsele și mărețele faleze de calcar la picioarele cărora venise să piară valul hoardelor barbare. Există oare alte locuri unde inseparabilii ar fi putut găsi mai ușor motive de exaltare, decît în aceste imense singurătăți? Din zi în zi ei se întorc tot mai des aici și nu se satură să cutreiere potecile de unde pietrele se rostogolesc sub pașii lor, să asculte muți cîntecul tăcut al acestui pămînt. Orașul li se pare deodată șters și banale toate preocupările celor care locuiesc acolo. În pustie-

tatea aceasta se simt singuratici, deosebiţi. Ar vrea . . . la drept vorbind, ce? nici ei nu ştiu. Visuri confuze şi ambiţii nedefinite le înfierbîntă mintea. Se îmbată cu poezie, recită versuri cu voce tare, unul reluînd versul de unde celălalt îl lăsa, întrecîndu-se care mai de care şi trezind ecouri pe cîmpul din jur. Cînd se întorc în Aix, evită întîlnirile cu colegii lor care şi începuseră să-şi dea aere de bărbaţi în toată firea şi se plimbă pe Strada Mare, întîmpinînd cu rîsete stridente trecerea fetelor. Cei trei au oroare de aşa ceva. Nu le plac decît hoinărelile lor, căţăratul pe dealuri, scăldatul în rîu. Uneori se închid la Baille, într-o mansardă de la al treilea etaj, luminată de o fereastră largă, o încăpere mare unde sînt îngrămădite fel de fel de obiecte dintr-acelea ce zac prin poduri: scaune desfundate, gazete vechi, mobile şchioape, gravuri boţite. Ei au transformat însă camera asta într-un tărîm rupt de lume. Ciugulind din strugurii agăţaţi de tavan, îşi continuă lecturile lor nesfîrşite, încearcă să rimeze versuri sau încălzesc în retorte tot soiul de amestecuri chimice ciudate. Nu au nevoie decît de imaginaţia lor pentru a se bucura de orice.
Seara îi vezi furişîndu-se tăcuţi pe străzile mai dosnice, atît de liniştite, unde iarba creşte printre bolovani. Lămpile de gaz mîngîie cu lumina lor blîndă faţadele vechilor clădiri. Totul în jur tace. Doar susurul unei fîntîni în întuneric mai însufleţeşte tăcerea. Totul tace, dar totul le vorbeşte. Albăstrit de lună, portalul gotic al bisericii Saint-Jean vibrează tainic. Ah! bogată mai e viaţa, — viaţa atît de simplă, viaţa atît de plină!

Cézanne are şaisprezece ani, Zola cincisprezece, Baille paisprezece. Inseparabilii intră sau au şi intrat în anii care despart copilăria de vîrsta ingrată. Şi totuşi, în timp ce în ei se petrece marea cotitură a pubertăţii, nimic nu pare schimbat în viaţa lor. Existenţa de liceeni continuă, dominată de alternanţa regulată a perioadelor de lucru cu cele de libertate. Doar că izbucnirile lor devin uneori mai zgomotoase. Şi zgomotoase e puţin zis! Nu-i vedem oare acum pe Cézanne şi pe Zola asociindu-se cu unul dintre camarazii lor, Marguery, pentru a întemeia o fanfară? Marguery ăsta e un băiat destul de şters, dar aşa de mulţumit de el însuşi că-şi răscumpără banalitatea în ochii inseparabililor prin naivitatea sa dezarmantă.

De altfel, şi el scrie versuri, iar fanfara ce este la urma urmei decît un prilej de-a face niţel tărăboi? Aşa se explică de ce Cézanne a acceptat să cînte la trompeta doua cu piston, alături de Marguery, prima trompetă, şi de Zola care făcea pe clarinetistul. Nu că muzica l-ar plictisi pe Cézanne, dar nu simte nici o înclinaţie pentru a cînta la vreun instrument. Părinţii săi, în ochii cărora muzica trebuie să fi fost ca o necesitate socială (Maria învăţa să cînte la pian), îl pun să ia lecţii cu Poncet, dirijorul corului şi organistul de la catedrala Saint-Sauveur; în timpul acestor lecţii, Cézanne se alege mai mult cu lovituri peste degete decît cu laude. Fanfara, cel puţin, era o idee fericită, cu atît mai mult cu cît, datorită ei, cei trei fîrtaţi se bucurau de oarecare trecere. Sînt poftiţi la « toate solemnităţile ». Cînd vreun funcţionar se întoarce de la Paris, cu Legiunea de Onoare, ei sînt însărcinaţi să-i facă o cîntare. Cînd « sfinţii care aduc ploaie şi sfintele fecioare care vindecă de holeră » sînt plimbaţi prin oraş, sînt poftiţi să acompanieze cu cîteva sunete bine simţite rugăciunile publice. Pentru osteneala lor sînt cinstiţi cu prăjituri. Dar parcă poate fi vorba de osteneală? Erau foarte mulţumiţi că-şi pot sparge astfel plămînii, suflînd în instrumentele lor.

Joia verde, mai ales, le rezervă nespuse bucurii. Timp de opt zile tot oraşul e în fierbere. Timp de opt zile procesiunile se ţin lanţ pe străzile pavoazate, printre rîndurile de scaune scoase pe trotuare. La toate ferestrele sînt întinse stofe multicolore. Escortînd baldachinul de catifea roşie, şirurile de călugări şi călugăriţe, cortegiul de fete în alb, defilarea fraţilor din tagma pocăiţilor în sutane de serj albastru, cu glugi ţuguiate şi găurite în dreptul ochilor; timp de opt zile Cézanne, Zola şi Marguery suflă din răsputeri în tromboanele lor, călcînd peste florile de grozamă şi peste petalele de trandafiri aruncate de copii în calea procesiunii. Lui Cézanne însă, ca şi lui Zola, această participare tumultuoasă la serbările oraşului nu li se pare deajuns. Sîngele clocoteşte în ei. Se simt tulburaţi. Dar Cézanne şi Zola nu seamănă cu camarazii lor care, de pe acum se încumetă să vorbească fetelor întîlnite pe Strada Mare. Nu încape îndoială că pentru nimic în lume nu vor urma pilda lor. Dacă ar vrea s-o facă însă, ar putea oare? Sfieli pe care nu le-ar mărturisi fără să roşească îi paralizează. În

larma fanfarei lor, uită ceea ce-i frămîntă și strigă unul la altul, fără să se audă. Vrînd să se grozăvească, se duc uneori noaptea cu trompeta și clarinetul sub fereastra vreunei fete drăguțe, stîrnind un tărăboi asurzitor. Asta se chema a face o serenadă. Și fiindcă fata avea un papagal care, îngrozit de această cacofonie, începea să scoată țipete ascuțite, tot cartierul se trezea înjurînd de mama focului. Cézanne și Zola rîdeau. Dar rîsul nu e oare, cîteodată, o încercare de a fugi de tine însuți?
Să fugi de tine, — pentru ce?

Cézanne și Zola continuă să fie elevi excelenți. Dar îndată ce au un răgaz, pornesc în lungile lor excursii prin împrejurimi. Se țin de șotii strașnice, nu se mai satură citind, scriu sute de versuri. Într-un cuvînt, oferă aparențele bucuriei și a lipsei de griji. Și totuși! Această bucurie e uneori străbătută de melancolii apăsătoare; această nepăsare e tulburată de tristeți neașteptate. Se simt stînjeniți. Neliniști confuze îi asaltează. « E îngrozitoare viața! » repetă Cézanne.

Amîndoi, el și Zola, se uită cu milă la colegii lor care intră în cafenele și-și tocesc « coatele pe mesuțele de marmură » jucînd cărți pe-o consumație. Își arată indignarea izbucnind în proteste și, răscoliți de un orgoliu năvalnic, declară că nu vor cădea niciodată în toropeală și mediocritate. Lăsîndu-se amețiți de prietenia lor, de visurile de viitor pe care și le făuresc împreună cu Baille, îngînă cu fervoare cuvintele fermecate: poezie, frumusețe și glorie. Învață pe de rost acte întregi din *Hernani*, din *Ruy-Blas*, și le declamă în zilele de vară, dîndu-și replicile pe malul rîului. Aceste « viziuni minunate » îi aruncă într-un « desmăț plin de înfiorare și extaz ». Cînd începe să însereze, fericiți se duc, gesticulînd, să vadă «cum apune soarele în dosul ruinelor și cum viața apare într-o lumină amăgitoare și superbă ca în ultimul act al unei piese ».

În 1856, la 13 august, o dată cu împărțirea premiilor, într-un cadru mai solemn anul acesta, căci episcopii de Aix și de Dijon prezidează serbarea, pentru Cézanne și Zola ia sfîrșit și perioada internatului. De acum încolo se vor întoarce la colegiu numai ca externi. Cît despre Baille, bietul de el va rămîne în internat. Cézanne terminase (ca și Baille) clasa a treia; Zola, a patra. S-au

acoperit de lauri, obținînd amîndoi, fiecare în clasa lui, premiul cu cunună. Cézanne, care compune cu o uluitoare ușurință versuri în latinește, ca și în franțuzește (pentru doi gologani, la comandă, negustorul ăsta îți făcea cît ai clipi o sută de versuri latinești), o ia înaintea tuturor la limbile moarte. Suferă însă un eșec total la desen; nu capătă nici măcar o mențiune, în timp ce Baille capătă premiul întîi, iar Zola, al doilea. Sfîrșind cu închisoarea între zidurile internatului, o bucurie fără margini îi cuprinde deopotrivă pe Cézanne și pe Zola. De acum încolo, lunile de vacanță sau cele de școală sînt aproape tot una pentru dînșii. În fiecare zi din timpul verii, în fiecare duminică din restul anului ei pornesc la drum, uitînd de tot ce nu e visul lor nemărginit, cu capul pierdut într-un nor de purpură și aur. Hoinăresc fără încetare, din ce în ce mai departe, cățărîndu-se pe coastele muntelui Sainte-Victoire, dînd tîrcoale prăpastiei cu două guri, *garagaï* cum i se zice acolo, o iau apoi spre Roquefavour pînă la castelul Galice, al cărui parc e un adevărat rai — *paradou* în graiul provensalilor — plin de flori, pînă la Gardanne, pitorescul burg ce-și etajează casele pe coama unui deal străjuit de o veche clopotniță, ajung pînă la Pilon du Roi, coloana dolomită ce se înalță din lanțul munților Étoile și mai departe încă, spre sud, pînă la Estaque și pînă hăt încolo la stîncile sălbatice, abrupte, ciopîrțite, măcinate de talazuri și de vînt, pînă la falezele acelea roșii de care se agață pini pierduți în gol, între azurul cerului și albastrul mării, cu țepii lor de un verde intens, strălucind în lumină.

La ora patru dimineața (primul care se scula îi trezea și pe ceilalți aruncînd cîteva pietricele în obloane) plecau, vrînd de fiecare dată să ajungă mai departe, silindu-se să mărșăluiască tot mai mult, mergînd « doar în virtutea inerției », împrospătîndu-și forțele cu vreun poem de Hugo, potrivindu-și pasul în cadența versurilor lui « sonore ca un glas de trîmbiță », și amețiți de aceste escapade, mereu mai lungi, se întorceau seara în Aix, istoviți, dar în culmea fericirii.

Baille, bineînțeles, li se alătură în zilele de vară. El are însă de pe acum picioare greoaie și trup moleșit de elev bucher și abia își trage sufletul ținîndu-se după prietenii mai mari.

Cîteodată, inseparabilii iau cu ei şi alţi colegi, ca Philippe Solari, sau Marius Roux, pe care Zola îl cunoştea dinainte de a intra la liceu (învăţaseră împreună într-o mică şcoală, pensionul Notre-Dame), sau chiar pe fratele mai mic al lui Baille, Isidore, în vîrstă de zece ani, căruia îi fac marea cinste de a-i da să le ducă traista cu provizii. Dar şi mai mult le place să fie singuri. Prietenia lor îi deosebeşte de toţi ceilalţi. Să se caţere pe dealuri nu este pentru dînşii doar un prilej de a-şi mai cheltui vlaga tinerească, ci, în toată puterea cuvîntului, o fugă departe de oameni, un mare şi simbolic gest de renegare — cît romantism à la Jean Jacques Rousseau în această atitudine! — a oraşelor şi a civilizaţiei. « Din ură pentru oraşe », li se întîmplă să declame « versuri sub o ploaie de băşici, fără să caute vreun adăpost ». Printre proiectele lor se numără de altfel şi acela de a se aşeza undeva pe malul rîului Arc, spre « a trăi în sălbăticie, doar cu cinci sau şase cărţi, nu mai mult, şi zbenguindu-se toată ziua în apă ».
Într-o seară, cînd se întunecase de-a binelea, s-au hotărît chiar să nu se mai întoarcă la Aix şi să-şi petreacă noaptea într-o peşteră. Îşi încropiră deci un culcuş din ierburi, amestec de cimbru şi levănţică. Din nefericire, abia se întinseră jos cînd se porni un vînt năprasnic. Şuiera printre stînci, pătrunzînd în grotă cu răbufniri sălbatice. Liliecii înspăimîntaţi se roteau deasupra capetelor celor trei inseparabili, în lumina lăptoasă a lunii. Să doarmă? Nici pomeneală de aşa ceva; şi inseparabilii nu întîrziară să regrete camerele lor de acasă. Către ora două noaptea, nemaiputînd să îndure, îşi lăsară culcuşul romantic şi porniră spre oraş, nu însă fără a-şi oferi mai întîi spectacolul unui mare incendiu nocturn, dînd foc paturilor lor efemere; ierburile pline de mireasmă trosneau şi flăcările se înălţau în noapte într-un vîrtej de lilieci care zburau « miorlăind ca nişte vrăjitoare shakespeariene »* Venise toamna şi vînătoarea le servea celor trei drept pretext pentru noi hoinăreli. Locurile însă nu erau prea bogate în vînat; nici iepuri, nici potîrnichi, doar din cînd în cînd, rar de tot, cîte un iepure de casă. Vînătorii se mulţumeau cu vrăbii, sturzi şi cintezoi.La drept vorbind, în ciuda puştilor şi tolbelor, cei trei

* Paul Alexis: *Emile Zola, notes d'un ami* (N.A).

erau oare ceea ce se cheamă vînători? Băteau drumul, leghe după leghe, fără să tragă măcar un singur foc de armă. Zola e « prietenul animalelor », iar pe Cézanne nu-l lăsa inima să tragă în păsărele cu gioarsa de puşcă pe care i-o dăruise tată-său. Cînd inseparabilii îşi descarcă armele ţintesc doar într-un stîlp şi numai pentru plăcerea de a face zgomot. Aşa că, deîndată ce dau peste « un izvor şi patru sălcii care fac o pată cenuşie pe pămîntul roşu », lasă în pace păsările, pentru a vorbi de iubirile lor.

Iubirile lor? Poeţii! Căci tinerii ăştia de optsprezece, şaptesprezece şi şaisprezece ani au izgonit pînă şi femeia din cetatea lor ideală. Le este teamă de ea. Fac din timiditatea lor paralizantă o « austeritate de băieţi superiori » şi, legănaţi de visuri, îşi lasă închipuirea să zboare la « doamne întîlnite în călătorii, fete foarte frumoase care le ies deodată înainte în păduri nepătrunse şi, după ce se arată ochilor ziua, pier ca nişte umbre la căderea nopţii ». Dacă tolba li-e goală de vînat, capul în schimb le este plin de visuri — şi tot plină e şi tolba de cărţi care populează cu apariţii minunate singurătatea celor trei inseparabili. Într-o zi, unul din ei scoase dintre cartuşierele şi cutiile cu praf de puşcă un volum de un autor necunoscut, de un autor despre care nimeni încă nu le vorbise, căruia profesorii se feriseră să-i rostească pînă şi numele: Alfred de Musset. Dintr-odată, gloria lui Hugo se stinse pentru dînşii. Musset nu-i va mai părăsi. Citesc şi recitesc cu voce tare poemele lui. Romantismul străbătut de ironie al lui Musset, « îndrăzneala sa de ştrengar de geniu », scepticismul său, izbucnirile sale sfidătoare, toate acestea li se par gesturile unui frate de al lor, iar suspinele poetului îi tulbură şi mai mult încă. Musset devine « crezul » lor, Musset care aruncase — se putea să nu fie şi ei mişcaţi? — « strigătul de deznădejde al veacului. » Cu glasul tremurînd de emoţie şi ochii în lacrimi, nu se mai satură repetînd strofele dureroase, strofele acelea care « zburau cu un larg fîlfîit de aripi ». Ah, lumi vrăjite ale poeziei! Inseparabilii compun din ce în ce mai multe versuri. Ba Zola se gîndeşte chiar să scrie în trei cînturi, sub titlul *Lanţul Fiinţelor*, o vastă istorie a omului, care să cuprindă trecutul, prezentul şi viitorul său. Va fi poet Zola. Cézanne şi Baille la fel.
 Tustrei vor fi poeţi. Vor trăi departe de oameni, de

răutatea, de prostia și de ambițiile lor mărunte; vor scrie, vor cunoaște gloria și dragostea. Într-o zi, vor ajunge la Paris, și-l vor cuceri. Într-o zi, dragostea pură și virginală va veni să potolească setea lor de ideal. Culcat în iarbă, pe malul rîului, cu cărțile închise alături și cu ochii pierduți în zare, Zola își deschide inima și vorbește. Femeia, așa cum o visa el, trebuia « să se nască asemenea florilor sălbatice, în bătaia vîntului, în roua zorilor, ca o floare de apă și un șuvoi veșnic să-i spele inima și trupul »; el se leagă cu jurămînt « să nu iubească decît o copilă fecioară, mai albă ca zăpada, mai limpede ca apa de izvor, mai adîncă și mai imensă în puritatea ei decît cerul și marea ». Tăcuți, Cézanne și Baille ascultă, privind la fumul primelor lor pipe, ce se destramă în aerul serii.

Iată că se împlinesc treizeci de ani de cînd — în 1825, — orașul Aix cumpărase fosta stăreție a cavalerilor ordinului Sfîntul-Ion de Malta. Aix își instală aici muzeul, mutîndu-și tot aici școala de desen care, datorită mărinimiei ducelui de Villars, există de la sfîrșitul veacului al optsprezecelea, adică din 1766.

Școala asta de desen e gratuită. Cursurile sînt ținute de conservatorul muzeului, Joseph Gibert, un bărbat de vreo cincizeci de ani, pictor el însuși, crescut în cele mai stricte tradiții academice, specializat în portrete de fețe bisericești, de generali, de infanți de Spania, și onorat cu comenzi ministeriale. Numeroși tineri, și printre ei Philippe Solari, care vroia să devină sculptor, îi urmează lecțiile. Cézanne se înscrie și el la cursurile serale. Louis-Auguste nu trebuie să se fi împotrivit dorinței exprimate de fiul său de a urma școala de desen. Desenul, pictura, ca și muzica sînt arte de agrement cu care copiii familiilor bogate se pot distra cînd n-au ceva mai bun de făcut. Marie Cézanne pictează și ea mici tablouri în acuarelă. Dacă-i place, Paul n-are decît să meargă acolo cînd iese de la liceu, să se închidă în fosta stăreție a Maltei, sub gîrbaciul lui Gibert; mai bine așa, de o mie de ori mai bine, decît să colinde cafenelele sau să alerge după fuste.

La școala de desen, Cézanne se pomeni într-o lume cu totul nouă pentru el. Cea mai mare parte a tinerilor pe care îi întîlnește acolo se pregătesc pentru cariera

artistică. Mulţi vor să fie pictori, ca Auguste, fratele sculptorului François Truphème, sau ca fiul unui biet cizmar, Numa Coste, cu trei ani şi jumătate mai tînăr decît Cézanne, care, în timp ce urmează la şcoala gra-tuită ţinută de călugării ordinului zis al învăţăturii creştine, încearcă cu toată rîvna să se instruiască singur. Cézanne se împrieteneşte foarte repede cu Coste, ca şi cu un altul, mai mare cu zece ani decît el, Joseph Ville-vieille, pictor sîrguincios şi cuminte, cu gusturi burgheze, care fusese în frageda sa tinereţe elevul lui Granet, prietenul lui Ingres. Cézanne cunoscu acolo şi un băiat de şaptesprezece ani, Joseph Huot, al cărui tată, la început gravor de cameie şi scoici, devenise arhitectul oraşului Aix. Joseph Huot e înzestrat cu toate darurile; teatrul îl atrage ca şi arhitectura sau desenul; toţi îi prezic cea mai strălucită şi, — cine ştie? — poate şi cea mai glorioasă carieră.

Din cînd în cînd, Cézanne se duce să arunce o privire la tablourile şi sculpturile muzeului. Muzeul din Aix fusese deschis la 1838. Nu cuprindea pe atunci decît cîteva fragmente de antichităţi şi nişte tablouri de Clérian, care era şi conservatorul muzeului. Puţin cîte puţin, s-a îmbogăţit cu noi achiziţii. Astfel, la moartea lui, în 1849, Granet îi lăsă unele din operele şi colecţiile sale. Apoi, alte danii testamentare şi donaţii veniră să-i umple catalogul. Cézanne priveşte tablourile expuse, din care foarte multe, datînd din secolul XVII, apar-ţineau unor pictori francezi sau italieni de a doua mînă, aşa-zişii *tenebroşi*, artişti baroci de o factură chinuită, amintind pe aceea a lui Caravaggio. Se opreşte îndelung pentru a cerceta *Jucătorii de cărţi*, trei personaje încre-menite în atitudini destul de bine echilibrate, operă pe care catalogul muzeului o atribuia lui Louis Le Nain. Ca şi în faţa gravurilor din *Magazinul pitoresc*, Cézanne visează în faţa acestor pînze. Acasă, i se întîmplă cîteodată să pună mîna pe pensulă, încercînd să repro-ducă din memorie cutare tablou văzut la muzeu, sau chiar o cromolitrografie prăfuită pe care o zărise în vitrina vreunui anticar.

În octombrie 1857, cînd Baille şi Cézanne treceau în clasa întîia, adică în ultimul an de liceu, Zola trece într-a doua. Terminase clasa a treia cu un adevărat

triumf, luînd premiul întîi la toate materiile, chiar şi la religie şi desen. (Cézanne, care obţinuse şi el premiul întîi, nu avea însă la desen, ca şi în anii trecuţi, nici cea mai mică menţiune.) La compunerea franceză, Zola îşi întrece net colegii. Profesorul dintr-a doua, izbit de o compunere, pe care o făcuse din proprie iniţiativă în versuri, îi spune: « Zola, tu ai să fii scriitor » — ceea ce, într-o măsură oarecare, poate îndreptăţi, se pare, visurile sale de viitor.

Din nefericire, treburile familiei Zola se încurcă tot mai rău. Cu fiecare lună, sărăcia lor se face tot mai cruntă şi sînt siliţi să se mute mereu dintr-o locuinţă într-alta. După ce locuiseră o vreme în şoseaua des Minimes, la bariera oraşului, s-au mutat într-o sărăcăcioasă, foarte sărăcăcioasă locuinţă pe strada Mazarine, în două odăi strîmte care dădeau într-o ulicioară închisă de vechile metereze ale tîrgului. Familia Zola nu mai avea de nici unele, nici chiar mobilă; nu avea decît datorii. Afară de asta, bunica lui Emile muri în noiembrie. De o hărnicie neobosită, păstrîndu-şi buna dispoziţie în faţa greutăţilor, această ţărancă din Beauce, zdravănă şi vioaie (n-avea un fir de păr alb), se pricepea ca nimeni altcineva să mai aline sărăcia lucie a familiei Zola şi s-o scoată la capăt, cu puţinii lor bani. O dată bunica dispărută, familia ajunge la mare ananghie, ca să nu zicem într-o situaţie desperată. Doamna Zola se hotărî atunci să plece la Paris, pentru a cere ajutorul vechilor cunoştinţe ale soţului ei.

Zola rămîne singur la Aix cu bunicul său. În ciuda clipelor grele prin care trec ai săi, el nu-şi pierde încrederea. Le vorbeşte prietenilor de « marele său curaj »; sărăcia nu-l înspăimîntă şi e hotărît să-şi închine toată viaţa « muncii şi luptei ». Inseparabilii îşi văd de excursiile lor, înflăcărîndu-se doar la gîndul că există mansarde unde oamenii se hrănesc cu « gînduri mari ». Pe dealurile singuratice, departe de oraşele nesuferite, ei continuă să recite versuri de Musset, visînd la iubitele lor viitoare, nişte fete oacheşe care rîd . . . regine ale secerişului şi culesului de vii, « sau o copilă palidă şi bălaie, păşind alene, cu o coroniţă de verbine pe cap şi parcă gata să se înalţe în văzduh ». Cézanne îşi aduce uneori un album de desen pentru a schiţa vreun crîmpei de peisaj pe care întîmplarea i-l scoate în cale . . .

Apoi, în februarie 1858, Zola primi pe neaşteptate o scrisoare de la mamă-sa: « Nu mai putem trăi aşa, la Aix. Vinde cele cîteva mobile care ne-au mai rămas; cu banii luați vei putea să cumperi bilete de clasa a III-a pentru tine şi pentru bunicul. Nu mai zăbovi. Te aştept ». Cu cîtă emoție citi Zola scrisoarea asta şi o comunică prietenilor săi Cézanne şi Baille! Viața lor minunată în trei s-a dus. Cu toate acestea, nimic nu e pierdut. Zola « urca » la Paris. Ceilalți doi îl vor urma într-o zi. Într-o zi, se vor regăsi tustrei acolo, la Paris, în capitală, şi vor lupta alături, uniți frățeşte, credincioşi tinereții lor. După o ultimă excursie la Tholonet şi la baraj, Zola este primul dintre inseparabili care îşi părăseşte prietenii, mergînd să recunoască, cum zice, locul bătăliei ce-i aşteaptă — şi « să caute cununa şi iubita pe care dumnezeu o păstra pentru cei douăzeci de ani (ai lor) ».

III. « ŞI EU SÎNT PICTOR »

Pictura, viciu nepedepsit.
UN CRITIC

Cézanne n-ar fi putut să-și închipuie că plecarea lui Zola îi poate stîrni atîta durere. Fără îndoială că nici Baille nu-și ascunde o oarecare tristețe. El vorbește de absența lui Zola, o regretă, dar atît. Această absență nu-l abate de la trudnica pregătire pentru dublul său bacalaureat, în științe și în litere, pe care socoate să-l dea la sfîrșitul anului școlar.
Tristețea lui, mai mult exterioară decît adînc resimțită, face parte într-un fel din obligațiile pe care le impune prietenia. Nu tot așa stau lucrurile cînd e vorba de Cézanne. În ciuda afecțiunii familiei și cu toate că-l are pe Baille lîngă dînsul, Cézanne se simte singur și descumpănit. În lungile sale scrisori către Zola, în care versurile proaste, înșiruite așa cum îi vin în minte, se împletesc cu un soi de proză, nici aceea mai grozavă, adeseori hazlie (simple expansiuni de licean), veselia sa cam silită lasă totuși să se întrevadă amărăciunea. Mărturisește cu emfază ironică, căutînd parcă să facă haz de necaz pe seama propriilor sale sentimente: « De cînd ai plecat din Aix, dragul meu, o tristețe sumbră mă copleșește; nu mint, zău așa. Nu mă mai recunosc eu însumi, parcă mă apasă ceva, sînt stupid și greoi. » Adevărul este că Cézanne arată acum mult mai puțină rîvnă la învățătură; muncește fără tragere de inimă și nu mai obține decît rezultate destul de mediocre. Cu sufletul mîhnit, se gîndește numai la viitoarea vacanță —

« ce-o să mai petrecem atunci! » — care-i va readuce prietenul.
De altfel, o groază de lucruri îl frămîntă acum. Dacă învață cu mai puțină tragere de inimă, n-o fi oare și din cauza desenului? La lecțiile de desen ale lui Gibert, progresele sale sînt în orice caz vizibile. Nu cumva flăcăul acesta de nouăsprezece ani s-a și îndrăgostit? De cine?

De-o nostimă femeie,
Oacheșă la față, cu mersul grațios,
Piciorul mic, iar mîna, fără îndoială,
Fină și albă .

« Pentru că poartă mănuși », adaugă Cézanne într-o notă, luîndu-și în rîs dragostea. Biata lui dragoste! Paralizat de ideea că trebuie să facă ceva spre a se apropia de dînsa, Cézanne « se usucă în tăcere », mărginindu-se să-și contemple iubita de la distanță. Cît de neîndemînatic, cît de șovăielnic se arată, și cît de puțin sigur de el, cînd e vorba să ia o hotărîre! Se îndoiește mereu de el însuși. În scrisorile sale către Zola se silește zadarnic prin glume trase de păr să atenueze, să ascundă această îndoială, căci ea reapare la tot pasul. Dragostea lui? Doar să dea peste el « un noroc neașteptat », altminteri nu va « reuși » s-o cucerească. Dar în ce privește bacalaureatul? Baille îl va lua, el însă nu: « un om pierdut, doborît, strivit, pietrificat, amorțit, prăpădit, iată ce voi fi ».
În ciuda acestor amărăciuni, tinerețea iese totuși, cu destulă ușurință, învingătoare. Cézanne rimează în scrisorile sale haotice către Zola zeci și zeci de versuri, un pic obscene uneori, aproape întotdeauna străbătute de o fantezie sprintenă. Îi vorbește de toate și de nimic, îi propune ghicitori rimate, rebusuri, îi povestește pe un ton glumeț micile și marile evenimente din viața tîrgului, evocînd, bunăoară, într-o descriere plină de vioiciune ironică, timpul urît care domnește la Aix în acea lună mai; termometrul arată doar 5°, ploaia cade în torente năprăznice și, pentru a curma acest potop de ghiață se fac rugăciuni și se cîntă litanii pe străzi. « Mi-e capul năuc, spune Cézanne; din toate părțile nu aud decît *ora pro nobis* ». Dar, din cînd în cînd, cîte
 o mărturisire îi scapă pe neașteptate, ca un suspin,

aruncînd o notă de neobişnuită amărăciune în aceste fraze amuzate şi amuzante. « Mă cuprinde aşa, un fel de tristeţe interioară », strecoară Cézanne între două giumbuşlucuri.

La Paris, cam aceleaşi sentimente îl frămîntă pe Zola. Cu ajutorul unui vechi prieten al tatălui său, Labot, avocat la Consiliul de stat, a putut obţine o bursă la liceul Saint-Louis, unde intrase de la 1 martie. Pentru el, ca şi pentru Cézanne, dar fără îndoială şi mai mult încă, depărtarea era de nesuportat, cumplită. Cézanne, cel puţin, rămăsese la Aix, trăia într-un decor familial care-l ocrotea, pe cînd Zola nu avea nimic. În Parisul acesta plumburiu, mohorît, duşmănos, se simte înstrăinat. Singurătatea îl apasă. Şi-şi dă seama că nu-şi va face prieteni sau camarazi în liceul ăsta, Saint-Louis. Aici, ca odinioară la Aix, e un străin. Printr-o întorsătură absurdă, el, căruia cei din Aix îi ziceau « parizianul » devine aici « marseiezul ». Îşi bat joc de accentul lui; şi, din nou, mai mult ca oricînd, îşi simte sărăcia ca un cusur de neiertat. În ochii acestor odrasle de burghezi, un bursier e, înainte de orice, un intrus. Liceenii de la Saint-Louis, în cea mai mare parte şlefuiţi din anii cei mai fragezi de mediul lor familial, de existenţa pariziană, sînt mult mai ageri la minte decît cei de la colegiul Bourbon. Informaţi de timpuriu despre cîte toate, adolescenţii ăştia au de pe acum cuvinte şi apucături de oameni « mari ». Se uită cu o nesfîrşită milă la acest ţărănoi pe care îl intimidează şi care, la optsprezece ani e abia într-a doua, la provincialul ăsta, străinul picat din lună — de unde o fi venit acest Gorgonzola? — neavînd habar de nimic, nici de literatura nouă despre care se vorbeşte, nici de artă, nici de teatru, nici de scandalurile din lumea cocotelor de lux.

Nu era de ajuns că-şi pierduse prietenii, Provenţa sa însorită; Zola mai trebuie să sufere văzîndu-se în mijlocul acestor băieţi a căror superioritate îl striveşte. Amărît, se închide în el, încetează să mai muncească, nu-şi mai face temele, nu-şi mai învaţă lecţiile, dă îndărăt, el, premiantul de ieri, şi ajunge printre ultimii din clasă, redevenind leneşul de altădată, dinainte de a-l fi întîlnit pe Cézanne. Nu arată interes decît pentru literatură, pentru poezie, vechea sa pasiune, căreia tot îi mai rămîne credincios. Cîteodată — slabă revanşă! —

profesorul de literatură franceză dă citire vreuneia dintre narațiunile sale. Dar la celelalte materii — zero. Pitit în spatele vreunui elev, Zola își petrece orele de curs citind din Hugo sau Musset; tocmai atunci îi descoperă pe Rabelais și pe Montaigne. Și scrie: bucăți în versuri, o comedie: *S-a curățat belferul*.

Scrie de asemenea lui Cézanne și lui Baille, arătîndu-și amărăciunea, cerîndu-le mereu răspunsuri mai lungi și mai dese, plîngîndu-se mereu că sînt — Baille mai cu seamă — așa de leneși la scris.

Cînd se întoarce acasă — familia Zola locuiește pe strada Monsieur-le-Prince, la numărul 63 — în locuința pe jumătate goală, e întristat de sărăcia cruntă a lor săi care, mutîndu-se de la Aix la Paris, nu reușiseră să-și mai aline necazurile.

Ah! cînd oare va veni vacanța? Cînd va regăsi oare malurile Arc-ului, bulboanele în care era atît de bine să te afunzi într-o cascadă de spumă și lumină? Într-o seară de iunie, merge să se scalde la un bazin cu valuri amenajat pe malul Senei. Se întoarce de acolo dezamăgit de acest jgheab, în care apa avea culoarea funinginii.

Vacanța mare! Inseparabilii o așteaptă tustrei nerăbdători. Cézanne nutrește chiar ideea de a scrie cu Zola o mare dramă în cinci acte despre *Henric al VIII-lea al Angliei*. Dar înainte de a putea să realizeze acest proiect uimitor, se lovește de cumplitul obstacol al bacalaureatului — cumplit cel puțin pentru Cézanne, a cărui spaimă crește cu fiecare zi. Prevede « căderea sa viitoare »:

Mă trec fiori de groază cînd văd cum geografia,
Istoria, latina și greaca, geometria,
Conspiră împotrivă-mi; văd amenințători
Pe examinatorii cu ochi sfredelitori.
În inimă stîrnindu-mi adîncă tulburare.
Cu fiecare clipă mi-e teama tot mai mare,
Și zic în mine: Doamne, împrăștie astă ceată
Menită să mă piardă, și pedepsește-ndată
Pe-acești vrăjmași obraznici ce vor să mă strivească!
E drept că rugăciunea nu-i tocmai creștinească,
Îmi împlinește totuși — te-ndură! — această rugă
Sînt la altaru-ți, Doamne, o prea pioasă slugă.

Anul şcolar, pentru Cézanne — şi asta s-ar părea că justifică presimţirile sale sumbre — se termină într-adevăr nu tocmai strălucit ; un « foarte bine » şi un « bine » la latină — iată toată răsplata lui. În schimb — lucrurile au ieşit de-a-ndoaselea anul acesta — la cursul lui Gibert ia premiul doi la desen. Hotărît, « amicul nostru », cum spune Zola, e departe de a păşi pe calea dreaptă a lui Baille, care merge fără poticniri spre ţinta lui.

La sfîrşitul lunii iulie, Baille îşi ia bacalaureatul în ştiinţe şi se prezintă la al doilea, cel în litere, la 14 august, cu zece zile după Cézanne, care din nefericire, aşa cum se temea, căzu la examen. Va trebui să se prezinte din nou la sesiunea din noiembrie. Asta îi strica vacanţa.

N-ar fi fost ea în orice caz niţel umbrită de tristeţe? Ar fi putut oare găsi în această vacanţă atîta bucurie cît aştepta? Zola s-a întors la Aix. Din nou împreună, inseparabilii reîncep plimbările lor vesele de odinioară. Dar după năvalnica fericire a reîntîlnirii, o umbră le întunecă bucuria. Plecarea lui Zola, în februarie, nu înseamnă numai o despărţire vremelnică a prietenilor. Fără ca ei să-şi dea seama, această plecare pune capăt şi copilăriei lor lipsită de griji. Iată-i în pragul anilor maturităţii şi al vieţii serioase. Fără îndoială, toate se desfăşoară mai departe, ca şi cum nimic nu s-ar fi schimbat. Scăldatul în Arc, plimbările lungi pe drumurile de ţară înecate în praf şi arse de soare, popasuri lirice petrecute în recitări, rîsete sau cîntece pe sub măslini şi pini, excursiile la barajul Infernets, la muntele Sainte-Victoire sau la Pilon du Roi, nimic nu pare să fie altfel ca înainte. Cézanne şi Zola îşi bat joc ca şi odinioară de lăcomia lui Baille, mare mîncău, iar Cézanne se arată a fi tot prietenul darnic de totdeauna şi-i răspunde glumind lui Zola, care se miră văzînd cum îşi cheltuieşte banii chiar în ziua cînd îi primea: Dacă mor în noaptea asta, vrei să mă moştenească părinţii? S-ar fi putut crede că inseparabilii îşi reluaseră pur şi simplu obiceiurile. Cu toate astea, mîine, vor fi din nou despărţiţi. Zola se va întoarce la liceul Saint-Louis, Baille va pleca la Marsilia, să se prepare acolo pentru examenul de admitere la Şcoala politehnică. Singur, la Aix, va rămîne Cézanne, pe care tatăl său vrea să-l dea la Facul-

tatea de drept. Mîine, inseparabilii vor fi aruncați de soartă, fiecare pe drumul lui; vîrsta bărbăției, viața serioasă îi va lua în primire, rupînd pentru totdeauna legătura lor. Asta e: orice ar zice și orice ar face — trecutul lor e mort; jocul, rîsul, complicitatea afectuoasă și încrezătoare nu mai sînt decît rămășițele unui timp ce nu se va mai întoarce niciodată; și, din cînd în cînd, o teamă ascunsă vine să le întunece bucuria — mai ales bucuria lui Zola și a lui Cézanne, mai adevărată decît a lui Baille și, de aceea, mai vulnerabilă.
Pentru nimic în lume, Cézanne și Zola n-ar vrea să-și mărturisească această teamă; de cum o simt mijind în ei se grăbesc s-o înăbușe. Rîsetele izbucnesc, cîntecele se înalță mai răsunătoare. Degeaba însă, ea le rămîne ascunsă în suflet, această teamă de viață, mereu prezentă, mereu gata să-și înfigă ghearele în gîtul lor.

La 1 octombrie — a trecut ca un vis vacanța asta prea scurtă — Zola pleacă din nou la Paris. În noiembrie, Cézanne își ia în sfîrșit bacalaureatul (și încă cu mențiunea « bine »). Chiuie de bucuros ce este, dar asta nu ține mult, căci acum trebuie să se supună voinței tatălui său și să se înscrie la Facultatea de drept.

— Vai! iau calea Dreptului, așa de-ntortocheată,
O iau, nu e cuvîntul, cu silă merg pe ea.
Cumplitul Drept e-o cale cotită și-ncurcată
Care-n trei ani va face un iad din viața mea!

În ciuda formei afectate, nu e nici o glumă în aceste versuri. Dreptul îl plictisește grozav. Ceea ce ar vrea Cézanne (coace de mult această dorință în el), ei bine, ceea ce ar vrea, e să deseneze, să picteze. Și-o fi deschis inima, mărturisind asta, părinților săi? Visătoarei sale mame, se prea poate. Dar dacă, din întîmplare, se încumetase să îngîne cîteva cuvinte și în fața tatălui, acesta trebuie să fi ridicat din umeri, grăbindu-se să uite ce auzise. Iar vreo toană a zăpăcitului său de băiat! Dacă însă ține să-și cinstească tatăl, ar fi timpul să înceapă a lua viața în serios; viața nu e o joacă. Bineînțeles că Cézanne nu arată pentru studiile sale de drept decît
 atîta rîvnă cît se cere ca să iasă cu fața curată. De ciudă

începe să pună codul în distihuri, se apucă să scrie un mare poem mitologic; şi bombăne în alexandrini:

O. Drept, din care minte sucită ai ieşit?
Şi tu, strîmbă Digestă* vai, cin'te-a născocit?
Dacă un iad există şi-a mai rămas un loc,
Pe cel ce-a scris Digesta, aruncă-l, Doamne-n foc.

Pe cînd Cézanne îşi plînge soarta, Zola zace la Paris în prada frigurilor. De cum s-a întors s-a îmbolnăvit rău de tot. Timp de şase săptămîni, un fel de febră tifoidă îl ţintuieşte în pat. Ameţeli, spaime. Zola se luptă cu vedenii care-l asaltează.

Spaima resimţită în lunile vacanţei — ea e, o recunoaşte — s-a întors, îl învăluie, îl răpune, iluminînd cu o spuzeală de stele tragice noaptea în care se afundă. « Nu văd decît negru înaintea ochilor. E straniu, sosesc dintr-o lungă călătorie. Dar nici nu mai ştiu de unde am plecat. Am avut febră, o febră care gonea în vinele mele, ca o fiară. Asta e, mi-aduc aminte. Mereu acelaşi coşmar mă făcea să mă tîrăsc de-a lungul unei subterane interminabile. Cînd mă încolţeau dureri mari, subterana se înfunda brusc; o grămadă de pietre cădeau din tavan, pereţii se strîngeau în jurul meu, iar eu rămîneam gîfîind, mistuit de voinţa năprasnică de a trece dincolo şi intram în stăvilarul de piatră, loveam cu picioarele, cu pumnii, cu capul, fără cea mai mică speranţă de a putea vreodată răzbate prin acest zid de moloz care creştea într-una... »

Cînd îşi vine în fire după această criză, Zola are dinţii ieşiţi din gingii, gura ulcerată, nu mai poate să vorbească şi e nevoit să scrie pe o tăbliţă pentru a se putea face înţeles.

Prin fereastră priveşte afişele de pe zidul din faţă şi-şi dă seama că nu mai poate desluşi literele

Cézanne habar nu are de drama neştiută ce se joacă la Paris. Află de boala lui Zola, indirect, printr-una din cunoştinţele lor comune. Nu ştie despre ce e vorba, nu ajung la dînsul decît informaţii vagi în privinţa tratamentului medical, nume de doctorii şi curbe de

---

* Culegere de hotărîri judecătoreşti de pe vremea lui Iustinian (N.T.)

temperatură — într-un cuvînt nimic care să-i permită să ghicească ce bătălie crîncenă fusese această boală. « Pentru că te-ai făcut bine acum, te salut » — îi scrie, în decembrie, prietenului său.

Viața lui continuă, împărțită, hărțuită, între cursurile de drept care-l scîrbesc pe zi ce trece tot mai mult, și față de care arată în fiece zi tot mai multă silă, și cursurile la școala de desen, unde n-a întîrziat să se întoarcă și unde lucrează după modele vii. Își făurește visuri care, cu siguranță, l-ar scoate din sărite pe tatăl său, dacă le-ar cunoaște; astfel îl roagă pe Zola să se intereseze de concursurile organizate la Paris de Academia de belle-arte.

La Gibert, Cézanne și-a regăsit colegii: Numa Coste, Huot, Truphême, Solari, Villevieille și alți cîțiva: fiul lui Gibert, Honoré și un oarecare Pontier, tînăr plin de pretenții. Școala de desen numără de altfel anul acesta un nou și foarte nostim recrut, în persoana lui Jean-Baptiste-Mathieu Chaillan.

Acest Chaillan, fiul unui țăran din Trets, are douăzeci și șapte de ani. « Mersul său domol », « gîtul de taur și pielea vînjoasă pîrlită de soare » îi trădează obîrșia țărănească. Într-una din zilele acelei toamne, își părăsise satul și îmbrăcat cu o jachetă și un pantalon de nankin galben, cu un baston în mînă, venise pe jos la Aix. Ce voia? Nu cine știe ce mare lucru. Să se facă « artist ». Ajuns pe strada principală, întrebă un vardist « unde se întîlnesc artiștii din Aix. — Zău nu-i cunosc pe artiști, răspunse polițistul, dar vezi colo, e *Cafeneaua la doi flăcăi;* în sala din fund sînt niște tipi care fac întotdeauna tărăboi mare. Pesemne că ăștia sînt ». Informația era exactă. « Artiștii » l-au primit cu o indulgență nițel cam batjocoritoare pe acest ageamiu. « Ați studiat pictura la Școala de belle-arte din Trets? l-a întrebat Numa Coste, luîndu-l peste picior. — Nu, nu am studiat, a răspuns Chaillan cu fudulie. N-ai nevoie să studiezi. Ce-a făcut un om poate face și altul. De ce n-aș putea să fac și eu ce-a făcut Rembrandt sau Van Dick? » Totuși, doar ca să-și arate bunăvoința, Chaillan catadicsi să-i însoțească pe artiștii din Aix pînă la școala lui Gibert.

Cézanne îl privește pe Chaillan cu prietenie; un băiat
 bun, cugetă el, « care are un oarecare fond de poezie »

și căruia i-a lipsit numai « îndrumarea ». Ce înțelege Cézanne prin acest cuvînt « îndrumare »? Să fie învățătura unui profesor ca Gibert? Se prea poate. Dar el însuși, în răbufnirile lui, nu-l critică uneori pe Gibert? Cîtă docilitate la el, cu toate astea, față de prea academicul profesor pe care i l-a hărăzit soarta! Lecțiile de umanism tradițional, ieri acelea de la colegiu, azi ale lui Gibert, sînt în ochii săi tot atîtea certitudini. În ele își caută un reazem, ele îl ajută să-și învingă teama, îi oferă o ordine, o stabilitate, o siguranță. « E îngrozitoare viața! »

Îngrozitoare din toate punctele de vedere. Femeile sînt o lume stranie, misterioasă, pe cît de fascinantă pe atît de impură. Dragostea, așa cum Zola o idealizase de atîtea ori în fața lui Cézanne și a lui Baille, n-o fi oare o himeră ridicolă, o aiureală? «Dragostea lui Michelet, îi scrie pe neașteptate Cézanne lui Zola, dragostea pură și nobilă poate exista, dar, recunoaște și tu că e foarte rară ». În ce-l privește, Cézanne e tot îndrăgostit, ba chiar n-a fost niciodată ca astăzi, fără să fi făcut însă nici un pas înainte. De Crăciun, cînd se întoarce la Aix spre a-și petrece vacanța, Baille încearcă să-l atragă de partea « realismului în dragoste ». Cézanne discută problema cu el; preferă să discute, decît să treacă la fapte. De altfel, din Paris, iată-l pe Zola chemîndu-și prietenii la ordine. Realismul în dragoste, le strigă el, ce « proiect nedemn de tinerețea noastră! » Michelet are dreptate și acțiunea pe care a pornit-o, « de a face bărbatul să se întoarcă la femeie », ar trebui continuată. Idealismul poate mîntui lumea; este una din condițiile progresului.

Nu ni se pare neînsemnat meritul lui Zola cînd exprimă asemenea profesiuni de credință, căci nimeni nu era atunci mai deprimat ca el. Copleșit de un total dezgust, incapabil de a înfrunta viitorul, se gîndește — este fără îndoială un mod de a se sinucide — să lase baltă studiile și să se refugieze în vreo instituție de stat, luîndu-și o slujbă.

Presimțind prăpastia gata să-l înghită, se trage îndărăt cuprins de panică în fața existenței sarbede ce-l așteaptă, și zgîlțîit deodată de ambiția care-l trezește și-l biciuie, se leapădă de « hotărîrea lui deznădăjduită și absurdă ». « Viața e o luptă, mi-am zis — să acceptăm lupta și să

nu ne dăm bătuți nici în fața oboselii, nici în fața necazurilor.» Se va pregăti pentru a-și trece bacalaureatul în litere, apoi va urma dreptul spre a deveni avocat. Asta îi va fi a doua meserie, căci mai întîi și înainte de orice e născut să fie și va fi scriitor.

Considerații de ordin material, traiul penibil impus familiei sale par să aibă o influență hotărîtoare asupra gîndurilor lui Zola. Nici o grijă de acest fel nu-l tulbură pe Cézanne. Desigur, tutela părintească îl scoate din fire și uneori se revoltă împotriva autorității lui Louis-Auguste, totuși, datorită tatălui său, a cărui avere creștea din ce în ce mai repede, Cézanne e la adăpost de necazurile vieții. N-are de ce să-și facă griji din pricina banilor. Pe deasupra, cum nu e de loc cheltuitor și se mulțumește cu foarte puțin, cum e lipsit de orice vanitate și nu află interes și plăcere adevărată decît în a-și depăna gîndurile, arată o nepăsare totală cînd e vorba de bani.

În acest an, 1859, tatăl său își făcu cheful, cumpărînd pentru o nimica toată, optzeci de mii de franci, la un kilometru și jumătate de Aix, pe drumul spre Roquefavour, Jas de Bouffan (casa vînturilor), fostul conac al guvernatorului Provenței, domnul de Villars. Jas de Bouffan, spre care duce o măreață și venerabilă alee de castani, e o foarte frumoasă construcție din veacul al XVIII-lea, cu fațadă largă, ferestre înalte, acoperiș de țiglă roșie în felul celor genoveze.

Conacul se înalță în mijlocul unui parc mare, în care lucește apa unui havuz împodobit cu un delfin și niște lei de piatră. De jur împrejur, se întind cincisprezece hectare de livadă și de vie, ceva mai încolo, sub niște duzi, se ascund clădirile fermei. Înainte, Louis-Auguste ținea pămîntul acesta în arendă, pentru ca, în zilele de tîrg, să-l dea cu chirie negustorilor de vite în căutare de pășuni pentru turmele lor. De acum încolo, el va fi stăpînul; conacul îi va servi drept reședință de vară. Toate familiile avute din Aix aveau o casă în oraș, pentru vreme de iarnă, și-o casă la țară, pentru vară, cînd orașul e încins de o arșiță grea, înăbușitoare.

Aix-ul află, nu fără ciudă, vestea acestei achiziții. Cumpărarea conacului apăru în ochii lumii ca o fanfaronadă de parvenit. Totuși, oricît de încîntat e de el însuși, Louis-Auguste, ca și fiul său, nu e ros de vanitate. Obîrșia sa

țărănească vorbește puternic în el. Ca pe orice țăran, îl atrag doar realitățile temeinice și nu are decît dispreț pentru aparențele înșelătoare, aceste nerozii copilărești. Nu e de loc ispitit să-și strige în gura mare victoriile și mai curînd le-ar ascunde; satisfacțiile sale rămîn interioare, cu atît mai orgolioase și mai insolente cu cît el le voia mai tainice; să fii bogat și să n-o arăți, să fii și să-ți rîzi de toată lumea — ce bucurie! La drept vorbind, domeniul Jas de Bouffan, care ațîță atîta invidie și stîrnește atîta trăncăneală, nu e oare un flecușteț pentru Louis-Auguste? Cei optzeci de mii de franci cu care l-a plătit poate că nu reprezintă nici a zecea ori a douăsprezecea parte din averea lui actuală, sau, cine știe? — poate chiar și mai puțin. Departe de Louis-Auguste gîndul de a se făli cu Jas de Bouffan. Fostul proprietar întreținuse foarte prost domeniul. Lăsase parcul în paragină, ba chiar și mai multe încăperi ale casei sînt într-un hal fără hal. N-are importanță! Louis-Auguste nu se va apuca, desigur, să vîre prea mulți bani în reparații costisitoare. Se mulțumește să închidă odăile de nelocuit. Iar cît privește întreținerea parcului, natura va avea grijă de asta.

Cézanne se sinchisește încă și mai puțin de această achiziție și nu-și dă nici osteneala să i-o anunțe lui Zola. Casa vînturilor nu avea, fără îndoială, în ochii lui alt avantaj, decît că-i oferea un adăpost de o liniște desăvîrșită, unde va putea să lucreze în tihnă și singurătate. De aceea nu va întîrzia să se ducă acolo. Din camerele de la etaj, cîmpia ce înconjură orașul se înfățișează în toată strălucirea ei, parcă presărată cu diamante. Lumina așterne mii de pete scînteietoare pe coastele dealurilor îndepărtate. Pini și chiparoși, dafini și stejari verzi își înalță în văzduhul străveziu staturile uriașe. Natura provensală își revarsă aici, într-o luminoasă gravitate, lirismul ei senin, un cîntec pe care Cézanne îl știe bine.

Dar, deocamdată, Cézanne se plictisește la Aix. Visează Parisul și își împletește visurile de dragoste cu visurile de pictură. Se îndrăgostise de o croitoreasă foarte drăguță, Justine. Dar vezi că Justine « își întorcea întotdeauna capul, să n-o vadă ». « Cînd îmi îndreptam privirea spre dînsa își pleca ochii și roșea. Acum, băgai de seamă, cred, că ori de cîte ori ne găseam împreună pe aceeași stradă, făcea cum s-ar zice la stînga-mprejur și o lua din loc,

fără să privească îndărăt. » Ceea ce-i mai rău, aventura, nici măcar începută, se termină brusc. « Într-o bună zi, îi povestește Cézanne lui Zola, mă văd oprit de un tînăr student în primul an ca și mine, în sfîrșit e vorba de Seymard, pe care-l cunoști și tu. ,,Scumpule" — îmi zice luîndu-mi mîna, apoi, agățîndu-se de brațul meu, continuă să meargă spre rue d'Italie — ,,stai cu mine, să-ți arăt o fetiță drăguță pe care o iubesc și mă iubește". Îți mărturisesc că din clipa aceea chiar mi se păru că văd un nor trecînd pe dinaintea ochilor. Presimțeam, ca să spun așa, că ghinionul se ține de mine și nu mă înșelam, căci de îndată ce bătu ora douăsprezece, cînd Justine ieși din atelierul ei de croitorie, și zău așa, de-abia o zăream de departe ce era, Seymard îmi făcu semn zicînd: ,,uite-o". Nu mai văzui nimic, mă cuprinse o amețeală, dar Seymard mă trase spre dînsa și atinsei în treacăt rochia fetei.» Și Cézanne începe să se lamenteze: « Ah! ce de visuri îmi făurisem și încă din cele mai smin-tite, dar vezi aici am ajuns: îmi ziceam în sinea mea, dacă nu i-aș fi nesuferit, am merge la Paris împreună. Acolo m-aș face pictor, am fi mereu împreună. Îmi ziceam, uite așa, că vom fi fericiți, visam tablouri, un atelier la etajul patru, tu cu mine acolo, ce-am mai fi rîs atunci. Nu doream să fiu bogat, mă știi cum sînt eu, gîndeam că cu cîteva sute de franci am fi trăit mulțumiți, dar, vezi bine, toate astea n-au fost decît un mare vis . . . » Un mare vis într-adevăr! își bate joc Cézanne de el însuși. Dar istorioara lui e pătrunsă de amărăciune. În sfîrșit, vacanța se apropie. Peste puțin timp va veni Zola și Baille, ale cărui scrisori devin din ce în ce mai rare; Baille muncește pe brînci și nu mai are timp să le scrie prietenilor. Cînd Cézanne primi vestea că Zola vine la sfîrșitul lui iulie, sări în sus de bucurie. « Știi, dacă aș fi fost un săritor bun, aș fi atins tavanul, așa de tare am sărit », spune el cu haz.

Deși se pregătește pentru bacalaureat, Zola continuă să scrie versuri. La liceul Saint-Louis, unde legase prie-tenie cu unul dintre colegii săi, Georges Pajot, a cărui inteligență și imaginație i se par superioare, s-a domesticit puțin. Mînat de nevoia de a fi prețuit de alții, se încu-metă să citească în fața colegilor o poezie pe care o dedi-case împărătesei. Nu obținu totuși succesul așteptat. S-au auzit mai degrabă critici destul de aspre.

Aflînd de asta, Cézanne tună și fulgeră pe tonul baladelor eroi-comice, împotriva « pigmeilor » care n-au fost în stare să prețuiască geniul prietenului său.

La începutul lui august, Zola trece proba scrisă la bacalaureat, clasîndu-se al doilea. Numai examenele orale îl mai țin o vreme departe de prietenii săi. Din nefericire, la acestea are mai puțin noroc. Zola nu știe data morții lui Charlemagne; afară de asta, părerile pe care le exprimă despre La Fontaine sînt socotite eretice de examinatorul de franceză; e trîntit. Atîta pagubă! Își va petrece vacanța la Aix și se va prezenta din nou în noiembrie, la Marsilia. Ce bucurie pe inseparabili cînd se regăsesc, în sfîrșit!

Ce neastîmpăr plin de voioșie! Folosesc fiecare clipă din timpul cît au de stat împreună. Arta și poezia sînt, ca și dragostea, subiectele inepuizabile ale discuțiilor și tot în ele își găsesc imbold toate actele lor. Cézanne desenează și pictează. Zola, care și el suspina după o fată din Aix — o numise « Aeriana » — dar care, ca și Cézanne, n-ar îndrăzni să-și mărturisească pasiunea, scrie un lung poem de dragoste *Rodolfo*. Desenează și el. La Villevieille schițează două femei care se scaldă, după Jean Goujon, iar la Jas de Bouffan, merge mai departe și îl ajută pe Cézanne să picteze un mare paravan lung de patru metri și înalt de doi și jumătate, pentru camera de lucru a lui Louis-Auguste: pe o parte, scene cîmpenești, pe cealaltă, ghirlande, frunze. În plimbările lor, Cézanne nu uită acum niciodată să ia cu el carnetul de schițe sau vreo pînză. Și cum vroia să facă un tablou intitulat *Briganzii*, Zola, Baptistin și Isidore Baille, toată banda veselă, îmbrăcați în zdrențe multicolore, îi pozează de zeci de ori la Infernets. La rîndul său, Cézanne se transformă în model pentru Chaillan, care vrea să-i facă portretul. Portretul acesta însă, vai, n-ar putea să fie socotit printre lucrările izbutite ale genului; o tentă spălăcită decolorează obrajii lui Cézanne, iar fruntea e întunecată de o pastă groasă cenușie. Hotărît lucru, acest băiat de treabă, Chaillan, are mai multă îndrăzneală decît talent. Cît despre Baille, viitorul politehnician se gîndește, spre a nu rămîne în urmă, să ia lecții de literatură și să fie « un poet și un filozof al matematicii ». Astfel, orice s-ar întîmpla, el va sta alături de prietenii săi întru poezie. Nu va fi mai prejos, în

ciuda temerilor care-l rod într-ascuns. Această voință îi face cinste « flăcăului mătăhălos și oacheș, cu fața inexpresivă și puhavă », care se ține din ce în ce mai greu după Cézanne și Zola, absorbiți în demonstrațiile și planurile lor, unele mai extravagante ca celelalte. Zola, care în anul acesta a profitat mai mult de pe urma șederii sale la Paris, venise cu sacul plin de istorioare din capitală. Deoarece Cézanne vrea să se facă pictor, stăruie Zola, el trebuie cu orice preț să-l convingă pe tatăl său de necesitatea de a merge să studieze la Paris. Aici, la Aix, nu va învăța nimic. Burghezii din Aix sînt niște groaznici filistini, Gibert este un belfer pisălog, iar Luvrul rămîne de neînlocuit. Afară de asta, la Paris, Cézanne și el, Zola, vor găsi în prietenia lor un imbold și se vor ajuta unul pe altul în lupta lor pe drumul gloriei. Zola îi dă zor lui Cézanne; vorbitu-i-a într-adevăr, așa cum trebuie, tatălui său despre vocația și ambiția sa de a ajunge pictor?

Da, i-a vorbit despre asta. Da, desigur că i-a vorbit. Deși se teme de tatăl său, deși știe cît de mult îl amărăște ori de cîte ori îl vede cu penelul în mînă, Cézanne i-a spus spre ce îl trage inima. La început, Louis-Auguste parcă nu vroia să creadă în această pasiune a fiului său pentru pictură. Cum asta? Vasăzică nu e numai o trăz-neală trecătoare! Fiul său vrea într-adevăr să-și consacre viața mîzgălelilor. Dar e o nebunie! Aici nu e vorba dacă are talent sau nu. Pentru Louis-Auguste, a voi să pictezi, fie că ești Véronese (o fi auzit măcar de acest nume?) sau Gibert, era o absurditate în sine. Pictura nu putea fi o meserie pentru un om serios. Artiștii? Niște boemi păduchioși, ale căror merite sînt recunoscute numai după ce au fost îngropați.

Louis-Auguste ridică din umeri. Nu-i vine să creadă că Paul, fiul său, moștenitorul său, cel care în chip firesc ar trebui să-i urmeze într-o zi la conducerea băncii, se gîndește serios la o asemenea prostie. De-ar pleca o dată la Paris acest Zola! Căci, în mare parte, el e capul răutăților, asta e sigur. El e cel care-i bagă în cap lui Paul năzbîtiile acestea; el îl împinge s-o ia razna. Cine știe dacă băiatul inginerului ruinat nu caută cumva să tragă foloase din asta? Și răul vine, într-o privință, și de la mama lui Paul, care nu mai poate de bucurie cînd aude cuvîntul artist. Ideea că fiul ei Paul va deveni un artist

o măgulește. Oh! femeia asta cu capu-n nori, ce suflet romanțios! Louis-Auguste îl vede pe Paul și pe dînsa cum șușotesc, punînd la cale nu se știe ce și amuțind atunci cînd el se apropie. Ei, dar lasă, asta va trece! Paul se va mai gîndi. Nu se poate ca flăcăul acesta de douăzeci de ani să se încăpățîneze multă vreme într-un proiect atît de nesăbuit. « Nu se poate ca eu, Louis-Auguste, să fi adus un cretin pe lume ».

Încurajat de maică-sa, subjugat de Zola care se străduiește să-i îndîrjească voința, și cu toate că tatăl său îl bruftuluise, trimițîndu-l să-și vadă de studiile de drept, Cézanne nu renunță la planul său de a ajunge la Paris, cît de curînd, adică în luna martie.

Zilele de vacanță se scurg una după alta în această exaltare, pînă în noiembrie. Între timp, Baille plecase iar la Marsilia, unde peste puțin timp vine la rîndul său și Zola, pentru a-și da bacalaureatul. De astă dată, cade la proba scrisă. Se reîntoarce la Paris destul de abătut, în timp ce Cézanne, la 28 noiembrie, trece cu succes primul său examen de drept.

Cézanne e din nou singur. Toropeala din Aix îl apasă greu. « Pînă acum, îi scrie lui Zola, liniștea de toate zilele învăluie cu aripile sale mohorîte orașul nostru monoton. »

A reluat fără nici un chef drumul facultății de drept și s-a înscris din nou la școala de desen. Pictura îl absoarbe din ce în ce mai mult, fără a lăsa loc altor preocupări. Se duce des la muzeu să copieze vreo pînză academică, cum ar fi *Prizonierul din Chillon* de Dubufe, sau *Sărutul muzei* de Frillie, pe care o interpretează într-o manieră cam dezordonată. Ca să facă pe placul mamei sale, duioasa lui aliată în lupta împotriva tatălui său, pictează o *Fetiță cu un papagal*. Tot astfel, uneori, ca și cum ar fi vrut să scape de obsesiile sale amoroase, pictează femei goale ca în *Judecata lui Paris*, în care își exprimă poftele violente și naive, dorurile aprinse care-l mistuie. Doamna Cézanne pusese la loc vizibil în camera ei *Sărutul muzei*, care măgulea gusturile sale și-i plăcea în chip deosebit. Louis-Auguste clatină din cap, nemulțumit. « Mă, băiețaș, îi spunea fiului său, gîndește-te la viitor. Cu geniul mori, dar cu banii mănînci. » În ciuda mutrei sale morocănoase, căci își simte știrbită autoritatea la care ține așa

de mult, Louis-Auguste e adînc întristat în sinea lui, văzîndu-şi fiul atît de nenorocit. Vai, după cum îi scrie atunci Zola lui Cézanne — « Viaţa e o minge care nu se rostogoleşte întotdeauna într-acolo unde mîna ar vrea s-o împingă ».

Zola, ca nimeni altul, e acum în măsură să-şi dea seama de asta. Pierzînd bursa în urma eşecului său la bacalaureat, e nevoit să-şi întrerupă studiile. Va trebui să-şi caute o slujbă oarecare. Dar nu se prea simte în stare să-şi cîştige existenţa şi, deprimat, cade într-o toropeală melancolică.

Mai continuă barem să scrie? Da, dar fără mare tragere de inimă. Îşi trece timpul citind şi fumînd, regretă amarnic depărtarea care-l desparte de prietenii săi şi visează la iubite inaccesibile. « Am foarte puţine lucruri să-ţi spun, îi scrie lui Baille, pe la sfîrşitul lunii decembrie. Nu ies aproape de loc din casă şi trăiesc la Paris ca şi cum aş fi la ţară. Stau într-o cameră retrasă, nu aud huruitul trăsurilor, şi dacă n-aş vedea în depărtare turnul bisericii Val-de-Grâce, m-aş putea crede la Aix. »

Tocmai atunci, Villevieille se instalează la Paris, dar Zola nu prea are poftă să se ducă să-l vadă. Villevieille nu e Cézanne. În schimb, un mic eveniment îl trezeşte pe Zola din amorţeala lui. Marguery, fostul prim-trîmbiţaş al fanfarei de la colegiul Bourbon, care are şi el veleităţi literare, intrase de curînd ca redactor la o gazetă din Aix: « Provenţa »; un roman al său apărea acolo în foileton. Zola se grăbeşte să-şi încerce norocul la această gazetă, căreia îi trimise cîteva pagini de proză, o poveste: *Zîna îndrăgostită*. El, care « niciodată nu iubise decît în vis » şi nu fusese iubit « nici măcar în vis », ar fi vrut să scrie despre dragoste, despre dragostea mijindă, cea dinainte de căsătorie, trei sute de pagini virginale în care să apară transfigurat « frumosul său ideal ». Datorită lui Labot, care, încă o dată, pune o vorbă pentru dînsul, Zola speră să obţină în curînd, la începutul lui 1860, o slujbă în administraţia Docurilor. N-ar mai putea suferi multă vreme să trăiască pe spinarea mamei sale, care de-abia se poate întreţine singură. Îşi va împărţi viaţa în două. « Asta-i hotărîrea mea, îi scrie lui Baille: să-mi cîştig pîinea oricum, iar dacă nu vreau să renunţ la visurile mele, să mă ocup noaptea de viitorul meu.
 Bătălia va fi lungă, dar nu mă sperie; simt în mine ceva

și dacă acest ceva există într-adevăr, mai devreme sau mai tîrziu, trebuie să iasă la iveală. Deci, nu castele în Spania; o logică strînsă, mai întîi să mănînc și pe urmă să văd ce e în mine, poate mult, poate nimic, iar dacă m-am înșelat, să continui a mînca trăind din slujba mea obscură și să trec neștiut ca atîția alții pe acest biet pămînt, cu lacrimile și visurile mele... » Asta e cel puțin ceea ce cugetă Zola în momentele sale bune. Căci de cele mai multe ori, pierzîndu-și curajul, se lasă pradă deznădejdii. Mamă-sa a schimbat din nou locuința, dar cea în care s-a mutat de astă dată e așa de mică, încît Zola e nevoit să ia o odaie cu luna într-un hotel și să locuiască singur acolo. Viața lui se destramă. Ajunge să se îndoiască cu totul de el însuși, socotind lucruri « copilăroase și fără valoare » tot ce scrisese.

Parisul e mohorît ca un tablou de Chaillan. Parisul nu e decît un deșert de pietre reci, unde nici un ecou nu-i răspunde. Ah! dacă Cézanne măcar ar putea veni la Paris, dacă ar putea să-și convingă tatăl, să fie exact la întîlnirea din martie. Zola nu mai trăiește decît cu această speranță. « Sînt abătut, incapabil de a scrie două cuvinte, incapabil chiar de a umbla. Mă gîndesc la viitor și-l văd așa de negru, așa de negru, că mă trag îndărăt cu groază. Nici avere, nici meserie, nimic decît deznădejde. Lîngă mine, nici o făptură care să-mi fie un reazem, nici soție, nici prieteni. Peste tot mă întîmpină nepăsarea sau disprețul. Iată ceea ce se înfățișează înaintea ochilor mei cînd mă uită în zare! .. » Ah, da, dacă Cézanne, dacă Cézanne . . Ei bine, dar Cézanne, în aceste zile de februarie, e foarte aproape de a cîștiga lupta. În fața dorinței cu atîta încăpățînare afirmată de fiul său și în fața coaliției alor săi, bancherul sfîrșește prin a se da bătut. Totuși, căci este un totuși la mijloc, înainte de a lua o hotărîre definitivă, se va duce să se sfătuiască cu Gibert, să-l întrebe dacă găsește nimerită plecarea lui Paul. Simplă măsură de elementară cumințenie? sau mai degrabă șiretenia unui om care are geniul de a descoperi numaidecît punctul slab al adversarului? În orice caz, Gibert, cu care Cézanne discută, aducînd vorba de plecare, nu se arată prea încîntat; plecarea lui Cézanne l-ar lipsi de un elev.

Aceste tărăgăneli i se par lui Zola un semn rău, cu atît mai mult cu cît Cézanne, gata întotdeauna să treacă de

la entuziasm la nehotărîre, îi pune o întrebare curioasă: se putea oare lucra la Paris? Zola, care ştia cît de repede se lasă descurajat prietenul său şi cît e de nepriceput în problemele practice ale existenţei, se grăbeşte să-i aranjeze un program foarte precis, a cărui austeritate avea să-l dezarmeze pe Louis-Auguste. « Iată cum îţi vei putea împărţi timpul. De la şase dimineaţa la unsprezece, vei merge să pictezi într-un atelier, după modele vii; vei mînca şi apoi de la amiază pînă pe la patru vei copia, la Luvru sau la Luxembourg, capodopera care o să-ţi placă. Asta înseamnă nouă ore de lucru; cred că e de ajuns şi cu un asemenea regim o vei scoate bine la capăt. După cum vezi, ne va rămîne liberă toată seara şi-o vom petrece cum vom socoti mai bine, fără ca studiile noastre să aibă de suferit. Pe urmă, duminica, o vom lua din loc şi ne vom duce la cîteva leghe de Paris; priveliştile sînt încîntătoare şi, dacă inima ţi-o cere, vei aşterne pe o bucăţică de pînză arborii sub care vom fi prînzit. » Zola nu uită de fel nici problema bănească. Cu cei o sută două zeci şi cinci de franci pe lună, cît gîndeşte să-i dea tatăl său, Cézanne va putea face faţă nevoilor, dar trăind pe sponci. « Vreau să-ţi fac socoteala cheltuielilor pe care le vei avea. O cameră de douăzeci de franci pe lună, un prînz de 90 de centime şi o cină de un franc şi zece centime, adică doi franci pe zi, sau şaizeci de franci pe lună; adăugînd cei douăzeci de franci pentru cameră, fac optzeci de franci pe lună. Mai ai de plătit şi atelierul; cel al lui Suisse, unul din cele mai ieftine, costă, aşa cred, zece franci; mai pune zece franci pentru pînze, peneluri, culori; total 100 franci. Îţi vor rămîne deci 25 franci pentru spălatul rufelor, lumină, miile de alte mici nevoi neaşteptate, tutun, plăcerile mărunte; vezi că vei avea taman cît îţi trebuie ca s-o scoţi la capăt şi te asigur că n-am umflat nici o cheltuială, dimpotrivă, am pus mai puţin. De altfel, asta va fi o foarte bună şcoală pentru tine; ai să înveţi ce înseamnă banul şi în ce fel un om deştept trebuie să se descurce ». Această ultimă frază e scrisă în mod vizibil pentru Louis-Auguste. De altminteri, Zola mai adăugă: « Te sfătuiesc să-i arăţi şi tatălui tău socoteala de mai sus; poate că trista realitate a cifrelor îl va convinge să mai scoată ceva din pungă. Pe de altă parte, îţi vei putea face rost de ceva bani pentru munca ta. Tablourile făcute în ateliere

mai ales reproducerile de la Luvru, se vînd foarte bine; chiar dacă nu vei face decît una pe lună, îți vei spori binișor suma destinată plăcerilor mărunte. Totul e să găsești un negustor, și pentru asta nu trebuie decît să cauți. Cutează și vino; o dată pîinea și vinul asigurate, poți să te dedici artei fără primejdie».
Din nefericire, poate că îndoindu-se de talentul lui Cézanne, Gibert rămîne pe pozițiile sale. E împotriva plecării: nu-i mai greu să ajungi pictor la Aix ca la Paris. Asupra acestui lucru Louis-Auguste n-ar îndrăzni să contrazică un om de meserie. Hotărîrea e luată. Paul să-și termine mai întîi dreptul. Între timp va putea să deseneze și să picteze. Are aici la Aix un profesor excelent și un muzeu plin de comori artistice la dispoziția lui; totul e cum nu se poate mai bine. Afară de asta, Rose, surioara lui, se îmbolnăvise. Nu e momentul să părăsească casa părintească. Și cu asta, basta! Nu, o treabă ca asta nu se putea termina așa. Soarta lui Cézanne, a lui Paul Cézanne e în joc — și Cézanne o știe. Dincolo de dealurile din jurul Aix-ului se înalță Parisul, orașul tuturor izbînzilor artei, căci pentru el Parisul e Luvrul, sînt culorile princiare ale lui Tițian, carnația bogată a lui Rubens, splendoarea nocturnă a lui Rembrandt. Cézanne spera să le vadă; cu atît mai cruntă îi este decepția. Melancolia lui de ieri se preface în deznădejde sfîșietoare. E îndurerat pînă în adîncul ființei; suferă, tace, lipsește mereu de acasă, nu se întoarce la ai săi decît pentru a mînca și dormi. În locuința familiei Cézanne, traiul devine din ce în ce mai apăsător. Afurisita asta de pictură, își zice tatăl său consternat, e boală curată! La masă, închis în el însuși, posomorît, aproape amorțit, Paul păstrează o tăcere încăpățînată. Mamă-sa oftează, văzîndu-l așa. Cézanne continuă totuși să picteze, dar cu amărăciune în suflet și copleșit de o tristețe din care-l smulge cîteodată doar o răbufnire de mînie năprasnică; se năpustește atunci cu furie la pînza începută. Cu gesturi violente, răzuiește vopseaua, distruge tot ce pictează. Îndoiala se strecurase în el. Degetele îi sînt amorțite, neîndemînatice, incapabile să redea ceea ce vroia să exprime, să stăpînească torentul senzațiilor care-l străbat cînd are o pensulă în mînă. Din lehamite, își abandonează scîrbit paleta. Nu cumva o fi avînd dreptate Gibert? — Gibert? Toată învățătura

lui Gibert se reduce doar la rețete, care de cele mai multe ori nu-s bune la nimic.
Ah, Parisul! Acest Paris în care tatăl său vede o amenințare pentru Paul și se teme de legăturile deocheate, de pildele vătămătoare, de cafenele, de femeile ușuratice, tot atîtea primejdii ce l-ar pîndi acolo. Parisul! Parisul! — Dar la ce bun și Parisul ăsta!
« Pictura care-mi place, cu toate că nu reușesc » . . notează Cézanne în treacăt într-una din scrisorile către Zola (care se răriseră: Cézanne, după cum el însuși o mărturisește, nu mai are nici curajul de a-i scrie prietenului său). Fraza îl zdruncină dureros pe Zola. « Tu! tu să nu reușești? — i-o întoarce el. Cred că te înșeli asupra ta însuți. » Zola e și el la mare ananghie. Întîlnirea ratată din martie îl lovise rău. La începutul lui aprilie, intrase la Docurile Napoleon din rue de la Douane, unde cîștigă șaizeci de franci pe lună. Se plictisește de moarte acolo. De la ora nouă dimineața pînă la patru după amiază, înregistrează, căscînd, declarații de vamă, transcrie corespondență. Soarele care bate în ferestrele murdare ale biroului e pentru dînsul ca o chemare nostalgică a libertății pierdute. În jurul lui nu sînt decît dosare prăfuite, slujbași — « cei mai mulți stupizi ». În această existență searbădă, pe care nu mai știe cum s-o blesteme, Zola încearcă totuși să găsească în adîncul ființei sale un pic de poftă de viață, pentru a i-o împărtăși dragului său Cézanne. Asta, pentru ca « domnul viitor mare pictor » să nu se lase doborît. E drept că evenimentele nu au corespuns dorințelor lor: Ar fi totuși absurd să crezi bătălia pierdută. Trebuie să fii abil. Zola îi trasează lui Cézanne o linie de conduită: « caută de-l mulțumește pe tatăl tău urmînd studiile tale de drept cu cea mai mare rîvnă. În același timp, ține-te dîrz și neabătut de desen — *unguibus et rosto* »*. De altminteri, dîndu-și seama că în scrisorile lor se ocupă mereu de poezie și aproape niciodată de pictură, acuzîndu-se poate de egoism, Zola hotărî să aducă mai des vorba în aceste scrisori de pasiunea lui Cézanne și să-i dea sfaturi. Cézanne, care o fi avînd motive serioase de a nu discuta cu Zola probleme de pictură, citește pesemne uluit interminabilele disertații ale prietenului său. Zola,

* Cu unghiile și cu dinții (N.T.)

dragul de el, întotdeauna atît de afectuos și de prevenitor, atît de grijuliu în prietenie, dar atît de ageamiu în pictură și — ah! ce neînțelegere! — atît de puțin sensibil! De altfel, Zola o recunoaște singur: în pictură știe « cel mult să deosebească albul de negru ». Asta însă nu-l împiedică să aibă păreri categorice. Judecînd pictura cu ochiul unui om de litere și nevăzînd într-o pînză decît intențiile anecdotice, îl pune în gardă pe Cézanne împotriva realismului, în numele poeziei: îi mărturisește sus și tare admirația sa pentru Greuze și pentru Ary Scheffer « acest pictor de geniu », mort cu un an în urmă, care era « un îndrăgostit pasionat al idealului ».

Zola îl roagă din toată inima pe Cézanne — la ce s-o fi gîndit oare? — să se ferească de ispitele artei comerciale, să nu cadă în fabricațiile picturale elaborate în pripă. « Realiștii mai fac artă în felul lor — lucrează conștiincios. Dar comercianții, cei care pictează dimineața pentru pîinea de seară, aceia se tîrăsc jalnic ». În sfîrșit, Zola arată că a avut un vis: « Se făcea că scrisesem o carte frumoasă, povestește el, o carte sublimă, pe care tu ai ilustrat-o cu gravuri frumoase, sublime. Numele noastre în litere de aur străluceau alături pe prima pagină și, în această înfrățire a geniilor, treceam împreună în posteritate. Dar, din nefericire nu e încă decît un vis. » La sfîrșitul lui aprilie, Louis-Auguste devine, s-ar zice, mai omenos. Cézanne îl informează pe Zola, care-i răspunde: « Ține-te bine, fără a fi nerespectuos. Gîndește-te că viitorul tău e în joc și că fericirea ta depinde de asta ». Dar cerul se înseninează oare cu adevărat? Louis-Auguste pare într-o zi să cedeze; a doua zi însă, împotrivirea lui se face mai îndîrjită. Aceste alternanțe macină voința lui Cézanne. După Villevieille, căruia Zola, în lunea Paștilor, se hotărîse în sfîrșit să-i facă o vizită, iată că și Chaillan, la rîndul său, vine la Paris. Chaillan o să lucreze în atelierul lui moș Suisse! Chaillan face cópii la Luvru! Ferice de Chaillan; ferice că se află la Paris, ferice că-i atît de sigur de el. Truphème va pleca și el la Paris. Cézanne mîrîie, furios. În vacanța de Paști, Baille se dusese la Jas de Bouffan. Absorbit și hărțuit de necazurile lui, Cézanne îl primi foarte morocănos. Abia dacă-i făcu cinstea să-i vorbească. Baille plecă de acolo foarte supărat. Cu puțin înainte, chinuit

de o teamă nedefinită, Baille își luă inima în dinți ca să-l întrebe pe Zola: « Cînd mă veți vedea incapabil de a da expresie artei fie prin pictură, fie prin poezie, nu mă veți socoti nedemn de voi? » La care Zola îi răspunsese: « Cînd tu ne vei vedea pe noi, sărmani boemi, pictorașul și scriitorașul, incapabili de a ne găsi un rost, nu ne vei crede nedemni de tine? » Și-acum, Cézanne, care-l repede! Baille i se plînge lui Zola care, temîndu-se că li se destramă prietenia, se grăbește de îndată să-l potolească pe acesta și totodată să-i ceară lui Cézanne să se poarte mai drăguț, menajîndu-i și pe unul și pe celălalt. « Am crezut că văd slăbind legătura ta cu Baille, îi scrie el lui Cézanne, că o verigă a lanțului nostru e gata să se rupă. Și, tremurînd, te rog să-ți amintești de petrecerile noastre de odinioară, de jurămîntul pe care l-am făcut, cu paharul în mînă, de a merge toată viața cot la cot, pe același drum ». Desigur, Baille nu e tocmai ca dînșii, desigur că nu are craniul făcut după același calapod; nu are însă mai puțin dreptul la bună-voință și e vrednic de dragostea lor. Cît despre bietul nostru prieten Cézanne — dar acum Zola i se adresează lui Baille — trebuie să-i trecem cu vederea, pentru că « nu prea știe întotdeauna ce face, după care o mărturisește el însuși glumind . Cînd te supără, să nu crezi c-o face din inimă, ci doar împins de duhul cel rău care-i întunecă mintea». Cumpănind el însuși cu cea mai mare băgare de seamă fiecare cuvînt în dojenile adresate lui Cézanne, el îi recomandă și lui Baille o moderație extremă. « Îi vei scrie regulat cîteva scrisori, fără a te plînge prea mult de întîrzierile cu care ar putea să-ți răspundă; vezi ca scrisorile acestea să fie ca și înainte, afectuoase, mai ales fără nici o aluzie care ar putea să-i amintească de cearta voastră; într-un cuvînt, ca și cum nimic nu s-ar fi petrecut între voi. E un convalescent, pe care-l tratăm, și dacă nu vrem ca boala să se întoarcă, să evităm imprudențele ». Cît de mult ținea Zola să fie convingător! Nu are în viață decît această bogăție: prietenia lui Cézanne și a lui Baille. Slujba sa la Docuri îl plictisește peste măsură. Pentru a se mai distra, iese uneori prin împrejurimi, la Saint-Cloud, la Saint-Mandé sau la Versailles. Cu toate astea, în curînd nu mai poate îndura și-și dă demisia. Decît această lîncezeală, mai bine mizeria. Ceea ce-i
 aduce din partea lui Baille scrisori pătrunse de mîhnire.

Baille, pe care primirea lui Cézanne îl rănise (Cézanne tot n-a reluat corespondența cu el) înțelege din ce în ce mai puțin motivele purtării prietenilor săi. Purtarea lor — asta este deci ceea ce înțelegeau ei prin « poezie », toate aceste incoerențe, aceste veleități dezordonate? — purtarea lor îl scoate din sărite. În cumințenia sa blajină, în banalitatea sa de băiat cu scaun la cap, nelăsîndu-se ademenit de fleacuri, îl dojenește pe Zola că nu privește realitatea în față, că nu-și face o situație de care să nu-i fie rușine. — « Sărman prieten, i-o întoarce Zola, vorbești ca un copil. Realitatea nu este decît o vorbă goală pentru tine. Unde ai întîlnit-o? Nu vreau o situație decît pentru a-mi permite să visez în voie. Mai curînd sau mai tîrziu, voi reveni la poezie. Îmi vorbești de amăgitoarea glorie a poeților; îi numești nebuni, strigi că nu vei fi atît de prost ca dînșii, să mori într-un pod de dragul unor aplauze. » Ce « ocară »! Deși aceste fraze arată că între ei s-a ivit o adîncă neînțelegere, Zola nu ține seama de asta. Împotriva oricărei rațiuni, agățîndu-se de această prietenie pe care cel mai mic vîrtej al vieții fiecăruia în parte o mai zguduie nițel, el declară: « Bineînțeles, că felul nostru diferit de a privi viața nu va face să slăbească prietenia noastră ». Cu toate acestea, scrisorile lor nu întîrzie să atingă un ton ridicat. În iunie, Zola recunoaște că își pierde sărita citind răvașele lui Baille. « Cuvîntul *situație,* îi spune el, revine de mai multe ori în scrisoarea ta și acest cuvînt mă întărîtă la culme. Aceste opt litere au un aer de băcan îmbogățit care mă calcă pe nervi ». Și adaugă cu amărăciune: « Scrisoarea pe care mi-ai trimis-o nu este scrisoarea unui tînăr de douăzeci de ani, a lui Baille pe care l-am cunoscut . . . Ești oare de bună credință? E adevărat că nu mai visezi libertatea? că aspirațiile tale se mărginesc la o fericire materială? Atunci, sărman prieten, te plîng; atunci ceea ce-ți scriu îți va părea, așa cum mi-ai spus-o: lipsit de judecată, de sînge rece și de bun simț. » Această ceartă trebuie să fi făcut pe Zola să mediteze asupra relațiilor sale cu Cézanne. Are el oare dreptul, așa cum face, de a încerca să trezească energia amorțită a lui Cézanne, de a voi să-l smulgă din mijlocul familiei, din somnolența orașului său natal, de a încerca să-l împingă spre destinul său de artist? În această lună a lui iunie, Cézanne e prada unei deznădejdi cum nu cunos-

cuse niciodată. Lupta împotriva tatălui său continuă. Lupta cu pictura la fel. Uneori, ajuns la capătul puterilor, nu mai vorbeşte de nimic altceva decît că o să dea cu pensulele de tavan. Pictura! Parisul! Într-o răbufnire de furie, Cézanne renunţă la toate. Exasperat, se apucă iar de studiile sale de drept. Dar furtuna trece, şi Cézanne se întoarce la şevaletul său, pentru a se chinui din nou, simţind că nu mai poate trăi decît în faţa unei pînze, că nu mai poate rupe cu această pasiune deznădăjduită pentru pictură, nefiind în stare nici s-o părăsească, nici să-şi afle în ea mulţumirea.

« Să mă ferească dumnezeu să fiu geniul tău rău, îi spune Zola, să-ţi căşunez nenorocirea aducînd laudă artei şi visului! Nu-mi vine totuşi să cred; diavolul nu se poate ascunde sub prietenia noastră, pentru a ne duce pe amîndoi la pieire. Reia-ţi curajul, apucă din nou pensulele în mînă şi lasă-ţi imaginaţia să rătăcească unde-i place. Am încredere în tine; de altfel, dacă te împing la rău, răul acesta să cadă asupra mea. »

În ciuda situaţiei sale grele (solicită fără succes o slujbă oarecare, face demersuri peste demersuri), Zola şi-a regăsit dîrzenia. Totul sau nimic: asta îi este deviza. Va cîştiga partida pe terenul unde vrea să-şi joace viaţa, sau o va pierde, dar nu se va lepăda de idealul său. Va fi scriitor: « Aş vrea, îi scrie lui Baille, să nu merg pe urmele nimănui, nu pentru că aş rîvni la titlul de şef de şcoală — un asemenea om acţionează întotdeauna după un plan — dar aş vrea să găsesc un drum neexplorat şi să ies din gloata scriitoraşilor epocii noastre ». Dar, vai! zadarnic vei căuta la Cézanne asemenea gînduri, şi Zola e dezolat. Nici o încredere în sine, certitudini mai puţine ca oricînd. Entuziasme furtunoase, apoi prăbuşiri fulgerătoare. Dibuiri febrile, urmate de amarnice dezamăgiri. « Sînt un prunc la sînul Iluziilor », spune Cézanne. La Jas de Bouffan, pe pereţii marelui salon, a pictat patru panouri înfăţişînd anotimpurile: după ce le isprăvise, le semnase ironic « Ingres ». Ironie la adresa maestrului respectat al academismului? Insolenţa nu pare îndoielnică. Dar ironie şi pe seama propriilor sale slăbiciuni. Zola află, ba că Cézanne va veni neîntîrziat la Paris, ba că e pe punctul de a renunţa definitiv la pictură. « Voi vorbi de acum înainte pentru a nu spune nimic, căci purtarea mea contrazice vorbele mele », îi scrie Cézanne

lui Zola, într-o zi de iulie. Zola se supără, își acuză prietenul de lipsă de caracter. Nehotărîrea sa, mai mult decît împotrivirea tatălui, e răspunzătoare de aceste veșnice tergiversări. Ce apatie! Cézanne i-o mai fi vorbind barem tatălui său de proiectele sale? O mai fi avînd proiecte? « Pictura nu e oare pentru tine o toană care ți s-a năzărit într-o bună zi cînd te plictiseai? Nu e oare numai o joacă pentru a-ți trece vremea, un subiect de conversație, un pretext ca să nu-ți vezi de studiile de drept? Atunci, dacă așa stau lucrurile, îți înțeleg purtarea: faci bine că nu împingi lucrurile pînă la capăt și că nu-ți creezi noi încurcături familiale. Dar dacă pictura e chemarea ta, și așa am crezut întotdeauna — dacă te simți în stare să realizezi ceva cum se cuvine după ce vei fi muncit cum se cuvine, atunci devii pentru mine o enigmă, un sfinx, un nu știu ce imposibil și tenebros ».

Hotărît, totul le merge din rău în mai rău inseparabililor. Corabia lor trosnește din toate încheieturile. În ciuda explicațiilor liniștitoare pe care Zola este grăbit să i le dea, Baille se socoate ofensat. Zola, pretinde el, l-a făcut « cretin ». Dar nu, răspunde Zola. Cu toate astea, e silit să constate că Baille, care-i scrie scrisori de o cumințenie și de un realism exasperant, nu mai e tovarășul lor vesel de odinioară. Ah! cînd oare va putea să mai meargă la Aix, așa cum plănuise! Să vezi atunci ce repede îl va liniști pe Baille; și-l va împăca și pe Cézanne. Viața lui e departe de a fi veselă. Caută în zadar o slujbă, nu are bani. Puțină pîine și brînză, sau pîine înmuiată în ulei, asta este toată hrana lui. Nu trăiește decît amanetîndu-și la Muntele de Pietate puținele obiecte pe care le are. Mizeria îi zdruncină sănătatea, îl face febril, agitat, nestatornic. Călătoria la Aix i se pare că ar fi cel mai bun leac. Dar vai, toată vara e nevoit să-și amîne mereu plecarea. O singură bucurie în vara asta: Cézanne și Baille s-au întîlnit la Aix, și par a fi uitat cu totul de cearta lor. Pe la mijlocul lui octombrie, Zola se vede silit să-și scoată din cap orice gînd de călătorie. Anul acesta nu-și va mai vedea prietenii. Slăbit de lipsa de hrană, se prăbușește la rîndul său, deznădăjduit, nemaigîndindu-se la nimic, cuprins de inerție. Baille l-a încredințat pe Zola că Cézanne va veni la Paris în martie viitor. Dar Zola, de atîtea ori dezamăgit

în aşteptările sale, nu mai crede nimic; nu mai vrea nici să pomenească în scrisorile sale către Cézanne de proiectata lor întîlnire. Şi cu toate astea, la Aix, împotriva presupunerilor lui Zola, Cézanne nu abdicàse. Continuă pe căile întortocheate, care-l iritau atît de mult pe Zola, să meargă spre ţelul său. Tatăl său n-a cedat. Dar nici el nu s-a dat bătut. Autoritatea tatălui se loveşte de încăpăţînarea pasivă a fiului. Cézanne nu mai dădea aproape de loc pe la facultatea de drept. În iarna aceasta îşi va petrece tot timpul pictînd. Pictează la şcoala de desen. Pictează la muzeu. Pictează la Jas de Bouffan. Pictează afară, aşezîndu-se pe pămîntul îngheţat, fără să-i pese de frig. Pictează mereu şi peste tot. Pictează după gravuri, după nişte tablouri de Cuyp sau de Lancret, şi se pictează el însuşi după o fotografie, cu faţa posomorîtă, îndărătnică, încruntată şi dramatizată, ba îl pictează chiar şi pe tatăl său, şezînd picior peste picior, cu şapca pe cap, citindu-şi ziarul. Louis-Auguste a acceptat să pozeze. Nu e oare gata-gata să-şi recunoască în sfîrşit înfrîngerea?

Simţind că fiul său îi scapă, într-o izbucnire de furie, Louis-Auguste îl acuză făţiş şi violent pe Zola că ar fi cauza acestei destrăbălări, că dintr-un « calcul odios » a manevrat în aşa fel încît să-l ademenească pe fiul său la Paris, urmărind să tragă foloase din asta. Dar era ultima lui împotrivire. Întărîtat de acest atac duşmănos, pe la sfîrşitul lui aprilie, Zola se aşază să-i scrie lui Baille, ca să se justifice. Dar nu va mai apuca să trimită scrisoarea. A doua zi, dis de dimineaţă, pe cînd mai moţăia, aude o larmă de glasuri. O voce tunătoare îi strigă numele pe scară. Dă fuga, deschide uşa. În prag e Paul Cézanne. Louis-Auguste capitulase. Cu două zile în urmă nimic nu era încă decis. Apoi, pe neaşteptate, Louis-Auguste a spus da. A hotărît să-şi însoţească fiul la Paris şi s-o ia şi pe Marie cu dînşii. Dacă Paul vrea cu tot dinadinsul să guste viaţa de boem, n-are decît, facă cum îi place. Cîteva luni de foame vor reuşi poate mai bine decît toate vorbele să-i vîre acestui încăpăţînat minţile în cap. Aşadar, Louis-Auguste şi-a scos din dulap pantofii de zile mari (cei lustruiţi) şi jobenul. Va profita de această călătorie pentru a merge să-i vadă şi pe reprezentanţii parizieni ai băncii. « Nu se poate ca eu, Louis-Auguste, să fi adus pe lume un cretin. »

IV. MANSARDELE PARISULUI

Într-o seară am aşezat Frumuseţea pe genunchii mei — şi am găsit-o amară — şi am înjurat-o.
RIMBAUD (« *Un anotimp în Infern.* »)

Louis-Auguste nu zăboveşte mult la Paris. După ce a stat două sau trei zile — tatăl şi fiul trăseseră la un hotel de pe strada Coquillière, aproape de Hale — se întoarce la Aix, împreună cu fiică-sa. Paul va primi suma de o sută cincizeci de franci pe lună (deci cu 25 de franci mai mult decît era prevăzut), pe care i-o vor înmîna domnii Lehideux, reprezentanţii parizieni ai băncii Cézanne şi Cabassol.
Iată-i în sfîrşit pe Cézanne şi pe Zola împreună. Marele lor vis se împlinise. Cézanne se instalează într-o cameră mobilată pe rue des Feuillautines, nu departe de cartierul Panthéon, unde locuia prietenul său. Cu surpriză, cu admiraţie, cu un fel de teamă descoperă Cézanne Parisul anului 1862. Junele provincial de douăzeci şi doi de ani, foarte necăjit de accentul său meridional, se pomeneşte deodată zvîrlit într-o altă lume, unde toate îl fac să se simtă străin. Al Doilea Imperiu e în toată strălucirea lui. În timp ce frumoasele demimondene care îi ruinau pe băieţii de familie îşi etalează luxul neruşinat, în timp ce domnişorii fercheşi trăncănesc la Tortoni sau la Café Anglais, baronul Haussman* face din Paris un şantier de demolare. Pe malul stîng, unde

* Primarul Parisului în vremea aceea (N.T.)

locuiesc Cézanne și Zola se tăiase noul bulevard Sevasto-pol; se trasează acum străzile de Rennes, des Ecoles, Monge; se înalță palatul Thermes.

E mult zgomot și multă forfotă aici, pentru unul ca Cézanne, iubitor de liniște și singurătate. Hotărît, Parisul e un oraș foarte ciudat. Din locuință în locuință, Zola sfîrșește prin a nimeri într-o odaie mobilată de pe strada Soufflot, un fel de hotel păcătos frecventat de prostituate, răscolit noaptea de raziile poliției. Iată încă un aspect al Parisului. Bietul Zola! Cine ar fi putut să-și închipuie din scrisorile sale mizeria în care trăia? Ele nu arătau ceea ce era în realitate această mizerie, promis-cuitățile infame, conversațiile și zgomotele foarte suges-tive care răzbăteau prin pereții subțiri ai odăii. Cu toate astea, cu toate că se simte prost după cîte lipsuri îndură, în ciuda imposibilității de a-și găsi o slujbă oarecare, în ciuda paltonului înverzit de atîta amar de vreme de cînd îl tot poartă, și care împreună cu niște pantaloni ponosiți alcătuiesc singura lui garderobă, Zola nu-și pierde încrederea. Continuă să fie ceea ce se voia; un poet; chiar zilele acestea termină o poemă de vre-o mie două sute de versuri. Într-o zi, Parisul va fi la picioa-rele lui!

Bineînțeles, Zola se grăbește să-l conducă pe Cézanne la Luvru, la Luxembourg și la Versailles. Cézanne găsește că « tablourile pe care le cuprind aceste admirabile monumente sînt epatante, uluitoare, copleșitoare ». Salonul de toamnă, mai ales — de necrezut! — îl umple de admirație.

Se oprește cu exclamații entuziaste în fața pînzelor lui Cabanel, lui Gérome, lui Meissonier, lui Jean Louis Hamon, lui Pils și ale altor « maeștri » oficiali, care în acest an 1861 expun *Bătălia de la Alma*, *Împăratul la Solferino*, *Phryné în fața aeropagului* sau *Portretul domnu-lui Rouher, ministrul Agriculturii*.

Fără a pierde timpul, Cézanne se pune pe lucru. Are intenția să se prezinte la Școala de belle-arte. Pentru a prepara examenul de admitere, se înscrie la Academia Suisse, unde merge în fiecare dimineață, de la ora șase. Academia Suisse e instalată la etajul doi al unei vechi clădiri din Ile de la Cité, la răspîntia bulevardului du Palais și a cheiului des Orfèvres. A înființat-o un fost model, moș Suisse. Numeroși artiști — și dintre cei mai

mari: Delacroix, Courbet, Bonington — au urcat scara de lemn, murdară, gata să se năruie, care duce în sala mare şi goală, afumată, mobilată numai cu cîteva bănci, unde este atelierul. Nu se predau cursuri la Suisse. Nu se află nici profesori, nici supraveghetori. În schimbul unei taxe lunare, elevii au la dispoziţia lor un model. În timpul primelor trei săptămîni ale lunii un bărbat, iar în ultima săptămînă, o femeie.

Locul e totuşi destul de pitoresc. În acelaşi imobil lucrează şi un dentist căruia i s-a dus vestea de ieftin ce este (scoate o măsea pentru un franc) şi cît de expeditive şi de brutale îi sînt metodele. I se vede hăt de departe, de pe chei, firma uriaşă: « Sabra, dentistul poporului ». Deseori, clienţi de-ai lui greşesc uşa, dînd buzna în atelier. Cum zăresc modelul gol o iau la fugă, scandalizaţi, urmăriţi de glumele tinerilor ucenici într-ale picturii. Academia Suisse e un focar de nelinişte. Aici se cîr-teşte împotriva Imperiului, aici sînt criticaţi pictorii cei mai de vază. Aici se plămădeşte viitorul. Artişti începători aduc necontenit noi motive de revoltă sau de credinţă. Cu cinci sau şase ani în urmă, un tînăr burghez, Edouard Manet, a lucrat aici; chiar în acest an, pentru prima dată — are aproape treizeci de ani — expune la Salon; juriul i-a primit două tablouri, printre care un *Guitarrero* (Bărbat cu ghitară) foarte lăudat de Théophile Gautier.

Un anume Claude Monet a trecut şi el abia cu cîteva luni înainte pe la Academia Suisse; deocamdată nu mai e la Paris, ci în Algeria, unde-şi face serviciul militar. La Academia Suisse, acest flăcău de douăzeci de ani legase prietenie cu un oarecare Camille Pissarro. Născut în Antile, în insula daneză Saint-Thomas, Pissarro se stabilise prin 1855 în Franţa, pentru a se consacra picturii. Nu se înscrisese niciodată ca elev la Academia Suisse, dar vine deseori să-şi vadă prietenii, cînd e în trecere prin capitală.

Fără îndoială că Cézanne se simte oarecum stînjenit în acest mediu, atît de nou pentru el, atît de diferit de cel al şcolii de desen din Aix. Din fericire întîlneşte la Suisse pe unul căruia cel puţin accentul său nu i se pare ridicol; e un compatriot al său care răspunde la falnicul nume de Achile Emperaire. Se împrieteneşte cu el numaidecît. Omul e ciudat. Ca înfăţişare, un pitic — un pitic impo-

triva căruia natura pare să se fi înverșunat. Un cap uriaș cu fruntea înaltă, de la care pornește o chică lungă, e așezat pe un trunchi gros, diform; pieptul e parcă strivit, iar spatele bobosșat de o ghebă. La acest trunchi sînt articulate niște picioare lungi și subțiri de cocostîrc. Dar în trupul pocit arde un suflet înflăcărat. Caraghiosul acesta e tot numai orgoliu. O voință tragică îl însuflețește și-l transfigurează. Cu pălăria trasă pe ochi și mîna în șold, cu bastonul sau umbrela sub pardesiu, ca o spadă, își îndreaptă cît poate mijlocul; și în dorința nebună și încăpățînată de a mai crește, în fiecare dimineață face o oră de excerciții la trapez.

Umilit, nu are decît o dragoste, frumusețea, și mai ales a femeii, care-l chinuie, pe care nu se mai satură s-o redea în desene violent colorate, în sanghină sau pe pînze, toate cu un caracter, am zice, destul de obsedant, mîngîind, rotunjind, frămîntînd formele feminine, torsurile opulente ca un vis de fecunditate. Cu zece ani mai în vîrstă decît Cézanne, fiu al unui controlor de măsuri și greutăți de la subprefectura din Aix, Emperaire nu nutrește altă ambiție de cînd e pe lume, decît gloria. Ca și Cézanne, înaintea acestuia, urmase la Aix cursurile lui Gibert, apoi în 1857 (Cézanne era atunci la colegiul Bourbon în clasa a doua) a plecat la Paris. O duce ca vai de lume, trăind nu se știe din ce, necheltuind mai mult de zece gologani pe zi, fără să renunțe însă la idealul său, convins că are geniu și, de altfel, incapabil de a trăi în afara visului care-i luminează viața.

Emperaire are discuții interminabile cu Cézanne. Își duce compatriotul la Luvru, în fața picturilor lui Rubens, ale lui Tițian, Giorgione, Veronese. Aruncîndu-și coama pe spate, scuturîndu-și ciocul de mușchetar, Emperaire își strigă sus și tare admirația nețărmurită pentru acești prinți ai culorii, ai splendorilor carnale, ațîțînd și mai mult imaginația romantică a lui Cézanne. Simpatia pe care acești doi oameni au simțit-o din prima clipă unul față de celălalt, nu e oare îndreptățită? Cît de mult se aseamănă, în ciuda a tot ce, pe de altă parte, ar fi putut să-i despartă! Nu-i înflăcărează oare pe amîndoi același romantism năvalnic? Și oare nudurile lui Cézanne, în realitatea lor lăuntrică, sînt ele atît de diferite de nudurile lui Emperaire? A picta nuduri

nu e oare pentru unul, ca şi pentru celălalt, un mijloc de a se elibera? Pentru tînărul răscolit de dorinţe în faţa femeii, dar paralizat de o neputinţă de neînvins din cauza timidităţii, ca şi pentru omuleţul respins şi luat în rîs de femei, căruia din cînd în cînd îi lucesc ochii aprinşi de pofte sălbatice? Numai în privinţa lui Delacroix, Emperaire şi Cézanne nu sînt de acord. Delacroix este în ochii lui Cézanne — şi asta nu i-o poţi scoate din cap — un maestru printre maeştri; după Emperaire, este mai puţin decît un nimic, un cîrpaci de culori pe lîngă Tintoretto. Ce-are a face! Emperaire — aşa cum îl vede Cézanne — e într-adevăr un tip « grozav ». Încetul cu încetul, Cézanne îşi creează şi alte legături la Academia Suisse. Face cunoştinţă cu un băiat drăguţ, Antoine Guillemet — mustăcioară blondă, ochi vioi, chip atrăgător, ţinută frumoasă — şi cu un spaniol de fel din Porto-Rico, Francisco Oller y Cestero, care-l prezintă prietenului său Pissarro.

Pissarro, un suflet minunat, bunătatea întruchipată, îl îndrăgeşte numaidecît pe Cézanne. Socoate că lucrările acestuia nu-s nicidecum lipsite de originalitate şi-l încurajează să stăruie pe calea apucată; va da negreşit opere frumoase în viitor. Cuvintele acestea prieteneşti îi fac mult bine lui Cézanne. Dacă într-adevăr, Parisul îl învaţă ceva, e că, pentru a deveni un adevărat artist, mai are totul de învăţat. Nu ştie nimic şi suferă dîndu-şi seama de asta; ce neghiobie a făcut plecînd din Aix, părăsind calea bătătorită ce se deschidea înaintea lui! Babacul avea dreptate. Trecuse abia ceva mai mult de o lună de cînd Cézanne se afla la Paris şi în clipele sale de restrişte — erau numeroase — nu vorbea decît de hotărîrea lui de a se întoarce la ai săi şi de a intra la o întreprindere comercială. « N-aş vrea să fac o elegie din aceste cîteva rînduri, îi spune el lui Joseph Huot la 4 iunie, într-o scrisoare, dar trebuie totuşi s-o recunosc, inima nu mi-e prea veselă. Îmi irosesc zilele fără nici un rost. Credeam că părăsind Aix-ul voi lăsa departe în urmă plictiseala care mă chinuie. N-am făcut decît să schimb locul şi plictiseala a venit după mine. »

Văzînd cum prietenul său îşi pierde atît de repede curajul, Zola se încumetă să-l dojenească. Fără rezultat. « Vai! se plînge Zola în scrisorile către Baille, nu mai e ca la Aix, pe cînd aveam optsprezece ani, eram liberi şi nu

ne sinchiseam de viitor ». Situația lui Zola nu e nici ea plăcută. Dar nimic, nici sărăcia cruntă, nici slăbiciunea fizică tot mai gravă, nici nesiguranța zilei de mîine (dacă n-o avea pe mamă-sa, se făcea soldat), nimic n-ar fi putut să-i întunece bucuria de a-l revedea pe Cézanne. Ah! Cum ar fi vrut să-l ajute, să-și sfătuiască prietenul! Cum ar fi vrut ca Cézanne să se sprijine pe el! Ah!, da, cum ar fi vrut să-i fie călăuză! Din nefericire, Cézanne nu pare de loc dispus să se lase îndrumat astfel. Amărît, nemulțumit de el însuși, chinuit și bănuitor, Cézanne reacționează cu nerăbdare la discursurile interminabile ale lui Zola. Toată flecăreala asta îl scoate din sărite. Se sborșește față de tonul oarecum protector al lui Zola. Nu cumva Zola ar voi « să pună șaua pe el »? Cézanne tace morocănos sau schimbă vorba, tăind scurt pologhiile prietenului său, ba chiar se înfurie și-i strigă lui Zola că nu înțelege absolut nimic.

Zola ar vrea să publice, adunînd într-un volum trei din poemele sale, și nu pentru că ar fi fost mulțumit de ele, nicidecum, dar, după cum o spune, « e sătul de tăcere ». Ține cu tot dinadinsul să reușească; să ajungă cineva în înțelesul cel mai material al cuvîntului, iată ce-l preocupă. Neliniștea lui Cézanne e cu totul de altă natură: îl frămîntă problemele interioare ale artei sale, numărul și importanța unor greutăți, care i se dezvăluie deodată și-l fac atît de febril, de iritabil, de arțăgos. Zola, pe care răbufnirile prietenului său îl buimăcesc, și cărora nu le poate găsi pricina, e dezamăgit în afecțiunea lui. Se uită la Cézanne cu o uimire mîhnită, îl acuză că e capricios, încăpățînat, nesocotit. I se plînge lui Baille, în scrisori lungi, vărsîndu-și năduful.

« A voi să-i dovedești ceva lui Cézanne, îi scrie el, înseamnă a voi să convingi turnurile de la Notre-Dame să execute un cadril. S-ar putea să zică da, însă n-ar ieși din ale lui nici cu o iotă. E croit dintr-o bucată, țeapăn și dur față de oricine; nimic nu-l face mai mlădios, nimic nu-i poate smulge o concesie. Nu vrea nici măcar să discute ceea ce gîndește; are oroare de discuții, mai întîi fiindcă vorba îl obosește și apoi fiindcă ar trebui să-și schimbe părerea dacă adversarul ar avea dreptate. . Altminteri, e cel mai bun băiat din lume ». Și Zola încheie cu amărăciune: « Am sperat că vîrsta îl va mai schimba. Dar îl găsesc așa cum l-am lăsat. Planul meu

de conduită față de dînsul e simplu: niciodată să nu mă pun în calea lui, cel mult să-i dau sfaturi cît mai pe ocolite, să mă bizui pe firea lui bună, ca să putem fi prieteni mai departe, să nu-i forțez niciodată mîna ca s-o strîngă pe a mea; într-un cuvînt, să mă dau în lături cu totul, primindu-l întotdeauna cu bucurie, căutîndu-l fără să-l deranjez, lăsîndu-l să hotărască după cum are chef dacă între noi trebuie să fie mai multă sau mai puțină intimitate. Să nu-ți închipui că e vreun nor între noi, sîntem tot foarte legați unul de altul».
Desigur, prietenia dintre Cézanne și Zola nu e nici-decum ruptă. Totuși întîlnirile lor s-au rărit și, la drept vorbind, se văd destul de puțin. Zola visase lungi plimbări prin împrejurimile Parisului, pe malurile Senei, care să le reamintească de escapadele lor proven-sale; visase o existență frățească în doi; proiecte frumoase care s-au risipit ca fumul în vînt. E adevărat că Cézanne începuse un portret al lui Zola, dar lucrează la el cu întrerupere, numai cînd Zola îndrăznește să vină să bată la ușa lui după prînz. E singurul moment din zi în care prietenia lor pare să-și afle un locșor. Dimineața, pînă la ora unsprezece, Cézanne e la Suisse; îndată după ședința de lucru, prînzește de unul singur cu șaptezeci și cinci de centime, apoi după amiază se duce să trudească la Villevieille, acum instalat confortabil la Paris, care-l ajută cu sfaturile sale; pe urmă cinează și se culcă. «Poftim! Asta sperasem eu?» se tînguie Zola. Dar Zola se zbate degeaba. Cézanne fuge, dispare zile de-a rîndul. Nici prieteniile legate la Academia Suisse, nici dragul său Zola, atît de mișcător în afecțiunea sa indis-cretă, nici Villevieille și încîntătoarea lui soție, cu chipul trandafiriu și zîmbitor, numai gropițe, și primin-du-l cu atîta căldură, a căror locuință burgheză, îmbel-șugată (Villevieille lucrează la socrul său, un decorator de pe strada Sèvres) e ca o oază de liniște, nici Chaillan, care-l amuză pentru o clipă, nimic și nimeni n-ar fi putut să-i potolească zbuciumul. Din săptămînă în săptă-mînă, în aceste luni de iunie și iulie, se arată tot mai descumpănit. La Suisse, la Villevieille, continuă să picteze, să deseneze, dar e întărîtat și cu un dezgust din ce în ce mai mare de el însuși și de tot ceea ce face. Tata avea dreptate! Tata avea dreptate! Pensulele se frîng singure între degetele înfrigurate ale lui Cézanne.

Hărțuit, de o nervozitate bolnăvicioasă, Cézanne s-a mutat din rue des Feuillantines pe rue d'Enfer. Fuge. Într-o bună zi, Zola află că e gata să părăsească Parisul, că se duce undeva prin departamentul Seine-et-Oise, la Marcoussis. Ce să mai zică? N-ai ce să zici despre una ca asta. Să te lași doborît în așa hal e o nebunie. Zola înalță din umeri cu lehamite. Acum însă ar fi avut el însuși mare nevoie de o îmbărbătare. Sănătatea i se zdruncinase rău; e bolnav de stomac, de piept; are « emoragii ». Între timp căpătase ceva de lucru, corectează lucrările unui economist, care îi făgăduise să-l recomande unor scriitori și chiar să-i găsească un editor. Bătălia va fi lungă și grea. Va putea oare s-o ducă pînă la capăt? Cui, în aceste ceasuri de restriște, să-i ceară un ajutor, o vorbă de încurajare? Baille, și el ca și Cézanne, se vaită; își blestemă cariera pentru care se pregătește. Se vor da deci bătuți tustrei, unul după altul? « Nici nu vă puteți închipui, îi scrie Zola lui Baille, cît de mult mă doare slăbiciunea pe care o arătați în luptă . . . Cînd vă văd îndoindu-vă de inteligența voastră și socotindu-vă incapabili, mă întreb dacă nu cumva orgoliul mă îndeamnă să am încredere în propria mea inteligență și să încerc ceea ce voi ați renunțat de a mai face. Ce vînt rău suflă asupra noastră? Am luptat oare deajuns pentru a pierde nădejdea în victorie și trebuie oare să ne retragem înainte de a fi înaintat? V-o spun deschis, sînteți lipsiți de curaj și mă descurajați și pe mine; nu mi-am renegat ca voi tinerețea, n-am spus adio visurilor mele de glorie, sînt tot așa de hotărît, deși eu sînt cel mai năpăstuit și mie îmi stau în cale cele mai mari piedici . . . »

În august — surpriză! — Cézanne, întors de la Marcoussis, cade în brațele lui Zola. Petrece șase ore pe zi în tovărășia lui. Zola se bucură, la drept vorbind nu fără a simți o neliniște. Într-adevăr, Cèzanne e mai nestatornic ca niciodată. Ba cîntă, repetînd toată după-amiaza același refren stupid, ba, posomorîndu-se deodată, spune că pleacă chiar în clipa aceea la Aix. În ciuda aparențelor, această idee nu-l părăsește de loc; îl roade și Zola își dă seama de asta. E deajuns ca pe cerul Parisului să apară un nor și iată-l pe Cézanne că începe, cuprins de nostalgia Provenței sale îndepărtate, să vorbească de plecare. Își privește mîhnit pînza sau

desenul și, covîrșit de tristețe, simte cum crește în el, tumultuoasă, tentația, pentru moment înăbușită, de a lăsa pensula și paleta și de a se reîntoarce în liniștea orășelului său, de a se face acolo negustor, slujbaș, orice — de a fugi, de a zmulge din el această dorință absurdă și de a regăsi pacea. Îndurerat, Zola încearcă să-l convingă că întoarcerea sa la Aix ar fi o prostie. « Dacă-i scrii, îl sfătuiește el pe Baille, care e în ajunul examenului de admitere la Școala politehnică, caută de-i vorbește de întîlnirea noastră viitoare, în culorile cele mai ispititoare; e singurul mijloc de a-l reține. » Va reuși Zola să-l rețină, chiar și cu ajutorul lui Baille? În ceea ce-l privește, are mari îndoieli. De două ori, Cézanne se și apucase să-și facă bagajele. Zola, cu stăruințele lui, a reușit să-l oprească. S-a pus din nou pe lucru. Dar cît va ține asta?

Ultima oară, căutînd un șiretlic spre a-l reține, Zola îi propusese să se apuce iar de portretul său. Cézanne s-a învoit bucuros. Bucuria asta, însă, vai, s-a dus repede. În fața pînzei, nimic nu e pe gustul lui Cézanne. Nimic! Face și reface acest portret, mereu nemulțumit și furios. Cîteodată, în timp ce Cézanne pictează iar Zola, mut, nemișcat « ca un sfinx egiptean » consimte să pozeze cu o răbdare nemărginită — vreo cunoștință vine să ciocănească în ușă. Ursuz, Cézanne nu-și lasă pensulele și lucrează cu și mai mare îndîrjire. Nepoftitul pleacă. Ah! nu, hotărît, treaba nu merge! Și n-are să meargă niciodată, niciodată! Haide, pentru a isprăvi o dată pentru totdeauna, Zola să-i mai acorde o ultimă ședință de poză și să nu mai vorbim de blestematul ăsta de portret. Ducă-se dracului de pictură!

A doua zi, la ora stabilită pentru ședință, Zola vine la Cézanne. Îl găsește golind sertarele, învîrtindu-se furios în mijlocul camerei, zvîrlind totul pe jos, îndesîndu-și lucrurile claie peste grămadă în geamantanul deschis. « Plec mîine, îi aruncă Cézanne lui Zola. — Și portretul meu! se miră Zola. — Portretul tău l-am rupt. Azi dimineață am vrut să-l retușez, și cum ieșea din ce în ce mai prost, l-am distrus; și plec. »

Zola nu spune nimic. La ce bun să mai discute? Cei doi prieteni se duc să prînzească împreună. Cézanne se potolește, promite să rămînă. Dar Zola și-a pierdut orice încredere. Dacă Cézanne nu pleacă săptămîna

asta, va pleca săptămîna viitoare. Zola e convins de asta. « Cred chiar că face bine » — îi scrie lui Baille. Pentru Zola totul s-a isprăvit. « Paul, încheie dînsul întristat, poate să aibă geniul unui mare pictor, el nu va avea niciodată geniul de a şi deveni unul. » Cézanne nu va fi niciodată Cézanne.

După cîtva timp de la această întîmplare, cu o lucire răutăcioasă în ochi, Louis-Auguste îşi întîmpină la Aix fiul risipitor.

Louis-Auguste a cîştigat.

V. « DORINŢA NOASTRĂ N-ARE LEAC »

Dacă exist, nu sînt altul.

LAUTRÉAMONT: *(« Cîntecele lui Maldoror »)*

Louis-Auguste a cîştigat. Se felicită că-i îngăduise fiului său să încerce această experienţă pariziană care se termină întocmai cum prevăzuse, sau mai degrabă cum dorise el. Nimic alta, nu-i aşa? decît o baie bună de realitate pentru a curăţa de himere minţile prea aprinse. Acum e foarte improbabil ca Paul să mai cadă iar în copilăriile lui; e lecuit — şi încă pentru totdeauna! Leacul a fost minunat, e de ajuns să-l vezi pe Paul, pentru a te convinge.

De fapt, scîrbit de Paris şi de pictură, Paul nu pare să simtă amărăciunea înfrîngerii. Sentimentul de uşurare, plăcerea de a se vedea iar în Provenţa sa regăsită, bucuria mamei şi a celor două surori, fericite că-l aveau din nou printre ele, ba chiar şi satisfacţia niţel cam prea făţişă a tatălui său, îi dau o nepăsare şi o seninătate. În sfîrşit, un tînăr ca toţi ceilalţi! Cu un aer supus, Paul Cézanne intră la banca părintească, pentru a-şi începe aici ucenicia de om de afaceri.

În birourile de pe strada Boulegon, Cézanne lucrează cu registrele mari de conturi deschise în faţa lui. Dobînzi, acţiuni, dividende, împrumuturi pe termen scurt şi pe termen lung, sconturi — cifrele îi joacă în faţa ochilor. Zadarnic îşi dă silinţa să se deprindă cu ele; atenţia i se împrăştie mereu, se plictiseşte, voioşia îi piere;

şi cîteodată, vicleană, o amintire din Paris îi trece prin minte. Academia Suisse, şedinţele de la Villevieille, discursurile lui Zola şi visurile sale de glorie. Ce-o fi făcînd acum Zola? S-au despărţit rece, şi de atunci nu şi-au mai scris. Baille, care reuşise la Politehnică, e acum la Paris. În zilele libere, se duce probabil să-l vadă pe Zola, ies amîndoi să se plimbe . . . Ei, lasă! nu trebuie să te mai gîndeşti la asta. Nu trebuie să te mai gîndeşti la nimic. Suspinînd, Cézanne se înfundă iar în registrele cu socoteli. Sub cel mai mic pretext, o şterge de la birou. Umblă pe cîmp, oprindu-se în faţa peisajelor pe care le cunoaşte de totdeauna, dar pe care le descoperă din nou de fiecare dată. Nemişcat, cu toate simţurile răscolite, cercetează culorile şi formele, priveşte înfiorîndu-se pinii şi măslinii zgîlţîiţi de vîntul de toamnă, siluetele negre ale chiparoşilor ridicaţi în lumină, pămîntul roşu de la Tholonet şi colo, depărtată, dominînd întregul peisaj, aeriană şi uşoară, piramida de piatră — porţelan albastru sau roz, după timp — a muntelui Sainte-Victoire . . .

Cînd Cézanne se întoarce la bancă, (fără să scoată o vorbă, tatăl său observă aceste veniri şi plecări) strîmta uliţă Boulegon îi pare lugubră. Prin ferestre, o lumină cenuşie cade pe registrele cenuşii. Numai tonuri de gri. Monotonie şi rutină. « E îngrozitoare viaţa ». Scîrbit, Cézanne împinge de-o parte aceste hîrţoage din care nu pricepe nimic. Cifre moarte. Existenţă moartă. Cu ochii pierduţi în gol, se gîndeşte fără să vrea la strălucirea carnală a femeilor lui Rubens. Îi vin în minte cuvintele înflăcărate ale lui Emperaire în faţa operelor lui Tintoretto. « Cel mai tare dintre veneţieni. » Tablourile de la Luvru, tablourile de la Luxembourg, tablourile de la Salon. Ce încîntare pentru ochi! Un creion tremură între degetele lui Cézanne; vîrful ascuţit trage linii, schiţează un desen . . . Ah, nu, să nu cădem iar în ispitele acestea absurde . . . Nu! Nu!

Dar creionul merge singur pe hîrtie . . . « Dorinţa noastră n-are leac » spunea sfînta Tereza.

Louis-Auguste dă din cap mîhnit. De data asta nu mai e nimic de făcut, simţea el bine de la o vreme că fiul său îi scapă. Paul dispărea mereu. Fusese văzut la
 Jas de Bouffan, stînd pe vine în iarbă şi mîzgălind.

Își cumpărase din nou culori și pînze. Se înscrisese iarăși la școala de desen. Tatăl și fiul se privesc în tăcere. Ca și Zola ieri, Louis-Auguste socoate că de acum înainte cuvintele nu folosesc la nimic. Paul nu arătase niciodată un interes cît de mic în privința afacerilor, al căror mecanism (Louis-Auguste ridică din umeri cu milă) rămîne pentru el o taină de nepătruns. La ce bun să-și piardă timpul în discuții zadarnice? Pe registrul de contabilitate al băncii, Paul scrisese aceste stihuri:

Cézanne bancherul vede, nu fără un fior
Că-n banca lui se naște un pictor viitor.

Louis-Auguste are acum șaizeci și trei de ani. Dacă lucrurile ar fi mers după dorințele lui, s-ar fi putut gîndi în curînd să se retragă din afaceri, încredințîndu-și secretele și puterea unui moștenitor. S-a isprăvit, nu va avea succesor la bancă. Pictura i-a răpit iar fiul. Patima asta nesăbuită a fost mai puternică. S-a isprăvit! Paul n-are decît să facă ce vrea. La urma urmei, așa cum spunea mama, « băiatul are din ce trăi » datorită babacului. Cézanne lucrează la școala de desen, unde și-a regăsit prietenii; Solari, Numa Coste, ajuns acum conțopist în biroul unui notar și strălucitul Joseph Huot care, nemulțumit de succesele sale la Gibert, mai înjghebase în curtea familiei Gasquet, un teatru de amatori — *Teatrul Imperial din Arc* unde joacă piese scrise chiar de el. Cézanne, care merge să picteze cu Numa Coste la țară, lucrează și la Jas de Bouffan, unde pune să i se amenajeze un atelier. Louis-Auguste se resemnase definitiv în ceea ce privește vocația fiului său; cea mai bună dovadă e că nu se împotrivește cînd vede täindu-se în peretele casei o fereastră mare, pentru ca atelierul să fie bine luminat, fereastră care văzută din afară nu e tocmai arătoasă.

Nu-i mai rămîne lui Cézanne decît să reia legăturile cu Zola. Cei doi prieteni tot nu-și scriseseră. Singur Baille, pe la sfîrșitul toamnei, îi trimise cîteva rînduri lui Cézanne. Prin Baille, Cézanne află că Zola, mereu fără slujbă, speră să intre curînd ca funcționar la editura Hachette, dar nu-și poate închipui în ce mizerie cruntă se zbate. În Parisul geros al iernii din 1861, poetul idealist de douăzeci și unu de ani, care continuă, « pentru a veni de hac formei », să rimeze sute de alexandrini, nu mai

are de nici unele. N-are nici bani, nici pîine, nici lemne să se încălzească. Adeseori, silit să-şi amaneteze la Muntele de Pietate ultimele boarfe, nu mai are nici haine pe dînsul. Pentru a rezista frigului se înfăşoară în cuverturile patului (numeşte asta « a face pe arabul ») şi rămîne aşa cîte trei, patru zile de-a rîndul, încălzindu-se în propria-i năduşeală (fereastra e înţepenită de ţurţuri), în mijlocul zgomotelor scîrboase care vin din celelalte odăi ale infectului hotel. Nu trăieşte decît din firimituri. Se simte slăbind încetul cu încetul; e bolnav. Totuşi e bolnav mai mult moralmente decît fiziceşte; e mai ales bolnav văzînd « cum îşi pierde nu numai prezentul, ci şi viitorul ». Cu toate astea, speranţa de a cuceri Parisul, oricît de năpraznic biciuită de realitate, nu murise în el. « Mintea veghează şi face minuni, spune Zola. Cred chiar că încep să cresc prin suferinţă. Văd, înţeleg mai bine. Am căpătat noi simţuri, care-mi lipseau, pentru a judeca unele lucruri. »

Un cunoscut al său de la Aix l-a pus în legătură cu un mic grup de studenţi care scot în Cartierul Latin o foaie satirică, *Le Travail*, ducînd o luptă surdă împotriva Imperiului. Studenţii aceştia căutau un poet. Zola le-a dat versuri de-ale lui; au fost acceptate şi publicate, deşi idealismul lor străbătut de o umbră de religiozitate i-a displăcut foarte redactorului-şef — un vendean* de douăzeci de ani, autoritar, cu gesturi tăioase şi vocea repezită, care nu se lasă dus cu vorba: Georges Clemenceau. « Dacă această gazetă are zile, gîndeşte Zola, aş putea să-mi fac în paginile ei un început de faimă. » Dar poliţia e cu ochii pe ziarul *Le Travail* şi nu pîndeşte decît un prilej ca să-l trimită în faţa unui tribunal. Zola aşteaptă din zi în zi invitaţia la întreprinderea Hachette. Un fost prieten al tatălui său, domnul Boudet, membru al Academiei de medicină, îl recomandase acestei edituri. Din nefericire, scrisoarea întîrzie. La 1 ianuarie 1862, de anul nou, domnul Boudet îi cere lui Zola să-i facă un serviciu de postaş, ducînd prin Paris cărţile sale de vizită cu urările respective. O pomană deghizată; Zola cîştigă din asta un ludovic.

Cu Baille, pe care-l vede în fiecare duminică şi miercuri (« nu mai rîdem de loc ») Zola vorbeşte de trecutul

* Originar din departamentul Vendée. (N.T.)

lor, de viitor şi, fără îndoială, adeseori, de Cézanne. Niciodată Zola nu şi-ar fi putut închipui să Cézanne îşi va pierde curajul atît de repede, că de la cei dintîi bolovani de care se va poticni, va da bir cu fugiţii. Cîtă bicisnicie! Cézanne a ales calea uşoară a mediocrităţii în locul luptei şi al gloriei, a preferat o nedemnă cuminţenie. Apoi, pe neaşteptate, în ianuarie, soseşte o scrisoare de la Cézanne; Cézanne are de gînd să se întoarcă la Paris, în martie; se apucase iar cu rîvnă de pictură. « Dragă Paul, îi răspunde numaidecît Zola, a trecut mult timp de cînd nu ţi-am scris şi nu prea ştiu pentru ce. Parisul nu i-a priit prieteniei noastre; pe semne că pentru a trăi ea are nevoie de soarele Provenţei. Fără îndoială, vreo încurcătură nefericită a adus o răceală în relaţiile noastre. Oricum, tu eşti tot prietenul meu; ţin mult să nu mă crezi în stare de o faptă josnică şi să mă stimezi ca şi în trecut. Dar nu vreau să-ţi scriu o scrisoare de explicaţii. Vreau să-ţi răspund prieteneşte la scrisoare şi să stau puţin de vorbă cu tine, ca şi cum călătoria la Paris n-ar fi avut loc. »

În primăvara timpurie a Provenţei, Cézanne pictează. De cînd a pus iar mîna pe pensule, simte că renaşte. Ca şi Zola, ar putea spune că a crescut în greaua încercare prin care trecuse, că vede şi pricepe mai bine. Îşi înţelege abia acum firea adevărată, îşi înţelege neastîmpărul esenţial, acea nevoie de schimbare care-l frămîntă necontenit şi-l aruncă dintr-un loc într-altul.

Astăzi la Aix, îl atrage Parisul; dar mîine, Cézanne ştie bine că abia venit la Paris se va mistui iarăşi de dorul Aix-ului. « Îţi vei schimba locul, spune *Imitaţia*,* şi nu te vei simţi mai bine. » Cu răbdare, nerăbdătorul se observă singur. Are nevoie de Aix, are nevoie de Paris, de această alternanţă pentru a-şi potoli nervii, a-şi ostoi sufletul măcinat de dorinţe neîmplinite. Din acest ritm îşi va face o regulă a vieţii. Ajutat de experienţă, din această slăbiciune va face o forţă.

Totuşi, în pofida celor plănuite, Cézanne nu se întîlneşte în martie cu Zola. Poate vroia să mai aştepte ca să-şi mai îmblînzească, să-şi stăpînească demonii care nu-i dau astîmpăr. De altfel, Zola însuşi are de gînd să petreacă

---

* « Imitation de Jésus-Christ », carte de învăţături creştine scrisă în latineşte, al cărei autor nu e cunoscut. (N.T.)

în vara asta cîteva zile la Aix. Prin februarie, Zola intrase în cele din urmă la Hachette. Şi-a început slujba într-un birou de materiale, unde făcea pachete, dar cei de acolo n-au întîrziat să-i recunoască anumite însuşiri. Acum lucrează la serviciul de publicitate. În ciuda acestei

avansări, Zola oftează totuşi după libertatea pierdută. Oricum, începuse să-şi vină în fire. Scrie deci cu o voinţă şi mai îndîrjită, petrecîndu-şi serile, duminicile şi zilele de sărbătoare la masa de lucru.
Săptămînile trec. Vine vara. Pentru cîtva timp, cei trei inseparabili sînt împreună la Aix. Cézanne pictează o privelişte a barajului de la Infernets. Zola scrie primele pagini ale unui roman, *Confesiunea lui Claude*, povestea muşcătoare şi violentă a unor jalnice iubiri, pătrunsă

de amintirea mizeriei sale de ieri. Dar acesta e trecutul. Înainte! Curaj! Din nou viitorul surîde cu mii de promisiuni. « Simt iar în mine încrederea care mă părăsise; cred şi sper », strigă Zola.

În septembrie, întors la Paris, Zola începe să făurească planuri. Încuviinţează hotărîrea lui Cézanne de a-şi împărţi timpul între Aix şi Paris. Vede în asta, îi spune el, « un mod de a te sustrage influenţelor vreunei şcoli şi de a-ţi dezvolta originalitatea, dacă o ai ».

Dar ce zor l-a apucat acum pe Cézanne! « Ne vom orîndui viaţa petrecînd două seri pe săptămînă împreună şi lucrînd în toate celelalte » şi adaugă: « Orele în care ne vom vedea nu vor fi ore pierdute ».

Cézanne nu vine însă la Paris decît pe la începutul lui noiembrie. Încă o dată, trebuise să-şi convingă părinţii de necesitatea plecării sale, argumentînd împotriva grijei afectuoase a mamei ca şi împotriva relei voinţe a tatălui în care se simte şi un pic de ranchiună. Vroia, le spusese el, să-şi completeze studiile şi să se prezinte la examenul de admitere în Şcoala de belle-arte.

Coriolan implorat de mamă-sa Vituria este subiectul propus de şcoală (« stupid » apreciază Zola), pe care candidaţii trebuie să-l pregătească la concursul de pictură din acest an.

PARTEA A DOUA

ANII DE NEASTÎMPĂR

1862—1872

I. PRÎNZUL LA IARBĂ VERDE

Marele popor al pinguinilor nu mai avea nici tradiţii, nici cultură intelectuală, nici arte... Domnea acolo o imensă urîciune.

ANATOLE FRANCE

Cézanne se întoarce la Paris într-o stare de spirit cu totul diferită de cea de la plecarea sa, acum mai bine de un an. Parcă i s-a luat o povară de pe umeri. Vocaţia sa, o dată afirmată, prinsese puteri.

Abia sosit, Cézanne îşi organizează existenţa. Rămînînd credincios malului stîng al Senei, îşi ia o locuinţă pe rue de l'Est, o stradă liniştită, de-a lungul pepinierei Luxembourg-ului, ai cărei copaci aşezaţi în careu se zăresc de la fereastra lui. Bineînţeles, nu întîrzie să se înscrie iar la Academia Suisse, unde se pune pe lucru numaidecît, în fiecare zi, de la ora opt dimineaţa pînă la unu după amiază, iar seara de la şapte la zece. În sfîrşit, deoarece Villevieille lipseşte acum din capitală, cere unui prieten al acestuia, Chautard, să-i corijeze schiţele.

Pentru prima dată, cei trei inseparabili sînt împreună la Paris. Se văd foarte des şi se încurajează unul pe altul în ambiţiile lor. Zola scrie seară de seară închis în camera lui, pînă îl apucă miezul nopţii. Lăsînd puţin poezia de-o parte, aşterne pe hîrtie o povestire după alta, cu speranţa că într-o zi va reuşi să le publice. Slujba sa la Hachette nu poate fi un ţel. De altminteri, se plictiseşte acolo. Oricum însă, sarcinile sale la serviciul de publicitate îi îngăduie să intre în legătură cu numeroşi scriitori celebri: Taine, Sainte-Beuve, Michelet, Barbey

d'Aurevilly, Renan, Littré, Guizot, Lamartine precum şi cu mulţi alţi autori mai puţin iluştri, dar nu mai puţin atrăgători, ca Duranty, apostolul necunoscut al realismului în literatură. E un om trist, plin de amărăciune, vorbeşte rar, cu o voce joasă, aproape în şoaptă. Zola îl ascultă cu un interes pasionat.

Inseparabilii se întîlnesc şi cu alţii din Aix. Chaillan, bunăoară, care, de-o uluitoare naivitate, ca întotdeauna continuă netulburat să picteze ca vai de lume, fără să-i treacă prin minte să ceară cuiva vreun sfat, apoi Truphème, care, laureat anul trecut al concursului de pictură din Aix, lucrează acum la Şcoala de belle-arte. Dar Cézanne nu-l prea preţuieşte pe Truphème. Un prieten al lui Truphème socoate că acesta « îl detronează pe Delacroix »; şi asta e de ajuns ca să-l scoată din sărite pe Cézanne; nu trebuie să fii lipsit de respect faţă de idolul său!

Delacroix are acum şaizeci şi trei de ani. Bolnav, îşi trăieşte ultimele zile. Totuşi, opera lui nu e încă acceptată decît cu jumătate de gură. Adversarii lui Delacroix se dau drept admiratori ai lui Ingres, ca să-l combată, dar Ingres, la drept vorbind, e mai mult lăudat în cuvinte frumoase decît preţuit cu adevărat. Pictura admisă, aplaudată, e cea a pastişorilor fără vlagă, lucrînd pe teme anecdotice, îndulcind care mai de care realitatea. Pictura asta searbădă, înzorzonată, e cea care se învaţă la Şcoala de belle-arte. Cézanne, deşi primise cele dintîi îndrumări artistice de la conformistul Gibert, deşi cere părerea unui Villevieille sau a unui Chautard, pictori de un talent cum nu se poate mai academic, se simte jenat, plictisit de această pictură. Curios om! Nu admira el acum un an şi jumătate tablourile expuse la Salon? Azi, vrea să se prezinte la Şcoala de belle-arte, şi-i de pe acum pornit, instinctiv, împotriva învăţăturii ce se predă acolo. Ce vrea? Nici el nu ştie.

Deocamdată, pictura e pentru dînsul ca un prilej de spovedanie, un mijloc de a se elibera de obsesiile lui. Frămîntînd cu furie culorile, îngroşînd pasta, îşi exteriorizează în pictură universul intim şi tenebros, aducînd din străfundurile sale nocturne un vălmăşag de sentimente, de dorinţe nemărturisite şi înăbuşite, lăsînd să ţîşnească din el imagini înfierbîntate în care o sexualitate bolnăvicioasă, chinuitoare, se împleteşte cu născo-

cirile cele mai macabre. Cézanne face haz de necaz: « Mie unuia nu-mi trebuie femei, asta m-ar deranja din cale afară. Nici nu ştiu măcar la ce serveşte aşa ceva; mi-a fost întotdeauna frică să încerc ». Dar felul acesta de a lua totul în rîs dezvăluie mai curînd nelinişte decît nepăsare. Zguduit de forţele care, înăbuşite în el, îl agită tumultuos, Cézanne construieşte compoziţii violente cu tente surde, întunecate, palide, în care izbucnesc pe alocuri stridenţele unor culori ţipătoare. Cézanne se enervează văzîndu-şi neîndemînarea. Are mai mult temperament decît pricepere şi nu reuşeşte să-şi realizeze viziunile. Chinuieşte formele, căzneşte anatomia într-un realism de o stîngăcie încrîncenată. Exasperat de împotrivirile materiei, de neputinţa sa de a reda ceea ce simte cu atîta forţă şi ceea ce se eliberează din el, făcîndu-l să sufere şi mai mult, Cézanne se îndîrjeşte şi cade într-o factură greoaie. Îşi trudeşte anevoie pînzele, îngroşîndu-le cu cîteva straturi de culoare, accentuînd contrastele de umbră şi lumină, volumele brutal modelate, pe care o mişcare de un dinamism năvalnic şi nestăpînit le scoate din dezordinea lor. Curios om, fără îndoială, acest meridional mistuit de o sensibilitate exacerbată, care în pictura sa caută mai curînd să-şi trăiască sensibilitatea decît s-o redea şi, romantic din fire, realist dintr-o adîncă înclinaţie intelectuală, încearcă — şi cu ce patetică stîngăcie — să depăşească tendinţele de neîmpăcat care-l hărţuiesc şi-l sfîşie. Acum însă, clipele de descurajare sînt trecătoare. După două luni de la sosirea sa, pe la începutul lui ianuarie 1863, el îi scrie lui Numa Coste şi lui Villevieille: « Lucrez în linişte, mănînc şi dorm bine ». S-a împrietenit la toartă cu colegii de la Academia Suisse, cu Emperaire, cu Oller, în tovărăşia căruia se duce uneori să picteze prin împrejurimile de la Saint-Germain (Oller locuieşte acolo) şi, mai mult încă, cu Pissarro şi cu Guillemet. Cézanne află o îmbărbătare în vorba plină de înţelepciune a lui Pissarro. Nu e om mai la locul său ca el. Modestia sa, bunul simţ, nobleţea sentimentelor sale, încrederea sa liniştită, poveţele sale chibzuite sînt o odihnă pentru Cézanne, care în prezenţa lui se mai potoleşte. Cézanne se simte atras de Guillemet, oarecum pentru alte motive. Guillemet are meritul de a-l înveseli. Flăcăul acesta chipeş, mai tînăr cu patru ani, voios şi superficial, care are, cum spun unii,

« înfăţişare de spadasin şi suflet sentimental » e un petrecăreţ, care nu prea duce lipsă de bani (tatăl său, angrosist de vinuri la Bercy, îi trimite în fiecare lună o sumă frumuşică). Verva lui Guillemet, glumele sale rabeleziene, apucăturile sale de chefliu simpatic fac din el unul din tovarăşii preferaţi ai lui Cézanne, care iese adeseori cu el în oraş. Vine primăvara. Profitînd de zilele frumoase, Cézanne şi Zola se duc aproape în fiece duminică prin împrejurimi. Pleacă cu primul tren, se dau jos la Fontenay-aux-Roses, apoi, tăind de-a curmezişul pajiştile cu flori şi cîmpul cu căpşuni, ajung în păduricea Verrières. Se pierd cîteodată prin hăţişuri. Fac descoperiri pe acolo, bunăoară o baltă « plină de papură şi de muşchi » pe care o botează « balta verde », şi care devine ţinta tuturor acestor escapade solitare. În timp ce Cézanne încearcă să picteze balta, Zola, întins jos sub arbori, citeşte sau visează privind cerul printre frunze; seara cînd se întorc, o iau pe la Robinson şi, împinşi de curiozitate, se amestecă şi ei pentru o clipă în gălăgioasa veselie a celor care chefuiesc prin cîrciumile instalate între ramurile bătrînilor castani.
Vremea e plăcută. Caterincile deapănă valsuri interminabile. Sub lumina felinarelor nu e decît o fluturare de rochii albe. Rîsete străbat noaptea « ca nişte fiori ». Fără grijă, tineretul parizian petrece.

Cézanne cade la examenul de admitere în Şcoala de belle-arte. « Pictează făcîndu-şi de cap », declară unul din examinatori. Cézanne mîrîie. Nu se împacă fără ciudă cu acest eşec, care i se pare o nedreptate. Dar Pissarro îl potoleşte. Să fie liniştit; învăţătura ce se predă la belle-arte e înţepenită într-un convenţionalism sterp; pictura vie, pictura de mîine, nu va ieşi niciodată din această şcoală. De ani de zile, pictura vie e în luptă cu oficialităţile, în luptă şi cu publicul, un public burghez, conformist, preocupat numai de afaceri băneşti şi probleme materiale şi căruia îi lipseşte cu desăvîrşire sensibilitatea artistică. Acest public nu recunoaşte talentul lui Corot, nici al lui Delacroix; sare în sus cînd aude de Millet, ca şi de Courbet. Orice vigoare îi este suspectă; orice originalitate îl supără. Juriul Salonului — a cărui părere e lege pentru amatori — reflectă şi mai răspicat

 opinia majorităţii. Maeştrii mult lăudaţi care se află

în fruntea acestui juriu își impun cu intransigență criteriile lor de prost gust în aprecierea operelor prezentate. Asta stîrnește o seamă de nemulțumiri și proteste în cercurile artistice, căci a fi admis la Salon și a fi expus la loc bun e astăzi singura șansă oferită unui pictor pentru a-și putea vinde pînzele. Așa că, nepărtinirea și seninătatea nu-s tocmai însușirile care prezidează lucrările juriului. Acolo fiecare își ajută prietenii și elevii. Unul își dă votul pentru cutare pînză în schimbul votului dat de un confrate pentru alta, care-i place lui. Se acceptă, se refuză lucrări, fără să fie măcar văzute. Afară de asta, numărul operelor prezentate — mai multe mii — nu fac decît să sporească zăpăceala întreținută de aceste intrigi. Mai ieri, juriul se pomenise respingînd, din nebăgare de seamă sau oboseală, chiar lucrări de-ale membrilor săi, nici nu-și dăduse osteneala să descifreze semnăturile. Așa ceva nu se va mai întîmpla. O măsură de prudență cuminte face din artiștii aparținînd Academiei sau care obținuseră medalii la saloanele precedente, niște « hors concours »; de acum încolo, operele lor sînt admise din oficiu, fără examen.

În acest an, 1863 — salonul urmează să se deschidă la 1 mai — juriul, sub influența unora dintre membrii săi, se arată mai sever ca oricînd. El se înverșunează mai ales într-o atitudine neînduplecată față de tot ceea ce nu reprezintă academismul cel mai strîmt și mai convențional. Aproape trei mii de lucrări sînt refuzate. Pissarro care, la penultimul salon, în 1859, avusese cinstea să-și vadă admis unul din peisajele sale, figurează acum printre respinși.

Este rîndul lui Cézanne să-și consoleze prietenul. Dar severitatea juriului a fost atît de mare în acest an, încît a stîrnit un val de nemulțumiri printre pictori. Zvonul ajunge pînă la Tuilleries. La 22 aprilie, împăratul vizitează Palatul Industriei, unde, ca de obicei, trebuie să se deschidă Salonul; după un examen rapid al operelor refuzate, el hotărăște — extraordinară decizie! — ca și ele să fie prezentate publicului, dar într-o altă aripă a palatului. Astfel, fiecare va putea să judece cu ochii lui despre ce e vorba. Această « expoziție a lucrărilor refuzate », se va deschide cu două săptămîni după Salon, la 15 mai. Decretul imperial, care-i dă ființă, apare la 24 aprilie în *Monitor*.

El provoacă o mare emoție printre artiști și în rîndurile publicului, care primise cu sentimente foarte diferite măsura luată. Unii îl laudă pe împărat pentru liberalismul său. Alții îi reproșează că ar voi să conteste alegerea juriului. Mai sînt însă și cei care, neîndoindu-se nici o clipă că această alegere este excelentă, se bucură dinainte că li se va da astfel unor artiști mediocri o lecție severă și binemeritată. Pictorii pot, dacă vor, să se abțină de a participa la expoziție și să-și retragă lucrările. Unii dintre ei se codesc. A expune, nu înseamnă oare a te băga într-o aventură în care să te vezi batjocorit și luat în rîs, nu înseamnă a risca să dai dreptate, împotriva ta, cenzorilor academici? Dar să nu expui, e de asemenea un fel de a le da dreptate, de a legitima judecata lor, recunoscîndu-ți lipsurile. Totuși, pentru pictorii în conflict cu apărătorii artei oficiale, o astfel de dilemă nici nu se pune; în ochii lor, ocazia de a face un apel direct la public e prea frumoasă ca să nu se folosească de ea. Pissarro, bineînțeles, se numără printre aceștia. Trei dintre peisajele sale vor fi expuse la Palatul Industriei. Cîteva sute de artiști, prezentînd o mie de pînze, de gravuri, de desene și de sculpturi, se regăsesc la 15 mai în sălile rezervate refuzaților. Lucrările oferite curiozității publicului sînt cum nu se poate mai amestecate: ce e mai bun alături de ce e mai prost. Juriul Salonului, pentru care orice s-ar spune, decretul împăratului rămîne un bobîrnac usturător, face astfel ca bucățile cele mai execrabile să fie expuse la loc de frunte. Abia deschisă, expoziția atrage o imensă mulțime; succesul ei e imediat și destul de mare (șapte mii de vizitatori se îmbulzesc din prima zi), dovadă că Salonul a fost ignorat, iar umoriștii declară că la viitorul Salon, membrii juriului vor face în așa fel ca și ei să se numere printre refuzați. Dar acest succes uimitor e mai întîi de toate un imens succes de ilaritate. Încurajată de presă, care socoate vrednice de rîs toate aceste opere, mulțimea face haz. Lumea nu venea la expoziție decît pentru a petrece. Expoziția e marea atracție a Parisului. Bărbați și femei, oameni de lume, burghezi, cocote de lux, toți gonesc într-acolo, arătîndu-și dinainte plăcerea de a vedea un asemenea spectacol, gata de la intrare să izbucnească în rîs și să-și strige cu glas tare indignarea. În conversații sau sub pana ziariștilor, această manifes-

tare artistică devine Salonul Învinşilor, al Vagabonzilor, al Blestemaţilor, Expoziţia Măscăricilor, Salonul Pros-crişilor, Salonul Mîzgălitorilor, Salonul Refuzaţilor; ultima denumire le rămîne; nu i se va mai spune altfel acestei manifestări, pe care unii academicieni o numesc pe şoptite şi cu venin: Salonul Împăratului. Fireşte, tinerii artişti dau buzna la Salonul Refuzaţilor; şi Cézanne înaintea tuturor. Sînt acolo, negreşit, numeroase lucrări de o întristătoare banalitate; dar, în schimb, niciodată încă nu fuseseră adunate laolaltă atîtea opere de valoare, ţinînd de cele mai îndrăzneţe curente ale epocii. Publicul rîde la fel de unele ca şi de celelalte, sau mai degrabă, sarcasmele lui se îndreaptă spre tot ce este acolo mai remarcabil şi mai nou. Edouard Manet, care cu doi ani în urmă obţinuse o « menţiune de onoare » pentru al său *Guitarrero*, figurează azi printre proscrişi. Sub semnătura lui sînt expuse trei tablouri în ulei şi trei aquaforte. Unul din aceste tablouri, întitulat *Baia*, e lucrarea care, din toată expoziţia, stîrneşte cele mai usturătoare glume şi comentariile cele mai scandali-zate. Pentru că reprezintă doi bărbaţi îmbrăcaţi, alături de o femeie goală, aşezaţi pe malul unei gîrle, unde se întrezăreşte şi silueta unei alte femei pe jumătate des-puiată, e învinuit de imoralitate. E în această pînză un « modernism » cum nu se poate mai necuviincios. Afară de asta, ea este lucrată într-o tehnică din cele mai provocatoare, vădind un dispreţ total pentru canoanele academice. Nici semitonuri, nici forme delimitate precis, nici umbre meşteşugite conştiincios cu negru de bitum. O execuţie sinceră, de o simplitate insultătoare. Culori clare, aşezate în contraste vii, socotite de unii ca prea ţipătoare. Ce vulgaritate! Acestui tablou, pe care împă-ratul însuşi îl numise « indecent », lumea nu întîrzie să-i adauge, în batjocură, un nou titlu: *Prînzul la iarbă verde*.

Pierdut în mulţimea care nu se mai dezlipeşte de tabloul lui Manet, şi tropăie acolo cu glumele ei neroade, bombănind şi mîrîind, Cézanne priveşte opera batjo-corită a cărei temă nu este decît o reluare, după trei veacuri şi jumătate, a vestitului *Concert în luncă* de Giorgione, din galeria Luvrului. Iată-l deci deodată, departe de neroziile oficiale, de alegorii, de marile pînze istorice, de exotismul pitoresc, de scenele de gen

cu drăgălășii ieftine, botezate *Sorămea nu ghicește, Frou-Frou,* sau *Micul plăcintar.* Desigur că pictura lui Manet rămîne foarte diferită de ceea ce caută el însuși acum. Dar îndrăzneala ei îl încîntă, e cucerit de culoare, de factura limpede, de viziunea liniștită a realității pe care o exprimă cu atîta armonie și sensibilitate vibrantă. Manet e un maestru, cugetă Cézanne, iar pînza lui, ei bine, pînza lui e un frumos « picior în spate » dat domnilor de la Academie și de la Școala de belle-arte. Cei de la « Bozar » * cum le spune Cézanne. Gălăgios, vorbind pe șleau, exagerîndu-și înadins accentul meridional, el ia apărarea lui Manet împotriva filistinilor. Timidul înfruntă lumea. Mînat de convingerile sale și știind cît de supărătoare sînt ele pentru unii, le mai și exagerează peste măsură, manifestînd o voință hotărîtă de a contraria, biruindu-și astfel propria lui sfială prin cinismul acestei atitudini triviale. Părerile lui circulă din gură în gură. Pictorii tineri îl aplaudă. Împingînd pînă la șarjă înfățișarea persoanei sale, Cézanne, care, și pînă atunci nu arăta decît indiferență în ceea ce privește îmbrăcămintea, începe să afecteze, din spirit de bravadă, o ținută șleampătă. Zola nu întîrzie să i-o reproșeze. El nu înțelege ca cineva să se poarte în asemenea hal. Suferise îndeajuns din cauza hainelor sale ponosite! Ei, dar, la urma urmei, n-are decît! Zola îl însoțește totuși pe Cézanne cu entuziasm la Salonul Refuzaților, unde cei doi prieteni au lungi discuții. Se înțeleg de minune în fața pînzelor. Zola, ca și Cézanne, trece de partea lui Manet. Admiră *Prînzul la iarbă verde.* Ceea ce admiră el însă, e subiectul, modernismul, elanul revoluționar, nu tehnica, virtuozitatea plastică, asupra cărora îi atrage atenția Cézanne, nu fără dificultăți. În fața *Prînzului la iarbă verde,* cei doi complici nu-și stăpînesc admirația pornită din inimă; dar fiecare vorbește despre altceva, unul vede tabloul cu ochii pictorului, iar celălalt cu ochi de scriitor. Arătînd în chip atît de răsunător deosebirile ce despart pe vecie pictura, care-și caută drumul, de arta sclerozată a oficialităților, Salonul Refuzaților a dat, ca să zicem așa, generației tinerilor artiști conștiința existenței sale. Prin întîlniri și discuții se nasc între dînșii simpatii, încep să se adune,

---

* Adică « Les beaux arts » (N.T.)

se înfiripă prietenii. Fercheşul Guillemet îl prezintă pe Cézanne unui tînăr din Montpellier, Frédéric Bazille, care, aparţinînd unei familii protestante de viticultori bogaţi, venise la Paris să facă pictură, pasiunea lui, urmînd în acelaşi timp medicina, după cum îi cereau ai săi. Sosise în capitală tocmai cînd se întorcea şi Cézanne, în noiembrie trecut. E un uriaş de douăzeci şi unu de ani, cu un cap mai înalt decît prietenii lui — un uriaş blajin, cu privirea blîndă. Faţa delicată, umbrită de un colier de barbă blondă foarte deasă şi nişte mustăţi pe oală, respiră acea melancolie specifică fiinţelor menite să moară în primăvara vieţii.

Bazille se înscrisese la un atelier condus de un profesor de la Şcoala de belle-arte, Gleyre. Dar în ciuda docilităţii sale, a dorinţei de a se da pe brazdă, i se urî repede acolo, învăţătura părîndu-i plicticoasă. Înclinările sale îl duceau spre pictura lui Delacroix, a lui Courbet; Manet, la Salonul Refuzaţilor, fusese o revelaţie pentru el. Legaţi de aceste admiraţii comune, Cézanne şi Bazille se au numaidecît ca fraţii. Gentileţea prevenitoare a lui Bazille, veselia lui liniştită, pe care o înviorează un fel de zburdălnicie meridională, îl cuceresc pe Cézanne. Bazille îşi împarte cu unul din colegii de la Gleyre, un băiat subţire, cam de vîrsta lui, Auguste Renoir, un atelier de pe strada La Condamine, în cartierul Batignolles. Îi aduce într-o zi aici pe Cézanne şi pe Pissarro. « Îţi aduc doi recruţi pe cinste », îi spune el lui Renoir.

Fiu de croitor nevoiaş, Renoir trebuise să-şi cîştige pîinea de la treisprezece ani; pictase porţelanuri, evantaie, storuri şi chiar pereţii unor cafenele, plătit destul de prost; vrînd să devină un adevărat pictor, se dăduse peste cap să pună de o parte ceva bani pentru a fi liber şi a putea urma cursuri regulate şi astfel să-şi atingă ţelul. De un an încoace îşi împlinise dorinţa. În aprilie 1862, intrase la Şcoala de belle-arte; lucrează acum la Gleyre. Dar nu se împacă cu profesorii săi. Aceştia îi reproşează că nu înţelege « că degetul mare de la piciorul lui Germanicus trebuie să arate mai multă majestate decît cel al cărbunarului din colţ ». I se reproşează mai ales că are, în ceea ce priveşte culoarea o înclinaţie primejdioasă. « Bagă de seamă să nu devii un alt Delacroix » îi aruncase odată unul din maeştrii

săi furioși. Și Gleyre, cu alt prilej, îl întrebase foarte nemulțumit: « Dumneata faci pictură pentru a te amuza, nu-i așa? » — la care Renoir răspunsese cu o desăvîrșită candoare: « Dar bineînțeles, dacă nu m-ar amuza, vă rog să credeți că n-aș face-o ». La Gleyre, Renoir și Bazille alcătuiesc împreună cu alții un mic grup nedisciplinat, care lucrează ținîndu-se de o parte de ceilalți elevi ai atelierului. Claude Monet, care l-a cunoscut pe Pissarro la Academia Suisse și căruia boala i-a întrerupt serviciul militar în Algeria (tot în noiembrie trecut s-a întors și el la Paris) se afirmă ca șef al acestui grup.

Silit de exigențele familiei să se supună canoanelor unui învățămînt academic, aproape că nu-și ascunde ostilitatea față de Gleyre, îi ațîță la revoltă pe Renoir, pe Bazille și pe un al treilea coleg de atelier, un tînăr englez, Alfred Sisley, pe care tatăl său, un bogat misit de mărfuri, încercase zadarnic să-l îndrumeze spre o carieră comercială.

Pe măsură ce toți acești tineri, ieri încă mai mult sau mai puțin niște izolați, descoperă că sînt atît de apropiați unul de altul, încep să se simtă siguri de ei. Zola, pe care Cézanne îl poartă prin ateliere, aduce acolo fermentul propriilor sale aspirații. Îi place această atmosferă de luptă, respiră cu nările larg deschise această puternică adiere a viitorului, se încing discuții. Tinerii se înfierbîntă. Dau cu barda în tot sfinții. Nu cred decît în Delacroix, Courbet sau Manet. Își repetă, pentru a le lua în rîs, spusele unor maeștri oficiali, ale lui Gleyre, bunăoară, care corectînd o schiță a lui Monet i-a spus: « Nu-i rău, nu-i rău de loc, dar prea te-ai ținut după model. Cînd ai un bondoc în fața dumitale, dumneata pictezi un bondoc. Dacă omul are picioare enorme, le redai așa cum sînt. Asta e foarte urît. Nu uita deci, tinere, că atunci cînd execuți un portret trebuie să te gîndești mereu la antici. » Cézanne, căruia această frăție bătăioasă i-a potolit sfiala îndărătnică, tună și fulgeră lungindu-l pe *r*, împotriva « profesorilor », care n-au nimic în scăfîrrrlie. În semn de revoltă, arborează — romantism! — o vestă roșie și nu se teme — spre disperarea lui Zola — să doarmă pe băncile bulevardelor, vîrîndu-și pantofii sub cap în chip de pernă. Își cultivă atitudinile provocatoare.

Cézanne merge deseori să mănînce într-o mică lăptărie frecventată de tineri pictori, a cărei patroană e măritată

cu un curățitor de latrine. Cézanne îi cere acestuia să-i pozeze. Vidanjorul refuză din cauza muncii sale grele. « Dar tu lucrezi noaptea, i-o întoarce Cézanne, ziua tot nu faci nimic. » Vidanjorul răspunzînd că ziua se odihnește, Cézanne îi curmă vorba: « Ei bine, te voi picta în pat. » Curățitorul de latrine se vîră în așternut, își pune o tichie de bumbac dar, după o clipă, gîndindu-se că între prieteni nu-și au rostul ifosele, își leapădă tichia, aruncă cearșafurile și pozează gol. Cézanne pictează un tablou de un realism crîncen, în care o înfățișează pe patroana lăptăriei aducînd soțului ei o ulcică de vin fiert. E o pînză frumoasă, plină de sarcasm, parcă anume făcută ca « să le dea sîngele în obraz de furie și desperare celor de la Institut. » Guillemet îi găsește un titlu: *O după amiază la Napoli* sau *Grogul*. Zola, pe care acest tumult nu încetează să-l stimuleze, își ia inima în dinți într-o sîmbătă seara și depune pe biroul lui Louis Hachette, directorul său, manuscrisul unui volum de versuri. Luni, Hachette îl chemă la el. Hachette — om de șaizeci și trei de ani — avusese sub Primul Imperiu, o tinerețe zbuciumată, cînd tatăl său sărăcind, mama sa nu șovăi să intre ca lenjereasă la Liceul Imperial, pentru ca fiul ei să fie admis acolo ca intern. A fost primit la Școala Normală Superioară în 1819, unde a obținut medalia de aur a celor mai buni elevi. Sub imboldul său energic, întreprinderea de pe strada Pierre-Sarazin, întemeiată de el în 1826, își sporește necontenit activitatea. Louis Hachette citise versurile lui Zola. Îi vorbește de ele cu bunăvoință; nu poate să le publice, dar îl încurajează să stăruie pe calea apucată, îmbiindu-l să scrie proză și, pentru a-i arăta că nu sînt vorbe goale, îi mărește leafa la 200 franci pe lună. Mișcat, Zola se pune pe lucru cu și mai mare rîvnă. Părăsise de mult cocioaba din strada Soufflot. De atunci, mai schimbase o dată sau de două ori locuința. În iulie, închiriază un apartament de trei încăperi pe rue des Feuillantines, la numărul 7. Din nevoia de prietenie, de a simți căldura unui grup, de a avea în jur, ca un părinte pe copiii săi, niște ființe legate prin aceleași gînduri, mistuite de aceleași dorinți, luase obiceiul să strîngă în fiecare joi seara la o cină, cunoștințele sale pariziene. Vine cine vrea; masa pusă îi așteaptă pe musafiri. Cézanne, Baille, Chaillan, prieteni din Aix în trecere

prin Paris, Guillemet, Pissarro se regăsesc aici. Firește, masa nu e prea copioasă; din delicatețe, fiecare se mulțumește doar să soarbă din vin. Dar veselia e în toi. Se încing discuții. De izbîndă, de « glorie », cum striga Zola, li-e foame acestor comeseni, mai mult decît de pămîntești bunătăți. Arta, literatura, teoriile estetice sînt singurele subiecte pe care le dezbat, zgîndărindu-și ambițiile, dezvăluindu-și visurile, exaltîndu-se unii pe alții într-un freamăt zgomotos, într-o emulație fericită. În serile acestea, în nopțile acestea — căci masa se prelungea pînă foarte tîrziu — Zola se simte în al nouălea cer. Sindrofiile astea gălăgioase sînt ca forfota dinainte de bătălie, al cărei tumult vestește izbînzile viitoare. Într-o zi, Baille și Cézanne vin la Zola însoțiți de un tînăr din Aix, pe care-l cunoscuseră odinioară sub castanii de pe Strada Mare. Se trage dintr-o familie bogată și are nouăsprezece ani. Făcuse studii strălucite la Aix, apoi la Paris, apoi din nou la Aix. Dar nu se poate hotărî ce meserie să-și aleagă. Nu-l atrag și nu-l interesează decît literatura și artele, analiza operelor și a oamenilor, poezia — marea lui dragoste (scrisese numeroase sonete, stanțe, o puzderie de versuri). Din cînd în cînd, pentru a mai trăi în climatul parizian, dă cîte o raită prin capitală. Fire contemplativă, oarecum feminină, Antony Valabrègue — așa-l cheamă — l-a îndrăgit numaidecît pe Zola. Zola îl roagă să vină pe malurile Senei, să intre în luptă; să dea bătălia alături de Cézanne, Guillemet și Pissarro, alături de toți cei care se află acolo în jurul lui Zola, toți mînă în mînă, ca frații, și legănați de speranță — « toți ca unul », cum spune el. Nu vor fi niciodată prea mulți pentru a cuceri Parisul; căci mîine, Zola îi asigură pe un ton solemn, acest Paris uriaș, plin de vuiet, capricios, în care viața freamătă fără încetare, va fi la cheremul lor. La sfîrșitul acestor petreceri, după ce pleacă ultimul musafir, Zola deschide ferestrele ca să iasă fumul pipelor; de acolo, de la etajul trei, trăgînd în piept aerul răcoros al nopții, cu fața luminată de un zîmbet, aruncă asupra orașului adormit privirea lui Rastignac*.

* Personaj creat de Balzac în « Moș Goriot » și care reapare în aproape toate romanele « Comediei Umane ». Tipul tînărului arivist. (N.T.)

Anul 1863 e pe sfîrşite. Fără răgaz, Cézanne lucrează. Se duce des la Luvru; e şcoala lui. Sînt mulţi acolo care fac reproduceri; marea galerie e ticsită de şevaletele lor. Cézanne şi-l aduce cîteodată şi pe al său, dar de cele mai multe ori vine doar să mediteze în faţa operelor după care face schiţe în carnetele sale. Sculpturile îl atrag de altfel tot atît cît şi picturile şi mai ales puternicele construcţii lirice ale unui Michelangelo sau ale unui Puget. « Puget ăsta ştiu că miroase a usturoi!* E un mistral în Puget; el răscoleşte marmura. » În timpul iernii, Cézanne copiază *Barca lui Dante* de Delacroix. Poate că vrea astfel să aducă un omagiu bătrînului maestru, care, la şaizeci şi trei de ani, murise de curînd în singurătatea geniului său. Omagiu tăcut şi fierbinte. Omul a murit, dar opera trăieşte. Delacroix va rămîne un exemplu de neuitat.

Neobosit, Cézanne lucrează. « Am barba şi părul mai mari decît talentul. Cu toate astea, pictura nu m-a descurajat », îi scrie la începutul anului 1864 lui Numa Coste. Numa Coste avusese ghinionul să tragă la sorţi un număr prost; va trebui să facă şapte ani de serviciu militar. Cézanne (în ce priveşte milităria lui, părinţii i-au tocmit un înlocuitor) îşi sfătuieşte prietenul să se prezinte înainte de a primi ordinul de chemare, ca să-şi poată alege regimentul şi să vină la Paris. Baille, care cunoaşte acum mulţi ofiţeri, îi va da o mînă de ajutor la faţa locului. Coste va avea astfel posibilitatea să se ocupe niţel de pictură şi de acum înainte.

Cézanne are intenţia de a se reîntoarce la Aix înainte de luna iulie. Vrea de asemenea să prezinte o pînză la viitorul Salon. După cît se spune, juriul din acest an s-ar arăta mai puţin neînduplecat, ba ar rezerva chiar o anexă pentru expozanţii « socotiţi prea slabi spre a participa la concursul cu premii », dar care ar dori totuşi să expună. În ateliere, artiştii se pregătesc intens pentru Salon. Pissarro şi Renoir, ca şi Cézanne vor supune unele din lucrările lor juriului. În schimb, Monet se va abţine, la fel Bazille şi Sisley. Tot aşa va face şi un nou coleg al lui Cézanne de la Academia Suisse, Armand Guillaumin, care, în ciuda sărăcăcioase-

* Cu alte cuvinte: e de pe la noi, din sud, — usturoiul fiind nelipsit în alimentaţia celor de la Marsilia, locul de baştină al lui Puget (N.T.)

lor sale mijloace de trai, își părăsise la douăzeci și trei de ani slujba modestă de la Compania căilor ferate din Orléans, pentru a se dedica picturii. Ca să aibă cu ce trăi, va picta storuri. Juriul Salonului se dovedește a fi într-adevăr ceva mai împăciuitor. Acceptă două lucrări ale lui Manet, care stîrnesc un val de proteste din partea publicului și a criticilor; acceptă de asemenea două peisaje de Pissarro și o pînză de Renoir, ce-i drept destul de bituminoasă pentru a-și fi găsit un apărător în Cabanel, autorul tabloului *Nașterea Venerei*, pînză care, anul trecut, fusese cumpărată chiar de Împărat (îndată după închiderea Salonului, Renoir, cuprins de remușcări își va distruge lucrarea); dar juriul respinge pînza trimisă de Cézanne.

Cézanne, după cît se pare, nu dă faptului prea mare importanță. E îndrăgostit. Cu ce cumplită neîndemînare, e lesne de ghicit! În raporturile sale cu femeile, oricît își ascunde sfiala « sub o fanfaronadă brutală », rămîne de o stîngăcie întristătoare; devine aproape caraghios cu « gesturile lui largi, desperate, prin care-și dă în vileag, deghizată, sensibilitatea bolnăvicioasă. » În orice caz, poate că domesticit, Cézanne își taie barba în cinstea frumoasei sale; cum îi scrie Zola lui Valabrègue: « și-a sacrificat barba stufoasă pe altarul Venerei victorioase. » Tot atunci, Cézanne pictează portretul unei tinere femei — n-o fi chiar iubita lui? — al cărei chip cam prea plinuț i-a dat acea emoție puternică și inspirată, fără de care n-ar fi putut să se exprime, și pe care penelul său îl dramatizează sub masca unei încordări dureroase. Tînăra femeie, de o frumusețe planturoasă — umeri minunați, un piept ispititor și brațe răcoroase ca niște izvoare —, se numește Gabrielle-Eléonore Alexandrine Meley. E de o vîrstă cu el. Orfană de mamă, își ajută o mătușă în negustoria ei, vînzînd flori în piața Clichy. Zola îi dă tîrcoale acestei fete din popor, acestui trup superb care răscolea în el o furtună de dorințe. Tot așa de timid ca și Cézanne, Zola nu-și arată atîtea aspirații aprige decît pentru că se îndoiește cumplit de sine. Orice destin obișnuit ar fi o confruntare dureroasă cu el însuși. Succesul, gloria nu i se par vrednice de a fi rîvnite decît pentru că, fără să-și dea seama, simte nevoia unor certitudini materiale, al unui sprijin, al tihnei pe care aceste certitudini o aduc sau ar trebui s-o aducă.

Caută să-și potolească neliniștea. Dacă vrea să învingă lumea e pentru a-și învinge mai întîi propriile sale temeri. Dacă are atîta nevoie de prietenie, de entuziasmul fierbinte al unui grup, este pentru că singur și-ar simți și mai mult slăbiciunea.

Simte nevoia să ducă niște trupe la bătălie pentru a se uita pe sine în tărăboiul acestui vălmășag ambițios. Ambiția, munca în care se avîntase sînt pentru dînsul un mijloc de a-și dovedi forța, de a înăbuși sentimentul de slăbiciune care-l doboară. Înaintea Gabrielei, mai cunoscuse oare Zola, în înțelesul biblic al cuvîntului, și alte femei? Poate. Sigur este însă că, asemeni întru totul lui Cézanne, are aceeași « pasiune a neprihănitului pentru trupul femeii, o dragoste nebună pentru goliciuni dorite și niciodată posedate ». În jurul micuței florărese din piața Clichy, Zola dă tîrcoale cu privirile aprinse. Gabrielle va deveni iubita lui.

Dar, iată-ne în iulie. Așa cum își propusese, Cézanne, însoțit de Baille, se întoarce la Aix, lăsînd la Paris un Zola foarte fericit. După trei eșecuri, Zola găsise în sfîrșit un editor pentru un volum de nuvele pătruns de amintirile Provenței, *Povestiri pentru Ninon*. Volumul urmează să apară în octombrie la Hetzel și Lacroix.

II. CĂUTĂRI

Nu există decît forța inițială id est* temperamentul, care poate duce pe cineva la țelul rîvnit.

CÈZANNE: (*«Scrisoare către Charles Camoin», 22 februarie 1903.*)

Cézanne nu se gîndește să zăbovească luni întregi la Aix. Doar atîta cît îi trebuie ca să mai răsufle nițel, să asimileze ceea ce văzuse și învățase, apoi se va întoarce. În acest oraș drag inimii sale, unde îi place să revină mereu, unde simțea nevoia să revină, nu are aceeași libertate ca la Paris; mediul familial îl apasă. Louis-Auguste, deși cedase, se arată destul de ciufut. Vocația de neînțeles a fiului său, nu numai că l-a dezamăgit profund, dîndu-i impresia că fusese înșelat, dar pe deasupra îl și întărîtă prin trăncănelile cărora le dă naștere și pe care nu-i greu să le ghicească. Bineînțeles, oamenii se feresc să-i vorbească despre acest fiu al său de douăzeci și cinci de ani, incapabil de a face altceva în afară de mîzgălelile acelea caraghioase! Cum să nu fi deslușit el compătimirea în ochii prietenilor săi, ironia în cei ai invidioșilor? El care fusese însăși exemplul reușitei, a trebuit să-și vadă înfrîngerea în propriul său fiu! Și cîteodată, îl apucă iar mînia, vorba i se face iar tăioasă, amară. Cézanne mîrîie. Deprimantă, insuportabilă atmosferă! Se înăbușă aici, i se pare că e prins în nu știe nici el ce capcană. Se simte supravegheat. Știu toți

---

* *În latină:* adică.

unde se duce. Trebuie să dea socoteală de tot ce face. Din rea voință, sau din simplă indiscreție, tot tîrgul e cu ochii pe el, îi pîndește și-i discută gesturile cele mai neînsemnate. Ciudățeniile lui, ținuta, tăcerile bănuitoare stîrnesc mirarea tuturor; pe unii îi amuză, alții se arată indignați. Ia te uită! Puștiul ăsta de Cézanne! Cine ar fi crezut așa ceva. Noroc că-l are pe taică-său în spate! Ah! Mare baftă pe micul Cézanne, că s-a născut după tată-său! Dar lui Cézanne puțin îi pasă de averea tatălui. El nu e ca Zola, pentru care « gloria » înseamnă bogăție, huzur burghez, mobilier luxos și masă îmbelșugată. Să aibă 150—200 franci pe lună ca să-și țină zilele, să cumpere culori și pînze și să poată lucra în tihnă la pictura lui, asta e tot ce-și dorește. Dar aici nu are această pace. Ai lui îl sîcîie, nu-l slăbesc o clipă, se ocupă prea mult de el. Cézanne se uită cu teamă în jur, e scîrbit și bombăne furios. Vor « să pună șaua » pe el. Totul i se pare o tiranie, începînd cu dragostea mamei, apăsătoare tocmai prin duioșia ei și împotriva căreia va trebui să se apere de îndată ce va voi să plece. Chiar și soră-sa, Marie, încearcă să-l rețină, să-l imobilizeze în strîmtul univers al familiei, în toropeala acestui cămin închis. Cu puțin timp înainte îi făcuse curte un ofițer de marină, care-i ceruse mîna. Părinții însă nu încuviințaseră această căsătorie. Tînăra fată se supuse. Nu tocmai frumoasă, cu trăsături greoaie, îmbătrînea fată mare, devenind al dracului de cucernică, nelipsind de la nici o liturghie, acrindu-se în agheazmă și celibat. În lipsa unui soț, își exercită asupra fratelui său și a sorii sale Rose, care n-are decît zece ani, autoritatea nefolosită. Cézanne fierbe. Familia sa? « Cele mai scîrboase ființe din lume și pe deasupra și plicticoase. » Nu-l înțeleg, nu înțeleg pictura pe care, în dragostea lor acaparatoare, i-o trec cu vederea, ca pe o fantezie, o toană de copil răsfățat. Cézanne fuge. Se duce la muzeu să mai revadă o dată pînzele pe care le admiră, *Jucătorii de cărți* atribuiți lui Louis le Nain, tablourile lui Granet sau autoportretul lui Puget, dezamăgit, cu ochii melancolici, fruntea înaltă, acoperită de cîteva fire de păr și două cute săpate în colțurile buzelor. Sau bate drumurile de țară, cutreieră împrejurimile Aix-ului, ajungînd chiar pînă la Estaque, unde mamă-sa închiriase mai de mult o căsuță de pescari, în piața Bisericii.

Piața, umbrită de platani, formează o terasă deasupra mării învecinate; cîteva case, avînd un singur etaj, se înșiră de amîndouă părțile bisericii cu fațadă de cărămizi. Locul are un caracter specific provensal, și mult farmec. Cézanne îi gustă liniștea. E singur acolo; și se simte bine. Mai des însă, Cézanne merge să se închidă la Jas de Bouf-fan, din care a făcut domeniul său. Se instalase de-a binelea în marele salon, pe care continuă să-l împodobească cu picturi murale, inspirîndu-se cîteodată, pentru a o reproduce la proporții monumentale, după o gravură din vreo carte de artă. În atelierul său însă, nu ar îngădui nimănui să vină nepoftit. Încăperea e într-o dezordine de nedescris, plină de tuburi goale, de pensule pline de vopsea, de pînze neterminate sau rupte. Cézanne petrece acolo ore întregi, zile chiar, încercînd să dea formă viziunilor ce-l chinuiesc. Lucrează puțin și după natură, dar asta nu-l prea atrage; ceea ce vrea e să se exprime pe el însuși. Nu reușește de loc, se frămîntă căznindu-se să redea ceea ce simte, să exteriorizeze forțele clocotitoare ce-l stăpînesc, construindu-și furios tabloul a cărui materie o modelează pînă îi dă un relief aproape sculptural. În fața picturii, e ca unul care descoperă o lume nouă. Nimeni nu i-a transmis nici un secret profesional. În afară de Gibert, n-avusese nici un profesor; trebuie să învețe totul singur, trebuie să descopere totul singur. Nici o deprindere mașinală nu-i conduce mîna. Nimic, nici un ajutor de nicăieri în această luptă înverșunată. Cumplită ucenicie! Trebuie să inventeze pictura. Cîteodată, scîrbit de eforturile aproape zadarnice, se năpustește ca un apucat la pînza începută, o sfîșie și-i face vînt, cu o lovitură de picior în colțul atelierului; — apoi însă, o ia de la început. O ia de la început cu o îndîrjire și mai mare ca înainte.

Cézanne nu se întîlnește decît cu cîțiva prieteni, Solari, Marguery, care devenise avocat al Statului, Henri Gasquet, acum brutar și Valabrègue, căruia Zola îi tot dădea zor să vină la Paris. « Mi-e teamă pentru dumneata, îi scrie el, cînd mă gîndesc la jalnica influență a mediului în care te afli. » Cézanne întîlnește de asemenea un tînăr naturalist, Fortuné Marion, care-i ține deseori tovărășie în plimbările sale.

Cu o inteligență vie, îndrăgostit de științele naturale, Marion se interesa încă din copilărie de fosile. Făcuse

unele descoperiri în împrejurimile Aix-ului, care atrăseseră atenţia lui Gaston de Saporta, savantul din Aix, şi a profesorilor de la Facultatea de ştiinţe din Marsilia care, impresionaţi de aptitudinile lui, l-au numit, sînt doi ani de atunci, în 1862, preparator pe lîngă catedrele lor de istorie naturală. Asta cînd abia împlinise şaptesprezece ani. De atunci încoace, Marion îşi trecuse examenele de bacalaureat; îşi pregăteşte licenţa şi adună material pentru cele două comunicări asupra vechimii omului în departamentul Bouches-du-Rhône şi asupra faunei cuaternare în Provenţa. Flăcăul acesta arată un interes tot aşa de viu şi pentru muzică şi pictură; el însuşi pictează în momentele libere şi are pentru Cézanne — pentru om şi străduinţele sale — o mare admiraţie. Ghiceşte în Cézanne o forţă. E încredinţat că în ziua cînd Cézanne va fi reuşit să stăpînească această forţă, s-o supună voinţei sale, el va deveni unul dintre cei mai mari pictori ai epocii. Cucerit de lupta patetică pe care prietenul său mai vîrstnic o dă cu el însuşi, Marion îl însoţeşte cînd poate în hoinărelile lui; îşi aşază şevaletul alături de al lui Cézanne, îl ascultă cu un respect frăţesc vorbind despre pictură şi-l învaţă la rîndul său legile care au dus la formarea solului provensal, determinîndu-i structura. Pe la sfîrşitul lui octombrie, Cézanne a primit un exemplar din *Povestiri pentru Ninon,* care apăruseră. La Paris, Zola se zbate folosind din plin relaţiile pe care şi le crease şi pe care încearcă, aşa cum îi scrie lui Valabrègue, să le lărgească tot mai mult. În paginile ziarului *Mémorial d'Aix,* cel care-şi asumă sarcina să trîmbiţeze meritele cărţii e Marius Roux, fostul său coleg de la pensionul Notre-Dame, devenit ziarist. Critica, de altfel, se arată în general destul de favorabilă lucrării, care aparţine genului « graţios » şi inofensiv. Tinerii din Aix, care-l cunosc pe Zola, sau auziseră vorbindu-se de el, toţi cei înflăcăraţi de dorinţa de a-şi încerca şi ei norocul în capitală, nu mai lasă volumul din mînă. La colegiu, un oarecare Paul Alexis, elev într-a şaptea, îl citeşte cu entuziasm în orele de curs, pitit în dosul unui dicţionar. În sfîrşit, unul din Aix răzbise, unul de-al lor e pe cale să-şi facă un nume; cucerirea Parisului începuse! La Jas de Bouffan, Cézanne, chinuit de problemele pe care le pune arta picturii, se îndîrjeşte rupîndu-şi pensulele de pînza aflată pe şevalet.

După şase luni de şedere în Provenţa, Cézanne e din nou la Paris, în primele zile ale anului 1865. De data aceasta, părăsind malul stîng al Senei, îşi ia o locuinţă pe strada Beautreillis, la numărul 22, într-un vechi han din secolul al XVII-lea, hanul Charny. Imobilul, locuit de oameni nevoiaşi, mărunţi slujbaşi şi meseriaşi, mai păstrează o înfăţişare foarte frumoasă. Faţada arată bine. O uşă destul de arătoasă, vopsită într-un verde închis, se deschide sub o boltă din care se văd pereţii îmbrăcaţi în lemn. Cézanne îşi ia o cameră sub acoperiş, într-o mansardă de la al patrulea cat, spre care ducea o scară din fundul curţii. Să-i fi spus cineva că, cu vreo şapte-opt ani în urmă, Baudelaire locuise în această casă? Baudelaire, căruia pudoarea prefăcută a contemporanilor îi intentase (în 1857) un absurd proces de moralitate, se număra printre poeţii preferaţi ai lui Cézanne, care citeşte în original pe Virgiliu şi Lucreţiu; datorită memoriei sale excepţionale, el ştie tot ce cuprind diferitele muzee din Europa (deşi nu le vizitase niciodată), şi ar putea să recite fără greş întreaga culegere a « Florilor Răului ». *

Nu frumuseţi de-acelea cu forme drăgălaşe
Care-ntr-un veac netrebnic, pocite nasc mereu,
Cu sprintene picioare, cu degete gingaşe,
Vor potoli vreodată un suflet cum e-al meu
Ce-i trebuie-acestui suflet adînc ca un abis
Eşti tu, o, Lady Macbeth, al crimei crîncen vis
Şi duh al lui Eschyle din vifor crunt ivit,
Sau tu măreaţă Noapte de Michel-Angel, care
Îţi răsuceşti alene, ciudată întruchipare,
Un trup pentru sărutul Titanilor croit.

Pe semne că prin mijlocirea lui Oller găsise Cézanne această mansardă. Într-adevăr, Oller îşi luase şi el o cameră acolo. Cei doi prieteni, apucînd de-a lungul cheiurilor, se duc fără îndoială destul de des împreună la Academia Suisse, unde Cézanne se pusese numaidecît iar pe lucru. Reluase legăturile cu prietenii săi şi, bine-înţeles, mai întîi cu Zola. Acesta, nervos şi febril ca şi

* După un exemplar din *Florile Răului,* adnotat de Cézanne, şi pe care îl dăruise lui Léo Larguier, poemele sale preferate erau: *Farurile, Idealul* (de unde am extras citatul de mai sus), *Sed non satiata, Leşul, Pisicile, Mortul vesel, Gustul Neantului.* (N.A.)

Cézanne, avînd şi el mania de a-şi schimba într-una locuinţa, se mutase în iulie trecut de pe rue de Feuillantines. Locuieşte de atunci pe strada Saint-Jacques, la numărul 278, într-o cameră cu terasă de la etajul şase. Îşi continuă acolo « joile » sale, dar acum e grozav de surmenat. Pentru nimic în lume n-ar fi vrut să-şi piardă mica notorietate cîştigată cu ale sale *Povestiri pentru Ninon*. Nu lasă să-i scape nici un prilej, trage folos din fiecare împrejurare.

La Hachette — Louis Hachette murise anul trecut, ceea ce-l mîhnise adînc pe Zola — la Hachette, Zola lucrează zece ore pe zi. Mai găseşte totuşi timp să scrie în fiecare săptămînă un articol de 100—150 de linii * pentru *Le Petit Journal*, şi la fiecare cincisprezece zile, un alt articol de 500—600 linii, pentru *Le salut public* de la Lyon; afară de asta, ar fi vrut să poată termina — cît mai curînd! — romanul pe care-l începuse de doi sau trei ani şi care zace deocamdată într-un sertar, *Confesiunea lui Claude*.

Zola suferise prea mult de pe urma sărăciei, ca să nu aibă acum o poftă grozavă de cîştig. « Înţelegi că nu scriu toată această proză numai de dragul publicului, îi mărturiseşte el lui Valabrègue . . . Problema banilor a fost pentru mine oarecum hotărîtoare în toată povestea asta, dar consider totodată gazetăria ca o pîrghie atît de puternică încît nu mă supără de loc faptul că mă produc la o zi fixată, în faţa unui număr mare de cititori. » Prin colaborările sale, Zola îşi dublează veniturile (datorită lor aceste venituri trebuie să se ridice acum la vreo cinci sute de franci pe lună); şi e citit de un public larg. La aceste avantaje se adaugă un al treilea: scriind articole de critică, poate să aducă laude scriitorilor pe care-i admiră şi să-şi facă din ei aliaţi. « Acum trebuie să merg, să merg înainte, fie ce-o fi. Bună sau rea, pagina scrisă trebuie să apară . . . Cu fiecare zi, poziţia mea se conturează mai bine; cu fiecare zi, mai fac un pas înainte. » Acest neastîmpăr bătăios se cam simte la toţi prietenii lui Cézanne. Gleyre, suferind de ochi, îşi închisese atelierul de un an de zile. Monet, Renoir, Bazille, Sisley nu mai au profesor. Monet, care petrecuse

* Linia e o măsură tipografică şi nu e echivalentă cu un rînd. (N.T.)

cîtva timp în Normandia împreună cu Bazille, a adus de acolo două marine pe care le va prezenta la Salon. Acum, cea mai mare dorință a lui e să meargă să picteze « en plein air », în pădurea Fontainebleau, un *Prînz la iarbă verde*. Deocamdată își împarte cu Bazille un atelier din strada Furstemberg, la cîțiva pași de cel pe care-l ocupa odinioară Delacroix. Cézanne și Pissarro dau deseori pe acolo.

Ei găsesc un Bazille foarte fericit; Bazille, care obținuse în sfîrșit de la ai săi învoirea de a-și lăsa studiile de medicină, se dedică de acum încolo în întregime picturii. Merge cîteodată, cu Renoir, la concertele lui Pasdeloup *, aplaudînd din răsputeri muzica lui Wagner — această muzică care e la fel de hulită ca și pictura lui Manet. Nu se spune de Wagner că-și scrie partiturile « stropindu-și la întîmplare portativele cu cerneală? ». În 1861, Tanhäuser căzuse după trei reprezentații furtunoase. Cézanne e, bineînțeles, de partea lui Wagner. E de partea a tot ceea ce se ridică împotriva artei oficiale. Dar rareori are vreme să se ocupe de altceva în afară de pictură. La Suisse, luîndu-și ca subiect de tablou unul din modelele obişnuite ale academiei, un negru care răspunde la numele de Scipion, pictează o pînză remarcabilă, de o mare soliditate a materiei. Vizibil influențată de Delacroix, această operă de o frumoasă densitate e construită cu o rigoare arhitecturală. E bucuros oare Cézanne de ceea ce a făcut? Pentru prima oară reuşise să-și stăpînească elanul impetuos al mîinii. Dar cîtă indiferență arată pentru propriile sale lucrări! Spre deosebire de Zola, pentru care orice pagină, bună sau rea (cum zicea mai ieri) trebuie să apară, Cézanne, nemulțumit, nu prea se ocupă de pînzele lui. Le lasă cam peste tot, nu sînt pentru dînsul decît niște exerciții. Pe *Negrul Scipion*, Cézanne i-l dă lui Monet, așa cum îi dăduse lui Zola atîtea pînze, printre care, se înțelege de la sine, și portretul frumoasei Gabrielle. Vremea Salonului se apropie. Unii spun că şi în anul acesta, juriul va arăta o oarecare indulgență. Lui Cézanne puțin îi pasă de asta. Pentru el nu există decît două feluri de pictură: a lui, pictura îndrăzneață, « cea pe

* Jules Pasdeloup dirijor francez care a organizat, începînd din 1861, *Concertele populare de muzică clasică*. (N.T.)

care speră s-o realizeze » într-o zi (« eu unul sînt un intens », zice el) şi pictura *ălorlalţi*, oameni lipsiţi de *temperament*. Socoate prin urmare, că originalitatea sa e prea insultătoare pentru domnii aceia din juriu. N-aveau decît să-l respingă. Cézanne le repetă însă tuturor că trebuie totuşi să trimită ceva juriului şi asta « numai pentru a-l pune în încurcătură ».

Tabloul trimis de Cézanne e respins într-adevăr. Cu toate astea, juriul dă dovadă de multă moderaţie. Acceptă lucrările lui Renoir şi Pissarro ca şi pe cele ale lui Monet şi Guillemet, care vor figura astfel la Salon pentru prima oară; acceptă de asemenea cele două pînze pe care i le prezentase Manet, un *Ecce Homo* şi un nud, *Olympia*, foarte preţuit de Baudelaire.

Tablourile lui Manet, pictate în aceeaşi manieră ca şi *Prînzul la iarbă verde*, stîrnesc o nouă furtună. « Ce-o mai fi şi această odaliscă cu burta galbenă, model desgustător cules cine ştie de unde, şi care o înfăţişează pe Olympia», se întreabă mînios Jules Claretie. « Mulţimea se îngrămădeşte ca la morgă în faţa respingătoarei *Olympia* a lui Manet şi al oribilului său *Ecce Homo* », notează criticul ziarului *La Presse*, Paul de Saint-Victor. În schimb, Monet are un răsunător succes, i se aduc laude mari pentru cele două marine pe care le expune. E cu atît mai lăudat cu cît unii prieteni ai lui Monet, induşi în eroare de asemănarea numelor celor doi pictori, l-au felicitat prosteşte pe autorul *Olympiei* pentru aceste marine; Manet a fost foarte supărat, crezînd că e o « păcăleală » la mijloc; a-l lăuda pe Monet, înseamnă într-altfel, tot a-l defăima pe Manet. La Salon, Cézanne n-are ochi decît pentru această *Olympia*. O admiră mai mult decît admirase cu doi ani în urmă *Prînzul la iarbă verde*.

Olympia, cugetă el, « e o nouă etapă în pictură, începutul unei Renaşteri. E în această pînză un adevăr pictural al lucrurilor. Acest roz şi acest alb ne duc într-acolo pe un drum de care sensibilitatea noastră habar nu avea pînă nu le-am văzut . . . »

Manet observă cu atenţie realitatea şi pictează cu obiectivitate. Fără îndoială, nu are mult « temperament » dar, datorită acestei supuneri faţă de realitate, reuşeşte să prindă culoarea care trebuie. Cézanne înţelege lecţia. Să se supună şi el, să devină realist în chip mai riguros,

într-un cuvînt să-și înfrîneze pornirile romantice, pe care prietenia de atîția ani cu Zola n-a făcut decît să i le ațîțe și mai mult, iată la ce trebuie să se constrîngă. Fără să-și dea bine seama a ajuns să priceapă că drumul măreției trece prin umilință. Punîndu-se iar pe lucru, pictează cîteva naturi moarte — simple naturi moarte. Le meșterește cu grijă, folosind mai mult pensulele decît cuțitul de paletă, evitînd o pastă prea groasă, cumpănind trecerile de la o culoare la alta, menținînd raporturile de tonuri, renunțînd deocamdată la antitezele brutale ale facturei sale « îndrăznețe ». Pictura lui Manet, studiată cu mare luare aminte, îl învață pe deasupra și unele secrete ale meseriei, că e deajuns bunăoară să picteze un cuțit așezat de-a curmezișul în raport cu planul pînzei, pus în lumină de o draperie care se lasă, pentru a sugera spațiul și a da adîncime tabloului.

Cézanne continuă totuși să asculte de impulsurile sale romantice. Dacă pictează *O pîine și niște ouă,* studiu precis în care omul Cézanne a izbutit să se uite pe sine, pictează însă și naturi moarte cu cranii, unde sînt amestecate, fără a se contopi, noua sa tehnică, voința de obiectivitate și romantica neliniște care, nu îndeajuns de stăpînită, continuă să-l tulbure într-ascuns; pentru a lucra aceste funebre naturi moarte, Cézanne a apucat, instinctiv, din nou cuțitul de paletă și cu aceeași pastă groasă pictează *Soba din atelier,* reluînd o temă exploatată înaintea lui de Delacroix și de Courbet, acești maeștri a căror influență e mereu vie în inima sa. Oricît de mare a fost geniul plastic al lui Delacroix, există, fără nici o îndoială, multă literatură în mișcarea picturală ieșită din romantism. Există și la Cézanne multă literatură. Cum s-ar fi putut să fie altfel? Cel mai bun prieten al său, din frageda adolescență, nu e oare Zola, cel care scrie azi de zor *Confesiunea lui Claude?* Și cît de departe sînt totuși zilele de odinioară! Puțin cîte puțin, anii l-au lecuit pe Zola de idealismul său. Vrînd nevrînd, sub presiunea împrejurărilor, dus de valul necurmat al zilelor care modelează, pe nesimțite, oamenii, el se dă bătut în fața realismului pe care i-l predică Cézanne și ceilalți prieteni pictori. Încotro merge Zola? Încotro merg ei? Cine ar putea-o spune? Ieri, Hugo și Musset le era hrana — azi ei nu văd lumea decît cu ochii unor Manet și Baudelaire; s-au pus în pas cu vremea

lor. Întorcîndu-se spre trecut, Zola notează la începutul romanului său, adresîndu-se lui Cézanne şi lui Baille (lor le va dedica şi cartea): « Vă mai aduceţi aminte, fraţilor, scrie el, de zilele cînd viaţa era un vis pentru noi? ... Vă mai aduceţi aminte de serile molcome ale Provenţei, cînd, la ivirea stelelor, mergeam să ne aşezăm pe brazda fumegîndă încă de arşiţa soarelui? Acestea toate au murit pentru totdeauna. Nostalgie? Oh, lăsaţi-mă să-mi amintesc! Mă simt mişcat pînă-n fundul inimii, atunci cînd compar tot ceea ce este cu tot ceea ce nu mai este. Tot ce nu mai este, e Provenţa ... sînteţi voi, e rîsul şi plînsul meü de altădată; tot ce nu mai este sînt speranţele şi visurile mele de odinioară, e inocenţa şi mîndria mea de atunci. Şi vai! tot ce este, e Parisul cu noroiul său ... »
Dar trebuie să mergi înainte. Mereu înainte!

Septembrie. Cézanne e la Aix. S-a schimbat mult, şi prietenii sînt uimiţi de această schimbare. « Vorbeşte, el care părea sclavul tău mut, îi scrie Valabrègue lui Zola. Să-l auzi cum înşiră la teorii, cum expune doctrine şi, grozăvie nemaipomenită, admite să-i vorbeşti de-ale politicii (teorii, fireşte) şi răspunde înjurîndu-l de mama focului pe tiran. » *
Cît ţine toamna, Cézanne face portrete peste portrete. Valabrègue îi pozează cînd se iveşte prilejul. Dar Cézanne descoperă aici cel mai răbdător model în persoana fratelui mamei sale, Dominique Aubert, un om cu faţa lată, aproape urît cu sprîncenele lui groase, mustaţa mare care face una cu barba, pomeţii ieşiţi, orbitele adînci. Cézanne îl pictează de numeroase ori, mulţumindu-se, pentru a mai varia prezentarea, să-l arate cînd cu capul descoperit, cînd cu şapcă sau tichie de bumbac, cînd îmbrăcat într-o haină de dimie sau în robă de avocat. Factura acestor opere lucrate cu cuţitul e greoaie şi violentă. Prin ele, Cézanne se întoarce la romantismul său subiectiv, la expresionism. În fond, mai mult se pictează pe el însuşi în aceste portrete decît să pătrundă adevărul lăuntric al modelului. Pentru el, aceste portrete rămîn înainte de toate nişte exerciţii. Cu cîteva modificări de amănunt, reia mereu aceleaşi teme: în ochii

* Adică pe Napoleon al III-lea (N.T.)

lui, tabloul merită atenţie, nu modelul. Cézanne nu va ajunge oare să ghicească chiar fără a-şi da bine seama că un tablou există prin el însuşi, că găseşte în el raţiunea sa de a fi, că are propriile sale legi — nu va ajunge oare să presimtă că nu are importanţă subiectul, « motivul », acest pretext, şi că înainte de toate ceea ce contează, singurul lucru care contează e opera picturală în liniile şi culorile ei, în forma ei expresivă? Un tablou este o realitate autonomă. Chiar dacă s-ar apuca să-l picteze pe primul venit, pentru Cézanne nimic nu s-ar schimba. De fapt, îl pictează într-adevăr pe primul venit; nu se sinchiseşte de model şi nu-şi bate capul să-i redea trăsăturile individuale. Modelul nu-l interesează decît în măsura în care îi aţîţă sensibilitatea, îi stimulează funcţiunea creatoare.

Apariţia, în octombrie, a volumului *Confesiunea lui Claude* capătă întrucîtva aspectul unui manifest pentru grupul celor din Aix. Zola, nu mai puţin grijuliu de publicitatea prietenilor săi ca şi de a sa proprie, îi cere lui Marius Roux, care va prezenta romanul în ziarul *Le mémorial d'Aix*, să folosească prilejul pentru a lăuda niţel şi meritele lui Cézanne şi ale lui Baille, cărora le dedicase cartea: asta « va face plăcere familiilor lor ». Marius Roux nu se lasă mult rugat pentru a bate toba. La 3 decembrie proclamă, scriind din Paris:

« *Sîntem aici o grămadă de tineri din Aix, toţi foşti camarazi de liceu, legaţi printr-o prietenie trainică şi sinceră; nu ştiu la drept vorbind ce ne va rezerva viitorul, dar deocamdată muncim, luptăm .*

Domnul Cézanne, notează el în chip deosebit, este unul din elevii buni pe care şcoala noastră din Aix i-a dat Parisului. El ne-a lăsat amintirea unui artist destoinic şi a unui elev conştiincios. Aici, datorită stăruinţei sale, va deveni un pictor excelent. Mare admirator al unor Ribera şi Zurbaran, pictorul nostru nu purcede decît de la el însuşi şi aduce în lucrările sale o notă proprie. L-am văzut la lucru în atelierul său şi dacă nu pot încă să-i prezic succesul strălucit al pictorilor pe care îi admiră, sînt sigur însă că opera lui nu va fi niciodată mediocră. Mediocritatea este cel mai rău lucru în artă. Fii mai curînd zidar, dacă asta ţi-e meseria; dar dacă eşti pictor, fii pe deplin sau mori la truda pe care ţi-ai ales-o. Domnul Cézanne nu va muri;

prea sînt bune principiile cu care a venit de la şcoala din Aix, prea frumoase exemplele pe care le-a găsit aici, are prea mult curaj şi prea e stăruitor în munca lui ca să nu-şi atingă ţelul, Dacă nu mi-ar fi teamă că săvîrşesc o indiscreţie, v-aş da părerea mea asupra cîtorva dintre pînzele sale. Dar modestia îl împiedică să creadă că ceea ce face este deajuns şi nu vreau să-l ating în susceptibilitatea sa de artist. Aştept să-şi scoată opera la lumina zilei. În ziua aceea, nu voi fi singurul care va vorbi despre ea. Cézanne aparţine unei şcoli care are privilegiul de a provoca critica ».

Acelaşi cuvînt de ordine i-a fost dat lui Marguery, care, şi el, se ocupă de literatură; continuînd să-şi vadă de treburile sale de avocat, scrie vodeviluri, comedii. «*Confesiunea lui Claude*, semnalează el cititorilor ziarului *L'Echo des Bouches-du-Rhône*, este dedicată domnilor Paul Cézanne şi J. B. Baille, pe care-i cunoaştem ca unii ce sînt şi ei pe cale să-şi facă un nume în ştiinţă şi în artă ».

Din nefericire, de data aceasta, cartea lui Zola e departe de a avea primirea ce se făcuse anul trecut *Povestirilor pentru Ninon*. Critica socoate « hidos » realismul *Confesiunii lui Claude*. Şi ce e mai rău, se denunţă imoralitatea romanului, care e înfăţişat ca o operă primejdioasă. Autorităţile se alarmează. Parchetul ordonă o percheziţie la Zola care, între timp, se mutase în bulevardul Montparnasse, la numărul 142. I se scotoceşte trecutul .Se face o anchetă la Hachette. Totuşi, în raportul său către ministrul de justiţie, procurorul general al departamentului Sena conchide că nu este cazul să se facă proces romanului ca potrivnic moralei publice. Afacerea e lichidată. Nu de tot însă. Situaţia lui Zola la Hachette devenise delicată. Curajos, Zola îşi dă demisia pe la sfîrşitul lui ianuarie. Literatura şi gazetăria vor fi de acum încolo singurele sale mijloace de trai. Fără îndoială, la urechea lui Cézanne nu ajung decît slabe ecouri din tot acest tărăboi. Fără îndoială că abia îşi aruncă o privire distrată pe articolele lui Roux şi Marguery. Graba ambiţioasă a lui Zola, în aspectul ei material îngust, rămîne pentru el de neînţeles. Datorită tatălui său, fireşte că nu era nevoit, ca Zola, să-şi cîştige pîinea. Poate deci, fără să-i pese de tot ceea ce se întîmplă în afară, să se dedice, lăsînd totul deoparte, aprigei sale

lupte interioare, năzuind din toate puterile spre un viitor mai depărtat. Va veni ea ziua, afirma sus și tare Cézanne, « cînd o singură pînză va fi de ajuns ca să dea naștere unei revoluții ».

Prietenul său Marion făcuse cunoștință cu un tînăr german de vreo douăzeci de ani, îndrăgostit de muzică și admirator înfocat al lui Wagner, Heinrich Morstatt, pe care tatăl său îl trimisese la Marsilia să se inițieze în secretul afacerilor. Pe la sfîrșitul lui decembrie, Cézanne și Marion îl invită să vină de Crăciun la Aix, pentru a-i desfăta cu cîteva bucăți ale marelui muzician neînțeles.

Ca un omagiu lui Wagner, Cézanne speră să realizeze într-o zi, cînd va simți în el puterea s-o facă, un tablou intitulat *Uvertura la Tannhäuser*.

III. BĂTĂLII

Ştim acum cît de nepopulare sînt gîndurile noastre dragi.

ZOLA *(«Salonul meu», dedicaţie lui Cézanne)*

Cînd se întoarce la Paris, în februarie, Cézanne se pomeneşte în toiul unei mari agitaţii. Demisionînd de la Hachette, Zola intrase la ziarul cel mai citit pe bulevard, *L'Evénement*, editat de Hyppolyte de Villemessant. Încă de anul trecut, Zola făcuse unele demersuri pe lîngă Villemessant: « Vreau . să reuşesc cît mai curînd posibil, îi scrisese el fără înconjur unuia dintre colaboratorii apropiaţi ai acestuia. În graba mea, m-am gîndit la ziarul dumneavoastră, ca la foaia care poate să-mi aducă o faimă cît mai rapidă. Viu deci fără şovăială la dumneavoastră. Ştiu că vă place să încercaţi oamenii, să inventaţi redactori noi. Încercaţi-mă deci, inventaţi-mă. Veţi pune mîna şi de data asta pe ce e mai bun! » Scrisoarea va rămîne fără răspuns. Dar Zola nu se lasă: şi-a pus în mişcare relaţiile pe care şi le făcuse la Hachette, i-a cerut lui Ludovic Halévy să pună o vorbă pentru el. Surprins, amuzat, mirosind că-i o afacere bună, Villemessant s-a lăsat convins.

Extraordinar tip acest Hippolyte Villemessant! Cu o statură de uriaş, are o faţă rumenă şi lacomă de om de petreceri şi o limbuţie nesecată de voiajor comercial. Plin de el, exuberant, jovial, vulgar, plăcîndu-i reclama şi ţinînd să uimească, e un băiat de viaţă care rîde cu poftă în hohote sonore. E fericit să-şi cheltuiască energia,

să se agite, să piardă şi să cîştige; nu mai poate după bîrfeli, îi plac scandalurile şi exclamă la fiecare clipă: « Formidabil »! — vorbă căreia i s-a dus faima pe bule-vard. Născocind mereu altceva, a lansat ziar după ziar. *L'Evénement*, cotidian de seară vîndut cu zece centime, e ultima sa creaţie.

În gazetele sale, Villemessant cultivă indiscreţia, pito-rescul, neprevăzutul, silindu-se să-l atragă pe cititor, să-l reţină, să-i aţîţe în fiecare zi curiozitatea. Toate mij-loacele i se par potrivite. Cele mai ţipătoare îndeosebi. Pe redactorii săi îi plăteşte regeşte cînd e mulţumit de dînşii, dar îi concediază fără milă de îndată ce trecerea de care se bucurau în ochii publicului începe să scadă. E tot atît de bădăran pe cît e de mărinimos. Zola îi plăcuse. Zola îi propusese ceva cu totul nou pe atunci — o cronică a cărţilor. Villemessant l-a angajat şi la 31 ianua-rie îl prezintă el însuşi cititorilor ziarului, printr-un articol răsunător, excesiv, aşa cum scria el de obicei, ţinînd seama întotdeauna de nevoile reclamei, un articol potrivit pentru a lansa un om sau a-l zdrobi. « Dacă noul meu tenor reuşeşte, cu atît mai bine. Dacă dă chix, nimic mai simplu. El singur mă anunţă că în acest caz va renunţa la angajament, iar eu îl scot din repertoriul meu. Am zis . »

Zola cîştiga două sute de franci pe lună la Hachette; Villemessant, mulţumit, îi dă cinci sute. « Formidabil!. » Zola nu mai poate de bucurie. Atacurile a căror ţintă fusese cînd a apărut *Confesiunea lui Claude*, departe de a-l deprima, dimpotrivă, îl înveselesc: « Astăzi sînt cunoscut, îi scrie el lui Valabrègue, sînt temut şi înjurat. Am încredere în mine şi merg voiniceşte înainte ». Idealistul elegiac de odinioară murise de-a-binelea. Timpul uceniciei se sfîrşise. Începea cel al bătăliilor hotărîtoare. Şi va începe pentru toţi! Cézanne adusese de la Aix mai multe pînze. Vroia să prezinte două la Salon, printre care, un portret al lui Valabrègue. Dar nu ţine nici-decum să fie primit. Dimpotrivă, l-ar supăra să fie pe placul domnilor din juriu. Dacă pentru a le intra sub piele unii pictori nu le supun decît cele mai banale din lucrările lor, el, Cézanne, alege înadins ceea ce-i de natură să le aţîţe mînia. Aplaudîndu-i îndrăzneala, prietenii săi pictori, siguri de insuccesul care-l aşteaptă se pregătesc să-l întîmpine cu urale.

De altfel, se aude că pentru Salonul din 1866 juriul se va arăta cum nu se poate mai pretențios. Primirea pe care critica și publicul o făcuseră anul trecut *Olympiei*, e o dovadă că îngăduința nu e numai inutilă, dar și primejdioasă. Arătîndu-se prea indulgent, juriul va sfîrși prin a se face de rîs. În ceea ce privește însă pictorii tineri, ei nu ascund că le este lehamite să depindă de acest tribunal, căruia îi contestă competența. Ei ar vrea să vadă reînființîndu-se o expoziție a refuzaților și vorbesc de o petiție în acest scop, pe care ar urma să strîngă semnături. Nu au toți, bineînțeles, curajul lui Cézanne, a cărui manifestare e, prin provocarea ei voită, o operație ofensivă împotriva juriului. După temperamentul fiecăruia, unii umblă cu șiretlicuri, alții mîrîie, cîțiva amenință, cei mai mulți sînt neliniștiți. Peste tot domnește o atmosferă febrilă. Zola, căruia succesul pe lîngă Villemessant îi dăduse încredere în sine și un spirit mușcător, se înflăcărează la gîndul unei bătălii posibile. În contact cu noul său patron, învățase repede că trebuie să te pricepi să ții publicul încordat, să-l uluiești, să-l amețești în fiecare zi. Lecție bine învățată! Mai mult ca oricînd, e grăbit să se măsoare cu mulțimea, să angajeze cu ea acel dialog aprig pentru care se simte destinat. Are nevoie de vijelii și de larmă. Îndîrjindu-i convingerile încă șovăitoare, lupta înăbușe în om orice teamă, împinge cît mai la fund îndoiala de el însuși. A te bate înseamnă să nu ții seamă de nimic, să te afirmi, să fii în sfîrșit tu însuți, cel care ai vrea să fii.

Ne putem închipui tărăboiul de la mesele de joi seara ale lui Zola. Cézanne e printre cei mai întărîtați. Nici nu-l mai recunoști. Cu barba zbîrlită, arborîndu-și vesta roșie, afișează înadins o grosolănie și o neglijență mai mare ca înainte. Violența părerilor sale, năravul său meridional de a turna la gogoși, alături de sfiala ce-i stătea în fire alcătuiesc laolaltă un amestec uimitor. Cîr, cîr, cîr! croncăne el cînd îi iese înainte un preot.

Unde mai e copilul pios de odinioară? Cu chica stufoasă sub o pălărie neagră, decolorată de soare, diformă; cu « un palton prea lung, altădată maro deschis », dar pe care ploile îl spălăciseră, brăzdîndu-l cu « niște dungi mari, verzui », cu un pantalon prea scurt, lăsînd să i

se vadă « ciorapii albaştri »,* Cézanne îşi varsă năduful, tunînd şi fulgerînd la tot pasul. « Oare o legătură de morcovi, ei da, o legătură de morcovi studiată de aproape, pictată naiv, cu o notă personală, aşa cum o vezi, nu face cît veşnicele peltele ale şcolii, acea pictură gătită ruşinos cu toate sosurile, după reţete? » În atelierul său de pe strada Beautreillis, trăieşte într-o dezordine înspăimîntătoare. O masă de toaletă, un divan, un dulap vechi stricat, nişte scaune desfundate, acesta e tot mobilierul, împreună cu o sobă în faţa căreia stă grămadă cenuşa din tot anul. Cézanne nu dă voie să se mături în odaie, ca nu cumva praful să-i acopere pînzele proaspete. Pensule, tuburi de culori, farfurii murdare, crătiţi cu rămăşiţe de fidea zac împrăştiate peste tot. « Un vraf uriaş de schiţe » coboară din pereţi şi pînă la duşumea, « unde vraful se năruie într-o revărsare de pînze zvîrlite unele peste altele ».

Ici-colo, pe locurile goale de pe pereţi, modele şi-au lăsat adresele, « mîzgălite stîngaci cu cretă », « unde vrei şi unde nu vrei ».**

Cîtă răbdare le trebuie bietelor modele cu pictorul acesta de douăzeci şi şapte de ani, care se poartă cu ele fără mofturi, vrînd să le ignore, ursuz, brutal, grosolan, dar care le priveşte cuprins de ameţeală cînd se dezbracă şi, cîteodată, nemaiputîndu-se stăpîni, le dă pe uşă afară, pe jumătate despuiate, apoi se întoarce la şevaletul său, şi cu sufletul înflăcărat « se culcă în patul tablourilor sale », frenetic, halucinat, bestial, blestemînd pictura, « meseria asta de cîine », sau izbucnind într-o bucurie smintită şi mărturisind în beţia lui: « cînd pictez e ca şi cum m-aş gîdila ».

Cézanne e tot aşa de schimbăcios ca şi înainte, « vesel dimineaţa, amărît seara ». Acum însă, ceea ce-i dă brînci să meargă înainte, aproape ca un bezmetic, e o rîvnă pătimaşă, o vitalitate încrîncenată. Îşi trîmbiţează crezul. Ingres? « N-are pic de vlagă ». Primitivii? « Au un colorit de cărţi de rugăciune ». Ar trebui să se dea foc Şcolii de belle-arte, să se dea foc Salonului, ba chiar şi Luvrului, apoi să se reînceapă totul de la zero. « Ah! viaţa! viaţa! s-o simţi şi s-o redai în toată

* Zola: *Le Ventre de Paris* (N.A.)

** Zola: *L'oeuvre* (N.A.)

realitatea ei, s-o îndrăgești pentru ea însăși, să vezi în ea singura frumusețe adevărată, veșnică și schimbătoare, să nu-ți vină ideea neroadă de a o înnobila, scopind-o, să înțelegi că pretinsele urîțenii nu sînt decît trăsături de caracter, și s-o faci să trăiască, să creezi oameni, singurul mod de a fi Dumnezeu! »

Ce tărăboi, ah, fir-ar să fie! la dineurile lui Zola! Schimbînd încă o dată locuința, Zola părăsise bulevardul Montparnasse (vecinătatea unui teren de tir îl împiedica să lucreze) pentru a se muta într-un apartament de cinci camere, cu terasă, « un adevărat palat», unde locuia cu mamă-sa, pe strada Vaugirard, la numărul 10, chiar lîngă Odéon, în fața grădinii Luxembourg. Musafirii de joi seara se înmulțesc cu alți cîțiva din Aix. Valabrègue, care nu se hotărîse încă să se stabilească definitiv în capitală, locuia din martie într-un hotel de pe strada Vavin. La rîndul său, Philippe Solari reuşise anul acesta să se ridice în ochii celor de la Paris; obținuse premiul Granet, pe care orașul Aix îl decerne tinerilor săi artiști. Slab, uscat, ciolănos, cu fruntea îngustă, gălbejit și slut la față, de pe acum brăzdat de riduri, Solari își atenuează prin lumina, prin blîndețea copilăroasă a ochilor, ceea ce putea fi neplăcut în înfățișarea lui. Cu o nepăsătoare risipă, se grăbește să cheltuiască cei o mie două sute de franci ai premiului. Trimisese Salonului un bust al lui Zola, la turnarea căruia Zola însuși, împreună cu Cézanne dăduseră o mînă de ajutor.

Salonul! Deocamdată e singurul subiect de conversație. Ştirile încep să răzbată. Peisagistul Daubigny, care în acest an face parte din juriu, încercase să apere portretul lui Valabrègue executat de Cézanne. I s-a răspuns pe un ton aspru că asta e pictură cu pistolul. Discuții, răcnete. Înfierbîntîndu-se, Daubigny a spus că preferă « tablourile pline de îndrăzneală, în locul nulităților acceptate la fiecare Salon ». Din nefericire, a hotărît să se plece în fața majorității. Tabloul lui Cézanne va fi refuzat!

Cézanne nici nu se sinchisește. Cu atît mai mult cu cît avusese de curînd o mare mulțumire, pe lîngă care acceptarea pînzelor sale de către juriu i s-ar fi părut o nimica toată: îi fusese prezentat lui Manet; Manet văzuse cîteva din naturile sale moarte în atelierul lui Guillemet și găsise că sînt tratate cu vigoare. Mare e bucuria lui

Cézanne. Dar Cézanne, în ciuda manifestărilor sale gălăgioase, rămîne mai curînd închis în el cînd trăiește o emoție adevărată. Bucuria și-o gustă în tăcere, fără să și-o exteriorizeze prea mult.

De altfel, Manet — statură mijlocie, păr blond, buze subțiri — l-a surprins întrucîtva, pentru că acest revoluționar e un bulevardier fercheș care nu iese niciodată fără joben, baston și mănuși, un dandy, client obișnuit al cafenelei Tortoni. Acest fiu de burghezi bogați, acest om de lume, om de spirit cu maniere distinse, rafinat, parizian pînă-n măduva oaselor e revoluționar fără voia lui. Îl supără eșecurile sale la Salon și vîlva pe care o iscase fără să vrea. Ar fi dorit să facă o carieră oficială, să urce treaptă cu treaptă scara onorurilor, într-o ascensiune neîntreruptă. Cézanne ridică din umeri. Nu cumva îi lipsește nițel *temperament* acestui Manet? În primele zile ale lui aprilie, juriul Salonului își făcuse cunoscute hotărîrile. Nu degeaba s-au temut unii de severitatea lui. Dacă acceptă pînzele lui Monet și ale lui Sisley, dacă binevoiește să primească una din cele două pe care Bazille, luîndu-și inima în dinți pentru întîia oară ca să-i solicite părerea, i le trimisese, dacă, cu chiu cu vai, admite un peisaj de Pissarro (Daubigny trebuise să se bată ca să fie acceptat), respinge în schimb fără milă lucrările unora ca Renoir, Guillemet, Solari și bineînțeles Cézanne, ca și ale lui Manet, care-i prezentase al său *Cîntăreț din fluier*. Se aud glasuri mînioase. Expoziția refuzaților? Daubigny însuși l-a sfătuit pe Renoir să strîngă semnături pe o petiție pentru a cere reînființarea ei. Încă înainte de a se anunța rezultatele, îngrijorat de soarta ce-i era rezervată, Renoir se dusese la Palatul Industriei, ca să pîndească ieșirea juriului, l-a oprit pe Daubigny și, prea timid ca să-și dezvăluie numele, s-a dat drept unul dintre proprii săi prieteni. Tabloul fusese eliminat. « Dar ce vrei să fac, i-a explicat Daubigny, eram șase pentru el, contra tuturor celorlalți. Spune-i prietenului dumitale să nu-și piardă curajul, căci tabloul său vădește mari calități. » Și adăugă: « Ar trebui să facă o petiție și să ceară a expoziție o refuzaților ». Tinerii pictori se agită. Întotdeauna partizan al soluțiilor radicale, Cézanne, cu încuviințarea probabilă a prietenilor săi și, pare-se, cu sprijinul lui Zola, ia inițiativa de a redacta o scrisoare către contele de Nieuwerkerke,

directorul general al Artelor, pentru a cere reînființarea Salonului Refuzaților. Cézanne și prietenii săi speră că o astfel de scrisoare, atît de neobișnuită, nu va întîrzia să stîrnească un oarecare răsunet. Nu se întîmplă însă nimic: liniște totală. Desigur, contele de Nieuwerkerke nu ține de loc să se compromită, nici măcar cu un răspuns negativ, alături de mîzgălitorii pe care juriul prezidat de el îi respinsese; desigur ei apar în ochii lui pe aceeași treaptă cu Millet, a cărui artă, — nu se sfiește s-o spună —, îl dezgustă; niște « democrați », niște « oameni care nu-și schimbă cămașa de pe dînșii ». Tăcerea asta disprețuitoare e cel mai sigur mijloc pentru a-i scoate din sărite pe nemulțumiți și pentru a ațîța pornirea bătăioasă a lui Zola. De ce nu i-ar încredința Villemessant cronica Salonului?, se întreabă Zola. I-ar zice-o el juriului pe șleau, ar da în vileag viciile acestei instituții, și-ar apăra prietenii, ar ieși un tămbălău de pomină. Cézanne, Guillemet, Pissarro, toți i-ar aduce argumente pentru o campanie. Guillemet, îndeosebi, puțintel necăjit de a se vedea eliminat anul acesta, dar gîndindu-se că e rost de o farsă reușită, se angajează să-l documenteze cu precizie asupra juriului, felul în care este ales, procedeele sale de lucru. Frumos scandal în perspectivă! « Formidabil! » Villemessant acceptă propunerea.

La 19 aprilie, Zola (și-a luat ca pseudonim numele de Claude, eroul *Confesiunii* sale) anunță în cuvinte tăioase campania pe care o va începe curînd, « procesul sever » pe care înțelege să-l facă juriului. Nu-și ascunde urmările; îi va irita pe mulți, « fiind foarte hotărît să spună grele și necruțătoare adevăruri », dar, mărturisește el, « voi încerca o adîncă bucurie, descărcîndu-mi inima de toate mîniile ce s-au strîns în ea ». În aceeași zi — coincidența nu e desigur întîmplătoare — Cézanne îi adresează contelui de Nieuwerkerke o a doua epistolă, al cărei stil amintește în chip straniu pe cel al pamfletarului de la *L'Evénement:*

Domnule,

« Acum cîtva timp am avut onoarea să vă scriu în legătură cu două pînze pe care juriul mi le-a respins.

Deoarece nu mi-ați răspuns încă, cred că trebuie să insist asupra motivelor care m-au făcut să mă adresez dumnea-

voastră. De altfel, fiindcă ați primit cu siguranță scrisoarea mea, nu mai este nevoie să repet aici argumentele pe care am socotit că trebuie să vi le supun. Mă mulțumesc să vă declar din nou că nu pot accepta judecata neîndreptățită a unor confrați cărora nu le-am dat eu însumi misiunea de a mă aprecia.
Vă scriu deci, pentru a insista asupra cererii mele. Vreau să apelez la părerea publicului și lucrările mele să fie în orice caz expuse. Nu mi se pare că cer cine știe ce, iar dacă ați întreba toți pictorii aflați în aceeași situație cu mine, ei vor răspunde cu toții că tăgăduiesc autoritatea juriului, și că vor să participe într-un fel sau altul la o expoziție care trebuie neapărat deschisă oricărui artist serios.
Să fie deci reînființat Salonul Refuzaților. Chiar de-ar fi să mă văd singur acolo, doresc din toată inima ca mulțimea să știe că nu țin deloc să fiu confundat cu domnii din juriu, așa cum ei nu par să dorească a fi confundați cu mine. Socot, domnule, că veți binevoi să nu păstrați tăcerea. Mi se pare că orice scrisoare cuviincioasă merită un răspuns. »

Oare de data asta, contele de Nieuwerkerke i-o fi răspuns lui Cézanne? Poate. În orice caz, pe marginea scrisorii sale, o mînă notase: « Ceea ce cere este imposibil. S-a văzut cît de puțin potrivită a fost expoziția refuzaților pentru demnitatea artei, și ea nu se va reînființa. »
Zola trece la atac.
Între 27 și 30 aprilie, cînd Salonul e în ajunul deschiderii, Zola publică, fără să cruțe pe nimeni, un copios și violent articol despre juriu, acest areopag straniu care prezidează destinele artei franceze, alcătuit în mare parte din indiferenți, din artiști sclerozați și invidioși « a căror manieră îngustă le aduce oarecare succes și ei se țin cu dinții de succesul acesta, întîmpinînd cu mîrîieli și amenințări pe orice artist care se apropie ». Ei « amputează arta, prezentînd mulțimii doar leșul ei mutilat ». « Și-i rog pe toți confrații mei, încheie Zola, să mi se alăture, vreau să ne ridicăm glasul, să facem tot ce ne stă în puteri pentru a obține redeschiderea acelor săli în care publicul venea să judece la rîndul său și pe judecători și pe condamnați ». La 4 mai, Zola pornește iar la atac și amestecînd propriile sale idei cu cele ale prietenilor săi, și mai ales cu ale lui Cézanne, își proclamă
 crezul artistic. Și-l expune pe larg, cu patos: « Trăim

într-o vreme de lupte şi de căutări înfrigurate, avem talentele şi geniile noastre », dar ce le pasă de asta pontifilor Salonului? Salonul rămîne o « adunătură de mediocrităţi »: « Sînt acolo două mii de tablouri şi nici măcar zece oameni adevăraţi ».

Articolele lui Zola tulbură, neliniştesc, pasionează. Sînt comentate în ateliere. Se iscă în jurul lor discuţii pe bulevard. Spunînd lucrurilor pe nume, aşa cum îi este felul, Cézanne îşi arată făţiş bucuria. « Fir-ar să fie, repetă el într-una, dar bine-i mai freacă pe toţi căcăcioşii ăştia! » Manet, cu care Zola făcuse de curînd cunoştinţă, îl primeşte pe scriitor la el acasă; îi arată unele din lucrările sale, îi expune părerile sale artistice. Zola se entuziasmează; darea de seamă propriu-zisă asupra Salonului şi-o va începe — nu-i oare în asta o magnifică îndrăzneală? — cu un articol tocmai despre pictorul de care Salonul nu vrea să audă. Îşi va spune admiraţia pentru autorul *Olympiei*, acest artist de care-şi rîde toată lumea şi al cărui loc, afirmă Zola, e totuşi de pe acum rezervat la Luvru, alături de Courbet şi de orice « artist cu temperament original şi puternic ». Articolul despre Manet apare la 7 mai.

De data asta, era prea de tot. O ploaie de scrisori cu proteste de-ale cititorilor se abate pe biroul lui Villemessant: « Încă cîteva articole de acest fel, scrie un anonim, şi nu mă îndoiesc că un mare număr din cititorii dumneavoastră inteligenţi (şi, orice ar crede domnul Claude, mai sînt cîţiva de ăştia) vor renunţa la un ziar care-i tratează de imbecili şi cretini. » « Domnul Claude îi numeşte politicos idioţi pe cei care rîd în faţa tablourilor domnului Manet, observă alt cititor, care semnează *un abonat burghez, deşi artist*. De ce oare nu se mulţumeşte domnul Manet să fie mediocru? De ce este vulgar şi grotesc? De ce figurile sale mîzgălite par să iasă dintr-un sac cu cărbuni? Te uiţi cu milă la urîţenia involuntară; cum dar să nu rîzi de urîţenia pretenţioasă? »

Creşte numărul celor care ameninţă să nu-şi mai reînnoiască abonamentul la ziar. Se exercită presiuni asupra lui Villemessant, cerîndu-i-se « să mai ridice nivelul criticii, încredinţînd-o unor mîini mai spălate ». Villemessant, ale cărui previziuni în ce priveşte scandalul sînt cu mult depăşite, bate prudent în retragere. Ajunge la o învoială cu Zola. Acesta plănuise să scrie

12 articole; nu va mai face decît trei; pe de altă parte, un oarecare Théodore Pelloquet, cîştigat cu totul de partea juriului şi a artei oficiale, va scrie şi el trei articole. Astfel *L'Evénement* va mulţumi pe toată lumea, cîntînd şi în struna clienţilor pe care scandalul îi bucură, şi în a celor pe care-i sperie, distribuind rînd pe rînd focul şi apa. Dar elanul lui Zola s-a frînt. Ce face el, desface Pelloquet. La ce bun să continue? După al doilea articol, la 20 mai, Zola părăseşte lupta. Nu iese din scenă totuşi, fără tămbălău. Trăgînd concluziile campaniei sale, scrie: « Am săvîrşit o blasfemie, afirmînd că toată istoria artei stă mărturie spre a dovedi că numai temperamentele domină veacurile. Am săvîrşit înfiorătorul sacrilegiu de a mă atinge fără nici un respect de micile reputaţii ale zilei. Am fost eretic, dărîmînd micile bisericuţe şi afirmînd cu hotărîre marele crez artistic, cel care spune fiecărui pictor: „Deschide-ţi ochii, iată natura; deschide-ţi inima, iată viaţa". M-am făcut vinovat de erezie şi de sacrilegiu, pentru că, sătul de minciună şi de mediocritate, am căutat bărbaţi în gloata asta de eunuci. Şi iată pentru ce am fost condamnat! » Acum, Zola e silit să-şi părăsească postul de luptă. Fie, şi-l va părăsi; dar declarînd război:« L-am apărat pe domnul Manet, aşa cum voi apăra cît voi trăi orice individualitate sinceră atunci cînd va fi atacată. Voi fi întotdeauna de partea învinşilor. Există o luptă vădită între temperamentele care nu pot fi îngenuncheate şi mulţime. Sînt de partea acestor temperamente şi împotriva mulţimii . . . »

În articolele sale, Zola n-a vorbit numai de Manet. A vorbit şi de Pissarro: « Sînteţi un artist care mi-e drag ». A vorbit şi de Monet: « Iată un temperament, iată un bărbat în grămada acestor eunuci ». Dar nicăieri n-a pomenit numele lui Cézanne. În schimb, reunindu-şi articolele într-o mică culegere, *Salonul meu*, îşi dedică volumul prietenului său. « Ştii că noi eram revoluţionari fără să ne dăm seama? îi scrie în dedicaţie. Am ajuns să pot spune sus şi tare, ceea ce noi spusesem în şoaptă vreme de zece ani. Pentru nimic în lume n-aş vrea să se piardă aceste pagini; prin ele însile n-au cine ştie ce preţ, dar au fost, ca să zic aşa, un mijloc de a pune publicul la încercare. Acum ştim cît de nepopulare sînt gîndurile noastre dragi » . . .

La urma urmei, dacă lupta lui Zola, care a fost în egală măsură și cea a lui Cézanne (n-o recunoaște chiar Zola, în lunga sa dedicație?), dacă lupta aceasta n-a fost încununată de succes, ea avusese cel puțin meritul de a da mai multă coeziune grupului lor. Nu-s decît șapte sau opt ani de cînd inseparabilii urcau încă potecile stîncoase ale dealurilor provensale. Timpul n-a stat pe loc; acum sînt bărbați în toată firea. Dar nimic nu s-a schimbat. Nimic nu s-a schimbat, nu-i așa? Ca și cum ar fi vrut să se convingă de asta, se duc într-un sat îndepărtat de pe malul Senei, Bennecourt, mai sus de Rouen, se duc să-și regăsească tinerețea.

Cézanne, Zola, Baille, Solari, Valabrègue, Chaillan, Marius Roux, toată ceata lor din Aix, iau parte în lunile acestea de iunie și iulie la excursia fără de griji, unii rămînînd acolo mai mult, alții mai puțin, după cum îngăduiau ocupațiile fiecăruia. Au invadat sătucul Bennecourt, au invadat hanul-băcănie al mătușii Gigoux. Al lor e fluviul.

Bennecourt este o așezare de cîteva case galbene care se întind pe vreo doi kilometri, de-a lungul malurilor Senei, în spatele unei perdele de plopi. Cîmpii, livezi, dealuri cu coama împădurită. În mijlocul Senei, ici-colo, cîte un ostrov cotropit de ierburi uriașe. Un bac vechi își scîrțîie lanțurile. Locul e singuratic, neștiut de parizieni. Ceata celor din Aix se zbenguiește pe acolo stîrnind o gălăgie nemaipomenită, care pune pe fugă stoluri de ciori înspăimîntate. Nu mai ies din apă, înoată, vîslesc, pescuiesc, fac haz de toate și de nimic, se țin de șotii și de joacă întocmai ca niște liceeni.

Frumoasa Gabrielle, pe care Zola o socoate acum soția sa, ia și ea parte la această petrecere cîmpenească. Dar Gabrielle nu e, firește, « decît un camarad în plus ». Nimic nu s-a schimbat. Nimic nu s-a schimbat, nu-i așa? Visurile de altădată sînt tot atît de vii. Seara, după cină, se duc toți în fundul curții hanului și se lungesc pe două maldăre de paie. Stau de vorbă acolo pînă la miezul nopții, fumîndu-și pipele, discutînd despre artă și literatură. Teoriile se ciocnesc. Își aruncă unul altuia ocări prietenești și furioase. Ponegresc celebritățile zilei; se înfierbîntă la gîndul viitorului care li se deschide, « se îmbată cu speranța că în curînd vor da peste cap tot ce există ».

Zola, care dăduse la iveală *Salonul meu* şi, fără să-şi îngăduie o clipă de răgaz, publicase îndată după aceea o culegere de articole literare, *Duşmăniile mele* (la drept vorbind, cu un conţinut mult mai potolit decît îl anunţă acest titlu tunător), Zola, care în afară de asta se apucase de un nou roman, mai plănuieşte pe deasupra să scrie în săptămînile viitoare o carte despre *Opera de artă în faţa criticii*. E neobosit, îşi face mereu alte proiecte. « Sînt nerăbdător şi aş vrea să merg încă şi mai repede », spune el, cu închipuirea aprinsă. Cît despre Cézanne, de care Zola uitase să vorbească în *Salonul* său, ei bine, Cézanne lucrează! Zola îl asigură de asta pe Numa Coste; « Cézanne se afirmă din ce în ce mai mult pe calea originală spre care l-a împins firea lui. Îmi pun speranţe mari în el. De altfel, noi credem că va mai fi respins încă zece ani de azi încolo. Acum încearcă să facă opere mari, pînze de patru pînă la cinci metri. » Nimic nu s-a schimbat. Nimic nu s-a schimbat, nu-i aşa? Visurile de altădată sînt tot atît de vii. Cézanne lucrează. Şi faptul că de cele mai multe ori e nemulţumit de el însuşi nu-l va împiedica să dea într-o zi opere însemnate. Într-o zi. Mai tîrziu . . . « Îmi pun mari speranţe în el », întăreşte Zola. Zola care nu ştie decît să afirme sau să nege. Zola care se făcuse critic de artă fără să priceapă nimic din pictură.

Zola care priveşte, fără a fi mişcat, doar puţin surprins, puţin neliniştit, pînzele la care trudea înjurînd, cu ochi mînioşi, prietenul său Cézanne.

IV. « VISEAZĂ TABLOURI IMENSE »

Te iubesc, așa cum trebuie să iubești: desperare.

Domnișoara DE LESPINASSE

Micul grup care alcătuiește « colonia » de la Bennecourt se împrăștie. În timp ce Zola se întoarce în capitală, Baille pleacă la Aix, unde trebuie să-și petreacă vacanța. Curînd, pe la începutul lui august, îl urmează acolo Cézanne și Valabrègue.

Înfierbîntați încă de bătălia pe care o dăduseră în primăvară și de discuțiile lor înfocate de la Bennecourt, Cézanne și prietenii săi își fac, în vara lui 1866, o reintrare destul de zgomotoasă în Aix. Cézanne, strălucitor de sănătate, își plimbă pe Strada Mare o « barbă revoluționară » și o chică « imens de lungă », pe care prinde s-o rărească un început de chelie. Prezența lui se bucură de un oarecare prestigiu. Marion vede în el un triumfător. În ochii lui Marion, Cézanne crește din ce în ce mai mult. Un prieten al lui Valabrègue, Paul Alexis, chiar cel care cu doi ani în urmă, citea la școală în orele de curs *Povestiri pentru Ninon*, îl admiră și el pe Cézanne. Fiu al unui notar bogat de pe rue des Quatre-Dauphins, el își începuse studiile de drept cu tot atîta chef, cît arătase și Cézanne altădată. Are nouăsprezece ani și nu visează decît să plece cît mai repede la Paris ca să devină acolo scriitor. Îl privește pe Cézanne cu o invidie aprinsă. Cînd va reuși oare să-l convingă pe tătîne-său, notarul, că poezia, numai ea, poate face viața vrednică de a fi trăită?

Zarva aceasta de voioasă răzvrătire, cam neobișnuită în ochii tîrgului, atrage tuturor atenția. « Cei de pe aici au început să ne îndrăgească. Ne și salută », îi scrie Marion lui Morstatt. Un poet de prin partea locului merge pînă acolo încît îi dedică și versuri lui Cézanne în *L'Echo des Bouches-du-Rhône*. Cézanne stîrnește curiozitatea. Unii vor să-i vadă pictura. Arătase unele din tablourile sale cîtorva persoane, dar cum acestea se grăbiseră pe urmă să-l vorbească de rău, adoptă o atitudine dîrză. Cînd i se cere să-și arate pînzele, singurul său răspuns de acum înainte e un: « mă c pe voi » sonor, care-i face pe plicticoși s-o ia la fugă, cuprinși de o panică foarte amuzantă. Cei din Aix « îl scot din sărite ». Disprețul său pentru ei sare în ochi. Cu toate astea, « sau poate din cauza asta », devenise un fel de personaj al tîrgului. Pictorii de pe acolo, care-i văzuseră unele lucrări, îi imită maniera, își leapădă pensulele și pictează cu cuțitul de paletă îngroșînd pasta care mai de care. Cei ce se dau bine informați spun în șoaptă că ar fi foarte posibil, după toate, să i se ofere în curînd conducerea muzeului. « Ce șleahtă de nătărăi! » exclamă prietenul Marion.

Cézanne se simte în deplinătatea puterilor sale. Începe o *Uvertură la Tannhäuser*, amintire a întîlnirilor cu Morstatt și un omagiu lui Wagner, pînză pe care o schițează într-o dimineață. Marion socoate tabloul superb: « E o pictură a viitorului, tot așa cum este și muzica lui Wagner », îi scrie el lui Morstatt. Dar Cézanne e fără îndoială mai puțin mulțumit de tablou; va mai relua tema asta. Din nou lucrează la niște portrete. Îl pictează în întregime pe tatăl său — bancherul intrase în al șaizeci și nouălea an al său — șezînd, cu picioarele încrucișate, într-un jilț îmbrăcat în creton alb cu flori mov și citind *L'Evénement* (*L'Evénement* nu reprezintă aici, bineînțeles, decît un salut prietenesc adresat lui Zola). Este o mare compoziție de un metru și douăzeci pe doi, în care Cézanne se silește, imobilizîndu-și modelul într-o atitudine aproape hieratică, să-și lase de o parte propriile sentimente, ca să ajungă la obiectivitate; nu uitase lecția lui Manet. În aceeași mărime, Cézanne îl pictează și pe prietenul său Emperaire, dar piticul cu chip monstruos e prin el însuși prea caricatural, e prea jalnică înfățișarea sa caraghioasă pentru ca Cézanne să nu revină

vrînd nevrînd în acest portret la o expresie romantică. Zugrăvește amănunțit, cu o pastă groasă, un halat albastru, o flanelă roșie, niște izmene violete. Emperaire își ținea picioarele îngrozitor de subțiri pe o sobiță; deasupra capului său butucănos și rotund, Cézanne scrisese cu litere mari, desenate într-un tipar de lemn, *Achille Emperaire, Pictor*.

Lucrările acestea importante vădesc desigur multă încredere în sine. Ca de obicei însă, îndrăznelile sînt urmate de dezgust. Familia îl enervează pe Cézanne; lumea din Aix îl enervează; dar există oare ceva care să nu-l enerveze? Pentru că nu e nevoit să-și cîștige pîinea, Cézanne nici nu se sinchisește să facă vreo concesie. Nimic nu poate să-i îmblînzească firea neînduplecată. De altfel, lipsa de bani în care-l lasă deseori tatăl său, agravată de totala sa incapacitate de a-și organiza cît de cît un buget, e departe de a-l înveseli. « Sînt și mai amărît cînd n-am nici o lețcaie », îi scrie el lui Zola, mulțumindu-i pentru un împrumut. Are încă noroc de mamă-sa, a cărei dragoste complice nu se dezminte și care, din cînd în cînd, îi mai strecoară cîte o bancnotă.

În afară de cîteva excursii pe dealuri, Cézanne și prietenii săi își întrebuințează timpul după un program regulat și destul de monoton. După ce au lucrat, Cézanne la pictura lui, Marion la geologie, Valabrègue la poezie, se regăsesc seara la Jas de Bouffan. Cinează, se plimbă puțin și merg să se culce.

Pe la sfîrșitul lui septembrie, muzeul din Aix îmbogățindu-se cu colecția Bourguignon de Fabregoules, Gibert îi invită pe Cézanne, Baille, Marion și Valabrègue să vină s-o vadă.

« Găsesc că toată colecția e proastă, constată Cézanne melancolic. Asta îți mai dă curaj. » Ferice de Zola, care se aruncase în bătălia literară cu acea impetuozitate aprigă, cu acea poftă cam grosolană de succes, numai de dragul succesului, și care merge înainte, mereu înainte într-o goană fără de răgaz. În ce aventură se băgase însă el, Cézanne? Ce e pictura? Mereu apar probleme noi. Văzînd pînzele colecției Bourguignon de Fabregoules, cum să nu te gîndești la încercările de a picta în aer liber ale lui Monet, bunăoară? Acestor pînze ale maeștrilor vechi le lipsește, nu încape îndoială, « aspectul adevărat, și mai ales original, pe care-l oferă natura ».

Da, asta e sigur, tablourile de atelier nu vor putea sta niciodată alături de acelea în aer liber. « Reprezentînd scene de exterior, gîndește Cézanne, contrastele între personaje sînt uimitoare, iar peisajul e măreț. Văd lucruri superbe ... » Dar ceea ce domnește în natură sînt griurile, afirmă Pissarro, și griurile sînt îngrozitor de greu de redat ». Ferice de Zola!

Cézanne e destul de mulțumit de ultimul său tablou, care-o reprezintă pe soră-sa, Rose — fetița de doisprezece ani — citind păpușii sale. Încurajat, Cézanne vrea să încerce o compoziție mai anevoioasă, să picteze adică în aer liber, avînd ca motiv pe Marion și pe Valabrègue. Dar proiectul îl depășește, iar modelele nu-s de data asta prea entuziasmate, mai ales Valabrègue. « Avem o înfățișare hidoasă », îi scrie el lui Zola la 2 octombrie. Vremea se strică. Plouă. Cézanne simte « un pic de lîncezeală ». Fără pricină. « Asta mă apucă în fiecare seară cînd apune soarele și pe-deasupra mai și plouă. Mi-e sufletul cătrănit. » Nici măcar nu mai citește. Şi « între noi fie vorba », îi spune el lui Zola, arta pentru artă e « o glumă sinistră ». Morocănos, își lasă pensulele vreo patru sau cinci zile, năpădit de lene. « E îngrozitoare viața! »

Din fericire, Guillemet, veselul tovarăș, sosește la Aix cu nevastă-sa Alphonsine, în primele zile ale lui octombrie. Mai petrecuse aici o lună, pe la începutul anului. Ținutul îi plăcuse. Şi acum venea iar. Firea flușturatică a lui Guillemet le vede pe toate sub cea mai luminoasă înfățișare. Acolo unde Cézanne vede cenușiu, el vede trandafiriu; timpul e minunat, oamenii sînt simpatici, Cézanne i se pare pe drumul cel bun, pînzele sale sînt excelente și la fel de bune și de frumoase toate celelalte. Bine dispus, Guillemet nu se dă în lături nici să-l zgîlțîie nițel pe Louis-Auguste, arătîndu-i că ar trebui să fie mai mărinimos cu fiul său; nu cumva își închipuie că taică-său, negustorul de vinuri din Bercy, se poartă tot așa de calicește cu dînsul? Lîngă voioșia lui Guillemet, Cézanne mai prinde inimă. Cei doi prieteni se duc deseori să lucreze pe colinele din jurul orașului, aproape de baraj, luîndu-l cu ei și pe Marion. Degeaba! În ciuda încurajărilor pline de vioiciune ale lui Guillemet, Cézanne se arată scîrbit. « Mi-e lehamite! Mi-e lehamite! »

 La 2 noiembrie, îi mărturisește lui Zola că a ratat

faimosul tablou pentru care pozaseră Marion și Valabrègue și că n-a putut duce la capăt nici o *Seară în familie*. « Cu toate astea, nu mă voi lăsa și poate că voi reuși cu alt prilej. » Furios, Cézanne se apucă iar de portrete, punîndu-l să pozeze în fiecare zi pe unchiul Dominique care, ascultător, își dă osteneala să-i intre în voie, în timp ce Guillemet, « îl necăjea cu glume răutăcioase ». În fiecare după amiază, Cézanne mîzgălește un nou portret al unchiului. Dar și Valabrègue trebuie să se supună caznei de a poza. Și la ce bun? Valabrègue e « colorat cu atîta vigoare » în pînza lui Cézanne, încît ea îi amintește de « statuia parohului de la Champfleury, cînd era mînjită cu dude strivite ». Cum Guillemet fusese elevul lui Corot, el îi vorbește adeseori lui Cézanne despre marele peisagist. Dar Cézanne nu-l prea prețuiește pe Corot, cum nu-l prețuia nici pe Ingres. « Corot ăsta al tău, nu crezi că-i cam lipsit de *temperament?* » îi spune el și, vorbind de portretul lui Valabrègue, ia deodată un ton hotărît ca să declare : « Punctul luminos pe nas, e vermion pur! »

Ianuarie 1867. Cézanne — probabil în tovărășia lui Guillemet — se întoarce la Paris. Înainte de a părăsi Provența, îi trimisese unui negustor de tablouri din Marsilia, care organiza o expoziție, o pînză de-a lui. Valabrègue (care locuia la Aix) îi scrie lui Zola « că tabloul stîrnise o mare vîlvă; se strînsese lumea în stradă; mulțimea era stupefiată. Unii au întrebat de numele lui Paul; în privința asta, a avut un oarecare succes de curiozitate. De altminteri, adaugă el, cred că dacă tabloul rămînea mai mult timp expus, lumea ar fi sfîrșit prin a sparge geamul și a sfîșia pînza ».
În ciuda aerelor sale semețe, Cézanne suferă de pe urma acestor ocări. Valabrègue nu pare să prețuiască prea mult ceea ce face el; Zola însuși, Cézanne o ghicește, e dezamăgit. Pînă la urmă toate acestea îl rîcîie, dar nu arată nimic și-și ascunde amărăciunea, făcînd haz de necaz. Îndrăznelile lui sînt reacții ale instinctului de apărare, ca și grosolăniile și nemulțumirile pe care le afișează cînd e vorba de lucrările sale. « Niciodată n-am terminat ceva ca lumea, niciodată, niciodată. » Se plînge fără încetare, frămîntat de o nemulțumire reală, dar pe care e pornit să o exagereze, s-o strige în gura mare,

nemulțumirea de a nu putea duce la bun sfîrșit, așa cum și-ar fi dorit-o, lucrările începute. « Pentru mine, cerul viitorului e foarte întunecat. » Adînc mîhnit, Zola își privește prietenul. Bietul Paul, nu cumva nu-l țin puterile să realizeze ceva? În ultimele luni, Zola se apropiase mult de Manet. Îi plăcea deopotrivă omul și artistul. Prețuia la dînsul distincția, mintea ageră, verva, manierele atît de alese. Încă de anul trecut, Manet și prietenii săi luaseră obiceiul să se întîlnească în fiecare zi, dar mai cu seamă vinerea, la ora cînd se întunecă și cînd munca în atelier devine imposibilă, într-o cafenea de pe Grande Rue de Batignolles, la numărul 11: cafeneaua Guerbois, aproape de vestitul restaurant al lui moș Lathuile. Două mese le sînt rezervate, de cum intri, la stînga. Vin acolo să stea de vorbă Guillemet, Bazille, cîteodată Pissarro și alți artiști ca Fantin-Latour sau ca Degas, un bărbat ursuz, cu « vorbe de duh » tăioase, apoi literați și critici, Duranty, Théodore Duret, romancierul Léon Cladel . . . Zola e nelipsit de la aceste întîlniri. Guillemet încearcă să-l aducă acolo și pe Cézanne. Dar Cézanne nu se prea simte la largul său în societatea lor. Toți aceștia îl intimidează pe provincialul stîngaci care mai e și acum Cézanne, în ciuda răbufnirilor sale nesăbuite. Îl intimidează și-l întărîtă. Cézanne îi privește bănuitor pe clienții de la Guerbois. « Toți tipii ăștia sînt niște lichele; sînt tot așa de fercheși ca niște notari! » îi spune el lui Guillemet. Discuțiile « grupului de la Batignolles » (nume pe care unii n-au întîrziat să-l dea în derîdere prietenilor lui Manet) îi par de altfel bizantine, superficiale.

Se țin de glume, « fac spirite », își aruncă unul altuia cu un aer nevinovat — Manet și Degas mai ales — cuvenite înțepătoare ascunse sub niște surîsuri care le fac și mai impertinente. Cézanne nu e în stare să participe în nici un fel la discuțiile acestea prea scînteietoare. « Vorbele de duh mă scîrbesc », o spune el pe șleau. Manet, îndeosebi, îl scoate din fire cu butadele sale batjocoritoare, eleganța sa sclivisită, fasoanele de gentlemen subțire, barba frumos despicată în două, mănușile din piele de Suedia, pantalonii în culori țipătoare, redingotele sale scurte, înfumurarea sa de domn din lumea bună, felul său disprețuitor de a-i lua în rîs pe ceilalți. Manet ăsta de altfel, ei bine, de altminteri,

Manet ăsta în fața căruia behăie plin de admirație Zola nu e prea original, la urma urmei! N-are imaginație nici de doi bani, se inspiră întotdeauna de la cineva cînd vrea să picteze un tablou. « O ceată de scopiți! » Cézanne nu se încumetă să intre la Guerbois decît foarte rar. Atunci cînd dă întîmplător pe acolo, face pe țăranul de la Dunăre*, cu apucături și vorbe trase de păr. De cum intră, își leapădă vesta și « cu o mișcare din șolduri, exagerată înadins, pentru a scandaliza », își saltă pantalonii strîngîndu-și în mod ostentativ brîul roșu. Dă mîna cu toți. Dar cînd ajunge în fața lui Manet își scoate pălăria și fornăie pe nas: « Nu-ți dau mîna, domnule Manet, nu m-am spălat de opt zile ». Cézanne se așază deoparte. Mai tot timpul, cît ține seara, nu scoate o vorbă. Cu fața încruntată, pare pierdut într-un vis. O fi ascultînd măcar spusele celorlalți? Greu de crezut. Totuși, e de ajuns ca vreunul să rostească un cuvînt care să-l supere, pentru ca, pe negîndite, să iasă din muțenia lui și, înroșindu-se deodată, fără a se mai stăpîni, să-l contrazică pe eretic cu o violență năprasnică; sau chiar să se ridice brusc și să părăsească localul fără a mai da bună ziua nimănui. Purtarea aceasta îi surprinde în chip neplăcut pe clienții lui Guerbois. Cézanne! Un țopîrlan, un mojic, un tip imposibil, de nesuferit. Un barbar!

Zola e dezolat de răbufnirile acestea. Cézanne nu merge desigur pe calea cea bună, ar trebui să caute să-și stăpînească pornirile, purtîndu-se astfel își face și mai anevoioasă « reușita ». Pentru « a reuși », nu ajunge să ai talent. Trebuie să știi să-ți organizezi viața, să te ții serios de meserie. Boema nu duce la nimic. Zola o știe atît de bine, încît tinde el însuși din toate puterile spre un trai la adăpost de lipsuri, o stabilitate burgheză. Două femei văd acum de casa lui, mama sa și frumoasa Gabrielle, cu care trăiește în ultima vreme ca și cum ar fi căsătoriți. Deși fără cununie, pentru Zola, această legătură răspunde unei vocații profunde. Vechiul admirator al lui Michelet rămăsese credincios cel puțin unui singur ideal al acestuia, concepției sale monogame despre dragoste. Prima femeie iubită trebuie să

* Referire la o fabulă de La Fontaine: *Le Paysan du Danube* — personificare a mitocăniei. (N.Red.)

fie femeia iubită toată viața. Gabrielle este și va fi această femeie. În fața femeilor, Zola încearcă aceeași tulburare, aceeași sfială ca și Cézanne. Sub idealismul său amoros se ascund temeri latente: Zola e « dintre aceia care nu au curajul să rupă o legătură . . . pentru că li-e silă de orice schimbare, au groaza necunoscutului ». Dar dacă Zola face din temerile sale un ideal, el își justifică acest ideal dîndu-i o utilitate superioară, pentru că este garanția unei existențe liniștite. Zola vede în monogamie « condiția însăși a muncii bine făcute, a lucrului temeinic și cu socoteală de care au nevoie marii producători moderni ». Poate că dragostea lui Zola și a Gabriellei e mai puțin aprinsă decît s-ar putea presupune văzînd trăinicia legăturii lor, poate că-și dăruiau nu atît dragostea cît liniștea rîvnită, poate că există între ei amintiri supărătoare, în ori ce caz ei trec sub tăcere ceea ce ar putea — cine știe? — să-i dezbine, să-i despartă, și se înțeleg nici nu se poate mai bine asupra țelurilor comune ale vieții lor . Gabrielle are aceeași dorință de succes ca și Zola. Rece, austeră, ambițioasă, va fi alături de el, Zola nu se îndoiește de asta, în toate bătăliile lui. Gabrielle vrea să uite trecutul ei de fată din popor. Nu vorbea niciodată de acest trecut. Rupsese toate legăturile cu ai săi, cu tatăl său (care mai trăia). Nu mai e decît tovarășa de viață a unui scriitor care se îndreaptă spre notorietate și poate spre glorie, spre un trai îmbelșugat și poate spre avere, tovarășă atentă, născută parcă anume pentru rolul care devenise al ei: să-și ferească soțul de grijile de toate zilele, să-i asigure « un cămin în care să se simtă înconjurat de iubire », un fel de schit în care să poată, la adăpost de sîcîielile mărunte, să-și închine viața și puterile, toată vlaga lui bărbătească, făuririi unei opere, de vreme ce se hotărîse să scrie în loc să trăiască! « Gabrielle e acum aceea care pune la punct protocolul sindrofiilor din fiecare joi, ea are grijă de reușita lor. Ea se împacă, fără îndoială, încă și mai puțin decît Zola, cu apucăturile de boem ale lui Cézanne. Îi preferă lui Cézanne pe amabilul și seducătorul Guillemet, bunăoară.

În ciuda acestor dezaprobări, Cézanne continuă să fie ceea ce este. În anul acela, Salonul capătă o însemnătate deosebită. O Expoziție universală se va deschide la Paris o dată cu Salonul și se prevede că Expoziția, care

va grupa peste patruzeci de mii de participanți, va atrage o mulțime considerabilă. Articolele publicate de Zola anul trecut vor înclina oare juriul la oarecare indul-gență? E întrebarea pe care și-o pun toți pictorii tineri, în afară pare-se de Cézanne.

Vrînd să se arate și mai sfidător ca înainte, alege înadins, pentru a le supune aprecierii juriului, două din cele mai supărătoare pînze ale sale, printre care și *După amiază la Napoli* sau *Grogul*, pictată cu patru ani în urmă. Dar asta nu i se pare deajuns lui Cézanne. Pentru a sublinia caracterul agresiv al operei trimise, așteaptă ultima oră din ultima zi fixată pentru primirea lucrări-lor, își încarcă pînzele într-un cărucior pe care-l împinge cu încă cîțiva prieteni pînă la Palatul Industriei. Ajuns acolo, își scoate fără grabă lucrările din căruț și le arată triumfător, în mijlocul țipetelor și rîsetelor, înconjurat de pictorii ce se înghesuie în fața ușilor.

Manifestația lui Cézanne, care stîrni oarecare vîlvă, să fi avut oare vreo influență asupra hotărîrilor juriului? Nicidecum pe cît se pare. În orice caz, împotriva spe-ranțelor pe care și le făceau prietenii lui Cézanne, juriul — Daubigny nu figurează printre membri — se arată de data aceasta mai sever ca niciodată. Campania lui Zola, în loc să-l facă mai împăciuitor, îl îndîrjește într-o atitudine și mai neînduplecată. Cézanne e respins, bineînțeles. Dar, Pissarro e de asemenea respins, și Renoir, și Sisley, și Bazille, și Guillemet. Chiar și Monet e refuzat, care prezentase totuși o operă magistrală, *Femei în grădină*, pictată pe de-a-ntregul în aer liber. Cézanne e furios că juriul îndrăznise să respingă pînza lui Monet. Dar furioși sînt toți. Toți prietenii tineri ai grupului sînt copleșiți de amărăciune văzîndu-se astfel la chere-mul « capriciilor administrației ». Pentru a fi cu conștiința împăcată, dar fără a-și face iluzii, semnează o petiție în care cer încă o dată reînființarea Salonului Refuzaților. Dar pentru ce, la urma urmei, pentru ce n-ar încerca să organizeze pe cheltuiala lor, o expoziție care să fie numai a lor? Unii pictori mai în vîrstă, Courbet, Dau-bigny, Corot, îi aprobă făgăduindu-le să sprijine expo-ziția participînd cu lucrări de-ale lor. Din lipsă de bani însă proiectul nu se realizează. Și iată că în legă-tură cu pînzele sale refuzate, Cézanne se vede deo-dată ținta unor glume răutăcioase din partea a doi

ziariști de la *L'Europe* și *Le Figaro*. Dacă continuă să se deosebească de toți prin pictura stranie pe care o face, riscă să capete în curînd un soi de celebritate de-a-n doaselea, luat în răspăr de oricine. Zola se aprinde. Zola nu vorbise de Cézanne în *Salonul meu*. Zola rămîne tulburat în fața pînzelor lui Cézanne, dar Zola sare în ajutorul celui jignit — o face cu atît mai bucuros, firește, cu cît anul acesta tebuie să renunțe la ideea unor noi articole închinate Salonului. Ziarul *Le Figaro* din 12 aprilie îi publică replica dată insultătorilor lui Cézanne:

« *E vorba, scrie Zola, de un prieten al meu din copilărie, de un pictor tînăr căruia îi prețuiesc în mod deosebit talentul viguros și personal.*
Ați croit în L'Europe *un petic de proză în care pomeniți de un domn Cézanne, care ar fi expus din 1863, la Salonul Refuzaților „două picioare de porc încrucișate" și căruia anul acesta i s-ar fi refuzat o altă pînză intitulată* Grogul. *Vă mărturisesc că mi-a fost oarecum greu să recunosc sub masca ce i s-a lipit pe obraz, pe unul din colegii mei de liceu, domnul Paul Cézanne, care nu are nici un fel de picior de porc în bagajul său artistic, cel puțin pînă acum. Zic pînă acum, căci nu văd de ce nu s-ar picta și picioare de porc așa cum se pictează pepeni și morcovi. Domnul Paul Cézanne a avut într-adevăr anul acesta, ca mulți alți pictori, două pînze refuzate:* Grogul *și* Beție. *I-a plăcut domnului Arnold Mortier să facă haz pe seama acestor două tablouri și să le descrie cu niște eforturi de imaginație care-i fac mare cinste. Știu bine că totul nu-i decît o glumă plăcută, de care nu trebuie să ne sinchisim. Dar ce vreți? N-am putut înțelege niciodată această ciudată metodă de critică, care constă în a-ți bate joc cu îndrăzneală, a condamna și ridiculiza ceea ce nici n-ai văzut. Țin barem să spun că descrierile domnului Arnold Mortier sînt inexacte.* »

O dată cu venirea frumoasei Gabrielle în casa lui, greutățile cărora trebuie să le facă față Zola sporiseră. Părăsind strada Vaugirard, se mută pe Batignolles, în cartierul lui Manet. În ciuda înfățișării sale chipeșe de luptător, și el ca și Cézanne, se simte cîteodată descurajat: « N-ai crede, se pomenise mărturisind într-o zi lui Numa Coste, ce silă neașteptată mă apucă uneori în

amarnica meserie pe care o fac ». Joia, cînd își primește prietenii, îi aude tot mai des plîngîndu-se de vremurile grele: « Lucrurile merg greu ». Drepturile de autor pe care i le aduc cărțile sînt neînsemnate. Din *Confesiunea lui Claude* s-au tras numai o mie cinci sute de volume. Ca să trăiască, trebuie să scrie tot mai multe articole pentru gazete, să lucreze numai pentru bani. În timp ce-și scrie noul său roman, *O căsătorie din dragoste*, publică pentru două centime linia, într-o foaie provincială, *Le Messager de Provence*, un foileton, *Misterele Marsiliei*. O face nu fără plictiseală și dezgust. Așa cel puțin reușește să-și mai rotunjească bugetul. Afară de asta, cu colaborarea lui Marius Roux speră să adapteze pentru scenă *Misterele* . . . Valabrègue îl dojenește că-și prostituează talentul cu asemenea treburi, la care Zola îi răspunde: « Acum am nevoie mai ales de două lucruri: de publicitate și de bani. Bineînțeles că puțin îmi pasă de *Misterele Marsiliei*. Știu ce fac. »
În schimb, Valabrègue nu uită să-l felicite pe Zola pentru intervenția sa energică în favoarea lui Cézanne. « Paul e copilul neștiutor într-ale vieții, căruia tu îi ești păzitor și călăuză, îi scrie el. Tu veghezi asupră-i, el pășește alături de tine, e întotdeauna sigur că va fi apărat . . . Ursita lui e să facă tablouri, așa cum a ta e să-i ocrotești viața! »
Oare fiindcă lucrurile stăteau într-adevăr astfel, chiar și în ochii lui Cézanne, se duce pictorul din cînd în cînd să picteze la prietenul său de pe Batignolles? Pictează acolo mai ales o pînză mare, *Răpirea*, care reprezintă un bărbat oacheș strîngînd în brațe o femeie albă și extaziată. Pînza asta, de o senzualitate sălbatică, Cézanne i-o dă lui Zola. A semnat-o, i-a pus data, dovadă, pare-se, că nu-i displăcea prea mult. Ajunge să vezi tabloul acesta ca să-ți dai seama că Cézanne e încă departe de a se fi liberat de romantismul său. « Paul lucrează mult, îi scrie Zola lui Valabrègue, visează tablouri imense. » Cînd străbate străzile Parisului, Cézanne privește cu o frenezie lacomă zidurile bisericilor, gărilor, halelor, aceste ziduri goale pe care ar fi vrut să le acopere cu fresce gigantice. « Ce loc mă așteaptă! Să cucerești mulțimea, să începi un secol, să creezi o artă! » Dar pictura, — « eu unul, cînd e vorba de afurisita asta de pictură, fac moarte de om » — pictura nu se lasă

stăpînită. Îl face să-şi piardă minţile, răscolit de entuziasme, dezamăgiri şi furii în faţa pînzelor care nu ies cum ar vrea el. Cu înjurături, pensule rupte, pînze sfîşiate — aşa-i trec zilele. Pictează ca un apucat, clocotitor, arţăgos, istovindu-se, muncind şi istovindu-şi modelele prin interminabilele poze pe care le pretinde, « lăsîndu-le sleite, moarte de oboseală ». Cînd el însuşi lasă pensulele din mînă, « cade pe un scaun, cu picioarele frînte, cu un gol în inimă ». În răstimpuri totuşi, ţîşneşte din el o bucurie stridentă. « Cînd îmi aprob eu un tablou, izbucneşte el într-o zvîcnire de orgoliu, e mai important decît dacă l-ar fi admis toate juriile de pe pămînt . . . » La sfîrşitul lunii mai, mama lui Cézanne vine la Paris. Cézanne se întoarce cu ea la Aix, în iunie, cînd Valabrègue, părăsind Provenţa pentru totdeauna, soseşte în capitală pentru a se stabili acolo; datorită unei călduroase recomandaţii a lui Zola, avea să intre la revista *L'Artiste*, scoasă de Arsène Houssaye.

Aşa cum îi scria Zola nu demult lui Valabrègue, Cézanne are « mare nevoie de muncă şi de curaj »; el îşi propune să petreacă trei luni la Aix, « în cea mai mare singurătate ».

Ce-i drept, abia ajuns la Aix, Cézanne se şi retrage la Jas de Bouffan. În această vară a anului 1867, afară de Marion, şi uneori, mai rar, de Alexis, nu vede pe nimeni. Toţi prietenii săi sînt la Paris. Cézanne pictează. Pictează fără răgaz. Reîncepuse cîteva portrete — « într-adevăr frumoase, îşi dă părerea Marion; nu mai sînt lucrate cu cuţitul, dar tot aşa de viguroase, şi vădind un meşteşug mai iscusit şi mai plăcut. » Admiraţia lui Marion pentru Cézanne creşte. Cum Cézanne, căutîndu-şi mereu noi mijloace de expresie, lucrează la nişte acuarele, Marion se miră că prietenul său poate obţine rezultate atît de remarcabile printr-un asemenea procedeu. Acuarelele sale, îi scrie lui Morstatt, sînt de un colorit nemaivăzut şi de un efect straniu, pe care nu credeam că-l poate realiza cineva în acuarelă. Dar ceea ce-i cu siguranţă mai straniu, e tocmai această admiraţie a lui Marion pentru Cézanne.

Cézanne îşi dă oare seama de asta? Afară de Pissarro, care-i urmăreşte cu acelaşi interes evoluţia, singura fiinţă pe lume în stare să înţeleagă semnificaţia profundă

a eforturilor sale e acest geolog de douăzeci şi unu de ani, acest tînăr savant care publicase două remarcabile comunicări. Deseori, la Paris, şi vai! chiar în mijlocul prietenilor săi, Cézanne se simte un izolat, un străin. Uneori, în clipele sale de oboseală, îi vine să lase totul baltă. La ce bun să se mai încăpăţîneze în această viaţă de lupte fără rost? Aici, la Jas de Bouffan, în arşiţa verii provensale, în tăcerea amiezii însorite, în ţîrîitul greierilor, se simte bine. Se simte bine aici, singur în faţa pînzei, cu visurile sale, departe de gălăgia zădarnică a oamenilor. N-ar fi oare mai cuminte să renunţe la tot şi să rămînă aici, să se îngroape într-o dulce lenevie? Cum zice mamă-sa « are din ce trăi ». E liber. Va picta. Pentru el însuşi. Numai pentru el. Aşa cum ţîrîie greierii . . .

La jumătatea lui august, Zola nu primise nici o ştire de la Cézanne de o lună de zile. Marius Roux, aflîndu-se atunci la Marsilia, unde se hărţuieşte cu direcţia de la Gymnase, teatrul local care trebuie să-i reprezinte drama scoasă din *Misterele* lui Zola, acesta îl roagă să meargă să-l vadă pe Cézanne. Întîlnirea îl decepţionează pe Roux. Cézanne îl primeşte amical, se întinde bucuros la vorbă, dar rămîne închis în el, ascunzîndu-şi gîndurile de nu mai ştii ce să crezi. Nu spune decît banalităţi sau vorbe în doi peri, al căror înţeles ascuns, dacă or fi avut vreunul, Roux mărturiseşte că n-a fost în stare să-l pătrundă. « Paul e pentru mine un adevărat sfinx », scrie el uluit.

Cézanne se arată, bineînţeles, mult mai deschis faţă de Marion. Progresele lui i se par acestuia din zi în zi mai vădite. Pictorul lucrează pentru moment la o a doua versiune a pînzei sale *Uvertură la Tannhäuser*, pe care o tratează de data aceasta în culori foarte luminoase. Cucerit, îi scrie lui Mörstatt că « ajunge o asemenea pînză ca să devii un pictor cu reputaţie ».

Zola trebuie să plece la Marsilia pentru a asista la primele reprezentaţii ale *Misterelor* lui. Cézanne se înţelege cu dînsul să se întoarcă împreună la Paris. La 6 octombrie, Cézanne şi Marion îl însoţesc pe Zola la premieră. Zola îşi socoate drama « infectă ». Publicul confirmă această părere. De îndată ce se lasă cortina, izbucnesc fluierături. La 11 octombrie, Cézanne şi Zola sînt iar la Paris. De data aceasta, Cézanne nu se mai instalează în locuinţa

de pe strada Beautreillis. Instabilitatea sa pare să se agraveze. Nemulțumit, bombănind într-una, își schimbă mereu casa, se mută din strada Chevreuse în strada Vaugirard și de acolo în strada Notre-Dame-des-Champs. Zola își observă prietenul. N-o fi oare Cézanne pe cale să-și rateze viața? Se plînge mereu de greutățile pe care le întîmpină în a se « realiza », de « neputința » sa. Neputință, vai, ăsta e într-adevăr cuvîntul potrivit. Zola îi simte zbuciumul ca și cum ar fi fost al său. De altfel, toți ratații îl mișcă pînă la lacrimi, căci în artă, poți să știi vreodată care-i adevăratul nebun? El însuși, e măcinat de îndoeli, și nu e așa de sigur de forțele lui cum ar putea lăsa să se creadă gălăgioasa-i nerăbdare. Numai că el își înăbușă neliniștile, își ține în frîu teama și merge, merge, merge înainte . . . Firește, cîteodată se încumetă să-i mai strecoare un sfat și lui Cézanne, dar ți-ai găsit cu cine să stai de vorbă! Cézanne își închipuie întotdeauna că ceilalți vor să-i știrbească integritatea, « să pună șaua pe el ». Cu toate astea, Cézanne ar fi putut să știe cît de anevoioasă e lupta pe care ei doi trebuie s-o dea. Chiar acum, nu-l iau gazetele în tărbacă pe Zola pentru noul său roman *Thérèse Raquin* (nou titlu al *Căsătoriei din dragoste*) apărut în decembrie? « O mocirlă de noroi și de sînge » scrie *Le Figaro* despre acest roman; « Domnul Zola . . . vede femeia întocmai cum o pictează domnul Manet, în culoarea noroiului, cu suliman trandafiriu ». Dar Cézanne, pare-se, nu vrea să țină seama de asemenea păreri. Nu încearcă să se stăpînească nici în comportarea sa socială, nici în felul său de a lucra. Dacă ar fi voit cu tot dinadinsul să nu facă o carieră, să nu aibă succes, nu s-ar fi purtat altfel.

Cézanne trăiește mai mult sau mai puțin laolaltă cu Solari. Au rămas aceleași două ființe ciudate și nepăsătoare. Se potrivesc de minune, cu atît mai mult cu cît fermecătorul Solari, care-și deapănă visurile treaz, întotdeauna cu capul în nori, se supune tuturor toanelor prietenului său. Nici că se poate făptură mai blîndă! Cézanne și Solari își împart între ei banii primiți de acasă, pe care-i risipesc nebunește din primele zile ale lunii. Cînd nu mai au o lețcaie, trăiesc cum pot. De la Aix, Cézanne a primit o damigeană cu ulei de măsline; ea e scăparea lor cînd nu mai au de nici unele, în iarna anilor 1867—1868. Înmoaie în ulei cîteva bucăți de pîine

« somptuoase », după care își ling mîinile pînă la cot. Solari pregătește pentru viitorul Salon o statuie de mari proporții, care-l reprezintă pe negrul Scipion de la Academia Suisse, luptîndu-se cu niște cîini. Își botezase opera *Războiul Independenței*. Într-o zi, Zola îl aduce pe Manet la Cézanne și Solari, ca să admire statuia acestuia din urmă. În casă e destul de frig. Solari face puțin foc în sobă. Din cauza căldurii, argila se înmoaie; statuia, pe care n-o susține decît o armătură de mîntuială, niște cozi de mătură și niște vergele scoase din speteaza unui scaun, se năruie. Atîta pagubă! În loc să reprezinte un negru în picioare, simbolizînd războiul pentru independență, statuia va reprezenta pur și simplu un negru dormind. « Nici realiștii nu fac altfel de statui », izbucnește vesel Cézanne.

În ciuda avatarului prin care trecuse, statuia lui Solari este acceptată de juriul Salonului. Juriul se arată anul acesta mai mărinimos ca niciodată. Totuși, dacă Solari, Manet, Pissarro, Bazille, Renoir, Monet, Sisley sînt toți acceptați, el, Cézanne e încă o dată respins.

« Ei bine, spune el, vorbind despre membrii juriului, îmi voi bate joc de dînșii tot așa, mereu, ba încă și mai și. » Iar pe prietenii săi pictori care, cu sinceritate sau numai dintr-un sentiment de compătimire, îl felicită pentru tabloul trimis juriului, probabil *Uvertura la Tannhäuser* în a doua versiune, el îi asigură că ultimele sale pînze sînt încă și mai bune.

Oricît încearcă Zola să nu țină seama de propriile sale păreri în materie de pictură, oricît de puțin îi prețuiește pe membrii juriului, nu-și poate ascunde gîndul: neîncetatele eșecuri ale lui Cézanne au totuși ceva îngrijorător. În ciuda ostilității juriului, de pe urma căreia pătimesc, toți inovatorii, unii mai puțin alții mai mult, au avut totuși într-un an sau într-altul, opere acceptate. Anul acesta toți, în bloc, vor putea să se prezinte în fața publicului. Toți, în afară de Cézanne. Și totuși, dacă un juriu se arătase vreodată îngăduitor, apoi acela e — datorită generoasei influențe a lui Daubigny — juriul din acest an.

Salonul va număra cu o mie trei sute șaptezeci și opt de pînze mai mult ca în anul trecut. Proporția refuzaților e neînsemnată. Cum spune și criticul Castagnary, unul din clienții lui Guerbois, « porțile au fost deschise

aproape tuturor celor care s-au prezentat. » Nu încape nici o îndoială de altfel, — nu-i așa? — că primirile acestea în masă înseamnă un succes pentru tînăra școală. Contele de Nieuwerkerke nu se dă bătut și socoate Salonul din 1868 drept un « Salon al nechemaților ».

E triumful lui Manet și al noii picturi, triumful lui Zola, care nu numai că se poate felicita de a fi pus și el umărul la această victorie, dar va fi prezent chiar la Salon, în mijlocul pictorilor pe care-i sprijinise, prin portretul ce i-l făcuse prea bunul său prieten Edouard Manet. Lucrul e de altminteri atît de clar, încît un ziar nou, *L'Evénement illustré* îi cere să facă o dare de seamă asupra Salonului. Din nefericire, *Salonul* scris de Zola îi cam dezamăgește pe pictori. Zola se ferește, din propria-i voință sau pentru că i se pusese această condiție, să vorbească despre artiș-tii ale căror opere îl irită. « Legănînd cădelnița în dreapta și-n stînga, el înregistrează mai ales izbînda prietenilor săi. Succesul lui Edouard Manet este desăvîrșit, constată el; nici nu l-aș fi visat atît de rapid, atît de demn ». Arti-colele acestea sînt însă lipsite atît de invectiva ustură-toare, cît și de căldura patetică a unei apărări pline de avînt. Ele nu stîrnesc nici interesul nici răsunetul celor dinainte. Articolele lui Zola începuseră să apară la 2 mai. Cînd seria lor se încheie la 16 iunie cu un elogiu adus lui Solari, tocmai se împlinesc trei săptămîni de cînd Cézanne, părăsind Parisul, o ștersese la Aix.

Înconjurată de dealuri viorii, cîmpia e aurită de lumină. Aproape nici țipenie de om. Doar cînd și cînd, cîteva siluete rare, minuscule și negre, care înaintează alene de-a lungul potecilor, prin mijlocul cîmpurilor sau podgorii-lor. Nici un zgomot, afară de țîrîitul neîntrerupt al greie-rilor și, în răstimpuri, murmurul slab al vîntului care scutură frunzișul argintat al măslinilor. Tăcere, soare, singurătate. La Jas de Bouffan, Cézanne lucrează.

Lucrează, într-o uitare desăvîrșită a timpului. Cînd scrie întîmplător vreunui prieten, își datează scrisorile în mod aproximativ, prin formule vagi ca: « pe la începutul lui iulie » sau « luni seara ». În jurul lui se făcuse un mare gol. Mai vede oare pe cineva în afară de Marion sau, și mai rar, de Alexis, ale cărui încurcături familiale (Alexis plănuia să se lipsească de consimțămîntul părin-
 ților și să fugă la Paris) îl înveselesc oarecum? Seara,

cîteodată, se încumetă să iasă pe Strada Mare, fără însă a voi într-adevăr să dea ochi acolo cu vreun cunoscut. În ciuda eșecurilor de la Salon, despre care nu e de crezut ca lumea din Aix să nu fi aflat, Cézanne e « tot atît de neînduplecat cu pictorii proști » și nu are decît dispreț pentru artiștii locali cu Gibert împreună. « Toți ăștia nu sînt, spune el, decît niște bicisnici. » Cînd nu e în atelierul său de la Jas, Cézanne umblă singuratic pe drumurile de țară, merge să viseze în fața barajului de la Infernets, sau la poalele muntelui Sainte-Victoire. Uneori, înserarea îl apucă destul de departe de Aix. N-are importanță! Va cere găzduire pentru o noapte, cuiva de prin împrejurimi sau se va duce să doarmă într-o căpiță de fîn. Deseori acum, Cézanne pictează în aer liber, fie în grădina conacului de la Jas de Bouffan, fie pe malul Arc-ului sau altundeva. Totodată însă, continuă să lucreze la compoziții mari în atelier. Ar fi vrut să folosească diversele portrete pe care le făcuse în anii aceștia, pentru a-și înfățișa prietenii în mijlocul unui peisaj. Ba chiar are de gînd, dacă pînza asta îi reușește cum vrea el, s-o ofere, frumos înrămată, muzeului din Marsilia. Îndrăzni-vor să i-o refuze?

Tăcere, soare, singurătate. Cézanne pictează, ținîndu-se de o parte de viața de toate zilele, căzînd într-un fel de somnolență față de tot ceea ce nu e pictură. În toamnă, Marion, singurul martor al îndîrjirii și trudei sale, îi scrie lui Morstatt: « Cézanne lucrează cu aceeași înverșunare, silindu-se din toate puterile să-și strunească temperamentul, să-i impună regulile unui meșteșug mai potolit. Dacă-și atinge țelul, vom avea, dragul meu, de admirat în curînd opere mari și desăvîrșite. » Anul e pe sfîrșite. Cézanne începe să fie frămîntat de gîndul întoarcerii sale la Paris. Dar problemele pe care încearcă să le rezolve l-au absorbit pînă într-atîta, încît nu mai știe prea bine cum să le dea de rost. « Voi pune pe hîrtie tot ce am de făcut, toate persoanele pe care trebuie să le văd, și le voi șterge de acolo una cîte una, văzînd și făcînd; așa nu voi uita nimic. »

Cînd vine la Paris, pe la jumătatea lui decembrie, Cézanne găsește un Zola foarte ocupat și foarte nehotărît. Zola tot nu reușește încă decît cu greu să-și asigure mijloace suficiente de trai. Publicase un nou roman

Madeleine Férat — ciudată lucrare pe tema « impreg-nării », altfel spus amprenta pe care o păstrează pentru totdeauna o femeie de la primul ei amant — ale cărui personaje — nu e cam curios? — te fac, fie şi indirect, să te gîndeşti la Zola, la Cézanne şi la Gabrielle. Romanul stîrneşte indignarea cititorilor. Parchetul ordonă ca publicarea în foileton a romanului să fie întreruptă. În pofida scandalului, cartea nu se prea vinde. Dar la urma urmei, ce e *Madeleine Férat*, decît un roman în plus? Zola se întreabă dacă va ajunge vreodată să reali-zeze ceva doar adăugînd, an după an, carte după carte. E nervos, bîntuit de griji. Amintirea lui Balzac şi a *Comediei umane* îl obsedează. Azi cugetă el, « numai prin numărul mare al volumelor, prin puterea creaţiei poţi vorbi publicului ». De două luni de zile frămîntă în minte proiectul de a scrie o frescă vastă în care să fie povestită istoria « naturală şi socială » a unei familii sub cel de-al doilea Imperiu: *Familia Rougon-Macquart*. Va reînnoi, ducînd mai departe ceea ce începuse Balzac. Pentru a făuri această operă, îşi va folosi la maximum amintirile şi observaţiile. Va descrie Aix-ul sub numele de Plassans. Va împrumuta trăsăturile prietenilor şi cunoscuţilor de ieri şi de astăzi pentru a zugrăvi perso-najele principale sau siluetele celor care apar în al doilea plan. Cézanne, se înţelege de la sine, va fi prezent în opera asta. Cézanne va fi acolo artistul, aşa cum Louis-Auguste va fi un burghez « caraghios, republican . . . rece, chiţibuşar, zgîrcit ». Zola visează: va trebui să-i dedice o carte întreagă lui Cézanne, să construiască, pornind de la el, unul din personajele cele mai viguros zugrăvite ale acestei fresce, să descrie drama unui « mare pictor ratat », a unui « geniu neîmplinit », a unui « ostaş al artei încă nezămislite » — « drama cumplită a unei inteligenţe ce se autodevoră. »

Nu e oare acesta Cézanne? La Salonul de primăvară a suferit iar un eşec. De altfel, n-ai zice că Cézanne e acum din ce în ce mai nemulţumit de tentativele sale? « Curios lucru mai e şi pictura, suspină Guillemet, vorbind despre Cézanne, nu-i de ajuns să fii deştept ca să faci pictură bună. În sfîrşit, cu timpul, va izbuti, nici nu mă îndoiesc de asta . . . »

Într-adevăr, luptînd cu el însuşi, în aceste zile ale lui

 1869, Cézanne îşi continuă căutările. Începe să se vindece,

și-și dă seama, de « gangrena romantică ». Străbătînd prin propria experiență etapele recente din istoria picturii, dacă nu reușește întotdeauna în portretele sale și mai puțin încă în compoziții să-și înfrîneze romantismul printr-o voință de obiectivitate realistă, își atinge barem țelul în naturile moarte. Tot mai des, în acest gen de lucrări, izbutește încă de pe atunci să se înalțe pînă la opere de o măiestrie desăvîrșită, în care claritatea observației se împletește cu vioiciunea execuției. Natura moartă se pretează, ce-i drept, cum nu se poate mai bine la ceea ce vrea el să facă. Spre deosebire de compoziții, pe care i le dictează imaginația și din această pricină sînt în prea mare măsură expresia firii sale intime pentru ca elementul ei pasional să nu-l stingherească în realizarea lor, natura moartă, dimpotrivă, pentru că e prin forța lucrurilor lipsită de această zguduitoare putere a emoției, îi îngăduie, eliberîndu-se de obsesia subiectului, să se consacre în întregime numai problemelor de tehnică picturală. Zola are la el acasă o pendulă de marmură neagră, după toate probabilitățile o amintire de la tatăl său. Cézanne folosește această pendulă împreună cu alte cîteva obiecte, o scoică, o vază, o ceașcă, o lămîie, ca motiv al unei pînze care, lucrată cu vigoare, e fără îndoială, în simplitatea ei, în organizarea ei esențial plastică, una dintre cele mai reușite, de cînd a început să picteze. I-o oferă lui Zola. Dar pe Zola nu-l mai interesează pînzele lui Cézanne. Ceea ce vede în Cézanne e omul într-un conflict tragic cu arta sa, omul care se căznește și înjură, într-un « lung efort desperat » — personajul uneia din viitoarele sale cărți, asupra căreia se concentrează de acum înainte toată măiestria lui. De altfel, pasiunea lui Zola pentru pictură se potolise o dată cu lupta care, în mare măsură, o motivase. Zola nu mai e cu gîndul decît la *Familia Rougon-Macquart*, nu-l mai interesează decît « opera uriașă spre care își îndreaptă visurile ». Începînd din mai, se apucase să scrie primul volum, *Izbînda familiei Rougon*, impunîndu-și o muncă metodică, cu o regularitate de mașină.

În septembrie, hotărîndu-se, în sfîrșit, să evadeze din casa părintească, Paul Alexis sosește la Paris. Valabrègue îl duce la Zola în rue de la Condamine, din cartierul Batignolles. Zola, care se plînge că-i înconjurat numai de pictori, îl întîmpină cu o bucurie vădită. Cei doi se

înțeleg de minune. Cézanne folosește prilejul pentru a picta o scenă de interior: îl arată pe Alexis citindu-i lui Zola. Pînza e o replică, în felul ei, la portretul lui Zola, făcut de Manet. Dar elevul își întrece maestrul. Delicatețea tonurilor se împletește în această pînză cu o vigoare absolut personală; Cézanne începe să devină un mare pictor chiar în clipa cînd Zola nu mai vede în el decît un artist lovit de o neputință fără leac, un om pe care « creația l-a doborît* ».

Rareori i se întîmplase lui Cézanne să lipsească atîta vreme din Aix. La începutul lui 1870, se împlinise mai bine de un an de cînd părăsise Provența. Ce s-a petrecut? Omul ursuz care se trage îndărăt, bănuitor, din fața femeii, sălbaticul pe care imboldurile trupului îl răscolesc pînă la a-i da ameţeală se lăsase prins — cum ajunsese aici? — de farmecele unuia dintre modelele sale întîmplătoare, o fată înaltă și blondă, frumușică, cu niște ochi negri îngînduraţi, plăcută la vedere: Marie-Hortense Fiquet. El are treizeci și unu de ani, ea nouăsprezece. De fel de prin Jura, născută într-o comună de pe acolo, la Saligney, Hortense venise de mică la Paris cu părinții săi. E orfană de mamă, care murise cu cîțiva ani în urmă, iar tatăl ei, un mic slujbaș, lucrează la o bancă. Fata își cîștigă existența ca muncitoare într-o legătorie de cărți, dar mai scoate ceva din cîteva ședințe de poză pe la pictori. Ca model, are o mare însușire, mai ales în ochii lui Cézanne: răbdarea. O plictisește că trebuie să pozeze, căci e vioaie, veselă, gură-lavă din fire; dar ascultătoare, se supune exigențelor pictorului pentru care pozează. Această supunere să-i fi înlesnit oare să pătrundă în intimitatea lui Cézanne? În orice caz, nu gustul ei pentru pictură a ajutat-o, nici cunoștințele pe care le-ar fi putut avea în legătură cu această artă; pictura n-o interesează de loc.

Nu e mai puțin adevărat că Hortense, în acest moment hotărîtor al vieții creatoare a lui Cézanne, joacă, fără să știe, un rol esențial.

Ea introduce în existența pictorului o stabilitate. Datorită ei se potolește senzualitatea năvalnică a lui Cézanne.

---

* Tabloul lui Cézanne « Paul Alexis citind lui Zola » a fost regăsit din întîmplare, în 1927, în podul casei scriitorului. (N.A.)

Legătura cu Hortense îi permite lui Cézanne să-și biruie vedeniile. Cézanne își atinge, e gata să-și atingă țelul dorit cu atîta rîvnă: să-și stăpînească violențele interioare, pentru a ajunge la acea artă pe care o visează, o ghicește — singura lui pasiune în lumea asta.

Cézanne știe că va ajunge acolo. Luîndu-și în rîs romantismul, pictează o pînză intitulată *Olimpia modernă*, o caricatură a tabloului lui Manet, în care se reprezintă pe sine însuși contemplînd o odaliscă de operetă. Tabloul nu e prea grozav; dar puțin îi pasă de asta. Va fi de ajuns să persevereze. La Guerbois, Manet îl întreabă pe Cézanne ce pregătește pentru Salon. « Un țucal cu căcat », răspunde Cézanne. Alegînd de data aceasta, pentru a le supune juriului, portretul lui Emperaire și un nud, Cézanne reînnoiește gluma de acum trei ani și nu-și aduce pînzele la Palatul Industriei decît în ziua închiderii, la 20 martie. E întîmpinat cu ovații batjocoritoare. Ziaristul Stock, găsindu-se din întîmplare pe acolo, îi pune cîteva întrebări, la care el răspunde pe un ton ironic, cu o profesiune de credință: « Da, iubite domnule Stock, pictez așa cum văd, cum simt — și am simțurile foarte puternice. Și ceilalți simt și văd ca mine, dar ei nu îndrăznesc. Ei fac pictură de Salon. Eu am curajul opiniilor mele și — adaugă el zeflemisitor și profetic — va rîde cu poftă cine va rîde la urmă. »

Tablourile îi sînt refuzate, cum era de așteptat. « Dar nu mă simt mai prost din pricina asta », îi scrie Cézanne unui prieten din Aix, căruia găsește chiar de cuviință să-i anunțe, fără a da faptului prea multă importanță, că fiul lui Gibert, Honoré, a avut niște pînze acceptate — ca și Solari, ca și Bazille, ca și Sisley, ca și Renoir, ca și Pissarro, ca și Manet, ca atîția și atîția alții.

La acest salon din 1870, Fantin-Latour expune o vastă compoziție — *Un atelier la Batignolles* — unde, în jurul lui Manet și-a șevaletului său, i-a înfățișat pe cîțiva dintre clienții cafenelei Guerbois, printre care Zola, Renoir, Monet, Bazille. Cézanne, bineînțeles, nu figurează printre acești aleși.

La 31 mai, alarmat de zvonuri de război, Zola se căsătorește, la primăria arondismentului al XVII-lea, cu Gabrielle Meley. Cézanne e și el unul din martori, alături de trei alți prieteni din Aix: Solari, Roux și Alexis.

Cu cîteva zile mai înainte, Zola primise o scrisoare de la Théodore Duret:

« *Aud vorbindu-se de un pictor, pe nume, cred, Cézanne, sau ceva asemănător, care ar fi din Aix și ale cărui tablouri au fost refuzate de juriu. Dacă nu mă înșel, mi-ați vorbit o dată de un pictor din Aix, foarte excentric. Nu e cumva cel refuzat anul acesta? Dacă da, fiți așa de bun și dați-mi adresa lui și un cuvînt de recomandație ca să pot merge să-l cunosc pe pictor și pictura sa.* »

În ajunul căsătoriei, la 30 mai, Zola îi răspunde lui Duret:

« *Nu pot să vă dau adresa pictorului de care vorbiți. Trăiește foarte retras: e într-o perioadă de dibuiri și, după părerea mea, are dreptate cînd nu lasă pe nimeni să pătrundă în atelierul său. Așteptați să se găsească el însuși.* »

V. LINIŞTEA MĂRII

L-au întrebat pe Sieyès: Ce-aţi făcut în timpul Revoluţiei?
— Am trăit, a răspuns el.

Anul 1870, 19 iulie! Guvernul imperial declară război Prusiei. Imperiul lui Napoleon al III-lea se clatină În ziua înmormîntării ziaristului Victor Noir, asasinat de Pierre Bonaparte, în ianuarie, se strigase pe bulevard « Trăiască Republica ». Mai mult sau mai puţin încurajat de împărăteasă, Napoleon al III-lea a căzut în capcana întinsă de Bismarck, la 13 iulie, cu faimoasa depeşă de la Ems*.

« Chiar dacă războiul ar ţine un an, soldaţilor noştri nu le va lipsi nici măcar un nasture la ghete », declarase mareşalul Leboeuf. În realitate, numai cu greu ai putea să-ţi imaginezi o lipsă de pregătire mai totală. Nimic nu fusese prevăzut: în depozitele militare nu sînt nici alimente, nici muniţii, nici uniforme; ambulanţele lipsesc de asemenea; s-au distribuit statelor majore hărţi ale Germaniei, dar nimănui nu i-a dat prin gînd să le pună la dispoziţie hărţi ale frontierei. E o harababură de necrezut. Mobilizarea se face cum dă dumnezeu, de mîntuială. Mulţi soldaţi nu ajung să-şi găsească unităţile; generalii

* Pentru a atrage Franţa în războiul pe care-l pregătise, cancelarul Bismarck a ticluit o corespondenţă de presă din Ems, în care se relata o audienţă a ambasadorului francez la regele Prusiei, în legătură cu candidatura unui Hohenzollern la tronul Spaniei. Depeşa afirma că regele l-a concediat în mod jignitor pe ambasadorul francez, creînd astfel pretextul declaraţiei de război a Franţei. (N.T.)

nu reuşesc să afle pe unde le sînt regimentele care, uneori, figurează doar pe hîrtie. Au fost chemaţi oameni din garda mobilă; nemaiavînd de unde le da arme şi uniforme, ei sînt puşi să facă exerciţii cu cozi de mătură; e adevărat că, din lipsă de cadre, armata e deseori silită să recurgă la instructori improvizaţi. În prima linie nu s-au putut aduna mai mult de două sute cincizeci de mii de ostaşi. Acceptat « cu inimă uşoară » de Emile Ollivier, preşedintele consiliului, războiul începe, dar începe cum nu se poate mai rău.

Evenimentele acestea care frămîntă Franţa, apar în ochii lui Cézanne ca şi cum nici n-ar fi fost. Îşi părăsise locuinţa de pe strada Notre-Dame-de-Champs, în care trăia cu Hortense şi fără zgomot, se făcuse nevăzut. Întorcîndu-se în Provenţa, o instalează pe Hortense la Estaque, în casa din piaţa bisericii. Fără îndoială că-şi deschisese inima, mărturisind bunei sale mame legătura lui; dar Louis-Auguste habar n-are de nimic; ce-ar mai fi spumegat de mînie arţăgosul tată dac-ar fi descoperit taina fiului său! Şi-ar fi închipuit îndată că Hortense e o aventurieră ispitită de averea lui. Louis-Auguste, care are acum şaptezeci şi doi de ani, se retrăsese de curînd din afaceri; de comun acord cu Cabassol, asociatul său, a închis banca.

Cézanne trăieşte la Estaque cu Hortense. Se duce totuşi deseori să petreacă o zi, două sau trei la Aix. Nu pare să fi fost înscris pe listele de mobilizare. De altfel, în Provenţa, mobilizarea continuă cu o nespusă încetineală, ceea ce face ca operaţia să lîncezească şi mai mult. La această harababură, la dificultăţile pe care trebuie să le învingă peste tot recrutarea, se mai adaugă, aici, şi nepăsarea. Războiul apare în ochii celor de aici ca ceva îndepărtat, ceva care nu prea tulbură populaţia, în ciuda ştirilor catastrofale care sosesc necontenit din est, unde, în luna august, armatele franceze suferă înfrîngeri peste înfrîngeri.

Cézanne se sinchiseşte mai puţin ca oricare altul de toate acestea. El pictează. Niciodată Estaque, golful imens cu apa limpede ca oglinda, brîul de coline din jur nu i s-au părut atît de frumoase. Departe, într-un cenuşiu învăluit de o bură aurie, se întinde Marsilia, cu portul, falezele, catargele vapoarelor şi colina scundă a bisericii Notre-Dame-de-la-Garde, care se profilează

pe fundalul forfecat al masivului Marsilleveyre. Mai aproape, la poalele lanțului de dealuri stîncoase, coșurile de la Saint-Henry fumegă în mijlocul pămînturilor roșietice. Pornind de pe litoralul de la Estaque, casele se înalță de-a lungul străzilor povîrnite, pînă la o învălmășeală de roci albe, orbitoare de lumină, în care pinii își încrustează smaraldul tremurător. În spate, nu se zăresc decît piscuri, trecători săpate în calcar, dealuri încrețite și surpate, ici și colo cîte o casă pierdută în această singurătate de foc. Drept în față se întinde marea, lac liniștit, în care ostroave măcinate de ape plutesc ca într-un vis în strălucirea solară . . .

Liniște.

Cézanne pictează. Lucrează în aer liber, silindu-se să iasă din el însuși, pentru a încerca să redea numai ceea ce descoperă privirea lui, observînd diferențele de tonuri și de planuri, stăpînindu-și, încercînd să-și stăpînească zbuciumul lăuntric. În mijlocul stîncilor, în liniștea nesfîrșită a mării și a cerului, Cézanne pictează.

Ca o larmă nedeslușită îi ajung la ureche veștile de pe cîmpurile de bătălie. La Sedan, în ziua de 2 septembrie, Napoleon al III-lea s-a predat dușmanului cu optzeci și trei de mii de soldați. Două zile mai tîrziu, la Paris, Republica a fost proclamată. În aceeași seară,cînd bătu ora zece, republicanii din Aix au dat buzna la primărie, au rupt în bucăți imaginile de pe pereți ale fostului regim, au anunțat căderea municipalității și au purces să aleagă prin aclamații alți consilieri, printre care figurează nu numai Louis-Auguste, ci și Baille și Valabrègue, care și ei părăsiseră Parisul, precum și un negustor de ulei de măsline, fost coleg de școală al lui Cézanne, Victor Leydet.

Și, surpriză! Iată-l pe Zola sosind la Estaque cu mama sa și cu Gabrielle. Vine să caute în Provența un refugiu pentru cele două femei. Armatele prusace înaintează spre Paris. Gabrielle nu mai putea de frică. Era atît de înspăimîntată, încît Zola, în ziua de 7, foarte nervos, părăsește în grabă capitala. Toate treburile s-au împotmolit. În iunie, *Izbînda familiei Rougon* începuse să apară în foiletonul ziarului *Le Siècle;* invazia îi întrerupse publicarea.

Tot din această pricină, Zola încetează să mai scrie la al doilea volum din seria *Rougon-Macquart:* « *Goana*

după avere». Căci Zola nu mai are nici o tragere de inimă la lucru; evenimentele îl tulbură adînc: « Războiul ăsta groaznic, zice el, a făcut să-mi cadă pana din mînă». Cu o lună în urmă, la 6 august, într-un articol din *La Tribune*, intitulat *Trăiască Franța!* își arătase cu o violență patetică, înfruntînd disprețuitor primejdia, dezgustul său pentru Imperiu! Procuratura imperială l-a trimis în judecată; din fericire însă, Imperiul își trăia ultimele zile. Dar, ia stai, își zice Zola, prăbușirea Imperiului nu-mi oferă oare încheierea logică a ciclului *Rougon-Macquart?* Zola e sigur de asta și i-o repetă mereu lui Cézanne: se apropie vremea lor.

Pînă atunci, se frămîntă nerăbdător alături de Cézanne care, tot așa de nepăsător la ceea ce se petrece, pictează, pictează mereu, ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat. Miresmele dealului se amestecă cu adierea sărată a mării. Seara, după arșița amiezii, cînd umbra se lasă deasupra golfului, o tăcere ca la începutul lumii învăluie aceste locuri singuratice. Alunecînd ușor pe valurile liniștite, bărci de pescari se reîntorc în port.

Fără bani, exasperat de inactivitatea sa forțată, Zola ar fi vrut să se întoarcă la Paris, acum cînd mama sa și Gabrielle se aflau în siguranță. Evenimentele însă i-o iau înainte: la 17 septembrie, Parisul e împresurat. Lăsîndu-l pe Cézanne în tihna lui de la Estaque, Zola se duce să se instaleze la Marsilia, pe strada Haxo la numărul 15. Intrînd în vorbă cu Arnaud, directorul ziarului *Le Messager de Provence*, care-i publicase *Misterele*, Zola se apucă, în tovărășia lui Marius Roux, refugiat și el în sudul Frației, să lanseze un cotidian de cinci centime, *La Marseillaise*, la care colabora și Valabrègue.

Guvernul hotărăște să continue lupta cu înverșunare. Parisul rezistă, înarmînd cinci sute de mii de oameni. La 7 octombrie, Gambetta părăsește într-un balon capitala, ducîndu-se să organizeze apărarea în provincie, să ridice noi armate și să le pornească împotriva prusacilor. În ciuda capitulării lui Bazaine la Metz, la 27 septembrie, cînd o sută șaptezeci și trei de mii de oameni sînt luați prizonieri, pretutindeni armata continuă să se bată. Pe Loara, în jurul Parisului, în nord, în est, peste tot, francezii se bat. Pînă și consiliul municipal din Aix lansează o proclamație răsunătoare: « Să ne

ridicăm cu toții, cetățeni, și să pornim ca un singur om! »

Cu toate astea, Marius Roux nu-i ascunde lui Zola că în aceste declarații pompoase e mai mult fanfaronadă prostească decît voință adevărată de luptă. Din consiliul de recensămînt numit pentru a mobiliza garda națională, fac parte Baille și Valabrègue. Să iei în serios această funcție ar fi, cum zice Roux, cel mai mare caraghioslîc. « Auzi, să pornim ca un singur om. Nostimi mai sînt șmecherii ăștia! » Louis-Auguste nu pare nici el să se sinchisească prea mult de funcția lui de consilier municipal. La aproape toate ședințele consiliului e notat « absent fără motiv cunoscut ». Soția sa, totuși, e printre doamnele care patronează Societatea internațională de ajutorarea răniților.

La 18 noiembrie, o veste mare pentru Cézanne. Municipalitatea din Aix, procedînd la alegerea unor noi membri în comisia școlii de desen, l-a ales în chip triumfal, cu 15 voturi din 20 (e cea mai mare majoritate obținută). Veste mare? Nicidecum; alegerea asta pare să-l intereseze pe Cézanne tot așa de puțin ca și celelalte evenimente. Nu-și dă osteneala să se arate la ședințele comisiei, după cum nici tatăl său nu catadixise să apară la acelea ale consiliului municipal.

Neclintit, fără să se ocupe de nimic altceva, fie că se află la Estaque sau la Aix, Cézanne își vede de lucrul său. Cînd vremea e urîtă, se apucă de portrete, sau chiar pictează scene cu mai multe personaje, pătrunse de un modernism pe care i-l inspiră ilustrațiile din jurnalele de modă citite de Hortense sau de surorile lui. Aceste biete ilustrații sînt de ajuns ca să-i aprindă imaginația. La drept vorbind, imaginația lui nici nu prea are nevoie să fie ațîțată. « Nu-mi trebuie nici un excitant, spune el, mă înfierbînt eu însumi. » Cézanne își tratează acum portretele cu aceeași obiectivitate pe care o pune în naturile moarte; de altminteri, în ochii săi de pictor, tocmai de asta sînt bune modelele: un chip omenesc e tot așa de interesant ca un măr; un chip omenesc oferă același prilej de a pătrunde tainele naturii.

Ziarul *La Marseillaise* nu se prea vinde. Zola, care-i prevede dispariția apropiată, își pune în cap să ajungă subprefect la Aix. Încearcă tot felul de demersuri în acest scop. Din nenorocire, administrația prefectorală

e tot aşa de încurcată ca şi administraţia militară. Nu se ştie prea bine cine îl numise pe actualul subprefect din Aix. Zorit de nevoi, Zola îşi pierde răbdarea. La 12 decem- brie, lăsîndu-o pe mama sa cu Gabrielle la Marsilia, pleacă spre Bordeaux, unde se refugiase guvernul apărării naţionale, pentru a obţine numirea. Îşi pierde timpul acolo, bătînd pe la toate uşile. În sfîrşit, la 19 decembrie, reuşeşte să devină secretarul unuia dintre miniştri, Glais-Bizoin, pe care-l cunoscuse odinioară în redacţia ziarului *La Tribune*. Liniştit în ce priveşte viitorul apro- piat, Zola priveşte cu optimism spre zilele care vor veni după război. « Cu puţină dibăcie, îi scrie la 22 decembrie lui Marius Roux, ne vom putea face o intrare triumfală. »

În acest timp, războiul continuă. Trupele generalului Chanzy luptă cu o îndîrjire deznădăjduită pe malurile rîului Loire. La 27 decembrie, prusacii încep să bom- bardeze Parisul înfometat, unde Hugo, întors din exil, îşi joacă olimpic rolul său de Poet şi rimează versurile sonore ale volumului *Anul cumplit*:

« La judecată-i veacul şi martor îi sînt eu. »

Plouă. Ninge. E un frig de crapă pietrele. Peste tot: în sud ca şi nord, la Aix ca şi la Paris. La Estaque marea e cenuşie, agitată, cerul acoperit, pînă şi stîncile au dis- părut sub un strat de zăpadă murdară, sumbră, gălbuie. Şi peste tot, mobilizarea continuă. Un ordin de chemare i-a fost trimis şi lui Cézanne.

Cézanne nici nu s-a gîndit să răspundă. În ultimele săptămîni, se arătase mereu prin Aix. Unii trăncănesc pe socoteala lui. Sînt şi invidioşi care se miră că fiul bancherului nu-şi face datoria ostăşească. Trimişi după dînsul, jandarmii se prezintă la Jas de Bouffan pentru a-l înrola: « A plecat de două-trei zile, le răspunde prudent mama. Cînd voi şti unde e, vă voi înştiinţa ». Dar cum Cézanne, nepăsător, n-a ascuns nimănui în timpul trecerilor sale prin Aix că se află la Estaque, autorităţile îl dibuiesc repede. Cu acelaşi prilej, « turnă- torii », neştiind prea bine care e situaţia militară a lui Zola şi nici că plecase din Estaque, îl pîrăsc şi pe el. La 2 ianuarie, tatăl lui Marius Roux surprinde într-o cafenea discuţia unor soldaţi din garda mobilă; sînt

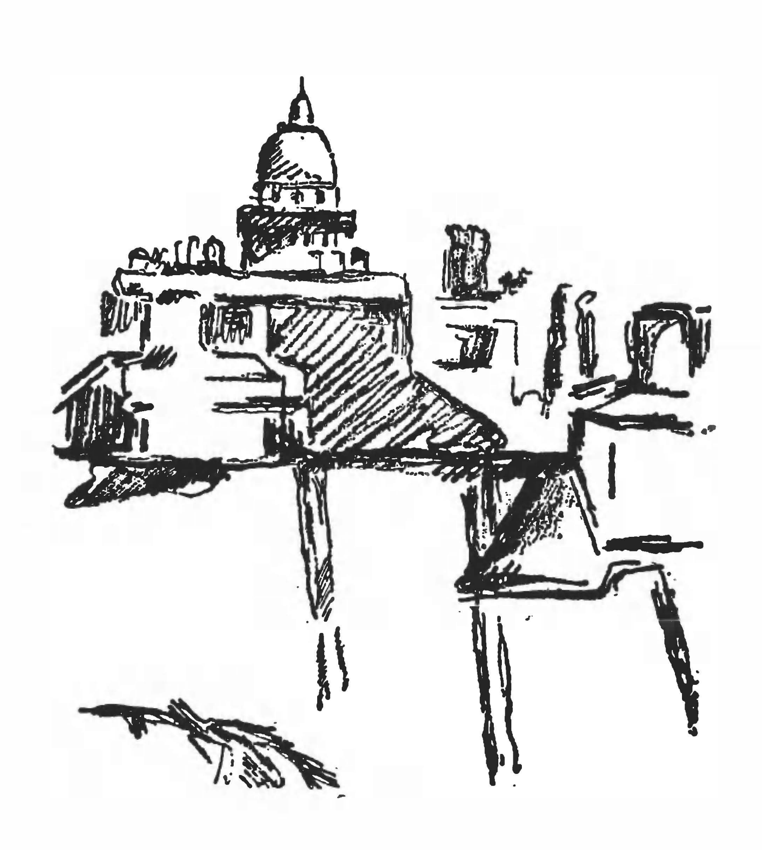
patru şi împreună cu caporalul primiseră ordin să-i caute pe nesupuşi în împrejurimile Marsiliei; printre alte nume, ostaşul pomeneşte de Cézanne şi de Zola.

Ce se alege din această expediţie împotriva nesupuşilor la încorporare? Poate că Baille şi Valabrègue fac şi ei ce pot în consiliul de recensămînt, pentru a-şi scăpa prietenii. Poate că, la urma urmei, nici soldaţii gărzii mobile nu pun, ca să-l prindă pe Cézanne, mai multă rîvnă decît Cézanne ca să se ascundă. Căci, Cézanne nu se ascunde de fel. Războiul, mobilizarea, toate acestea sînt în ochii lui nişte lucruri cu totul ireale. Pînă şi iarna de care se plînge toată lumea, nu e pentru el decît pretextul unor noi studii. Pictează cercetînd natura, punîndu-şi probleme peste probleme, sfîşiat de tendinţele contradictorii ale celor două fiinţe vrăjmaşe ce se înfruntă în el, una plină de foc şi de imaginaţie, exasperată şi lirică, pe care instinctul său o poartă într-o lume răscolită de marile furtuni ale dorinţei şi cealaltă făptură, numai raţiune şi rigoare, care înţelege să supună la legea inteligenţei sale haosul lucrurilor şi exuberanţa lor nestăvilită.

Cu voinţă înverşunată, Cézanne ar fi vrut să împace ceea ce nu se poate împăca, să unească instinctul cu raţiunea, să le topească într-o singură şi unică realitate. În aceste zile de sfîrşit de ianuarie şi început de februarie, cînd începe dezgheţul, pictează *Zăpada se topeşte la Estaque*, o pînză în care, sub un cer de furtună, pinii se îndîrjesc, opintindu-se ca nişte animale întărîtate, vrînd parcă să ţină piept avalanşei albe. De un realism viguros, opera exprimă în aceeaşi măsură şi universul intim al creatorului ei, dezvăluind deopotrivă ardoarea impetuoasă a pictorului şi realitatea nemişcată pe care voise s-o copieze. Dar ajunge oare atît? Vehemenţa nu înseamnă forţă. Cîte mijloace îi mai lipsesc încă lui Cézanne! Ar fi trebuit să cunoască unele procedee, să stăpînească în chip desăvîrşit o tehnică de care, în mare parte, habar n-avea; să se supună unei discipline riguroase şi, ţinînd în frîu puterea explozivă a temperamentului său, s-o poată folosi la îndeplinirea unei opere pline de pasiune în seninătatea ei, calmă şi suverană ca o victorie înaripată.

Înfrîngere în jurul oraşului Mans, înfrîngere la Saint-Quentin, înfrîngere pe rîul Doubs. La 28 ianuarie,

Parisul capitulează. Franța pierduse războiul. Cei din garda mobilă nu vor mai veni să-l deranjeze pe Cézanne. Spălat de zăpadă, tîrgul Estaque renaște. Strălucesc iar acoperișurile de țiglă roșie și stîncile și pinii, și lacul aidoma mării; o, tulburătoare frumusețe a lucrurilor! Cézanne pictează.

Mai. De la 14 martie, Zola e din nou la Paris, în locuința sa din Batignolles, care fusese cîtva timp ocupată de niște refugiați. La Bordeaux, după ce se zbătuse zădarnic să obțină o altă subprefectură, în locul aceleia din Aix, își reluase munca de ziarist, apoi s-a întors la Paris. La 18 martie *Le Siècle* reîncepuse să publice în foileton *Izbînda familiei Rougon* al cărui manuscris unic Zola se temuse la un moment dat să nu se fi pierdut. În aceeași zi de 18 martie, izbucnește, vai, insurecția Comunei.

Mai bine de două luni, Zola trăise la Paris o existenţă tulburată, în bubuitul tunurilor; de două ori fusese arestat: prima dată de răsculaţi, a doua oară de guvernamentali. În primejdie de a fi arestat a treia oară ca ostatec, reuşise să fugă la Bonnières, unde aşteaptă să ia sfîrşit zilele acelea de groază. Înăbuşind în sînge insurecţia, trupele guvernamentale au biruit Comuna la 21 mai. Zola se întoarce nerăbdător să lucreze, să publice, cu o ambiţie sporită. « Noi sîntem scriitorii de mîine », afirmă el. Dar Cézanne? Unde e Cézanne? Zola nu mai are ştiri de la el de luni de zile. Alexis, trebuind să plece în Sud, e rugat de Zola să afle pe unde le-o fi prietenul.

Alexis se duce la Estaque. Nici urmă de Cézanne. Ar fi plecat la Lyon, după spusele proprietarului, « ca să aştepte acolo, pînă ce Parisul va înceta să mai fumege ». Povești! Zola îi dă zor lui Alexis să întrebe de Cézanne la Jas de Bouffan. În sfîrşit, pe la începutul lui iulie, legătura dintre dînșii e restabilită. La 4 iulie, Zola îi scrie lui Cézanne: « Azi mă văd iar stînd liniştit la Batignolles, trezit parcă dintr-un vis urît ... Niciodată n-am avut mai multe speranţe, nici mai multă poftă de lucru. Parisul renaşte. Așa cum ţi-am spus-o deseori, domnia noastră se apropie. Romanul meu *Izbînda familiei Rougon* se află sub tipar. Nici nu-ţi poţi închipui plăcerea pe care o simt făcîndu-mi corecturile. Mi-e oarecum necaz că nu toţi imbecilii au murit, dar mă consolez cu gîndul că nici unul dintre noi n-a dispărut. Putem continua bătălia. »

Domnia noastră care se apropie! Cézanne dă din umeri. Oricum, va trebui să se întoarcă şi el în curînd la Paris. Doar să mai lucreze niţel, în această prea frumoasă vară a anului 1871, la un peisaj care nu-i iese tocmai bine, şi îşi va face bagajele. Prea a trecut mult de cînd nu mai văzuse Luvrul.

PARTEA A TREIA

PICTORUL BATJOCORIT

1872—1882

I MALURILE RÎULUI OISE

Taina celor puternici este de a se constrînge mereu.

BARRÈS

Întorşi la Paris, Cézanne şi Hortense se stabilesc într-un imobil de pe rue de Chevreuse, la numărul 5, unde locuieşte şi Solari.

Capitala îşi oblojeşte rănile lăsate de cele două asedii. Solari, care în timpul Comunei participase alături de Courbet la doborîrea coloanei Vendôme, lucrează acum la refacerea Luvrului. Cît ţinuse războiul, pictorii grupului din Batignolles au cunoscut destine foarte diferite. Împotriva celor afirmate de Zola, în scrisoarea sa către Cézanne, unul dintre ei, şi nu dintre cei mai puţin talentaţi murise, Bazille, care, angajîndu-se în regimentul 3 de zuavi, fusese ucis cu un an în urmă, la 21 noiembrie, în atacul de la Beuane-la-Rolande. Guillemet servise în garda mobilă. Renoir, mobilizat la cuirasieri, îngrijise caii — o sarcină cam înfricoşătoare pentru el — mai întîi la Bordeaux, apoi la Tarbes. Manet, după 4 septembrie*, se angajase în artilerie: ofiţer de stat-major, se pomenise — grozăvie! — sub ordinele colonelului Meissonier, care nu uita, pare-se, nici ca militar repulsiile sale de pictor, şi nu-l cruţa, spun unii, pe subordonatul său de misiunile cele mai primejdioase. Patriotismul nu-i înflăcărase însă la fel pe

* Adică după prăbuşirea regimului imperial şi proclamarea Republicii (N.T.)

toți pictorii grupului din Batignolles. Ca și Cézanne la Estaque, Monet se refugiase la Londra. Dăduse acolo peste Daubigny și Pissarro și-l cunoscu pe negustorul de tablouri Durand-Ruel, care arăta mare interes pentru noua pictură.

Începuseră să se întîlnească iar la Guerbois, dar mulți pictori ai grupului lor plecaseră din Paris. Absorbit de romanul său *Familia Rougon-Macquart*, Zola apare din ce în ce mai rar pe acolo. Cézanne nu vine, ca să zicem așa, niciodată.

De altfel, pare că vrea să se țină de o parte. E ciufut, morocănos și nu prea caută să întîlnească lume. Abia dacă-l vede pe Zola. Poate că întorsătura pe care o luase viața lui intimă are o înrîurire asupra stării sale sufletești de atunci. De mai multe luni, Hortense e însărcinată; iată-l legat. Legat! Dorise oare cu adevărat căsnicia asta? Aproape fără ca el să-și dea seama, lucrurile se încurcaseră de la sine. « E îngrozitoare viața! » Cézanne îi seamănă în această privință lui Zola: și el « e dintre aceia care nu au curajul să rupă o legătură », și el e dintre aceia pentru care, cu sau fără voie, prima femeie iubită va fi femeia iubită pentru totdeauna. Dar, spre deosebire de Zola, care scoate de aici o filozofie ideală și un principiu de viață, Cézanne nu-și acceptă soarta decît pentru că n-are încotro; și bombăne, iritat, nemulțumit de ceilalți și de el însuși.

Într-o zi de decembrie, Solari aude un zgomot de mobile rostogolite pe scară. E Cézanne, care se muta fără de veste, ducîndu-se să caute aiurea o tihnă iluzorie. Solari, bineînțeles, nu se arată — « de frică, îi spune el glumind lui Zola, să nu-i tulbur pe ăi de se mutau ».

Cézanne se instalase pe rue de Jussieu, la numărul 45. Locuiește într-un mic apartament de la etajul doi, ale cărui ferestre dau spre hala de vinuri. Locul nu era dintre cele tocmai liniștite.

Decum se crapă de ziuă, începe o larmă de butoaie rostogolite. Lui Cézanne nu-i pasă. El lucrează. Din apartamentul său, pictează o priveliște spre hala de vinuri, un studiu remarcabil, puternic construit, dar a cărui tonalitate aproape uniformă de griuri și de brunuri, precum și desenul de o expresivitate brutală arată răspicat cît de cătrănit și de frămîntat era Cézanne în clipele acelea.

La începutul noului an — 1872 — la 4 ianuarie, Hortense aduce pe lume un băiețel, pe care tatăl său îl recunoaşte şi-l declară la primăria arondismentului V, sub numele de Paul. Puțin după asta, în februarie, Achile Emperaire vine să aducă o uşoară schimbare în existența lui Cézanne. Vrînd să-şi încerce încă o dată norocul la Paris, piticul îi ceruse să-l găzduiască. Foarte îndatoritor, Cézanne îi oferă lui Emperaire să împartă împreună « colțişorul » său.

La sosirea sa din Aix, pictorul de nuduri trage de-a dreptul în rue de Jussieu. O locuință strîmtă, un copil care țipă, şi pe deasupra mai venise şi el: Cézanne nu întîrzie să se căiască de mărinimia lui. Cît despre Emperaire, nici el nu se arată prea încîntat. Socoate că Cézanne « stă destul de prost »; afară de asta hărmălaia din hala de vinuri — « un tărăboi să scoale şi morții » — i se pare de nesuferit. Emperaire, căruia nici o ocară nu-i în stare să-i clatine încrederea în geniul său, vrea cu orice preț să-şi impună pictura, să dea gata « mărimile lumii », să învingă acest « monstru »: arta burgheză; Salonul e pentru el Pămîntul Făgăduinței. Se gîndeşte însă, că pentru a ajunge acolo, nu trebuie să se dea în lături de la nici un demers. Face vizite peste vizite, bate la toate uşile ministerelor, nu slăbeşte de loc persoanele mai mult sau mai puțin sus-puse, fie că le cunoaşte sau nu. Ideile cele mai năstruşnice îi încolțesc în minte. Are de gînd să meargă să-l vadă pe Hugo, « Marele Victor », « marele poet al Revoluției » pentru a-i arăta schițele sale şi « a-i cere să aleagă două din ele pentru Salon ». Nu se teme de nimic şi de nimeni. « Vederea uriaşului nu mă înspăimîntă » spune el, vorbind despre Hugo.

În orice alte împrejurări, această naivă încredere în sine, exprimată în fraze umflate, l-ar fi amuzat poate pe Cézanne. Acum însă, îl scoate din sărite şi, foarte curînd, inevitabilul se produce: traiul în comun se dovedeşte a fi imposibil. Emperaire sosise la Paris în ziua de 18 februarie; o lună mai tîrziu, părăseşte locuința de pe rue de Jussieu. « Plec de la Cézanne, le scrie unor prieteni. N-am încotro, oricare altul ar fi făcut la fel. L-am găsit părăsit de toți. Nu mai are nici un prieten inteligent sau afectuos. Zola, Solari, ca să nu mai vorbesc de atîția alții, toți l-au părăsit ». Cézanne? « Cel mai curios specimen, pe care ți-l poți închipui, » « un

adevărat monstru (în înțelesul științific al cuvîntului) ». Emperaire nu poate s-o rupă însă definitiv cu Cézanne, căci răspunsul în privința tablourilor trimise Salonului trebuie să-i vină în rue de Jussieu. Cézanne pare să nu se sinchisească de Salonul din acest an. În conflict cu el însuși, frămîntat de arta lui în plină creștere, e prea absorbit de gîndurile care nu-i mai dau pace pentru a se mai gîndi să prezinte ceva juriului.

De altfel, nu e singurul în această situație. Monet, Pissarro, Sisley, cărora Durand-Ruel le cumpăra pînzele, și care din această cauză arată mai puțin interes bătăliei de la Salon, s-au ținut și ei de o parte. Cu toate astea, mai toți pictorii își pun mari speranțe în acest prim Salon al celei de a Treia Republici, gîndind că schimbarea regimului va aduce o schimbare și în obiceiurile juriului.

Dacă ar fi cerut părerea lui Zola, acesta le-ar fi spulberat iluziile. Într-adevăr, în toamna trecută, procurorul Republicii l-a chemat pentru a-l ruga să întrerupă publicarea în foiletonul ziarului *La Cloche* a celui de-al doilea volum din ciclul său de romane, *Goana după avere*, acuzat de imoralitate; în caz contrariu, gazeta urma să fie trimisă în judecată. Regimurile trec, conformismul rămîne. La rîndul lor, și pictorii aveau să-și dea seama de asta. Juriul celei de-a Treia Republici nu arată mai multă înțelegere decît juriul celui de-al Doilea Imperiu. Ba și mai rău, socoate subversive noile încercări; tot ce nu e pictură strict academică e în ochii lui și ai publicului pictură à la Courbet, pictură de comunarzi, o pictură suspectă, primejdioasă, amenințînd ordinea socială *. Nemulțumiții cer un Salon al Refuzaților, dar fără mai mult succes ca pe vremea cînd domnea domnul de Nieuwerkerke.

Înainte de război, Pissarro locuia la Louveciennes, aproape de apeductul Marly. În timpul ostilităților, prusacii i-au prădat casa, pe care o transformaseră în abator, servindu-se de pînzele lăsate acolo de pictor, ca de șorțuri de măcelar. Întors de la Londra, Pissarro

* În timpul Comunei, Courbet, în calitate de președinte al Federației Artiștilor, se grăbise să suprime Școala de belle-arte și Academia de belle-arte (N.A.)

hotărî să se stabilească în altă localitate. De cîțiva ani, valea rîului Oise, cu apele sale, cu iarba ei grasă, cu frunzișul, cu livezile și cu cerul ei umed îl atrăgea. Ținutul e bogat în teme de tot felul pentru un pictor în aer liber. De altminteri, Daubigny e de multă vreme stabilit aici. Pissarro sfîrșise prin a alege Pontoise și se instalase în acest orășel pe rue de l'Hermitage, la numărul 26.

Adept hotărît al lucrului în aer liber, eliminînd fără șovăire din paleta sa « negrul, bitumul, tera de Siena și ocrurile », Pissarro încearcă să-și convingă prietenii de foloasele pe care le vor avea negreșit dintr-un contact strîns cu natura. Tot așa de convins ca în primele zile de talentul lui Cézanne, îi dă zor să vină după dînsul la Pontoise.

Cézanne are o mare stimă pentru Pissarro. Mai presus de toate, îi apreciază echilibrul, bunul simț, — aceste virtuți de care el însuși e lipsit în chip așa de straniu. Dar nu prețuiește mai puțin bunăvoința plină de tact a lui Pissarro; vorba și purtarea sa cumpătată îl liniștesc. Acum, cu fiul său abia născut, copilul acesta de cîteva luni, nici gînd să se întoarcă la Aix. Pe de altă parte, Pissarro n-ar fi oare tocmai omul cel mai indicat să-l ajute cu sfaturile lui în anevoioasa evoluție a picturii sale de azi? Există în Pissarro o supunere față de natură, care-l încîntă pe Cézanne. Măsurînd calea străbătută pînă acum, Cézanne își dă bine seama că trebuie să depășească stadiul la care a ajuns. Asta era și nu putea fi altceva decît o etapă. Trebuie să-și mai învingă pornirile, să se constrîngă la mai multă obiectivitate. Pentru asta, îi lipsește tehnica, meșteșugul; le va învăța de la Pissarro.

Împreună cu Hortense și cu fiul său, Cézanne sosește în plină vară la Pontoise; trage în mahalaua Saint-Ouen-l'Aumône de la marginea tîrgului, la hanul « Cerbul cel Mare » de pe strada Basse, la numărul 59. Cézanne găsește la Pontoise o atmosferă dintre cele mai prielnice. Pissarro, care trecuse de patruzeci de ani, joacă pe lîngă el rolul prietenului mai mare (Cézanne are acum treizeci și trei de ani) — dar e un prieten mai mare, îndatoritor și grijuliu. Pissarro înțelege admirabil caracterul prietenului său și se pricepe de minune să ușureze raporturile dintre ei. Nu are de loc nevoie să

se silească la aceasta; modestia şi bunătatea sa naturală îi vor fi de ajuns pentru a dezarma susceptibilitatea bănuitoare a pictorului din Aix.

Cézanne se simte bine în căsuţa simplă de pe rue de l'Hermitage, unde îşi vede de gospodărie, tăcută şi la fel de binevoitoare, doamna Pissarro.

Doi sau trei alţi pictori care cutreieră locurile acelea alcătuiesc împreună cu Pissarro şi Cézanne un mic grup de prieteni. Se află acolo un anume Béliard, tînărul Victor Vignon şi, mai rar, Guillaumin care, nemaivrînd să facă foame, intrase din nou slujbaş într-o administraţie, la serviciul de Poduri şi Şosele al oraşului Paris. Împrejurimile de la Pontoise, peisajele calme şi strălucitoare ale ţinutului Vexin, atît de deosebite de frămîntata natură provensală, îl liniştesc şi pe Cézanne. Cu sufletul împăcat, îşi pune şevaletul alături de cel al lui Pissarro şi lucrează ascultînd sfaturile pe care i le dă prietenul său.

Pentru gustul lui Pissarro, paleta lui Cézanne e prea sumbră. « Nu pictăm niciodată în culori îndeajuns de luminoase », observase cu mult înainte Daubigny. « Nu picta niciodată decît cu cele trei culori primare şi derivatele lor imediate » îi spune Pissarro lui Cézanne.* Pissarro îşi lucrează pînzele prin tuşe mici, ca să dea culorii întreaga ei forţă şi să comunice obiectelor reprezentate vibraţia aerului şi a luminii. Căci obiectele fac parte din atmosfera luminoasă în care se scaldă; culoarea lor proprie, altminteri spus « tonul local » e modificat de lumină. Mii de reflexe joacă pe obiecte. Mii de reflexe colorează de asemenea umbrele, care nu sînt niciodată negre. În lumină, de altfel, formele apar diluate. Natura, aşa cum o vede ochiul, nu e decît o aparenţă, dar tocmai această aparenţă trebuie fixată. Numai aici e adevărul. Pissarro îl îndeamnă pe Cézanne să se aşeze în faţa unui

---

* Mai e nevoie să amintim că se numesc culori primare culorile care nu pot fi descompuse, galbenul, roşul şi albastrul? Culorile numite *binare* sînt culorile obţinute prin amestecul a două culori primare, cum ar fi oranjul (roşu şi galben), verdele (galben şi albastru), violetul (roşu şi albastru). Acordurile de ton cele mai puternice rezultă din juxtapunerea unei culori primare şi a culorii binare în compoziţia căreia culoarea primară nu intervine: albastrul şi oranjul, roşul şi verdele, galbenul şi violetul. Aceste culori se numesc *complementare.* Amestecul în cantităţi egale a culorilor complementare produce griuri neutre; în cantităţi inegale, produce tonuri *rupte* (N.A.)

peisaj şi să redea pur şi simplu, în chipul cel mai banal, ceea ce vede, să traducă senzaţiile retinei fără a căuta să le interpreteze în vreo manieră oarecare; îl îndeamnă să evadeze din « eul » său, pentru a nu mai fi decît un observator atent, scrupulos, al realităţii exterioare.

Cézanne ascultă, îşi dă silinţa să facă aşa, încredinţat că metoda e cum nu se poate mai bună. E atît de convins de asta, încît nu ezită să copieze o pînză de Pissarro înfăţişînd un peisaj de la Louveciennes, pentru a pătrunde mai bine tehnica la care îl îndeamnă prietenul său. Nici o altă tehnică nu i-ar fi convenit mai bine acum; nici una n-ar fi fost mai potrivită pentru a-i permite să-şi atingă ţelul rîvnit: acela de a-şi stăpîni forţele interioare. Dacă într-adevăr nu există decît « temperamentul » *id est** forţa iniţială, care poate să ducă pe cineva la ţinta dorită, Cézanne mai ştia acum că orice forţă nestăpînită e o forţă zadarnică, o energie irosită; o forţă reală este o forţă disciplinată.

Totuşi, Cézanne nu se supune decît cu greu acestei munci migăloase de analiză pe care i-o recomandă Pissarro. Fără să vrea, se lasă dus de temperament. În timp ce Pissarro, mai curînd un muncitor conştiincios decît o personalitate artistică bogată, nu trebuie să-şi dea nici o osteneală pentru a rămîne obiectiv în faţa naturii, în timp ce Pissarro îşi « atinge » uşor pînza cu pensula, el, Cézanne, se pomeneşte mereu « aruncînd » culorile nervos, în tuşe grase. Se înverşunează totuşi, silindu-se să înlăture din el pe acela ce fusese înainte. Pissarro e sigur de asta; o şi scrie de altminteri, lui Guillemet: Cézanne « va uimi pe mulţi artişti care s-au cam grăbit să-l condamne ».

Pissarro nu e singurul de această părere. Nu departe de Pontoise, la Auvers-sur-Oise, se aşezase, chiar în anul acela, un om ciudat, un medic, doctorul Paul-Ferdinand Gachet. Cam de aceeaşi vîrstă cu Pissarro, doctorul Gachet are patruzeci şi patru de ani. Practică medicina la Paris pe rue du Faubourg-Saint-Denis unde, pînă în ultima vreme, îşi avea locuinţa. Dar motive familiale l-au silit să-şi caute o casă la ţară; se căsătorise cu puţin înainte de război, în 1868, şi tînăra lui soţie, mamă a unei fetiţe de trei ani şi care aşteaptă din nou un copil,

* adică (N.T.)

e atinsă de ftizie. Așadar, în luna aprilie a anului trecut, doctorul Gachet cumpărase, în Auvers, pe rue des Vessenots, o casă mare cu două etaje, un fost pension de fete, cu o vastă grădină terasată, și de atunci își împarte timpul între capitală și malurile rîului Oise. Personajul nu e lipsit de originalitate. Îmbrăcămintea lui pare stranie. Îl vezi umblînd prin Auvers în mantaua sa albastră de ofițer sanitar de la 1870; vara poartă o șapcă albă, iarna o căciuliță de blană. Își vopsește părul în galben, iar în zilele cu soare se plimbă sub o umbrelă albă, căptușită cu verde. De un nonconformism absolut, doctorul Gachet — dornic de a fi la curent cu toate — manifestă ideile cele mai eretice, cele mai puțin admise. E liber-cugetător și socialist; practică în medicină homeopatia (pe atunci la începuturile ei), se interesează de asemenea de frenologie și chiromanție.

Încă din tinerețe, îl preocupase pictura. Pictează și face gravură, se vîră pe cît poate printre artiști. De altfel, pretinde că el însuși se trage din pictorul flamand Jean de Mabuse. Legase prietenie cu Daubigny, care și el locuiește la Auvers, ca și cu Daumier, retras, pe jumătate orb, în localitatea vecină Valmondois. Firește, în pictură, ca și în oricare alt domeniu, preferințele doctorului Gachet merg spre tot ce e nou și revoluționar. Îl admiră pe Courbet; frecventează cafenelele unde se naște arta viitoare; îi cunoaște și-i prețuiește pe Manet, Monet, Renoir și Degas și, bineînțeles, pe Pissarro. Omul e plin de rîvnă, de vioiciune, de entuziasm. Crede în viitorul mai bun al omenirii și, filantrop, îngrijește într-ascuns bolnavii săraci din comună. La fel, adună de pe drumuri toate animalele de pripas și trăiește în mijlocul pisicilor și cîinilor. La Pissarro l-a întîlnit pe Cézanne și i-a văzut pînzele. Pentru el, nu încape îndoială că Cézanne e un pictor din seminția celor mari. De aceea, ca întotdeauna dornic de a pătrunde în intimitatea unui artist de talent, îl îndeamnă să se instaleze la Auvers, unde va putea închiria o căsuță și se va simți mai bine ca la Pontoise, într-o odaie de hotel.

Atras de propunere, în toamnă, Cézanne se mută la Auvers. Locuiește acolo, la cîțiva pași de familia Gachet, cu care se înțelege cum nu se poate mai bine. Doctorul Gachet e o fire foarte impulsivă, dar Pissarro l-a făcut

atent că, dacă vrea să păstreze relații bune cu pictorul, trebuie să-l menajeze, să evite discuțiile, să se ferească de a rosti anumite cuvinte, să nu caute a-i impune prezența sa, să nu-i dea, mai ales, nici un prilej care să trezească în Cézanne bănuiala că vrea cineva « să pună șaua pe el », și totodată să țină seama de groaza lui de a simți o mînă străină pe dînsul, deci, să nu-l atingă nici măcar în treacăt; și doctorul Gachet are într-adevăr grijă să urmeze întocmai sfaturile acestea.
Admirația neîndoielnică pe care doctorul și-o exprimă pentru pînzele lui, îl face pînă la urmă pe Cézanne să-și recapete încrederea. Se simte bine. Pentru prima oară se află într-un mediu care vădește un interes pasionat pentru lucrările lui. La drept vorbind, cine, în afară de Marion, îl luase cu adevărat în seamă pînă atunci? Aici Pissarro și Gachet îi arată o grijă neobosită. Criticul Duret, căruia Zola, cu doi sau trei ani în urmă, refuzase să-i comunice adresa lui Cézanne, îi scrie în decembrie lui Pissarro că, dacă lucrul e posibil, « ar fi bucuros să vadă ceva de Cézanne, căci în pictură, el caută mai mult ca oricînd „oile cu cinci picioare"»; și Pissarro îi răspunde îndată: « Din moment ce căutați oi cu cinci picioare, Cézanne va putea să vă satisfacă, căci are niște studii foarte ciudate și văzute într-o manieră unică. » Pînă și Daubigny, întorcîndu-se o dată de pe malurile rîului Oise, unde îl surprinsese pe Cézanne pictînd, exclamă: « Am văzut o schiță extraordinară; e de un tînăr, un necunoscut: un oarecare Cézanne! ». De altfel, pentru toți vremurile se arată prielnice. La începutul lui 1873, unele pînze ale lui Pissarro ating la Paris, în sălile de licitație, prețuri destul de mari; se oferă pînă la nouă sute cincizeci de franci pe una din ele. « Începem să ne croim un drum » îi spune Pissarro lui Duret.
Cézanne se simte bine. Ținutul Auvers îi place. Locul — asta-i însușirea lui cea mai de seamă — e foarte liniștit. Casele, multe acoperite cu paie, se înșiră în vale, la marginea pășunilor printre care curge rîul Oise, ascuns în spatele unui pîlc de plopi, sau se înalță pe coastele dealului, în mijlocul livezilor, de-a lungul unor drumuri strîmte și pietroase. Cézanne își înfrînează nerăbdarea; în fața pînzei nu mai e decît ochi. Cu uimire și încîntare, descoperă bogăția naturii, minunată pentru cel ce știe s-o observe cu migală, cu dragoste. Lirism, confe-

siuni grandilocvente, ce vorbe goale! Cézanne nu mai caută efectele acelea violente, puțin cam naive, prin care își exploata cu o strălucire facilă senzațiile. Absorbit în contemplarea « motivului », încearcă să-i pătrundă nuanțele nenumărate. Pentru această modestă cercetare a naturii, orice i se pare bun acuma, cel mai banal obiect, cel mai simplu peisaj. Dar, — miracol! — tocmai atunci cînd nu se mai vrea decît un interpret, un slujitor al naturii, se definește pe el însuși cu mai multă plenitudine ca oricînd. Dacă, în fața pînzei, el devine peisaj, peisajul pe pînza lui devine Cézanne. Descoperind bogăția lumii, descoperă propria sa bogăție și amîndouă se contopesc în același tot. Minunată unitate, al cărei limbaj este culoarea.

Răbdător, Cézanne îi învață alfabetul. Răbdător, limpezindu-și acuitatea vizuală, Cézanne pătrunde în edificiul complex al culorilor, pe care i-l oferă lumea. Zile senine, aceste zile din 1873 petrecute la Auvers-sur-Oise. Cézanne își înfige șevaletul în fața caselor acoperite cu paie, în fața cîmpiilor, în fața drumurilor și pictează. Pictează casa doctorului Gachet, casa lui moș Lacroix, casa numită *a Spînzuratului*. El, care odinioară își mîzgălea pînzele furios, lucrează acum pe îndelete, ordonat, îndîrjindu-se să redea cît mai exact ceea ce vede, punînd tușă după tușă cu o sîrguință gîndită migălos dinainte. Sarcina nu-i de loc ușoară pentru el. Niciodată mulțumit, mai îndreaptă ici, mai schimbă colo, împănînd pînza cu tușe suprapuse care o îngroașă, o acoperă cu o spuzeală de o infinită varietate de nuanțe, dîndu-i opulența caldă a unui smalț frumos. De fapt, nu socoate niciodată pînza terminată. Pe măsură ce pătrunde înăuntrul realității, realitatea aceasta i se arată, pe neașteptate, mai bogată decît o bănuise înainte și el își împinge mai departe căutările. Zi de zi, săptămînă de săptămînă, lună de lună, reia într-una lucrul la aceleași pînze, dornic să meargă ceva mai departe, mereu tot mai departe. « Lasă tabloul ăsta, Cézanne, e gata, nu te mai atinge de el » îi spune uneori doctorul Gachet, convins că tot retușîndu-și lucrarea, riscă s-o strice. De altfel, lumea se schimbă mereu în jurul pictorului; pomii, cerul și pămîntul iau altă înfățișare cu fiecare anotimp; și, prea îndelung elaborate, pînzele lui Cézanne reflectă această insensibilă schimbare la față a peisajului . . .

Relațiile lui Cézanne cu Gachet continuă fără nici un nor. Cézanne se duce deseori în rue des Vessenots, ca să picteze o natură moartă. Doctorul îi pune la dispoziție fructe, urcioare și căni de vin, faianțe italiene, pahare cu desen în pătrățele și fel de fel de obiecte. Pentru dînsul, doamna Gachet culege flori pe care pictorul le pune în vaze olandeze. Într-una din zile, doctorul Gachet discută cu Cézanne despre Manet și despre *Olympia* lui. Doctorul are pentru această pînză cea mai mare admirație. Oarecum necăjit de spusele doctorului, Cézanne își ia paleta și, pe loc, cu o uluitoare repeziciune așterne o replică la acea *Olympia modernă* pe care o mai pictase și cu trei ani în urmă. Atunci ratase într-o oarecare măsură tabloul, dar astăzi, întărit de străduințele răbdătoare la care se supusese, duce la capăt, sub ochii uimiți ai doctorului, o operă în culori strălucitoare, din tușe ușoare, fină și delicată în senzualitatea ei vaporoasă și străbătută de cea mai subtilă ironie. Medicul îl felicită, încîntat de acest exercițiu de înaltă virtuozitate.

Doctorul Gachet, care semnează lucrările sale artistice Van Ryssel (în flamandă « din Lille »), are pentru gravura în acvaforte, pe care o preferă picturii, o adevărată pasiune. O dată cu cumpărarea casei din Auvers, a putut să-și pună în execuție un proiect la care visa de multă vreme: de cum sosise acolo, își amenajase într-o șură un atelier de gravor, prevăzut cu tot materialul necesar. Doctorul Gachet însă nu se mulțumește să lucreze doar el în acvaforte. Nu lasă să-i scape nici un prilej pentru a face acestei arte o propagandă entuziastă. Cu el mai gravează cîteodată Guilluamin și mai ales Pissarro. Bineînțeles, ar fi vrut să-l aducă și pe Cézanne la acest mod de expresie. Îl îmbie și nu-l mai slăbește cu invitațiile și argumentele. Cézanne cedează în cele din urmă; reproduce mai întîi în cupru o *Priveliște a Senei* de Guillaumin, pe care o avea Gachet, apoi gravează un portret al lui Guillaumin însuși (*Guillaumin și spînzuratul*). Dar după alte trei încercări, Cézanne părăsește acest procedeu care, fără îndoială, nu-i convine de loc.

Doctorul Gachet nu-l încurajează pe Cézanne doar cu prietenia lui. Din cînd în cînd, îl mai ajută și bănește, cumpărîndu-i cîte o pînză. Desigur, nu-i dă pe ea un preț prea mare; banii aceștia îi prind însă bine lui

Cézanne, a cărui situație financiară nu este de loc strălucită. Nu are nici acum pentru a trăi — și a o întreține pe Hortense şi copilul — decît modesta pensie de holtei pe care i-o trimite tatăl său.

Văzîndu-l, cu pantofii săi mari, cu sarica de căruțaş, cu şapca veche sau cu pălăria de pai îngălbenit, nici nu ți-ar fi trecut prin minte că ai în față pe fiul unui bancher bogat. Ce-i drept, Cézanne nu se prea sinchiseşte de ținuta lui. În ciuda veşmintelor ponosite, sau aruncate pe dînsul alandala, nu e lipsit totuşi de o anumită prestanță. E înalt, bine înfipt pe picioarele subțiri, calcă sprinten şi-şi ține capul drept. O barbă mare, nepieptănată îi cotropeşte fața, dar în această față, ochii foarte vioi lucesc puternic.

Certitudinea pe care o are, în pofida veşnicelor nemulțumiri, de-a fi ajuns la adevărul artei sale, îl face să suporte fără a-şi pierde răbdarea neajunsurile existenței materiale şi chiar obligația, la care-l constrînge deseori modestia mijloacelor de trai, de-a economisi pînza şi culorile; de cele mai multe ori nici nu pictează pe pînză, ci pe carton obişnuit.

Prețuirea ce i-o arată Pissarro şi Gachet continuă să fie pentru Cézanne o puternică îmbărbătare. Cei doi nu încetează să-i dovedească stima lor. Lăsîndu-şi o notă neplătită la băcanul Rondès de pe rue de la Roche din Pontoise, Cézanne, strîmtorat, îi propune negustorului să-şi plătească datoria cu cîteva pînze. Neliniştit, Rondès, dă fuga să-l întrebe pe Gachet de valoarea acestei oferte neobişnuite. « Ia-i picturile, răspunse doctorul, astea vor ajunge la mare preț într-o zi. » Unul dintre institutorii şcolii de la Pontoise, unde învață fiii lui Pissarro, pe nume Rouleau, cumpără de asemenea la recomandarea lui Pissarro cîteva pînze de ale lui Cézanne. Mai mult încă decît Gachet, Pissarro e pentru dînsul — şi își dă foarte bine seama de asta — un adevărat tată: « Parcă-i bunul Dumnezeu », spune Cézanne cu recunoştință.

Nutrind idei socializante, Pissarro întreținuse înainte de război raporturi strînse cu un mărunt negustor de culori, Julien Tanguy, ale cărui opinii politice se înrudeau cu ale lui. Julien Tanguy, căruia cunoscuții îi spun familiar moş Tanguy, e un breton de vreo 50 de ani. Făcînd parte dintr-o familie de țesători foarte săraci

de prin împrejurimile orașului Saint-Brieuc, fusese mai întîi ghipsar; apoi se căsătorise cu o cîrnățăreasă și o bucată de vreme vîndu cîrnăciori de porc.
Cu zece ani înainte de război, venise la Paris unde, după ce fusese slujbaș la Compania de Vest, intrase în 1865 ca preparator de culori într-o întreprindere foarte renumită, casa Edouard de pe strada Clauzel. Mai tîrziu, își încropise un atelier pe socoteala lui și, pregătind singur culorile, se ducea să le vîndă ca ambulant, prin diversele locuri pe care începuseră să le frecventeze artiștii partizani ai picturii în aer liber, ca Monet sau Pissarro.
Așa îl cunoscu pe acesta din urmă. Evenimentele Comunei au luat, din nefericire, o întorsătură foarte rea pentru Tanguy. Nu se știe precis cum s-au petrecut lucrurile și nici el, fără îndoială, nu o știa. Sigur este că a fost făcut prizonier pe cînd lupta în rîndurile federaților*, că a fost expediat la Satory, adus în fața consiliului de război și osîndit. Deportat la Brest (scăpat ca prin urechile acului de plutonul de execuție) a mucezit acolo pînă mai lunile trecute cînd, grație unuia dintre compatrioții săi, un pictor academic Jobbé-Duval, care făcea parte din Consiliul Municipal al Parisului, putuse să obțină liberarea și să se întoarcă în capitală, unde se apucă de vechea sa meserie. Deoarece casa Edouard se mutase tocmai atunci din strada Clauzel, Tanguy profită de ocazie și deschide o prăvălie pe aceeași stradă, la numărul 14. Pissarro îl ajută să-și refacă clientela și-l pune în legătură cu Cézanne.
Pictorul și negustorul se au numaidecît ca frații. Operele lui Cézanne îl cuceresc pe moș Tanguy; îl emoționează originalitatea, noutatea lor, factura atît de diferită de a lucrărilor admise în mod obișnuit de cercurile oficiale — pe scurt, ele îi trezesc pe dată simpatia prin caracterul lor revoluționar. Moș Tanguy e cel mai cumsecade om de pe pămînt. Sub înfățișarea lui ștearsă și cam necioplită, — trup îndesat și greoi, fața lată, mîinile mari — ascunde un suflet blajin și săritor, care se reflectă în ochii lui albaștri și naivi. E oricînd gata să-și ajute un prieten, oricînd gata să dea pe datorie unui pictor fără bani, și apoi să prelungească la infinit această datorie.

* Așa își spuneau comunarzii (N.T.)

În felul său, moș Tanguy e un stoic. « Un om care trăiește cu mai mult de cincizeci de centime pe zi, este o canalie » îi place să spună, frază care îl exprimă pe el însuși, cu bunătatea, dar și cu revolta lui. Căci, de cînd luptase printre comunarzi, de cînd dusese trai de ocnaș, moș Tanguy trecuse de partea revoluționarilor. Negustor de culori, el ajută pictorii pe care oficialitatea nu-i acceptă. Pictorii aceștia sînt pictorii săi. Ei fac o pictură clară; și el apără pictura clară. În revolta sa plină de naivitate și de duioșie, această pictură clară el o asociază revoluției. A ajuta la triumful ei înseamnă a grăbi venirea zilelor luminoase de mîine. De altfel, lui Tanguy îi place pictura aceasta clară; nu poate suferi « pictura posomorîtă », îndrăgită de burghezi.

Lui Cézanne, — *domnul Cézanne*, cum îi spune cu respect — Tanguy îi va furniza de acum încolo pînze și culori. Numai că, pictorul fiind veșnic strîmtorat, Tanguy va accepta de la el, în schimbul furniturilor, cîteva opere, pe care va încerca să le vîndă în dugheana lui din strada Clauzel. Cézanne e încîntat de aranjament. Bine ar fi dacă și ceilalți negustori ar dovedi același interes pentru pînzele sale! Ah! bine ar fi ca semnele prielnice care s-au arătat în acest an 1873 să nu fi fost zadarnice!

În cercurile pictorilor e fierbere mare. La Salonul din primăvara trecută, refuzații au fost cu duiumul. Printre ei însă, nu se prea aflau cei din grupul Batignolles. De fapt, Manet a fost aproape singurul care prezentase unele lucrări. Ceilalți, înțelegînd că juriul nu-și va schimba niciodată atitudinea, s-au abținut să trimită ceva. Succesul repurtat de Manet la Salon nu face de altminteri decît să-i întărească în această convingere. Căci dacă Manet triumfă, triumfă cu o pînză intitulată *Țapul cu bere*, care nu pare să vădească — departe de așa ceva — vreun progres față de pînzele sale anterioare. Influențat de Frans Hals, *Țapul cu bere* te face să exclami « parcă am mai văzut asta ». Manet triumfă, dar e un triumf de proastă calitate care dovedește îndeajuns că nu poți obține succese oficiale decît în schimbul unor concesii obligatorii, turnînd « apă în țapul tău cu bere ». Trebuie să încerci să te impui publicului într-alt loc decît la Salon. Azi, tinerii pictori încep să rețină atenția cîtorva amatori; unele din pînzele lor, vîndute la licitație,

ating prețuri destul de ridicate. De ce n-ar organiza propria lor expoziție?
Astfel, ar ajunge de-a dreptul sub ochii publicului care ar putea să-și dea seama de ceea ce urmăresc ei mult mai bine decît la Salon, unde pînzele lor, cînd au întîmplător norocul de-a fi primite, sînt împrăștiate în mijlocul atîtor tablouri care se bat cap în cap. Mai avuseseră această idee înainte de război, dar n-au putut s-o realizeze, lipsindu-le banii. Astăzi, împrejurările sînt altele. Trecuse timp de atunci. Cu orice preț, tinerii pictori trebuie să încerce să iasă din această izolare în care dictatura juriului amenință să-i țină la infinit. Se simt cu atît mai zoriți să-și încerce norocul, cu cît la începutul anului 1874, Durand-Ruel se vede silit să înceteze el însuși de a le mai cumpăra pînzele; nu poate să le plaseze decît cu greu, și ceea ce-i mai grav, mulți dintre colecționarii care îi erau clienți nu mai aveau încredere în el de cînd se interesa de unii ca Pissarro, Monet sau Sisley, convinși că și-a pierdut orice simț critic, dacă nu chiar și mințile. Pe deasupra, criza economică de care suferea Franța, după scurta perioadă de prosperitate de după război, vine să sporească dificultățile financiare, ca și grijile pictorilor privind ziua de mîine.
Alături de Monet și Degas, Pissarro era unul dintre artiștii care se zbăteau cel mai mult pentru ca proiectul acesta al expoziției să se înfăptuiască. Bineînțeles, e încredințat că Cézanne va participa — și că, cu acest prilej, talentul vădit al prietenului său se va impune în sfîrșit publicului care, pînă atunci nu putuse încă să-și dea seama de eforturile lui.

La Paris, Zola, pe care Cézanne nu-l întîlnise probabil decît întîmplător în ultimele luni, își continuă cu tenacitate redactarea volumelor din ciclul *Familia Rougon-Macquart*. Tenacitate meritorie, căci succesul nu prea pare să răsplătească, cel puțin deocamdată, dîrzenia lui de scriitor. Primele două volume ale seriei, *Izbînda familiei Rougon* și *Goana după avere* nu obținuseră nici măcar un succes de stimă; puține articole în presă, sau chiar de loc, iar vînzarea mai rău decît mediocră. Și, culmea ghinionului, editorul lui Zola dăduse faliment. Noul său editor, Charpentier, îi lansase cu cîteva

luni în urmă cel de-al treilea volum, *Pîntecul Parisului*, dar nici acesta nu e primit decît cu indiferență. Atîta pagubă! Zola continuă încăpățînat, metodic, fără a-și părăsi masa de lucru, mînat de o voință pe care nimic n-ar fi putut s-o mai slăbească.

În creuzetul uriașei sale creații, pe care o va duce al capăt oricare ar fi piedicile, aruncă tot ceea ce văzuse, trăise și învățase. Îl zugrăvise pe Solari în *Izbînda familiei Rougon*. În *Pîntecul Parisului* creionase, sub numele Claude Lantier, un portret sumar a lui Cézanne; simplă schiță a personajului pe care își propune să-l adîncească într-o zi, mai tîrziu, pentru ca, gîndind cu « o amară și sîngerîndă milă » la vechiul său prieten, la « falimentul geniului », să înfățișeze « zbuciumul groaznic al neputinței ».

II. PUBLICUL

Succesul este totul, monseniore şi totuşi ce dovedeşte succesul? Nimic... El depinde de loc, de timp, de împrejurări...

ELÉMIR BOURGES: *Păsările zboară şi Florile cad.*

În aşteptarea expoziţiei pe care au plănuit-o prietenii săi, Cézanne vine din nou la Paris şi se instalează într-o căsuţă cu două etaje, pe strada Vaugirard, la numărul 120. Curînd va trebui să se întoarcă la Aix, unde părinţii săi îl cheamă. În primăvara asta a anului 1874, se împlinesc trei ani de cînd părăsise Provenţa, şi această absenţă care se prelungeşte la nesfîrşit, trebuie pînă la urmă să-i pară suspectă bancherului. « V-am mai spus în privinţa asta, încearcă să explice Cézanne părinţilor săi, că îmi place să stau lîngă voi mai mult decît vă închipuiţi, dar că o dată ajuns la Aix, nu mai sînt liber, că atunci cînd doresc să mă întorc la Paris trebuie totdeauna să mă lupt ca să pot pleca; şi chiar dacă nu vă împotriviţi hotărît cînd vreau să plec, sînt totuşi foarte mîhnit de rezistenţa pe care o întîmpin din partea voastră. Aş dori mult să nu mi se mai îngrădească libertatea de a acţiona şi atunci cu dragă inimă m-aş grăbi să mă întorc. »

Oricare ar fi partea de adevăr cuprinsă în aceste afirmaţii, Cézanne ascunde, bineînţeles, motivul principal care-l ţine departe de Aix. Nu-i surîde nicidecum să-i lase singuri la Paris pe Hortense şi pe micul Paul, pentru care sentimentele sale paterne sînt din ce în ce mai

puternice. Pe de altă parte, să-i aducă în Provența, ar fi prea riscant. Şi aşa, amînă mereu pentru mai tîrziu plecarea, temîndu-se că la Aix ai lui îl vor reține prea mult; de aceea se plînge, de aceea pledează; va merge bucuros la Aix, dar va pleca de acolo cînd va vroi. Pînă una alta, ar fi dorit mult ca tatăl său să-şi desfacă mai larg băierile pungii şi să-i sporească pensia la două sute de franci pe lună, căci numai cu chiu cu vai poate face față nevoilor alor săi şi ale lui însuşi. « Asta îmi va permite, scria el cu şiretenie cam cusută cu ață albă, să mă stabilesc pentru o bucată de vreme la Aix şi mi-ar face mare plăcere să lucrez în sudul Franței, ale cărui priveliști oferă atîtea posibilități pentru pictura mea. Credeți-mă, stăruie el, îl rog pe tata să fie atît de bun şi să-mi împlinească această cerere: astfel voi putea, aşa gîndesc, să fac acolo studiile pe care țin să le urmez. »
Mulți prieteni ai lui Cézanne sînt şi mai săraci ca dînsul. Fără fondurile avansate de Degas, care are avere, şi de Henri Rouart, un inginer care se ocupă cu pictura, cine ştie, poate că expoziția n-ar mai fi avut loc. Ar fi fost greu, ce-i drept, să le ceri participanților o contribuție prea mare. Ah! expoziția asta, la cîte discuții nu dă naştere! Mai întîi, capul grupului, Manet, pentru care contează numai calea oficială a Salonului, refuză hotărît să participe. « Nu mă voi compromite niciodată expunînd alături de domnul Cézanne! » spune el ca să curme orice discuție; în ochii lui, Cézanne nu e decît « un zidar care pictează cu mistria ».

De altminteri, Manet nu-l prea are la inimă nici pe Renoir, socotindu-l un « om de treabă rătăcit în pictură ». Pissarro, trebuie să recunoaştem, n-a reuşit prea uşor să-şi convingă confrații să-l admită pe Cézanne, în care unii din ei văd un talent prea îndrăzneț, iar alții nu-l găsesc destul de înzestrat. De fapt, unii membri ai grupului, Degas mai ales, se tem ca publicul să nu fie prea şocat de operele prezentate.

Nu sînt întru totul de acord cu ceilalți participanți şi, pentru a atenua efectul pe care aceştia din urmă îl vor provoca, ar vrea să apelez la un număr cît mai mare de artişti — îndeosebi artişti de o factură mai obişnuită, dintre aceia care expuneau la Salon. Deoarece astfel va fi redusă contribuția bănească a fiecăruia, ei sfîrşesc prin a obține adeziunea camarazilor.

Totuși, măsura aceasta nu trebuie să fi potolit îndeajuns temerile unora dintre pictori, cum e Guillemet, bună-oară, care începe să dea înapoi, renegînd ca pe niște păcate ale tinereților vechile sale entuziasme și arătîndu-se din ce în ce mai hotărît să aleagă onorurile și cîștigul în locul îndrăznelii și al libertății; de altfel, la Salonul din 1872, obținuse ca răsplată a supunerii sale, o mențiune de onoare. Ciorovăielile acestea dovedesc îndeajuns că grupul e lipsit de omogenitate. Atît de mare li-e teama ca nu cumva să pară că vor să întemeieze o nouă școală, încît Renoir ajunge chiar să respingă și banalul titlu *La Capucine* pe care Degas îl propune grupului lor. Expozanții se vor prezenta pur și simplu publicului sub denumirea foarte neutră de Societatea anonimă cooperativă a artiștilor pictori, sculptori, gravori etc.

În sfîrșit, puțin cîte puțin, lucrurile se limpezesc. Numele de *La Capucine* îi venise în minte lui Degas, datorită faptului că Nadar, fotograful, părăsind vastele încăperi pe care le ocupa în Boulevard des Capucines, la numărul 35, colț cu strada Daunou, consimțise să le cedeze grupului. Expoziția se va deschide cu două săptămîni înainte de Salon, adică la 15 aprilie și va ține o lună; publicul va fi admis nu numai de la orele 10 la orele 18, ci și de la orele 20 la 22; prețul de intrare va fi de un franc. La sugestia lui Pissarro, grijuliu ca întotdeauna să nu fie nimeni nedreptățit, regulamentul prevede că: « o dată lucrările rînduite după mărime, locul lor în expoziție se va hotărî prin tragere la sorți ». Aceste lucrări, în număr de o sută șaizeci și cinci, sînt semnate de douăzeci și nouă de participanți. Alături de Cézanne, care prezintă *Casa spînzuratului*, un peisaj din Auvers și *Olympia modernă*, alături de Monet, Renoir, Pissarro, Sisley, Guillaumin, Degas, Berthe Morisot, există și artiști ale căror lucrări stîrnesc mai puțin nedumerirea publicului. Probabil că Degas nu se înșală cînd își arată neliniștea în privința felului în care va fi apreciată expoziția. O asemenea manifestare capătă prin ea însăși un caracter excepțional. E o dovadă de independență față de juriul Salonului, singura autoritate recunoscută în materie de artă; ea afirmă o voință de a rupe cu tradiția, se înfățișează ca o sfidare; ideea unei astfel de expoziții nu se poate să fi încolțit decît în mintea unor

rătăciţi de ale căror manifestări eşti îndreptăţit să te temi, ca unii ce sînt fraţi de cuget cu ucigaşii ostaticilor şi cu femeile acelea care turnau gaz peste foc la incendiile din zilele Comunei.

Într-adevăr, abia inaugurată, expoziţia stîrneşte ostilitatea cea mai violentă, o explozie de rîsete şi sarcasme. O mulţime de vizitatori dă buzna în sălile lui Nadar, cînd ameninţătoare, cînd hlizindu-se, în faţa lucrărilor prezentate. Contrariu celor prevăzute de Degas, publicul trece nepăsător pe lîngă operele de o factură oarecum obişnuită, oprindu-se numai în faţa lucrărilor expuse de « intransigenţi ».

Pe ei şi numai pe ei, pe intransigenţi, vrea să-i vadă lumea. Dumnezeule, cît de « îngrozitoare », de « proaste » şi cît de « murdare » sînt pînzele lor! « Pictura asta e lipsită de bun simţ » *. Toţi aceşti pretinşi artişti au mintea sucită **. Oameni cu retinele bolnave, cum poţi întîlni printre istericii internaţi la Salpêtrière; unul vede totul în violet, altul distinge în toată natura un albastru vînăt ***. Să le plîngi de milă! Unii rîd în hohote. Alţii rînjesc. Ştiţi cum fac pictorii aceştia un tablou? Încarcă pur şi simplu cu vopsele un pistol şi trag în pînză de la un pas; nu le mai rămîne după aceea decît să iscălească. Nişte panglicari! Criticii serioşi, fireşte, se feresc să scrie despre acest bîlci al mîzgălelilor, tocmai bun pentru a stîrni glumele fiţuicilor satirice. Puţinii critici care catadixesc să vorbească de expoziţie o fac în termeni veninoşi. Ba unii dintre ei îşi dau chiar o lăudabilă osteneală de a înţelege; şi cîteodată, reuşesc să descopere anumite merite unor opere de Renoir sau Monet, de Pissarro sau Degas. Dar n-ar putea merge mai departe. N-ar putea merge pînă la Cézanne, căruia nici un juriu, după cum remarcă Jean Prouvaire, criticul ziarului *Le Rappel*, « nu-i întrezărise nici măcar în vis posibilitatea » de a i se accepta vreo pînză. Cézanne! Oh! Nu, pentru numele lui Dumnezeu, să nu-mi vorbiţi de Cézanne! Făcîndu-se ecoul opiniei generale, Marc de

---

* Părere exprimată de O'Squarr în « Courier de France » din 6 aprilie 1877. (N.A.)

** Părerea unui oarecare Guichard, într-o scrisoare către mama pictoriţei Berthe Morisot (N.A.)

*** Părerea lui Huysmans, exprimată în cartea sa *L'art Moderne* (N.A.)

Montifaud nu ezită să scrie fără înconjur în *l'Artiste:* « Cézanne pare doar un soi de nebun care pictează agitat de *delirium tremens.* »
Un asemenea succes de scandal atrage atenția revistei *Charivari.* Unul dintre redactorii ei, Louis Leroy găsește în sălile din Boulevard des Capucines subiectul unui articol hazliu, pe care-l intitulează, botezîndu-i în felul său pe *intransigenți:* « Expoziția Impresioniștilor ».
În acest articol, Louis Leroy povestește vizita sa acolo, însoțit de un personaj imaginar, Joseph Vincent, peisagist medaliat, elev al lui Bertin.

« *Imprudentul venise fără să se gîndească la ceva rău; credea că o să vadă pictură cum se vede peste tot, și bună și rea, mai degrabă rea decît bună, dar nu una care să atenteze la bunele moravuri artistice, la cultul formei și la respectul maeștrilor. — Ah! forma! Ah! maeștrii! Nu ne mai trebuie de-alde astea, sărmane prietene! Am schimbat placa. Intrînd în prima sală, Joseph Vincent simți o primă lovitură dînd cu ochii de* Dansatoarea *domnului Renoir.*
— Ce păcat, îmi spuse el, că pictorul ăsta, cu o oarecare pricepere a culorii, nu desenează mai bine; picioarele dansatoarei sale sînt tot așa de scămoșate ca și mătasea străvezie a jupoanelor.
— Sînteți aspru cu el, îi răspunsei, desenul acesta e, dimpotrivă, foarte îngrijit.
Elevul lui Bertin, crezînd că iau lucrurile în rîs, se mulțumi să ridice din umeri fără a-și da osteneala să-mi răspundă. Apoi, pe nesimțite, cu aerul meu cel mai naiv, îl dusei în fața tabloului Cîmp arat *de domnul Pissarro. La vederea acestui peisaj formidabil, omul crezu că sticlele ochelarilor săi se aburiseră. Le șterse cu grijă, apoi și-i puse din nou pe nas.*
— Pe toți dracii! izbucni el, asta ce-o mai fi?
— Vedeți . . . e o brumă albă pe niște brazde adînc arate.
— Astea-s brazde, asta-i brumă? Dar sînt niște răzuituri de paletă aruncate uniform pe o pînză murdară. Asta n-are nici cap, nici coadă, nici lungime, nici lățime, nici început, nici sfîrșit.
— O fi . . . dar izbutește să fixeze impresia.
— Nostimă impresie, n-am ce zice! Aoleu! Și asta ce mai e?

— O Livadă a domnului Sisley. Îți recomand copăcelul din dreapta; e vesel; dar impresia . . .
— Ia mai slăbește-mă cu impresiile dumitale! . . . Nu văd nimic aici și nici nu-i nimic de văzut.

Vizita continuă tot așa. În fața tabloului *Boulevard des Capucines* al lui Monet, Joseph Vincent începe să-și bată joc:

— Ah! Ah! Ăsta zic și eu că-i reușit! Ori e impresie, ori n-am eu habar . . . Numai că, fii bun de-mi spune ce reprezintă puzderia aia de pete negre din josul tabloului?
— Dar, răspunsei, sînt oamenii care se plimbă.
— Care va să zică și eu arăt așa cînd mă plimb pe Boulevard des Capucines? Fir-ar să fie! Îți rîzi de mine, nu?
— Vai, crede-mă, domnule Vincent . . .
— Dar petele astea au fost obținute prin procedeul folosit la spoitul pietrelor de fîntîni: fleașc! fleașc!. Dă-i înainte cum îți vine! E nemaipomenit, îngrozitor! Simt că mă lovește damblaua!

Sub influența acestei picturi, Joseph Vincent începe într-adevăr să bată cîmpii, să devină « impresionist ». Ajuns în fața unei marine de Monet, intitulată *Impresie, Răsărit de soare*, exclamă: « Ah! Ia te uită, ia te uită! Îl recunosc, ăsta e favoritul lui papà Vincent! „Impresie", eram sigur — tocmai îmi și ziceam, pentru că sînt impresionat, trebuie să existe aici o impresie . . . și cîtă libertate, cîtă ușurință în execuție! hîrtia de tapetat în stadiul embrionar e mai reușită decît marina asta! »., Vederea pînzei lui Cézanne *Olympia modernă*, sfîrșește prin a-l face să-și piardă mințile:

Creierul clasic al lui papà Vincent, atacat din prea multe părți deodată, se sminti cu totul.
Oprindu-se în fața unui vardist care păzea toate aceste comori și, luîndu-l drept un portret, se apucă să-mi facă asupra lui o critică foarte tare.
— Ia te uită și la ăsta! spuse el ridicînd din umeri. Din față are doi ochi . . . și un nas . . . și o gură! Impresioniștii nu și-ar fi bătut capul cu asemenea detalii. Cu truda pe care pictorul a cheltuit-o în aceste mărunțișuri inutile, domnul Monet ar fi făcut douăzeci de vardiști parizieni!

— Ia mai circulă nițel, tu ăl de colo! îi spune «portretul».
— Îl auzi! Nici graiul nu-i lipsește! Trebuie să fi lucrat multă vreme pedantul care l-a zmîngălit pînă să-l scoată așa!
Și pentru a da esteticii sale seriozitatea cuvenită, papà Vincent începu să țopăie bătîndu-și capul în fața gardianului încremenit, țipînd cu o voce gîtuită: — Ura! Sînt impresia care merge înainte, cuțitul de paletă răzbunător, Boulevard des Capucines *al domnului Monet,* Casa Spînzuratului *și* Olympia Modernă *ale domnului Cézanne. Ura! Ura! Ura!»*

Cézanne, mai mult chiar decît prietenii săi, e răsplătit pentru străduințele sale. E pentru întîia dată cînd publicul parizian poate să-i vadă lucrările, iar primirea ce i se face e, netăgăduit, dintre cele mai încurajatoare! Totuși, Cézanne nu pare să se sinchisească din cale afară, de această primire, de glumele proaste cu care sînt batjocorite în fiecare zi cele trei tablouri ale sale, sau cel puțin nu arată. E drept că se numără printre puținii expozanți care reușesc să vîndă o pînză.
Într-una din zile, un om de vreo cincizeci de ani, chipeș la față, cu o privire luminoasă, intră în expoziția acestor pictori care, de cînd apăruse articolul lui Louis Leroy, sînt numiți în derîdere «impresioniști» *. Privind *Casa Spînzuratului*, începe, cam nedumerit, să dea din cap . . . Se vede bine că pînza asta nu-i place, îl supără. Încearcă să-și argumenteze părerea în fața fiului său care-l însoțea. Dar pînza, pe măsură ce vorbește despre ea și o analizează cu de-a mănuntul, i se impune. Tabloul se afirmă prin arhitectura lui, prin culoare, prin forța expresivă. «Hotărît, nu pricepem

---

* Cuvîntul *impresie*, dacă nu *impresionism*, aplicat picturii noi, era totuși folosit de multă vreme. « E într-adevăr păcat, scrisese Théophile Gautier despre Daubigny, că acest peisagist se mulțumește cu o *impresie* și nesocotește în așa măsură detaliile. » Despre același pictor, Odilon Redon spusese într-un fel asemănător în 1868, că era « pictorul unui moment, al unei impresii. » Careva îi dăduse chiar lui Daubigny titlu de « șef al școalei impresiei ». Pe de altă parte, Castagnary scrisese în 1863 despre Jongkind că la acest pictor « totul se bizuie pe *impresie* ». Cuvîntul *impresie* era de altfel folosit în mod curent de către Manet în legătură cu propriile sale lucrări. (Citatele se găsesc în « Istoria Impresionismului » de John Rewald). (N.A.)

nimic din ce-i în pînza asta, exclamă el brusc. Sînt lucruri excepționale în ea. Trebuie să am ceva din pictorul acesta! » Și contele Armand Doria, marele colecționar care, cu douăzeci de ani în urmă, îl apărase pe Corot, se grăbește să cumpere *Casa spînzuratului*.

Cineva ar fi putut să răspundă atacurilor a căror țintă erau « impresioniștii »: Zola. Dar Zola nu se mai interesează de pictură, nici de cei pentru care se războise odinioară. Dacă vine prin sălile din Boulevard des Capucines, o face numai pentru a-și lua note, care într-o zi îi vor servi la romanul al cărui erou va fi Cézanne, vine numai pentru a observa acolo mulțimea batjocoritoare și neroadă ale cărei reacții le schițează, cum s-ar zice, « pe viu ». «Își fac cu cotul, se strîmbă de rîs . . . Fiecare pînză avea succesul ei, oamenii se strigau de la distanță pentru a-și arăta „una bună", vorbele de haz treceau necontenit din gură în gură . . . Fețele se congestionau în zăpușeala tot mai mare, fiecare cu gura căscată și tîmpită a ignoranților care judecă pictura exprimînd toate măgăriile, toate reflecțiile absurde, toate glumele stupide și răutăcioase de care e în stare imbecilitatea burgheză la vederea unei opere originale » *. Zola nu mai are în cap decît ciclul său *Familia Rougon-Macquart*, din care patru volume apăruseră (ultimul, *Cucerirea orașului Plassans*, tocmai ieșea de sub tipar) și nu se vînd de loc.

Zola se gîndește oare să-i vorbească lui Cézanne de pînzele lui? Foarte puțin probabil. În ceea ce privește lucrările pictorului, Zola se închide de acum încolo într-o tăcere prudentă. În ciuda acestei divergențe fundamentale, Cézanne și Zola rămîn credincioși vechii lor prietenii. Această prietenie a lor, Zola o evocă, chiar în anul acela în ale sale *Noi povestiri pentru Ninon*, unde își deapănă cîteva din amintirile de la Aix. Puțin cîte puțin însă viața îi desparte, cum îi despărțise și de Baille. (Într-adevăr, ce-o fi devenit Baptistin Baille?) Acum, Cézanne nu mai întîlnește decît pictori; și Zola numai literați. La joile scriitorului, Cézanne se arată rareori. Cu atît mai rar cu cît doamna Zola nu pare să simtă o prea mare simpatie pentru el, biet artist ratat, cu hainele neîngrijite și cu un limbaj nu tocmai cioplit. Fosta

* Emile Zola — *L'Oeuvre* (N.A.)

florăreasă din piața Clichy are încă și mai puțină stimă pentru Hortense . . . Mai bine să nu ai de-a face cu asemenea oameni!
Cézanne, care se hotărîse în sfîrșit să plece la Aix, îndată după expoziție, i-a promis lui Pissarro că vine la Pontoise să-și ia rămas bun de la el. Dar, fără îndoială, trebuie să presupunem că Cézanne nu primise glumele neroade ce se făcuseră pe socoteala lui cu atîta seninătate, cum lasă să se vadă. Pesemne că nu-l trage inima să se întîlnească cu nimeni, fie chiar și cu omul cel mai apropiat de dînsul.
Într-o zi, la sfîrșitul lui mai, părăsește Parisul fără să mai vadă pe nimeni.

III. HUIDUIELILE ŞI TĂCEREA

Vrem să ne dăm tărîmuri întinse şi ciudate
unde misterul în floare îmbie pe cel care
vrea să-l culeagă.
Sînt acolo jocuri noi, culori încă nemaivăzute.
Mii de fantasme lunecînd uşoare.
Cărora noi trebuie să le dăm o realitate.
GUILLAUME APPOLLINAIRE

Anii nu muiaseră de loc firea dîrză a lui Louis-Auguste. Moşneagul acesta de şaptezeci şi şase de ani, din autoritar devine tiranic. Se înţepeneşte într-o intransigenţă care, nemaiavînd să se exercite în afacerile băncii, se abate asupra celor mai neînsemnate lucruri. De o zgîrcenie bolnăvicioasă, bătrînul bancher e cu ochii la toate, scotoceşte peste tot, bănuitor faţă de oricine. La treizeci şi cinci de ani, Cézanne rămîne în faţa lui tot aşa de neajutorat ca pe vremea cînd era un copil.

Louis-Auguste îi poartă de altfel oarecare pică acestui fiu care nu numai că-i trădase speranţele, dar, pe deasupra, se mai pune astăzi şi în postura caraghioasă de a stîrni cu mîzgălelile lui batjocura gazetelor din Paris. Îl tratează cu un fel de milă ursuză, certîndu-l, complăcîndu-se în a-i refuza ceea ce cere (şi în primul rînd, bineînţeles, de a-i spori ajutorul lunar), discutînd la infinit dacă se va învoi sau nu să-l lase să plece din nou. Fireşte, îi deschide toate scrisorile înainte de a i le da, aşa că Cézanne nu poate să primească veşti de la Hortense şi de la micul Paul.

În ciuda acestor sîcîieli, Cézanne se împacă cu șederea la Aix. A regăsit-o cu mare bucurie pe mama sa, căreia i-a destăinuit, pare-se, că are un copil. Nu mai mică îi este mulțumirea de a-și vedea iar Provența natală, ale cărei peisaje îl conving, încă o dată, că nu se înșelase, că într-adevăr culoarea e « locul în care creierul nostru și universul se întîlnesc ». Cézanne uită astfel numai-decît necazurile sale pariziene și, cu sufletul senin, începe să picteze. E sigur de el însuși, de drumul pe care pornise. Cînd află din ziare că Guillemet, alunecînd definitiv pe făgașul concesiilor academice, obținuse la Salonul din anul acela o medalie clasa a doua, își zice: « iată dovada că apucînd pe calea Virtuții ești întotdeauna răsplătit de oameni, dar nu și de pictură. »

Într-una din zile, Honoré Gibert, care de la 1870 îl înlocuise pe tatăl său la direcția muzeului și a școlii de desen din Aix, îi cere lui Cézanne permisiunea de a-i vizita atelierul; în urma articolelor pe care le citise despre « impresioniști », ar vrea « să vadă cu ochii lui cît de mare e primejdia picturii acesteia. » Cézanne e așa de bine dispus, că se învoiește de îndată, nu însă fără să-l prevină ironic pe Gibert că, examinînd « produsele » sale n-ar putea să-și facă o idee exactă despre « progresul răului », că pentru asta ar trebui « să vadă lucrările marilor cri-minali de la Paris ». « După care Gibert a venit, îi poves-tește Cézanne lui Pissarro, și cînd i-am spus, bunăoară, că dumneata înlocuiești modelajul prin studiul tonurilor și cînd am încercat să-l fac să înțeleagă asta, arătîndu-i unele obiecte ce pot fi motivul unei naturi moarte, a închis ochii și mi-a întors spatele. Dar a spus că înțelege și ne-am despărțit mulțumiți unul de celălalt . . . E un om cumsecade, care m-a îndemnat să nu mă las, căci răbdarea e măsura geniului etc ».

Vara e toridă (în ziua de 9 iulie, la Paris se întregis-trează 34 de grade la umbră). Cézanne lucrează. Pe la sfîrșitul lunii iunie, sosind de la Paris, Valabrègue îi aduce o scrisoare de la Hortense; toate-s cum nu se poate mai bine în strada Vaugirard și « micuțul » e sănătos. Cézanne lucrează liniștit. Face peisaje. Aceste peisaje ale Provenței, el le tratează ca și cum ar fi fost de pe la Pontoise sau Auvers: ceruri ploioase, înmu-guriri pline de sevă, forme care se diluează într-un nimb de ceață, belșug de verde și albastru. Elevul lui

Pissarro e într-adevăr acum un pictor « impresionist ». Totuși, spre deosebire de colegii săi, dintr-o pornire a firii sale, o exigență a latinului din el, Cézanne nu se mulțumește doar să tălmăcească niște « impresii »; simte o nevoie înnăscută de a-și organiza pînza, de a-i da o ordine, un ritm, o unitate — de a o intelectualiza. Desigur, « impresionismul » l-a învățat pe Cézanne totul, sau cel puțin esențialul și mai cu seamă preponderența culorii; dar există în « impresionism » o anumită tendință spre superficial care, fără ca Cézanne să-și dea bine seama, îl stînjenește, și pe care, mai mult sau mai puțin intenționat, el caută s-o remedieze. Cézanne lucrează.

În ciuda dificultăților pe care i le creează tatăl său și a plăcerii ce ar fi avut-o poate, în alte împrejurări, de a-și prelungi șederea (are atîtea probleme de rezolvat în legătură cu pictura), în septembrie, Cézanne e din nou alături de Hortense. Cele cîteva luni de singurătate și de meditație la Aix îi făcuseră mult bine. În fața lui, viitorul se arată plin de promisiuni. Ce importanță mai are chelălăitul cîtorva javre stupide! Cézanne își spune că, neîndoios, va veni o zi cînd lumea va recunoaște meritele picturii sale. E atît de convins de asta, încît el, care de obicei e așa de rezervat cînd e vorba de arta lui, nu ezită să-i mărturisească mamei sale:
« Încep să mă simt mai tare decît toți cei care mă înconjură și tu știi că buna părere pe care o am despre mine nu mi-a venit decît după ce m-am gîndit bine. Mai am încă de lucru, precizează el, dar nu pentru a atinge acea „perfecțiune" care stîrnește admirația imbecililor și care, în mod obișnuit atît de prețuită, nu e decît o treabă de meseriaș, făcînd ca orice operă ieșită din ea, să fie neartistică și comună. Nu trebuie să mă străduiesc în a desăvîrși o pînză decît din plăcerea de a face ceva mai adevărat și mai științific. Și crede-mă, vine întotdeauna și clipa cînd te impui, cînd capeți admiratori mai entuziaști, mai convinși decît cei care nu se lasă cuceriți decît de o amăgitoare aparență. » Nici chiar realitatea materială a succesului — a viitorului succes — nu lipsește din speranțele lui Cézanne. «Momentul e foarte rău pentru vînzare; toți burghezii se zgîrcesc să-și dea gologanii, dar asta se va sfîrși », declară el cu convingere.
 Niciodată Cézanne nu fusese atît de sigur pe el. De

altminteri, cu fruntea înaltă care-i descopere o chelie precoce, cu părul lung ce-i cade pe ceafă, cu barba deasă, cu ochii negri şi îngînduraţi, dă o impresie de forţă şi maturitate. Se apropie de ţelul visat. Cum îi spune mamei sale, de acum încolo va fi de ajuns să aprofundeze tot mai atent, mai scrupulos, mai pasionat studiul naturii, pentru a-şi realiza într-o zi dorinţa încolţită tainic în sufletul său, de a deveni acel pictor unic, la care rîvneşte.

Şi-a regăsit însă prietenii într-o situaţie foarte puţin încurajatoare. Huiduielile cu care a fost întîmpinată expoziţia lor din primăvară erau singurul rezultat limpede al acestei manifestări. Nu vînduseră nimic, şi, pentru a avea din ce trăi, sînt nevoiţi să-şi dea pînzele, cînd se iveşte prilejul, la preţuri derizorii: patruzeci de franci una, ba chiar şi mai puţin. Cei mai urgisiţi se află într-o mizerie cruntă. Aceste greutăţi, consecinţă a ostracizării căreia îi sînt victime « impresioniştii », strîng şi mai mult legăturile dintre dînşii. Se ajută cum pot unul pe altul, prietenia lor îi îmbărbătează. Dar cît de negre le sînt zilele! O singură rază de soare în clipele acestea grele: în cursul verii, făcuseră cunoştinţă cu un tînăr de vreo douăzeci şi şase de ani, care se devotează cauzei lor, Gustave Caillebotte.

Aparţinînd unei familii din marea burghezie, îmbogăţită prin comerţ, Caillebotte are o avere destul de frumuşică în urma decesului tatălui său, mort de timpuriu cu un an înainte. Scutit de grija de a-şi cîştiga traiul, poate să se lase în voia pasiunilor şi are multe: vapoarele, construcţiile navale îl entuziasmează. Dar holteiul acesta se simte atras şi de altele: horticultura, filatelia — şi de asemenea pictura. Cu un an în urmă se prezentase la concursul de la Şcoala de belle-arte, unde fusese admis; intrase în atelierul lui Bonnat, dar dezamăgit repede de învăţămîntul oficial, se lasă aproape îndată păgubaş.

În vara aceea i-a cunoscut unul după altul pe Monet şi Renoir, apoi tot grupul « impresioniştilor ». Cucerit numaidecît de talentul lor, se străduieşte pe cît îi stă în putere să le uşureze existenţa. Subţire, cu părul castaniu şi ochii verzi, puţin melancolici, cu faţa palidă şi trăsături delicate, Caillebotte are maniere foarte distinse, cărora le corespund cele mai înalte însuşiri morale: înzestrat cu o judecată dreaptă şi o minte pătrunză-

toare, e sincer şi cumpănit, pe cît de modest pe atît de îndatoritor. Pentru noii săi prieteni e un adevărat Mecena, oferindu-le de multe ori casă şi masă, împrumutîndu-le sau dîndu-le bani şi, mai cu seamă, cumpărînd adesea pînze de-ale lor.

În cumpărăturile sale se lasă condus de anumite criterii. Prin ele, Caillebotte doreşte mai presus de toate să facă un bine: ceea ce cumpără el de preferinţă sînt deci tablourile rămase nevîndute. « Nimeni nu-l vrea. Bun! îl iau eu », iată una din vorbele sale favorite. Dar, bineînţeles, mărinimia lui Caillebotte nu ajunge pentru a face faţă tuturor nevoilor.

Nici la Zola, Cézanne nu găseşte o atmosferă mai potolită. Cu o nerăbdare furioasă, autorul ciclului *Les Rougon-Macquart* se zbate, aşteptînd succesul. Din volumul *Cucerirea oraşului Plassans*, apărut în mai, nu se vînduseră în şase luni decît o mie şapte sute de exemplare. Şi ceea ce-i mai rău, nici un critic n-a binevoit să scrie despre el nici un articol. Zola tună şi fulgeră. În toiul căldurii din vara aceea, evocase, sub denumirea de Paradou, localitatea Galice, din apropiere de Aix, care fusese deseori, odinioară, pentru Cézanne şi Baille, ca şi pentru el însuşi, una din ţintele excursiilor, plasînd acolo decorul celui de-al cincilea roman al ciclului: *Păcatul abatelui Mouret*.

Trezi-va oare de data aceasta atenţia cititorilor? Animat de dorinţa aprigă de a-şi cîştiga un public, dăruindu-se cu trup şi suflet operei sale, înfierbîntîndu-se pe măsură ce scria, dîrz şi halucinat, umpluse această carte cu imagini lirice, cu descrieri luxuriante, cu pagini înfrigurate, carnale, furtunoase. Zola spune că acum e stăpînit în întregime de « pasiunea analizei exacte ». Dar, vai, nu-i aşa! Dacă Cézanne se lecuise de romantism, Zola, dimpotrivă, şi în ciuda voinţei sale, pare să se afunde şi mai mult în al său.

Fără să piardă vremea, Cézanne se apucase iar de pictat. Studiază operele maeştrilor, inspirîndu-se din ele pentru a schiţa cîteva pînze, care în ochii lui sînt mai mult decît nişte exerciţii: prilejul unei căutări lucide a condiţiilor picturii. Ceea ce este inconsistent în « impresionism », acea goană după jocurile trecătoare ale luminii, acea întîietate a senzaţiei retiniene şi efemere, îl satisfac din ce în ce mai puţin.

Rămîne obsedat de nevoia de a exprima sub evanescențele irizate ale luminii, soliditatea şi permanența realului; tot eul lui refuză să-şi accepte senzațiile aşa cum sînt; i se impune necesitatea imperioasă de a le analiza, de a le supune examenului inteligenței, pentru ca, astfel, pornind de la ele, să poată construi o ordine. Ajuns în urma unei lente şi anevoioase evoluții la ceea ce e mai nou în materie de artă, aproape fără să-şi dea seama, Cézanne se simte mînat de puterile ce se află în el către tărîmuri necunoscute. « Impresionismul » e o revoltă şi o cucerire. Dar el ghiceşte că această revoltă şi această cucerire nu-şi vor dobîndi semnificația deplină decît în ziua cînd vor fi cuprinse în continuitatea tradiției, cînd vor fi întinerit şi însuflețit această tradiție. Tăcut, cu paleta în mînă, Cézanne cugetă.

Pentru el, tocmai căutările acestea contează înainte de toate. La drept vorbind, deşi, ca orice artist, e dornic de a obține aprobarea publicului, el rămîne destul de nepăsător la succesul în sine, la un succes care n-ar fi decît succes. În ochii lui, succesul nu e un țel; el nu poate fi decît o consecință. De aceea priveşte cu un surîs răbufnirile de nemulțumire ale lui Zola; şi tot de aceea, nu se interesează decît într-o doară de proiectele amicilor săi pictori.

Ei ar dori să organizeze din nou, în acest an 1875, care tocmai începuse, o expoziție a grupului. Totodată, vor să pună la cale o vînzare de tablouri în colectiv la sala de licitații Drouot, sperînd să tragă niscaiva foloase din asta. Cézanne nu participă şi, într-adevăr, nu are de ce să-i pară rău că se ținuse de-o parte. Licitația, care se ține la 23 martie, provoacă o harababură de neînchipuit. De cîte ori cineva din sală ridică prețul, mulțimea dezlănțuită urlă de indignare. Oamenii se îmbrîncesc, se ceartă, gata-gata să se încaiere.

Pentru ca şedința să poată continua, funcționarul care strigă tablourile scoase la mezat se vede silit să cheme poliția. Mai grav este că, în ciuda eforturilor cîtorva amatori — un Caillebotte, un Théodore Duret — apărîndu-i pe « impresionişti » şi căznindu-se să salte prețurile, licitația se soldează cu un fiasco răsunător. Cele şaptezeci şi trei de pînze trimise de Renoir, Monet, Sisley şi Berthe Morisot sînt vîndute mai pe nimic, la prețuri de rîs. Albert Wolf, criticul de la *Figaro*,

se foloseşte de licitaţia asta ca de o pleaşcă căzută din cer, pentru a le spune pe şleau noilor pictori ce crede despre dînşii: « Impresia pe care ţi-o dau impresioniştii, scrie el, este aceea a unei pisici care se plimbă pe clapele unui pian, sau a unei maimuţe care a apucat o cutie cu vopsele ».
În faţa acestui tărăboi duşmănos care întrecea tot ceea ce ei şi-ar fi putut închipui, prietenii lui Cézanne îşi pierd curajul şi renunţă la expoziţia plănuită. Vînzarea de la sala de licitaţii Drouot le aducea totuşi compensaţia unei noi prietenii, aceea a unui mic colecţionar, îndrăgostit de Delacroix, un anume Victor Chocquet, referent la Direcţia Generală a Vămilor.
În sală, printre puţinele persoane care, ţinîndu-le partea, înfruntau mulţimea furioasă, zăriseră într-adevăr un bărbat de vîrstă mijlocie, înalt, cu părul argintiu şi chipul supt, ciolănos, aproape ascetic (flacăra unei priviri febrile ardea în orbitele sale adînci) şi care, cu bărbuţa în vînt, umbla de colo-colo apărîndu-i cu dîrzenie fără a-şi părăsi nici o clipă tonul cuviincios.
Cine era? Renoir află chiar a doua zi dintr-o scrisoare, în care funcţionarul de la vamă, prezentîndu-i-se, îi laudă pînzele şi-l întreabă dacă e dispus să-i facă un portret doamnei Chocquet. În primăvara trecută, vrînd să viziteze expoziţia de pe Boulevard des Capucines, Chocquet fusese întors din drum de nişte prieteni. Dar intrase la sala Drouot. Din întîmplare. Şi nu se căieşte. Pînzele lui Renoir îi reamintesc niţel operele scumpului său Delacroix, din care are o colecţie importantă. Se naşte numaidecît o simpatie între Renoir şi Chocquet. Chocquet e tipul însuşi al adevăratului amator, al amatorului căruia nu-i pasă nici de modă, nici de valoarea comercială a lucrărilor şi mai puţin încă de speculaţiile posibile ce s-ar putea face cu ele.
Chocquet nu are bani mulţi; pentru a cumpăra tablouri îndură lipsuri şi-şi rupe de la gură, de la îmbrăcăminte; iarna nu are nici măcar un palton pe dînsul, dar posedă, în cel mai înalt grad, ceea ce nu poţi căpăta pe bani, gustul. Nu cumpără decît ce-i place, ce-i recomandă sensibilitatea, nu cumpără decît pentru bucuria lui; îşi face o plăcere dintr-o nevoie profundă: arta e pentru el o necesitate — e însăşi viaţa lui.
Chocquet ar fi putut să urce mai sus în ierarhia administrativă; dar nu voise să se exileze într-un departament

de frontieră. În locul avansării, el a ales posibilitatea de a rămîne la Paris și de a scotoci după plac prin magazinele de vechituri, prin maghernițele anticarilor, pe la negustorii de stampe. Înțelegerea sa pătrunzătoare în materie de artă, discernămîntul său fără greș, răbdarea sa și nerozia unei epoci în care pînă și un Delacroix era disprețuit, i-au permis să strîngă comori în apartamentul pe care-l ocupa pe strada Rivoli, în fața grădinii Tuileries. Renoir se minunează cînd descoperă în acest apartament un asemenea muzeu. Sînt acolo douăzeci de pînze ale lui Delacroix, fără a mai vorbi de o mulțime de acuarele și de desene. Apoi lucrări de Courbet, de Manet, un admirabil Corot, mobile din secolul al XVI-lea, din timpul lui Ludovic al XII-lea, al Regenței, mobile stil Ludovic al XV-lea și al XVI-lea, o întreagă colecție de pendule vechi, faianțe de Nevers și de Lorena, porțelanuri de Sèvres, de Tournai, de Chantilly, de Saint-Cloud și de-ale Companiei Indiilor.

De la prima întîlnire cu Chocquet, dintr-o pornire frățească, Renoir s-a gîndit la Cézanne; dacă există un om care să poată gusta cum se cuvine arta lui Cézanne, acest om trebuie să fie Chocquet. Astfel că într-o zi, îl duce în strada Clauzel, ca să vadă pînzele pictorului din Aix, aflate în prăvălia lui moș Tanguy. Renoir nu se înșela. Reacția lui Chocquet e fulgerătoare. Alegînd o pînză care reprezenta *Femei la scăldat*, o cumpără numaidecît. « Ce bine o să-i stea între Delacroix și Courbet! », exclamă el. Încîntat de achiziția lui, se întoarce cu Renoir acasă. Totuși, cînd să intre pe ușă, o teamă îl apucă: nevastă-sa va prețui oare ceea ce cumpărase? « Ascultă Renoir, fă-mi un serviciu. Spune-i nevestii-mi că acest Cézanne îți aparține și fă-te că uiți să-l iei cînd pleci. Marie va avea astfel timp să se obișnuiască cu pînza aceasta, înainte de a-i mărturisi că e a mea ». Mărturisirea nu întîrzie, căci Chocquet ține grozav de mult să facă cunoștință cît mai curînd cu Cézanne însuși. O dată șiretlicul mărturisit, îl roagă pe Renoir să-l poftească pe pictorul acelor *Femei la scăldat* la dînsul, în strada Rivoli. E o întîlnire între doi pasionați. «Renoir mi-a spus că dumitale ți-ar place Delacroix, îi aruncă Cézanne de cum intră. — Îl ador pe Delacroix, răspunde Chocquet. Vom privi împreună ceea ce am de el. » Și numaidecît, amatorul și pictorul pornesc să treacă

în revistă pînzele de pe pereți, să scoată de prin sertare și mape acuarelele și desenele. Lucrări de ale lui Delacroix zac în curînd împrăștiate cam peste tot, pe mobile, pe mătasea trandafirie a fotoliilor stil Ludovic al XVI-lea și chiar pe covoare. În genunchi, Chocquet și Cézanne privesc, se minunează, scot țipete de admirație. Deodată, zguduiți de emoție, nu se mai pot ține și izbucnesc în plîns.

O mare prietenie începe.

« Un sprijin moral », iată ce găsi Cézanne la Chocquet. Chocquet înțelege de minune toate intențiile artei sale. Pentru el, Cézanne e maestrul cel mare al epocii. Acum, de îndată ce aude vorbindu-se în prezența sa despre pictură, se grăbește să arunce în conversație cele două cuvinte în care se rezumă pasiunea sa: « Dar Cézanne? » Cézanne devine « pictorul său ». Destul de des, cîteodată împreună cu Renoir, Cézanne ia masa de seară la Chocquet. Cei doi proaspeți prieteni întrețin raporturi neîntrerupte, cărora admirația lor comună pentru Delacroix le dă o fervoare aproape religioasă. Chocquet e de altfel atît de modest, atît de binevoitor, atît de discret în generozitatea sa, încît Cézanne uită în tovărășia lui de teama ca nu cumva să « pună cineva șaua » pe dînsul. Nici vorbă că-i va face portretul lui Chocquet. Oare nu tot sub influența acestuia pictează și *Apoteoza lui Delacroix?* În ori ce caz, îl înfățișează pe Chocquet în această pînză alături de Pissarro, de Manet și de el însuși.

Din ianuarie, părăsind strada Vaugirard, Cézanne se mutase în insula Saint-Louis, unde, în vechiul atelier al lui Daubigny, la numărul 13, pe quai d'Anjou, locuiește și Guillaumin. Cu Guillaumin, Cézanne lucrează pe cheiurile Senei. De cele mai multe ori însă, își continuă căutările în singurătate.

Astăzi, de la cine ar putea el să primească un ajutor? Cum nu are întotdeauna la îndemînă modele (o pune, bineînțeles, adeseori pe nevastă-sa să-i pozeze) se pictează mereu pe el însuși. Nici un egocentrism în aceste autoportrete. Cézanne nu se mărturisește de loc, nu încearcă de loc să-și surprindă pe pînză propriul mister: realitatea sa personală îi este indiferentă; se pictează cum ar picta o farfurie cu prăjituri sau o vază cu flori: pentru
 a preciza unele amănunte tehnice, pentru a le experi-

menta. La fel ca şi în *Bărbaţi la scăldat* sau în *Femei la scăldat* (mai încape îndoială că într-adevăr amintirea plimbărilor de odinioară de pe malul Arc-ului îi impune această temă?), în care luptă cu problemele anevoioase ale compoziţiei.

Studii, simple studii, iată ce sînt pînzele sale pentru Cézanne, nişte exerciţii în vederea unei opere visate. În ochii lui nu au mare importanţă. Micul Paul, care are acum trei ani şi jumătate, e slobod să rupă din ele cîte pofteşte; în faţa prăpădului făcut de copil, Cézanne nu are altă reacţie decît o încîntare amuzată: « Fiul a deschis ferestrele şi sobele; vede bine, mica puşlama, că asta e o casă! » exclamă el. Şi încă ţîncul, în joaca lui, distruge mult mai puţine pînze decît pictorul cînd îl apucă furiile.

Obsedat de sarcina sa — sarcină care se complică pe zi ce trece, stîrnind necontenit în el noi întrebări — Cézanne duce o viaţă retrasă. Singurele plimbări pe care le face îl poartă pe strada Clauzel, unde merge din cînd în cînd să-i dea bună ziua lui moş Tanguy, să se aprovizioneze cu vopsele şi să depună cîteva tablouri care nu i se par prea proaste; şi uneori, întîlnind în prăvălie vreun camarad, se lasă convins să meargă la cafeneaua Nouvelle-Athènes din piaţa Pigalle, unde se adună acum foştii clienţi ai lui Guerbois. Dar nu zăboveşte mult pe-acolo. Mai mult ca oricînd, cafenelele, adunările, vorbăria goală ce se vîntură în asemenea locuri îi inspiră groază! Afară de cîteva rare excepţii, Cézanne preferă legăturilor cu artiştii pe acelea cu oamenii simpli care, cel puţin, nu vorbesc despre pictură şi de aceea nu au prilejul să rostească în gura mare tot felul de bazaconii. Tonul pretenţios îl scoate din sărite. De altfel, dacă la cafeneaua Nouvelle-Athènes, unii artişti sau critici, cunoscîndu-i eforturile, preţuiesc însemnătatea lor, alţii — cum e invidiosul Duranty — nu-şi ascund deloc batjocura, mila ce le-o inspiră acest pictor morocănos, cu hainele pătate de vopsele. « Cézanne pune atîta verde în pînza lui, bombăne Duranty, sarcastic, pentru că îşi închipuie pe semne că un kilogram de verde este mai verde decît un gram*. »

* Gauguin va scrie mai tîrziu: « Un kilogram de verde e mai verde decît o jumătate de kilogram. Trebuie să cugeţi, tinere pictor, la această vorbă parcă ieşită din gura domnului la Palisse» (N.A.)

Ținîndu-se astfel deoparte, Cézanne pierde, încetul cu încetul, orice contact cu realitățile. De îndată ce-și lasă paleta, se trezește speriat în mijlocul unei lumi străine de preocupările sale clocotitoare. Apare deseori în ochii altora ca un zurliu. Sfiala lui, departe de a se atenua, se agravează cu fiecare zi. Degeaba se silește să-și stăpînească stîngăcia; cu cît încearcă să lupte împotriva ei, cu atît și-o trădează mai mult.

La cea mai mică piedică se oprește nehotărît, neștiind ce să facă. Toate i se pun de-a curmezișul, paralizîndu-l. Într-o zi, e invitat de Nina de Villard să cineze la dînsa. Tînără, drăguță, pianistă excelentă, adevărată « prințesă a boemei », Nina de Villard caută societatea pictorilor și artiștilor. Nici un fel de ceremonie la sindrofiile ei. Vii să cinezi acolo fără mofturi. Invitații se așază la masă, fiecare unde-i place, iar cînd sosesc pe neașteptate unii întîrziați, felurile sînt puse din nou la încălzit. Mulți clienți ai cafenelei Nouvelle-Athènes frecventează această casă primitoare. Pesemne că unul dintre ei îi dăduse amfitrioanei adresa lui Cézanne.

Invitația îl pune pe pictor în mare încurcătură. În cele din urmă, după multe frămîntări, cînd vine ziua indicată, se hotărăște să se ducă la Nina de Villard, care locuia într-o vilă de pe rue des Moines, în cartierul Batignolles. Iată-l pe Cézanne în fața ușii. Sună. Nu răspunde nimeni. Mai sună o dată. Tot nici un răspuns. Descumpănit, nu mai știe ce să facă, cînd, deodată, ușa se cască. O slujnică îmbrăcată doar pe jumătate, cu corsajul descheiat și cu un minunat păr blond, despletit, care-i cade pînă la genunchi, îl întreabă ce dorește. Fîstîcit, tulburat de apariția fetei, bîigue niște scuze și bate în retragere, ocărîndu-se singur: « Nu știu să mă port, n-am știut niciodată să mă port. E îngrozitoare viața! »

Cézanne se întoarce totuși la vila de pe rue des Moines. Ca și atîția alți artiști, începe după puțină vreme să se simtă bine în atmosfera caldă de acolo, unde întîlnește mai multe chipuri cunoscute. Se așează lîngă Paul Alexis sau doctorul Gachet, și mai adesea încă lîngă un tînăr muzician, Cabaner, care de la întîia privire îndrăgise pictura lui.

Acest Cabaner, ca și Chocquet, ca și Gachet, ca și Tanguy, se va număra de acum încolo printre cei mai

înfocați apărători ai lui Cézanne. Faptul pare mai curînd lipsit de seriozitate în ochii persoanelor simandicoase, căci Cabaner e mult mai puțin cunoscut pentru muzica lui decît pentru replicile sale, al căror umor voit, cei mai mulți, nu-l pot prinde, crezîndu-l expresia unei naivități. Straniu om acest Cabaner! Meritul său de a-l admira pe Cézanne îi face cinste: în ceea ce-l privește, știe prea bine că el, Cabaner, nu e decît un ratat. Înzestrat cu o imaginație bogată, cu un talent original, nu reușește, spre deosebire de Cézanne, să-și exploateze însușirile înăscute, incapabil cum e de a se pune curajos pe treabă, incapabil de acele mărunte, migăloase eforturi de fiecare zi, din care se nasc toate marile creații. Straniu om într-adevăr; un catalan din Perpignan, scund, slab, cu o figură palidă, plăpîndă și chinuită, cu vorba anevoioasă, și care știind să te ia peste picior fără să simți, își zîzîie glumele pentru a-și bate joc de ceilalți și, probabil, mai vîrtos încă, de el însuși. Cînd cineva îi laudă însușirile de muzician, răspunde: « O, știți, eu voi rămîne mai cu seamă ca filozof. » Îl auzi spunînd: « Tatăl meu a fost un tip în genul lui Napoleon, dar mai puțin prost. » Acest păcălici care reușește cu foarte mare ușurință să fie luat drept ceea ce nu este, are despre prietenie cea mai înaltă concepție. Cezanne poate fi sigur că, și în el, va găsi un mare « sprijin moral ».

1876. Au trecut cincisprezece luni de cînd Cézanne a plecat din Aix. E vremea să se gîndească de a mai da pe acolo, de a petrece cîteva luni pentru a adormi bănuielile tatălui său. Dacă cumva tatăl său îi taie ajutorul lunar, ce se va face? Numai gîndindu-se la asta și spaima îl îngheață pe Cézanne. I-ar fi cu neputință, o știe de altminteri, să-și cîștige traiul în vreun fel oarecare. Nu se pricepe la nici o meserie, nu-i în stare de nici o treabă, afară doar să picteze, să-și picteze bietele lui tablouri, atît de nereușite încă, și care stîrnesc rîsul nerozilor. N-ar fi decît o epavă dacă tatăl său, într-o clipă de supărare, s-ar hotărî să nu-i mai poarte de grijă. În anul acesta, prietenii lui Cézanne vor încerca, printr-o nouă expoziție, să trezească interesul publicului. Cézanne se va abține să participe. Din ce pricină? Legăturile care-l unesc de camarazii săi n-au slăbit de fel. Pe la începutul anului 1876, făcîndu-i lui Monet un serviciu

asemănător celui pentru care el însuși e îndatorat față de Renoir, îl prezintă lui Chocquet. În schimb, așa cum făcuse și cu un an în urmă, trimite o pînză la Salon, pînză pe care juriul, bineînțeles, o refuză. De ce nu participă Cézanne la expoziția grupului? Nu se știe. Oricum, în aprilie, cînd se deschide expoziția, Cézanne nu mai era la Paris. Plecase în Provența.

Vreme mohorîtă în Provența. Primăvară umedă. Plouă, e frig. La Jas de Bouffan, toate recoltele de fructe s-au prăpădit. Via s-a dus. Louis-Auguste nu prea are de ce să fie încîntat; un gologan e un gologan și un măr e un măr. « Vezi unde-i norocul artei, pictura rămîne », rîde în sinea lui Cézanne.
Datorită lui Chocquet, care-i trimite cataloage și ziare, poate lua cunoștință de ceea ce se scrie despre expoziția prietenilor săi (ea are loc pe strada Le Peletier, în sălile lui Durand-Ruel). Presa e cum nu se poate mai rea. Cézanne trebuie să se ferească de-a pune sub ochii tatălui său articolele primite, bunăoară « pologhia din *Le Figaro,* prin care numitul Wolf îi ia în tărbacă » pe pictori: « Nenorocirea se ține scai de strada Le Peletier, scrie batjocoritor acest critic foarte citit. După incendiul de la Operă* , iată că un nou prăpăd se abate asupra acestui cartier . . . Cinci sau șase smintiți, printre care și o femeie, o ceată de nenorociți atinși de nebunia ambiției, și-au dat acolo întîlnire spre a-și expune lucră-rile. Sînt unii care pufnesc de rîs în fața acestor lucrări. Eu, unul, cînd le văd, simt o strîngere de inimă . . . Înfricoșător spectacol al vanității omenești împinsă pînă la demență. » Și dă-i, și dă-i pe acest ton cît e de lungă coloana, învinuind pe « membrii acestui cenaclu de vanitoasă și gălăgioasă mediocritate », că au « ridicat negația tuturor elementelor care constituie arta la înăl-țimea unui principiu. Au agățat o bidinea de coada unui măturoi și și-au făcut din asta un stindard . . . Cunosc pe cîțiva dintre acești penibili impresioniști; sînt niște tineri fermecători, foarte convinși, care-și închipuie în mod serios că și-au găsit drumul. Spectacolul e întristător. »

* Din 1821, Opera era instalată în strada Le Peletier. Un incendiu nimici în întregime teatrul în noaptea de 28 spre 29 octombrie 1873 (N.A.)

În ciuda vremii urîte, Cézanne și-a reînceput plimbările sale cîmpenești. Încă o dată, confruntă ceea ce a învățat cu aceste peisaje cărora, din an în an, le pătrunde tot mai mult frumusețea ascunsă. Ce deosebire față de locurile pe unde lucrează prietenii săi, sătucele alea din Ile-de-France, malurile rîurilor, livezile năpădite de iarbă, colinele unduioase, meleaguri unde toate sînt molcome, ape leneșe, reflexe, sub colbul de aur al luminii! Aici pămîntul e pietros; unde îți întorci ochii, mineralul triumfă; formele se înscriu limpede, se așază ca niște cărămizi unele lîngă altele într-o ordine logică; totul aici e vigoare, precizie, permanență. Hotărît lucru, pentru a reda realitățile concrete ale acestui pămînt, « impresia » nu e deajuns. Trebuie să regăsești ceea ce-i durabil în toate acestea. Trebuie să construiești, să reconstruiești — să nu te declari mulțumit cu aparențele firave. Cézanne își impune mereu disciplinele cele mai austere.

Pe la începutul lui iunie, se duce la Estaque. Locuitorii tîrgului se uită chiorîș la el; dacă « privirile lor ar fi fost ucigătoare, de mult aș fi fost curățat » zice Cézanne, nu fără ironie. Dar ce-i pasă de asta? E acolo, în singurătatea dealurilor și a mării, bucurîndu-se de o tihnă desăvîrșită, avînd tot răgazul de a chibzui la problemele pe care i le pune pictura.

« Priveliștea seamănă cu o carte de joc, îi explică lui Pissarro. Acoperișuri roșii pe marea albastră . . . Soarele e atît de înfricoșător încît mi se pare că obiectele se profilează ca niște siluete, nu numai în alb și negru, ci în albastru, în roșu, în brun, în violet. Se poate să mă înșel, dar mi se pare că e antipodul modelajului. » Chocquet, căruia îi făcuse la Paris un portret într-o pastă bogată, cu un penel ferm, îi comandase două mici « motive ». Lucrează la ele cu rîvnă, dar aproape regretînd că peste puțină vreme (sfîrșitul lui iulie) va trebui să se întoarcă la Paris. Pentru că aici copacii — pinul, măslinul, chiparosul, stejarul, dafinul — își păstrează frunzișul pînă tîrziu, natura provensală nu se schimbă de fel. Ea îi permite eforturile îndelungate, acele analize lente de care Cézanne simte nevoie din ce în ce mai mult. « Sînt pe aici motive care ți-ar cere trei sau patru ani de lucru », constată pictorul. De aceea își propune să se întoarcă pentru mai mult timp la Estaque, de îndată

ce va putea. Niciodată nu a înţeles aşa de bine ca astăzi că Provenţa este pentru arta lui — atît de personală, şi de pe acum atît de diferită de arta prietenilor săi — o necesitate absolută.

Cézanne ştie oare că se depărtează pentru totdeauna de camarazii săi impresionişti? Ar fi într-adevăr curios ca el să nu-şi dea seama de asta. Dar prea e mare recunoştinţa lui faţă de dînşii, pentru a se gîndi să-i renege şi să-i părăsească. Fără ei, fără Pissarro, n-ar fi ajuns artistul de astăzi. Rămîne fratele lor de luptă; va continua să expună împreună cu ei. Totuşi, spre deosebire de prietenii săi, pentru el Salonul rămîne un Pămînt al Făgăduinţii. Cézanne nu va renunţa la speranţa de-a pătrunde acolo. E oare cu putinţă să i se interzică veşnic intrarea la Salon? E oare cu putinţă să nu vină ceasul cînd, — în sfîrşit! — chiar cei de la Salon vor preţui calitatea pînzelor sale? Anii au trecut, s-a dus vremea violenţelor agresive şi-a atitudinilor sfidătoare; ceea ce are de gînd, chibzuind bine — cum zice el însuşi — să supună juriilor viitoare, sînt lucrările sale cele mai « neutre ».

În Parisul acesta al lunii august, în care debarcă Cézanne, nu se vorbeşte decît despre un om şi despre o carte. Omul e Zola, cartea, romanul său *Cîrciuma*. Dintr-o dată — trei luni au fost suficiente pentru asta — numele lui Zola ajunsese pe toate buzele. În martie, scriitorul publicase al şaselea volum al ciclului său de romane, *Excelenţa Sa Eugène Rougon,* care n-a obţinut, ca şi cele cinci dinainte, decît un succes destul de mediocru. Dar la 13 aprilie, ziarul *Le Bien Public* a început să dea în foileton al şaptelea volum al seriei, *Cîrciuma* şi, numaidecît, această operă a devenit obiectul unor aprige dezbateri. Scenele de moravuri pe care le conţine romanul, zugrăvite cu cruzime, au stîrnit scandal, indignare, ameninţări, un val de scrisori ale cititorilor care cer să nu li se mai trimită gazeta. Ce mai tărăboi! Numărul acestora era aşa de mare, încît la 6 iunie *Le Bien Public* a întrerupt foiletonul. La 9 iulie însă, Catulle Mendès, care conduce *La Republique des Lettres,* a reluat publicarea romanului. În gazete, caricaturiştii şi-au găsit de treabă berechet cu noul « om al zilei ». Caricatura care
 a cucerit celebritatea ne înfăţişează un Zola cu capul

mare pe un trup minuscul, cu ochelarii înfipți pe nasul în vînt și cu barba zburlită, salutîndu-l pe Balzac.

Impresioniștii sînt departe de-a fi făcut tot atîția pași înainte în timpul lipsei lui Cézanne. Cine mai crede în viitorul lor, în afară de cîțiva originali? Zola e învinuit că-și face din vicii delicii, e învinuit de imoralitate și pornografie, dar i se recunoaște totuși talentul și unii îl dojenesc că și-l folosește așa de rău. Chiar în ziua cînd îi înfățișează pe impresioniști ca pe niște « alienați », Albert Wolff declara — semnificativă coincidență — că *Excelența Sa Eugène Rougon* este opera unui scriitor de rasă. « Scriitorul e lipsit de tact, o recunosc, adaugă el, dar cartea lui e de un foarte mare interes și de o valoare incontestabilă ». Talentul acesta e tăgăduit impresioniștilor. Chiar aceia de la care ar fi îndreptățiți să aștepte mai multă înțelegere nu-și exprimă decît o aprobare cu jumătate de gură. Duranty, clientul cafenelei la Nouvelle-Athènes, martorul atent al străduințelor lor, a publicat de curînd o mică broșură despre dînșii: *Noua pictură*. Ce vede el însă în grupul lor? « Originalități și ingenuități, vizionari alături de observatori profunzi, ageamii naivi alături de niște savanți care vor să regăsească naivitatea ageamiilor; adevărate voluptăți ale picturii, pentru cei care o cunosc și o îndrăgesc, alături de niște încercări nenorocite care te scot din sărite; ideea dospind în cutare creier, îndrăzneala aproape inconștientă țîșnind de sub cutare penel. Iată, socoate Duranty, acesta e grupul. » La urma urmei, Albert Wolff poate fi scuzat.

Dacă prietenii lui Cézanne nu l-ar fi întîlnit pe Caillebotte, care se devotează cauzei lor fără să-și cruțe nici banii, nici ostenelile, e cum nu se poate mai probabil că ei n-ar fi avut atît de curînd prilejul de a-și prezenta operele publicului. Într-adevăr, el, Caillebotte, vrea cu orice preț ca organizarea unei expoziții să devină posibilă cel mai tîrziu în doi ani, adică pe la 1878. Curios om, acest Caillebotte! N-are decît douăzeci și opt de ani și se și gîndește la moarte. « În familia mea, murim de tineri », spune el adeseori. Caillebotte e așa de obsedat de această idee, așa de convins de dispariția sa apropiată, că în toamnă își face testamentul. Pentru că nu vrea ca moartea lui să-i păgubească pe prieteni de ajutorul său,

stipulează în testament că va trebui să se ia din averea lui suma necesară — treizeci, patruzeci de mii de franci, sau mai mult, dacă e cazul — spre a se asigura « în cele mai bune condiții posibile » această expoziție din 1878. Pentru dînsul, nu încape nici o îndoială: locul impresio-niștilor e la Luvru. De cînd îi cunoaște, a cumpărat multe din pînzele lor. Acestor pînze, înțelege de asemenea să le pregătească o soartă vrednică de ele. Prin acest testa-ment le dăruiește statului. « Însă, precizează el, deoarece vreau ca darul acesta să fie acceptat, și în așa chip încît tablourile acestea să nu ajungă nici în vreun pod nici în vreun muzeu de provincie, ci chiar la Luxembourg și mai tîrziu la Luvru, e nevoie să mai treacă oarecare timp înainte de executarea acestei clauze, pînă ce publicul va ajunge, nu zic să înțeleagă, dar să admită această pictură. Pînă atunci, fratele meu Martial, iar în lipsa lui vreun altul dintre moștenitorii mei, le va păstra ». Gîndurile funebre pe care le nutrește Caillebotte nu-l împiedică să se preocupe deocamdată, în modul cel mai activ, de expoziția plănuită. Cît ține toamna și iarna toată, se zbate cu încăpățînare pentru a realiza proiectul. « Expoziția se va face; trebuie să se facă », îi scrie în ianuarie lui Pissarro. Căutarea unui local potrivit se arată a fi o treabă deosebit de anevoioasă, căci Durand-Ruel și-a închiriat galeria pentru un an. Totuși, după multă bătaie de cap, Caillebotte sfîrșește prin a birui toate piedicile, și așa de mare e rîvna pe care o pune în această afacere încît expoziția se va putea deschide nu la anul, nu peste șase luni, ci chiar în primăvară.

Publicul și critica își vor da oare seama de data asta de importanța picturii noi? Prin numărul pînzelor, prin calitatea lor, manifestarea trebuie să dezarmeze pe mulți dintre cei mai porniți împotriva încercărilor grupului. De altminteri, grupul se va prezenta de astă dată publicu-lui într-o manieră mult mai omogenă. Nu vor mai expune niște « cooperatori », ci « impresioniștii. » Lucrul e atît de vădit încît prietenii lui Cézanne, reluînd această denumire, pe care Louis Leroy le-o aruncase în derîdere cu trei ani înainte, hotărăsc, după sugestia lui Renoir, să dea manifestării lor titlul fără echivoc de «Expoziția Impresioniștilor ». Fără echivoc, căci, așa cum explicase Renoir, asta ar însemna să le zici trecătorilor: «Veți

 găsi aici genul de pictură care nu vă place. Dacă

veniți, cu atît mai rău pentru dumneavoastră, nu vi se vor înapoia cei zece gologani pe care i-ați dat la intrare! »

Fiecare din ei, plini de încredere, se pregătește să trimită la expoziție cele mai bune lucrări. În ceea ce-l privește, Cézanne va expune vreo cincisprezece pînze dintre cele pe care le socoate mai izbutite: naturi moarte, studii de flori, peisaje, portretul lui Chocquet, o figură de femeie, un studiu de bărbați la scăldat, niște acuarele. Vizitatorii vor putea astfel, în deplină cunoștință de cauză, să-și formeze o idee de ansamblu asupra căutărilor sale, să-și dea seama de priceperea și de resursele meșteșugului său.

Are acum treizeci și opt de ani, și fără îndoială că ar fi timpul ca lumea să înceapă a-l privi altfel decît ca pe un mîzgălitor ridicol, recunoscînd artistul prodigios care e pe cale să se nască în el. Ferice de Zola! El barem, și-a văzut visul cu ochii. Rîvnea la celebritate; dorea bogăția; vroia să ajungă la marele public, să zguduie mulțimea. Toate i-au venit dintr-o dată. Romanul său *Cîrciuma*, apărut în februarie, obține un succes răsunător. Toată presa e plină de vîlva stîrnită de cartea lui. Apar ediții după ediții. Citit peste tot și de toată lumea, Zola e scriitorul despre care se vorbește cel mai mult în Franța cînd, la 4 aprilie, se deschide pe strada Le Peletier, la numărul 5, într-un vast apartament de la al doilea etaj, a treia expoziție a impresioniștilor.

Cîtă strălucire! În încăperile acelea mari, cu tavanul înalt, ni se înfățișează o minunată colecție de pînze în culori vii, opere tinerești, frumoase, însorite. Primăvară a picturii! Din prima sală îl întîmpină pe vizitator tablouri de Monet, de Renoir. Iată aspecte ale gării Saint-Lazare de Monet și ceva mai încolo, pînza lui, *Curcanii albi;* iată *Scrînciobul* de Renoir și tot de el, iată, în salonul cel mare, compoziția sa *Bal la Moulin de la Galette*. Salonul cel mare — loc de frunte, loc de cinste — e ocupat de pînzele lui Cézanne, la care se adaugă acelea ale Berthei Morisot. Aici tablouri de Guillaumin, peisaje de Sisley, ca *Podul de la Argenteuil* sau *Inundațiile de la Marly*, colo priveliști din Pontoise sau din Auvers, datorate penelului lui Pissarro, apoi niște pînze de Caillebotte, alte cîteva de Monet. Degas triumfă într-o galerie. Vreo două sute patruzeci de lucrări în

total rezumă, într-o alegere bine concepută, ceea ce impresionismul — căci există impresionism aici — oferă mai nou și mai autentic.

Ce-i drept, primii vizitatori — afluența e considerabilă, iar publicul, în general, foarte elegant — arată mai multă discreție decît la manifestările trecute. « Chiar aceia, notează un gazetar de la *Le Siècle*, care veniseră cu intenția de a critica totul, s-au oprit în fața multor tablouri și au trebuit să admire ». Unii nu se dau în lături să declare că, adresîndu-se astfel publicului, impresioniștii nu-s lipsiți de « oarecare îndrăzneală » și că această atitudine « face dovada unei mari bune-credințe. » Pe scurt, totul pare să meargă cît se poate de bine, și, așa cum scrie *Courrier de France* « s-ar putea crede că ostilitatea pe care o întîmpinaseră impresioniștii la debutul lor nu era decît expresia stîngace, nițel cam sălbatică, a unei profunde stupefacții. » Dar, vai! Impresioniștii ar face o mare greșeală bucurîndu-se. În ciuda celor cîteva articole la locul lor, nu trece mult și gazetele se năpustesc asupra expoziției. Pentru a-i face un pic de reclamă, un tînăr, Georges Rivière, sfătuit de Renoir, lansează, pentru cît va dura expoziția, o foaie minusculă, *L'Impressionniste*.

De la primul număr, apărut la 6 aprilie, într-o scrisoare deschisă adresată ziarului *Le Figaro*, Rivière își arată mîhnirea de a constata că, afară de prea puține excepții, ziarele « sînt unanime în a-i ocărî » pe expozanți. De aici încolo se produce o schimbare totală în atitudinea publicului. Sprijinite, încurajate de un neîntrerupt foc de articole pline de fiere, aceleași mulțimi furioase și batjocoritoare defilează și se îmbrîncesc iar prin apartamentul de pe strada Le Peletier. « Este imposibil, scrie în *Le Sportsman* un anume Barbouillot, tesă zăbovești mai mult de zece minute în fața cîtorva din pînzele cele mai vestite ale acestei galerii, fără să te gîndești la răul de mare . . . Pe semne că asta îi face pe unii amatori să zică: Nu s-ar putea tăgădui că sînt aici niște „lucrări bine redate." »

În toiul acestei revărsări de insulte, în mijlocul gloatei gălăgioase care umple necontenit apartamentul din strada Le Peletier, Chocquet, rănit în admirațiile sale cele mai dragi, se străduiește să țină piept. În fiecare zi, de la deschidere pînă la închidere, e acolo, prezent,

neobosit, folosind toate resursele sale de elocvență pentru a încerca, politicos, amabil dar stăruitor și uneori ironic, ba chiar vehement, să-i convingă pe cei care rîd sau pe cei care se supără, pe zeflemiști sau pe furioși, să le demonstreze, argumentînd în fața pînzelor, cît de rău fac legîndu-se de aceste opere magistrale. Dar degeaba, de cele mai multe ori își pierde vremea de pomană; e privit ca un zurliu inofensiv.

În strada Le Peletier, pe Boulevard des Italiens, vînzătorii de ziare strigă *L'Impressionniste;* foaia nu se prea vinde; lumea nu vede în această publicație decît încă o sfidare, un tertip gălăgios al unor oameni ahtiați după reclamă și dorind să-și atragă mușterii cu orice preț. Din cînd în cînd, pe înserat, după ce mulțimea părăsea sălile — expoziția se închide la ora cinci — Cézanne dă o raită pe acolo. Îi regăsește în strada Le Peletier pe unii sau alții dintre prietenii săi, Chocquet, sau Renoir, sau Caillebotte, sau Pissarro, sau Rivière. Fără o vorbă, se așază lîngă dînșii. Își pleacă fruntea și, cu privirea pironită în gol, îi ascultă. Degeaba își bate gura Chocquet, încă ațîțat de discuția din timpul zilei, pentru a-i dovedi că atitudinea neînțelegătoare a publicului va înceta curînd, că ochii i se vor deschide, Cézanne dă din cap îngîndurat.

Prietenii au ținut să-i rezerve în anul acesta, ca un omagiu, locul de frunte, peretele cel mai bine luminat al marelui salon. Dar dintre toți expozanții, tot el e acela pe care, întocmai cum s-a petrecut cu trei ani în urmă, mulțimea îl batjocorește mai tare cînd trece, furioasă sau chicotind, prin fața tablourilor. Pînzele sale, și mai cu seamă portretul lui Chocquet, alcătuiesc « numărul de atracție » al expoziției. Ele dezlănțuie, de cum sînt zărite, rîsete și glume răutăcioase. Cézanne e un nebun, un « monstru », un comunard, subversiunea întrupată. Chiar vizitatorii pe care Chocquet, tot pisîndu-i cu imnurile sale de admirație pentru pictura expusă, reușește mai mult sau mai puțin să-i înmoaie, rămîn închiși în ei, muți, păstrînd o dezaprobare de neclintit în fața tablourilor lui Cézanne. Pînă și criticii care încearcă să-și nuanțeze aprecierile, pînă și cei cărora li se întîmplă să rostească judecăți pătrunse de oarecare indulgență asupra lui Monet, Renoir, sau Pissarro, se arată neînduplecați pentru pictorul din Aix.

Cézanne? « Un adevărat intransigent, aprig, straniu, scrie *Le Petit Parisien*. Privind oamenii săi la scăldat, capul bărbatului, figura femeii, mărturisim că impresia pe care ne-o dă natura nu este aceea simțită de autor». « Dacă vizitați expoziția cu o femeie însărcinată, treceți repede prin fața tabloului *Portret de bărbat* al domnului Cézanne, spune faimosul Leroy de la revista *Charivari*. Acest cap de culoarea unei căpute de cizmă, cu o înfățișare atît de ciudată, ar putea s-o impresioneze prea tare și să-i îmbolnăvească de friguri plodul încă înainte de a veni pe lume. » « Cînd copiii se joacă cu hîrtie și vopsele, fac lucruri mai bune », încheie Roger Ballu în *La Cronique des Arts et de la Curiosité*.

Cézanne tace, îndurerat. Să-și fi dobîndit cu atîta tenacitate mijloacele de expresie, să se fi silit — cu cîtă stăpînire de sine! — să ajungă la o măiestrie tot mai afirmată și mai conștientă, să se fi ridicat după un urcuș lent, cu răbdare, dar și cu cîtă îndîrjire, din treaptă în treaptă, pînă la culmi — și să nu obțină în schimb decît aceste ocări! Ce batjocură, ce amărăciune!

În *L'Impressioniste*, căutînd să răspundă la violențele a căror țintă e Cézanne, Georges Rivière publică o vibrantă apărare a pictorului:

« *Artistul cel mai atacat, cel mai maltratat de presă și de public de cincisprezece ani încoace este domnul Cézanne. Nu există poreclă insultătoare care să nu fi fost agățată de numele său, iar operele sale au obținut un succes de ilaritate, stîrnind hohote de rîs care mai durează și acum. Un ziar numea portretul de bărbat expus anul acesta,* « *Billoir de ciocolată* » *. *Rîsetele și țipetele astea izvorăsc dintr-o rea credință pe care defăimătorii nici nu-și dau măcar osteneala s-o ascundă. Unii vin să vadă tablourile domnului Cézanne ca să se amuze. În ce mă privește, mărturisesc că nu cunosc nici o pictură care să se preteze mai puțin la rîs decît aceasta . . . Domnul Cézanne e un pictor — și un mare pictor. Cei care n-au ținut niciodată în mînă un creion sau un penel au spus că nu știe să deseneze, și i-au reproșat imperfecțiunile care nu-s decît un rafinament*

---

* E vorba de portretul lui Chocquet. Billoir era un asasin care ciopîrțise o femeie în cartierul Montmartre și a fost ghilotinat la 26 aprilie. (N.A.).

obținut printr-o mare măiestrie . . . Naturile sale moarte, atît de frumoase, atît de exacte în raporturile de tonuri, au ceva solemn în realitatea lor. În toate tablourile sale, artistul emoționează pentru că el însuși simte în fața naturii o emoție puternică pe care măiestria sa o transmite pînzei ».

Și Rivière citează părerea unuia dintre prietenii săi:

Pictorul acestor Bărbați la scăldat *aparține unei seminții de uriași. Deoarece scapă oricărei comparații, unii găsesc comod să-l tăgăduiască; el are totuși semeni respectați în artă, iar dacă prezentul nu-i face dreptate, viitorul va ști să-l așeze printre cei de. o seamă cu el, alături de semi-zeii artei. »*

Cézanne înalță din umeri. Cînd se întoarce acasă, spre cartierul depărtat unde locuiește acum, Plaiseance, pasul său răsună greu în tăcerea nopții.
« E îngrozitoare viața! »

Nefiind nicidecum o fire combativă, Cézanne aparține acelui fel de oameni care, de îndată ce sînt atacați, se dau bătuți și nu au decît un gînd: să dispară. Ceea ce-i inspiră lui Cézanne zarva stîrnită de pînzele sale, afară de o covîrșitoare tristețe, e o imensă dorință de tăcere. Destul! Destul! Să fie lăsat în singurătatea lui! Să fie lăsat în pace!
La drept vorbind, primirea ce i s-a făcut nu i-a slăbit încrederea în sine; și interesul pe care-l arată pentru căutările sale pare tot așa de mare. Dar, în ochii lui, ceea ce realizează acum e așa de departe de idealul visat că se întreabă dacă nu se află cumva, totuși, în împunsăturile criticii, o parte de adevăr, dacă nu cumva rezultatele pe care le-a obținut pînă azi nu sînt încă, orice ar zice prietenii săi, prea slabe. Arta e pentru dînsul un lucru atît de grav încît nu poți să te apropii de ea decît cu cea mai mare umilință. N-o fi oare vinovat că se arătase prea încrezut? Scîrbit de larma indecentă pe care a stîrnit-o, Cézanne își spune, morocănos și amărît, că trebuie să se dea la fund, să lucreze în tăcere pînă în ziua cînd va putea, în sfîrșit, să afirme: « Sînt Cézanne ».

Naturi moarte, autoportrete, portrete: mereu și mereu, Cézanne reia temele sale obișnuite. Mereu și mereu, o pictează pe Hortense, așezată într-un jilț roșu, cu acul în mînă sau fără să facă nimic, și detașîndu-se pe fondul de hîrtie verzuie cu flori albastre în care-s îmbrăcați pereții apartamentului lor din cartierul Plaiseance.

Familia locuiește pe rue de l'Ouest, la numărul 67, în spatele gării Montparnasse. Cézanne duce acolo un trai destul de retras. Prietenii săi au riscat aventura unei noi licitații la sala Drouot, dar el a refuzat să participe. Destul s-a făcut de rîs la expoziția din strada Le Peletier! Și, cu siguranță, prezența lui acolo, în loc să-i ajute pe prietenii săi, mai mult i-ar stînjeni. Nu pentru că Cézanne n-ar avea și el nevoie de bani! Fiu-său crește (Paul a și împlinit cinci ani) și, prin urmare, greutățile sporesc. Hortense, ce-i drept, face din cînd în cînd puțină croitorie spre a mai adăuga ceva la veniturile lor; cu toate acestea de multe ori nu au un ban în casă.

Într-un asemenea moment de ananghie, Cézanne își ia la subsuoară o pînză de care e destul de mulțumit — *Odihnă după baie* — și pleacă în căutarea vreunui amator dispus să o cumpere. Întîmplarea i-l scoate în cale pe Cabaner. Compozitorul îl roagă să-i arate tabloul. Fără să se lase rugat a doua oară, în plină stradă, Cézanne își proptește pînza de un perete. « Un studiu destul de reușit, nu? » Cabaner nu-și poate stăpîni un strigăt de admirație; pînza e pentru dînsul ceea ce este și pentru Renoir: « un diamant! » Atunci, mișcat pînă la lacrimi, uitînd că plecase să vîndă pînza și că are nevoie de bani, o dăruiește prietenului; e « foarte bucuros », cum zice, să știe că tabloul ajunge « la cineva căruia îi place ».

De foarte multe ori, Cézanne lucrează la Pontoise alături de Pissarro, sau se duce cu Guillaumin să picteze în parcul de la Issy-les-Moulineaux. Dar cît de deosebite sînt acum lucrările lui de acelea ale prietenilor săi impresioniști! Din ce în ce mai mult, pe măsură ce anii și lunile trec, impresioniștii se mulțumesc să redea feeria luminii. Pe pînzele lor, lucrurile se descompun într-un soi de miraj colorat, în care aburii, fumul, reflexele, toate dansează într-un balet sclipitor. Încetul cu încetul, ei au sacrificat totul luminii. Au renunțat mai mult sau mai puțin la exprimarea spațiului — preocupare esențială a întregii picturi anterioare, de la Renaștere încoace,

și căreia perspectiva și arta clarobscurului i-au fost mijloacele caracteristice; au renunțat de asemenea, mai mult sau mai puțin, să exprime volumul obiectelor și realitatea însăși a materiei. Asta însă, Cézanne nu poate s-o admită. Nu poate admite să fie disprețuite unele sau altele din diversele elemente ale naturii, în folosul unuia singur. De altfel, atavismul său țărănesc nu poate să nu-i inspire o neîncredere instinctivă față de tot ce nu e decît aparență și strălucire. Ca țăranii, Cézanne are un simț înnăscut pentru realitate. Pictorul vrea să redea realitatea — și s-o redea în totalitatea ei — fără să lase nimic de o parte. Dincolo de analiza impresionistă a luminii, de la care a învățat atîta, el țintește la o sinteză în care s-ar contopi în același tot elementele diverse ale realului, sinteză ce ar ține seamă tot așa de mult de schimbările trecătoare ale luminii ca și de orînduirea spațială a planurilor, de forma lucrurilor și de materialitatea lor.

Afară de asta, inteligența are și ea un cuvînt de spus. Cu o bucurie de poeți, impresioniștii se mărginesc să înregistreze spontan, în toată prospețimea lor, senzațiile pe care natura le inspiră. Dar nu se poate împăca nici cu ideea după care artistul Cézanne ar trebui să se mulțumească să transcrie, fără al' efort, datele senzațiilor. « Artistul, spune el, nu-și notează emoțiile așa cum pasărea își modulează sunetele; el compune. » Unitatea pe care o dorește Cézanne nu poate fi realizată decît prin trudă aspră și voință, printr-o asceză intelectuală. Senzațiile trebuie să fie elaborate și prefăcute în stil. O pînză nu poate să aibă ca obiect numai reflectarea lumii în aspectele ei superficiale și trecătoare, ea trebuie să-i dea la iveală structura lăuntrică, să scoată din vălmășagul aparent al lucrurilor ordinea lor ascunsă.

Cézanne își alege ca subiecte pentru tablourile sale aceleași motive ca și Pissarro, poteca de la Ravine, măgura Boilor, văzută de la Pontoise, sau de lîngă Pontoise, balta Surorilor de la Osny, dar degeaba: el produce opere care, pînă la urmă, nu mai au altă asemănare cu acelea ale prietenilor săi decît vioiciunea coloritului. În timp ce pentru dînșii, culoarea este o finalitate, ea nu e pentru Cézanne decît un punct de plecare — elementul pe care-l va folosi spre a ajunge să descopere adevărul atotcuprinzător al picturii. Adevărul acesta, Cézanne o știe bine, numai Provența e în stare să i-l

dezvăluie. De aceea plănuiește să se întoarcă acolo la începutul iernii viitoare pentru o ședere mai îndelungată — dar, de data asta, oricare ar fi riscurile, îi va lua cu el pe Hortense și pe fiul său.

Zola, căruia succesul i-a luat de pe cap grijile bănești, — editorul nu-i numărase oare de curînd optsprezece mii cinci sute de franci, drepturi de autor pentru primele treizeci și cinci de ediții ale volumului *Cîrciuma?* — își petrece vara la Estaque, unde se odihnește, scrie viitorul său roman *O pagină de dragoste*, și mănîncă « peste măsură » ciorbe de pește, stridii, feluri ardeiate și piperate, « o grămadă de porcării delicioase ».

Cézanne îl însărcinează s-o prevină pe mamă-sa de proiectele lui, fără ca bancherul să prindă de veste. « Dacă o dată cu venirea lui decembrie, îi scrie el, mama vrea să se îngrijească de a-mi găsi o locuință micuță de două încăperi, și nu scumpă, la Marsilia, într-un cartier în care totuși nu se comit asasinate prea multe, mi-ar face mare plăcere. Ar putea porunci să se transporte acolo un pat și ce mai e nevoie pentru dormit, două scaune . . . » Puțin timp după asta însă, Cézanne își schimbă intențiile; « combinația » i se pare « oarecum prea dificilă pentru a fi pusă în practică » și renunță la ea.

Cézanne se adîncește în căutările lui. Trăiește tot la Paris, dar lucrurile se petrec ca și cum n-ar trăi acolo. Se întîmplă ca, săptămîni de-a rîndul, nimeni să nu-l întîlnească. La cafeneaua Nouvelle-Athènes, unde aproape că nu se mai arată de loc, unii dintre clienții obișnuiți nu l-au zărit niciodată. De pe acum se țese în jurul său o legendă. Umblă din gură în gură anecdote în care figurează, ca un personaj grotesc, un pictor delirant și maniac. Într-o seară, cînd pașii singuratici l-au dus în piața Pigalle, împinge ușa cafenelei și intră. Bluza lui albastră, vesta mînjită de vopsele, pălăria pleoștită și jegoasă fac senzație. « A avut succes! » spune batjocoritor Duranty într-o scrisoare către Zola.

Dar dacă Cézanne stîrnește un asemenea efect asupra celor de la Nouvelle-Athènes, nu tocmai așa se întîmplă cînd e vorba de un tînăr agent de bursă foarte descurcăreț în afacerile lui, pe care i l-a prezentat Pissarro. Acest tînăr traficant de bursă lucrează la banca Bertini de pe strada Laffitte. Are douăzeci și nouă de ani. Pictura

îl obsedează. A frecventat Academia Colarossi, a trimis o pînză, care a fost acceptată, la Salonul de anul trecut. Totuși, arta academică nu l-a satisfăcut multă vreme. S-a simțit atras de noua pictură. L-a întîlnit pe Pissarro de la care învață acum teoriile impresioniste. Și Pissarro l-a pus în legătură cu Cézanne.
De altminteri, Cézanne nu-i displace. E drept că înfățișarea lui șleampătă, vorba grosolană, nemulțumirea de sine care ascunde, în fond, atîta orgoliu, îl irită la culme. Dar ce artist! Ce prinț al artei e acest pictor batjocorit! Din cînd în cînd, tînărul om de bursă, pe care Cézanne îl găsește fără îndoială prea elegant (Cézanne nu poate să sufere bărbații bine îmbrăcați), cumpără pînze de Pissarro, de Cézanne și de ale prietenilor acestora; în ochii lor, aici stă, pare-se, meritul cel mai de seamă al acestui amator care pictează cînd nu are ce face, și care răspunde la numele de Paul Gauguin . . .

Ah! Provența! Bine ar fi să poți lucra în tihna zilelor, departe de zarva Parisului, la opera visată! Pe la începutul lui martie, însoțit de Hortense și de micuțul Paul, Cézanne pornește la drum, îndreptîndu-se spre Sud.

IV. VIJELII

«Buna mea famille, de altminteri prea bună pentru un nenorocit de pictor care niciodată n-a ştiut să facă nimic...

CÉZANNE (Scrisoare către Zola, 1 iunie 1878)

Tihna zilelor! Cézanne se înșeală rău dacă își închipuie că va avea parte de această tihnă. De cum sosește în sud, prezența Hortensei și a micuțului Paul nu întîrzie să-i complice foarte mult viața.

În principiu, Cézanne trăiește la Aix, dar de lucrat vrea să lucreze la Estaque. Pentru a nu da însă loc la trăncăneli al căror ecou ar putea ajunge la urechea tatălui său, Cézanne preferă, cumpănind bine lucrurile, să rămînă singur la Estaque; a instalat-o deci pe Hortense cu copilul la Marsilia, în strada Roma, la numărul 183. Își irosește vremea într-un du-te-vino neîntrerupt între aceste trei localități, destul de depărtate totuși între ele (zece kilometri despart Marsilia de Estaque; vreo treizeci sînt între Aix și Marsilia, pe care le leagă de trei ani încoace o linie ferată).

Cézanne își pierde cu atît mai mult timpul cu cît e nevoit să fie foarte prudent din cauza atitudinii lui Louis-Auguste. Bătrînul vulpoi, poate că ațîțat mai mult sau mai puțin de vreo vorbă auzită ici sau colo, bănuiește legătura fiului său. E cu ochii pe el, încercînd să surprindă cel mai mic semn care să-i întărească bănuielile; de îndată ce vine o scrisoare la Jas de Bouffan pentru « artistul » său, se grăbește s-o deschidă.

Necăjit, Cézanne se supune fără a crîcni; se arată la Aix cît mai des cu putință și nu lipsește de la nici un prînz, așa cum o cere, de altminteri, tatăl său. Louis-Auguste are optzeci de ani, Cézanne treizeci și nouă (capul mare cu părul rărit de-a binelea și silueta îngroșată îl fac să pară mai bătrîn), dar și unul și celălalt se poartă ca și cum pictorul ar fi un școlar. Bietul Cézanne! Nu-i de ajuns că trebuie să joace acest rol jalnic. Fostul său camarad Villevieille, care părăsise definitiv Parisul, se stabilise la Aix, unde, împreună cu cîțiva ucenici de-ai lui, confecționează tablouri religioase destinate seminariilor din colonii ale companiei Saint-Sulpice. Cînd ucenicii lui Villevieille îl zăresc pe Cézanne, îi aruncă în obraz insulte, bătîndu-și joc de părul său prea lung și, fără îndoială mai mult încă, de urîcioasa-i faimă de « impresionist ». Villevieille n-a uitat, firește, să li-l înfățișeze pe Cézanne ca pe tipul însuși al artistului care bate cîmpii.

Suferință!

Și tăcere!

Pe deasupra, iată că la jumătatea lui martie micul Paul cade bolnav de febră tifoidă. Și nu e încă totul! Chiar atunci, tocmai cînd Cézanne e muncit de temeri, Louis-Auguste, deschizînd o scrisoare a lui Chocquet, adresată pictorului, află în ea deodată dovada păcatului fiului său; Chocquet se apucase să vorbească în scrisoarea lui de « doamna Cézanne și de micul Paul »! Întărîtat și triumfător, Louis-Auguste zbiară, tună și fulgeră; îl scarmănă pe păcătos și-l asigură că va pune el rînduială numaidecît în viața lui de boem. Încolțit, Cézanne minte cu încăpățînare deznădăjduită și, împotriva oricărei evidențe, neagă realitatea faptelor. Bancherul țipă că-i va mai tăia din banii de trai. Cu o sută de franci pe lună poate s-o scoată bine la capăt, de vreme ce n-are guri de hrănit, de vreme ce trăiește singur. O sută de franci, nu-i va da decît o sută de franci, poate nici atît și poate chiar nici o para!

Cézanne ascultă încremenit. Și pînă acum o ducea așa de greu cu banii! Datoria lui la Tanguy n-a încetat să crească zi după zi. Înainte de a părăsi Parisul, Cézanne îi semnase o chitanță negustorului de vopsele, recunoscînd o datorie de 2174 de franci și 80 de centime. Ce-o să se facă dacă bancherul își execută amenințările? La

Marsilia, țîncul are nevoie de medicamente. Și ce poate face el, dumnezeule, ce poate face ca să-și cîștige existența? Nici o clipă nu-i trece prin minte cît de paradoxală e poziția lui, căci în principiu, potrivit legii, el e de pe acum în posesia părții sale de moștenire; după ce se retrăsese din afaceri, Louis-Auguste le-a transmis copiilor averea sa pentru a-i scuti de plata taxelor de succesiune. Bineînțeles, asta nu e în ochii lui decît o simplă glumă pe hîrtie. Ia să poftească numai cineva să pună la îndoială că nu e tot el stăpîn pe averea lui!

Oricum ar fi, Cézanne nu s-ar încumeta să pomenească de această donație pentru a-i ține piept tatălui său. Nici gînd de așa ceva. Dumnezeule, ce-i de făcut? Buimăcit, se întoarce spre singura făptură din lumea asta care e în stare să-l ajute într-o asemenea grea ananghie: Zola. « Solicit de la bunăvoința ta față de mine, îi scrie el cu umilință, să cauți printre cunoștințele tale și prin influența ta să mă bagi în vreo slujbă, dacă crezi că e posibil. » Cu prima poștă, Zola — fără îndoială tot așa de sceptic în privința capacităților lui Cézanne ca și Cézanne însuși — răspunde, sfătuindu-și prietenul, pe de o parte să se dea peste cap pentru a-și păstra pensia de acasă și, pe de altă parte, arătîndu-se gata (nu te adresezi niciodată în zadar generozității lui Zola) să-l ajute bănește, dacă are nevoie, ca să iasă din încurcătură.

Simțindu-se oarecum ușurat de această scrisoare, Cézanne își trăiește totuși zilele într-o continuă neliniște. Între tată și fiu situația rămîne foarte încordată. Bancherul, pe care tăgăduielile fiului său îl scot din sărite, înmulțește capcanele, scormonește peste tot, îi trage de limbă pe cunoscuți, se înverșunează să capete de la alții dovezile cu care l-ar înfunda pe vinovat.

N-au lipsit, firește, oameni buni la suflet care să-i confirme existența nepotului său. « Vrea să mă scape de copil, așa zice », îi scrie Cézanne lui Zola. Și devine mai precaut, ca nu cumva să se trădeze. Într-una din zile, totuși, nu mai poate să reziste; îngrijorat de sănătatea micuțului, se duce la Marsilia, unde constată, cu mare bucurie, că țîncul se simte mai bine. Din nenorocire, la întoarcere, indicatorul său cu mersul trenurilor îl induce în eroare; scapă trenul și nu are alt mijloc de a ajunge, fie ce-o fi, la masa de seară, decît străbătînd

pe jos cei treizeci de kilometri dintre Marsilia și Aix. Își iuțește pasul în așa măsură că ajunge la cină numai cu o întîrziere de un ceas.

Pe la sfîrșitul lui martie, Cézanne nu știe încă ce soartă îi rezervă tatăl său. Dacă Louis-Auguste ar fi vrut să se amuze, bătîndu-și joc de fiul său, n-ar fi procedat desigur altfel. În vremea asta, Cézanne primește o convocare de la prietenii săi impresioniști care plănuiesc să organizeze o nouă expoziție. Deocamdată, Cézanne are alte necazuri. Dar, oricum, așa îi era de dureroasă amintirea expoziției de anul trecut, că nu mai simte decît un foarte slab entuziasm pentru asemenea manifestare. Dușmăniile, comentariile pe care le-ar isca, n-ar putea decît să-l discrediteze, să-l stînjenească în ambiția sa de a fi recunoscut într-o zi ca un bun pictor — de a fi admis la Salon (unde trimisese și anul acesta niște pînze). Și apoi, « realizările » lui sînt încă atît de puțin satisfăcătoare! Și la urma urmei, ce mai are de acum înainte comun pictura lui cu aceea a prietenilor săi? Cézanne se sustrage. Totuși, nu vrea să aibă aerul că și-ar condamna prietenii, și-l roagă pe Zola să ducă la expoziție pînza ce i-o dăruise odinioară, înainte de război, în care înfățișa pendula sa de marmură neagră. Află curînd, de altminteri, că expoziția nu va avea loc. La începutul lui aprilie, dîndu-i banii pe luna aceea, Louis-Auguste nu-i numără decît o sută de franci. Cézanne care, la drept vorbind, se temea că n-are să primească nimic, își bate gura de pomană: nu capătă nici un gologan mai mult. Iată-l prin urmare nevoit a-i cere lui Zola să-i trimită Hortensei șaizeci de franci.

Din cînd în cînd, pictorul se încumetă să se repeadă la Marsilia. O dată, face drumul împreună cu Gibert. La un moment dat, privind cîmpia, muntele Sainte-Victoire și stîncile care se înalță peste Beaurecueil, exclamă: « Frumos motiv! » La care, Gibert răspunde: « Prea i se leagănă liniile! » « Ăștia, bombăne Cézanne, au ochi de profesori ». Dar nu are curaj să-i dea peste nas. Sarcasmele de acum un an ale publicului și gazetelor, înjurăturile ucenicilor lui Villevieille, disprețul ironic pe care i-l arată locuitorii din Aix și de asemenea — s-ar putea să fie altfel? — atitudinea tatălui său, toate acestea răsună dureros în el, îl aduc într-o stare de umilință plină de amărăciune. « Lucrez; puține rezultate și prea

depărtate de înțelegerea tuturor celorlalți », îi scrie pe scurt lui Zola.

Hotărît lucru, lui Cézanne toate îi stau împotrivă. Maică-sa, care este singurul său sprijin real în lupta cu Louis-Auguste și cu el însuși, cade la rîndu-i bolnavă. Aceasta nu-l face nicidecum pe Louis-Auguste mai blînd: la întîi mai, rămînînd la ceea ce hotărîse luna trecută, nu-i dă decît o sută de franci fiului său, care e nevoit din această pricină să recurgă din nou la Zola pentru un împrumut de șaizeci de franci. Cu cîteva zile mai tîrziu, Cézanne află de la prietenul său că juriul Salonului i-a refuzat pînza trimisă. « Înțeleg foarte bine, îi spune cu tristețe lui Zola, că nu putea fi primită, din cauza punctului meu de plecare, foarte depărtat de țelul pe care trebuie să-l ating, adică reprezentarea naturii. »

Curînd însă, lucrurile par să se îndrepte. În afară de pericol, mama lui Cézanne nu întîrzie să se dea jos din pat. Pe de altă parte, în ciuda încăpățînării sale, Louis-Auguste n-a mai făcut nici un pas înainte în ancheta lui; Cézanne poate să spere că bătrînul va sfîrși prin a se lăsa păgubaș. Singura supărare vine de acolo că, cu toate protestele fiului său, bancherul refuză hotărît să-i dea mai mult de o sută de franci pe lună. Cézanne trebuie deci să ceară iar ajutorul lui Zola. În iunie, fără îndoială din motive de economie, o instalează pe Hortense cu copilul într-un alt apartament, la numărul 12 de pe strada Vieuxchemin de Rome. El însuși o șterge din Aix, în prima jumătate a lui iulie, pentru a o însoți pe maică-sa la Estaque, unde urmează să-și petreacă convalescența. În felul acesta va înceta pentru o vreme să mai fie hărțuit de tatăl său și, al doilea avantaj, va putea să comploteze în toată voia cu maică-sa împotriva bătrînului autocrat de la Jas de Bouffan.

Mama lui Cézanne nu se prăpădește cu dragostea pentru Hortense. Hortense nu poate fi în ochii ei decît o intrusă care i-a furat copilul. Dar, îngăduitoare, și amintindu-și de propriile sale începuturi în viață, se împacă cu starea de fapt, și mai ales simte o bucurie foarte mare, știindu-se bunică; nu mai poate după micul Paul pe care l-a văzut de cîteva ori. Cézanne se potolește. Ba chiar începe din nou să-și facă proiecte de viitor. Dacă nimic supărător nu intervine, va merge să locuiască în iarna asta la Mar-

silia și se va întoarce la Paris spre primăvară, cînd « atmo-sfera se tulbură ». Apoi, dacă Zola i-o va permite, se va duce să lucreze prin împrejurimile Médanului, unde romancierul își cumpărase tocmai atunci o căsuță.

Bombă neașteptată! La Jas de Bouffan, Louis-Auguste deschide o scrisoare trimisă lui Cézanne de către proprietarul său de pe rue de l'Ouest. Cînd a părăsit Parisul, Cézanne a lăsat cheia apartamentului său unui cizmar din strada Vaugirard, Antoine Guillaume, cu care-i prieten. Or, aum are loc în capitală o Expoziție universală. Cu acest prilej, Guillaume a primit vizita unor rude și cunoștințe din provincie, și le-a instalat în locuința lui Cézanne. Neînțelegînd cum stau lucrurile, proprietarul îi semnalează aceasta pictorului, reproșîndu-i că găzduiește, fără să-l fi anunțat dinainte, « persoane străine ». Louis-Auguste trage de aici concluzia că fiul său « ține femei » în casa lui la Paris. « Asta începe să semene a vodevil » constată Cézanne.

Dar Cézanne e tot așa de încăpățînat ca și tatăl său. Luptă ca să obțină de la dînsul posibilitatea de a se stabili la Marsilia în iarna viitoare. « Voi putea astfel să continui cîteva studii pe care le-am început la Estaque, de unde voi pleca cît mai tîrziu cu putință. » Nu-i nimic de făcut! Bancherul nu se lasă înduplecat. Nu se lasă cu atît mai mult cu cît, pe la începutul lui septembrie, postașul aduce la Jas de Bouffan o a treia scrisoare compromițătoare, o epistolă pe care tatăl Hortensei o trimite fiicei sale și poșta i-o expediase la Aix. « Îți închipui ce-a ieșit din asta, îi scrie Cézanne lui Zola. Strig sus și tare că nu știu nimic, și cum, spre norocul meu, numele Hortensei nu se află în scrisoare, afirm că e adresată vreunei femei oarecare. »

Apoi, deodată, cer senin! « Babacul, zice Cézanne, face cu ochiul unei slujnicuțe fermecătoare pe care o avem la Aix. » Dragostea descrețește fruntea moșneagului: nu se mai ocupă de fecioru-său și, pe neașteptate, îi numără trei sute de franci. « Nemaipomenit! », mărturisește Cézanne, oftînd de bucurie. În sfîrșit, va putea să picteze într-o relativă liniște sufletească.

La jumătatea lui septembrie, maică-sa îl lasă pe Cézanne la Estaque, ducîndu-se să petreacă zilele culesului la Aix. Pictorul merge în fiecare seară să doarmă la Marsilia,

unde se aciuiase, nu departe de piața mare, într-o casă de pe strada Ferrari, la numărul 32, și în fiecare dimineață se întoarce să lucreze la Estaque. Marsilia, de altfel, nu-i place de loc. Orașul acesta este, îi spune el nu fără umor lui Zola, « capitala untdelemnului Franței, așa cum Parisul este capitala untului: nici nu poți să-ți închipui obrăznicia acestei populații crîncene care nu are decît un instinct, al banului; se spune că cei de aici cîștigă mult, dar sînt tare urîți la înfățișare, iar în amestecul de oameni veniți de pretutindeni, datorită numeroaselor căi de comunicație, dispar trăsăturile izbitoare ale tipurilor. Peste cîteva sute de ani nu vei mai avea de ce să trăiești, totul va fi o apă și un pămînt. Dar puțina frumusețe care mai rămîne încă, îți merge la inimă și-ți încîntă ochii ».

Într-una din zile, la Marsilia, Cézanne îl întîlnește întîmplător pe Huot, fostul său camarad de la școala de desen. A ajuns departe Huot! Devenit arhitect, a obținut la Salon de două ori, una după alta, în 1865 și 1866, marea medalie de aur. De atunci, e ceea ce se cheamă un « hors concours » *. El deține la Marsilia importanta funcțiune de arhitect-inspector principal al Companiei Imobiliare. Firește, se arată față de pictor oarecum distant. Dintr-una într-alta, îl întreabă în treacăt dacă i se mai întîmplă să-l întîlnească pe Zola. « Uneori », răspunde Cézanne, amuzat. Dacă i se întîmplă să primească scrisori de la dînsul. « Mai ieri, primii una » — răspunde Cézanne zîmbind răutăcios. Huot rămîne încremenit. Drace, ia te uită, nu și-ar fi închipuit că celebrul romancier ar putea să mai aibă vreo legătură oarecare cu acest pictor luat în rîs și îmbrăcat ca vai de lume. Numaidecît, întinzîndu-i cartea sa de vizită, îl poftește pe Cézanne să treacă cît mai curînd pe la dînsul. « Așa că, vezi și tu, tot sînt buni la ceva prietenii » îi spune Cézanne lui Zola, descriindu-i pe un ton ironic întîlnirea.

Într-altă zi, îl zărește de departe pe Marion, în ușa Facultărții de științe, unde junele său admirator de altădată (Marion nu are decît treizeci și doi de ani) e profesor de zoologie. Dar Cézanne nu se apropie. Devine

---

* Cel care nu mai trebuie să se prezinte la concurs, superioritatea sa fiind dinainte recunoscută. (N.T.)

mizantrop; a primit prea multe lovituri ca să nu se ferească, să nu se teamă de mutrele acre ce i se fac sau de glumele batjocoritoare. Totuși, Marion ăsta îi arătase odinioară cea mai caldă prietenie. « Să trec pe la el, într-o zi, sau nu?, se întreabă Cézanne. Mă voi mai gîndi la asta ». Și adaugă, îngîndurat: « Cred că nu e sincer în artă, poate că fără să vrea ».

În fond, Cézanne se teme acum de oamenii care au reușit. Se simte mult mai la largul său cu cei care, ca și dînsul, sînt victime — ale oamenilor, ale destinului, ale propriilor lor himere. Uneori îl mai vede pe Emperaire care putrezește la Aix în cea mai jalnică sărăcie. Îi scrie chiar lui Zola, vrînd să știe dacă nu ar fi posibil să-l recomande pe Emperaire « pentru o slujbă oricît de mică ». Dar iată că iarăși — ah, Cézanne își va aminti întotdeauna de acest an 1878! — toamna se anunță rău. Pe la începutul lui noiembrie, Hortense e nevoită să plece în mare pripă la Paris *. Vreme de mai bine de o lună, Cézanne — care din pricina asta, se văzuse din nou silit să împrumute o sută de franci de la Zola—îl ține lîngă dînsul pe micul Paul, la Estaque. Trăiește mereu cu teama că dintr-o clipă într-alta tatăl său s-ar putea ivi fără veste. Căci Louis-Auguste, pe care zîmbetul unei fete îl abătuse pentru moment de la ideea lui fixă, se apucase iar să iscodească. Pe deasupra, deoarece vremea e groaznică — vînt, cer plumburiu, mare furtunoasă — Cézanne nu poate lucra de fel. Trebuie să rămînă în casă, citind, cu atenția scrupuloasă pe care o pune în orice treabă, *Istoria Picturii în Italia* de Stendhal. Cît despre micul Paul, el este, cum observă cu dragoste tatăl său, « teribil în toate privințele. » Hortense se întoarce în sfîrșit de la Paris. Vremea se potolește. Și furtuna familială de asemenea. Cézanne se apucă iar de lucru. « Sînt pe aici, cum spui tu, cîteva aspecte foarte frumoase, îi scrie el lui Zola. Ar trebui să le redau, dar nu-s prea tare în asta, am început să văd natura cam tîrziu, ceea ce nu mă împiedică totuși s-o privesc cu mare interes. » Umilință. Melancolie. Peste cîteva zile, la 19 ianuarie, Cézanne va împlini patruzeci de ani.

---

* Motivul acestei călătorii precipitate nu se cunoaște. Hortense, îi scrie Cézanne lui Zola, « a avut o mică încurcătură la Paris. Nu vreau să pun asta pe hîrtie, ți-o voi povesti cînd m-oi întoarce, de altminteri nu-i cine știe ce ». (N.A.)

V. RESEMNARE

Cine-mi va da aripi, asemenea porumbelului, ca să zbor şi să mă odihnesc? Dar că m-am depărtat fugind şi am rămas în singurătate.
PSALMII (LIX, 7—8)

În martie, cînd Cézanne se întoarce la Paris, găseşte grupul prietenilor săi foarte împărţit. Într-adevăr, Renoir şi Sisley au hotărît să-şi încerce norocul la Salon. Ei se pun astfel singuri în afara viitoarei expoziţii impresioniste — a patra — care se va deschide în curînd pe avenue de l'Opéra, căci unii membri ai grupului se arată intransigenţi asupra acestui punct: participarea la amîndouă expoziţiile e imposibilă; a trimite pînze juriului înseamnă a trăda.

Pe Cézanne, această măsură nu-l întristează de fel. Dacă e hotărît să ceară din nou admiterea sa la Salon, în schimb nici nu-i trece prin minte să se prezinte încă o dată alături de impresionişti. Pentru dînsul e un lucru pe deplin lămurit; nu vrea să rişte, nici măcar participînd cu o singură pînză la expoziţia impresionistă, şansele sale pe lîngă juriul Salonului. Aşa că atunci cînd Pissarro îl ia pe departe ca să afle ce are de gînd, Cézanne se grăbeşte să se agaţe de pretextul unor « dificultăţi iscate din pricina tablourilor pe care le-a trimis la Salon » pentru a refuza fără multă vorbă invitaţia de a participa. În acelaşi timp se duce la Guillemet — « scurtă vizită spre a-l cîştiga » pe acesta, ajuns în urma concesiilor sale un personaj în lumea oficială a artelor; Guillemet e acum membru al juriului. Lăsînd orice ruşine de o parte,

Cézanne îi cere sprijinul pe lîngă colegii săi, « judecă⸗torii cu inima de piatră ».
Straniu demers, mai cu seamă că Cézanne nu are absolut nici o stimă pentru lucrările facile ale lui Guillemet şi că, foarte probabil, nu⸗i ascunde cîtuşi de puţin aceasta (ar fi într⸗adevăr incapabil de aşa ceva). Straniu demers, ba chiar umilitor. Cézanne e însă acum gata de orice pentru a se vedea în sfîrşit admis la Salon, căruia îi spune totuşi în derîdere « Salonul lui Bouguereau » *.
Speră, fără îndoială, că intrarea sa la Palatul Industriei, frumos bobîrnac la adresa Institutului, ar putea să pară o consacrare, şi că, astfel, criticii îşi vor revizui părerile în privinţa lui; e gata de orice, desigur, afară tocmai de actele de supunere şi de compromisurile care sînt în ochii juriului cele mai bune bilete de liberă tre⸗cere. Excelentul şi veselul Guillemet, rămas tot bunul camarad de odinioară, promite că⸗i va pleda cauza cu căldură.
O dată făcută treaba asta, Cézanne părăseşte Parisul în primele zile ale lui aprilie, şi merge să se instaleze la Melun. Cheile apartamentului de pe rue de l'Ouest i le lasă lui Tanguy, care va putea astfel să arate pînzele sale amatorilor — dacă din întîmplare s⸗ar ivi vreunul.

La Melun, Cézanne duce traiul cel mai retras cu putinţă. Pictează, asta⸗i tot. Pictează ca şi cum ar fi rupt de lume. Se adînceşte în truda pe care o ştie de acum înainte a lui, trudă ciudat de anevoioasă şi de complexă: să reali⸗zeze, dacă e posibil, fuziunea luminii, care descompune obiectele, şi construcţia, care le redă realităţii lor spaţiale; să caute a uni culoarea, cucerire a impresioniştilor, cu forma, moştenire a marilor clasici; să se silească a îmbina, în exigenţele lor contradictorii, structurile gîndite ale clasicismului şi strălucirile sensibile ale impresionismului, să încerce de a se ridica la o unitate în care senzaţia şi reflexia s⸗ar însufleţi simultan; să tindă a împăca revoluţia cu tradiţia, depăşindu⸗le pe amîndouă — într⸗un cuvînt— să caute, cum o spune Cézanne însuşi, a « face din impre⸗sionism ceva solid şi trainic cum e arta pe care o vedem în muzee. »

* E vorba de pictorul William Bouguereau (1825—1905) care era în ochii lui Cézanne o « întrupare a academismului şi a artei oficiale ». (N.T.)

Cézanne e atît de absorbit încît zilele lui se aseamănă toate între ele. Din cînd în cînd primește o scrisoare (cu tot sprijinul lui Guillemet, a suferit încă o dată ceea ce el numește în glumă « o execuție fără vărsare de sînge »: juriul Salonului i-a refuzat pînzele trimise) sau face o foarte scurtă călătorie la Paris. Pentru el, sînt singurele întîmplări care vin să întrerupă curgerea egală a timpului. În luna iunie, invitat de Zola, va petrece aproape două săptămîni la Médan.

Anul trecut, anunțîndu-l pe bătrînul Flaubert * că-și cumpărase o casă, Zola i-a precizat că era vorba de un « coteț de iepuri »; « Nouă mii de franci, atît am dat pe el, vă spun prețul ca să nu-i acordați cine știe ce respect. Literatura a plătit acest modest adăpost la țară, care are meritul de a fi departe de orice stație de cale ferată și de a nu avea nici un burghez în vecinătate. » Dar « cotețul de iepuri » construit mai mult pentru un *maître d'hôtel* de la Café-American se transformă repede. Zola, care stă acum la țară opt luni pe an, îl mărește într-una. Médan, sătucul cu două sute de locuitori, pitit într-un colțișor de verdeață pe malul Senei, a devenit cartierul său general. Zola primește acolo o mulțime de persoane, prieteni, admiratori, oameni de litere și de teatru, artiști, editori, directori de ziare. Scos din existența lui de pustnic, Cézanne trebuie să simtă un fel de spaimă în mijlocul acestei zarve, acestei forfote necontenite care-l face fericit pe Zola.

Succesul, banii i-au permis scriitorului să-și satisfacă dorințele ascunse. Nimic nu le mai stă în cale. Poate în sfîrșit să fie el însuși, pe deplin. Cézanne, căruia o masă șchioapă, un pat oarecare, un scaun desfundat i-au fost întotdeauna de ajuns, privește înmărmurit cabinetul imens — lung de zece metri, larg de zece și înalt de cinci și jumătate — unde Maestrul lucrează, așezat într-un jilț stil Ludovic al XIII-lea, la o masă uriașă, în fața căminului monumental pe al cărui coș sprijinit de doi giganți de piatră e scris cu litere mari de aur: « Nulla dies sine linea ». ** Scrinuri supraîncărcate

* « Bătrîn » față de Zola, căci autorul « Doamnei Bovary » nu avea decît 58 de ani. (N.T.)

** « Nici o zi fără o linie » — cuvinte atribuite de Pliniu pictorului grec Apelles, care nu lăsa să treacă o zi fără să picteze. Zola își însușise deviza cu înțelesul: nici o zi fără un rînd scris. (N.T.)

cu fel de fel de obiecte de faianță, de cositor, de aramă, de fildeș, de lemn sculptat, o puzderie de lucruri strunjite zac alături de armuri medievale, în fața pereților acoperiți cu mari tapiserii. Oriunde îți întorci ochii în casa lui Zola, te întîmpină același lux cu toptanul, de o pretențioasă naivitate și, în excesu-i romantic, de un gust îndoielnic, care amestecă anapoda stilurile, îmbină pe cel turcesc cu cel gotic, pe cel japonez cu cel venețian, amestecă autenticul și falsul, împodobește un alcov ca o veche strană de biserică, face să plutească în tavan un înger de fildeș cu aripile desfăcute, pune o minunată statuetă din veacul al XVIII-lea alături de niște olărie fără de valoare, niște kimonouri de bazar alături de vechi odăjdii. Dacă în Médan nu se găsea un singur burghez înainte de venirea lui Zola, lucrurile nu mai stau așa astăzi: Cézanne are impresia că se află în vizită la un ministru.

Cu toate acestea, Zola rămîne față de dînsul tot așa de prietenos, tot așa de cald, tot așa de prevenitor ca pe vremuri. Poate că se arată chiar nițel cam prea prevenitor cu fostul său camarad căruia norocul nu i-a surîs. Bietul Cézanne! Își țesuseră totuși împreună visurile, odinioară, la Aix, în tovărășia lui Baille. Dar asta-i viața: îi ucide pe unii, îi înalță în slava cerului pe alții. În loc să aibă în jurul său pe prietenii de odinioară, niște străini sînt cei care-i alcătuiesc escorta triumfală. Afară de credinciosul Alexis, de altminteri mai mult cu gîndul la femei decît la literatură, nici unul dinte discipolii săi, nici unul dintre cei cărora invidioșii le zic « domnii Zola », nu e din Aix, nici Céard, nici Hennique, nici Huysmans, nici flăcăul acela voinic, pasionat de canotaj, băutor zdravăn, mîncău fără pereche și mare curvar, care se numește Guy de Maupassant. Bietul Cézanne! Biet geniu avortat! Bunăvoința lui Zola e plină de compătimire.

În ciuda atmosferei din casa lui Zola, atît de buimăcitoare pentru el, în ciuda acestui necontenit du-te-vino de oameni mai mult sau mai puțin importanți care-l tulbură și pe care îi evită, Cézanne nu se simte chiar așa de prost la Médan. Împrejurimile sînt minunate, cu pășunile lor, cu livezile, cu șirurile de sălcii și de plopi de-a lungul Senei. Cézanne se duce să picteze pe malul fluviului, în tăcerea cîmpiei, pe care o sparge

din cînd în cînd doar şuieratul unui tren sau țipătul prelung al vreunei şalupe.

Către 20 iunie, Cézanne se întoarce la Melun. Îşi reia viaţa austeră de mai înainte.
Sculat devreme, căci se culcă seara îndată după ora opt, nu încetează să picteze, absorbit săptămîni întregi de acelaşi motiv. Nimic nu mai e simplu pentru dînsul. Cu cît trec anii, exigența lui creşte, dînd naştere mereu altor dificultăţi din ce în ce mai mari. Cea mai neînsemnată tuşă de culoare pe care trebuie s-o pună ridică în el o mulțime de probleme. Oprindu-se la fiecare trăsătură de penel, trudeşte din greu asupra pînzelor sale și, uneori, făcîndu-i-se lehamite de atîta caznă îndîrjită, pierzîndu-şi nădejdea de a putea obține efectele pe care le caută, lasă pînzele aşa, sau, într-o răbufnire de decepție mînioasă, le distruge. Pentru el, în pictură nu mai există altă posibilitate decît aceea de a duce pînă la o desăvîrșire absolută lucrările începute — sau de a le lăsa neterminate; operele nici prea bune nici prea proaste îi sînt interzise. Cézanne suspină, ducîndu-şi povara.
În octombrie, truditorul harnic își oferă din nou o distracție. Îi cere lui Zola niște locuri pentru piesa adoptată după romanul *Cîrciuma*, care se joacă de prin ianuarie la teatrul Ambigu. Se întoarce, încîntat de la spectacol. « Am avut un loc cum nici nu se poate mai bun, îi scrie lui Zola, mulțumindu-i, şi n-am dormit nici o clipă. »
Toamnă. Iarnă. Iarna din acest an 1879 e grozav de aspră, şi lumea o duce cu atît mai greu cu cît mulți nu au cu ce face foc. În decembrie, termometrul coboară la minus 25 de grade. Gerul întăreşte nămeții. Cézanne, de obicei, evită să picteze peisaje cu zăpadă. Zăpada se topeşte prea repede. Nu are timp să-şi ducă la capăt tabloul. De data asta însă, frigul pare să se fi aşezat de-a binelea, şi Cézanne merge să-şi instaleze şevaletul în pădurea apropiată de la Fontainebleau. Are tot răgazul necesar pentru a interpreta cu răbdare reflexele nenumărate pe care pădurea înzăpezită le oferă ochiului său pătrunzător. Fiecare trăsătură de penel sporeşte prodigioasa bogăție de nuanțe cu care-şi umple pînza, fără
 a înceta o clipă să le subordoneze armoniei de ansamblu:

în ciuda belșugului de culori, opera rămîne, în viguroasa ei construcție, de o admirabilă simplitate. *
Pentru Cézanne, lumea se reduce la dimensiunile pînzei sale. Nu vede nimic altceva. Viața lui e închisă. Ermetic. Zola îi trimite, de îndată ce apar, toate cărțile lui, și pictorul le confirmă primirea prin niște scrisori cam stîngace în care încearcă să facă un fel de critică literară. Astfel, în februarie primește *Nana*, noul roman al prietenului său. « E o carte minunată, îi scrie lui Zola, dar teamă mi-e că ziarele s-au înțeles dinainte să nu vorbească de ea. Într-adevăr, n-am văzut nici un articol și nici o informație în nici una din cele trei fițuici pe care le cumpăr. Această constatare m-a necăjit oarecum, pentru că ar fi indiciul unei prea mari lipse de interes față de artă sau semnul unei pudice și voite nepăsări pe care ziarele n-o arată cînd e vorba de alte subiecte. » Ce trebuie să mai fi rîs Zola citind această scrisoare! În fundul cărui pustiu trăiește oare Cézanne ca să nu-i fi ajuns la ureche măcar un ecou cît de slab al nemaipomenitului tărăboi iscat de apariția romanului *Nana?* Sînt patru luni de cînd nu se vorbește decît de această carte și de eroina ei, curtezana care a dat și titlul volumului. Din octombrie, de la publicarea primelor foiletoane în revista *Le Voltaire*, nu încetează bătălia ce se dă în jurul cărții, care stîrnește entuziasmul unora și indignarea altora. Ațîțat de o reclamă uriașă, cu afișe mari, prospecte, mici afișe lipite peste tot, anunțuri în ziare, oameni-sanviș de-a lungul bulevardelor, o reclamă care a înscris numele de Nana « pînă și în capătul mațului de cauciuc la care-și aprind oamenii țigara prin tutungerii », scandalul zguduie Franța toată. Naturalismul, sub stindardul căruia se prezintă Zola, e lăudat și înjurat deopotrivă. Dușmanii scriitorului denunță în el o pornire desfrînată spre mîrșav și obscen. Gazetele sînt pline de caricaturi. Pe la colțul străzilor, se aud romanțe care se numesc: *Belle Nana, fais pas ta tata; Nana, la Vestale de la place Pigalle: La femme à papa, c'est Nana* . . . Nana, Nana, Nana. Numele e pe toate buzele. Peste tot te lovești de Nana. Cum zice Céard, « asta începe să aducă a obsesie și a coșmar ». La 15

* Jean de Beucken susține că acest tablou i-ar fi fost inspirat lui Cézanne de o fotografie. (N.A.)

februarie, cînd *Nana* apare în librării, cincizeci de mii de exemplare sînt vîndute în primele douăzeci și patru de ore.
Dar de succesul acesta răsunător (care-l buimăcește nițel și pe Zola însuși) el, Cézanne, habar nu are. În ce-l privește, n-a auzit niciodată — absolut niciodată — vorbindu-se de *Nana*. Se teme chiar, în dragostea ce i-o poartă lui Zola, ca nu cumva unii să urzească dinadins tăcerea în jurul noului roman al prietenului său.
În pădurea de la Fontainebleau, copacii tăcuți își răsfrîng în zăpada care se topește umbrele lor de un albastru delicat.

Cézanne se întoarce la Paris în martie. Se instalează din nou în rue de l'Ouest, dar de data asta la numărul 32, într-un apartament de la al cincilea etaj.
Viața lui la Paris nu-i nicidecum mai însuflețită decît cea de la Melun. O înviorează doar cîteva întîlniri cu Tanguy, cu Zola, cu Guillaumin, sau cu nefericitul Cabaner, pe care nenorocul îl urmărește, căci ros de oftică, a ajuns să cînte la pian într-o cafenea din avenue de La Motte-Picquet. Cézanne se duce bineînțeles deseori la Luvru, unde se oprește îndelung în fața pînzelor lui Poussin. Iată ce ar trebui să realizeze; ar trebui să poată reface un « Poussin în întregime după natură ».
În atelierul său schițează naturi moarte și autoportrete, dar, pictînd bărbați și femei la scăldat, își încearcă penelul în scene de compoziție — această culme a artei clasice. Lucrează fără model, ajutîndu-se cu niște vechi crochiuri pentru a regăsi formele corpului omenesc. Căci de modele nu poate fi vorba — n-ar putea să recurgă la bunele lor servicii .Într-o zi a cerut unei femei care-și cîștiga existența făcînd pe modelul, să-i pozeze. Dar cînd a văzut-o dezbrăcîndu-se și stînd, goală, în fața lui, și-a pierdut cumpătul. « Domnule, pari tulburat . . . » i-a spus pe-un ton blînd modelul. Fraza nu prea era făcută ca să-l potolească. Incapabil de a mai lucra, Cézanne a fost silit s-o concedieze. « E îngrozitoare viața! »
Ce-i drept, Zola a încercat să-și « scoată » în lume prietenul, să-l pună în contact cu oamenii, să-l familiarizeze
 cu societatea. Fără succes. Paralizat de sfiala lui, Cézanne

se teme de adunările numeroase; fețele necunoscute îl înspăimîntă. Luat de Zola, s-a arătat o dată în salonul editorului Charpentier, pe rue de Grenelle, unde vin toate celebritățile Parisului, de la Rochefort la Sarah Bernardt, de la Mounet-Sully la Gambetta, de la Massenet la Jules Ferry, ca să nu mai pomenim de scriitori ca Edmond de Goncourt, Octave Mirbeau, Alphonse Daudet. Dar Cézanne nu s-ar învoi pentru nimic în lume să mai calce în casa soților Charpentier, așa de primitori totuși cu pictorii, și care îl ajută pe prietenul Renoir comandîndu-i portrete.

În mijlocul acestor oameni strălucitori, plini de spirit, la curent cu toate, în mijlocul acestor personalități aplaudate, privite cîteodată cu ură, dar întotdeauna temute, își simte și mai mult slăbiciunile proprii. Nu știe în ce fel trebuie să se poarte, nu știe ce să spună, și, parcă-i un făcut, nu se poate opri să rostească cuvinte nelalocul lor și să calce în străchini.

Nici Zola nu stăruie multă vreme în tentativa lui. S-au împlinit trei ani de cînd locuiește în simandicoasa rue de Boulogne, într-un vast apartament mobilat la fel ca și casa de la Médan. Deoarece dă acolo sindrofii, la una din ele îl invită pe Cézanne. Din nenorocire, Cézanne n-a socotit că e bine să-și schimbe hainele (mai probabil că nici nu-i trecuse asta prin minte); pe deasupra, nu scoate o vorbă; de altminteri, e limpede că musafirii lui Zola, nițel cam prea scorțoși și ferchești după părerea pictorului, cei mai mulți în haină de seară, îl plictisesc, îl irită cu aerele lor; și în sfîrșit, punîndu-le vîrf la toate, cînd se hotărăște să vorbească, îi strigă lui Zola cu o tainică nuanță de batjocură: « Ascultă, Emile, nu găsești că e cald aici? Dă-mi voie să scot vesta. »

Deosebirile adînci care de acum înainte ies la iveală în chip așa de vădit între Cézanne și Zola nu tulbură, aparent, raporturile lor. Cézanne, de altfel, evită pe cît se poate să-și supere prietenul. N-a căutat niciodată s-o impună pe Hortense soților Zola care, se vede cît de colo, vor s-o ignoreze. Nu caută să se impună nici el însuși. Mai curînd s-ar da în lături. E neîndoios că gloria lui Zola îl cam stînjenește. Ba îl și intimidează. Adeseori, cînd îi scrie lui Zola, îi vin sub peniță formule curioase: « Sînt cu recunoștință fostul tău camarad de liceu din 1854 », îi spune la 1 aprilie.

La Salon, cu tot sprijinul lui Guillemet, Cézanne a suferit iar un eșec. În schimb, niște pînze de Renoir și de Monet (care, la rîndul său, luase hotărîrea de a părăsi expozițiile impresioniștilor) au fost acceptate de juriu. Ele sînt însă așa de prost expuse, și reaua voință a comitetului de organizare e așa de vădită, că cei doi pictori se hotărăsc să trimită o plîngere Ministrului Artelor. În acest scop, îi cer lui Cézanne să pună o vorbă pe lîngă Zola, pentru ca romancierul să le publice scrisoarea în revista *Le Voltaire*, prezentînd-o cu cîteva cuvinte. « Cu cîteva cuvinte, îi precizează Cézanne lui Zola, ar trebui să demonstreze importanța impresioniștilor și mișcarea reală de curiozitate pe care au stîrnit-o. » Dar Cézanne se grăbește să adauge că nu vrea să influențeze cu nimic hotărîrea lui Zola. « Mă văd silit de multe ori să-ți adresez cereri care te pot plictisi. Nu-s decît o pîlnie pentru glasul altora, nimic mai mult. » Zola se folosește îndată de prilejul ce i se oferă pentru a da o încheiere campaniei pe care o dusese în *l'Evénement* — au și trecut paisprezece ani de atunci! La 18, 19, 21 și 22 iunie publică în *Le Voltaire* o serie de articole, destul de tari, în care protestează împotriva tratamentului aplicat lui Renoir și Monet, își expune cu toată autoritatea dobîndită, părerile sale despre pictura impresioniștilor. « Sînt înfățișați ca niște farsori ce se țin de năzbîtii, șarlatani ce-și rîd de public și bat toba mare în jurul operelor lor, cînd ei sînt, dimpotrivă, niște observatori severi și convinși. Ceea ce unii par să uite, e că cei mai mulți dintre acești luptători sînt oameni săraci care mor muncind, de mizerie și de dezgust. Ciudați farsori acești martiri ai crezului lor. »

Zola constată, de altminteri, că sînt destui cei care îi fură pe impresioniști, că șmecherii se grăbesc să picteze în maniera lor — « ăștia zboară cu propriile noastre aripi », spune Degas, ironic, — îndulcind această manieră, confecționînd pînze de un « impresionism corijat, mai potolit, pus la îndemîna mulțimii » : « Un val de modernism se ridică, irezistibil, scrie Zola, tîrînd după el, încetul cu încetul, Școala de belle-arte, Institutul, toate vechile rețete și toate convenționalismele . . . » Pare chiar surprinzător, cînd stai să te gîndești, cum de n-au reușit impresioniștii pînă la urmă să se impună. Marii creatori, — nu-i așa? — își văd într-o zi, orice

s-ar întîmpla, străduințele răsplătite. El, bunăoară, Zola, n-a sfîrșit prin a birui, în pofida piedicilor, în pofida tuturor defăimărilor? Ei da, dar chiar cei care sînt siliți să-i recunoască talentul, nu-i admit pe impresioniști. Atunci, ce să mai zici? Orice ai gîndi în privința asta, nu poți crede că publicul, care a primit atît de bine romanele *Cîrciuma* și *Nana*, a orbit deodată, nici că aici se dovedește un judecător excelent și colo un judecător foarte prost. Trebuie deci să recunoști, vai, un adevăr dureros. Dacă impresioniștii suferă de pe urma unui ghinion îndărătnic, asta se explică prin faptul că, la urma urmei, realizările lor nu-s la înălțimea intențiilor, că « nici un artist din acest grup n-a realizat cu vigoare și în chip definitiv formula nouă pe care o aduc toți, împrăștiată în operele lor . . . Toți sînt niște precursori. Omul de geniu nu s-a născut încă. Vezi ceea ce vor și le dai dreptate, dar cauți în zadar capodopera care trebuie să impună formula și să ne facă pe toți să ne plecăm capul. »

Bineînțeles aceste declarații nu sînt primite de impresioniști fără supărare. În ceea ce-l privește, Cézanne se împacă lesne cu ele. La drept vorbind, părerea lui asupra impresionismului propriu-zis nu se deosebește prea mult de cea a prietenului său. Pe de altă parte, el n-ar putea să-i reproșeze într-adevăr lui Zola că scrisese despre dînsul (e pentru întîia oară cînd Zola se pronunță în mod public asupra picturii sale): « Domnul Paul Cézanne, un temperament de mare pictor care se mai zbate încă în preocupări de factură, rămîne mai aproape de Courbet și de Delacroix. » E adevărat, cugetă Cézanne, mai are încă atîta drum de parcurs! Și Zola, nu-ncape îndoială, și-a îndulcit mult, din prietenie, judecata critică în privința lui.

Ah! Straniu lucru e viața! Cézanne oftează. Cum știe ea să macine ființele, și cum știe să-și rîdă de ele. Pleci să cucerești lumea, crezi, fiindcă ai douăzeci de ani, că lumea se va schimba după toanele unui copil care visează; apoi, trec anii, îmbătrînești, și deodată — cumplită batjocură! — te regăsești despuiat de visuri, cu sufletul strivit. Prea tîrziu! Cézanne l-a întîlnit pe Solari care, și el, ca și Cabaner, ca și Emperaire, se prăbușește în ghearele sărăciei. Dintre toți foștii colegi de liceu, dintre toți prietenii de la Aix, singur Zola și-a văzut

visul cu ochii. Fericit, de trei ori fericit Zola! Și totuși . . . Da, și totuși! În casa asta mare de la Médan, unde Cézanne vine în iulie să-și vadă prietenul, Zola domnește mai măreț ca oricînd. Un « rege Voltaire » pe moșia sa. Dar Zola, în sinea lui, este oare într-adevăr cel pe care și-l închipuie imensa mulțime? Omul, iată-l aici, muncit de spaime, măcinat nici el nu știe de ce dorință, ros de temeri nedeslușite, trăind cu frica morții, cu frica zilei de mîine, descifrînd peste tot prevestiri negre, căutînd zgomotul pentru că are groază de propria lui tăcere. Afirmă, dogmatizează, atacă, combate, lansează formule categorice (pe care le iau în primire caricaturiștii gazetelor). Bunăoară: « Republica va fi naturalistă sau nu va fi de loc. » Megalomanie și îndoială de sine. Acest Médan, pe care Zola nu încetează să-l tot mărească, pe măsura succeselor sale, n-o fi oare în ochii lui, înainte de orice, dovada concretă a biruinței, confirmarea de care are nevoie pentru a se liniști, pentru a se convinge că există, că stă cu toată greutatea lui pe pămîntul acesta? Din ce doruri neîmplinite își hrănește cărțile, din ce abisuri nasc aceste vîrtejuri de senzualitate care le înflăcărează, din ce hăuri izbucnesc aceste porniri spre dezastre? Cazna a trupului parcă vrăjit. Fascinație a morții. Toată viața e înfrîngere. Lui Zola, succesul nu i-a adus liniștea. Scrie așa cum altul se droghează, pentru a uita de el însuși, dar și pentru a-și elibera mintea de monștrii săi, pentru a trăi, pentru a se arunca cu ochii închiși, fără să știe, în adîncul apelor sale obscure. Nu rîde niciodată. O neputință fără leac de a se bucura de orice ar fi, de a se lăsa în voia unei vieți ușoare. O melancolie care se preface în agresivitate. Iar în ochi, cîteodată, o privire aspră, aproape răutăcioasă. Și uneori, cînd se lasă întunericul, îl copleșește nevoia unei spovedanii pe care n-ar fi vrut s-o facă nimănui și pe care acum o strigă, fără să-și dea seama, în fața a o sută de mii de cititori, crezînd că nu vorbește decît cu sine însuși.

Ascultă! Eu, acela pe care tu, prietene, îl invidiezi poate, da, eu, care încep, cum spun burghezii, să-mi fac binișor treburile, care public tomuri și cîștig ceva gologani, ei bine, eu, mă prăpădesc de pe urma asta . . . Ți-am spus-o adeseori, dar tu nu mă crezi, fiindcă pentru tine, care produci cu

atîta trudă, care nu poţi ajunge la public, fericirea ar fi desigur să produci mult, să fii văzut, lăudat sau înjurat . . . Ah! Caută să fii primit la Salon, intră şi tu în horă, fă alte tablouri, şi ai să-mi spui pe urmă dacă asta îţi ajunge, dacă eşti fericit . . . Ascultă, mie truda mi-a luat viaţa. Încetul cu încetul mi-a furat mama, soţia, tot ce mi-e drag. E sămînţa încolţită în cap, care-ţi mănîncă creierul, care-ţi cotropeşte trunchiul şi membrele, care-ţi roade tot trupul . . . Apoi, o ia de la capăt; şi o va lua mereu de la capăt; apoi am să crăp, furios împotrivă-mi, exasperat că nu am avut mai mult talent, spumegînd de mînie că nu las în urma mea o operă mai împlinită, mai înaltă, cărţi peste cărţi, vrafuri cît un munte; şi murind voi avea crîncena îndoială dacă mi-am făcut treaba cum se cuvine, între-bîndu-mă dacă era bine aşa, dacă nu trebuia să merg la stînga atunci cînd am apucat la dreapta; şi ultimul meu cuvînt, ultimul meu suspin va fi pentru a spune că vreau să iau totul de la capăt . . . Ah! o viaţă, cine-mi va da o a doua viaţă, pentru ca truda să mi-o fure şi pentru ca să mai mor o dată din pricina ei! *

« E îngrozitoare viaţa! » Dacă lui Cézanne îi place, cu toate acestea, să mai dea pe la Médan, e oare numai din prietenie pentru Zola, e oare numai pentru că îl frămîntă veşnic această instabilitate care-l împinge mereu de ici-colo, fără să-şi găsească locul? N-o fi şi din pricină că Médan e un prilej să fugă de Hortense? Dragostea lui a murit. Nevastă-sa şi el nu mai sînt decît doi străini; se privesc dar nu se mai recunosc. Cumplită înşelătorie a vieţii, neantul tuturor visurilor.
Casa lui Zola n-are totuşi de ce să-i placă. Covoarele, slugile, şi « ăla » care lucrează la biroul monumental! Şi mesele prea copioase, cu bucate prea alese! Şi toţi literaţii ăştia care, seara, îşi aruncă unul altuia în cap cu cifrele tirajelor! « Cînd am văzut că se apropie a cincisprezecea mie, mi-am spus: voi merge sigur pînă la şaizeci. Tu ce zici Charpentier? » Cîteodată, Cézanne o ia din loc, nemaiputînd să suporte comedia ce se joacă la Médan, sau recunoscîndu-se incapabil de-a se arăta zîmbăreţ faţă de unii dintre cunoscuţii lui Zola, ca Busnach, bunăoară, cel ce adaptase pentru teatru roman-

* Din romanul *L'Oeuvre* (N.A.)

nele *Cîrciuma* şi *Nana*, un pehlivan vulgar, cinic, gros de obraz şi de suflet, — pe hîrtia lui de scrisori se lăfăieşte deviza « Dă treaba peste cap, şi lasă lumea să zică ce-o vrea » — negustor de operete şi melodrame, şi pe care Zola îl primeşte cu braţele deschise. « Venise un *maarre* personaj pe cînd eram acolo! mormăie Cézanne, exagerîndu-şi accentul meridional. Venise domnul Busnach! Nu mai eşti *nimig*, nu-i aşa? în faţa unui om aşa de *maarre!* »

Cézanne e nervos. Dar lui Cézanne nu-i trebuie mult ca să-şi iasă din sărite! Doamna Zola binevoieşte într-o zi să-i pozeze în grădină, servind ceaiul. Pînza nu iese, din nenorocire, aşa cum ar fi dorit Cézanne. Doamna Zola îl aude bombănind înjurături printre dinţi. Deodată, iată că se iveşte Guillemet cu o glumă pe buze. Atunci, Cézanne nu se mai poate stăpîni. În culmea furiei, îşi frînge penelurile, rupe pînza şi, fără să o asculte pe doamna Zola şi pe Guillemet, care încearcă să-l oprească, pleacă gesticulînd.

Către sfîrşitul lui august, Cézanne se întoarce la Paris. Se întoarce la tăcerea lui.

Căci, chiar de tăcere e vorba. În afară de cîţiva rari prieteni credincioşi, cine, printre pictori, îl ştie azi pe Cézanne? Cine-şi aminteşte să fi văzut pînze de-ale lui? Cine-şi poate da seama de străduinţele lui? Cézanne? A, da! Zurliul ăla pe care Duranty l-a descris sub numele de Maillobert!

Duranty murise anul trecut, în aprilie. A lăsat un volum postum, *Tărîmul Artelor*, pe care Charpentier tocmai îl publicase. În cartea asta, un tînăr pictor imaginar merge să viziteze cîteva ateliere. Se duce la Cézanne, cu alte cuvinte « la trăznitul de Maillobert, de care se vorbea în unele ateliere printre pictorii tineri »:

Cînd să bat în uşă, auzii dinăuntru vocea unui papagal. Bătui. « Intră » mi se strigă cu un accent meridional aproape straniu. Abia intrat, un ţipăt izbucni în mine, înăbuşit: « Aoleu, mă aflu în casa unui nebun! »

Mă zăpăcise locul şi personajul. Peste tot praf, gunoaie, capace de borcane, zdrenţe, rămăşiţe de ghips, lut uscat, zăceau în mormane, ca la un peticar. Un miros de mucegai îţi întorcea maţele pe dos. Pictorul, chel, cu o imensă barbă

și doi dinți de o lungime nemaipomenită care-i țineau buzele întredeschise, părînd totodată tînăr și bătrîn, era el însuși ca o zeitate simbolică a atelierului său, murdar și într-un hal fără de hal. Îmi făcu un salut larg cu mîna, însoțindu-l de un zîmbet de care nu putui să-mi dau seama dacă era ironic sau idiot.

În același timp, ochii îmi fură atrași de atîtea pînze enorme suspendate peste tot și atît de groaznic colorate, încît rămăsei împietrit.

« Aha! aha! făcu Maillobert cu un accent fornăit, tărăgănat și din cale afară de marseiez, domnul e amator de pictură (piictturră)? Iată micile tablouri ieșite din paleta mea », adăugă, arătîndu-mi cele mai uriașe dintre pînzele sale . . .

În clipa aceea, papagalul strigă: « Maillobert e un pictor mare . . . »

« E criticul meu de artă » îmi spune pictorul cu un surîs tulburător . . .

Apoi, văzînd că priveam curios la o grămadă de borcane mari de farmacie înșirate pe jos, cu inscripții latinești prescurtate: Jusqui. — Aqu. — Still. — Ferrug. — Rhub. — Sulf. Cup — Maillobert îmi spuse: « Cu astea pictez eu. Le arăt ălorlalți *că reușesc să ajung la adevărata pictură, folosind simple droguri, în timp ce ei, cu frumoasele lor culori nu fac decît tablouri de* spițer! *. . . Pictura, vezi dumneata, se face cu temperament (el zicea temmperammennt) . . . »*

Își vîrî lingura într-unul din borcanele de farmacie și-o scoase de acolo plină vîrf cu verde, ca o adevărată mistrie încărcată, și-o aplică pe o pînză în care cîteva linii indicau un peisaj: roti lingura și, la o adică, puteai să vezi în ceea ce mîzgălise acolo, o pajiște.

« Umplu în două ceasuri, îmi zise, o pînză de patru metri și criticii spun că fac pictură cu cuțitul! Eu însă nu mă folosesc de cuțitul de paletă decît ca să-mi tai brînza, iar pensulele le-am dat puștilor spălătoresei să bată toba cu ele. »

Cézanne își pleacă fruntea, umilit. Ah, barem dacă ar putea să-și ia revanșa, expunînd la Salon! « Paul se bizuie pe dumneata, în legătură cu ceea ce te-a rugat », îi scrie de curînd Zola lui Guillemet. Dar an după an, fiecare primăvară îi aduce aceeași dezamăgire. N-o fi

oare decît un ratat? Ca și expozițiile dinainte, Salonul din 1881 nu va cuprinde, vai, pînze de Cézanne. Guillemet nu reușește să înduplece juriul.

După această nouă înfrîngere, Cézanne părăsește Parisul la începutul lui mai, pentru a se așeza la Pontoise, pe strada Pothuis, în casa cu numărul 31.

Înainte de a pleca, îl rugase pe Zola să binevoiască a scrie prefața la catalogul unei licitații de tablouri, organizată de cîțiva pictori spre a-i veni în ajutor lui Cabaner. Bietul Cabaner e pe moarte. Încă unul față de care viața se arătase nemiloasă pînă la capăt!

Pontoise e pentru Cézanne un alt Melun, cu singura deosebire că singurătatea lui nu-i așa de deplină: îl regăsește acolo pe Pissarro, rămas credincios malurilor Oazei. În ciuda abținerii lui Cézanne de la expozițiile impresioniștilor, prietenia celor doi pictori e neștirbită. Necazurile pe care și unul și celălalt au avut să le îndure le creează în chip firesc o comunitate de sentimente. Pissarro întîmpină cele mai mari greutăți pentru a putea vinde cîteva pînze cu care să-și țină, cu chiu cu vai, familia. De cele mai multe ori, în casa lui e sărăcie lucie.

Trecut de cincizeci de ani, nu obținuse încă nici o umbră de succes. Ca și Cézanne, a îmbătrînit de timpuriu; barba și părul alb îl fac să semene cu un patriarh melancolic. Nu vezi totuși la el nici o amărăciune. Suferințele nu i-au tulburat puritatea inimii, bunătatea, firea îndatoritoare. Adeseori, Cézanne se duce să picteze cu el. Cézanne așterne pe pînză priveliștea morii de la Couleuve, a povîrnișului de la Galet, a satului Cergy. Lucrează mai pe îndelete ca oricînd, cu tușe subțiri și scurte, simplificînd spre a putea construi mai bine, spre a da pînzelor sale o organizare viguroasă și puternic ritmată.

Cei doi pictori merg uneori pînă la Auvers și poposesc în casa lui Gachet. Dar casa doctorului nu mai e așa de zîmbitoare ca pe vremuri. Sînt șase ani de cînd doamna Gachet murise, răpusă de tuberculoză. Doctorul nu se consolase de această pierdere. Pe fața lui îngîndurată, cu ochii triști, se citește durerea. De altfel, în urma unei întîmplări, viața lui luase o întorsătură neprevăzută.

 Într-una din zile, cu doi ani în urmă, prin 1879, pe cînd

se întorcea la Paris, a fost victima unui accident de tren la Chapelle.
Fără să-i pese de propriile sale contuziuni, se grăbise să dea îngrijiri celorlalți răniți. Compania căilor ferate din Nord îl răsplătise pentru asta, angajîndu-l ca medic al sectorului Herblay-Auvers. Petrecîndu-și trei zile pe săptămînă la Auvers, unde o bonă îi crește cei doi copii și vede de casă, doctorul se ocupă acolo, ca și înainte, de ceea ce-i place. În ciuda suferinței, rămăsese același, tot așa de dornic de a ști de toate, și însuflețindu-se de îndată ce se vorbea de pictură. Fără îndoială, nimeni mai mult ca dînsul nu poate înțelege amărăciunile lui Cézanne. Pictează și el în clipele de răgaz; ca și Cézanne, n-a reușit niciodată să-și vadă vreo pînză admisă la Salon. Între Pontoise și Médan nu-s mai mult de cincisprezece kilometri. Cézanne « complotează » să se ducă acolo, « luînd-o pe uscat și pe cheltuiala picioarelor (sale) ». « Cred, îi scrie lui Zola, că nu voi fi mai prejos de această treabă. » Iată însă că cea mai mică dintre surorile lui, Rose — are douăzeci și șapte de ani — se măritase cu un tînăr burghez din Aix, Maxime Conil; și perechea l-a informat de intenția ei de a vizita în curînd capitala. « Mă și vezi ducîndu-i la Luvru și prin alte locuri cu tablouri » scrie Cézanne ironic. Ce era să facă totuși? Vrînd-nevrînd, în luna iunie, Cézanne se transformă în călăuză. Spre norocul lui, corvoada nu ține mult. Un afurisit de reumatism de care suferă Rose, întrerupe plimbările și Cézanne, cum zice el, « reîmbarcă » numaidecît pentru Aix pe soră-sa și cumnatul său.
Pictorul are în șantier mai multe studii, pictînd unele pe vreme mohorîtă, altele pe vreme însorită. « Lucrez cîte ceva, dar cu mare încetineală », spune el, pornit întotdeauna să-și bagatelizeze eforturile. Există însă cineva care urmărește acum eforturile acestea cu cea mai vie atenție. Într-adevăr, agentul de bursă Gauguin venise să-și petreacă vacanța la Auvers, pe lîngă Pissarro și Cézanne. Amatorul continuă să picteze. Continuă să picteze cu pasiune, cu rîvnă, furios că nu se poate consacra pe de-a întregul artei, înjurîndu-și de mama focului meseria care-i ia tot timpul și-l sleiește de toată vlaga. Din veniturile sale, adeseori destul de însemnate, — i se întîmplase să cîștige și patruzeci de mii de franci într-un singur an — a scos cincisprezece mii de franci

pentru a cumpăra tablouri. Colecția lui, alcătuită mai ales din lucrări de-ale impresioniștilor, cuprinde și douăsprezece pînze de Cézanne.
Cézanne nu poate fi decît încîntat de interesul ce i-l arată acest flăcău de treizeci și trei de ani. Interesul i se pare totuși cam prea stăruitor. Nu cumva acest Gauguin prea bine îmbrăcat vrea « să pună șaua pe el »? Nu cumva se gîndește să-i șterpelească procedeele, felul său de a lucra? Neîncrederea lui Cézanne sporește și mai mult cînd, după plecarea lui Gauguin, Pissarro primește o scrisoare din partea agentului de bursă în care acesta îl întreabă, cu un umor firesc de om căruia viața i-a surîs pînă atunci: « Domnul Cézanne a găsit *formula* exactă a unei opere admise de toată lumea? Dacă află rețeta pentru a comprima expresia exagerată a tuturor senzațiilor sale într-un singur și unic procedeu, încercați, vă rog, să-l faceți să vorbească în somn, administrîndu-i una din doctoriile alea misterioase și homeopatice, apoi veniți cît mai degrabă la Paris, să ne spuneți și nouă despre ce e vorba ».
Vara e pe sfîrșite. Cézanne, căruia i s-a urît la Pontoise, pleacă iar în octombrie spre sud. În treacăt, se oprește o săptămînă la Médan, unde Zola îl informează că Baille — ah, da, Baille! — e pe drumul « izbînzii » — materiale se-nțelege; datorită unei căsătorii rentabile are să ajungă un mare fabricant de binocluri și lorniete de pe strada Oberkampf, unul din furnizorii Ministerului de război. « Îți face întotdeauna plăcere să vezi cum triumfă generația ta », spune Zola. Dar ce-ar zice ei, Zola și Baille, dacă ar reciti scrisorile lor din tinerețe? Dacă s-ar mai întîlni acum, Zola ar vorbi de tirajele lui, iar Baille de comenzile lui.

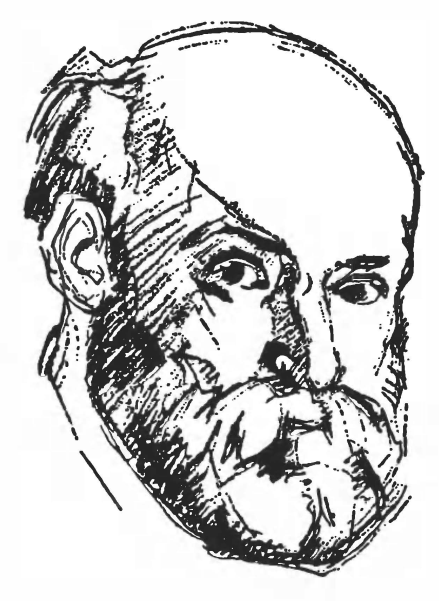
Din Aix, Cézanne pleacă de îndată spre adăpostul său de la Estaque. Louis-Auguste, care tot n-a izbutit să pătrundă taina, îl lasă acum să trăiască după plac. Dacă privește problema cu mai multă bunăvoință, ea continuă totuși să-l sîcîie. « S-ar părea că am niște nepoți la Paris, îi spunea mai ieri Louis-Auguste unui cunoscut; într-una din zilele astea va trebui să mă duc să-i văd! » Louis-Auguste nu renunță însă — trăznaie nevinovată — să dezlipească scrisorile adresate fiului său. Așa că, el
 cel dintîi, citește, și cu mare luare aminte, volumașul

publicat recent de Paul Alexis asupra lui Zola (*Emile Zola, Însemnările unui prieten*) în care acesta povestește ce-a fost tinerețea « inseparabililor ». « Exemplarul pe care ai avut bunătatea să mi-l trimiți, îi scrie Cézanne lui Paul Alexis, scuzîndu-se că a întîrziat să-i mulțumească, a încăput la Aix pe mîinile spurcatelor mele de rude. Ele s-au ferit să-mi spună ce gîndesc despre carte. Au scos-o din plic, i-au tăiat paginile, au frunzărit-o din scoarță în scoarță, iar eu așteptam sub pinul armonios. Dar, în sfîrșit, am știut că e acolo. Am cerut-o și iată-mă cu ea în mînă, citind-o. » Cézanne își mărturisește emoția — desigur foarte puternică — de-a vedea reamintite în acest volum « întîmplările trecutului », și citate pe larg multe din versurile de tinerețe ale lui Zola, ale « aceluia care binevoiește a fi mai departe prietenul nostru. »

În această carte, totuși, un anumit pasaj trebuie să fi reținut atenția lui Cézanne, pasajul în care Alexis, înșirînd proiectele lui Zola, citează romanul acela din viața artistică la care Zola se gîndește de atîta amar de vreme:

Personajul său principal e gata, spune Alexis; e acel pictor îndrăgostit de frumosul modern care poate fi întrezărit în Pîntecul Parisului; *e . . . Claude Lantier . . . Știu că Zola intenționează să studieze în Claude Lantier psihologia groaznică a neputinței artistice. În jurul omului de geniu, personaj central, visător sublim paralizat de o țîcneală care-l împiedică să producă, vor gravita alți artiști, pictori, sculptori, muzicieni, scriitori, o ceată întreagă de tineri ambițioși veniți deopotrivă să cucerească Parisul; unii ratîndu-și cariera, alții reușind mai mult sau mai puțin; toți, niște oameni atinși de boala artei, specimene ale marii nevroze actuale. Firește, în această operă, Zola se va vedea silit să-și înfățișeze în parte prietenii, să culeagă trăsăturile lor cele mai tipice. În ce mă privește, dacă mă aflu și eu printre ei, chiar dacă nu sînt prezentat în culori frumoase, mă angajez să nu-i cer socoteală.*

Claude Lantier din *Pîntecul Parisului!* Cézanne știe bine că e vorba de el însuși. Dar puțin îi pasă! În acest început al anului 1882, nu poate să-și piardă vremea stînd să se întrebe ce gîndește Zola de pictura lui, nici

să încerce să prevadă ce va scrie despre destinul său de artist. Căci în anul acesta, da, în anul acesta, — în sfîrșit! — Guillemet va obține să fie admis la Salon.
Ca fiecare membru al juriului, Guillemet dispune de dreptul de a acorda unei lucrări refuzate, posibilitatea de a-și încerca norocul, deschizîndu-i porțile expoziției. E ceea ce se numește a accepta o pînză pentru « a-și face pomană ». În general, maeștrii care alcătuiesc juriul au grijă ca vreunul dintre elevii lor să profite de acest hatîr. De comun acord, Guillemet și Cézanne s-au înțeles să se folosească de această ultimă posibilitate. Nu e prea onorabilă. E oarecum caraghios pentru Cézanne să se prezinte ca « elev al lui Guillemet. » Atîta pagubă! Cézanne va figura la Salon!
Bucurie, bucurie, bucurie.
În timp ce se pregătește marele eveniment, la Estaque, Cézanne lucrează în tovărășia lui Renoir pe care l-a întîlnit la Marsilia, după întoarcerea acestuia din Italia. Din nenorocire, în ciuda temperaturii blînde, a « soarelui plăcut », Renoir cade bolnav de pneumonie. Stăpînit de bucuria lui, Cézanne îl îngrijește cu un devotament nemărginit. « Nu vă pot spune cît de drăguț a fost Cézanne față de mine, îi scrie Renoir lui Chocquet,

puțin timp după aceea. Vroia să-i aducă pe toți ai săi lîngă mine. Pregătim acum la el acasă, împreună cu mama sa, un mare ospăț de despărțire, căci se întoarce la Paris, iar eu sînt nevoit să rămîn pe undeva prin sud; așa mi-a poruncit doctorul. » Toată casa e în picioare. Mama lui Cézanne gătește feluri gustoase. « Mi-a dat să mănînc la prînz, zice Renoir, o iahnie de pește; cred că e mîncarea zeilor, regăsită. După asta nu-ți mai trebuie nimic: să mănînci și să mori ». *
În zilele acestea, la Paris, impresioniștii încearcă să se regrupeze. Ei nu uită să facă apel la Cézanne pentru viitoarea lor manifestare. Cézanne se grăbește să răspundă că nu are nimic pregătit. Nu acum, tocmai cînd în fața lui stau gata să se deschidă porțile Salonului va înfrunta el riscul de a se vedea întîmpinat cu ocări și glume într-o expoziție a impresioniștilor.

Din martie, așa cum Renoir îl anunța pe Chocquet, Cézanne e la Paris, așteptînd înfrigurat deschiderea Salonului. Ținîndu-și cuvîntul, Guillemet își face cu el « pomana » făgăduită. Pînza lui Cézanne — un portret** e într-adevăr acolo, atîrnată într-una din sălile Palatului Industriei, dar, vai, totul se petrece ca și cum n-ar fi fost. Nici un critic, nici un vizitator n-o bagă în seamă. Nu atrage nici o privire. Numai un gazetar de la *Dictionnaire Véron* notează în treacăt, într-o doară, că în acest portret « umbra din jurul orbitei și cea de pe falca dreaptă promit, pentru viitor, un colorist. »
E prea de tot! Bucuria lui Cézanne se stinge. De data asta înfrîngerea e fără leac. La ce bun să mai urmărească aceste himere?
« Singurătatea, murmură Cézanne, zdrobit, iată de ce sînt vrednic. »

---

* « Din această călătorie la Estaque, povestește Renoir, am adus o magnifică acuarelă de Cézanne, *Femei la scăldat*... Mă aflam în ziua aceea împreună cu prietenul meu Lauth, cînd l-au apucat niște crampe grozave; îmi spune: « Nu vezi și alte frunze decît ale pinilor? — Ba da! O hîrtie! » strig eu. Era cea mai frumoasă dintre acuarele, pe care Cézanne o lepădase acolo printre stînci, după ce trudise la ea douăzeci de ședințe. » (N.A.)

** Nu știm exact ce portret era. *Portretul domnului L.A.*, atîta se spune în catalog. S-a presupus că era vorba de un portret al lui Louis Aubert, unchiul și nașul lui Cézanne. (N.A.)

PARTEA A PATRA

MUNTELE SAINTE-VICTOIRE

1882—1895

I. « SINGURĂTATEA, IATĂ DE CE SÎNT VREDNIC »

> Lumea asta nu e făcută pentru mine, nici eu pentru ea.
>
> DIDEROT

De data asta, totul s-a sfîrșit: Cézanne se dă bătut. În octombrie pleacă iar la Aix, fără gînd de întoarcere. Înainte de a părăsi regiunea pariziană, petrece cîtva timp lîngă Zola. Chiar și prietenia aceasta i se pare de acum zadarnică. Groaznic lucru succesul! Ce putere are de a lua mințile! Îi arată pe oameni în toată goliciunea lor. « Un burghez scîrbos », cugetă Cézanne, iată ce a ajuns acum Zola. Într-o zi, cînd Cézanne sosea cu întîrziere, a surprins uitătura ironică pe care prietenul său o schimbase cu o slujnică, văzîndu-l ivindu-se în josul scării, gîfîind, încărcat cu pachete, cu pălăria pleoștită. Și în sinea sa, Cézanne își spuse că nu va mai pune piciorul la Médan. Înfrîngerile i-au îndîrjit firea. Dintr-un nimic îi sare țandăra. Mai bine să se dea de-o parte. Nu pentru că n-ar mai ține la Zola. În ceasurile sale de visare, e destul să-și întoarcă mintea spre trecut pentru ca numaidecît să renască în el, tot așa de caldă ca altădată, această prietenie de treizeci de ani. Dar suferă. Suferă dîndu-și seama că prietenul lui « s-a prostit în așa hal ». Suferă în salonul de la Médan, unde doamna Zola îi dă adesea de înțeles că, cu apucăturile lui grosolane, cu hainele mînjite de vopsea, cu tăcerile și cu răbufnirile lui nesocotite, cu mutra lui ciufută, nu e mai dorit acolo decît diverșii veri și verii verilor care,

din cînd în cînd, apar pe neașteptate la Médan, cu mîna întinsă, atrași de gloria aurită a romancierului. Nu se va mai duce la prietenul său. Mai bine să stea departe în singurătatea lui. Mai bine să dispară.

Cézanne se închide la Jas de Bouffan. Nu mai vede pe nimeni. Cînd, dintr-o doară, se încumetă să iasă pe străzile din Aix, i se întîmplă să întîlnească cunoscuți de-ai săi, Gibert sau vreun fost coleg de la liceul Bourbon. Dar pentru el întîlnirile acestea sînt lipsite de orice interes. De altminteri, mizantropia i se accentuează. După ce stă de vorbă cu fratele lui Baille, Isidore, care acum e avocat al statului, Cézanne bombăne că « are mutra unei mici secături judiciare. » Nu se arată mai împăciuitor nici față de ai săi; cum soră-sa Rose venise să nască la Jas, unde se instalase cu soțul ei, Cézanne umple casa cu « zbieretele » lui, susținut, ce-i drept, mai mult sau mai puțin de soră-sa Marie, căreia celibatul nu-i înfrînase pornirile autoritare, și care nu se înțelege prea bine cu tînăra pereche.

Cézanne suferă. Cînd se privește în oglindă, cînd își vede capul pleșuv, pielea pămîntie, pleoapele umflate, fața brăzdată de prea multe înfrîngeri, își zice că, la patruzeci și trei de ani, e un om sfîrșit. Toate iau în ochii lui culori crepusculare. Se gîndește la Marguery, veselul camarad de odinioară, zburdalnicul trompetist al fanfarei liceului, un om atît de nepăsător, atît de mulțumit de el însuși, și care se omorîse anul trecut, aruncîndu-se (și el era avocat) de la primul etaj al Palatului de Justiție. Presimțiri negre îl năpădesc pe Cézanne. Renunțarea lui nu-i oare de pe acum, un fel de moarte? În noiembrie, Cézanne îi scrie lui Zola: « Am hotărît să-mi fac testamentul . . . »

Dacă s-ar întîmpla să moară pe neașteptate, își zice, surorile sale ar fi acelea care l-ar moșteni. Asta n-o vrea cu nici un preț. Moștenitorii pe care și-i dorește sînt maică-sa și micul Paul. Dar cum să facă pentru ca lucrurile să iasă așa, ce formulă să întrebuințeze ca să fie inatacabilă în justiție? Cézanne se întoarce iarăși spre Zola spre a-i cere un model de testament și a-l întreba totodată dacă ar primi să păstreze la dînsul testamentul — pentru că, adaugă el, « sus-zisul act ar putea fi sustras aici ».

Aceste gînduri întunecate nu-l împiedică pe Cézanne să lucreze. « Lucrez mereu cîte puțin, deși nu fac nimic

altceva », îi scrie lui Zola. E pictor; rostul său e să picteze. Pentru el; pentru pictură; fiindcă asta îi este chemarea; fiindcă e făcut ca să dea o ordine formelor și culorilor; fiindcă n-ar putea să nu prefacă ceea ce vede în opere picturale.

Întors pe aceste meleaguri ale Provenței care sînt, la urma urmei, singurul loc unde se știe acasă, singurul de care e cu adevărat și pe deplin legat, Cézanne va continua în singurătate să caute secrete picturii, ale picturii *sale*. Aici, și numai aici, e el însuși. Dacă trebuie într-o zi să se descopere, să se « realizeze », atunci aici e locul, în fața acestui munte Sainte-Victoire, acestui lanț de dealuri de la Etoile ale cărui volume își profilează în văzduhul uscat contururile clare. A străbătut de atîtea ori meleagurile acestea încît pentru dînsul ele nu mai sînt la cheremul unor toane ale zilelor sau anotimpurilor. Ceea ce Cézanne vede dincolo de aceste întîmplări, sub jocurile luminii, e natura neclintită, adevărul nestrămutat al pămîntului acestuia în densitatea sa stîncoasă, în istoria sa veșnică. Acest pămînt îl îmbie, îl îndeamnă să-și împlinească și mai mult încă nevoia sa de a construi, de a reduce la forme dezbrăcate de tot ce e întîmplător, de o rigoare aproape geometrică, toată bogăția dezordonată a lucrurilor. Depărtat de acum încolo de lumea pariziană a artelor, în colocviul mut pe care-l întreține cu provincia sa natală, Cézanne pricepe că acestea sînt într-adevăr exigențele impuse de arta lui. El nu e un pictor al nordului, nu e un pictor al regiunii Parisului; e pictorul acestui pămînt cu aspre straturi geologice. Clasicismul aparține latinității. Numai aici, în sud, îl poți reface pe Poussin după natură.

Așa cum îi scrie Cézanne lui Zola, viața nu e « prea veselă » la Jas de Bouffan. Soră-sa Rose și cumnatu-său nu s-au hotărît încă să plece; plodul lor miorlăie. Louis-Auguste îi dă tîrcoale, bănuitor, în timp ce soră-sa Marie, din ce în ce mai bisericoasă, îl hărțuiește cerîndu-i să-și pună în ordine situația familială. « Ia-o de nevastă, haide, ia-o odată! » nu mai încetează să-i strige, vorbind de Hortense. Cézanne înjură, pleacă de acasă, lipsind uneori zile și zile de-a rîndul. De altfel, nu se simte bine nicăieri. Nu există pînze mai calme, mai disciplinate, de un echilibru mai desăvîrșit ca ale lui; dar nici mai nestatornică făptură ca omul care creează aceste pînze.

Adesea, pașii rătăcitori îl poartă pe Cézanne spre Marsilia. Suie panta anevoie de urcat a căii Devilliers, din dosul Bisericii Reformaților, se oprește în fața unei case vechi, urcă scara, împinge o ușă și, străbătînd cu brațele deschise un soi de pod, jumătate odaie de dormit, jumătate atelier, unde toate zac alandala, vine să-l îmbrățișeze pe pictorul care, instalat în fața șevaletului, stă gata să lucreze. Pictorul acesta cu care Cézanne legase mare prieteșug, e un frate de înfrîngeri, și el un om disprețuit și batjocorit, e Adolphe Monticelli. Mai în vîrstă decît Cézanne cu cincisprezece ani, se apropie de șaizeci, dar se ține încă bine deși se îngrășase: destul de înalt în ciuda picioarelor scurte, are o privire limpede, o frunte monumentală, ceafa puternică, o barbă frumoasă de un brun roșcat, iar mișcările sale leneșe nu-s lipsite de măreție, în gravitatea lor. Pînă în 1870, Monticelli a trăit la Paris, apoi s-a întors la Marsilia și nu și-a mai părăsit orașul natal. A fost o vreme cînd se grozăvea, purtîndu-se ca un dandy. Văzîndu-l cu gulerul și manșetele albe, cu mantaua de catifea, cu mănușile *gris-perle* și bastonul cu măciulie de aur, ai fi zis că-i « un personaj de Tizian coborît din cadra lui. » Monticelli disprețuiește astăzi aceste mofturi; puțin îi pasă de îmbrăcăminte. Dar tot mai caută să uimească și, exagerîndu-și apucăturile ciudate ce-i stăteau în fire, ia tot mai des atitudini neobișnuite, face pe proorocul rostind cuvinte în doi peri și de o « incoerență calculată ». Rămîne ce a fost întotdeauna: un mare senior, îndrăgind voluptatea, bogăția, strălucirea. Nu cîștigă mai nimic și trăiește pe sponci. Dar îi ajunge imaginația. Acest nevoiaș a făcut din viață un vis magnific. Sub penelul său învie serbările venețiene, scenele galante ale lui Watteau. Se culcă cu femeile cele mai frumoase, le zugrăvește pe pînzele sale, în fundul unor parcuri învăluite de tainice întunecimi, acoperindu-le cu diamante și mărgăritare, cu aur, cu pene și brocarte. Seara, după ce s-a dus să asculte muzică (adoră opera și taraful de țigani), se întoarce grăbit în mansarda lui și tulburat, aproape înnebunit de muzica auzită, « aprinde toate lumînările pe care le găsește în casă » și pictează « pînă la istovire ».

Cu culorile sale somptuoase și strălucitoare își încarcă de vrajă peisajele, buchetele de flori, portretele și scenele de bal mascat. « Îmi ofer luxul — spune el — să aștern

tonuri frumoase: un galben bogat şi un negru de catifea îmi dau bucurii nespuse.» Pentru a trăi își vinde lucrările, dar n-ar fi în stare să se înjosească tocmindu-se. Succesul nu-l interesează nicidecum. Spre deosebire de Cézanne, lipsa de înțelegere, sarcasmele nu-l ating. Sau, cel puțin, închizîndu-se în demnitatea lui, se face că nu-i pasă: « Pictez, spune el mîndru, pentru cei care vor trăi peste cincizeci de ani ». Cineva îl sfătuiește într-o zi să trimită la Salon cîteva din pînzele sale. « La Salon? — Ei cum, i se răspunde, doar știi că în fiecare an Parisul îi cheamă pe artiștii din lumea întreagă la această mare sărbătoare artistică.» Monticelli rămîne o clipă pe gînduri, apoi se miră: « Se expun tablouri! N-aș fi crezut. Asta-i foarte nostim! Auzisem de concursuri pentru cele mai frumoase vite . . . Am văzut acolo niște boi grași de toată frumusețea! Măi, măi, grozav! » Şi rîsul îi scutură firele roșcate ale bărbii. Un mare senior. Cézanne își leapădă desaga de pe umăr, uneltele lui, și se așază într-unul din cele două scaune ale atelierului. O perdea roșie, întinsă în fața singurei ferestre, cerne prin încăpere o lumină purpurie. « Na! face Monticelli, arătînd tabloul la care lucrează, încă o *zmîngăleală* ca să-mi iasă prînzul de mîine! Încotro ai pornit, Cézanne? » Cézanne îi spune lui Monticelli ce are de gînd. Adeseori, cei doi artiști se duc împreună să studieze vreun peisaj. Ba, într-un rînd li se întîmplă chiar să cutreiere, cu desaga în spinare, dealurile dintre Marsilia și Aix, vreme de o lună întreagă. Pe cînd Monticelli așterne în pripă o schiță, Cézanne, devenit liric după atîta hoinăreală, recită în gura mare crîmpeie din Apuleu sau din Virgiliu. În ce-l privește, Cézanne e convins că Monticelli, acest alchimist al culorii, care produce tablou după tablou cu o ușurință, o dibăcie uluitoare, și ale cărui pînze, fastuos executate, într-o pastă groasă aproape sculpturală, sînt adevărate smalțuri scînteietoare, posedă « rețetele lui tainice de a pisa și amesteca vopselele ». De aceea nu se mai satură privind cum lucrează.

Monticelli — ce « temperament! » — e un urmaș al lui Delacroix, un romantic, un baroc, care se lasă cu voluptate în voia imaginației sale avîntate. Cézanne se recunoaște în el. Firea lor adevărată e aceeași; această fire pe care Cézanne și-a înfrînt-o, a supus-o poruncilor

unei arte pe care o vrea clasică, dar care clocotește și vuiește în el, țîșnind uneori și aducînd în pînzele lui elaborate migălos un accent neașteptat; o artă elocventă în ascetismul ei, și cu « stîngăciile » acelea care-l mîhnesc și rămîn drama crîncenă a vieții sale creatoare. « Văd planurile suprapunîndu-se, și mi se pare uneori că liniile drepte se frîng. » Lupta dintre inteligență și instinct nu se desfășoară niciodată fără durere. Cézanne admiră ușurința lui Monticelli; îi pizmuiește felul său de a se mulțumi cu ceea ce este — de a nu voi imposibilul.

În martie, Rose și cu bărbatu-său pleacă de la Jas de Bouffan. « Cred, îi scrie Cézanne lui Zola, că zbieretele mele vor avea drept rezultat, ca ei să nu mai calce în vara asta pe la țară. — Iată bucuria mamei » încheie el melancolic.
După cîtva timp, se duce și el să se instaleze la Estaque, lîngă Hortense. Închiriază « o căsuță cu grădină . . . chiar deasupra gării » în ceea ce se numește cartierul Castelului; e vorba de castelul Bovis, o construcție destul de ciudată, o clădire mare, plină de chiriași, mai mult lungăreață, și înconjurată de o galerie de lemn. Cézanne locuiește « la poalele dealului ». În spatele casei lui, printre pini, stîncile se înalță drepte, iar în față se întinde uriașul golf presărat de insule, pe care-l închide, hăt departe, lanțul colinelor Marseilleveyre. Cézanne află în mai că, după o amputație nenorocită, Manet murise; avea cincizeci și unu de ani. Fără îndoială « nenorocirea lui Manet » trebuie să-i fi răscolit lui Cézanne propriile sale temeri. Însoțit de mamă-sa, pleacă la Marsilia spre a se sfătui cu un notar și, urmînd povața acestuia, își face un testament olograf, pe care-l trimite lui Zola, maică-sa păstrînd o copie asupra ei. Liniștit în privința acestor griji postume, Cézanne se pune iar pe lucru.
« Mă țin mereu de pictură, îi spune lui Zola. Sînt aici locuri de unde am priveliști frumoase, dar asta nu-mi poate servi, în înțelesul deplin al cuvîntului, drept motiv. Totuși, în asfințit, dacă te uiți din creasta dealurilor, ți se înfățișează o frumoasă panoramă cu cartierele mărginașe ale Marsiliei și insulele, totul învăluit pe înserat într-o lumină foarte decorativă ». Cum Cézanne se ferește
 pe cît poate să născocească ceva, își dă silința să descopere,

cu prețul unor cercetări amănunțite, locuri de unde, privite, peisajele alese să fie, înainte de a fi pictate, nişte tablouri prin ele înşile. Regiunea de la Estaque îl obsedează, e una din preocupările lui cele mai vii. Ezită, bîjbîie, apucîndu-se de nişte pînze la care renunță curînd, nemulțumit de ele.

O casă singuratică în pustiul stîncos şi însorit al colinei, nişte privelişti ale tîrgului, văzute de sus în jos, cîteva stînci înălțîndu-se deasupra mării îi solicită rînd pe rînd penelul. Dar ceea ce ar vrea cu adevărat, e să poată îmbina într-o imagine unică şi minunată diversele elemente ce-i stau înaintea ochilor; albastrul intens al mării, masivul armonios şi puternic ritmat al munților Marseilleveyre, casele apropiate cu acoperişurile lor de țiglă, pajiştile verzi, arcul pinilor. Săptămîni şi luni de-a rîndul, Cézanne se străduieşte, de la o pînză la alta, să orchestreze aceste elemente, să le aprecieze importanța relativă, să le unească într-un tot organic în această realitate vie care trebuie să fie un tablou desăvîrşit. Ce departe e acum de impresionism! Rigoare; renunțarea la orice ornamente; muzica fluidă a volumelor, a formelor colorate şi a planurilor care se succed în adîncime. Cézanne smulge lucrurile din strînsoarea clipei spre a le restitui veşniciei lor. Lumea se imobilizează. Nici o suflare. Apele şi frunzişul par să trăiască un vis mineral. Şi nici o prezență umană. Tăcerea. Ceea ce nu se poate exprima. « Cerul, lucrurile fără margini ale naturii mă atrag mereu . . . » spune Cézanne.

Nici nu-şi dă seama de fuga necurmată a zilelor. Anul 1883 trece ca un vis. În vara asta, Cézanne a petrecut cîteva săptămîni la Jas de Bouffan, iar în noiembrie se instalează pentru iarnă la Estaque, unde ceva mai tîrziu soseşte şi maică-sa. Acolo, nimic nu vine să întrerupă curgerea nesimțită a timpului. Din cînd în cînd îl mai vede, ce-i drept, pe Monticelli, dar pictorul marseiez şi-a pierdut deodată voioşia şi pofta de viață; murise mamă-sa, şi asta l-a întristat adînc; sănătatea lui s-a şubrezit. S-a zis cu hoinărelile fără de griji. Către sfîrşitul lui decembrie, Monet şi Renoir, care se întorc la Paris, după o scurtă călătorie pe coasta italiană, vin să-l vadă.

Ceva mai tîrziu, în februarie, Valabrègue îi dă întîlnire la Aix. « Am făcut împreună o plimbare prin oraş,

povestește Cézanne, reamintindu-ne de cîțiva din cei pe care i-am cunoscut; apoi exclamă: dar cît de străini unul de altul ne simțim acum! » E singur. Prieteniile de odinioară se pierd în trecut. Villevieille, care are oroare de pictura colegului său mai tînăr, nu se uită la el decît de sus. Alții, firește, se poartă drăguț cu dînsul, — nu fără a-i arunca totuși priviri pline de milă care-l scot din fire. De altminteri, ce-ar avea el să le spună, astăzi? Despre ce, bunăoară, ar putea vorbi cu un Victor Leydet? Acesta, de trei ani încoace deputat de Aix, nu se mai ocupă decît de politică. Singurul cu care raporturile ar putea fi — cine știe? — posibile, e Numa Coste. Dar Numa Coste se interesează foarte puțin de el. În urma unei moșteniri neașteptate — un prieten i-a lăsat o sută de mii de franci « în semn de aducere aminte și ca o dovadă de prețuire » — Numa Coste a demisionat din armată, apoi a venit să se așeze la Aix, unde și-a cumpărat un conac pe șoseaua dinspre Lambesc și o vilă destul de arătoasă în fața catedralei Saint-Sauveur. Își petrece vremea cu lucrări de erudiție și scriind articole politice sau savante pentru gazetele locale. Admirator entuziast al lui Zola, Numa Coste întreține cu romancierul o corespondență neîntreruptă; redactează dări de seamă despre fiecare din cărțile lui, îl aprovizionează cu ulei de măsline, scotocește pentru dînsul pe la anticari și prin magazine de vechituri *. Dar Cézanne! . . .

Cézanne e singur. Cărțile lui Zola rămîn singurul mesaj care-i vine din afară. « Îți mulțumesc pentru cartea trimisă, îi scrie într-o zi lui Zola, și pentru că nu m-ai uitat în depărtarea în care mă aflu. » Singurătatea îl apasă. Pictează în pustiu. Nimeni. Nici un confident. Nici o ființă căreia să-și deschidă inima în ceasurile de restriște. Nici tatăl său, nici maică-sa nu-i înțeleg pictura, nici încăpățînarea absurdă care-l obligă să continue o operă disprețuită. E singur. Cézanne oftează uneori, gîndindu-se la Goya și la ducesa de Alba. Lui îi lipsește totul, chiar și dragostea unei femei care te ajută cu blîndețea, cu mîngîietoarea ei complicitate, să

* Zola va merge pînă a-i cere lui Coste să-i procure o litieră stil Ludovic al XV-lea sau al XVI-lea. « Aș dori-o foarte frumoasă, lăcuită, aurită sau cu picturi pe ea ». (N.A.)

birui o soartă vrăşmaşă, care-ţi alină durerea înfrîngerilor, îţi ridică în slăvi izbînzile, te întăreşte şi te entuziasmează, încurajîndu-te necontenit şi dîndu-ţi încredere în ziua de mîine.

Hortense, care strîmbă din nas că e silită să trăiască în Provenţa, îi pozează doar pentru a evita certurile. N-o amuză de loc să stea ceasuri întregi înţepenită. Cu atît mai puţin cu cît Cézanne — şi la ce bun, dumnezeule, la ce bun chinurile acestea? — îi interzice să mişte, să facă cel mai mic gest care s-o dezmorţească. Trebuie să stea « ca un măr ». « Dar ce, un măr mişcă? » îi zbiară el.

Apăsătoare singurătate! Cézanne a încercat iarăşi să rupă tăcerea în jurul său. S-a hotărît încă o dată să recurgă la Guillemet, rugîndu-l să pună o vorbă pentru un portret pe care-l trimisese juriului. Din nefericire, privilegiul « pomenilor », care funcţionase acum doi ani în favoarea lui, a fost desfiinţat; Guillemet n-a putut face nimic: juriul Salonului i-a eliminat pînza.

Oricît de mîhnit ar fi în sinea lui, Cézanne nu-şi încetează totuşi truda neostenită. Pictează peisaje din Estaque, femei la scăldat, portrete — al Hortensei, al fiului lor, al lui însuşi. Poate că se înşală. Poate că nu va putea niciodată « să-şi apere în teorie rezultatul acestor încercări ». Poate că din opera lui nu se va alege nimic Poate . . . Da, poate că viaţa lui, închinată pe de-a-ntregul picturii, nu se va încheia decît cu un îngrozitor fiasco. « Cununa şi iubita pe care dumnezeu le păstrează pentru cei douăzeci de ani ai noştri », zicea odinioară Zola. El nu va fi avut nimic. Îşi va fi irosit viaţa de pomană. Atîta pagubă! Trebuie să picteze, să stăruie fie ce-o fi, să meargă pînă la capătul aventurii, pînă la capătul picturii.

Pe îndelete, cu răbdare, cu dragoste, îşi aşază diferitele obiecte care trebuie să intre în naturile sale moarte. Aceste naturi moarte sînt pentru dînsul nişte exerciţii, nişte experimente. Cu o migală de savant echilibrează fructe, ulcioare, cuţite, şerveţele, pahare de vin, ceşti, sticle, îmbinînd sau contrastînd tonurile, drămuind luminile şi umbrele, vîrînd una cîte una monezi sub piersici sau sub mere, pînă ce totul pe masă devine « motiv » şi se prezintă într-o ordine care să-i satisfacă ochiul şi mintea. « Compoziţia culorii, îşi zice el, compo-

ziția culorii! . . . În asta e totul. Așa pictează Veronese. »
Și totuși, dacă se înșală, dacă aranjamentele acestea nu sînt sublime decît în ochii lui, dacă nu e aici de cît o nălucire? N-o fi cumva în prada vreunui vis absurd? Nu cumva merge pe un drum greșit ca Frenhofer din *Capodopera necunoscută?*
Cézanne a citit și recitit acea scurtă povestire a lui Balzac: Frenhofer, pictor genial, lucrează de zece ani la o pînză, *Frumoasa vînzătoare de alune*, capodopera lui, pe care o ascunde cu grijă de ochii oricui. Dar în ziua cînd, beat de victorie, se învoiește s-o arate, nu se vede acolo decît un vălmășag de culori, o mulțime de linii bizare, din care se ivește nu se știe prin ce minune, un picior gol, minunat, « scăpat dintr-o neînchipuită, dintr-o lentă și progresivă distrugere ».
Cézanne își privește propriile sale pînze. Sînt ele într-adevăr niște tablouri de Cézanne, sau, ca și *Frumoasa vînzătoare de alune* a lui Frenhofer, nu-s decît un « fel de ceață fără formă » — niște amăgiri? Ciudată coincidență, fără îndoială, în această întîmplare cu Frenhofer imaginată de Balzac! Prin ce stranie prevestire a putut romancierul *Comediei Umane* să pună în gura eroului său Frenhofer niște fraze pe care Cézanne ar putea să le rostească azi, aproape fără să schimbe un cuvînt? *.

---

* « Natura, spune Frenhofer, comportă un șir de rotunjimi care intră unele într-altele. Riguros vorbind, desenul nu există! . . . Linia este mijlocul prin care omul își dă seama de efectul luminii asupra obiectelor; dar nu există linii în natură, unde totul e plin; numai modelînd poți desena, adică detașînd lucrurile din mediul în care se află; numai distribuirea luminii dă aparență corpurilor! . . . Poate că n-ar trebui să desenezi nici o singură trăsătură și poate că ar fi mai bine să începi o figură de-a dreptul din mijloc, pornind de la reliefurile cele mai luminate pentru a ajunge apoi la părțile mai întunecate. Nu procedează oare așa soarele, acest dumnezeiesc pictor al universului? »
Comparați spusele lui Frenhofer cu aceste cuvinte ale lui Cézanne: « Lumina și umbra sînt un raport de culori, amîndouă aceste accidente principale deosebindu-se, nu prin intensitatea lor generală ci, prin sonoritatea proprie.
Desenul pur este o abstracție. Desenul și culoarea nu sînt distincte, totul în natură fiind colorat.
Forma și conturul obiectelor ne sînt date de opozițiile și contrastele care rezultă din coloraturile lor deosebite.
Pe măsură ce pictezi, desenezi. Justețea tonului, ți-o dă deopotrivă lumina și relieful obiectului. Pe măsură ce culoarea se armonizează, desenul devine mai precis.

« Frenhofer, spune unul dintre prietenii săi, e un om îndrăgostit de arta noastră, care vede mai sus şi mai departe decît ceilalţi pictori. El şi-a frămîntat mult mintea în privinţa culorilor, în privinţa adevărului absolut al liniei; tot căutînd a ajuns să se îndoiască de însuşi obiectul căutărilor sale ».

Frenhofer!

« Eu sînt Frenhofer », murmură Cézanne.

Pînă şi ca înfăţişare fizică seamănă cu Frenhofer. Ca Frenhofer, Cézanne are faţa « vestejită de oboselile anilor, şi mai mult încă de gîndurile acelea care sapă deopotrivă sufletul şi trupul. » Are patruzeci şi şase de ani dar pare cu zece ani mai bătrîn. Suferă de pe urma unor nevralgii grozave, care-l lipsesc uneori, cum zice, de limpezimea judecăţii.

« Eu sînt Frenhofer », murmură Cézanne. Suferă, are îndoieli, îl rod neliniştile, şi merge înainte orbeşte pe drumul său singuratic, întrebîndu-se cu spaima în suflet, dacă lucrează la nişte năluciri sau la nişte opere eterne, dacă nu cumva şi-a dat viaţa zadarnic picturii — « tîrfa asta de pictură! »

Linia şi relieful nu există. Desenul e un raport de contraste sau, mai simplu, raportul dintre două tonuri, albul şi negrul ». (Cuvinte citate de Léo Larguier).

« Într-o portocală, un măr, o minge, un cap, există un punct culminant; şi acest punct e întotdeauna — în ciuda teribilului efect: lumină şi umbră, senzaţii colorante — cel mai apropiat de ochiul nostru; marginile unui obiect fug spre un centru aflat la orizontul nostru ». (Dintr-o scrisoare către Emile Bernard). (N.A.)

II CLOPOTNIȚA DIN GARDANNE

Căci am, ca să-i înduplec pe-acești amanți blajini,
Oglinzi în care totul mult mai frumos s-așterne:
Adîncii mei ochi limpezi, plini de lumini eterne.

CHARLES BAUDELAIRE (*Frumusețea* *)

Primăvara anului 1885. La Jas de Bouffan există o slujnică pe numele său Fanny.

E o fată sănătoasă și voinică, trupeșă, o muiere zdravănă pe care nici o treabă, oricît de grea, n-o sperie. « Vei vedea cît de frumoasă e slujnica de la Jas, i-a spus cuiva Cézanne, parcă-ar fi un bărbat! »

Cézanne își plimbă ochii aprinși pe această frumoasă fiică a Provenței. Să uiți de toate în dragostea unei femei! Să strîngi în brațe, înainte de a fi prea tîrziu, ceva real, niște sîni, un trup, să te pierzi în această frăgezime, în această gingășie, să cunoști amețeala dulce a dragostei, să cunoști ceea ce cunosc atîția alții. Nu-i oare o nebunie viața pe care o duce? Mîine, va avea cincizeci de ani! Mîine, va muri! Viața îi va fi scăpat, viața care-i aici, chiar lîngă dînsul, la îndemîna lui. Teama și dorința îi pun un nod în gînd. Fanny! Ce chemare magnetică e în acest trup minunat! Cézanne se apropie, prinde în mîini trupul tînăr, strivește sub buzele sale gura cu dinții strălucitori . . .

---

* Traducere de Al. Philippide. (N.R.)

Cézanne nu mai știe ce face. În atelier, ia unul din desenele sale și, pe dos, începe să aștearnă ciorna unei scrisori către Fanny:

« Te-am văzut, și mi-ai dat voie să te îmbrățișez; începînd din acea clipă o adîncă tulburare m-a cuprins și nu mai îmi dă pace. Ai să ierți îndrăzneala de a-ți scrie pe care și-o ia față de dumneata un suflet măcinat de o neliniște chinuitoare. Nu știu cum vei privi această îndrăzneală care poate să ți se pară cam prea mare, dar puteam oare să rămîn sub povara zbuciumului ce m-apasă? Nu e oare mai bine să-ți dai pe față un sentiment decît să-l ții ascuns? Pentru ce, m-am întrebat, să ascunzi ceea ce te chinuiește? Suferința nu-și află o ușurare cînd poate să se exprime? Iar dacă durerea fizică pare să găsească oarecare alinare în țipetele nenorocitului, nu e oare firesc, doamnă, ca tristețile morale să caute o alinare în mărturisirea făcută unei făpturi adorate?

Știu bine că această scrisoare, a cărei trimitere îndrăzneață și prea grăbită poate să pară indiscretă, nu are pentru a mă recomanda dumitale, decît bunătatea de a . . . »

Sfîrșitul acestei ciorne de scrisoare lipsește.

Cézanne e într-adevăr prea stîngaci pentru ca aventura lui să rămînă multă vreme neștiută de ai săi. Numaidecît, toți se întorc împotrivă-i.

Hortense, care știe mai bine ca oricine că între Cézanne și dînsa nu mai există altă legătură decît copilul și jalnicele deprinderi ale celor șaisprezece ani de viață comună, își apără cu îndîrjire liniștea amenințată. Fără să știe, își află un aliat în Marie, care o disprețuiește totuși. Un concubinaj, un copil nelegitim, pictura: Cézanne a comis și pînă acum destule năzbîtii. Să nu adauge, — ah, asta ar mai lipsi! — un nou scandal, făcîndu-se de rîsul lumii cu această dragoste rușinoasă pentru o slujnică. O va lua de soție pe Hortense; și cu cît mai repede cu atît va fi mai bine.

Cît despre consimțămîntul bătrînului Louis-Auguste, Marie se însărcinează să-l obțină. Pe la sfîrșitul lui iunie, Louis-Auguste va avea optzeci și șapte de ani. Mintea începe să i se încețoșeze. Adeseori, îl vezi că se duce, cu un surîs viclean și răutăcios, dîndu-și un aer nepăsător,

să îngroape în vreun colțișor de la Jas de Bouffan un pumn de monezi de aur. Ea, Marie, e aceea care acum, din ce în ce mai mult, poruncește la Jas. Nu-i lasă lui Louis-Auguste decît aparența amăgitoare a puterii.
Cézanne încearcă să lupte, să-și apere această fericire care aruncîndu-l în vîltorile chinuitoare ale dragostei, vine deodată să-i ilumineze zilele, să-i dăruiască un pic de tinerețe, de încredere în viață. Se pare că Marie se grăbise s-o concedieze numaidecît pe frumoasa slujnică. Cézanne, pentru care cel mai mic obstacol e un munte de netrecut, se înfundă în niște combinații încîlcite. La 14 mai, cere ajutorul lui Zola: « Îți scriu, rugîndu-te să ai bunătatea de a-mi răspunde. Aș dori să-mi faci un serviciu, pentru tine un fleac, dar imens pentru mine. Să primești niște scrisori pentru mine, și să mi le trimiți apoi prin poștă la adresa pe care ți-o voi da după aceea. Ori sînt smintit, ori sînt deștept. *Trahit sua quemque voluptas* * ! Mă întorc spre tine și-ți implor iertarea păcatelor; fericiți cei înțelepți! Nu-mi refuza acest serviciu, nu știu cui să mă adresez. » Dacă stai să te gîndești, Cézanne trebuie să se simtă oarecum încurcat, văzîndu-se astfel silit să-l deranjeze într-una pe Zola, de cîte ori întîmpină greutăți, căci adaugă la scrisoarea lui acest ciudat post scriptum: « Sînt prea neînsemnat și nu pot să-ți fac nici un serviciu; deoarece voi pleca însă din lumea asta înaintea ta, voi pune o vorbă pe lîngă cel de sus, ca să-ți oprească un loc bun. »
Dar Cézanne se înșală dacă crede că scapă de soră-sa. În bătăliile cu tatăl său, a ieșit, la drept vorbind, întotdeauna biruitor. Zicea « da, da . . . », făgăduia, mințea, dar cu cît părea să cedeze, cu atît mai puțin îl lăsa pe tatăl său să triumfe; bătrînul nu găsea în fața lui decît vidul, iar victoriile sale aparente sfîrșeau prin a se preface în înfrîngeri; tot izbindu-se de această non-rezistență i se făcea lehamite și se dădea bătut.
Nu tot așa stau lucrurile cu Marie. Marie își cunoaște fratele mai bine decît îl înțelesese vreodată Louis-Auguste; ea nu se poate lăsa înșelată de tertipurile lui. Se ține scai de el, îl hărțuiește necontenit, fără a-i da răgaz să răsufle. Viața lui Cézanne ajunge repede de nesuferit. Agățîndu-se deznădăjduit de dragostea lui

* Dintr-o Eglogă a lui Virgiliu: *Fiecare cu slăbiciunea lui.*

pentru Fanny, nevrînd nici în ruptul capului să renunțe la ea, se zbate între Marie şi Hortense, şi simțindu-se încolțit, își iese din minți. Cuprins de panică, se hotărăşte să recurgă la ultimul său mijloc de scăpare: curmînd ciorovăielile, fuge, către jumătatea lui iunie, porneşte spre La Roche-Guyon, în împrejurimile Parisului, unde-şi caută adăpost la soții Renoir.

Totuși, dacă a pus depărtarea între el şi soră-sa, n-a putut s-o împiedice însă pe Hortense să vină după dînsul cu micul Paul. Foarte independentă de felul ei, Hortense îl lasă de obicei să plece unde-i place. Se împacă foarte bine cu absențele îndelungate ale lui Cézanne, cu un trai conjugal cam destrămat. Dar acum, nici nu poate fi vorba să se depărteze cu un pas de tatăl copilului ei. De altfel, copilul acesta pe care Cézanne îl adoră, nu e oare şansa ei cea mai sigură? Soții Renoir, fără îndoială cam surpinşi de perechea asta învrăjbită care dă buzna pe neaşteptate, o primesc cît mai bine.

Hortense îi ia martori ai rătăcirilor lui Cézanne. Prefăcîndu-se nepăsător, Cézanne încearcă să picteze, începe să pună pe pînză o priveliște a satului La Roche-Guyon. Sbuciumul său lăuntric e însă aşa de mare că reuşeşte cu greu să-şi concentreze atenția. Aşteaptă scrisori de la Fanny, pe care Zola (îl rugase asta de cum venise aici) trebuia să i le reexpedieze la post-restant. Nu soseşte nimic. Fanny, fără îndoială, nu se încăpățînează în această dragoste anevoioasă. Cézanne stă ca pe jăratic, năpădit de griji. Nu mai poate trăi la La Roche-Guyon. Trebuie să plece, să schimbe locul. Toate îl plictisesc, pînă şi nevoia asta de schimbare care-l împinge pe drumuri, ca o fiară hăituită. Zola, deocamdată la Paris, va pleca în curînd spre Médan. Cézanne se va duce să-şi întîlnească prietenul acolo; la 27 iunie îl roagă să-i dea de veste îndată ce se va fi instalat la Médan.

Zilele trec. La 3 iulie, Zola nu răspunsese încă. Stăruitor, Cézanne îi trimite o nouă scrisoare. Trece ziua de 4, de 5, şi tot nimic de la Zola. Cézanne turbează. În ziua de 6 îşi aminteşte — unde naiba îi era capul? fir-ar să fie! — că uitase să-şi scoată sc isorile de la ghişeul post-restant. Un bilețel al lui Zola îl aştepta acolo. Romancierul se miră de neastîmpărul lui Cézanne. « Ce se petrece cu el? » Zola se află la Médan, dar nevastă-sa e bolnavă. « Nu poți să mai aştepți cîteva zile? », îl

întreabă pe Cézanne. Nu, tocmai că nu poate să aştepte. Fanny tot n-a scris nimic. Îi este imposibil să mai zăbovească mult la La Roche-Guyon. Deodată, pe la 11 iunie, nemaiputînd sta locului, Cézanne pleacă la Villennes, în imediată apropiere de Médan. Astfel, la întîiul semn al lui Zola, va putea da fuga. De altfel, de cum soseşte acolo, se duce la Zola, împrumută barca lui pentru a merge să picteze. Dar sîntem în ajunul sărbătorii naționale şi tot tîrgul îşi scoate steagurile. Cézanne nu găseşte nicăieri o cameră, nici la Sophora, nici la Berceau, nici la hotel-Nord. E nevoit să coboare de-a lungul Senei pînă la Vernon, unde poate găsi în sfîrşit un adăpost la hotel Paris. În ziua de 13, îi dă de ştire lui Zola că se află acolo. Nu trec însă nici patruzeci și opt de ore şi toate proiectele lui sînt iarăşi date peste cap. Sub un imbold de nestăpînit, s-a hotărît să se întoarcă la Aix. Capitulează. Marie a cîştigat bătălia.

Înainte de a porni spre sud, Cézanne va face totuși un popas la Médan. Dar ce lungă i se pare aşteptarea pe care i-a impus-o Zola! Acum, după ce s-a hotărît, arde de nerăbdare să plece la Vernon. Să mai aştepte, să se apuce iar de pictat? De vreme ce s-a hotărît să se întoarcă cît mai curînd cu putință la Aix, atunci să se întoarcă. În sfîrşit, primeşte un bilet de la Zola, poftindu-l să vină în ziua de 22.

S-au făcut trei ani de cînd Cézanne şi Zola nu s-au mai văzut.

Trei ani! Ciclul *Familia Rougon-Macquart* numără acum treisprezece volume. Romanul *La fericirea doamnelor* a apărut în 1883, *Bucuria de a trăi* în 1884, iar *Germinal* în luna martie a aceluiaşi an. Tipografiile împrăştie cărţile lui Zola într-o cadență accelerată. Pînă şi lucrările sale mai vechi, acelea care nu au avut nici un răsunet la vremea lor, își află astăzi numeroși cititori. Pentru romanul *Thérèse Raquin*, din 1868, Zola a încasat în mai treisprezece mii de franci asupra drepturilor de autor. E un om bogat. În curînd va fi tot aşa de bogat ca și Louis-Auguste Cézanne. Mîncînd mult, se îngrașă. A ajuns la nouăzeci și cinci de kilograme, cu o talie de un metru şi zece; şi după cifrele astea îi poți măsura succesul care se vede totodată și în adăugirile și înfrumusețările aduse an de an proprietății sale de la Médan.

La fiecare nou succes, se mai construieşte o aripă, i se înmulţesc acareturile, sau i se adaugă noi întinderi de pămînt; grădina a devenit parc; a fost plantată acolo o alee de tei; au fost instalate sere şi colivii, o ogradă de păsări cum nu-i alta.
Prin lornionul său, Zola îl cercetează pe Cézanne. Au trecut trei ani! Înfrîngerile; neputinţa de a se realiza; şi acum, povestea asta absurdă cu o femeie. Hotărît lucru, nenorocitul ăsta de Cézanne n-a ştiut să-şi cîrmuiască nici viaţa, nici geniul. « Eu sînt un cast, proclamă uneori Zola. O altă femeie, decît a mea m-ar face să-mi pierd timpul! » Hortense, bineînţeles, are partea ei de vină. El, Zola, nu aprobase niciodată această legătură cu o femeie de nimic.
Ceea ce vrea el să înfăţişeze în această carte al cărui erou va fi Cézanne-Lantier, nu e numai « lupta artistului cu natura », ci şi « lupta femeii împotriva operei. » Orice s-ar întîmpla, *chasque toupin trovo sa cabucello,** cum se zice în Provenţa; Dumnezeu face oamenii şi tot el îi împerechează. Vai, bietul Paul! cine-ar fi crezut asta la liceu, apoi mai tîrziu, la Paris, pe vremea acelui faimos Salon al Refuzaţilor! Ce faliment tragic! Şi, pe deasupra, astăzi, această scîrbă, acest dezgust, această pată de noroi în fundul sufletului din pricina unei slujnice de fermă. Sărmanul, sărmanul Cézanne! Biet geniu avortat. « O luptă necontenită, o muncă de zece ore pe zi, o dăruire totală a întregii fiinţe. Şi pentru ce? Ca să ajungă după douăzeci de ani de zbucium aici, la situaţia asta jalnică . . . Atîtea speranţe, atîtea chinuri, o viaţă irosită în truda aspră a creaţiei, şi să ajungă aici, aici, Dumnezeule! » Trei ani! Cu toată prietenia lui pentru Cézanne, Zola a sfîrşit prin a-i da dreptate soţiei sale: devenea indecent să mai ţii în ochii musafirilor pînzele acestui ratat; le-au zvîrlit în pod. ** Zola e tulburat, niţel stînjenit. Pe imensa lui masă de lucru, zace un manuscris care se umflă în fiecare zi cu cîteva pagini: *nulla dies sine linea*. E manuscrisul viitorului său roman, al paisprezecelea volum al seriei *Les Rougon-*

* Orice oală îşi găseşte capacul. (N.A.) Zicală echivalentă cu cea românească: orice sac îşi găseşte peticul. (N.T.)

** Zola avea zece tablouri de Cézanne, printre care: *Soba în atelier, Răpirea, Pendula de marmoră neagră, O lectură la Zola, Privelişti din Estaque,* două portrete. (N.A.)

Macquart; e *Opera*, romanul lui Claude Lantier, romanul lui Cézanne, la care a început să scrie de două luni şi jumătate. Prin lornionul său, Zola îşi cercetează personajul.

Cézanne nu stă mult acolo. În starea de febrilă descurajare în care se află, suportă mai puţin ca oricînd fastul de la Médan. Îi vine deodată în minte scrisoarea în care, pe la sfîrşitul războiului din 1870, Zola îi spunea: « E drept că sînt niţel amărît văzînd că nu toţi imbecilii au murit, dar mă consolez gîndind că nici unul din noi n-a pierit. Putem începe iar lupta. » Cum Zola se făleşte cu relaţiile lui, povestindu-i că nu demult a cinat « la un înalt personaj » Cézanne nu se poate opri să nu-i amintească de scrisoarea aceea: « Oricum, îi zice, dacă toţi imbecilii ar fi dispărut, ai fi nevoit acum să-ţi mănînci tocana acasă, singur cu muierea ta! »

Zola se strîmbă, jignit.

Cei doi prieteni se despart. Zola, veşnic muncit de temeri, tremură la gîndul că ar putea fi bolnav de diabet. Peste cîteva zile va pleca cu nevastă-sa la Mont-Dore, pentru a urma acolo o cură. La sfîrşitul curei, va trece prin Aix şi-l va întîlni iar pe Cézanne.

Conacul de la Jas de Bouffan, peste care domneşte Marie, şi-a închis porţile în urma pictorului. Bombănind înciudat, Cézanne s-a dat bătut. « Dacă aveam barem o familie indiferentă, totul ar fi fost cît se poate de bine ». Încă zdruncinat de ceea ce trăise în ultima vreme, s-a pus iar pe lucru.

Fiindcă nu simte nici o plăcere să stea la Jas, pleacă în fiecare zi la Gardanne, un tîrguşor de patru mii de suflete, la zece kilometri de Aix, unde se instalase Hortense. S-a isprăvit! Cu moartea în suflet, îşi acceptă soarta. Pentru dînsul, totul nu mai e decît scrum. « Bordelul în oraş, sau ceva la fel, dar nimic mai mult. Plătesc, vorba e murdară, dar am nevoie de linişte, şi la preţul acesta trebuie s-o am », mărturiseşte el, scrîşnind, într-o scrisoare cam obscură către Zola. Acesta nu se va mai opri la Aix. Cum o epidemie de holeră a izbucnit la Marsilia, Zola şi-a amînat întîlnirea cu Cézanne de teama molipsirii.

Cézanne pictează. Şi-a ales ca motiv vechiul Gardanne.
 Vechiul Gardanne îşi etajează casele, înghesuite de-a

lungul ulițelor înguste, pe un povîrniș abrupt, în jurul unei coline peste care se înalță o clopotniță pătrată. Cézanne îi analizează structurile, îi combină volumele. Pictura e o tortură pentru el! Se frămîntă ca scuturat de friguri, își simte inima bolnavă și scîrbită de toate, dar niciodată încă pînă atunci nu mai gîndise un peisaj cu atîta pătrundere. Niciodată nu atinsese un asemenea grad de exactitate în construcția unui tablou. Pe pînzele sale, piramida aeriană a vechiului Gardanne se înalță în lumina cea mai senină, ca un vis abstract — un fel de entitate plastică.

III. CLAUDE LANTIER

Ultimul sosit e întotdeauna monstrul, oaia rîioasă a turmei. Istoria artistică din ultimii ani stă mărturie pentru a dovedi acest adevăr şi logica singură ajunge ca să poţi prevedea că faptul se va repeta în mod fatal, atîta vreme cît mulţimea nu va voi să-şi însuşească singurul punct dn vedere care-ţi permite să judeci cu mintea limpede o operă de artă.

EMILE ZOLA *(Edouard Manet, 1867)*

Acest du-te-vino zilnic între Aix şi Gardanne sfîrşeşte prin a-l plictisi pe Cézanne. Se hotărăşte în cele din urmă să se stabilească la Gardanne, lîngă Hortense, care va fi în curînd soţia sa legitimă; în primăvară, perechea se va căsători.

Cézanne locuieşte într-o casă de pe bulevardul Forbin, o alee destul de plăcută, străjuită de patru şiruri de platani frumoşi, la poalele tîrgului vechi. Sănătatea lui se resimte de pe urma moralului zdruncinat. O grea oboseală îl apasă; se simte slăbit fiziceşte. « Aş fi dorit să am şi eu acel echilibru intelectual care te caracterizează, îi scrie lui Chocquet . . . Norocul nu m-a înzestrat cu o asemenea însuşire, şi din cîte sînt în lumea asta e singurul lucru pe care-l regret. » Să ducă o existenţă obscură, aşezată, mediocră şi, ghemuit în colţul său, să aştepte sfîrşitul şi moartea, iată ce-i rămîne de făcut. I se întîmplă, seara, să meargă la cafenea ca să mai schimbe o vorbă despre una şi alta cu unii clienţi, cum ar fi doctorul tîrgului, sau Jules Peyron, un slujbaş care binevoieşte din cînd

în cînd să-i pozeze. Ca să nu aibă de transportat materialul cînd se duce să picteze, îşi cumpără un măgar. Măgarul îi căşunează destule necazuri. De cum aude tălăngile vreunui car, o ia la fugă, sau apucat de o toană neaşteptată, refuză hotărît să meargă mai departe. La început, Cézanne a încercat, cu vorba şi cu ciomagul, să-şi cuminţească măgarul. Văzînd că osteneala e zadarnică, s-a resemnat să se supună capriciilor lui.

Hoinărelile acestea îl ţin uneori pe Cézanne zile de-a rîndul departe de casă. Mănîncă prin ferme cu ţăranii, cere adăpost pentru o noapte ici sau colo, mulţumindu-se cînd nu se găseşte nici un pat, cu un cearceaf întins pe paie în vreo şură. Pictează tîrgul Gardanne şi clopotniţa lui, morile sale vechi, dar şi lanţul muntos Sainte-Victoire, care se profilează în zare, ascuns pe jumătate de muntele Cengle.

Din ce în ce mai mult gîndul îi zboară înspre aceste meleaguri pustii de o tăcută măreţie. Fără răgaz, Cézanne încearcă să exprime în pînzele lui frumuseţea gravă şi îngîndurată a acestui munte de lumină, a acestui avînt liric spre înălţimi al pămîntului şi al stîncilor. « S-ar putea scoate comori din ţinutul acesta care nu şi-a găsit încă un interpret pe măsura bogăţiilor pe care ni le pune sub ochi », îi scrie lui Chocquet. Muntele Sainte-Victoire e pentru dînsul o odihnă, o plăcere, o certitudine. E piatră şi tărie, greutate şi durată, e ceea ce rezistă şi nu se schimbă; un vis de veşnicie şi de absolut. Ieri, la Estaque, urmîndu-şi calea, Cézanne era silit să imobilizeze marea, să-i surprindă suprafaţa nemişcată, s-o smulgă naturii sale lichide, zbuciumului ei veşnic; s-o încleşteze în brîul ei de dealuri, ca pe un diamant, dîndu-i consistenţă şi strălucire minerală. Astăzi, în faţa acestor pereţi abrupţi e de ajuns să asculte lecţia pe care i-o dau, să se lase pătruns de adevărul lor, să-şi însuşească acest munte în mintea şi carnea lui, pentru a realiza în sfîrşit măreţul vis de puritate şi clasicism a cărui sfîşietoare ambiţie o poartă în el. Din cînd în cînd, duminica, Cézanne primeşte vizita unui prieten: e Marion, pe care l-a regăsit. Marion, care a străbătut o fulgerătoare carieră universitară, e de şase ani directorul muzeului de istorie naturală al oraşului Marsilia. Lucrările sale — publicase în anii din urmă în colaborare cu Gaston de Saporta *Evoluţia regnului vegetal*, în nouăsprezece volume —

diversele sale îndeletniciri, nu au stins în el, la aproape patruzeci de ani, entuziasmul artistic. Mai face încă pictură, ca amator. Ca pe vremuri, Cézanne și Marion își așază alături șevaletele. Pictează. Vorbesc despre artă. Și despre știință vorbesc.

Arătînd peisajul, Marion evocă istoria acestui sol în veacurile geologice, descrie ivirea pămînturilor, transformările lor lente sau cataclismele groaznice care le-au răscolit structura. Cézanne ascultă, privește urmele arătate de Marion, în care e înscris acest lung trecut. Șesurile, colinele, malurile stîncoase, piramida muntelui Sainte-Victoire, cum toate acestea se însuflețesc dintr-o dată, cum capătă pe neașteptate o viață adîncă! Mister al lumii acesteia, cum să te strîng, cum să te cuprind pe de-a-ntregul? Aceste puternice așezări geologice, acest echilibru esențial, această densitate, această tărie, iată ce trebuie să tălmăceasc; e măreția liniștită, aeriană, a lumii, toate acestea trebuie tălmăcite cu un pic de culoare — și cu multă simplitate.

În dimineața de 23 februarie, Zola scrie ultimele pagini ale romanului *Opera:*

Claude Lantier, deznădăjduit de neputința lui, s-a spînzurat. E înmormîntat la cimitirul de la Saint-Ouen. Prietenul său, romancierul Sandoz (Zola) stă în fața gropii, alături de un bătrîn pictor, Bongrand.

Aplecat pe marea sa masă de lucru, Zola scrie:

... Și acum, i se părea că va fi îngropată tinerețea lui; era o parte din el însuși, cea mai bună, aceea a iluziilor și a entuziasmelor, pe care groparii o ridicau spre a-i da drumul să lunece în fundul gropii. După ce au scos pămîntul, au coborît sicriul, apoi sfeștocul cu aghiazmă trecu din mînă în mînă. Totul se sfîrșise ...

Pana lui Zola aleargă pe hîrtie.

... Plecau toți, stiharele preotului și ale copilului cu cădelnița dispăreau printre copacii înverziți, vecinii se împrăștiau prin cimitir, citind inscripțiile de pe morminte. Iar Sandoz, hotărîndu-se să părăsească groapa pe jumătate acoperită, continuă:

— Doar noi ne vom aduce aminte de el . . . Nu rămîne nimic altceva, nici măcar un nume!
— Ferice de el, zise Bongrand, nu mai are tablouri în lucru, acolo, în pămîntul în care doarme . . . Mai bine să pleci aşa decît să te încăpăţînezi ca noi ăştia, făcînd nişte copii infirmi, cărora le lipseşte întotdeauna ceva, ba picioarele, ba capul, şi care nu trăiesc.
— Da, trebuie într-adevăr să fii lipsit de mîndrie, ca să te resemnezi cu realizări aproximative şi să trişezi cu viaţa . . . Eu care-mi duc cărţile pînă la capăt, mă dispreţuiesc simţindu-le neisprăvite şi mincinoase, în ciuda strădaniei mele.
Palizi la faţă, se depărtau încet, unul lîngă altul, pe lîngă un şir de morminte albe de copii, romancierul în toată puterea creaţiei şi a faimei sale, pictorul cu cariera pe sfîrşite şi acoperit de glorie.
« Iată barem unul care a fost logic şi cinstit, mai spune Sandoz. Şi-a recunoscut neputinţa şi şi-a curmat zilele . . . »

O ultimă filă

« Aoleu! E unsprezece! zise Bongrand privindu-şi ceasul. Trebuie să mă întorc acasă. »
Sandoz avu o exclamaţie de mirare.
« Cum! S-a şi făcut unsprezece! »
Plimbă o privire lungă plină de tristeţe, înceţoşată încă de lacrimi, peste mormintele joase, peste întinsul cîmp presărat de mărgăritărele. Apoi, spune:
« Haidem la lucru. »

Zola scoate un suspin de uşurare şi de satisfacţie. Trebue să dea zor. De pe la sfîrşitul lui decembrie, ziarul *Le Gil-Blas* îi publică în foileton noul său roman. Cît despre editor, şi el aşteaptă. Dar iată-l acum pe Zola scăpat de grija asta, « şi sînt de altminteri foarte bucuros, foarte mulţumit de sfîrşitul romanului », îi scrie el lui Henry Céard, unul din « domnii Zola ».
Apariţia primelor foiletoane a stîrnit vîlvă mare în cercurile artistice. Zola scrie un roman cu cheie. Asta o spun toţi; asta o ştiu toţi. În tabăra impresioniştilor, se observă curînd cu amărăciune că Zola, mergînd mai departe de cum o făcuse în articolele sale de acum cinci ani din *Voltaire*, se leapădă cu totul de foştii săi prieteni. « Rămîn toţi la nişte schiţe, la impresii pripite, nici unul

nu pare să aibă în el forța de a fi maestrul așteptat. » Bineînțeles, în acest roman, Zola dovedește îndeajuns (nici nu mai era nevoie) că habar nu are de pictură; artiștii pe care-i pune în scenă sînt niște impresioniști, dar cînd i se întîmplă să descrie vreo pînză de-a lor, o face în termeni ce s-ar potrivi mult mai bine celor mai proaste compoziții academiste. Publicul însă, și-o fi dînd seama de asta? Nu cumva, dimpotrivă, trage spuza pe turta lui, pentru a mai da un bobîrnac impresioniștilor?

În ochii acestora, romanul lui Zola e aproape o faptă uîtă. Oricum ar fi, *Opera* marchează o ruptură. Zola trece de partea adversarilor. În clipa cînd ei încep să cîștige oarecare public, Zola le aruncă această piatră, înfățișîndu-i ca pe niște neputincioși, niște ratați. Monet i-o scrie lui Zola fără ocol: « Lupt cam de multă vreme, și mă tem că în clipa izbînzii, vrăjmașii să nu se folosească de cartea dumitale spre a ne da la cap ». Dar cine-i oare Claude Lantier? E într-adevăr Manet, așa cum o cred mulți? Întrebarea e pe toate buzele. La Paris, nimeni, bineînțeles, nu pomenește numele lui Cézanne. Cui naiba ar putea să-i spună ceva numele lui Cézanne, astăzi? Cine e oare acest Claude Lantier, cine-i sînt tovarășii? Unui elev de liceu care se încumetase să-i ceară « cheile » romanului său, Zola îi răspunde, ocolind întrebarea: « La ce bun să-ți citez niște nume? Sînt acelea ale unor învinși pe care dumneata, fără îndoială, nu-i cunoști. »

La Gardanne, Cézanne a primit *Opera*. Dacă problema identității eroului poate stîrni curiozitatea publicului, dacă unele « izvoare » ale romancierului pot rămîne misterioase chiar pentru cei care-l frecventează pe Zola, nu acesta e și cazul lui Cézanne. El a citit cu emoție paginile în care romancierul evocă tinerețea lor comună, amintirile de la colegiul Bourbon, plimbările prin împrejurimile Aix-ului, rîul Arc în care se scăldau, visurile lor de glorie...

Toți foștii lor prieteni sînt acolo, mai ușor sau mai greu de recunoscut, mai mult sau mai puțin înfrumusețați, mai mult sau mai puțin asemănători cu ceea ce au fost în realitate. Baille care devine în roman un arhitect numit Dubuche, Solari care rămîne în ficțiune (sub
 numele de Mahoudeau) tot sculptor cum și este, Alexis

(Jorj), Guillemet (Fagerolles), Chaillan (Chaîne) ... Adunările lor din fiecare joi la Sandoz-Zola, reuniunile de la cafeneaua Guerbois (cafeneaua Beaudiquin), povestea cu statuia lui Solari care s-a năruit din cauza frigului, vacanțele la Bennecourt în 1866, şi cîte alte episoade ale vieții lor de odinioară i-au folosit lui Zola pentru a-şi elabora romanul. Sub pana scriitorului, Cézanne îşi regăseşte atitudinile, gesturile familiare, cuvintele. E într-adevăr el acest Lantier, strigînd că « va veni o zi cînd un singur morcov original va da naştere unei revoluții. » E într-adevăr el, pictorul acesta « luptînd fără răgaz », « înebunit de muncă », de îndoieli şi nelinişti, batjocorit de mulțime; e într-adevăr el, pictorul acesta care se plînge că nu se poate realiza, care-şi sfîşie pînzele şi se plimbă exasperat « dînd cu piciorul în mobilă » cînd treaba nu merge cum vrea. Ah, desigur, el e!

Cézanne se înfioară. Pe măsură ce citeşte, simte o strîngere de inimă din ce în ce mai de neîndurat. Căci el este de asemenea, nu-i aşa? tot el, şi pictorul asupra căruia romancierul se apleacă cu o duioşie îndurerată, pictorul în care nu vede decît înfrîngere, un artist incapabil de a realiza ceva, un ratat, o jalnică fantoşă. Cu ochii înceţoşaţi de lacrimi, Cézanne citeşte, adînc mîhnit, această condamnare în cinci sute de pagini a întregii sale vieți. Aşadar, iată ce gîndeşte despre el, prietenul său Zola; el reprezintă în ochii lui icoana însăşi a dezastrelor neputinţii.

Cézanne nu se aştepta, desigur, nu se mai aştepta la o prea mare înţelegere din partea lui Zola. Dar nu ar fi crezut că judecata prietenului său ar putea fi atît de lipsită de nuanţe, atît de jignitoare în brutalitatea ei, că Zola ar putea să-l identifice cu acest personaj bicisnic, umblînd după năluci, pe jumătate isteric. Cézanne stă încremenit, doborît de o nemărginită tristeţe. A, ştie el bine cum a făcut Zola acest roman. Aşa cum face de obicei, a strîns vrafuri de notiţe, şi-a adunat amintirile, a cerut unora şi altora lămuriri despre cutare sau cutare lucru, despre negustorii de tablouri, amatorii de artă (nu e unul, nici măcar Chocquet — îi zice domnul Hue — care să nu apară în roman), despre uneltele de pictură, despre problema modelelor, intrigile Salonului ... Şi-a luat toate precauţiile. Apoi a născocit toată

povestea şi, fără a se gîndi la rău, cu sinceritate, fără vreo intenţie răutăcioasă, şi-a scris cartea. N-a vrut să jignească. Nu şi-a închipuit că jigneşte. A vrut pur şi simplu să facă literatură.

Claude Lantier al său nu e Cézanne, e un personaj făcut din mai multe şi este, mai întîi şi înainte de orice, unul din acei Rougon-Macquart împovăraţi de ereditatea lor. Aceasta, Cézanne o ştie, o înţelege. Şi e tocmai ceea ce-i cumplit pentru el în această carte. Căci, deşi lucrînd cu imaginaţia, Zola nu s-a putut totuşi opri să spună ce gîndeşte despre eforturile lui Cézanne. Nici o îndoială în privinţa asta; numai la dînsul, Cézanne, şi nu la vreo fiinţă închipuită, se gîndea Zola scriind cutare sau cutare frază, străbătută de o milă îndurerată. Milă! O milă mai jignitoare decît insultele şi ironiile. Ei bine, nu, el, Cézanne, n-are nevoie de compătimirea castelanului de la Médan. Ah, unde li-e prietenia, atît de frumoasă, atît de vie, atît de caldă, prietenia lor de odinioară? Cu o tragică evidenţă ies la iveală neînţelegerile care, din an în an, au măcinat-o. Prietenia lor nu supravieţuieşte decît prin compromisuri, prin hotărîrea tacită de a nu vorbi niciodată despre ceea ce constituie pentru Cézanne însăşi raţiunea de a fi. La urma urmei, Cézanne se împăca cu tăcerea lui Zola. Putea să se legene în iluzia că în această tăcere e un fel de pudoare. Şi cînd colo, iată că nu era decît o amăgire, o minciună! Zola nu simte pentru dînsul nimic altceva decît o groaznică milă! Mîndria lui Cézanne se revoltă, acea mîndrie mută fără de care n-ar fi putut să-şi ducă mai departe, lipsit de orice speranţă, truda de pictor. Durerea îi răscoleşte tot amarul, făcînd să răbufnească cu violenţă în conştiinţa sa o pică veche pe care i-o poartă lui Zola. « Emile vroia ca eu să bag femei în peisajele mele, nişte nimfe, desigur, ca moş Corot în pădurea de la Ville-d'Avray . . . Al dracului tîmpit! » Şi l-a pus pe Claude Lantier să se sinucidă!

Cum! Pe el, Cézanne, l-a strivit dintr-o trăsătură de condei « frazeologul » ăsta! A tras în el — şi, gata! S-a isprăvit, e mort, bun de aruncat la cîini! « *Requiescat in pace!* * zicea preotul. — Amin, răspundea copilul cu cădelniţa. » Orbit de mînie, Cézanne umblă încolo

* În latină: Odihnească în pace! (N.T.)

şi încoace, strîngînd pumnii. Deodată, începe să izbească în masă cu furie: « Nu poţi cere unui om care nu se pricepe, urlă el, să spună lucruri inteligente despre arta picturii, dar, fir-ar să fie, cum de îndrăzneşte să afirme că un pictor se omoară pentru că a făcut un tablou prost? Cînd un tablou nu e reuşit, îl arunci în foc, şi începi altul! » Zărind una din pînzele sale, Cézanne, care nu se mai poate stăpîni, o apucă şi, întărîtat, cu degetele tremurătoare, încearcă s-o sfîşie. Cum pînza rezistă, o face sul, o rupe în două pe genunchi, şi-o zvîrle într-un colţ al odăii. *

Zola! Zola! Cézanne se potoleşte. Ah, cît de absurd e totul! Dacă stai să te gîndeşti, chiar dacă Zola l-a zugrăvit aşa cum îl vede, poate că a pus totuşi în portretul lui Claude Lantier mai mult din el însuşi decît din trăsăturile adevărate ale lui Cézanne. Poate că Zola, ca şi Lantier, s-ar fi omorît dacă ar fi avut să îndure nepăsarea dispreţuitoare a publicului. În cartea asta, totul se reduce la expresia unor ambiţii pur sociale: eroii rîvnesc la succese de public, succese de bani, fiecare vrea să fie socotit un maestru, să apară într-un ropot de aplauze şi un clinchet de aur vînturat cu lopata. Şi în asta îl recunoşti într-adevăr pe Zola, Zola care are nevoie de succes pentru a-şi dovedi lui însuşi că e într-adevăr ceea ce crede lumea că este, dar pe care îl roade îndoiala şi nu poate scăpa de această îndoială decît prin truda sa de ocnaş.

Din Cézanne, la urma urmelor, n-a luat decît înfăţişarea, situaţia lui de pictor neînţeles. A făcut din el un ratat. Şi poate că e tocmai ceea ce Zola se teme că ar fi el însuşi în sinea lui. Zola a crezut că-l zugrăveşte pe Cézanne, cînd nu se zugrăvea decît pe el însuşi. Nu te zugrăveşti niciodată decît pe tine însuţi.

Dar la ce bun să mai lungească un asemenea dialog? Să continue comedia prieteniei şi a înţelegerii; nu, nu, aşa ceva e nedemn de ceea ce au fost unul pentru celălalt vreme de atîţia şi atîţia ani. Împăcări, sentimente schimonosite, o parodie, un simulacru, asta nu! Nu! Dezamăgirea lui Cézanne e adîncă, fără leac. Totul

---

* Vollard a fost cu cîţiva ani mai tîrziu martorul unei asemenea scene, provocată de amintirea romanului *Opera*. În lipsa altor documente, mi-am îngăduit să-i transpun aici elementele. (N.A.)

s-a sfîrşit între el şi Zola. Prietenia călduţă pe care se bizuia i se pare deodată mai rece ca un mormînt. Nu era decît o nălucă, o aparenţă. N-are a face! Îi va răspunde lui Zola. N-ar vrea să recunoască pentru nimic în lume că e rănit, rănit de moarte. Totul trebuie să se întîmple ca şi cum nimic nu s-ar fi schimbat, ca şi cum *Opera* nu i-ar fi pricinuit o suferinţă de neîndurat, ca şi cum Claude Lantier n-ar fi fost Paul Cézanne. Silindu-se să-şi dea un aer nepăsător, îi scrie lui Zola cîteva cuvinte, confirmîndu-i că primise cartea:

Gardanne, 4 aprilie 1886

Dragă Emile,
Am primit Opera *pe care ai avut bunăvoinţa să mi-o trimiţi. Îi mulţumesc autorului* Familiei Rougon-Macquart *pentru această dovadă de aducere aminte, şi-i cer să-mi permită a-i strînge mîna, cu gîndul la anii de demult.*
Răscolit de amintirea vremilor apuse, al tău
Paul Cézanne.

Bileţelul e stîngaci, banal. Dar nu poate face mai mult. Şi cel puţin nu se trădase; cel puţin nu-şi trădase emoţia care-l zguduie gîndindu-se că asta e ultima scrisoare pe care o va trimite vreodată lui Zola, prietenul său.

Trei săptămîni mai tîrziu, la 28 aprilie, Cézanne se căsătoreşte cu Hortense la primăria din Aix. Cununia nu e decît o formalitate. Cézanne se mulţumeşte să ofere un prînz martorilor, printre care figurează cumnatul său Conil, alături de prietenul din Gardanne şi modelul său benevol, Jules Peyron, în timp ce Hortense pleacă la Jas de Bouffan cu micul Paul (a şi împlinit paisprezece ani), însoţită de socri. A doua zi dimineaţa, are loc cununia religioasă la biserica Saint-Jean-Baptiste din strada Sextius, de faţă fiind numai Maxime Conil şi Marie. Şi viaţa continuă întocmai ca înainte. În scurta ei şedere la Jas, Hortense şi-a putut da seama că nu va fi niciodată în ochii socrilor, şi mai ales ai Mariei, altceva decît o intrusă; sau, bine zis, un rău necesar. Familia n-o adoptă; o tolerează. Împrejurările au fost de partea ei, şi nimic mai mult. Nici nu poate fi vorba ca ea să ocupe un loc, oricît de mic, în familia Cézanne.

În familia Cézanne, unde din ce în ce mai mult Louis-Auguste nu are decît o existență oarecum ștearsă, Marie domnește singură de acum încolo. Marie administrează, conduce, dojenește, și înțelege să pună în toate ordine — ordinea ei — în căsnicia surorii sale Rose, în aceea a lui Cézanne, ca și în treburile de la Jas de Bouffan. Poruncitoare, arțăgoasă, vîrîndu-și nasul peste tot, nu întîrzie să inspire teamă Hortensei, care are grijă să nu se miște din Gardanne. Marie vede cu ochi buni această retragere în umbră a cumnatei sale. Și mama lui Cézanne la fel. Fiul ei e tot copilul îndrăgit, cel la care ține mai mult, (căci Marie, cu firea ei autoritară, e cu totul altceva) și ar vrea să-l aibă cît mai mult lîngă dînsa.

Față de Hortense simte bineînțeles și puțină gelozie. Iubirea pe care i-o arată Cézanne o încurajează de altminteri în acest sentiment. Într-adevăr, pictorului nu-i displace să fie singur cînd vine la Jas de Bouffan. Jas rămîne adevăratul său cămin; dă tot mai des pe acolo, lăsînd-o pe Hortense la Gardanne. Prietenia lui pentru Zola a murit și n-ar mai putea găsi, împotriva singurătății, nimic altceva decît această iubire a mamei, în care află o blîndă mîngîiere. Ea îi este adăpostul în care, lăsîndu-se legănat de duioșie, poate să uite lumea dușmănoasă, lumea amăgitoare a artei, a dragostei și a prieteniei. E iarăși copilul de odinioară care, cînd voia să scape de furiile lui Louis-Auguste, alerga înfricoșat să se ghemuiască în fustele mamei sale — sau își căuta un refugiu pe lîngă Marie, soră-sa mai mică. Și ea, Marie, apare și acum în ochii lui învăluită de prestigiul de altădată. Ea e « cea mare», cum zice Cézanne. Se minunează că ea știe întotdeauna ce vrea și că poate pune atîta dîrzenie și dibăcie în a descurca treburile familiei, treburi pe care el le socoate de nedescurcat și de care nu vrea să se ocupe cu nici un preț.

Cézanne nu se va mai duce la Marsilia spre a încerca să descopere secretele artei prietenului Monticelli; pe la sfîrșitul lunii iunie, în ziua de 29, Monticelli murise. În noiembrie trecut fusese lovit de hemiplegie. Slab, palid, tremurînd de frig, continuase, așa culcat cum era, să picteze. Cu mîna șovăitoare, își continuase visul, jumătate treaz, jumătate în delir, oferindu-și ultimele bucurii

ale culorilor. « Pictăm oare pentru a cîştiga bani? ». A pictat pînă la ultima suflare. Numai moartea l-a făcut să lase din mînă penelul pe care, la drept vorbind, nu mai era, vai, stăpîn; dar, cu mintea întunecată, nu-şi dădea seama de asta. Se credea tot marele Monticelli, şi moartea l-a adormit legănîndu-l în această iluzie, cu un zîmbet de fericire pe buze, un zîmbet plin de înțelepciune.

Cam în aceeaşi epocă, părăsind pentru o vreme Provența, Cézanne se duce la Paris. O ia spre dugheana lui moş Tanguy, singurul loc din capitală unde se pot vedea acum lucrări de-ale sale.

Moş Tanguy nu s-a îmbogățit cu negoțul de opere de artă. Pînzele pe care pictorii i le-au lăsat amanet pentru cîteva tuburi de vopsea sînt foarte rar cerute de amatori. În dugheana strîmtă şi ticsită, se îngrămădesc, alături de pînzele lui Cézanne, lucrări de Gauguin, de Guillaumin, de Pissarro, precum şi ale unui pictor olandez, venit de curînd la Paris, pentru care Tanguy prinsese mare dragoste: Vincent Van Gogh.

Cu toate acestea, prețurile pe care le cere Tanguy nu-s prea ridicate. În ceea ce-l priveşte pe *domnul* Cézanne, pictorul său preferat, el i-a împărțit pînzele în două categorii: cele mari şi cele mici. Pe acestea din urmă le vinde cu patruzeci de franci bucata; cele mari o sută. E adevărat că, uneori, atunci cînd ține la o pînză şi vrea să-i taie pofta unui eventual cumpărător (simte întotdeauna o strîngere de inimă cînd trebuie să se despartă de o operă îndrăgită) îşi ridică pretențiile pînă la prețuri de speriat, pînă la patru, cinci sau şase sute de franci; şi, bineînțeles, auzind de aşa prețuri, muşteriul se lasă păgubaş. E adevărat însă că Tanguy nu face parte din tagma negustorilor care, tot dînd din gură, izbutesc să vîndă orice. De pe urma necazurilor îndurate ca luptător al Comunei, păstrase o mare pică, dar şi o bănuitoare neîncredere față de stăpînire. Nu s-ar încumeta să destăinuiască unor necunoscuți ce gîndeşte despre Cézanne sau despre cutare altul dintre pictorii *săi*. Dacă cumva necunoscuții ăştia sînt nişte iscoade ale poliției? Şi dacă guvernul s-ar apuca, sub pretextul că e vorba de nişte revoluționari, să-i arunce în închisoare pe artiştii *Şcoalei* noi, cum le zice Tanguy? Fără o vorbă,

 încruntat la față, se duce călcînd uşor şi caută pînzele,

cînd i le cere cineva, în camera din dosul prăvăliei; aduce de acolo un pachet legat cu sfoară, pe care-l desface încet, îngîndurat şi misterios; apoi, cu ochii umezi de emoţie, le aşază pe scaune, şi aşteaptă în tăcere. Nu-şi dezleagă limba decît în faţa clienţilor săi obişnuiţi, cei mai mulţi artişti începători; rotindu-şi atunci prin aer degetul gros, îl auzi: « Ia te uită, ce frumuseţe de cer! Dar copacul de colo? Nu-i aşa că e reuşit? Şi asta, hai? Şi asta! » Dar debutanţii nu prea cumpără, şi chiar dacă încetul cu încetul le comunică entuziasmul său pentru opera lui Cézanne, Tanguy rămîne tot aşa de sărac ca înainte; ceea ce nu-l împiedică de loc să împartă cu alţii puţinul pe care-l are; l-ai insulta refuzînd să te aşezi la masa lui frugală. Aşa că mai întotdeauna e la mare strîmtoare. Chiar anul trecut portăreii erau cît pe ce să-i sechestreze prăvălia în temeiul hotărîrii executorii obţinută de proprietarul său, ceea ce l-a silit să facă un apel urgent la Cézanne care, cu vremea, ajunsese să-i datoreze o sumă însemnată, ceva mai mult de patru mii de franci.

În izolarea sa provensală, Cézanne habar n-are, bineînţeles, că pînzele pe care le lăsase lui Tanguy trezesc tot mai mult atenţia clienţilor prăvăliei; că lumea vine acolo ca la un muzeu, pentru a studia şi discuta lucrările sale. E de netăgăduit: lumea se interesează de Cézanne. Un Pissarro care, de altminteri, cumpără din tablourile lui cînd are prilejul, arată pentru dînsul o admiraţie nemărginită. Nu le spune oare fiilor săi: «Dacă vreţi să învăţaţi a picta, uitaţi-vă la Cézanne»? Cu trei ani în urmă, îi reproşase lui Huysmans care tocmai îşi publicase cartea sa despre *Arta modernă*, că se mărginise, în privinţa lui Cézanne, la o simplă aluzie. « Îmi dai voie să-ţi spun, dragă Huysmans, că te-ai lăsat atras de nişte teorii literare care nu pot fi aplicate decît şcoalei unui Gérome . . . modernizată? » *

* « Personalitatea lui Cézanne mi-e profund simpatică, a răspuns Huysmans, căci am aflat de la Zola de strădaniile, amărăciunile şi înfrîngerile sale cînd încearcă să ducă la capăt o operă! Da, e un temperament, un artist, dar în definitiv, dacă las de o parte cîteva naturi moarte care rezistă, restul, după părerea mea, nu e de loc viabil... E interesantă, curioasă, sugestivă ideea din care s-au născut tablourile lui, dar ele vădesc în chip neîndoielnic o meteahnă a ochilor, de care, după cum mi se spune, el însuşi îşi dă seama . . . După umila mea părere, pînzele lui Cézanne sînt exemple de impresionism nereuşit.

Cît despre Gauguin (rupînd cu viaţa de huzur, a părăsit acum trei ani bursa şi banca, apucîndu-se curajos de meseria aşa de nesigură de pictor), el e din ce în ce mai convins că opera lui Cézanne va căpăta mai devreme sau mai tîrziu o importanţă deosebită.

În ciuda sărăciei sale, Gauguin se împotriveşte cînd nevastă-sa vrea să prefacă în bani, vînzîndu-le, nişte pînze de Cézanne pe care le au. În noiembrie, anul trecut, i-a scris în legătură cu două dintre ele: « Ţin mult la cei doi Cézanni ai mei, care sînt rari în felul lor, căci a făcut puţine aşa de desăvîrşite, şi, profetizează el*, într-o zi vor ajunge la foarte mare preţ. » Pissarro şi Gauguin au adus în dugheana lui Tanguy pe un tînăr pictor, adept înfocat al divizionismului, Paul Signac care, mai mult sau mai puţin cucerit, a cumpărat chiar un peisaj de Cézanne, pictat în valea rîului Oise. Mulţi alţi debutanţi vin să vadă Cézannii lui Tanguy, şi printre dînşii, un flăcău de optsprezece ani, Emile Bernard, care nu e cel mai puţin entuziast dintre admiratorii acestor pînze, ca şi camaradul său Louis Anquetin.

E foarte probabil că Tanguy se grăbeşte să aducă la cunoştinţa *domnului* Cézanne aceste mărturii ale interesului ce i se arată, şi care sînt semne bune pentru viitor. Ochii trebuiau pînă la urmă să se deschidă. Şi se vor deschide; *Şcoala* nouă va birui. Păcat însă că Zola a crezut de cuviinţă să scrie *Opera*. « Nu e bine ce a făcut! Nu e bine! se lamentează Tanguy. Nu m-aş fi aşteptat niciodată la aşa ceva din partea domnului Zola, care e un om aşa de cumsecade şi care era prietenul acestor

---

Gîndeşte-te numai că după atîţia ani de luptă, nu mai e vorba de intenţii mai mult sau mai puţin exprimate, mai mult sau mai puţin vizibile, ci de lucrări împlinite, de realizări serioase, de opere care nu sînt nişte monstruozităţi, nişte cazuri curioase vrednice de a fi citate într-un muzeu. Dupuytren al picturii . . . ». E limpede că aceste cuvinte sînt un ecou al părerilor pe care cei de la Médan le au despre Cézanne; Huysmans nu e oare şi el unul din « domnii Zola »? (N.A.)

* Într-o scrisoare către Emile Schuffenecker, din 14 ianuarie 1885, Gauguin nota: « Vezi la neînţelesul Cézanne, natura esenţial mistică a Orientului (chipul său se asemănă cu al unui bătrîn din Levant); îi place să dea formei un mister şi o linişte greoaie de om culcat spre a visa, iar culoarea la dînsul e gravă ca firea orientalilor. Om din sud, petrece zile întregi în vîrful munţilor, citindu-l pe Virgiliu şi privind cerul. De aceea orizonturile sale sînt înalte, albastrul foarte intens, iar roşul are o vibraţie uimitoare. (N.A.)

domni! Nu i-a înțeles! Și asta-i o mare nenorocire!»
Poate că Cézanne se bucură puțintel de ceea ce află de la Tanguy. Lucrările lui n-or fi — mai știi? — așa de disprețuite cum bănuia el. Stima aceasta, la urma urmelor, oricît de plăcută ar fi, n-are cine știe ce importanță. Că se găsesc cîțiva artiști — ca și dînsul — mai mult sau mai puțin necunoscuți sau disprețuiți, care-și arată simpatia pentru lucrările lui, asta nu schimbă nimic din fondul problemei. E prea mîhnit ca să se gîndească mult la așa ceva.

Și apoi, el nu prea aprobă intențiile, inițiativele unora dintre acești artiști. Cum se întîmplă adesea cu marii creatori, halucinanți ai unui vis care poartă pecetea puternică a personalității lor, Cézanne, îngrădit în propriul său univers, chinuit de propriile sale căutări, rămîne aproape străin față de încercările care se bat cap în cap cu ale lui.

Într-o zi din vara asta, Tanguy îl invită la un prînz împreună cu Van Gogh. Olandezul acesta pasionat, frenetic în vorbele ca și în faptele lui, și care exteriorizează în pictură sentimentele aprige de care e veșnic frămîntat, n-ar putea decît să stîrnească în Cézanne o mirare fără margini. Și totuși cîte admirații entuziaste au în comun, și mai întîi aceea pe care i-o poartă lui Delacroix! Dar cei doi oameni sînt atît de deosebiți, Van Gogh trăiește o aventură atît de străină de truda pe îndelete gîndită a lui Cézanne, încît i-ar veni foarte greu acestuia din urmă să-l înțeleagă pe olandez, să nu fie izbit de felul său de a se purta, de arta sa, de exaltarea patetică pe care o pune în orice face. În fața pînzelor de o violentă expresivitate pe care i le arată Van Gogh, Cézanne nu se poate stăpîni; dezaprobarea lui răbufnește: «Ți-o spun sincer, îi zvîrle el în obraz, faci o pictură de nebun!»

Înainte de a porni iar spre sud, Cézanne merge să se așeze pentru cîtăva vreme la Hattenville, în Normandia, pe lîngă prietenul său Chocquet.

O moștenire i-a adus pe neașteptate lui Chocquet o avere frumușică. Ea nu l-a făcut însă fericit. Pierderea unicei sale fiice îi amărăște bătrînețele. Bucuriile lui pălesc. Se plictisește, devine melancolic. La Paris și-a părăsit apartamentul de pe strada Rivoli, mutîndu-se

în strada Monsigny, într-un mic palat clădit în veacul al XVIII-lea. Crezuse că schimbarea asta îi va prinde bine. Se înşelase. Palatul e mai sumbru ca fostul său apartament, iar colecţiile lui, deşi se bucură de mai mult spaţiu, nu au destulă lumină.

Chocquet se simte de altfel pierdut în cele trei etaje ale casei. Regretă totodată vederea minunată spre grădina Tuilleries, care i-a încîntat ochii atîta vreme. Şi apoi, — nu e caraghios? — faptul că are acum atîta bănet la dispoziţie îl lipseşte de plăcerea, pe care o simţea odinioară, de a scotoci, de a descoperi, de a cumpăra. Fireşte, entuziasmul său pentru Cézanne, pentru Monet, pentru Renoir n-a scăzut. O, nu! Cînd se duce la Lille, urbea sa natală, şi careva dintre prieteni se apucă să-i vorbească de marea glorie a oraşului, pictorul Carolusse Duran, el exclamă mirat: « Carolusse Duran! Carolusse Duran? Zău, nu, n-am auzit niciodată de numele acesta la Paris. Eşti sigur că nu te înşeli? Cézanne, Renoir, Monet, iată nume de pictori de care vorbeşte toată lumea la Paris! Dar de Carolusse ăsta al vostru nici pomeneală, sînt sigur că te înşeli! »

Cézanne pictează la Hattenville un nou portret al prietenului său Chocquet — un portret în genul celor pe care le face acum, unde modelul nu mai prezintă alt interes în afară de acela — major — că furnizează un pretext pentru o analiză a formelor reduse la esenţial, la o puritate aproape geometrică, şi arhitecturate după ordinea cea mai riguroasă. Dar Cézanne nu stă mult acolo. Curînd se va întoarce la Aix, s-o regăsească pe Hortense, pe Marie, pe maică-sa, să se vadă iar la Jas de Bouffan, în singurătatea dealurilor sale, în tihnita, liniştitoare măreţie a Provenţei sale. Nu-şi mai face nici o iluzie. Ar trebui să ai multă încredere în tine însuţi şi multă naivitate pentru ca, la patruzeci şi şapte de ani, cum e cazul său, să mai poţi crede într-un viitor care să te răzbune pentru atîtea înfrîngeri.

Dacă mai continuă să picteze o face doar din simplă obişnuinţă, din înclinaţia nenorocită pentru jocurile culorii. Nu mai speră. Pînzele lui sînt destinate să rămînă neştiute. Să aibă soarta tragică a operelor neîmplinite, să piară încetul cu încetul ca toate lucrurile pe lîngă care oamenii au trecut nepăsători. Ce alta mai
 poate să-i aducă viitorul? Nu cuvintele bunului Tanguy

sau ale lui Pissarro, nici acelea ale unui nefericit ca Gauguin, ale unui nebun ca Van Gogh, sau ale acestui minunat Chocquet ar putea să schimbe ceva. În cîteva fraze din *Opera*, Zola a arătat zădărnicia acestor cuvinte de admirații, bătîndu-și joc de extazele lui Chocquet, de atențiile religioase cu care ducea acasă un Cézanne — o « pînză delirantă pe care o atîrna alături de tablourile sale datorite unor maeștri. »

Cézanne nu-și mai face iluzii. În inima lui nu mai e decît dezamăgire.

Dezamăgire şi resemnare.

La Aix, în ziua de 23 octombrie, a murit Louis-Auguste. Avea optzeci şi opt de ani.

În fața rămășițelor pămîntești ale acestui părinte pe care nu-l iubise, Cézanne se simte cuprins de o emoție puternică. Uită nenumăratele sîcîieli cu care Louis-Auguste n-a încetat să-l chinuiască, uită neînțelegerea ce i-a arătat-o, jignirile suferite, uită ce-i despărțea, uită tot. Moartea îi dă tatălui său înfățișarea definitivă. « Tăticul », murmură Cézanne. Fără acest tată care cît a trăit n-a încetat să-l certe, să-l cicălească, să vadă în el un om de nimica, unde ar fi ajuns astăzi? În ce prăpastie de sărăcie s-ar fi prăbușit pînă la urmă fără acest tată care, cu geniul său de mare mînuitor de bani, l-a pus pentru totdeauna la adăpost de nevoi, pe dînsul care nu e bun de nici o meserie, de nici o treabă, care nu s-a dovedit măcar în stare să devină un pictoraş respectat, unul din acei mii şi mii de artişti ai « Salonului lui Bouguereau? » El, Louis-Auguste, nu s-a arătat nevrednic de vocația sa. Și-a cîștigat partida. N-a făcut ca fiu-său: el a « realizat ».

« Tăticul, tăticul! », murmură Cézanne.

IV. PINUL CEL MARE

Există un minut al lumii care trece.
Să-l poți picta în realitatea lui!
Şi să uiţi totul pentru aceasta.
CÉZANNE

Louis-Auguste a lăsat fiecăruia din cei trei copii ai săi cîte patru sute de mii de franci, bine plasaţi în valori mobile şi imobile. Cézanne va avea de acum încolo un venit anual de douăzeci şi cinci de mii de franci. Această avere nu-i schimbă cu nimic deprinderile. În afară de faptul că îi asigură traiul şi-i acopere cheltuielile pe care le face cu pictura, banii nu prezintă pentru el nici un interes. Luxul nu-i place, iar să se pună pe petreceri, dacă prin imposibil i-ar veni în minte una ca asta, i s-ar părea o absurditate.

Cît despre Hortense, ea nu judecă lucrurile chiar aşa. Pînă acum fusese nevoită să ducă un trai pe sponci, o existenţă agravată de veşnicele mutări din loc în loc ale soţului ei. La drept vorbind, aceste mutări de mîntuială în locuinţe de ocazie, părăsite apoi pe neaşteptate, n-au supărat-o prea mult niciodată; îi place grozav să schimbe locul, să călătorească, să stea la hotel. În schimb, să trăiască mai departe în calicie, ca şi cum menajul lor n-ar dispune decît tot de o sută cincizeci de franci pe lună, asta i se pare nebunie curată. Cînd ai bani, trebuie să simţi că trăieşti. Mai mult sau mai puţin dojenit de Marie, care o acuză pe Hortense de risipă, Cézanne îi acordă nevestii-si ceea ce-i cere. Hortense, în ochii căreia, spre deosebire de soţul ei, plăcerile

mărunte nu-s de dispreţuit, socoate, pe de altă parte, cam prea mohorîtă viaţa pe care o duce în Provenţa. Ar dori să se mai aerisească, să se mai mişte niţel; într-un cuvînt, ar vrea să se întoarcă la Paris. I s-a urît în sud. Clima, zice ea, îi provoacă emfizem.

Dar, în ce priveşte această dorinţă, Cézanne face pe surdul. Cel puţin pentru moment, Parisul nu-i poate oferi nimic mai bun ca Provenţa. Muntele Sainte-Victoire îl obsedează! Îl pictează văzut din locuri diferite. Deoarece cumnatul său Conil cumpărase cu doi ani în urmă moşia Montbriant, de lîngă Jas de Bouffan, se duce deseori să-şi aşeze şevaletul prin părţile acelea. Acolo, a dat de un « motiv » ideal. În faţa lui se întinde, pînă la lanţul munţilor, valea Arc-ului, pe care în dreapta o taie orizontala unui viaduct. În jurul unui pin ale cărui ramuri îmbrăţişează curbele depărtate ale piscului Sainte-Victoire, Cézanne încadrează toată priveliştea: imagine desăvîrşită, de o armonie virgiliană. Se duce de asemenea, foarte des, printre dealurile care se înalţă deasupra şoselei dinspre Tholonet. A închiriat chiar o odaie în acel Castel Negru, de lîngă cariera de piatră Bibémus, unde odinioară, cu treizeci de ani în urmă, parcă-i un veac de atunci, Zola, Baille şi el însuşi făcuseră atîtea plimbări în mijlocul păduricii de pini, recitînd în gura mare versurile care îi entuziasmau.

Straniu mister al picturii! Tot observînd lucrurile, Cézanne constată că simetria pe care noi o introducem în reprezentarea lor nu-i nimic altceva decît o minciună. În realitate, dacă cercetezi formele cu luare aminte şi migală, bagi de seamă că partea luminată lateral se umflă; se întinde îmbogăţindu-se cu mii de nuanţe, în timp ce umbra reduce şi subţiază partea obscură, unificînd-o. La fel se întîmplă şi în ce priveşte verticalitatea, stabilitatea lucrurilor. Ele nu se înfăţişează astfel privirii noastre, ci mintea noastră le ridică în picioare. Simetria, verticalitatea nu-s decît noţiuni convenţionale, deprinderi ale inteligenţei. Împingînd pînă la ultimele ei consecinţe fidelitatea faţă de viziunea sa, voind, printr-o exigenţă neînduplecată, să picteze ceea ce vede, să-şi tălmăcească exact « mica senzaţie », Cézanne se întreabă dacă nu trebuie să respingă acest arbitrar al simetriei şi al verticalităţii care nu se întemeiază decît pe faptul că e unanim admis ca adevăr.

Se întreabă, cu penelul în mînă. Adică, vede că sub aruncăturile sale de penel, rotunjimile unei vaze — *Vaza albastră* — se disproporționează, își pierd simetria, pereții unei case se apleacă, universul pare să se clatine. Încotro merge? se întreabă Cézanne. La ce ciudățenie va ajunge? Nu cumva, împins de nevoia lui smintită de adevăr, e pe cale să se piardă într-o absurditate? *Eppur, si muove!* *. Totuși există convenții prea adînc înrădăcinate în mintea omului pentru a putea, fără primejdie, să nu ții seamă de ordinea pe care ele o impun **. În pictură, Cézanne a încetat de multă vreme să mai aparțină epocii sale. Înaintează spre viitor. Singuratic, șovăitor, îndoindu-se de el însuși, se întreabă ros de neliniște: Încotro merge? Nu cumva se înșeală? Nu cumva e acel Frenhofer din *Capodopera necunoscută?* « E îngrozitoare viața! » Slăbit trupește, se simte amenințat, nenorocit. Viața îl strivește. Îi e frică. Frică de orice; de cotidianul existenței, de oameni și de « șaua » pe care ar vrea s-o pună pe el, de forțele tăcute a căror putere înspăimîntătoare i-a dezvăluit-o Marion, arătîndu-i rănile pămîntului. I-e frică de moarte și de ceea ce o fi dincolo. « E îngrozitoare viața! »
Speriat, din ce în ce mai mult, se lasă pe mîinile mamei și ale surorii sale. Ah, de-ar putea să scape de el însuși, să se uite pe sine, să nu mai fie insul acesta nevolnic lăsat în prada toanelor unui destin neobișnuit! Convins de stăruințele Mariei, Cézanne a sfîrșit chiar prin a se duce la biserică. O biserică e un refugiu. « Simt că pot să mor de pe o zi pe alta; și după aceea? Cred că voi supraviețui, și nu vreau să risc flăcările iadului, să mă

* « Și totuși se învîrtește! » cuvinte atribuite lui Galileu, silit « să-și recunoască greșeala » de a fi afirmat, împotriva învățăturii Evangheliei, că pămîntul se învîrtește. (N.T.)

** René Huyghe și Bernard Dorival au analizat foarte bine caracteristicile din vremea aceea ale artei lui Cézanne. « În noi, scrie Huyghe, viața a făcut indisolubile senzația și ideea pe care ne-o facem despre ea, în așa măsură încît desăvîrșita exactitudine senzorială devine, în realitate, o inexactitudine umană. În obsesia lui de a ajunge la un absolut al senzației, Cézanne a ieșit din zona recunoscută, familiară, pînă într-atît încît mulțimea dă vina pe ochiul său că vede strîmb, ochiul al cărui singur cusur este de a se supune unei lucidități prea riguroase ... Latinul, mai spune René Huyghe, nu cunoaște decît o înverșunare: aceea a logicii ... Există o nebunie a adevărului așa cum există o „nebunie a crucii" «Cézanne a cunoscut-o, a trăit-o și ea face pasiunea și drama operei sale. » (N.A.)

perpelesc *in aeternum* * ». Înjură ca un afurisit, se ferește de popi, n-are pentru religie decît un respect amestecat cu neîncredere și ironie, dar merge să se spovedească, se împărtășește, află în slujba de la biserică alinare și pace. Artist batjocorit, și care nu știe dacă îndrăznelile lui sînt semnul măreției sau al nebuniei, trebuie să lupte împotriva propriilor sale îndoieli ca să poată continua, ca să poată face încă un pas înainte. Toată viața lui n-a fost decît o necurmată prăbușire. La el, acest jind după o existență așezată, cea mai banală cu putință, nu e decît o viclenie a eroismului.

« De cealaltă parte a Senei, cheiul des Ormes își înșira căsuțele sale cenușii, împestrițate la parter de căptușeala de lemn care îmbrăca fațadele prăvăliilor, răsfrîngîndu-și pe cer acoperișurile lor inegale, în timp ce orizontul . . . se însenina, în stînga, pînă la plăcile albastre de ardezie ale turnurilor Primăriei, în dreapta pînă la cupola plumburie a bisericii Saint-Paul . . . Ciudate grămezi negre se vedeau pe fluviu, o flotilă adormită de bărci, și de yole, un vas-spălătorie, o dragă, legate cu otgonul de chei; apoi, colo, lipite de celălalt mal, niște șlepuri pline cu cărbuni, șalupe încărcate cu pietre de moară, și deasupra lor, brațul uriaș al unei macarale de oțel. »

Așa descrie Zola în *Opera* peisajul urban ce ți se înfățișează ochilor de pe malul nordic al insulei Saint-Louis, unde eroul său, Claude Lantier, își avea atelierul. Chiar aici, pe quai d'Anjou, la numărul 15, se instalează Cézanne în 1888, cînd se întoarce la Paris; dorința Hortensei e în sfîrșit împlinită. Pe semne că Guillaumin, vecinul său de la numărul 13, îi indicase această locuință liberă. Clădirea cu numărul 15 de pe quai d'Anjou e un mic palat din secolul al XVII-lea, construit, spun unii, de Louis Le Vau către 1645 pentru Nicolas Lambert de Thorigny, președintele Curții de Conturi. Chiar alături, la numărul 17, se înalță vestitul palat Lauzun, unde Baudelaire a locuit cîtăva vreme în tinerețe. Apartamentul lui Cézanne, aflat la al doilea etaj, dă înspre Sena și cheiuri. E un loc liniștit pe care pictorii l-au îndrăgit întotdeauna.

---

* În vecii vecilor. (N.T.)

Dar nu e linişte şi în inima lui Cézanne. Sănătatea din ce în ce mai şubredă îi sporeşte incapacitatea de a sta multă vreme în acelaşi loc. Acum cînd are bani, nici o grijă materială nu mai poate să-l rețină în nevoia sa de schimbare. Lucrează ba în locuința lui de pe quai d'Anjou, ba într-un atelier pe care l-a închiriat în strada Val-de-Grâce, sau, părăsind Parisul, fuge pe malurile Marnei. Chocquet, cerîndu-i să-i decoreze cu două compoziții palatul său din strada Monsigny, Cézanne schițează acolo două scene, dar foarte curînd renunță la proiect. În schimb, se înverşunează să « realizeze » în atelierul său din strada Val-de-Grâce un tablou de gen cu două personaje, o scenă de *Lăsata secului*, pentru care fiul său, costumat în Arlechin şi fiul cizmarului Guillaume, costumat în Pierrot, îi servesc drept modele. Ceasuri în şir, cei doi băieți sînt obligați să stea în poza fixată, fără să mişte. Cézanne nu îngăduie nici cea mai mică abatere. E aşa de neînduplecat în privința asta, că într-una din zile, ajuns la capătul puterilor, fiul lui Guillaume, încremenit într-o atitudine deosebit de istovitoare, cade leşinat.

Singurul loc unde Cézanne revine stăruitor e Luvrul. Aproape în toate după-amiezile se duce acolo să lucreze, să se gîndească şi iarăşi să se gîndească la arta sa în fața pînzelor lui Poussin, lui Rubens, lui Veronese. « Luvrul, zice el, este cartea în care învățăm a citi. »

Totuşi, peste puțin timp, Cézanne pleacă la Chantilly, unde trage la hotelul Delacourt. Rămîne acolo cinci luni, schițînd nişte tablouri pe care i le-ar fi putut inspira, tot aşa de bine, şi locurile din sud: el redă acum înfrunzirile vaporoase din Ile-de-France aproape în aceeaşi manieră, aproape cu aceeaşi simplitate, aceeaşi stilizare ca şi peisajele pătrunse de lumină ale Provenței. Oriunde s-ar afla, în nord sau în sud, nu mai pictează de aci încolo decît « Cézanni ». De altfel, arta lui nu încetează să evolueze. Reuşind să îmbine în pînzele sale aporturile contradictorii ale minții şi ale simțurilor, îşi mai domoleşte ceea ce ar putea fi prea sever, prea abstract în clasicismul său. Îndelung gîndită şi riguros construită, fiecare din pînzele sale devine un cînt pătruns de cea mai tulburătoare poezie, izvorîtă dintr-o sensibilitate fremătătoare. Fără a ține seama de dezamăgirile sale, Cézanne

 îşi continuă căutările cu aceeaşi rîvnă, cu acelaşi avînt

înfocat ca și cum lucrările i-ar fi fost înțelese, îndrăgite, așteptate.

Așa ceva nu se întîmplă însă; mai cu seamă din cîte știe el. Închis în singurătatea sa, abia dacă a aflat că prăvălia lui Tanguy primește, din ce în ce mai numeroase vizite de artiști, de amatori, de critici, că pînzele sale, prin accentul lor neobișnuit, atrag sau stîrnesc discuții. Pentru unii acesta e « muzeul ororilor »; pentru alții « muzeul viitorului ». Cei care se aventurează în prăvălia de pe strada Clauzel sînt izbiți de devotamentul, de rîvna neobosită a lui Tanguy pentru aceste pînze, de felul său de a-și « pleca mai întîi ochii pe un tablou, cu duioșia unei mame, apoi de a-și privi vizitatorul pe deasupra ochelarilor, ca pentru a-l implora să-i admire copiii prea iubiți. » Niște orori? Sau pînze pe care viitorul le va reține? S-ar cuveni totuși să deslușim ce reprezintă acest fenomen Cézanne, sau cel puțin să încercăm acest lucru. Revista *La Cravache*, din 4 august, publică un articol în care Huysmans, în stilul său atît de contorsionat, se silește să analizeze arta lui Cézanne ca și pe aceea a foarte mediocrului Tisson și a unui pictor amator, clovnul Wagner:

În plină lumină, în compotiere de cristal sau pe albe fețe de masă, pere și mere grosolane, necioplite, lucrate cu mistria, drese cu o învîrtitură a degetului gros. De aproape, vezi o rasoleală furioasă în roșu, în verde, în galben și albastru; mai de departe, pîrguite, niște pometuri anume făcute pentru vitrinele magazinelor de specialitate, fructe zemoase și gustoase de-ți lasă gura apă.

Și adevăruri pînă acum omise încep să se întrezărească, tonuri ciudate și reale, pete de o stranie autenticitate, parcă niște culori de fețe de masă, vasale umbrelor răspîndite pe rotunjimea fructelor și împrăștiate în albăstrimi posibile și fermecătoare care fac din pînzele acestea niște opere deschizătoare de drum, dacă te referi la obișnuitele naturi moarte executate în reliefuri de bitum, pe fonduri de neînțeles. Apoi schițe de peisaje în aer liber, tentative rămase neisprăvite, încercări a căror prospețime e stricată de retușuri, eboșe copilăroase și barbare, în sfîrșit, un dezechilibru al formei, care-ți ia piuitul: case aplecate într-o rînă, parcă bete, fructe pocite în vaze strîmbe; femei goale la scăldat, încercuite cu linii aiurea, dar concepute năvalnic pentru

bucuria ochilor cu vigoarea aprigă a unui Delacroix, fără o viziune rafinată şi fără fineţe de execuţie, biciuite de o febră de culori aruncate cu ghiotura, urlînd, în relief, pe pînza împovărată care se îndoaie!
În definitiv, un colorist înnoitor care a contribuit mai mult ca răposatul Manet la mişcarea impresionistă, un artist cu retina bolnavă, care, în perceperea exasperată a lucrurilor aşa cum i se arată, a descoperit semnele prevestitoare ale unei noi arte, iată, pare-se, cum poate fi înfăţişat în puţine cuvinte, acest pictor prea multă vreme uitat, domnul Cézanne.

Ca oaspete obişnuit al casei din Médan, Huysmans ştie desigur că Cézanne i-a servit ca model lui Zola. Asemuind pe pictor eroului din *Opera,* el îi atribuie acea leziune a ochiului care, consecinţă a unei eredităţi încărcate, era cusurul din născare al lui Claude Lantier. Pentru critic, pictura lui Cézanne e aşa de năucitoare că trebuie neapărat s-o explice prin vreo trăsătură patologică, şi astfel să justifice şi dispreţul îndărătnic ce i se arată. Cézanne o fi avut prilejul să ia cunoştinţă de acest articol, primul pe care un critic s-a gîndit să i-l consacre, de la expoziţiile impresioniştilor încoace? Nu se ştie. Urmele i se cam pierd în lunile acestea cînd, încordat, ros de nelinişte, cedează imboldurilor nechibzuite care îl aruncă fără răgaz dintr-un loc într-altul. În iarnă, cînd Renoir vine în Provenţa, Cézanne se află la Jas de Bouffan. În faţa pînzelor lui Cézanne, Renoir se minunează. Ce surpriză! Nu şi-ar fi închipuit vreodată ca Cézanne să fi realizat atîtea capodopere, să fi ajuns la o asemenea putere de expresie. « Cum face? se întreabă Renoir. Nu poate pune două tuşe de culoare pe o pînză, fără să scoată ceva foarte frumos. » « Ce spectacol de neuitat », să-l vezi pe Cézanne, instalat la şevaletul său, privind cîmpia cu ochii săi pătrunzători, « aprins, concentrat, atent, respectuos. ». În jurul său universul e abolit. Nu mai există decît motivul pe care şi l-a ales. Şi, în fiecare zi, se întoarce în acelaşi loc, se apucă iarăşi şi iarăşi de pînza lui, adăugîndu-i tuşă după tuşă cu o grijă nesfîrşită, cumpănind îndelung, cu o răbdare de necrezut.
Nu încape îndoială, unul din cei mai mari artişti ai lumii e aici, neştiut — nu-i oare de plîns? — în obscuritatea lui. Dar şi ce om ciudat! Iată-l că, nu se ştie din ce pricină,

pierzîndu-şi dintr-o dată nădejdea c-ar putea ajunge la « realizarea » dorită, cuprins de furie, se apucă să-şi rupă în bucăţi lucrarea cu gesturi de nebun. Sau, parcă vlăguit, iată-l că se întoarce la Jas de Bouffan, abătut, descurajat, după ce-şi lăsase pînza undeva pe dealuri, lepădată în bătaia vîntului, a ploii, a soarelui, lăsată acolo în ţărîna care o va înghiţi cu totul. Şi ce fleac e deajuns pentru a-l scoate din sărite! Ajunge să se apropie, ca de obicei, de locul unde pictează el, o bătrînică venită acolo să tricoteze, pentru ca Cézanne să-şi strîngă numai-decît materialul, mîrîind: — « uite şi hoaşca asta bătrînă! », apoi, în ciuda rugăminţilor lui Renoir care încearcă să-l reţină, s-o şteargă în pripă, de parcă l-ar fi văzut pe dracul.
Stranie purtare! De altfel, nu trece mult şi Renoir are de suferit el însuşi de pe urma răbufnitilor supără-cioase ale camaradului său. La Jas de Bouffan, Renoir e răzgîiat. Se delectează acolo cu « gustoasele supe de mărar » gătite de mama lui Cézanne care, cu satisfacţia bucătăreselor iscusite, îi descrie amănunţit reţetele sale: « Iei o rămurică de mărar, o linguriţă de ulei de măsline . . . » Dar, într-una din zile, luîndu-l gura pe dinainte, fără nici un gînd rău, Renoir se apucase să facă haz pe socoteala bancherilor, şi atunci, Cézanne, — ca şi mamă-sa de altminteri: — « Cum, Paul, în casa tatălui tău! » . . . îşi schimbă brusc atitudinea faţă de el. Descumpănit, Renoir pleacă de la Jas de Bouffan.

Cézanne s-a întors în locuinţa lui de pe quai d'Anjou. Anul acesta, sîntem în 1889, va avea loc la Paris — e anul inaugurării turnului Eiffel — o Expoziţie universală, care va cuprinde o importantă secţie de pictură şi sculp-tură. Chocquet a fost rugat să arate publicului una din preţioasele sale mobile. Chocquet a acceptat, dar devota-mentul său neobosit pentru Cézanne l-a făcut să ceară în schimb ca una din pînzele protejatului său să fie de asemenea expusă; organizatorii au primit această con-diţie. *Casa Spînzuratului* (pe care Chocquet a obţinut-o de la contele Daria în schimbul tabloului *Zăpada se topeşte în pădurea de la Fontainebleau*) va figura deci la Expoziţia universală.
Cézanne nu se prea grăbeşte să-şi arăte bucuria pentru pleaşca ce-a dat peste el. Dacă organizatorii acceptaseră

să-i agațe în Expoziție *Casa Spînzuratului*, ei n-au precizat însă în ce fel o vor face. I-au cocoțat tabloul pe un perete sus de tot, sub tavan, astfel că nimeni nu poate desluși ce anume reprezintă; Chocquet și Cézanne nu pot decît să constate că organizatorii au îndeplinit întocmai condiția ce le-a fost impusă.

Cézanne oftează. Va fi întotdeauna un proscris. Ce-i pasă, la urma urmei, că operele sale sînt discutate în dugheana lui moș Tanguy! Ce-i pasă că un Renoir, un Pissarro, un Monet îi arată oarecare stimă! Dacă n-ar fi avut un tată ca temutul Louis-Auguste, — ei, da! se gîndește mereu la asta, — ar fi azi un boem amărît ca Emperaire care, nemaiștiind cum să-și scoată pîinea, dă tîrcoale facultăților, la Aix, încercînd să vîndă studenților gravuri pornografice.

O fericită surpriză totuși, după cîteva luni, în toamnă! Cézanne primește o curioasă, o uluitoare scrisoare prin care Octave Maus, secretarul Societății de artă din Bruxelles, numită « Societatea celor XX », îl invită să participe la viitoarea expoziție a acestei grupări, împreună cu Van Gogh și Sisley.

Cézanne se grăbește să răspundă la « măgulitoarea » invitație. Trimite la Bruxelles două peisaje și o compoziție cu *Femei la scăldat*. Expoziția se deschide în ziua de 18 ianuarie la Muzeul regal de Artă modernă. Vai! e încă o înfrîngere și o nouă decepție. Nimeni nu remarcă cele două pînze ale lui Cézanne. « Nici măcar onoarea unei discuții! » (Emile Bernard) Ba da! Se găsește un gazetar care descoperă existența pînzelor; dar după o aruncătură de ochi, lasă să cadă această judecată disprețuitoare: « Artă certată cu sinceritatea. »

Frenhofer! Frenhofer! Acum cei mai mulți dintre pictorii grupului impresionist au cîștigat bătălia. Lucrările lor sînt căutate de colecționari. Unii plătesc pînă la două mii de franci un Pissarro. Anul trecut, Theo Van Gogh, fratele lui Vincent, a vîndut un Monet cu nouă mii de franci unui american. Numai el, Cézanne, nu e luat în seamă, e socotit un zero. Are astăzi cincizeci și unu de ani. E dărîmat. Cu tichiuța pe cap, pare un moșneag. Barba, mustața și cununa de păr care-i cade pe ceafă au albit. Sănătatea i se șubrezește.

Cunoaște acum numele bolii care, într-ascuns, îl sapă: suferă de diabet, trebuie să se supună unui regim pe care-l

ţine şi nu prea. Durerile îl silesc uneori să-şi întrerupă lucrul. Are clipe de aprigă înfrigurare şi altele cînd e deprimat, cuprins de o lehamite. Caracterul său dificil iese şi mai mult la iveală. Boala îi zgîndăreşte nervii. Devine intolerant, repezit, gata să-şi verse năduful în izbucniri arţăgoase. E de ajuns să se rostească în faţa lui o părere cît de cît favorabilă asupra vreunui membru al Institutului sau vreunui profesor de la Şcoala de belle-arte şi sare în sus răscolit de furie. Nu mai suportă nimic. Cel mai mic zgomot e o tortură pentru dînsul. O căruţă care scîrţîie, un negustor ambulant care-şi strigă marfa îi stîrnesc crize convulsive de mînie şi sînt de ajuns ca să-l facă să se mute, să-şi ducă undeva, mai departe, cele cîteva boarfe ale sale. Pînă şi liniştita insulă Saint-Louis n-a putut să-l reţină; locuieşte acum pe avenue d'Orléans. S-ar zice că-i un făcut, că toate trebuie să meargă rău. Chocquet murise; Cézanne a resimţit această moarte ca un doliu personal: pierdea în Chocquet un prieten, dar o dată cu el dispărea şi singurul său amator serios. Cît despre Hortense, ea nu vrea să se întoarcă la Aix. Cum tatăl ei murise de curînd, trebuie să plece în Jura natală unde o cheamă unele treburi; ar dori să profite de ocazie spre a trece prin Elveţia şi a cutreiera hotelurile de pe acolo. Neavînd încotro, Cézanne acceptă. Din nenorocire, Marie nu se află la Paris pentru a o învăţa minte pe numita Hortense. Nu se află acolo nici pentru a-i da fratelui ei sfaturi despre felul cum trebuie întocmit bugetul unei case.

În dorinţa de a scăpa de orice belele de acest soi, Cézanne recurge la o soluţie foarte simplă. Îşi împarte veniturile în douăsprezece tranşe lunare, apoi face din aceste tranşe trei părţi egale, una pentru nevastă-sa, una pentru fiul său (care împlinise în ianuarie optsprezece ani) şi una pentru dînsul. Numai că se întîmplă destul de des ca Hortense să distrugă acest echilibru armonios; propria ei parte nu-i prea ajunge şi mai ciupeşte cît poate din aceea a pictorului. Cît despre tînărul Paul, el se pricepe mult mai bine cum să-şi pună banii la adăpost. Cu desăvîrşire străin de preocupările tatălui său, e foarte cumpănit din fire şi înzestrat cu mult simţ practic. Ceea ce nu poate decît să provoace admiraţia încîntată a lui Cézanne. « Orice prostii ai face, nu voi uita niciodată că sînt tatăl tău » îi spune el cu duioşie.

Condusă de Hortense, mica familie porneşte la drum în timpul verii, oprindu-se pentru o bucată de vreme în regiunea Besançon. Cézanne pictează cîteva peisaje pe malurile rîului Ognon, afluent al Saônei. Apoi, după ce Hortense îşi pune în ordine treburile, familia Cézanne trece frontiera şi merge să se instaleze în hotelul Soleil, din Neuchâtel.

Hortense găseşte acest oraş agreabil, pe gustul ei; îi place traiul fără de griji pe care-l duce acolo. Aşa că nu arată nici o grabă să-şi schimbe reşedinţa. Nu tot aşa de mulţumit e însă Cézanne. Se simte înstrăinat în Elveţia. La masa de hotel, în mijlocul unor oameni necunoscuţi, cărora n-are a le spune, pur şi simplu, nimic, se simte pierdut; ursuz, nu se împrieteneşte cu nimeni, afară de un german care-i arată « niţică simpatie ». Desigur, încearcă să picteze. În pictură îşi află el marea alinare. Îşi aşază şevaletul pe malul lacului Neuchâtel sau undeva pe valea rîului Areuse. Dar peisajul elveţian, atît de deosebit de acela al Provenţei, nu-i spune nimic. Natura aceasta e atît de departe de el, încît nu reuşeşte să-i pătrundă caracterul. Ea îl descurajează în tentativele lui. După mai multe săptămîni, cînd Hortense se hotărăşte în sfîrşit să-şi mute cortul aiurea, Cézanne leapădă la hotel cele două tablouri pe care le începuse, fără a reuşi să le ducă la capăt.

Turist fără voie, Cézanne o urmează bombănind pe Hortense, la Berna, apoi la Friburg. În acest oraş, într-una din zile, pe cînd Cézannii bat străzile, umblînd de colo-colo, se pomenesc pe neaşteptate în prezenţa unei manifestaţii antireligioase. Jignit în credinţa sa — « nu există nimic afară de asta » — spune cîteodată Cézanne arătînd cerul — tulburat de ceea ce vede şi ceea ce aude, se pierde în mulţime. Soţia şi fiul sînt prea obişnuiţi cu trăznelile lui pentru a-şi face griji din asta. Seara, totuşi, cînd văd că nu se întoarce la hotel, încep să se neliniştească şi pornesc să-l caute. Oboseală zadarnică. Degeaba scotocesc peste tot. Cézanne rămîne de negăsit. Nici urmă de el. Abia după patru zile le soseşte o scrisoare trimisă din Geneva: Cézanne a nimerit în acest oraş, unde, acum că s-a liniştit, îi roagă şi pe ei să vină.

Incidentul dovedeşte îndeajuns bolnăvicioasa impresionabilitate a lui Cézanne, pe care prea multe suferinţe

au sfîrşit prin a-l zdruncina adînc. Dar întîmplarea mai arată şi cît de mult îl irită pe pictor această nenorocită călătorie în Elveţia. Hortense nu ţine seama de asta. Îl mai tîrăşte pe bărbatu-său la Vevey şi la Lausanne. Răbdarea lui Cézanne a ajuns însă la capăt. S-au făcut cinci luni de cînd au părăsit Parisul. Acum vor porni spre casă. Hortense — alte ciorovăieli — se împotriveşte să meargă la Aix; vrea să se întoarcă în scumpul ei Paris. Şi chiar aşa face. Însoţită de fiul ei, ia trenul spre capitală, în timp ce Cézanne, furios, pleacă la Jas de Bouffan.

Încă de pe cînd era tînăr, Cézanne se oprea adeseori la muzeul din Aix în faţa tabloului *Jucătorii de cărţi*, atribuit lui Louis Le Nain. Pînza nu e cine ştie ce, dar Cézanne o priveşte cu invidie: « Iată cum aş vrea să pictez! » exclamă el.
De cum se întoarce la Jas, bucuros că se vede iar la Aix, se apucă să-şi împlinească visul mîngîiat atîta vreme, acela de a duce la capăt un asemenea tablou de gen. Ştie cîte greutăţi îl aşteaptă. Ştie bine că nu poate fi vorba să păstreze aşa cum este compoziţia — ce-i drept, destul de banală şi atît de puţin expresivă — a tabloului din Aix. De aceea nu se pune pe lucru decît după ce-şi ia mai multe precauţii. Îşi va alege ca modele nişte ţărani. Îi place, la ţărani, simţul tainei, gravitatea, încetineala meditativă. El e mai aproape ca oricare pictor de fiinţele acestea aparent simple şi totuşi atît de complexe, pe care orăşenii, de obicei, nu le înţeleg decît în chip superficial.
Cu dragoste, Cézanne începe, ca un exerciţiu pregătitor, prin a schiţa cîteva portrete ale viitorilor săi jucători. Nu trebuie să-şi caute prea departe modelele; în general sînt ţăranii de la ferma din Jas, mai cu seamă unul din ei, grădinarul Paulet, căruia toţi îi zic taica Alexandru. Răbdarea cu care ei îndură, nemişcaţi şi tăcuţi, ceasurile lungi de poză, îl umple de bucurie pe pictor. Cézanne se însufleţeşte. « Vibrează », devine « expansiv şi vioi », cum îl arată Alexis într-o scrisoare.
Cuprins de această neobişnuită euforie, Cézanne pare, în acest moment al vieţii lui, plin de rîvnă şi de hotărîre. Sfătuit pe semne de sora sa, care nu mai încetează să critice purtarea Hortensei, descoperă un minunat mijloc

pentru a o readuce, cu sau fără voie, pe Hortense, în sud: îi reduce la jumătate sumele pe care i le dă lunar. Aşa că, în februarie, Hortense debarcă la Aix împreună cu fiul lor. Cézanne îi instalează într-o locuinţă pe rue de la Monnaie, dar el însuşi nu se mişcă din Jas de Bouffan: adevăratul său cămin e mai mult ca oricînd acolo, lîngă maică-sa şi soră-sa « pe care le preferă hotărît nevestii-si ». Aşa se exprimă Paul Alexis într-o scrisoare către Zola. Alexis se află pentru cîtăva vreme la Aix. Îl amuză grozav certurile conjugale ale soţilor Cézanne. Pe Hortense, Alexis o numeşte Cocoloaşa (porecla asta lipsită de respect e fără îndoială folosită în mod obişnuit de către cei de la Médan); iar « broscoiului » de fi-său, îi zice Cocoloş. «Acum, dacă aşa cum speră el (Cézanne) — continuă Alexis — Cocoloaşa şi puştiul prind rădăcini aici, nimic nu-l va mai împiedica să meargă din cînd în cînd să trăiască şase luni la Paris. « Trăiască frumosul soare şi libertatea », exclamă Alexis.

Aceste sentimente optimiste, cărora Alexis le datorează primirea de o extremă bunăvoinţă pe care i-o face Cézanne (pictorul merge pînă la a-i dărui patru tablouri) contrastează totuşi cu încordarea destul de mare ce domneşte în raporturile dintre membrii familiei Cézanne. Nimeni acolo nu se mai înţelege cu nimeni. Marie nu încetează să se ciorovăiască cu maică-sa. Marie e de asemenea mai mult sau mai puţin certată cu Rose, căreia îi reproşează că se arată prea moale faţă de soţul ei; Maxime are patima jocului de cărţi, se ţine de femei, într-un cuvînt, dacă va merge înainte pe calea asta, curînd vor fi ruinaţi. Cît despre Hortense, ea nu mai dă nici pe la mama, nici pe la sora lui Cézanne, « care — spune Alexis — n-o înghit deloc pe individă, » şi nu se duce nici la Rose.

Ca şi cum nimic din toate astea nu s-ar întîmpla, Cézanne continuă să lucreze la pînza lui *Jucătorii de cărţi*. La drept vorbind, e mulţumit că se răzbunase pentru peregrinările elveţiene pe care i le impusese Hortense anul trecut. « Nevestii mele, glumeşte el, nu-i place decît Elveţia şi limonada. » Afară de asta, Hortense va trebui acum să se mulţumească numai cu partea ei din veniturile lui Cézanne. Susţinut de mama şi de sora sa, el se simte azi în stare să ţină piept încălcărilor financiare ale soţiei sale.

Pentru a-și schița tabloul *Jucătorii de cărți*, Cézanne alege o pînză de mari proporții, care are o lungime de aproape doi metri. Pictează acolo cinci personaje; trei sînt în toiul jocului; ceilalți doi se uită. Pînză monumentală, de un ritm viguros. Dar este ea în măsură să corespundă dorințelor pictorului? Nu e oare în organizarea acestei pînze ceva greoi? Nu e oare prea ticsită de elemente accesorii? Contrastele și acordurile de culori nu sînt oare prea brutale, nu îndeajuns de nuanțate? Într-un cuvînt, pînza nu-i oare lipsită de acea minunată simplitate, expresia unei bogății ascunse, care conferă marilor opere magistrala lor evidență?
Cézanne o ia de la capăt. Lucrează pe pînze mai mici. Reduce numărul personajelor mai întîi la patru, apoi la două. Suprimă ceea ce nu este esențial. În linie, în culoare, în arhitectura ansamblului, tinde spre o sobrietate, spre o subtilitate care, o dată dobîndite, par de o dumnezeiască ușurință, dar care nu sînt obținute decît cu prețul unei trude pline de răbdare și al voinței încăpățînate de-a o lua mereu de la început.
Și Cézanne o ia de la început, iarăși și iarăși, voind să meargă tot mai departe și tot mai sus în nepotolita-i sete de perfecțiune*.

În prăvălia lui moș Tanguy — negustorul de culori se mutase între timp de la numărul 14 la numărul 9 al străzii Clauzel — tablourile lui Cézanne sînt obiectul unor discuții din ce în ce mai pasionate.
Foștii elevi ai Academiei Julian care, cu doi sau trei ani în urmă, prin 1889, se adunaseră spre a înjgheba gruparea de tendință simbolistă *les nabis***, dau tot mai des pe acolo. Se află printre dînșii Maurice Denis, Edouard Vuillard, Paul Serusier, cel mai vîrstnic din grupare și inițiatorul ei (are treizeci de ani). Acești « nabis » se dau drept urmașii artei lui Gauguin. Prin Gauguin, filiația lor ajunge la Cézanne. Desigur, în fața pînzelor lui Cézanne, nu tot grupul s-a simțit cuprins

---

* Au rămas cinci versiuni din *Jucătorii de cărți*. Două se află în Franța, una în Anglia, celelalte două în Statele Unite ale Americii. (N.A.)
** După numele proorocului evreu Nabi. (N.T.)

de entuziasmul imediat al unui Emil Bernard sau un Gauguin — acesta, cînd mai era încă în Franța (în 1891 a părăsit Europa plecînd la Tahiti) spunea o dată, ducîndu-se să picteze: « Hai să facem un Cézanne ». Un exemplu? Într-o zi, prin 1890, Serusier l-a sfătuit pe Maurice Denis să introducă numele lui Cézanne într-unul din articolele sale de critică. Maurice Denis nu văzuse pînă atunci nici măcar o singură pînză de Cézanne, așa că stătu oarecum la îndoială dacă poate vorbi despre un pictor de care nu știa absolut nimic. Din întîmplare însă, în aceeași zi, îl întîlni pe Signac, care-l duse să-i arate Cézannii săi.

Ce decepție! O natură moartă, mai ales, îi păru lui Maurice Denis o asemenea oroare, încît, prudent, se hotărî să nici nu pomenească de autorul ei. De atunci încoace, Denis și-a mai schimbat părerea. Încetul cu încetul, a înțeles « noblețea și măreția » lui Cézanne, și acum nu e printre cei mai puțini zeloși să-l apere.

Dar, la drept vorbind, cine e acest Cézanne? Tăcerea sau puținele cuvinte ale lui Tanguy, care înconjură cu un anumit mister pictura și așa destul de neobișnuită a lui Cèzanne, dau loc la fel de fel de presupuneri. Căci pe acest Cézanne, toți sînt siliți s-o constate, nimeni n-avusese nici o singură dată prilejul să-l vadă. Ar locui, se zice, la Aix. Cine însă ar putea-o dovedi? Gauguin susține că fusese pe la dînsul; dar Gauguin se află acum la capătul pămîntului: Emile Bernard, care aduce la prăvălia lui Tanguy cît mai mulți oameni, e nevoit să recunoască el însuși că nu-l întîlnise niciodată pe *domnul* Cézanne.

Ce să mai crezi atunci? Unii presupun că Cézanne ar fi existat cîndva, dar că ar fi murit de mult, că abia acum sînt descoperite operele postume ale unui geniu necunoscut. Alții ar înclina mai curînd să creadă că e vorba pur și simplu de un « mit » *; Cézanne trebuie să fie un fel de Homer sau Shakespeare al picturii; sub acest pseudonim se ascunde pe semne vreun artist aplaudat pentru căutări mai puțin ciudate, și care nu vrea să-și riște faima într-o aventură. E drept că sînt persoane, pretinzîndu-se bine informate, care spun că Cézanne ar fi acel Claude Lantier al lui Zola. Atunci?

* Maurice Denis. (N.A.)

În orice caz, două studii despre Cézanne apar unul după altul. Pe de o parte, Emile Bernard îi consacră lui Cézanne, în mai 1891, cea de a trei sute optzeci şi şaptea broşură a colecţiei *Oameni de azi*, pe care o publică librăria Vanier. Pe de altă parte, în 1892, George Lecomte, în cartea sa despre *Arta impresionistă*, face un loc « artei foarte viguroase şi integrale la care adeseori a reuşit să ajungă — de ce la timpul trecut? — acest minunat pictor instinctiv. »

Într-o cuprinzătoare formulă, Bernard afirmă că Cézanne « deschide artei o poartă uimitoare: pictura pentru ea însăşi. » Analizînd una din pînzele pictorului din Aix — *Ispitirea Sfîntului Anton* — el descoperă în ea « acea putere a originalităţii şi tehnicii căutată mereu şi întîlnită aşa de rar în lucrările pe care ni le prezintă generaţia cunoscută astăzi publicului. Şi asta îmi aduce aminte, adaugă Bernard, de părerea pe care o rostea într-o zi Paul Gauguin în faţa mea, cînd venise vorba de Paul Cézanne: „Nimic nu seamănă mai mult a mîzgălitură ca o capodoperă.“ Părere care exprimă, cred eu, un cumplit adevăr. »

« *Nimic nu seamănă mai mult a mîzgălitură ca o capodoperă.* » Ei, da, iată o vorbă care nu-i tocmai rău gîndită. Dacă o fi citit-o, această afirmaţie trebuie să-l fi izbit pe un bărbat tînăr, de vreo treizeci de ani, care se aventurează uneori pînă la dugheana lui moş Tanguy. Nepăsător, cu privirea felină, cercetează tablourile lui Cézanne.

Sînt doi ani de cînd acest bărbat tînăr cu înfăţişare somnolentă (e de obîrşie creolă şi se numeşte Ambroise Vollard) se instalase ca negustor de obiecte de artă la el acasă. Nu are bani mulţi, dar nu-şi pierde nădejdea că-i va cîştiga în puţină vreme. Învîrteşte deocamdată nişte afaceri pe picior. Nimic prea deosebit. Doar un debut în negustoria cu obiecte de ocazie. Ca o măsură de prevedere pentru zilele grele ce-ar putea să vină, şi-a tîrguit o ladă cu pesmeţi marinăreşti. Iată-l înarmat pentru o călătorie care va fi poate lungă şi fără îndoială nesigură. Nepăsător, Ambroise Vollard îşi plimbă privirea pe Cézannii lui Tanguy. Acesta, fermecat de cuvintele convingătoare ale lui Emile Bernard, a luat hotărîrea de a nu mai vinde nici una din pînzele pictorului *său*. Ca mîine, fiecare din ele va face mai mult de cinci sute

de franci; le socoate de acum încolo « o comoară neprețuită. » Cu pleoapele pe jumătate închise și cu un aer indiferent, Ambroise Vollard privește atent în jurul său; se uită la « acest cumsecade » Tanguy, la curioasa lui clientelă; ascultă ce se spune în prăvălie. La urma urmei, cumpănind bine lucrurile, trebuie să recunoști că din toți impresioniștii de ieri, nu mai e astăzi decît acest Cézanne, acest mit, care să fi rămas fără cumpărător. Fără un adevărat cumpărător, bineînțeles . . .

Bucuria lui Cézanne n-a ținut mult. După ce și-a terminat *Jucătorii de cărți* — terminat? nimic nu poate fi terminat în lumea asta; perfecția nu-i este dată omului — pictorul își reîncepe hoinărelile. Regiunea pariziană și Provența îl atrag rînd pe rînd. Umblă încoace și încolo, căutînd zadarnic liniștea. Cînd se află la Aix, schițează peisaje; și peisajele acestea arată îndeajuns frămîntarea, zbuciumul sufletului său fără odihnă.

Ai zice că după ce și-a isprăvit *Jucătorii de cărți*, Cézanne a încetat să se mai constrîngă la acea ascetică obiectivitate căreia i-a supus, vreme de atîția ani, arta lui, pentru a lăsa să țîșnească mai aprig în el un cînt personal, o spovedanie patetică. Toată viața și-a înfrînat această forță lirică ce mijise atît de stîngaci în primele sale lucrări. Astăzi, o lasă să se desfășoare. Ea izbucnește în stridențe de culoare, în forme străbătute deodată de freamătul unui dinamism neobișnuit.

Pe la începutul anului 1894, pictorul e la Paris, instalat în cartierul Bastiliei, în rue des Lions-Saint-Paul, numărul 2, la cîțiva pași de acea stradă Beautreillis, unde locuise odinioară, cu vreo treizeci de ani în urmă, pe cînd frecventa Academia Suisse. Adeseori însă lipsește din capitală. Pe cine mai cunoaște acum acolo? Nici Tanguy nu mai e. A murit de curînd — și în chip jalnic: nenorocitul avea un cancer la stomac.

În ultimele sale săptămîni de viață, Tanguy a suferit groaznic. Îl duseseră la spital, dar cînd a simțit că i se apropie sfîrșitul, a cerut să fie readus la locuința lui din strada Clauzel. « Vreau să mor la mine acasă, lîngă soția mea, în mijlocul tablourilor mele. » Într-o seară, i-a dat soției ultimele sale sfaturi: « Cînd nu voi mai fi aici, viața nu va fi ușoară pentru tine. Nu avem nici o avere afară de pînzele acestea. Va trebui să le vinzi . . . »

Era un adio. A doua zi dimineața, 6 februarie, moș Tanguy își dădea sufletul.

Cézanne umblă de colo-colo, absent la tot ce se întîmplă. Totuși, dumnezeu știe cît de numeroase sînt evenimentele care ar fi trebuit să-i rețină atenția. Două săptămîni după Tanguy, la 21 februarie, moare și Caillebotte. În ciuda presimțirilor negre ce-l munceau, a mai trăit totuși optsprezece ani după testamentul pe care-l făcuse în ajunul celei de-a treia dintre expozițiile impresioniștilor. Retras de multă vreme la Gennevillers, a răcit pe cînd tăia trandafirii din grădina lui; o congestie pulmonară l-a răpus în cîteva zile. Ce vor face oficialitățile cînd vor afla că prin testamentul din 1876, Caillebotte lasă statului colecția sa care, în afară de două pînze de Millet, cuprinde trei de Manet, șaisprezece de Monet, opt de Renoir, optsprezece de Pissarro, șapte de Degas, nouă de Sisley și patru de Cézanne. Lăsîndu-l pe Cézanne de o parte, poziția impresioniștilor nu mai e, firește, cea de la începuturile lor. Pînzele lor sînt cumpărate, și adesea pe prețuri destul de mari. Asta nu va împiedeca probabil ca furiile vechi să izbucnească iar. E lesne de prevăzut ce greu le va fi pictorilor tradiționaliști să se stăpînească numai la gîndul că un număr așa de mare de pînze nelegiuite ar putea într-o zi să intre la muzeul Luxembourg. Din primele zile ale lui martie, direcția Artelor-frumoase e sesizată de această problemă. Și, numaidecît, vestea moștenirii lăsate statului începe să se împrăștie. În vremea asta, Theodore Duret se hotărăște, din motive personale, să-și vîndă propria sa colecție. « E admirabilă colecția dumitale, îi spunea o dată Théodore Duret unui mare amator parizian. E admirabilă! Nu cunosc decît una mai frumoasă, a mea: nu am decît impresioniști. » Colecția Duret e scoasă la licitație în ziua de 19 martie, la galeria Georges Petit din rue de Sèze. Cele trei tablouri de Cézanne pe care le cuprinde ating fiecare cîte 650, 660 și 800 de franci. Deși nu poate fi vorba de o comparație posibilă cu prețurile obținute de pictorii « ajunși », un Monet bunăoară, a cărui pînză *Curcanii albi* e adjudecată pentru 12000 de franci, prețurile celor trei tablouri uluiesc persoanele « bine informate », care-l sfătuiseră prietenește pe Duret să le retragă din licitație ca să nu și-o discrediteze.

Prețurile acestea sînt chiar atît de surprinzătoare încît criticul Gustave Geffroy — o autoritate în materie de artă — crede nimerit să folosească prilejul pentru a vorbi de Cézanne.
La 25 martie, o săptămînă după licitație, îi consacră una din cronicile sale în *Le Journal*.

Cézanne, spune el, a devenit un soi de precursor cu care se mîndresc simboliștii și, dacă cercetăm faptele, e neîndoios că există o legătură directă, o continuitate foarte clară între pictura lui Cézanne și aceea a lui Gauguin, Emile Bernard etc. De asemenea și cu arta lui Vincent Van Gogh.
Fie și numai din acest punct de vedere, Paul Cézanne merită ca numele să-i să fie pus la locul ce i se cuvine.
Altceva ar fi dacă am zice că există o legătură spirituală izbitoare între Cézanne și urmașii săi și că Cézanne a avut aceleași preocupări teoretice și de sinteză ca și artiștii simboliști. Astăzi, e de ajuns să vrei pentru a-ți putea face o idee asupra necurmatelor eforturi și a ansamblului operei lui Cézanne . . . Or, impresia pe care o simți cu o forță crescîndă, și pînă la urmă dominantă, în fața acestei opere, e că Cézanne nu se apropie de natură cu un program de artă, cu intenția despotică de a supune această natură unei organizări concepute de el, de a o robi unei formule de artă care se află în el. Asta nu înseamnă că e lipsit de program, de ordine și de ideal, dar acestea nu izvorăsc din arta lui, ci din apriga sa curiozitate, din dorința de a stăpîni lucrurile pe care le vede și le admiră.
E un om care privește în jurul său, în preajma sa și simțind o bucurie amețitoare de pe urma spectacolului ce se desfășoară sub ochii lui, ar vrea să strămute senzația acestei bucurii amețitoare în spațiul restrîns al unei pînze. Se pune pe lucru și caută modalitatea de a realiza această transpunere într-un chip cît mai veridic cu putință.

Cézanne se află la Alfort cînd citește acest articol. Surpriza e, negreșit, mare pentru dînsul. Într-un bilet călduros, îi exprimă numaidecît criticului « recunoștința » sa pentru « simpatia » pe care a binevoit să i-o arate. E drept, s-o fi gîndit el, Geffroy e prieten cu Monet, iar Monet, întotdeauna așa de îndatoritor, i-o fi șoptit probabil o vorbă criticului.

În vremea asta, moştenirea Caillebotte frămîntă serios opinia publică. Reprezentanţii statului, adică Henri Roujon, directorul Artelor-frumoase şi Léonce Bénédite, conservatorul muzeului Luxembourg, au aceptat în principiu moştenirea; mai precis, ei caută împreună cu fratele lui Caillebotte, Martial, şi cu Renoir, care-i executorul testamentar, o soluţie de compromis. Le-ar fi într-adevăr destul de greu să refuze pur şi simplu moştenirea.

Se învoiesc să accepte ce se poate accepta din tablourile dăruite de răposat. Dar cît despre primirea donaţiei în totalitatea ei, aşa cum îi obligă testamentul, la asta nu se pot hotărî. În ceea ce-i priveşte, Martial, Caillebotte şi Renoir şi-au dat seama de la început că le va fi imposibil să impună respectarea integrală a voinţei exprimate de Caillebotte, că vor trebui să se resemneze dacă vor ca măcar o parte a colecţiei să fie acceptată, fie şi trunchiată. În timp ce părţile interesate încearcă astfel să cadă la învoială, pasiunile se dezlănţuie.

În aprilie, publicaţia *Journal des Artistes* deschide o anchetă în legătură cu moştenirea. Gérome răspunde la întrebarea ce i se pune prin fraze incendiare: « Trăim într-un veac de decădere şi imbecilitate ... « E vorba de întreaga noastră societate al cărei nivel scade văzînd cu ochii . . . În colecţia asta se află pictură de a domnului Manet, de a domnului Pissarro şi de a altora, nu-i aşa? Repet, pentru ca statul să accepte asemenea porcării, el trebuie să fie atins de o foarte mare putreziciune morală . . . Nişte anarhişti! Şi nişte scrîntiţi. Ascultaţi ce vă spun, oamenii aceştia pictează la balamucul doctorului Blanche, ei fac pictură cu fundul . . . Unii iau lucrul în glumă, zicînd « Nu-i nimic, aşteptaţi . . . » «Ei bine, nu, e sfîrşitul naţiunii, sfîrşitul Franţei. » Pictorul de tablouri istorice Benjamin Constant stăruie în acelaşi sens: « Protestaţi din toate puterile, trîmbiţează el. Oamenii ăştia nu-s nici măcar nişte farsori. Pictura lor nu există, e anarhie . . . » « A expune la Luxembourg tablourile de care vorbiţi, îşi dă părerea Lecomte de Nouÿ, ar fi un exemplu regretabil, căci ele ar putea să-i abată pe cei tineri de la munca serioasă . . . Nu e pictură, e nebunie curată. » Iar portretistul Gabriel Ferrier nu ezită să afirme: « Nu vreau să vă vorbesc prea mult despre aceşti indivizi, pentru că nu-i cunosc

şi nu vreau să-i cunosc. Cînd dau cu ochii de vreo lucrare de a lor, mă depărtez în grabă . . . Părerea mea v-o spun pe şleau: ăştia trebuie trataţi cu picioare în spate ».
Nu toate răspunsurile sună însă la fel. Aşa, de pildă, Tony Robert-Fleury emite această apreciere mai nuanţată: « Trebuie să fim prudenţi şi să nu ne pripim cu păreri definitive. Să aşteptăm pentru a vedea ce va mai ieşi din asta. Poate că, ceea ce astăzi ne surprinde, este pictura viitorului. Să respectăm ca interesantă orice tentativă de înnoire. Impresionismul, adaugă el, (ai crede că-l citeşti pe Zola) se află de-abia la primele sale încercări; dar în ziua cînd un om cu temperament puternic şi cu o temeinică educaţie artistică îl va fi impuns, vom avea poate o artă nouă. »
Cît despre Gyp, întrebată şi ea, poznaşa autoare a romanului *Căsătoria Fetiţei* e sincer încîntată: « Dar eu găsesc că-i foarte bine ca tablourile acestea să intre în muzeul Luxembourg; eu, una, nu mai pot după ele. Aparţin şi eu niţel acestei şcoli, sînt teribil de modernă. Îmi place pictura care trăieşte şi care respiră aerul curat şi însorit; nu-mi plac pînzele pictate la întuneric. »
Polemica, totuşi, continuă pe un ton aprins. Îndîrjirea nu e de altfel numai de partea pictorilor tradiţionalişti. În ziarul *Le Moniteur*, Gaston Leseaux ia apărarea impresioniştilor cu o pasiune tot aşa de mare: « Expunerea într-un muzeu a acestor pînze pline de artă şi de gîndire, scrie el, va face să iasă mai bine la iveală vidul anumitor tablouri, somptuoasa banalitate a unora ca Bouguereau, Detaille şi a celor de teapa lor. Strîmtoarea locului, dacă nu şi bunul gust al organizatorilor, îi va sili pe aceşti pictori să-şi mute operele la Carpentras sau Landerneau . . . »
În vreme ce continuă acest schimb de amabilităţi — ele nu-s de natură să înlesnească o înţelegere în privinţa moştenirii Caillebotte — vînzarea la licitaţie a colecţiei Tanguy are loc sîmbătă, 2 iunie, în sala Drouot. Urmînd sfaturile soţului ei, văduva Tanguy se hotărîse se prefacă în bani stocul lor de pînze. Deşi vînzarea e organizată de scriitorul Octave Mirbeau, ea nu aduce, vai, rezultatele aşteptate.
Singurul preţ onorabil e obţinut pe un Monet, care găseşte un cumpărător la 3000 de franci. Şase tablouri de Cézanne ating, laolaltă, mediocra sumă de 902 franci, preţul

fiecărui tablou stabilindu-se între 95 şi 215 franci. Dar multe alte pînze nu sînt mai preţuite ca cele ale lui Cézanne. Dacă pînzele lui Pissarro trec peste 400 de franci, cele şase de Gauguin nu ajung decît la 100 de franci fiecare, ale lui Guillaumin obţin cam între 80 şi 160 de franci, un Seurat e adjudecat pentru 50 de franci, iar un Van Gogh pentru 30. Licitaţia se ridică în total la 14.621 de franci, ceea ce, oricum, e o sumă destul de frumuşică, mai ales pentru nişte nevoiaşi cum au fost toată viaţa soţii Tanguy.

În ciuda preţurilor nu prea mari, funcţionarul care făcea strigările, îl felicită totuşi pentru « îndrăzneala » lui pe unul dintre cumpărători. Acest cumpărător nu e altul decît tînărul Ambroise Vollard care şi-a adjudecat cinci din cele şase tablouri de Cézanne. De altfel, felicitările astea îl cam pun în încurcătură, căci nu are destui bani pentru a-şi achita cumpărăturile: e silit să ceară, cu vorbirea lui zîzîită de creol, o mică păsuire.

Ceea ce funcţionarul care face strigările se grăbeşte să-i acorde.

Cu opt ani în urmă, Claude Monet se aşezase în satul Giverny, lîngă Vernon, unde rîul Epte se varsă în Sena. În toamnă, Cézanne vine acolo după dînsul. Bunătatea lui Monet, prietenia lui întotdeauna atît de îndatoritoare îl mişcă. De altminteri, îl preţuieşte foarte mult pe artist. « Cerul e albastru, nu-i aşa? şi Monet e cel care a descoperit asta. Monet nu e decît un ochi, dar, dumnezeule! ce ochi! »

Instalat la han, Cézanne merge foarte des să-şi vadă prietenul. Află în Monet ceea ce-i este mai necesar ca oricînd: « un sprijin moral ». Fireşte, mai necesar ca oricînd. Ce emotivitate! Cézanne trece de la entuziasm la deznădejde, de la rîs la lacrimi, cu o tulburătoare uşurinţă. În necontenită mişcare, nu e decît un ghem de nervi crispat, răscolit de nelinişte. Ochii lui pătrunzători, de o nespusă mobilitate, vorbirea sa exaltată, înfăţişarea adeseori sălbatică uimesc şi-i alarmează pe cei care nu-l cunosc. Cînd l-a văzut întîia oară pe Cézanne, pictoriţa americană Mary Cassatt, prietena lui Monet, l-a luat cu siguranţă drept un asasin gata să spintece *(a cut-throat)*. Dar şi-a schimbat repede această impresie. A înţeles că tîlharul acesta e un timid, un om sperios

și blînd ca un copil. « Sînt ca un copil » spune Cézanne despre el însuși.

Pe la sfîrşitul lui noiembrie, Monet îi invită la Giverny pe Geffroy, Mirbeau, Rodin şi Clemenceau. « Sper că Cézanne va mai fi încă aici și că va fi printre noi, îi scrie el lui Geffroy, dar e așa de ciudat, așa de înfricoşat de a vedea fețe noi, încît mi-e teamă că va lipsi, cu toată dorința ce-o are de a te cunoaşte. Ce nenorocire că omul acesta nu a găsit mai mult sprijin în viața lui! E un adevărat artist și a ajuns să se îndoiască din cale afară de el însuși. Are nevoie să fie îmbărbătat: de aceea a fost foarte mişcat de articolul dumitale! »

Reuniunea prietenească are loc la 28 noiembrie. Împotriva temerilor lui Monet, Cézanne nu evită întîlnirea. Ba chiar se arată în ziua aceea de-o sociabilitate cu totul deosebită. Se vede că e cum nu se poate mai mulțumit de a face cunoştința acestor personalități celebre, a lui Geffroy, față de care e atît de recunoscător, a lui Mirbeau pe care-l socoate « primul scriitor al vremii sale », a lui Rodin, acest « minunat cioplitor de pietre » acest « om din evul-mediu », sau a lui Clemenceau, temutul om politic.

Izbucnirile îi sînt așa de înflăcărate că stîrnesc numaidecît mirarea prietenilor lui Monet. Rîde cu hohote la glumele lui Clemenceau. Luîndu-i de-o parte pe Mirbeau și pe Geffroy, le șoptește cu ochii înlăcrămați această remarcă surprinzătoare: « Nu-i de loc fudul domnul Rodin, mi-a strîns mîna! Un om decorat! » Prînzul îi ațîță și mai mult limbuția. Lepădîndu-se de pictorii care se dau drept învățăceii săi, îi învinuiește că l-au prădat; printre suspine și gemete îi spune lui Mirbeau: « Domnul ăsta Gauguin, ah, domnul ăsta Gauguin . . . Ascultă nițel aici . . . Aveam o mică senzație, o foarte, foarte mică senzație . . . O nimica toată . . . Nu era cine știe ce . . . Dar, oricum, era a mea, senzația asta mică. Ei bine, într-o zi domnul Gauguin mi-a luat-o. Şi a plecat cu ea. A tîrît-o pe vapoare, sărăcuța! prin America, prin Bretanii, prin Oceanii, prin lanurile de trestie de zahăr și plantațiile de grep, pe la negri, mai ştiu eu pe unde? Ştiu eu ce-o fi făcut cu ea? Şi eu, acuma, ce să mă fac? Mica mea senzație, sărăcuța! » Iar după masă, pe cînd grupul de oaspeți se plimba prin grădină, ce
 să vezi, pe o alee Cézanne cade în genunchi înaintea

lui Rodin « pentru a-i mulțumi încă o dată că i-a strîns mîna. » *

Cîtva timp mai tîrziu, încîntat fără îndoială că reușise să-i facă lui Cézanne atîta plăcere, Monet pune la cale o nouă întîlnire. Invită pe Renoir, pe Sisley și alți cîțiva intimi să-l sărbătorească la un prînz prietenesc pe Cézanne. Cînd acesta sosește, oaspeții se și află în jurul mesei. De îndată ce vechiul său camarad s-a așezat, Monet, fericit că-i poate face o bucurie, îl încredințează de dragostea ce i-o poartă toți, de prețuirea, de admirația sinceră și profundă ce o au pentru arta lui. Catastrofă! De data asta Cézanne e cătrănit rău, în prada unei mari tristeți. De la cele dintîi cuvinte ale lui Monet, și-a aplecat capul; plînge. Cînd Monet își termină cuvîntarea, îi aruncă o privire mîhnită, plină de reproșuri. « Și dumneata, Monet, izbucnește el, cu vocea sugrumată, și dumneata îți rîzi de mine! » Apoi se ridică de la masă și, fără să țină seama de protestele prietenilor săi, uluiți de această reacție neașteptată, iese în fugă pe ușă, cu fața răvășită.

După o vreme de la asta, fiindcă nu-l mai văzuse pe Cézanne cîteva zile, Monet îl caută, îngrijorat. Cézanne plecase din Giverny; și fără îndoială că plecase fără veste, căci nu numai că nu și-a luat rămas bun de la Monet, dar a lăsat la han mai multe pînze la care lucra.

Primăvara lui 1895. Cézanne se gîndește la Gustave Geffroy. Dacă i-ar face portretul? Geffroy ocupă în critica de artă un loc important. Dacă el, Cézanne, ar ajunge să realizeze acest portret, atunci, — ei da — atunci, judecătorii « Salonului Bouguereau » n-ar accepta oare să-l primească, în sfîrșit? Nu; e o idee absurdă. Și apoi, să îndrăznească a-l deranja astfel pe Geffroy — nu, nu, hotărît, trebuie să-și mute gîndul de la așa ceva. Totuși, e de ajuns ca portretul să fie cît de cît reușit, pentru ca membrii juriului, din considerație față de personalitatea modelului, să fie nevoiți a-l primi. Poate vor merge chiar pînă acolo încît să-i acorde tabloului o medalie. O medalie! . . . Într-o dimineață de la începutul lui aprilie, Cézanne se hotărăște să-i scrie criticului:

---

* Gustave Geffroy: *Claude Monet, Sa Vie et Son Oeuvre*. (N.A.)

Dragă domnule Geffroy,
Ziua s-a mărit, temperatura s-a făcut mai blîndă. N-am nici o treabă în toate diminețile pînă la ceasul cînd omul civilizat se așază la masă. Am de gînd să vin pînă la Belleville spre a-ți strînge mîna și a-ți supune un proiect pe care ba îl mîngîi, ba îl las baltă și pe care îl reiau, uneori . . .
Cu dragă inimă, al dumitale
PAUL CÉZANNE, *pictor din vocație*

Geffroy care, în sinea lui, e probabil foarte curios să vadă cum lucrează Cézanne, acceptă numaidecît propunerea. Pictorul se pune pe treabă cu entuziasm. Știe că va fi o trudă de lungă durată. Îl va înfățișa pe Geffroy, așezat într-un jilț, la masa lui de lucru, cu spatele spre bibliotecă. Pe masă, cîteva foi de hîrtie, o carte deschisă, o statuetă de Rodin, o floare într-o vază. Pînă ce Cézanne nu-și va fi terminat pînza, nici unul din obiectele acestea nu trebuie mișcat din loc. Afară de asta, pentru ca Geffroy să-și poată regăsi ușor poza obișnuită, pictorul însemnă cu cretă pe pardoseală locul picioarelor jilțului. În ce privește trandafirul, e o floare de hîrtie; încetineala cu care lucrează nu-i permite lui Cézanne să picteze flori adevărate: « afurisitele astea: se veștejesc prea repede. » Aproape în fiecare zi, Cézanne vine la Belleville. E cum nu se poate mai bine dispus, pictează cu o pasiune, o rîvnă care-l minunează pe critic. Pînza care prinde viață sub ochii lui, de o construcție uimitoare prin forța și sensibilitatea ei, i se pare de altfel lui Geffroy o lucrare de « mîna întîi ». Cézanne i-a schițat doar fața. « Asta o las la urmă, » zice el. În timp ce pictează își dezleagă limba, făcînd observații, mărturisiri.
Geffroy îi vorbește despre Monet. « E cel mai tare dintre noi toți, răspunde Cézanne. Pe Monet, eu îl pun alături de cei mari la Luvru! » Noile curente, divizionismul bunăoară, îl fac să pufnească de rîs: « Mie îmi place pictura baronului Gros, cum vrei dar să iau în serios glumele astea? ». Sînt totuși subiecte de care nu te poți atinge. Cézanne mîrîie supărat cînd Geffroy pretinde să explice pictura impresionistă, aceea a lui Monet mai ales, raportîndu-o « la Renan, la ultimele ipoteze atomice, la evoluția biologică, la mișcarea permanentă a tuturor lucrurilor ». Ce tot « îndrugă » acolo « taica Geffroy »?
 Radicalismul criticului, legăturile sale politice cu Cle-

menceau sînt şi ele tot atîtea motive pentru a-l irita pe pictor. Recunoaşte că Clemenceau are « temperament ». Dar să adere la politica lui, asta nu! « Pentru că sînt prea slab! explică el. Şi pentru că Clemenceau n-ar putea să mă ocrotească! » Şi curmă discuția: « Numai biserica mă poate ocroti. »
Fără îndoială, lîngă Geffroy, Cézanne se simte în largul său. De multe ori, ia masa împreună cu criticul, cu mama şi sora acestuia. Ba uneori, se învoieşte să meargă cu modelul său pînă la o cîrciumioară de pe malul lacului Saint-Fargeau. Îşi deschide inima în fața lui Geffroy, uită de speranțele sale neîmplinite; într-una din zile îi scapă o mărturisire: « Cu un măr, proclamă el, vreau să dau gata Parisul! »
În timp ce lucrează astfel, Cézanne îşi regăseşte vechiul său camarad de la Academia Suisse, Francisco Oller care, după o îndelungată şedere în străinătate, se întorsese în Franța. Vine din Porto-Rico. Dar a lucrat şi în Spania, unde a avut chiar cinstea unei comenzi regale: a pictat acolo un portret al lui Alfons al XII-lea călare. Oller s-a schimbat mult; azi, la şaizeci şi doi de ani e « un moşneag sfrijit. » Îl miră pictura care se face acum în Franța; e înmărmurit de tonurile vii din pînzele impresioniştilor. Pe acest vechi camarad, care mai mult a umblat decît a progresat, şi care nu s-a îmbogățit de loc în hoinărelile sale, Cézanne îl primeşte, după toana de moment, cu o nespusă bucurie. Îi pune la dispoziție atelierul pe care l-a închiriat în strada Bonaparte; mai mult, îmboldit de bucuria sa trecătoare, se arată de o mărinimie neobişnuită, plăteşte unele datorii ale lui Oller şi îl ajută cu o mică sumă de bani. Bineînțeles, Oller păstrează cele mai strînse legături cu Cézanne.
În vremea asta, şedințele de poză la locuința lui Geffroy urmează una după alta. Vreo optzeci avuseseră loc pînă în iunie. Dar Cézanne e posomorît. Nu va isprăvi niciodată acest portret. Nu, niciodată nu va reuşi să-l « realizeze » aşa cum îl vrea. Avea dreptate Zola: nu e decît un ratat, un biet mîzgălitor de pînză.
Salonul! Medalia! Mare neobrăzare trebuie să fi avut spre a îndrăzni să-l deranjeze pe Geffroy! Ah! « tîrfa asta de pictură! » Cézanne e din ce în ce mai arțăgos. Într-o dimineață, nemaiputîndu-se stăpîni, trimite pe

cineva la Belleville să-i aducă materialul şi şevaletul, cu un bileţel de scuze către Geffroy: se înşelase rău de tot, îi mărturiseşte el, apucîndu-se de o asemenea treabă; să-l ierte Geffroy, portretul acesta e mai presus de puterile lui; renunţă să-l mai facă.

Uluit de această întorsătură cu atît mai inexplicabilă cu cît portretul e aproape gata, Geffroy stăruie ca pictorul să revină la Belleville. Îl asigură că a început « o operă foarte frumoasă »; e dator faţă de sine însuşi s-o ducă la capăt. Parcă ceva mai înviorat, pictorul se întoarce la Geffroy, şi şedinţele reîncep. Dar nu mai are tragere de inimă. S-a isprăvit cu izbucnirile entuziaste, cu certitudinile fericite, nu-l mai auzi spunînd « cu un măr voi da gata Parisul! ». Cézanne rămîne încruntat, chinuit, muncit de îndoieli.

Într-o dimineaţă, îl întîlneşte în strada Amsterdam pe Monet; cum dă ochii cu el, se întoarce din drum şi « plecîndu-şi capul, o ia razna prin mulţime ». Într-altă zi, pe cheiurile Senei, iată-i pe Signac şi pe Guillaumin care, văzîndu-l, se pregătesc să se apropie de dînsul, dar Cézanne le face semn cu amîndouă mîinile să nu se oprească, să se depărteze... Să fie lăsat în pace! Să nu-i poarte de grijă! Vreme de opt zile, lucrează la Geffroy. Apoi, se întîmplă « inevitabilul »: Cézanne dispare, de data asta fără veste, şi părăseşte Parisul.

Oller, care se ţine scai de Cézanne, ştia că are de gînd să plece la Aix; îl va urma acolo. Plictisit, Cézanne îi dă întîlnire pentru ora cutare în gara Lyon, precizîndu-i « mă găseşti într-un compartiment de clasa a treia. » Ca să scape de amicul supărător, s-a gîndit să călătorească cu clasa întîi. Dar Oller nu se dă bătut cu una, cu două! După ce-l căutase zădarnic în gara Lyon, e încredinţat că Cézanne se şi află în drum spre Provenţa. Nu stă pe gînduri şi ia la rîndul său primul tren care merge într-acolo. Se opreşte totuşi la Lyon, de unde îi trimite o telegramă lui Cézanne-fiul, pentru a-l întreba unde se află tatăl său. Răspunsul îi confirmă lui Oller că nu se înşelase în socotelile sale: Cézanne e la Jas de Bouffan. Oller căruia, culme a ghinionului, i se furaseră la hotel cinci sute de franci pe care-i avea asupră-i, pleacă numaidecît spre Aix unde, de cum ajunge, se grăbeşte să-l anunţe pe Cézanne de sosirea lui. « Dacă-i

 aşa, îi răspunde scurt pictorul, vino îndată. Te aştept. »

Oboseala, mînia, dezgustul îl aduc pe Cézanne aproape de nebunie. În fața unui Oller împietrit, izbucnește cu o violență năprasnică, dînd glas unor pretenții străbătute de o trufie batjocoritoare: « Nu există altul afară de mine care să aibă temperament, zbiară el. Numai eu știu să scot un roșu . . . Pissarro? Un dobitoc bătrîn. Monet? Un șmecher. N-au pic de talent ». S-o fi încumetat Oller să-i facă vreo observație? Nu se știe. În orice caz, la 5 iulie, primește din partea lui Cézanne această scrisoare tăioasă:

Domnule, (cu o trăsătură mînioasă de condei, Cézanne a șters cuvîntul « dragă » pe care-l pusese la început înaintea lui « domnule ») *tonul autoritar ce l-ai luat de cîtăva vreme față de mine și purtarea cam prea îndrăzneață pe care ți-ai permis-o cînd ai plecat de aici, nu sînt făcute ca să-mi placă. M-am hotărît să nu te mai primesc în casa tatălui meu.*
Lecțiile, pe care ți-ai îngăduit să mi le servești, dau, după cum vezi, toate roadele. Așadar, adio.

Oller începe să țipe, îl face pe Cézanne « canalie » și « nebun ». Cînd se întoarce la Paris, repetă oricui vrea să-l asculte spusele lui Cézanne despre prietenii săi. Pissarro e mîhnit de cele auzite; crede că purtarea lui Cézanne arată « o țicneală evidentă ». De altminteri, un medic dintre cunoștințele lor, doctorul Aguiard, îl socoate pe Cézanne « iresponsabil ». « Nu e oare întristător și nu-i oare păcat, îi scrie Pissarro fiului său Lucien, ca un om înzestrat cu un temperament atît de frumos, să fie așa de puțin echilibrat? »
De acum încolo, la Jas de Bouffan, Cézanne trăiește singur cu maică-sa, aproape infirmă (are optzeci și unu de ani) căci Marie s-a mutat în oraș, cele două femei nemaiputînd să se înțeleagă. Pe neașteptate, amintindu-și de primirea amabilă ce i-o făcuse Monet, îi trimite o scrisoare foarte cordială, pentru a-și arăta regretul că plecase fără să-și fi luat rămas bun.
« Am fost nevoit să abandonez pentru moment studiul început la Geffroy, care s-a pus așa de mărinimos la dispoziția mea, și sînt nițel rușinat de rezultatul slab obținut, mai ales după atîtea ședințe și entuziasme și descurajări succesive. Iată-mă așadar, încheie el, iar

în sud, de unde n-ar fi trebuit poate să plec niciodată spre a porni în căutarea himerică a artei. »
Degeaba vorbeşte Cézanne de « căutarea himerică a artei» ; el ştie bine că trebuie să picteze — că va picta pînă la ultima lui suflare. De la cinci dimineaţa se aşază în faţa şevaletului şi lucrează pînă seara, fără răgaz, fără a se gîndi la nimic altceva, nici la boala lui, nici la Hortense, nici la cei cincizeci şi şase de ani ai vieţii sale irosite.

« Există un minut al lumii care trece, exclamă el. Să-l poţi picta în realitatea lui! Şi pentru asta să uiţi totul ». Pictează. Lirismul său capătă amploare, izbucneşte năvalnic răscolit de o pasiune cosmică. « Vreau să mă pierd în natură, să cresc din nou cu ea, ca ea. » Natura e locul unei drame fără de sfîrşit. Totul moare, totul e menit pieirii. Orice izbîndă poartă în ea o viitoare înfrîngere. Lumea nu e permanenţă, stabilitate, ci veşnică fierbere, dezlănţuire de forţe tenebroase, mister şi tragedie, vieţi care renasc necontenit, morţi mereu triumfătoare, elan deznădăjduit, ameţitor, în sînul universului nepătruns.

Sub penelul lui Cézanne, pereţii caselor se crapă; copacii capătă viaţă şi-şi împletesc ramurile într-un freamăt de verdeaţă cotropitoare; şi stîncile se înalţă; şi muntele Sainte-Victoire ţîşneşte în zare, strivitor în imensitatea lui, ca un con vulcanic răscolit de zguduiri înăbuşite. Vreme de săptămîni, zi de zi, Cézanne vine mereu la proprietatea de la Montbriant să picteze un pin înalt care creşte acolo. Face din el o făptură aproape umană, care se răsuceşte sub cer de parcă ar fi sufletul împovărat de gînduri şi suferinţe al universului.

Fără răgaz, Cézanne pictează.

Peisaje, naturi moarte, portrete.

Pe una din pînze, în faţa unui bărbat tînăr aşezat la o masă, pictează un craniu. Goale şi lucioase, capetele de mort îl obsedează. Mereu şi mereu se întoarce să contemple aceste sfere de neant « în care gaura ochilor pune un gînd albăstriu », recitîndu-şi cu jumătate de glas catrenul lui Verlaine:

În lumea de căinţi amare
Căzută'n somn şi amorţire
Doar rîsul hîrcilor mai are
Un înţeles şi-o îndreptăţire.

PARTEA A CINCEA

LIRISMUL SERII

1895—1906

I. AMBROISE VOLLARD

Domnule,
În cronica dumneavoastră literară (ziarul Excel-sior din 6 februarie 1938) ați scris: «Dacă domnul Maillol a putut trăi vreme de mulți ani, aceasta s-a datorat mai ales generozității și inteligenței domnului Ambroise Vollard.» Am fost, firește, foarte măgulit de-a vedea sub pana dumneavoastră cuvîntul «inteligență», folosit în legătură cu mine. Dimpotrivă, sînt stînjenit de certificatul de « generozitate » în raporturile dintre un comerciant și un artist ; e puțintel, mi se pare, ca și cum s-ar spune că atunci cînd cumpără un teren în care crede că va găsi aur, cumpărătorul dă dovadă de generozitate față de vînzătorul terenului.

AMBROISE VOLLARD
(Scrisoare către Edmond Jaloux).

Cu doi ani în urmă, în 1893, Ambroise Vollard închiriase o prăvălioară pe strada Laffitte, la numărul 39. Strada Laffitte era pe atunci centrul parizian al negoțului de obiecte de artă. Toți marii comercianți de tablouri ca Durand-Ruel, Bernheim-Junior, Tempelaere și mulți alții își au prăvălia acolo. În localul său foarte mic, Vollard prezentase mai înainte o expoziție a schițelor lui Manet și o expoziție a lui Forain; vrea să facă însă mai mult — mult mai mult.
Vollard nu este — de altfel, o știe el însuși — dintre acei oameni, cultivați sau nu, care, printr-un talent înnăscut, știu de la prima aruncătură de ochi și fără să se înșele, printr-o intuiție imediată, să aprecieze o operă

de artă. El nu cunoaște înfiorarea pe care aceștia o simt numaidecît în întreaga lor ființă cînd se află în fața unui tablou care le place. În ochii lui, pînzele apar înainte de orice ca niște valori mai mult sau mai puțin comer- ciale, niște ocazii, bune sau rele, de a cumpăra și vinde. E bine oare să cumpere niște pînze de Roybet, de Ziem, sau e mai bine să mizeze hotărît, o dată pentru totdea- una, pe acest faimos Cézanne din pînzele căruia are de pe acum cîteva în prăvălie? Esențialul este să nu se înșele, să poată prevedea viitorul. « Spuneți-mi, vă rog . . . » întreabă în șoaptă Vollard. Întreabă mereu despre cutare sau cutare pictor, cere părerea persoanelor pe care le frecventează, ale acelor a căror judecată i se pare mai sigură. Și ascultă. Știe să asculte ca nimeni altul. Grozav de șiret, face pe naivul; de o activitate neobo- sită, își ia mutra de leneșă nepăsare a omului veșnic somnolent pe care l-ai trezit dintr-un vis frumos și care nu dorește decît să se afunde iar în el. Își exagerează vorbirea zîzîită de creol, fără îndoială pentru a reaminti cît de atavic e tembelismul său și cît de explicabilă pofta lui de somn. Dar aerul adormit al lui Vollard, de o naivitate atît de liniștitoare, aduce cu al « jagu- arului la pîndă »; din cînd în cînd, sub pleoape, o lumină ascunsă îi lucește în ochi.

« Spuneți-mi, vă rog . . . » În fața lui Vollard, Pissarro deplînge de multă vreme faptul că nici o expoziție particulară n-a prezentat vreodată publicului opera lui Cézanne; îl îndeamnă stăruitor să organizeze una. Renoir regretă și el că nimeni nu s-a gîndit încă să-l scoată la lumină pe vechiul său camarad. La fel gîndește Degas; Seurat, cînd mai trăia încă (Seurat a murit înainte de-a împlini treizeci de ani, în 1891), exprima sentimente asemănătoare.

Vollard ascultă, chibzuiește. Afacerea moștenirii Caille- botte abia se terminase. În ultimele zile ale lunii aprilie, după tratative care au durat mai bine de un an, părțile interesate au ajuns totuși la o învoială: cu moartea în suflet, oficialii au sfîrșit prin a accepta treizeci și opt din cele șaizeci și cinci de pînze ale moștenirii. Nu se știe exact cum anume au procedat spre a alege din operele acestea detestate. Nu fără ironie, Renoir povestește cîteva scene la care a fost de față în calitatea lui de executor testamentar. Propria sa pictură, ne spune el,

era pentru Roujon, directorul Artelor-frumoase, « un subiect de îngrijorare »: « Singura dintre pînzele mele, pe care o admise fără să şovăie, era *Moara de la Galette*, pentru că Gervex (un pictor academist) figura acolo. Socotea prezenţa acestuia printre modelele mele ca un soi de garanţie morală. Pe de altă parte, era oarecum dispus să-i accepte, fără mare entuziasm însă, pe Monet, Sisley şi Pissarro . . . Dar cînd ajunse în faţa Cézannilor! Peisajele acestea care se echilibrează ca ale lui Poussin, tablourile acestea de bărbaţi la scăldat ale căror culori par luate de pe vechile oale de faianţă, într-un cùvînt, toată această artă de o supremă înţelepciune . . . Îl aud şi acum pe Roujon: « Ăsta, zău dacă ştie măcar ce-i aceea pictură! »

Oricum, Cézanne va intra în muzeul Luxembourg. Mulţumindu-se să respingă din tablourile lui un *Buchet de trandafiri* şi *Odihnă la scăldat*, oficialii au reţinut totuşi două pînze: *Estaque* şi *Curtea unei ferme la Auvers-sur-Oise*. *

Se iscă vîlvă mare: scandalul de la muzeul Luxembourg. Gérome şi cîţiva profesori ai Şcoalei de belle-arte n-au ameninţat oare că-şi vor da demisia din funcţiile lor, declarînd că nu mai pot să-i înveţe pe elevi o artă ale cărei legi sînt violate de picturile admise la muzeu? Scandalul de la muzeul Luxembourg îl face pe Vollard să-şi plece urechea cu şi mai mare atenţie la cei care-l sfătuiesc atît de stăruitor să încerce o expoziţie Cézanne. N-o fi sosit ceasul de-a risca o bătălie hotărîtoare?

Fără grabă, cum îi este obiceiul, Vollard porneşte în căutarea pictorului din Aix. Habar nu are unde se află acum Cézanne; Pissarro, care s-a oferit să împrumute

---

* Degas a fost singurul artist căruia oficialităţile i-au reţinut toate lucrările, adică şapte pasteluri, fiecare din aceste pasteluri fiind evaluat de administraţie la o medie de 4070 de franci. Monet avu opt pînze acceptate din şaisprezece (evaluate în medie la 5750 de franci fiecare); Pissarro şapte din optsprezece (media evaluează 1857 de franci), Sisley şase din nouă (media 1333 franci bucata); Renoir şase din opt (media de evaluare 5000 de franci). Din lucrările lui Manet au fost reţinute *Balconul* şi *Angelina* (evaluate la 13.000 de franci amîndouă), dar i s-a refuzat *Partida de Crichet*. Pînzele lui Cézanne fură evaluate — e preţul cel mai scăzut din întregul lot — la 750 de franci fiecare. Tabloul *Odihnă la scăldat* era chiar acela pe care Cézanne îl dăruise lui Cabaner (vezi cap. III din partea a treia); el se află astăzi în America, la Fundaţia Barnes. (N.A.)

cîteva pînze pentru expoziție, nu știe nici el mai mult. Întîmplarea asta nu-l prea supără pe Vollard. Îi plac nostimadele din viața artiștilor, anecdotele pitorești. Aflînd că Cézanne pictase nu de mult în pădurea de la Fontainebleau, se duce acolo, dă de urmele lui la Avon, apoi chiar la Fontainebleau.

Acolo, unii îi spun că Cézanne s-a întors la Paris, dar au uitat să-și însemne adresa lui. Tot ce-și amintesc e că numele străzii e alcătuit dintr-un « nume de sfînt lipit de un nume de animal ».

N-o fi rue des Lions-Saint-Paul? Hotărît să scotocească una cîte una toate casele de pe această stradă, Vollard are norocul să descopere, chiar la numărul 2, locuința artistului. Dar Cézanne a plecat încă din iunie la Aix. E bine că măcar fiul său locuiește acolo împreună cu maică-sa; el promite să scrie de îndată pictorului pentru a-i comunica intențiile negustorului de tablouri. După cîteva zile, îi aduce lui Vollard consimțămîntul tatălui său. Urmează curînd un lot de aproape o sută cincizeci de pînze, una peste alta, neînrămate, doar făcute sul . . .

Cererea lui Vollard nu l-a tulburat de loc pe Cézanne. Continuă să ducă la Aix existența sa singuratică, întreruptă doar de cîteva întîlniri cu vechi prieteni ca Emperaire și Solari.

Ca și Emperaire, nici Solari nu și-a realizat ambițiile. Boem îndărătnic, a lucrat pe ici, pe colo, la Lyon, la Blois, la Reims, la Tarascon. Proiecte, unele mai mărețe ca altele, i-au înfierbîntat imaginația; dar și-a irosit vremea mulțumindu-se să viseze la ele. Cîteva schițe, cîteva machete — apoi Solari trecea la altceva. « Am făcut ce a făcut Rodin, înaintea lui » spune cîteodată. O fi! Dar a sculptat mai ales valuri de nori cărora le-a dat forma visurilor sale. Nu are nimic din artiștii aceia care, zi de zi, fără răgaz, cu încăpățînare, adaugă piatră cu piatră la catedralele pe care s-au hotărît să le facă să țîșnească din pămînt. Retras la Aix, Solari trăiește acolo într-un fel de șură de pe strada Luvrului, un fost acaret al palatului familiei Lubières, pe care l-a transformat pe cît s-a putut în atelier.

Emperaire și cu Solari duc amîndoi o viață destul de amărîtă. Din cînd în cînd, Cézanne le oferă plăcerea unei mese bune. Într-o zi din noiembrie, treimea, înso-

țită de fiul lui Solari, Emile, pornește în excursie pe colinele din vecinătatea barajului Zola. Tînărul Solari — are douăzeci de ani și, fin al lui Zola, ar vrea să se apuce de literatură — privește cu oarecare curiozitate la strania pereche alcătuită de Cézanne și Emperaire. « Ai crede, zice, că vezi un Mefisto pitic călăuzindu-l pe bătrînul Faust. »
Cézanne și prietenii săi urcă deasupra Castelului Negru, pînă la cariera Bibémus, apoi coboară spre Saint-Marc, unde prînzesc sub un smochin cu cîteva merinde cumpărate la o cantină de muncitori terasieri. După amiază, croindu-și drum prin mărăcini, peste dealurile pietroase, ajung la Tholonet, unde fac popas pentru cină. Bietul Emperaire, cum nu e prea deprins cu vinul, se cherchelește nițel; la întoarcere cade și se rănește destul de serios.
Prinzînd curaj după această primă escapadă, Cézanne și cei doi Solari pornesc peste cîteva zile chiar spre vîrful muntelui Sainte-Victoire, înalt de o mie de metri. De data asta excursia e prea anevoioasă pentru ca Emperaire să poată merge și el. Cît despre Cézanne, în ciuda diabetului său, rămîne mărșăluitorul zdravăn de totdeauna. În zori, cei trei încep urcușul (au dormit noaptea trecută la Vauvenargues, pentru a se găsi dis-de-dimineață la poalele muntelui). Cézanne e plin de voie bună. Își amintește cu Solari de tinerețea lor.
Cum fiul sculptorului, arătînd niște plante la marginea potecii, observă că ele par albastre deși sînt verzi, Cézanne se miră: « Ia te uită tîlharul, descoperă la douăzeci de ani, dintr-o singură aruncătură de ochi, ceea ce mie mi-au trebuit treizeci de ani ca să văd! » După ce au prînzit în bătaia vîntului, aproape de pisc, nu departe de prăpastia *garagai*, cei trei prieteni coboară în vale. Zărind un pin, Cézanne, ațîțat de amintiri, încearcă să se cațere sus. Dar e obosit; și apoi, se vede cît colo, a pierdut mult din sprinteneala lui de altădată. Se rostogolește la pămînt, abia trăgîndu-și sufletul: « Și totuși, Philippe, îți aduci aminte ce ușor făceam noi asta! »

În timp ce Cézanne se dedă acestor exerciții gimnastice, la Paris se deschide expoziția de la galeria Vollard.
Vollard nu dispune încă de mari mijloace. Așa că, pentru a prezenta pînzele, se mulțumise să încadreze

tablourile cu o ramă subţire din lemn alb, plătită două centime metrul. Mai somnolent ca oricînd, aşteaptă reacţiile publicului, ale amatorilor, ale criticii. A aşezat în vitrină la loc vizibil *Odihnă la scăldat*, pînza din moştenirea Caillebotte pe care oficialii au respins-o. Nu e o sfidare? Trecătorii se opresc, fac haz sau se indignează.
Slujnica lui Vollard e foarte alarmată. « Tare mă tem ca domnul să nu-i supere pe domnii amatori cu acest tablou cu domni goi-goluţi în vitrină! » Dar un gură-cască îi spune negustorului: « Ai să vezi că se vor găsi unii să cumpere tablouri oricît de urîte, pînă în ziua cînd ele vor fi căutate pentru urîciunea lor, cu gîndul ascuns că tocmai din pricina acestei urîciuni vor ajunge în viitor la preţ mare. » Vollard moţăie.
Din prima zi, prietenii lui Cézanne sînt prezenţi în prăvălie. Pînzele expuse aparţin tuturor epocilor din viaţa creatoare a pictorului şi ele dau o idee într-adevăr completă, foarte semnificativă, asupra evoluţiei sale. * Chiar cei care-l cunosc mai bine pe Cézanne, care au putut urmări de-a lungul anilor eforturile sale, sînt uimiţi de ceea ce văd.
Ce operă, minunată în continuitatea, în măreţia, în forţa ei convingătoare, se înfăţişează astăzi ochilor în strîmta şi întunecoasa prăvălie a lui Vollard! « Entuziasmul meu e puţin lucru pe lîngă cel al lui Renoir, îi scrie Pissarro fiului său Lucien. Degas însuşi, care se află sub vraja acestui temperament de sălbatic rafinat, Monet, toţi . . . Ne înşelăm oare? N-o cred. Singurii care nu-s cuceriţi de această vrajă sînt tocmai artiştii sau amatorii care prin erorile lor ne dovedesc îndeajuns că un simţ le lipseşte. »
În dorinţa de a aduce un omagiu vechiului său camarad

---

* După amintirile lui Vollard, îndeosebi următoarele pînze ar fi figurat în expoziţie: *Leda cu lebăda*, 1868; *Ospăţul*, 1868; *Portretul Artistului de el însuşi*, 1880; *Casa părăsită*, 1887; *O Femeie la scăldat*, 1887; *Pădurea de la Chantilly*, 1888; *Pinul cel mare*, 1887; *Portretul Doamnei Cézanne în seră*, 1891; *Malurile Marnei*, 1888; *Portretul Artistului de el însuşi*, 1890; *Tînără fată cu păpuşa*, 1894; *În desiş; Pădurea de la Fontainebleau*, 1894; *Doamna Cézanne cu pălăria verde*, 1888; *Femei la scăldat în faţa cortului*, 1878; *Portretul domnului Louis Guillaume*, 1880; *Prînzul pe iarbă verde*, 1878; *Coşul cu mere*, 1885; *Estaque*, 1883; *Jas de Bouffan*, 1885; *Auvers*, 1880; *Gardanne*, 1886; *Lupta*, 1885; *Portretul Doamnei Cézanne*, 1887. (Vom observa că unele din datele indicate de Vollard nu par a fi întemeiate).

urmărit de nenoroc, Monet se arată gata să cumpere trei pînze. Degas cumpără şi el una sau două. Pissarro îi propune un schimb de tablouri; nu mai poate de bucurie: « Ei, văzut-am limpede ori ba în 1861, cînd eu şi cu Oller ne-am dus să-l vedem pe acest provensal ciudat la atelierul lui Suisse, unde Cézanne făcea nuduri care stîrneau rîsul tuturor nevolnicilor şcoalei? Printre aceştia era şi faimosul Jacquet, ajuns de multă vreme în mizerie, alte cărui pînze se plăteau pe atunci cu preţuri nemaipomenite. »
Nu trece mult şi expoziţia răscoleşte toată suflarea artistică a Parisului. Vollard se lăsase în voia norocului şi norocul l-a ajutat grozav. Manifestarea vine tocmai la timp, chiar în clipa cînd are toate şansele de a stîrni vîlvă. Publicul cultivat se obişnuise cu pictura impresioniştilor; acum e în stare să înţeleagă sau cel puţin să privească cu oarecare seninătate o artă care depăşeşte impresionismul. Cézanne poate să te surprindă, poate să te supere, dar să nu ţii seama de el, să-l nesocoteşti? Imposibil de acum înainte.
Grija plină de rîvnă a lui moş Tanguy, admiraţia tinerilor discipoli, a celor care, pentru că simţeau ei înşişi nevoia de a depăşi impresionismul, se dădeau drept elevii lui Cézanne, căutînd în pînzele sale o învăţătură şi un exemplu, strădania lentă şi neştiută ce s-a cheltuit în dugheana de pe strada Clauzel, toate acestea au pregătit neaşteptata minune din 1895. Tot ce era pînă atunci împrăştiat şi vag se cristalizează. Încă la 16 noiembrie, într-un articol din *Le Journal*, Geffroy arată învăţămintele expoziţiei: « E un mare artist al adevărului, înflăcărat şi naiv, aspru şi nuanţat, spune el despre Cézanne. Va intra la Luvru, şi sînt aici multe pînze pentru muzeele viitorului. »
Importanţa expoziţiei e atît de evidentă, ea pare atît de hotărîtoare, încît nu întîrzie să provoace explozii de mînie. Pînă ieri cu totul neluat în seamă, Cézanne ajunge deodată ţinta celor mai aprige vrăjmăşii. Stîrneşte invidia şi ura. Imaginaţiile întărîtate de necaz îi mai şi exagerează succesul. Pînzele lui Cézanne se vînd, se iau cu asalt, lumea se bate pe ele! « Dar ale mele de ce nu le cumpără nimeni? ». Într-o zi pictorul Quost dă buzna furios în localul lui Vollard şi, arătînd cu degetul un tablou, îl întreabă pe negustor « ce reprezintă drăcia

asta ». Ieşind din moțăiala lui, Vollard deschide ochiul pe jumătate şi îi răspunde liniştit, cu umorul, cu cinismul blajin care-i stă în fire, că « nefiind nici pictor, nici critic de artă, nici colecționar », nu-i poate « da în privința asta nici o părere autorizată »; tot ce poate face, e să-i arate că « în catalog tabloul de colo poartă denumirea: *Flori.* »

« Flori! izbucneşte Quost. Dar pictorul dumitale privit-a măcar vreodată o floare? De-ai şti, domnule, eu care-ți vorbesc, cîți ani am trăit în intimitatea florilor! Ştii cum m-au poreclit semenii mei? un Corot al Florilor, domnule, aşa-mi zic toți! »

Şi cu ochii în tavan: « corole, stamine, potire, tulpine, pistile, stigmate, polenuri, de cîte ori v-am desenat şi pictat! Am făcut peste trei mii de studii de detaliu, domnule, înainte de a mă încumeta să pictez cea mai mică floare de cîmp! Şi nu pot vinde un tablou! »

Măsura acestei invidii arțăgoase o dă la 1 decembrie publicația *Journal des Artistes*, într-un articol al unui oarecare Georges Denoinville, intitulat: *Asta-i prea de tot.* Acest Denoinville observă mai întîi că pînzele lui Cézanne nu sînt semnate:

Nesemnate! E de necrezut, nu-i aşa? pe vremurile astea de reclamă deşănțată... În cazul de față, credem că artistul s-a supus unui ultim sentiment de modestie şi de pudoare, dacă nu cumva îl înăbuşă trufia!

Să-l dăm în vileag! Cézanne (sic) deschide-te! E drăguț numele acesta muzical; v-a şi cucerit, doamnelor, dar vai! de trei ori vai! pictura lui nu e de fel cuceritoare!

Nu am deci nici o îndoială că ochii voştri frumoşi refuză să admire asemenea scrînteli şi vă văd exprimînd o sfîntă groază, iar buzele voastre purpurii făcînd o strîmbătură dispreţuitoare; văd cum o luați la goană cu scîrbă ca să scăpați de viziunea de coşmar a acestor grozăvii în ulei, depăşind măsura unei glume de prost gust autorizată de lege. Îți poți bate joc de lume, dar pînă într-atît, nu!... Ceea ce-i mai uluitor, continuă ziaristul, e că se găsesc critici de artă cunoscuți, cărora nu le dăm numele din respect uman, pentru a ridica în slăvi asemenea scrînteli! Că uneori camaraderia se face complicea măruntelor laşități, asta se poate trece cu vederea pînă în clipa cînd unii vor să impună nişte nume publicului, vîrîndu-i gogoşi pe gît!...

Urîtă meserie e cea pe care o fac cîțiva dintre confrații noștri, căci naivitatea și încrederea au și ele o margine!

Asemenea pamflete, care amintesc tonul presei de pe vremea primelor expoziții impresioniste și au prin aceasta ceva anacronic, sînt, ce-i drept, foarte rare. Articolele cumpătate, cînd favorabile, cînd marcate de cîteva rezerve, reprezintă marea majoritate. Thadée Natanson în *La Revue Blanche* constată cît e de vădită și de profundă influența lui Cézanne: « Pe lîngă puritatea artei sale, care nu are în ea nici o atracție de prost gust, scrie Natanson, o altă însușire a precursorilor, atît de esențială, ne arată măiestria lui: îndrăznește să fie colțuros și parcă sălbatic și nu se lasă tîrît pînă la capăt decît de grija care-i îndeamnă pe deschizătorii de drum să creeze ceva nou, fără să le pese de nimic. »
În ceea ce-l privește, Arsène Alexandre, într-o cronică din *Figaro* publicată sub titlul cu tîlc *Claude Lantier*, amintește de *Opera* lui Zola și de legenda care s-a țesut în legătură cu Cézanne:

Acum ni se prezintă prilejul de a constata că el a existat într-adevăr, ba chiar că existența lui n-a fost inutilă pentru unii . . . Aceștia au descoperit pe neașteptate că prietenul lui Zola, misteriosul provensal, pictorul totodată neîmplinit și inventiv, viclean și sălbatic, e un om mare.
Om mare? Nu tocmai, dacă nu te lași prins de entuziasmul modei. Dar un temperament dintre cele mai stranii, și de la care mulți din școala nouă, cu bună știință sau nu, au împrumutat.

În treacăt, Arsène Alexandre îl scarmănă nițel pe Zola, învinuindu-l că în *Opera*, « acest poem romantic al picturii, a exagerat tipurile, denaturînd faptele așa cum i-a plăcut și introducînd un ton liric în lucrurile cele mai simple. » Răspunsul de la Médan nu întîrzie. Un prieten al lui Zola, Thiébault-Sisson, criticul ziarului *Le Temps*, se rostește asupra lui Cézanne aproape în aceiași termeni de care s-a folosit Zola cu zece ani în urmă pentru a vorbi de Claude Lantier.

Astfel era Cézanne prin 1857, cînd a venit din Aix-en-Provence la Paris, spre a căuta o formulă de artă, așa cum

prietenul său Emile Zola căuta o formulă literară, astfel îl regăsim astăzi, închis în el însuşi, fugind de lume, evitînd nu numai de a se arăta, dar chiar de a-şi arăta lucrările, pentru că astăzi ca şi altădată nu e în stare să se judece, să tragă dintr-o concepţie nouă întreg folosul pe care l-ar fi tras altul mai îndemînatic, într-un cuvînt, nu e în stare să realizeze ceea ce el cel dintîi a întrevăzut şi să dea în tablouri desăvîrşite, toată măsura lui . . .

Publicul, se înţelege de la sine, nu pătrunde întotdeauna intenţiile lui Cézanne. În faţa pînzelor, aşa cum observă Pissarro, mulţi amatori rămîn « uluiţi ». Trăgînd cu coada ochiului la vizitatorii galeriei sale sau la trecătorii care doar se opresc în faţa vitrinei, Vollard surprinde o seamă de scene amuzante. Un tînăr distribuitor de telegrame îi spune unui ucenic plăcintar: « Ei bine, ştii, pictorii nu mai au nevoie să-şi bată capul dacă lumea cumpără de-al-de-astea! » La care ucenicul plăcintar răspunde: « Da, dar vezi că, lucrînd aşa, ajungi foarte repede să-ţi uiţi meseria. » Altă dată, o femeie oprită pe trotuar, îi strigă însoţitorului ei: « Să mă duci să văd asta, pe mine care am luat un premiu de desen la pension! — Micuţo, asta o să te înveţe de acum înainte să fii mai drăguţă cu mine! »
În orice caz, cumpărătorii se ivesc, cum e Auguste Pellerin, rege al margarinei şi mare colecţionar, sau fostul suveran al Serbiei, Milan Obrenovici al IV-lea, care scapă totuşi acest strigăt din inimă: « De ce nu-l sfătuieşti pe Cézanne al dumitale să picteze mai curînd nişte femei nostime? » Unul dintre aceşti cumpărători e un orb din naştere care cere însoţitorului său să-i explice tablourile; ajutat de acesta, îşi plimbă degetele pe pînze pentru a le cunoaşte detaliile. În cele din urmă alege un tablou destul de mare: « Mi se pare, zice el, că apa are astfel unde să se întindă. »
Vollard e încîntat că expoziţia lui atrage o asemenea clientelă. Vede în asta, cum spune zîzîind de plăcere, « cea mai tipică » dintre « încurajări. » *

* După amintirile negustorului, preţul pînzelor pe care le-a vîndut cu prilejul acestei expoziţii mergea de la 10 pînă la 700 de franci, adică între 25 şi 1750 de franci noi. Cu douăzeci şi cinci de ani mai tîrziu, Auguste Pellerin îi spunea lui Vollard, în legătură cu tabloul pe care-l cumpărase la expoziţia aceea: « Un confrate de-al

În ultima zi a expoziției, un domn îngîndurat trece pragul galeriei.
Atent, cercetează cu de-a mănuntul fiecare pînză, una după alta. Cînd să iasă, se întoarce spre Vollard și-i aruncă, arătînd pînzele de pe pereți: « Nenorocitul nu știe că marele Lucrețiu a spus: « *Ex nihilo nihil, in nihilum nil posse reverti!* » *
Mirosind că are în fața lui vreun invidios pe care-l rîcîie la inimă faima născîndă a lui Cézanne, Vollard se încumetă să-l întrebe dacă-l cunoaște pe pictor. Atunci, cu o strîmbătură de dispreț, vizitatorul răspunde: « Noi ăștia, la Aix, nu întreținem legături decît între noi, profesorii! »

---

dumitale a încercat să mă tragă pe sfoară. Ai să crezi cînd ți-oi spune că a avut îndrăzneala să-mi ofere liniștit trei sute de mii de franci pe acest Cézanne! » (N.A.)

* Din nimic nu poți scoate nimic . . . (N.T.)

II. PRIMĂVERILE PĂMÎNTULUI

Respir virginitatea lumii. Un simț ascuțit al nuanțelor mă frămîntă. Mă simt colorat cu toate nuanțele infinitului. Nu sîntem deci una, eu și tabloul meu. Sîntem în haos irizat. Sosesc în fața motivului pe care vreau să-l pictez, mă pierd în el. Visez nu știu la ce. Soarele mă pătrunde pe nesimțite, ca un prieten de departe, care-mi înviorează lenea, o face să rodească. Înmugurim.
CÉZANNE

De cîtăva vreme s-a întemeiat la Aix, pe șoseaua Victor Hugo, în clădirea de la numărul 2, o societate de pictori amatori, « Amicii Artelor », care i-au dat lui Villevieille președinția de onoare. Față de vîlva stîrnită la Paris de expoziția lui Cézanne, cei de la « Amicii Artelor » se întreabă dacă, oricum, se cade să-l țină de o parte pe acest « pictor păcătos, rău văzut, dar fiu al Aix-ului. » În cele din urmă se hotărăsc să facă apel la dînsul, ca la mulți alții, la Emperaire mai ales, pentru apropiata manifestare a grupului. Doi emisari sînt deci trimiși în grabă să stea de vorbă cu pictorul. Surprins, încîntat, Cézanne îi primește cu bunăvoință. E fericit că se vede solicitat de concetățenii săi și, în bucuria lui, oferă ca o amintire, fiecăruia din cei doi vizitatori, cîte o pînză. Primul, prea stînjenit ca să refuze, acceptă darul, nu însă și al doilea, pentru care politețea are totuși o margine: « Soția mea, pretextează el, nu poate suferi pictura modernă ».

Cele două pînze pe care Cézanne le-a rezervat expoziției — *Lan de grîu* și *Muntele Sainte-Victoire* — îi pun în mare încurcătură pe Amicii Artelor. Unde să agațe monstruozitățile astea ca să nu bată prea mult la ochi? Se gîndesc să le cocoațe deasupra ușii de la intrare. Această expunere discretă nu-l cruță, din nenorocire, nici de rîsete, nici de glume grosolane. Asta-i care va să zică pictura care place la Paris! Nemaipomenit! Un critic de prin partea locului, care își îngăduie luxul de a-și rima cronicile, înțeapă pînza *Sainte-Victoire* cu un catren batjocoritor:

Prin ramurile acestea de pini măreți, se vede
Cum, profilat pe albastru, se-nalță Sainte-Victoire,
De-ar fi așa natura cum pictorul o crede,
Nemuritor l-ar face tabloul ăsta doar.

În ciuda jignirilor suferite la Amicii Artelor, Cézanne ia parte la banchetul cu care se încheie expoziția. Se simte stînjenit în mijlocul acestor oameni. Cînd unul din vorbitori aruncă în discursul său această afirmație solemnă: « Domnilor, epoca noastră va rămîne epoca lui Cabanel și a lui Bouguereau », nu se mai poate stăpîni: « Bouguereau al vostru, izbucnește el, e cel mai mare caraghios ». Hotărît lucru, Cézanne ăsta, fără doar și poate, nu-i decît un smintit; cine știe chiar, dacă nu cumva parizienii, cînd îl ridică în slăvi, nu vor, prin el, să-și rîdă de locuitorii Aix-ului? Cu siguranță, pe Cézanne comentariile acestea îl mîhnesc mai mult decît îl bucură ecourile expoziției sale de la galeriile Vollard. Numa Coste, care-l întîlnește destul de des, e izbit de înfățișarea lui posomorîtă: foarte abătut, Cézanne e frămîntat tot timpul de gînduri negre. Nu se vorbește decît despre el în atelierele pariziene, lucrările lui încep să se vîndă (poate că se bizuie pe Vollard care știe să-i urce prețul), succesul său, în ciuda unor vrăjmășii, se afirmă neîndoielnic, dar acest succes care asmute împotrivă-i atîția invidioși, el, Cézanne nu-l vede. Succesul îl lasă nepăsător; la drept vorbind, nu crede nicidecum în el. Nu crede în elogiile ce i se aduc. Aproape că ar bănui în ele vreo lovitură pusă la cale împotriva sa. În schimb, atacurile, și mai ales cele răută-

cioase, pline de venin, îl ating pînă în fundul sufletului, redeschizîndu-i rănile vechi.

Într-o duminică din primăvara aceea, Numa Coste, Solari și fostul său camarad de la liceul Saint-Joseph, brutarul Henri Gasquet, retras acum din afaceri, l-au convins să meargă cu dînșii la Cafeneaua Orientală din bulevardul Mirabeau. E pe înserat, soarele cerne o pulbere de aur peste oraș. Așezat pe terasă, cu brațele încrucișate, Cézanne privește mulțimea duminicală care se fîțîie încolo și încoace de-a lungul bulevardului. A venit la cafenea de-a dreptul de la soră-sa Marie, cu care a stat nițel de vorbă, pe înserat. De data aceasta, în cinstea duminicii, a soră-si, a prietenilor, s-a îmbrăcat cuviincios: jachetă fără pete de vopsea, cravată neagră frumos înnodată. Privește oamenii care vin și se duc. La ce s-o fi gîndind? Dar iată că, fără veste, desprinzîndu-se din mulțime, un tînăr se apropie de dînsul și, pe-un ton sfios, îi spune cît de mult a admirat cele două pînze expuse la Amicii Artelor. Sosirea lui neașteptată e prea bruscă. Cézanne se face roșu la față, gîngăvește ceva, se ridică, îi aruncă tînărului o « uitătură crîncenă » și, lovind cu pumnul în masă de se clatină sticlele și paharele, îi strigă: « Nu cumva îți rîzi de mine, băiețaș? » Cade la loc pe scaun. Îi vin lacrimi în ochi. L-a recunoscut pe Joachim, fiul brutarului.

« Henri, dragul meu Henri, te implor, lasă gluma, e adevărat că fiului tău îi place pictura mea? — S-ar fi îmbolnăvit de inimă rea dacă nu te-ar fi cunoscut, » răspunde brutarul. Atunci, întorcîndu-se spre Joachim, Cézanne îi spune cu glas tremurător: « Așază-te aici. Ești tînăr. Nu știi, dumneata nu știi . . . Nu mai vreau să pictez . . . M-am lăsat de asta . . . Ascultă ce-ți spun, sînt un nenorocit. Nu trebuie să-mi porți pică. Cum pot crede că înțelegi pictura mea cînd n-ai văzut decît două pînze, în timp ce toți ăștia . . . care clocesc articole despre mine n-au priceput niciodată nimic din ea. Ah, ce rău mi-au făcut ăștia! Zici că mai ales această *Sainte-Victoire* ți-a luat ochii? Îți place? Îți place pînza asta . . . Mîine o vei avea acasă. Și o voi semna! . . . »

I se întîmplă brutarului Gasquet o aventură asemănătoare aceleia care, odinioară, îi făcuse atîta sînge rău lui Louis-Auguste: a adus pe lume un artist — un poet.

 Joachim, singurul său băiat, foarte precoce, înzestrat

cu un fel de geniu verbal, admirat de profesori și colegi de la primele sale încercări, nu are altă pasiune decît versurile, dar o pasiune aprinsă, răscolitoare. Abia își luase bacalaureatul și a început să întemeieze reviste pe care le copia în mai multe exemplare, ajutat de ucenicul de la brutăria tatălui său. Ca Zola, Cézanne și Baille pe vremuri, Gasquet și prietenii săi — Joseph și Charles Maurras, Xavier de Magallon, Emmanuel Signoret, Paul Souchon, Jean Royère, Jose d'Arbaud și alții — își afirmă crezul lor de poezie și frumusețe. « Studentul cu ochi albaștri », cum i se spune lui Gasquet, are înfățișarea unui tînăr zeu. Abia a împlinit douăzeci și trei de ani. Chiar anul acesta, în ianuarie, s-a căsătorit cu cea mai frumoasă fată din Provența, regina « félibrijului » *, Marie Girard.

Poet liric, el cîntă splendoarea lumii și preamărește viața. Pînzele lui Cézanne l-au cucerit de la prima aruncătură de ochi. De o săptămînă vorbește într-una de ele, « vrăjit ». A făcut-o și pe tînăra lui soție să-i împărtășească admirația. A mărturisit-o și tatălui său. Și în seara asta, o repetă lui Cézanne însuși. « Maestre . . . — Nu mai spune nimic, tinere, nu mai spune nimic . . . Nu-s decît un hodorog bătrîn și-mi vine să plîng, auzindu-te. »

O săptămînă întreagă, Cézanne și Joachim Gasquet se văd în fiecare zi. Fac împreună lungi plimbări prin împrejurimile orașului. În contact cu tînărul poet, simțind această admirație atît de caldă și de sinceră, această năvalnică vitalitate care se schimbă într-o înflăcărată adorație panteistă, Cézanne se regăsește pe sine. Vorbește cum n-a vorbit niciodată. Se aprinde. Explică ce anume încearcă să facă în pictură, arată plin de entuziasm țara a cărei imagine dorește s-o lase în urma lui: « Marile țări clasice, spune el, Provența noastră, Grecia și Italia așa cum mi le închipui, sînt acelea unde lumina se spiritualizează, unde un peisaj e un surîs tremurător de inteligență ascuțită . . . Privește muntele acesta Sainte-Victoire. Ce elan, ce sete aprigă de soare, și ce melancolie, seara, cînd toată greutatea asta cade la

---

* *Félibrige,* societate literară întemeiată în 1854 de un grup de scriitori în frunte cu Frédéric Mistral, urmărind renașterea graiului provensal. (N.T.)

loc! . . . Stîncile acestea erau înainte flăcări. Mai e şi acum foc în ele. Ziua, umbra pare că se trage îndărăt înfiorîndu-se, parcă fiindu-i frică de ele; există colo sus peştera lui Platon; să vezi cînd trec nori mari, cum umbra pe care o lasă tremură pe stînci, ca arsă, sorbită numaidecît de o gură de foc. Am stat multă vreme fără să pot, fără să fiu în stare să pictez muntele Sainte-Victoire, pentru că îmi închipuiam că umbra lui e concavă, aşa cum şi-o închipuie şi alţii, care nu ştiu să privească, pe cînd ea, vezi-o, e convexă, fuge de centrul ei. În loc să se aşeze, această umbră se evaporează, devine fluidă. Foarte albastră, ea participă la respiraţia înconjurătoare a aerului. Colo jos, bunăoară, în dreapta, spre Piscul Regelui, vezi că dimpotrivă, lumina se leagănă, umedă, lucind ca o oglindă. E marea . . . Iată ce trebuie să aştern pe pînză. »

Cézanne înfloreşte o dată cu migdalii. E numai emoţie, sensibilitate vibrantă. Un nimic îl înduioşează. Stă cu ochii spre cer, nemişcat, ca să contemple un nor. Uneori, ia de jos un pumn de ţărînă şi-l frămîntă cu dragoste. « Acum, exclamă el, văd pentru întîia oară primăvara. » Va face portretul lui Gasquet, al soţiei sale, al tatălui său. E fericit. Cu imaginaţia aţîţată, vorbeşte despre dînsul, îşi deschide inima. Într-o seară, pe cînd se întorcea cu poetul după una din lungile lor plimbări, îi scapă o vorbă cum nu spusese vreodată şi nici nu îndrăznise s-o gîndească: «Nu există decît un singur pictor în viaţă, eu! » Ce mărturisire! Deodată, Cézanne strînge pumnii. Tace, se crispează « ca şi cum o mare nenorocire s-ar fi abătut asupra lui ». Îl părăseşte pe Gasquet în grabă, o ia la fugă. A doua zi rămîne ascuns la Jas de Bouffan, refuză să-l primească pe poet. După cîteva zile, la 15 aprilie — Gasquet se prezentase zadarnic în fiecare zi la poarta conacului — poetul găseşte în cutia de scrisori un bileţel din partea lui Cézanne:

Dragă domnule, plec mîine la Paris. Primeşte, te rog, expresia sentimentelor mele cele mai bune şi salutările mele cele mai sincere.

Cincisprezece zile mai tîrziu, nu mică e surpriza lui Gasquet, zărindu-l în josul bulevardului Mirabeau pe

 Cézanne, care se întoarce de la pictat! Gasquet dă să

se repeadă la el, dar se oprește încremenit de înfățișarea lui Cézanne. Pictorul calcă « copleșit de tristețe, răscolit pe dinăuntru și parcă doborît. » Adînc îndurerat, Gasquet se mulțumește să-l salute, dar pictorul trece pe lîngă dînsul parcă fără să-l vadă. A doua zi însă, Gasquet primește această scrisoare:

Dragă domnule Gasquet,
Te-am văzut astă seară în josul bulevardului. Erai cu doamna Gasquet. Dacă nu mă înșel, mi s-a părut că ești foarte supărat pe mine.
Dacă ai putea să vezi înăuntrul meu, omul dinăuntru, n-ai fi. Nu vezi oare în ce hal am ajuns? Nu sînt stăpîn pe mine, nu mai exist, și tocmai dumneata care vrei să fii filozof, vrei să mă dai gata. Dar eu îi blestem pe alde X . . . și pe cei cîțiva caraghioși care pentru a face un articol de cincizeci de franci au atras atenția asupra mea. Toată viața am muncit pentru a reuși să-mi cîștig existența, dar credeam că poți face pictură bună fără să atragi atenția asupra vieții tale particulare. Desigur, un artist năzuiește să se ridice pe plan intelectual cît mai sus cu putință, dar omul trebuie să rămînă neștiut. Bucuria trebuie să și-o afle în studiu. Dacă mi-ar fi fost dat să realizez ceva, aș fi rămas în colțișorul meu, cu cîțiva camarazi de atelier cu care mă duceam să beau o bere. Mai am un bun prieten de pe vremuri, — ei da, n-a făcut carieră, deși era de mii de ori mai pictor decît toți netrebnicii cu medalii și decorații, de-ți vine să-ți iei lumea în cap văzîndu-i; — și dumneata vrei, ca la vîrsta mea, să mai cred în ceva? De altminteri, sînt ca și mort. Dumneata ești tînăr, și înțeleg că ai vrea să reușești. Dar mie, ce-mi rămîne de făcut în situația mea, decît s-o șterg pe nesimțite, și să nu fi fost faptul că îndrăgesc nespus de mult înfățișarea acestor meleaguri ale mele, n-aș mai fi aici. Dar de ajuns te-am plictisit cu toate astea, și acum, după ce ți-am explicat situația mea, sper că nu mă mai privești ca și cum aș fi săvîrșit vreun atentat împotriva vieții dumitale. Fii bun, dragă domnule, și acceptă, ținînd seama de bătrînețele mele, expresia celor mai bune sentimente și urări pe care ți le pot face.

Zguduit de această scrisoare, Gasquet dă fuga la Jas de Bouffan. Cézanne îi întinde brațele: « Să nu mai vorbim de asta, îi spune, sînt un dobitoc bătrîn. Așază-te colo. Am să-ți fac portretul. »

De atîția ani de cînd lucrează acolo, Cézanne a epuizat de-a binelea temele pe care i le oferă Jas de Bouffan și împrejurimile sale. Îl atrag din ce în ce mai mult colinele de la Tholonet. Nu se mulțumește cu o odaie la Castelul Negru și închiriază o căsuță de țară lîngă cariera Bibémus. Astfel, oriunde s-ar duce prin locurile acestea deluroase, are unde să-și țină materialul, unde se odihni mîncînd un codru de pîine cu o bucată de brînză (vine rareori să prînzească la Jas) și citind vreun crîmpei din Lucrețiu sau Virgiliu.

O pădure de pini bătrîni, care fuseseră cruțați pînă acum, acoperă colina. Copacii aceștia venerabili, blocurile desprinse din cariera de piatră îi înfățișează lui Cézanne motivele cele mai potrivite spre a-i hrăni imaginația în toamna vieții. Simțind, — deși nu are decît cincizeci și șapte de ani — seara care vine, moartea apropiată, pictorul se contopește în fiecare zi tot mai mult cu pămîntul în care se va duce în curînd să-și amestece oasele. Îndrăgește pămîntul acesta cum nu l-a îndrăgit vreodată. E carne din carnea lui. Prin el se afundă în inima lucrurilor. Odinioară, în pictura lui, tindea spre o rectitudine, îndrăgostită de linii orizontale, de piramide, de tot felul de figuri geometrice. Universul era ordine și măsură, înțelepciune și voință. Astăzi, Cézanne caută să exprime, cu un penel impetuos, viața bogată care țîșnește de-a pururi din pămînt, exprimîndu-se pe sine însuși. Toată ființa lui se contopește cu cosmosul. Îi înțelege dinamismul care, prin necontenite întoarceri, trezește mereu la viață nouă vlaga roditoare. Pe pînza lui, într-un vălmășag de verdeață și stînci, cariera Bibémus și pădurea de pini se ivesc deodată parcă dintr-un prăpăd de apocalips. Cézanne proiectează în realitatea înconjurătoare zbuciumul său lăuntric, însuflețește orice peisaj, dîndu-i o înfiorare tragică.

Ritmul pe care-l imprimă lucrările sale devine mai impetuos; culorile capătă strălucire, ating o intensitate de necrezut. Pînzele lui Cézanne nu mai sînt decît niște cîntări patetice.

Într-o zi, pe cînd lucrează în fața motivului, află că Zola a sosit la Aix și a tras la Numa Coste. Zola! Zola cu care a contemplat de atîtea ori peisajele acestea din Tholonet! Zola, prietenul său! Cézanne uită totul.
 Uită *Opera*. Uită primirile batjocoritoare ce i s-au

făcut la Médan. Uită disprețul romancierului, lipsa lui de înțelegere, mila ofensatoare « și încă multe altele, bunăoară, putoarea aia de slujnică afurisită care mă privea chiorîș cînd îmi ștergeam picioarele de rogojina de la ușă, înainte de a intra în salon. » Desigur, Zola nu îndrăznește să vină la dînsul. Ei bine, el, Cézanne, se va duce la Zola, îi va întinde o mînă frățească. Fără să mai piardă vremea, își strînge în grabă uneltele și dă fuga la Aix. Dar în drum careva îl oprește. Încotro a pornit așa de repede? A, spre Zola! Cézanne bine-înțeles, nu știe ce-a spus Zola ieri. Întrebîndu-l cineva dacă va merge să ia masa la Cézanne, Zola a răspuns — o fi adevărat? sau nu e decît o minciună scornită de răuvoitori? — Zola a răspuns: « La ce bun să-l mai văd pe ratatul ăsta? »

Adînc mîhnit de vorba auzită, Cézanne face numaidecît cale întoarsă și pornește iar spre Tholonet.

Culorile pînzelor sale sînt un cîntec de bucurie, pentru că se nasc în durere. Vorbind odată cu Gasquet despre un tablou al lui Tintoreto, Cézanne i-a spus: « Ascultă-mă pe mine, ca să pictezi trandafirul ăsta învolburat de bucurie, trebuie să fi suferit mult . . . mult, asta ți-o dau în scris.*

Ambroise Vollard se arată foarte mulțumit de rezultatele obținute cu expoziția din iarna asta. Ar trebui, dacă nu cumva se înșeală, să cîștige bătălia dată pentru

---

* Cam pe vremea aceea, Zola publica un nou — și ultim — articol despre pictură. Vizitînd Salonul din același an, el constată cu uimire (*Le Figaro*, 2 mai 1896) că tonurile luminoase ale impresioniștilor sînt acum dominante. Melancolic, Zola își amintește de campania pe care o dusese cu treizeci de ani înainte în ziarul *l'Evènement*, apărînd această pictură. « Mă trezesc și mă înfior. Cum? într-adevăr pentru asta m-am bătut? Pentru pictura asta luminoasă, pentru petele acestea, pentru reflexele acestea, pentru această descompunere a luminii? Dumnezeule! Nu eram oare în toate mințile? Dar pictura asta e foarte urîtă, mi-e scîrbă de ea! Ah, zădărnicie a discuțiilor, inutilitate a formulelor și curentelor! Am părăsit cele două Saloane din acest an, întrebîndu-mă cu spaimă dacă nu cumva lupta mea de demult nu a fost o treabă urîtă. Nu, mi-am făcut datoria, am luptat pentru cauza cea bună. Aveam douăzeci și șase de ani, eram de partea celor tineri, a celor cutezători. Ceea ce am apărat, aș apăra și astăzi, căci era îndrăzneala de moment, drapelul care trebuia înfipt pe pămînturi vrăjmașe. Noi aveam dreptate numai fiindcă de partea noastră era entuziasmul și credința. Oricît de mărunt

pictorul din Aix, ca și pentru altă « descoperire » a lui, de la care așteaptă mult. Spaniolul Iturino *. Dar are nevoie de marfă. Vollard, care se află în strînse legături cu fiul lui Cézanne, foarte priceput în afaceri, cum și-a dat seama numaidecît, se gîndește să plece la Aix.

După cît i s-a spus, Cézanne își dăruiește pînzele oricui, le leapădă cam peste tot — Renoir însuși nu descoperise o acuarelă a *Femeilor la scăldat* pe dealurile de la Estaque? — într-un cuvînt, Vollard crede că la Aix nu va avea decît « să se aplece pentru a aduna de jos tablouri de Cézanne » cu care să-și umple prăvălia. Pornește deci într-acolo. Cu cîteva zile în urmă, soția și fiul pictorului i-au luat-o înainte, plecînd în Provența.

Vollard petrece de minune în timpul scurtei sale șederi la Aix. Întîlnirea cu pictorul îl amuză grozav. Intrînd în atelierul de la Jas de Bouffan, vede — așadar nu era o născocire! — pînzele străpunse cu cuțitul de paletă. În fața atelierului, se leagănă pe o creangă de cireș o natură moartă, căreia pictorul, într-o clipă de descurajare, îi făcuse vînt pe fereastră. Cézanne, foarte prietenos și încîntat de a primi pe negustorul de tablouri care-i prețuiește opera, apare în ochii lui Vollard întocmai cum și-l închipuise. E într-adevăr făptura stranie cu izbucniri neașteptate, așa cum îi fusese înfățișat. Vollard face mare haz de expresiile favorite ale pictorului, ca « Scuzați-mă puțintel », sau « E îngrozitoare viața! », sau « Nimeni n-o să pună șaua pe mine », ca și de uluitoarea lui umilință: « Pricepe și dumneata, domnule Vollard, îi explică Cézanne, am o mică senzație, dar nu reușesc s-o exprim; sînt ca unul ce ar vrea un ban de aur de care nu se poate folosi ».

Vollard, mai e vorbă, fusese prevenit cum se cuvine că pictorul e foarte irascibil. De aceea, avînd grijă ca nu

---

ar fi adevărul pe care l-am adus, el e acum recunoscut. Și, dacă azi calea deschisă a devenit banală, e pentru că noi am lărgit-o ca să poată trece arta unei epoci. » Curios acest articol, cam în doi peri, în care Zola se bucură și totodată se întristează. În treacăt, pomenea de Cézanne, de « acest mare pictor avortat . . . ale cărui părți geniale, scria el, unii abia acum ajung să le descopere. » Așa cum a spus-o cu tîlc Gustave Geffroy, articolul acesta era « un fel de trîmbiță cîntînd victoria în ritm de marș funebru. » (N.A.)

* Ai căuta zadarnic numele acestui Iturino în amintirile lui Vollard. El nu pomenește, și-i firesc, decît de izbînzile sale (N.A.)

cumva să-l zgîndărească cu vreo vorbă nelalocul ei, negustorul își măsoară prudent spusele: spre a nu-i stîrni vreo izbucnire de mînie, se silește să nu exprime decît părerile cele mai banale. Cu toate acestea, nu evită izbucnirea temută. La un prînz, venind întîmplător vorba de Gustave Moreau, Vollard amintește, fără gînd rău, că se spune despre acest artist c-ar fi « un excelent profesor ».

Nenorocire! Cézanne era tocmai cu paharul la gură. « Profesorii, strigă el, întărîtat la culme, punînd paharul pe masă cu atîta violență încît îl sparge, profesorii sînt toți niște secături, niște scopiți, niște ticăloși care nu-s buni de nimic! ». Vollard nici nu mai suflă. În fața vinului care se împrăștie pe masă și a mutrei încremenite a lui Vollard, Cézanne se miră el însuși de boroboața făcută. Îl apucă un rîs nervos: « Vezi dumneata, domnule Vollard, chestia cea mare e să ieși din școală și din toate școlile ». În orice caz, e limpede că vizita negustorului îl înviorează pe Cézanne. Plimbîndu-se cu Vollard și cu fiul său prin parcul conacului, zărește pînza care vîntură de creanga cireșului. « Fiule, ar trebui să dai jos *Merele* de acolo. Voi încerca să termin tabloul ăsta. » Împotriva așteptărilor sale, Vollard nu găsește la Aix, atît de ușor cum își închipuise, lucrări de ale pictorului. Oamenii se uită chiondorîș la el. Individul ăsta e un păcălici sau un zurliu? Deoarece, în afară de Gasquet și de prietenii săi, nu există în oraș nimeni care să ia în serios străduințele lui Cézanne, cine naiba ar putea să-l judece altfel pe Vollard? Mulți dintre cei care au pînze de Cézanne, nu vor în ruptul capului să i le cedeze — ba nici chiar să i le arate. O oarecare contesă care și-a pus Cézannii ei în pod, respinge cu hotărîre propunerile lui Vollard de a i le cumpăra: « V-am mai spus doar că asta nu-i pictură! — Dar pînzele astea fac parale, pledează Vollard, și dacă șoarecii . . . — Ei bine, șoarecii n-au decît să-mi roadă Cézannii, tot nu-i dau! »

Prezența negustorului de tablouri e repede cunoscută în oraș, toți pictorii profesioniști sau nu sînt în fierbere. Nu zău, acest Vollard ar vrea să cumpere pictură! Ei bine, ia să-i arătăm noi pictură, de cea mai bună nu de aia pe care o mîzgălește zurliul ăla de Cézanne! Vollard încearcă cum poate să le mai taie din curaj celor care îl îmbie cu tablourile lor. « Sînt prea bine făcute, le spune

el, pentru a putea găsi amatori la Paris, unde preferințele nu se îndreaptă spre pictura cea bună.» Naivii nu se dau bătuți. « Le-ar fi foarte ușor să picteze *totul de-a-n-doaselea* » argumentează ei, dar atunci ar trebui să lucreze « după comenzi, căci, dacă moda se schimbă la Paris, ce vor face cu tablourile la Aix unde lumea vrea *pictură bine făcută?* » Unuia dintre pictorii aceștia, care primise mai de mult de la Cézanne două sau trei pînze, Vollard îi cere favoarea de a le vedea. « Cézanne mi-e prieten, răspunde celălalt. Or, vezi dumneata, eu nu sufăr să-și bată joc cineva de prietenii mei. Atunci, pentru ca nimeni să nu-și rîdă de tablourile lui în fața mea, și cum ar fi fost păcat să se piardă bunătate de pînză, am pictat eu pe deasupra.»
Nu toate demersurile lui Vollard se irosesc de pomană. Într-o zi se prezintă în fața negustorului un individ cu mutra unui om hotărît. « Am și eu un Cézanne, îi spune de-a dreptul, și deoarece parizienii vor așa ceva, și unii fac afaceri cu de-al de-astea, vreau să fac și eu una! » Desfăcînd un pachet, îi arată un Cézanne: « O sută cincizeci de franci, nici un gologan mai puțin! » anunță el pe un ton categoric. Vollard se grăbește să încheie tîrgul. Încîntat de afacerea făcută, omul îi spune lui Vollard: « Veniți cu mine! ». Îl poartă pe niște străzi, apoi pătrunde într-o casă. Pe palier, Vollard dă cu ochii de cîțiva Cézanni, zvîrliți acolo în mijlocul unui talmeș-balmeș de vechituri, un țucal spart, niște pantofi rupți, o colivie, niște clistire ruginite . . .
Însoțitorul lui Vollard parlamentează cu o pereche. Negustorul are impresia că tratativele nu merg ușor. Gazdele îl măsoară cu priviri bănuitoare. În cele din urmă, se hotărăsc: pentru lotul de tablouri care mucezesc pe palier, vor o mie de franci. Fără să mai stea la tocmeală, Vollard le întinde o bancnotă. Hîrtia e luată în mînă, cercetată pe amîndouă fețele. E în regulă; dar vor merge mai întîi la bancă să verifice autenticitatea bancnotei. O dată făcută această operație, Vollard poate să-și ia tablourile. Abia trecuse însă pragul casei și se aude chemat din urmă. Ce mai e? « Ei, artistule, i se strigă de la o fereastră, ai uitat unul! » Și i se mai aruncă un peisaj de Cèzanne.

În ciuda veștilor bune pe care Vollard se grăbește să i le aducă, Cézanne se simte curînd copleșit iar de amă-

răciune. Prea a fost lovit în viața lui ca să se bucure de cîteva dovezi de interes. De altminteri, în toți anii aceștia se ținuse așa de departe de lumea artistică pariziană, că nici nu-i mai dă cu adevărat vreo importanță, această lume pierzîndu-se pentru dînsul într-un fel de pîclă. În fond, pictorul a devenit mai sensibil la opinia vecinilor săi decît la aceea a criticilor și amatorilor din capitală. Ros de diabet, se hotărăște în iunie, împins deopotrivă de nerăbdarea de a sta locului, de nevoia de mișcare, ca și de dorința de a se îngriji, să plece la Vichy pentru a face o cură. După ce-și termină cura, se întoarce la Aix, dar nu se oprește acolo. Pleacă aproape numaidecît; de data asta, spre regiunea Annecy. De la Talloires unde s-a instalat pe malul lacului, îi scrie lui Solari: « Cînd eram la Aix mi se părea că mă voi simți mai bine în altă parte; acum, cînd sînt aici, regret Aix-ul. Viața începe să fie pentru mine de o monotonie mormîntală. »

După ce lucrase aproape două luni la Talloires — a pictat acolo o vedere a lacului care, în seninătatea lui tăcută și în elocvența-i sobră, e unul dintre tablourile sale cele mai « realizate » — pe la sfîrșitul lunii august, Cézanne pleacă la Paris. Spumegă de necaz că nu găsește un atelier potrivit. Casa în care locuiește la Batignolles, pe rue des Dames, nu-i prea place. În ultimele zile ale lui decembrie se mută într-un nou apartament, pe strada Saint-Lazare, la numărul 73. Dar n-apucă să se așeze aici, cînd o gripă afurisită îl trîntește la pat pentru trei sau patru săptămîni.

Primăvara anului 1897 îi aduce totuși o bucurie: la muzeul Luxembourg se inaugurează sala rezervată pînzelor provenite din moștenirea Caillebotte. Bucurie întunecată de oarecare amărăciune, căci, din nou, ocările curg cu nemiluita pe capul pictorilor reprezentați în colecția dăruită statului — această « adunătură de porcării a cărei expunere într-un muzeu național necinstește în ochii tuturor arta franceză ». *

Optsprezece membri ai Institutului pornesc la luptă sub conducerea lui Gérome, adresînd o scrisoare de protest ministrului Instrucțiunii publice, ba se produce și o interpelare la Senat. Nu-i nimic, Cézanne are mulțu-

---

* Părerea unui pictor oficial (anonim) citat de Thiébault-Sisson într-un articol din ziarul *Le Temps*, 9 martie 1897. (N.A.)

mirea de a vedea că două din lucrările sale vor figura de acum înainte în muzeu. « Oricum, spune el, pînzele mele sînt acum date la înrămat. » *

Existența pariziană nu întîrzie totuși să-l obosească pe Cézanne. În luna mai, merge să-și caute un refugiu în pădurea de la Fontainebleau, face un popas la Marlotte, apoi se întoarce iar la Mennecy; către sfîrșitul lunii însă e iarăși la Aix. « Am ajuns la capătul puterilor, îi scrie de curînd lui Gasquet. Ar fi trebuit să am mai multă minte și să pricep că la vîrsta mea iluziile nu mai sînt nicidecum permise și că ele mă vor duce mereu la pierzanie. Nu vreau să spun că-ți invidiez tineretea, asta nu, dar mi-aș dori vlaga și vitalitatea dumitale inepuizabilă. »

Cu ce bucurie i-a regăsit Cézanne pe soții Gasquet! Îi place să meargă la dînșii. Casa lor din rue des Arts-et-Métiers e pentru el un refugiu liniștit. În oraș, oriunde aiurea, e privit ca un maniac. De cînd cu expoziția sa de la Vollard, e ținta bîrfelor și invidiilor. Nu i se iartă succesul parizian, atunci cînd stau degeaba atîția « buni » pictori din Aix, care au fost totuși primiți la Salon și pictează după toate regulile. Nu i se iartă nici că e fiul tatălui său.

* Reacțiile lui Gérome și ale amicilor săi au fost privite destul de felurit. Thiébault-Sisson, în articolul citat mai sus, scria: « Fie că ea (Academia) vrea sau nu, arta impresionistă e o artă care a avut rațiunea ei de a fi și care a produs, orice s-ar spune, capodopere. Dacă poți face rezerve asupra cutărei sau cutărei pînze, a cutărui sau cutărui pictor, oportunitatea încercării impresioniste nu poate fi însă pusă la îndoială. Ba se poate spune că a fost chiar o binefacere mai mult pentru cei care nu i-au adoptat formulele, decît pentru adepții ei. Cîți artiști cărora încercarea impresionistă le-a curățat paleta, le-a luminat culoarea, le-a ascuțit viziunea sau le-a făcut-o mai subtilă! Artă de tranziție, poate; artă neglijabilă, nicidecum, iar statul, ca atare, era dator, o dată ce această artă există, s-o prezinte cu aceleași drepturi ca și arta oficială ocrotită de Academie. Demersul (celor optsprezece membri ai Institutului) va fi deci zadarnic. El îi va amuza pe indiferenți, va stîrni surîsul liniștit al scepticilor, iar răuvoitorii nu vor lipsi să observe că acest protest ar putea să pornească, nu de la niște artiști al căror ideal a fost jignit, ci de la niște comercianți pe care progresul firmei rivale îi scoate din sărite. Știu că răuvoitorii nu vor avea dreptate, vorbind astfel, dar cei care caută prilej să rîdă vor fi de partea lor, iar protestatarii nu se vor alege cu nimic ». În ceea ce-l privește, Martial Caillebotte nu socotea definitivă învoiala din 1895. Trăgea nădejde că, cu timpul, statul își va revizui hotărîrea și va accepta pînzele pe care le refuzase. Vreme de doisprezece ani, pînă în 1908, el a încercat să înfrîngă dușmănia oficială. N-a reușit. (N.A.)

Vechile uri ce s-au strîns de-a lungul anilor împotriva bancherului Louis-Auguste se întorc asupra lui. Cézanne are impresia că e hăituit. Ocolește lumea, bătînd străzile pustii, strecurîndu-se pe lîngă ziduri. N-auzise oare într-o zi, la trecerea lui, această vorbă: « La zid cu el! Asemenea pictori trebuie împușcați »?

La soții Gasquet se simte barem în siguranță. Acolo își află liniștea. Admirația lor înflăcărată îl face să mai prindă inimă. Prietenii lui Gasquet îl ascultă cu o atenție respectuoasă. « Sînt un om simplu. Nu trebuie să-mi faceți complimente și să mă mințiți din politeță. » Cézanne e luat în rîs de atîta vreme încît îi vine greu acuma să creadă că vorbele bune nu sînt niște lingușiri care ascund — mai știi? — vreo « șmecherie interesată ». * Dar sînt sinceri acești tineri scriitori, acești tineri poeți, Jean Royère, Xavier de Magallon, Edmond Jaloux, José d'Arbaud. « Spun ce gîndesc; atîta pagubă dacă o spun rău. »

Mișcat, Cézanne clatină din cap și începe să plîngă. După o clipă, rîde în hohote. Sau, cu o voce « înceată, punînd în fiecare cuvînt parcă o grijă deosebită, ceva mîngîietor » rostește vreo observație în legătură cu arta lui. « Uitați-vă cum îndrăgește lumina zarzărele, cum le cuprinde în întregime, cum pătrunde în carnea lor, cum le luminează din toate părțile! Dar e zgîrcită cu piersicile, nu le luminează decît pe jumătate. » Pictura îl absoarbe cu totul. Cîteodată, știind cîtă dragoste are Marie Gasquet pentru muzică, îi cere, recunoscător, să se așeze la pian și să-i cînte din Weber, ceva din *Oberon* sau *Freischütz*. De cele mai multe ori însă, după cîteva clipe începe să moțăie. Atunci, plătindu-i cu aceeași politețe afectuoasă, Marie Gasquet dă un *fortissimo* ultimelor măsuri pentru ca să se trezească la timp și să nu fie silit să recunoască, stînjenit, că dormea. Cézanne se întoarce numaidecît la singura sa preocupare. Vobește, se aprinde: — « Vedeți dumneavoastră, un artist trebuie să-și facă opera așa cum un migdal își face florile, așa cum un melc își lasă balele . . . » apoi, pe neașteptate, cade într-o visare, urmărește pe pumnul său « trecerile de la lumină la umbră . . . » În casa soților Gasquet, Cézanne începe iar să trăiască.

---

* Edmond Jaloux: *Les Saisons littéraires* (N.A.)

Privește — cu sfială — spre viitor. « Am venit pe semne prea devreme, spune în șoaptă. Eram mai curînd pictorul generației voastre decît al generației mele. » Rostește cuvintele acestea fără să se umfle în pene. Cu simplitate. Ca un țăran ale cărui recolte anterioare au fost sub așteptări și care speră că noul an va fi mai milostiv. Propria sa tinerețe s-a dus, și duse sînt prieteniile legate de ea, o, Zola! Dar iată o nouă primăvară . . . De mai mulți ani, Cézanne se îndîrjește să « realizeze » o pînză mare cu *Femei la scăldat*, din care ar vrea să facă opera sa de căpetenie. « Va fi tabloul meu, spune el. Ca în *Triumful Florei** aș vrea să îmbin curbele femeilor cu spinările colinelor. Dar centrul? Nu pot găsi centrul . . . Spuneți și voi în jurul cărui lucru, să le grupez pe toate? Ah, arabescul din Poussin. Ăsta își cunoștea meseria! » Se întoarce mereu la proiectul acesta, face tot mai multe schițe. Opera visată nu se poate face fără uriașe greutăți, căci pictează fără modele. Pentru a-și fixa femeile la scăldat, se ajută doar de niște schițe desenate în tinerețe la Academia Suisse. Azi ar îndrăzni și mai puțin ca altădată să ceară unei femei să-i pozeze. Căutînd să-și scuze timiditatea, spune că a trecut de vîrsta cînd putea « dezgoli o femeie pentru a o picta. » Mai bombăne că « femeile sînt vițelușe, niște ființe calculate », că ele ar încerca îndată să « pună șaua pe el ». Și ce scandal ar stîrni în Aix dacă s-ar încumeta să se închidă în atelier cu un model! Firește, adeseori Cézanne nu mai știe cum să iasă din încurcătură pentru a-și putea continua pînza. « Ascultă, dumneata, care vezi femei, îi suflă într-o zi lui Josè d'Arbaud, adu-mi niște fotografii . . . »

Auzind această cerere pe care Cézanne nu găsește necesar s-o explice mai amănunțit, d'Arbaud rămîne cu gura căscată. Sînt multe alte lucruri care-i surprind pe tinerii prieteni ai pictorului, și-i copleșesc totodată de admirație și de uimire. Din ce exigențe crîncene s-au născut pînzele acestea, dintre care unele sînt în ochii lor adevărate giuvaeruri!

În fața unui peisaj, cu penelul încremenit între degete, cu toată ființa încordată, fără să-și desprindă ochii de pe motivul său, Cézanne cugetă, cumpănește, măsoară

* Tablou de Poussin. (N.A.)

uneori cîte un sfert de oră înainte de a se hotărî să pună o tuşă. « Ochii îmi sînt aşa de lipiţi de punctul pe care-l privesc, îi mărturiseşte lui Gasquet, că mi se pare că vor începe să sîngereze . . . Ia spune, nu-s cumva niţel smintit? Ştii, uneori mă întreb şi eu asta. » Într-o după amiază, Gasquet şi Xavier de Magallon se duc să-l vadă pe dealurile din Tholonet. Cînd ajung în apropierea carierei Bibémus, îl zăresc pe Cézanne tropăind şi plîngînd cu pumnii strînşi, în faţa unei pînze pe care tocmai o rupsese. Mistralul suflă, ducînd într-un vîrtej pînza sfîşiată. Gasquet şi Magallon aleargă s-o strîngă de jos. « Lăsaţi-o, lăsaţi-o acolo, le strigă Cézanne . . . De data asta eram cît pe ce să realizez ceva . . . Începuse să meargă treaba . . . Dar se vede că nu mi-e dat să reuşesc. Nu . . . Lasaţi-o. » Şi, răscolit deodată de o mînie năpraznică, Cézanne se năpusteşte asupra pînzei şi o calcă în picioare, furios. Apoi, după ce a făcut-o praf, cade istovit, plîngînd cu hohote; le arată pumnul celor doi tineri: « Hai plecaţi de aici, le răcneşte printre lacrimi, plecaţi odată! . . . »

25 octombrie. Mama lui Cézanne odihneşte pe patul ei de moarte.

De multă vreme, bătrîna femeie — avea optzeci şi trei de ani — se topea văzînd cu ochii. Devenise aproape infirmă şi nu mai era în toate minţile. Sfîrşitul aşteptat nu mai putea să întîrzie. Cézanne a încercat cît a putut să-i îndulcească ultimele zile. Biata mamă care avea atîta încredere în el, care-l iubea aşa de mult! O ducea la plimbare într-o trăsură luată cu ora, îi povestea « o mulţime de glume drăgălaşe ». Cézanne îşi simte inima sfîşiată. Poate că n-a suferit niciodată ca în ziua asta; o bună parte din viaţa lui se duce o dată cu maică-sa. Şi ea mai mult ca oricine pe lume, şi ea îi fusese un « reazem moral ».

Cezanne îşi priveşte mama care zace pe pat plăpîndă, « slăbuţă ca un copil ». Ar vrea să păstreze din această ultimă imagine o amintire, un desen. Se duce să-şi ia creioanele . . . Dar se opreşte. Nu! Nu! El nu e în stare să facă asta. E nevoie de un pictor « bun », un artist preţuit — nu un ratat ca dînsul: Cézanne aleargă să-i ceară lui Villevieille s-o deseneze pe moartă.

III BĂTRÎNA CU MĂTĂNII

Un tablou?... Pînză şi vopsea de patruzeci de gologani, sau geniu de o sută de mii de franci.

BALZAC

Afacerea Dreyfus zguduie Franța. Pasiuni de-o nemaipomenită violență se dezlănţuie, despărțind țara în două tabere duşmane, rupînd prieteniile cele mai trainice, învrăjbind pînă și familiile. Dreyfusarzi și antidreyfusarzi se înfruntă cu o furie fără seamăn. Mîniile nu mai cunosc nici o margine, dînd naștere celor mai ticăloase minciuni, celor mai josnice mîrșăvii, dar și unor nobile, unor curajoase atitudini. Zola — pe care adversarii săi nu-l mai numesc decît « Zola-Rușinea » — se aruncase în această bătălie pentru a lua apărarea lui Dreyfus. Pe la începutul anului 1898, la 13 ianuarie, a publicat în *L'Aurore* o scrisoare deschisă către președintele Republicii, scrisoare căreia Clemenceau i-a pus titlul categoric: *Acuz*.

Așa cum nu s-a interesat de războiul din 1870, Cézanne nu se sinchisește nici de afacerea Dreyfus. Sub influența mediului său care, burghez și conservator, se afirmă cu îndîrjire antidreyfusard, el se mulțumește, cînd oamenii îi vorbesc de Zola, să spună rîzînd că « i s-a jucat o festă ». Cîteodată taie din ziare caricaturi de ale antidreyfusardului Forain: « Ia te uită, exclamă el, cum e desenat! » La atît se reduc reacțiile pe care i le stîrnește « Afacerea ».

Pictura în ulei
E foarte dificilă,
Dar e mai frumoasă
Decît cea cu apă . . .

În fața șevaletului, cînd treaba merge cum se cuvine, Cézanne fredonează această strofă, întreruptă mereu de un potop de înjurături. « E așa de plăcut și așa de îngrozitor să te instalezi în fața unei pînze albe », îi spune lui Gasquet.
La începutul anului, alt deces îl mîhnește mult pe Cézanne: în ziua de 8 ianuarie, moare Emperaire. Avea aproape șaptezeci de ani. În toată viața, norocul nu i-a surîs nici măcar o dată; o ducea ca vai de lume, veșnic flămînd, în cocioaba lui sărăcăcioasă; dar visa gloria, frumusețea — și se silea să facă mereu exerciții la trapez, cu speranța smintită că va sfîrși prin a mai crește. Două sau trei tablouri ale lui Emperaire spînzură pe pereții unui birt păcătos din pasajul Augard. Cézanne se duce din cînd în cînd pe acolo și se așază la o masă numai pentru a le privi.
Pictura, soții Gasquet, Solari, soră-sa Marie, iată la ce se rezumă de acum încolo toată viața lui la Aix. Pierderea mamei sale i-a lăsat un groaznic sentiment de vid. Din ziua înmormîntării, n-a mai îndrăznit să se întoarcă la Jas de Bouffan, această moșie întinsă care-i amintește mereu de o absență iremediabilă. Totuși, n-ar vrea cu nici un chip ca Jas să fie vîndut, așa cum ar dori Marie și soții Conil, pentru a-și lua partea lor de moștenire. Cézanne se împotrivește. Dar cum ar putea să se apere? N-a știut niciodată să se apere. Și știe că, pînă la urmă, îi vor smulge tot ce vor. Ah! ce s-ar fi făcut de n-ar fi fost pictura!
Îi spune lui Gasquet, arătîndu-i o natură moartă la care tocmai lucrează: « S-ar crede că o zaharniță nu are o fizionomie, un suflet. Dar ea e alta în fiecare zi. Pe una ca asta trebuie să știi cum s-o iei, cum s-o ademenești . . . Paharele și farfuriile stau de vorbă între ele. Nu mai isprăvesc cu secretele . . . »
Cézanne ascultă ce-i spun lucrurile.
Cînd trece pe străzi, copii strigă în urma lui: « *Vai pinta de gabi!* » (Du-te și pictează colivii!)

În toamnă, Cézanne se întoarce la Paris, unde Vollard a organizat de curînd (în mai şi iunie) o nouă expoziţie a lucrărilor lui. Trage la ai săi, în vila Artelor, pe strada Hégésippe-Moreau, numărul 15, o stradă întortocheată şi tăcută în coasta colinei Montmartre. Vila Artelor ţi se înfăţişează cu o poartă de fier forjat. E un colţ liniştit şi are un farmec foarte provincial.

Fiul său e de acum înainte dragostea cea mare a lui Cézanne. În copilul acesta atît de deosebit de el, atît de străin de propriile sale gînduri, admiră tot ce-i lipseşte lui: uşurinţa cu care se descurcă în lume, realismul temeinic, aptitudinea de a face faţă tuturor împrejurărilor. « Micuţul („micuţul" are douăzeci şi şase de ani) e mai tare ca mine, spune Cézanne; eu n-am de loc simţ practic. » Îl socoate « un indiferent »; dar, adaugă el, « îmi va sta într-ajutor, ca să pot învinge greutatea ce o am de a înţelege treburile vieţii. » Văzînd că operele tatălui său încep să aibă căutare, se străduieşte, împreună cu Vollard, să le găsească cumpărători. Încîntat, Cézanne îi dă zece la sută comision asupra vînzărilor. Datorită fiului său şi-lui Vollard, poate că va ajunge într-o zi să scoată şase mii de franci pe an din pictură. E drept că fiul său îi tot repetă că ar trebui să picteze mai mult nuduri de femei; acestea, îl asigură el, sînt « mai pe gustul clienţilor ». Cît despre Vollard, el se arată faţă de Cézanne plin de atenţii neobosite. Nu-şi plăteşte prea grozav pictorul dar, în schimb, nimic din ceea ce produce Cézanne nu i se pare de dispreţuit. Cele mai neînsemnate schiţe, pînzele rupte, pe toate i le umflă cu o rîvnă egală. Această pasiune credincioasă pentru opera sa îl amuză pe Cézanne, mîndria lui rănită îşi află în ea o alinare. Sînt însă şi clipe cînd devotamentul lui Vollard nu-i face nici o plăcere, ba dimpotrivă: « Ce înseamnă toate astea? », mormăie supărat. Devine bănuitor, se întunecă la faţă. « Ăştia pun la cale o lovitură, îşi zice, vreo ticăloşie de-a lor. » Atunci, îşi goleşte atelierul, aruncă în foc schiţele, pînzele pe care nu mai speră să le termine vreodată sau care nu i se par îndeajuns de « realizate ». Aşa, vor rămîne mai puţine pentru a fi negustorite.

În asemenea clipe, chiar şi cele mai vădite dovezi de interes nu reuşesc să-l scoată din melancolia lui. Faptul că Galeria naţională de la Berlin cumpără două dintre pînzele sale, nu-i smulge decît această reflexie dezamă-

gită: « O să vedeți, nu mă vor primi la Salon din cauza asta! ». Venit prea tîrziu, succesul său e și prea deosebit de al celorlalți, prea depărtat de ceea ce și-ar fi dorit Cézanne pentru a se putea bucura de el, în sfîrșit, pentru a-l recunoaște. Dacă juriul i-ar fi acordat vreo medalie, sau chiar dacă guvernul s-ar gîndi astăzi să-i dea Legiunea de onoare, ar fi mai sigur de el însuși și de valoarea operelor sale. N-ar mai fi, în orașul său natal, un obiect de batjocură și de scandal. « Dumitale îți place Cézanne, zicea acolo careva, în auzul tuturor. Nu pot să-l sufăr. O spun hotărît în fața posterității. » Iar Henri-Modeste Pontier, noul conservator și director al școlii de desen — i-a urmat în 1892 lui Honoré Gibert — a jurat sus și tare că, atîta cît va trăi el, nici o pînză de Cézanne nu va veni să pîngărească muzeul din Aix, stînd alături de opera sculptată, mîndria acestui muzeu, care a făcut propria sa faimă: un *Ixion, rege al Lapiților, pus la cazne grele pentru că o iubise pe Junon*, piesă remarcată la Salonul din 1877.

E oare cu putință, se întreabă neliniștit Cézanne, ca între el și organismele oficiale, Institutul, profesorii Școalei de belle-arte, toată această ierarhie de oameni aplaudați, copleșiți de comenzi, portretiști ai celor mai înalte personaje, e oare cu putință ca posteritatea să-l aleagă pe el, un biet moșneag batjocorit? N-o fi în prada vreunui vis absurd? Nu se va trezi oare deodată? Nu cumva încearcă unii, în chip monstruos, să-l tragă pe sfoară? Dar îndată ce pune iar mîna pe penel, Cézanne uită de temerile sale. « Să lucrăm »: e una din vorbele sale favorite. Va lucra pînă la sfîrșit, fără răgaz, pentru a încerca, fie ce-o fi, să « realizeze ». « Mi-am jurat să mor mai bine pictînd, decît să mă cufund în ramolismentul înjositor ce-i amenință pe bătrînii care se lasă stăpîniți de patimile îndobitocitoare ale simțurilor . . . Dumnezeu o să țină seama de asta. »

Cum Gasquet se află și el tot atunci la Paris, Cézanne îl ia adeseori cu dînsul să viziteze împreună Luvrul. Îi împărtășește admirațiile și repulsiile sale. Rubens, Poussin, Venețienii, Delacroix, Courbet, iată ce-i place. Pictura lui Ingres va rămîne ceea ce l-a scîrbit mai mult în viață. « Uită-te la acest *Izvor* . . . E pur, e duios, e suav; dar e platonic. E o imagine, izvorul nu se mișcă în aer. » Cimabue, Fra Angelico îl lasă rece.

« Ideile astea n-au carne pe ele, exclamă Cézanne... Mie îmi plac muşchii, tonurile vii, sîngele... Uite, ia priveşte niţel asta... *Victoria din Samotrace*. E o idee, e un popor întreg, un moment eroic din viaţa unui popor; stofele sînt lipite de trup, aripile bat, sînii zvîcnesc. N-am nevoie să văd capul ca să-mi închipui privirea, pentru că tot sîngele care clocoteşte, circulă, cîntă în pulpe, în şolduri, în tot trupul, a pătruns năvalnic în creier, a ajuns la inimă. Sîngele e în mişcare, e mişcarea care a cuprins toată femeia, toată statuia, Grecia toată. Cînd capul s-a desprins, marmura a sîngerat... Pe cînd în tablourile alea de colo, poţi să le tai gîtul cu sabia călăului tuturor acestor martiri mărunţi. Un pic de roşeaţă, cîţiva stropi de sînge, şi asta-i tot! ... Au şi pornit în zborul lor dumnezeiesc, cu trupurile lor fără sînge... Ce vrei? Nu pictăm suflete. Pictăm nişte trupuri; iar cînd trupurile sînt bine pictate, — drace! — sufletul, dacă or fi avînd unul, sufletul se străvede şi străluceşte. »

Vollard ţine mult să aibă un portret al său executat de Cézanne. Pictorul, care întîlneşte cam rar modele dispuse să se supună exigenţelor sale, acceptă cu entuziasm. Cînd vine pentru prima şedinţă în locuinţa de pe strada Hégesippe-Moreau, nu mică e mirarea negustorului văzînd în mijlocul atelierului un fel de estradă pe care pictorul o pregătise anume pentru dînsul; un scaun aşezat pe o ladă, aşezată ea însăşi pe « patru proptele firave ». Părîndu-i-se că Vollard e oarecum îngrijorat, Cézanne îl linişteşte: « Nu există nici cea mai mică primejdie de a cădea, domnule Vollard, dacă vă păstraţi numai echilibrul. De altminteri, cînd pozezi nu trebuie să te mişti. » Şi şedinţa începe. Vollard nu ştia că Cézanne priveşte oamenii « ca pe nişte mere » de îndată ce devin modelele sale. De data asta, negustorul nu are nicidecum nevoie să facă pe adormitul. Silit să stea ţeapăn, nu întîrzie să adoarmă de-a binelea. Şi iată-l că se rostogoleşte cu scaun, cu ladă şi cu proptele cu tot. « Nenorocitule! sare Cézanne, strici poza! » Vollard pricepe că nu-i de joacă; pe viitor va avea grijă să se ţină treaz cu cafea neagră.

Şedinţele au loc în fiecare dimineaţă, de la ora opt pînă la unsprezece şi jumătate. După amiază, Cézanne se

duce la muzeul Luvru sau la cel de la palatul Trocadéro, pentru a desena acolo după tablourile maeştrilor. Se culcă foarte devreme, dar se scoală noaptea ca să cerceteze cerul. E grija lui statornică: va avea parte a doua zi dimineaţa de o vreme nu prea mohorîtă? Pentru ca şedinţele de poză să fie bune are nevoie de această vreme nu prea mohorîtă.

La drept vorbind, mai sînt necesare multe alte condiţii pentru o şedinţă bună. Vollard se amuză grozav făcîndu-le pomelnicul. E nevoie ca Cézanne să fie mulţumit de studiile sale din ajun la muzeu. E nevoie ca nici un zgomot să nu se audă în vecinătatea atelierului şi, mai ales, nici un cîine să nu se apuce să latre *. E nevoie ca nimic, absolut nimic să nu-l smulgă pe Cézanne din gîndurile lui. « Cînd lucrez, vreau să fiu lăsat în pace » spune pictorul, chipurile, ca să se scuze.

În zilele acestea din 1899, Cézanne se arată a fi totuşi în toane ceva mai bune. Pînzele care i se vînd la licitaţie găsesc cumpărători la preţuri din ce în ce mai ridicate; şi succesele acestea au pare-se o influenţă asupra lui, înăbuşindu-i încetul cu încetul neîncrederea. În aprilie, la imboldul lui Monet, e organizată o licitaţie în folosul copiilor lui Sisley, care murise în sărăcie, pe la începutul anului; un Cézanne e adjudecat la 2300 de franci. În mai, la licitaţia ce are loc după moartea contelui Armand Doria, tabloul *Zăpada se topeşte în pădurea de la Fontainebleau* atinge — nici nu-ţi vine să crezi — suma de 6750 de franci. Un freamăt trece prin rîndurile publicului uluit, care începe să strige că e o înşelătorie la mijloc, şi cere numele cumpărătorului. Un bărbat se ridică atunci în sală, bărbos, trupeş, bine înfipt pe picioarele lui: « Cumpărătorul sînt eu, Claude Monet », aruncă el mulţimii furioase.

Pictura în ulei
E foarte dificilă
Dar mult mai frumoasă
Decît cea cu apă . . .

---

* Într-o zi, însoţit de fiul său, m-am dus să-l văd pe Cézanne, povesteşte Jean Royère . . . Părea scos din sărite: « Cîinele ăsta latră de un ceas! strigă el, zărindu-ne. A trebuit să las totul baltă! » (N.A.)

Cézanne îi dă curînd lui Vollard o dovadă vădită a bunei sale dispoziții din vremea aceea. Lucrînd la tabloul său *Femei la scăldat*, o dată cu portretul negustorului, îl anunță pe acesta că s-a hotărît în sfîrșit să recurgă la un model de meserie. Vollard rămîne cu gura căscată: « Cum, domnule Cézanne, o femeie goală! — O, domnule Vollard, răspunde îndată Cézanne, pentru a-și mărturisi nevinovăția, voi lua o hoașcă bătrînă. » Pictorul nu se folosește însă multă vreme de serviciile acestei « gloabe ». Nu mai găsești astăzi modele care știu să pozeze! « Și totuși, plătesc scump o ședință: asta merge pînă la vreo patru franci, cu douăzeci de gologani mai mult ca în 1870. »
Experiența dovedindu-se dezamăgitoare, Cézanne se întoarce cu și mai mare rîvnă la portretul lui Vollard. Negustorul, cel puțin, arată o răbdare îngerească. « Începi să știi să pozezi », îi spune Cézanne, convins că-l dă gata cu acest compliment. Profitînd de răbdarea fără margini a lui Vollard, o pune la grea încercare. « Asta îmi servește drept studiu », îi declară el. Necruțîndu-se pe sine, nu știe ce-i oboseala atîta timp cît pictează, și nici o clipă nu-i trece prin minte că modelul ar putea să obosească. Cînd bagă de seamă că Vollard se îndoaie nemaiputîndu-se ține drept, cu o uitătură aspră îl readuce la o înțelegere mai exactă a îndatoririlor sale de model și, netulburat, continuă să picteze. « Dominique ăsta (e vorba de Ingres) e tare al dracului », mormăie printre dinți; apoi, după ce aruncă o tușă pe pînză și se trage îndărăt ca să vadă mai bine efectul produs, adaugă: « Dar e foarte plicticos. » Fiul său îl readuce uneori pe Cézanne la realitate: « Silindu-l pe Vollard să vină iară și iară, pînă la urmă îl vei obosi. » Văzînd că pictorul nu înțelege, tînărul Paul stăruie: « Și dacă-l obosești, Vollard o să-ți pozeze rău. » Atunci, Cézanne recunoaște: « Ai dreptate, fiule, trebuie să cruțăm modelul. Tu ai simțul practic al vieții. » *
Mai mult decît la Aix, Vollard evită să zgîndărească în vreun fel irascibilitatea pictorului. Se teme să nu-și primejduiască portretul. Plătește cu atîta răbdare și

* Acestea fiind exigențele lui Cézanne, se poate ușor explica numărul mare de poze cu brațul sprijinit de ceva în opera sa de portretist, cum și privirea ca încremenită de oboseală și năucă a multora dintre modele. (N.A.)

atîta eforturi portretul acesta încît ar vrea să-l vadă o dată terminat. Fiindcă fusese de mai multe ori martorul răbufnirilor de mînie ale lui Cézanne, care s-au sfîrşit toate, fără deosebire, prin ruperea în bucăţi a vreunei pînze sau acuarele, devine şi mai prudent pe măsură ce şedinţele se înmulţesc. Vorbeşte cît mai puţin cu putinţă, iar cînd se încumetă să spună ceva, are grijă să nu pomenească un cuvînt despre artă sau literatură.
Pe la începutul lui iulie, murind văduva lui Chocquet, colecţia adunată de soţul ei va fi scoasă la licitaţie. La această vînzare, Cézanne va figura cu treizeci şi două de lucrări. Dar pe el îl interesează mai ales pînzele lui Delacroix, acelea pe care odinioară le privea plîngînd, împreună cu prietenul său Chocquet. Dorea mult să aibă o acuarelă mare, nişte *Flori* din această colecţie. Bucuros că-l poate îndatora pe pictor, Vollard îşi propune să cumpere acuarela şi să i-o ofere, bineînţeles în schimbul unuia dintre tablourile sale. Cum tocmai cercetase testamentul lui Delacroix, îl informează pe Cézanne că e pomenită acolo şi această acuarelă în care florile sînt « parcă puse la întîmplare pe un fond cenuşiu. » Cézanne sare ca ars: « Nenorocitule, îi strigă, cuprins deodată de furie, îndrăzneşti să spui că Delacroix picta la întîmplare! » Tremurînd pentru soarta portretului său, Vollard se grăbeşte să-l potolească pe pictor. « Ce să fac? îi spune Cézanne, îmi place Delacroix. »
Pentru Cézanne, nici o lucrare, oricît de reuşită ar fi, nu e niciodată terminată. După o sută şi cincisprezece şedinţe de poză, lasă neisprăvit tabloul lui Vollard, cu speranţa că într-o zi se va apuca iar de el — atunci cînd va fi făcut « ceva progrese »: « Înţelege-mă, rogu-te, domnule Vollard, conturul îmi scapă. » Cu toate acestea, pare mai curînd satisfăcut de lucrul său. « Nu-s nemulţumit de felul cum a ieşit partea din faţă a cămăşii », îi precizează el lui Vollard *.

În timpul verii, Cézanne porneşte iar spre regiunea Pontoise; se aşază la Montgeroult.
La cîţiva kilometri de această localitate, ceva mai spre nord, la Marines, locuieşte un tînăr, Louis Le Bail,

* Cum să nu cităm aici vorba lui Valéry: « O lucrare nu-i niciodată *terminată* . . . ci *abandonată* »? (N.A.)

prieten al lui Pissarro. Urmînd sfatul acestuia, Le Bail se duce să-l vadă pe Cézanne.

Cézanne se arată măgulit de atenția tînărului său confrate. Îl primește foarte cordial. La drept vorbind, semnele interesului vădit ce i se poartă încep să-i risipească neîncrederea. Devine mai puțin sălbatic, mai prietenos. Firea i se îmblînzește. La licitația Chocquet, care se ținuse în zilele de 1, 3 și 4 iulie la galeria Georges Petit, pînzele sale, deși numeroase, au atins prețuri mari. Mai multe dintre ele au depășit 2000 de franci. S-au dat 4400 de franci pentru *Lăsata Secului*, 6200 de franci pentru *Casa Spînzuratului*. În total, cele treizeci și două de tablouri de Cézanne s-au vîndut cu mai bine de cincizeci de mii de franci.

Negustori și mari colecționari și-au disputat aprig unele lucrări. Îmboldit de Monet, Durand-Ruel a smuls cincisprezece pînze. Numai după o luptă grea, bogatul bancher Isaac de Camondo a putut pune mîna pe *Casa Spînzuratului* *. Oricum, nu s-ar bate lumea așa pe tablourile lui, cugetă Cézanne, dacă ele n-ar avea unele însușiri. « Poate că am venit prea devreme » își repetă pictorul. Destul de des, Cézanne se duce să lucreze în tovărășia lui Le Bail. Se arată față de dînsul vorbăreț, plin de vioiciune. « Asta îmi face bine, zice, sînt bucuros că-mi pot deschide inima. » Răspunde îndatoritor la întrebările pe care Le Bail i le pune privind opiniile sale despre arta picturii. Speculațiile teoretice i se par totuși cam fără rost. « Hai să punem în practică absurdele noastre teorii », declară ironic, pornind cu Le Bail spre motivul ales. Simțindu-se în siguranță alături de tînărul pictor, Cézanne își dă pe față ceea ce gîndește în taină despre sine însuși. Cum Le Bail îl întreabă ce opere de pictură îi plac mai mult, el mărturisește cu o umilință în care străbate și mîndria, că le-ar prefera

---

* Vollard, care avea tendința să exagereze aspectul pitoresc al lucrurilor, povestește că bancherul Camondo i-ar fi zis în legătură cu *Casa Spînzuratului:* « Ei bine, da, am cumpărat un tablou care nu-i încă acceptat de toată lumea. Dar sînt acoperit: am o scrisoare autografă a lui Claude Monet care-mi dă cuvîntul său de onoare că această pînză e destinată să devină celebră. Dacă treci într-o zi pe la mine, îți voi arăta scrisoarea. O păstrez într-un săculeț țintuit în spatele tabloului, la dispoziția celor pe care gîndul rău i-ar îndemna să mă certe că am cumpărat *Casa Spînzuratului.* » (N.A.)

tuturor propriile sale lucrări, dacă ar izbuti să realizeze ceea ce caută.

Dar îndoielile şi susceptibilitatea lui Cézanne sînt doar aţipite; ajunge un nimic pentru a le trezi. Într-una din zile, cînd cei doi pictori lucrează împreună, o fată se opreşte, se uită la pînzele de pe cele două şevalete şi exclamă, arătînd tabloul lui Le Bail, că acesta e mai frumos. Degeaba i-ai fi spus pictorului din Aix că asta e doar părerea unei fete neştiutoare, vorba îl zdruncină pe Cézanne. A doua zi, caută în chip vădit să-şi evite însoţitorul. Au trecut totuşi vremurile cînd un incident de acest fel ar fi avut cele mai supărătoare urmări. Cézanne îi explică lui Le Bail ce anume îl necăjise: « Ar trebui să-ţi fie milă de mine », — şi adăugă, săgetat fără să vrea de o nelinişte ascunsă: « Adevărul iese din gura copiilor. »

De altminteri, sălbăticia pictorului, deşi mai potolită, nu-l părăseşte. În cutare altă zi, doi călăreţi se apropie de Cézanne şi încearcă să intre în vorbă cu el. Cézanne mîrîie, continuînd să picteze de zor. Călăreţii se depărtează, lăsîndu-se păgubaşi. Vai! Nu trece mult şi Cézanne află cu uimire de la Le Bail că aceia erau baronul Denys Cochin, un amator de artă foarte priceput — se mîndreşte de altfel că posedă cîteva pînze de Cézanne — şi fiul său *.

Pictorul se căieşte amar de stîngăcia lui. Gîndul că făcuse o gafă îl sîcîie cîteva zile. « Îngrozitoare e viaţa! » Nemaiştiind cum s-o dreagă, îi scrie lui Le Bail: « Sînt foarte necăjit de încurcătura în care m-am băgat. Cu toate că nu am cinstea de a te fi cunoscut de mult, îndrăznesc a te ruga să-mi vii în ajutor pentru a repara boroboaţa pe care am săvîrşit-o. Ce trebuie să fac? Învaţă-mă, şi-ţi voi fi foarte recunoscător. »

Scrisoare de o stîngăcie mişcătoare, bătîndu-se cap în cap cu aceea pe care Le Bail o primeşte cîteva zile mai tîrziu. De la Montgeroult, Cézanne a plecat la Marines. I-a cerut lui Le Bail să treacă în fiecare zi cam pe la ora trei după prînz spre a-l trezi din somn, bătînd în uşă.

---

* Se pare că fiul baronului Denys Cochin ar fi spus tatălui său: « Tăticule, uite-l pe Cézanne. — De unde ştii că uncheaşul ăsta care pictează e Cézanne? — Dar vezi bine, tăticule, de vreme ce pictează un Cézanne. » Mai mulţi autori pomenesc această istorioară. *Se non è vero*... (Chiar de n-o fi adevărat, se potriveşte). (N.A.)

Într-o după amiază, văzînd că Cézanne nu se trezește, Le Bail a intrat în odaia lui. Neștiind fără îndoială că pictorul nu sufere nici o atingere, l-o fi scuturat nițel. Mînie gozavă! În furia lui, Cézanne îi scrie lui Le Bail aceste cîteva rînduri brutale:

Domnule,

Felul cam prea slobod cu care-ți permiți să intri la mine, nu e pe placul meu. Pe viitor, vei face bine să te anunți. Fii bun și dă-i persoanei care va veni la dumneata sticla * *și pînza rămase în atelierul dumitale.*
Primește, domnule, distinsele mele salutări.

Cînd se întoarce la Aix, Cézanne află că Jas de Bouffan a fost vîndut.
Pictorul încearcă o durere fără margini. Într-o seară, vine la soții Gasquet, cu fața răvășită. Nu numai că a fost vîndută casa de la Jas, dar toate lucrurile, mobilele pe care le păstra « ca niște relicve » au fost date pradă focului. Ai lui nici nu l-au anunțat că au de gînd să le nimicească. « N-au îndrăznit să le vîndă. Niște cuiburi de praf, niște biete lucruri! Atunci, le-au dat foc. Jilțul acela în care tăticul trăgea un pui de somn după masă. . . Masa, mereu aceeași din tinerețile lui, pe care își făcea socotelile . . . Și iată că mi-au ars tot ce-mi mai rămăsese de la dînsul . . . »
Izgonit din locurile de care-l legau atîtea amintiri, Cézanne s-a gîndit la un moment dat să cumpere moșia de la Castelul Negru, dar proprietarii i-au refuzat propunerile. A luat atunci hotărîrea de a se stabili în oraș, într-o casă cu fațada destul de arătoasă, la numărul 23, pe acea stradă Boulegon, unde odinioară Louis-Auguste își instalase banca. Cézanne locuiește la al doilea etaj. În podul clădirii își amenajează un atelier. Soră-sa Marie i-a adus în casă o femeie de vreo patruzeci de ani, serioasă, blîndă, bucătăreasă minunată, doamna Brémond, care va vedea de gospodărie, va avea grijă ca el să-și țină regimul, va pune rînduială în modesta lui locuință, într-un cuvînt, o va înlocui pe Hortense care lipsește. În ianuarie viitor, Cézanne va avea șaizeci și unu de

* E vorba, desigur, de bucata de sticlă pe care Cézanne își amesteca culorile. (N.A.)

ani. Pentru unii bărbați, vîrsta asta înseamnă încă tinerețe. Pentru el, e decreptitudine. Rîvnește la odihnă. Se va mai întoarce barem la Paris? Uneori, se îndoiește de asta. Ar vrea, « să fie călugăr ca Angelico * ca să poată, după ce-și va fi orînduit traiul o dată pentru totdeauna . . . fără alte preocupări, fără griji, să picteze de la răsăritul pînă la apusul soarelui, să cugete în singurătatea chiliei, fără a fi niciodată tulburat în meditația sa, nici abătut de la truda sa. » Sculat o dată cu zorile, se duce la biserică să asculte prima liturghie — « liturghia și dușul, zice el, iată ce mă ține în picioare », — apoi urcă în atelier unde își caută treabă vreme de un ceas, desenînd după niște statuete de ghips înainte de a se apuca iar de pînzele la care lucrează. Uneori lasă lucrul pentru a citi ceva din Apuleu sau Virgiliu, din Stendhal sau Baudelaire . . .

După prînz, merge să picteze peisajul început undeva prin împrejurimile Castelului Negru. Fiindcă simte nevoia să-și cruțe puterile, s-a învoit cu un birjar care, de azi încolo, îl duce în fiecare zi la locul ales pentru lucru. La ora două, caleașca se oprește în fața porții sale. Își vîră în ea uneltele și vopselele și, în timp ce trăsura îl hurducă spre Tholonet, Cézanne îi face uneori confidențe birjarului: « Lumea nu mă înțelege, îi spune el, iar eu nu înțeleg lumea. Iată de ce m-am retras ». Alteori, i se întîmplă lui Cézanne să se ridice deodată în birjă și, transfigurat, să arate cu mîna într-o direcție: « Ia privește la petele alea albăstrii sub pini » . . . îi strigă omului de pe capră. Pentru a-și arăta birjarului prietenia, Cézanne i-a dăruit una din pînzele sale. « Ei bine, omul a fost foarte bucuros, mi-a mulțumit mult. Dar mi-a lăsat pînza. A uitat s-o ia cu dînsul » povestește el melancolic lui Gasquet.

Prețurile mari obținute de pînzele sale în licitații n-au dezarmat însă pe defăimătorii din Aix ai lui Cézanne. « Oricare din noi ar putea face pictură de asta », declară ei. Existența retrasă a pictorului dă frîu liber tuturor născocirilor. Cîte nu scornește pe seama sa arțagul, răutatea invidioasă și prostească! « Știți de unde vine

---

* *Giovanni Da Fiesole,* poreclit *Fra Angelico* sau Pictorul îngerilor, călugăr dominican din Toscana, a zugrăvit cu fresce minunate mănăstirea San-Marco din Florența (1387—1455) (N.T.).

faima asta iritantă a lui Cézanne? De la un tablou expus pe vremuri la Salon. Şi care înfăţişa, ce? Un om într-un balon făcîndu-şi necesităţile în plin cer. Să fim drepţi: excrementul era o bucată de pictură admirabilă, dar nu vedeai decît asta în tabloul lui. Restul nu era nici măcar desenat, o mîzgăleală de copil. »

Vai pinta de gabi! Puşlamale se ţin după Cézanne, dau cu pietre în el. Pictorul o ia la fugă, speriat. Sensibilitatea, imaginaţia lui mai şi îngroaşă vrăjmăşia a cărei victimă este. Întors în atelierul său, cuprins de o mînie turbată, îşi varsă năduful pe o pînză, răzbunîndu-se pentru ocările suferite din partea oamenilor. Apoi, cu ochii plini de lacrimi, se apucă iar de lucru. « Ce vreţi să vă spun? Mai bine să pictez, dacă asta mi-e ursita. »

Prin sora sa Marie, Cézanne a făcut cunoştinţă cu o fostă călugăriţă niţel smintită, care fugise din mănăstirea ei şi acum umblă hai-hui, trăind de azi pe mîine, sfrijită, cu ochii rătăciţi, sinistră. Ca s-o ajute să-şi ducă zilele şi totodată pentru a avea un model, Cézanne i-a cerut să pozeze. Îi face portretul. Bătrîna e acolo, în faţa lui, cocîrjată, ţinîndu-şi capul plecat, cu mîinile strînse pe un şirag de mătănii mari, cu ochii goi, halucinaţi, vicleni . . .

Armonizînd tonurile de albastru şi roşu aprins, Cézanne pictează tabloul său *Bătrîna cu mătănii*, această tragică icoană a deznădejdii, atît de sfîşietoare şi de adevărată — icoană a propriului său destin.

IV. MOŞNEAGUL DIN STRADA BOULEGON

E noapte. Iată că vorbesc mai tare toate havuzurile. Şi sufletul meu e asemeni unui havuz.
NIETSCHE *(Cîntecul Nopţii)*

Pe la sfîrşitul anului 1899, după multe ezitări, Cézanne a trimis două naturi moarte şi un peisaj pentru a cincisprezecea expoziţie a acelei Societăţi a artiştilor independenţi care, întemeiată în 1884, a ridicat Salonul Refuzaţilor la rangul unei instituţii. Nici un fel de juriu; orice pînză prezentată este în mod automat expusă. În 1900, — e aproape o recunoaştere oficială — Cézanne are surpriza să vadă trei din pînzele sale figurînd în expoziţia *O sută de ani de artă frumoasă* deschisă la Paris, în sălile de la Petit Palais, cu prilejul Expoziţiei internaţionale. Această fericită surpriză, Cézanne o datorează bunăvoinţii inteligente şi încăpăţînate a unui om cucerit de multă vreme de arta sa şi de a impresioniştilor, Roger Marx, un inspector al Artelor-frumoase.
Roger Marx n-a cîştigat bătălia împotriva Institutului fără dificultăţi. — « Cum? Iar afurisiţii ăştia de farsori? » protestau membrii juriului. Dar admiterea a fost totuşi votată, spre marea indignare a lui Gérome. La 1 mai, cînd se inaugurează Expoziţia Centenară, Gérome, care-l însoţeşte pe Loubet, preşedintele Republicii, îl face să străbată în pas alergător sala impresioniştilor: « Nu vă opriţi domnule Preşedinte. Aici e ruşinea artei franceze. » Cu sau fără voia lui Gérome şi a celor de o seamă cu el, triumful impresioniştilor e acum fapt împlinit, iar cel al lui Cézanne începe să se întrevadă. Importanţa pictorului

din Aix e din ce în ce mai recunoscută. În primăvara anului 1901, a expus din nou la Salonul Independenților, ca și la Estetica Liberă din Bruxelles, grupare care a luat locul « celor XX ». Pînzele sale se vînd în mod curent cu prețuri între cinci și șase mii de franci. Una din ele, la o licitație recentă, a atins chiar șapte mii de franci. Fapt poate și mai semnificativ: unul din vizitatorii obișnuiți ai prăvăliei lui moș Tanguy, Maurice Denis, « profetul icoanelor frumoase » * pictase tocmai un *Omagiu lui Cézanne*. În jurul unei naturi moarte a celui care e socotit de acum încolo drept un maestru, Maurice Denis i-a grupat pe Odilon Redon, Sérusier, Bonnard, Vuillard, K.X. Roussel, Ambroise Vollard și alți cîțiva, printre care el însuși, exprimînd astfel în chip limpede admirația și recunoștința ce i-o poartă lui Cézanne, în pragul noului secol, tînăra pictură. Expusă la Salonul Societății naționale de arte-frumoase, apoi la cel al Esteticii Libere, pînza a stîrnit mare vîlvă. Un tînăr scriitor a cumpărat-o: André Gide.

În vreme ce numele i se împrăștie prin lume și opera sa își creează mereu noi prietenii, Cézanne își duce la Aix traiul obișnuit. Sbuciumul său se potolește. Așadar, nu se înșela: el nu era Frenhofer; era într-adevăr Cézanne: n-a muncit zadarnic. Deși e tot atît de înfierbîntat și nu-și poate stăpîni, azi mai mult ca ieri, răbufnirile mînioase, arată totuși oarecare seninătate. Asta nu înseamnă că a renunțat cîtuși de puțin la lupta lui pentru a ajunge la o realizare care să-l satisfacă.

Dimpotrivă, cu cît merge mai departe cu atît lumea îi apare mai plină de viață clocotitoare și cu atît îi vine mai greu să-i exprime minunata, inepuizabila bogăție. O, poezie a universului! Pînzele sale nu mai sînt acum decît lirism și fervoare. În privința asta, asemenea tuturor marilor artiști, Cézanne cunoaște la bătrînețe, o a doua tinerețe; arta lui renaște cu o vlagă proaspătă. O libertate neînfrînată îi poartă mîna pe pînză. Cu o rîvnă înflăcărată, pictează de mai multe ori muntele *Sainte-Victoire*, apoi *Castelul Negru*, peisaje care scînteiază ca niște nestemate. Niciodată, legătura sa intimă cu copacii, cu pietrele, cu cerul, cu pămîntul n-a fost mai desăvîr-

* Unul dintre cei cinci membri ai grupului din 1890. Ceilalți erau: Vuillard, Bonnard, Roussel, Paul Sérusier. (N.T.)

şită. Cu mîinile sale descărnate, Cézanne proslăveşte în culori aprinse frumuseţea lumii şi veşnicia primăverilor ei.

Încredere în sine, speranţă? Da, nu încape îndoială, asemenea sentimente îl hotărăsc în noiembrie pe Cézanne să-şi construiască un atelier vrednic de acest nume. Cumpără în coasta unei coline, dinspre partea de nord a oraşului, pe şoseaua des Lauves *, un teren de o jumătate de hectar, plantat cu cireşi, măslini şi migdali, printre care se înalţă o hardughie veche; apoi tocmeşte un arhitect pentru a executa lucrările. Cézanne ştie foarte bine ce vrea; vechea clădire va fi dărîmată şi în locul ei se va ridica o căsuţă cu un etaj. Două odăiţe la parter. Deasupra, atelierul: lung de 7 metri şi jumătate, lat de 6 şi înalt de 5, va fi luminat dintr-o parte printr-un geamlîc imens şi din cealaltă prin două ferestre mari. Nici un fel de podoabe: simplitate şi eficacitate. Din atelier, Cézanne va avea o admirabilă privelişte înspre oraş, cu clopotniţa catedralei Saint-Sauveur ivindu-se printre acoperişurile caselor, iar deasupra dealurilor care închid zarea, lanţul munţilor Etoile şi Piscul Regelui. Acestea o dată hotărîte, Cézanne se apucă iar de lucru. E nevoit acum să admită că generaţiile noi se interesează de el, că *Omagiul* lui Maurice Denis nu era doar un gest platonic. Vin unii să-l vadă, să-l asculte. Gasquet îi prezintă un tînăr din Cévennes, nutrind ambiţii poetice, care-şi face serviciul militar la Aix, Léo Larguier. După cîteva zile, Cézanne primeşte vizita unui alt pifan, şi el în garnizoană la Aix, pictorul marseiez Charles Camoin. E adînc mişcat de entuziasmul lui Camoin în faţa pînzelor sale: « O eră de artă nouă se pregăteşte », îl asigură tînărul pictor.

Cézanne le face o primire frăţească acestor militari, ai căror douăzeci de ani îl înviorează. De cum îi vede, îi socoate « foarte echilibraţi »; vor fi pentru dînsul « un sprijin moral ». Adeseori, îi invită la masă, poruncind să se gătească în cinstea lor pui sau raţă cu măsline. Plin de voioşie, îi uimeşte prin cordialitatea sa de bun camarad, prin modestia existenţei sale — o masă rotundă din lemn de nuc lustruit, şase scaune, un bufet cu o

---

* Cuvîntul provensal *lauve* înseamnă « piatră netedă ». Această şosea este azi l'avenue Paul Cézanne. (N.A.)

farfurie de fructe, iată toată mobila sufrageriei; nici o pînză, nici măcar o cadră pe pereți, — prin sinceritatea cu care ajunge de la primele cuvinte să-și mărturisească « slăbiciunea » și dificultățile sale de a realiza: — « Simt că aș putea merge pînă acolo, dar e un punct pe care nu-l pot depăși » — prin tinerețea inimii, contrastînd în chip așa de izbitor cu decrepitudinea sa fizică. În timp ce le toarnă de băut (militarii au băgat de seamă îndată că vinul său « nu e mai bun decît cel de la cantină ») le citează, făcînd cu ochiul — memoria nu i-a slăbit de fel — versuri din poeți latini sau francezi.

Bineînțeles, conversația lui se învîrtește aproape numai în jurul unui subiect: « afurisita asta de pictură ». În cuvintele sale, revine mereu amintirea lui Monticelli, a lui moș Tanguy. De altminteri, pictorul nu arată întotdeauna o prea mare dragoste pentru cei pe care i-a cunoscut. Sărindu-i bîzdîcul nu se știe din ce, îl face pe Renoir « tîrfă », pe Monet « pușlama »; cît despre Degas, « n-are destul talent! » În alte momente nu mai contenește cu laudele la adresa lor: « Monet? Cel mai minunat ochi de pictor ce a existat vreodată! »

Afuriseniile rămîn însă mai frecvente. « Ar trebui uciși o mie de pictori pe an », spune într-o clipă de bună dispoziție. « Și cine ar trebui să-i aleagă? întreabă Camoin. — Ei, cine naiba, noi! » răspunde Cézanne. Din cînd în cînd, întărindu-și spusa cu o lovitură de pumn în masă, exclamă: « Ori ce s-ar zice, sînt foarte pictor! » Apoi, deodată, se încruntă. Începe să-și plimbe degetul cu băgare de seamă pe cutare sau cutare obiect din fața lui, sticla de vin, paharul sau compotiera, indicînd reflexele pe care le schimbă între ele; își înalță capul, îi privește pe militari: « Asta e! », le spune în încheiere. Dacă Larguier și Camoin îl văd că se ridică și iese îngîndurat, n-are nici un rost să-l mai aștepte să-și termine prînzul: era chinuit de o problemă căreia îi găsise tocmai atunci soluția; lucrează în atelier, uitînd cu desăvîrșire de musafirii săi.

Amestecîndu-se cu săracii care așteaptă în poarta cazărmii strachina de supă ce li se împarte ca pomană, Cézanne se duce uneori să pîndească ieșirea prietenilor. Dar mai ales duminica se întîlnește cu ei. Militarii — chipiu cu pampon, pantalon roșu, ghetre albe — vin pînă la catedrala Saint-Sauveur unde Cézanne, ieșind de la slujbă,

e încolțit numaidecît de o droaie de cerşetori. A pregătit pentru dînşii un pumn de gologani pe care îi împarte în grabă, cu un aer speriat. Mai ales unul dintre cerşe-tori îi inspiră o teamă vădită; în talerașul acestuia Cézanne aruncă de fiecare dată o monedă de cinci franci.
« E poetul Germain Nouveau », îi şopteşte el într-o duminică lui Larguier. Germain Nouveau? Fostul tovarăş al lui Rimbaud şi al lui Verlaine a făcut de toate în viața sa. A stat şi închis la balamucul Bicêtre în urma unei crize de nebunie. Vagabond mistic, de ani de zile rătăcește în zdrențe, plin de păduchi. După ce făcuse pe jos pelerinaje la Roma și la Saint-Jacques-de-Compo-stelle în Spania, a sfîrșit, în 1898, prin a nimeri la Aix, unde-și petrecuse tinerețea și unde i s-ą părut că demonii nu aveau să găsească « un cîmp de acțiune ca la Marsilia sau Paris. » Lumea se teme de el; clerul însuși nu știe cum să scape de acest halucinat care, în fiecare dimineață, se duce, cu ochii aprinși, să se împărtășească în toate bisericile orașului.

O, doamne Isuse, semănător de parabole
Care conțin aurul viu al simbolurilor,
Ia-mi versurile de-aramă ca bănuții obolurilor . . .

Într-o noapte, Germain Nouveau s-a dus să-i facă o sere-nadă lui Solari; iar Cézanne nu ține de loc să primească la rîndul său vizita cerșetorului iluminat. « Îngrozi-toare e viața! ». Pe un ton binevoitor, le explică prie-tenilor săi că religia e pentru dînsul « o igienă morală »; « deoarece sînt un om slab, mă bizui pe soră-mea Marie, care se bizuie pe duhovnicul ei, care se bizuie pe Roma. » Dar nu se oprește mult la aceste considerații. După ce și-a luat ceea ce se numește « porția lui de ev-mediu » se întoarce numaidecît la preocupările sale permanente. Într-o după amiază, compania în care Larguier se numără printre căprari, face exerciții pe șoseaua dinspre Tho-lonet. Cînd li se dă repaus, Larguier cere voie locote-nentului său să meargă pînă la Castelul Negru, unde știe că lucrează Cézanne; trăsura e oprită în marginea șoselei. La Castelul Negru, Larguier îl găsește într-adevăr pe Cézanne care, curățîndu-și paleta, îi arată ce risipă de vopsele face. « Pictez de parc-aș fi Rotschild! »
După ce a stat nițel de vorbă cu pictorul, Larguier pleacă.

Seara, pe cînd grupa lui se întoarce la cazarmă, continuînd din mers exercițiile de mînuire a armelor, tînărul poet zărește la cotitura drumului caleașca lui Cézanne care vine spre dînșii. Își caută treabă, îndreptînd pozițiile neregulamentare ale unor ostași, pentru a da timp trăsurii să se apropie, apoi cînd a ajuns în dreptul soldaților, Larguier comandă « Pentru onor, arm! » Intimidat, Cézanne își scoate pălăria, poruncește să se oprească trăsura. Atunci, tînărul poet îi explică zîmbind pentru ce dăduse această comandă în care pictorul trebuie să vadă un omagiu. « Dar e îngrozitor ce-ai făcut, izbucnește Cézanne ridicînd brațele la cer; e îngrozitor, domnule Larguier! »
Și pe cînd caleașca se depărtează, își întoarce capul de două sau de trei ori, privind neliniștit spre grupa de ostași care-i dăduse onorurile militare.

Și viața înflorește din nou.
Viața înflorește necontenit.

Cu jacheta mînjită de vopsele, Cézanne pictează fără răgaz, uitîndu-se pe sine, cufundîndu-se în natură. Pe pînzele sale, muntele Sainte-Victoire se înalță strălucitor, veșnic tînăr, într-o lumină a nemărginirii, ca în primele dimineți ale lumii. Tonurile albastre, verzi, portocalii se îmbină cu o frăgezime de copilărie regăsită. Totul e nou, totul e frumos. Azurul se face cristal. Petele verzi se prefac în smaragde străvezii. Stîncile sclipesc asemeni unor crizolite. « Toată voința artistului trebuie să tindă spre tăcere, murmură pictorul. El trebuie să facă totul ca să amuțească în el toate glasurile prejudecăților, să uite, să uite, să facă tăcere, să fie un ecou desăvîrșit. »
Prietenii de odinioară au dispărut sau au murit. Marion a murit în 1900; Valabrègue de asemenea; după un an, Paul Alexis a fost lovit de-o embolie. Dintre foștii camarazi n-a mai rămas pe lîngă Cézanne decît Solari, cu care stă de vorbă uneori ceasuri întregi între cină și culcare « îndopîndu-l cu teorii asupra picturii ». El însuși va înapoia în curînd pămîntului trupul său șubrezit. Dar viața înflorește din nou. Viața înflorește necontenit.
În cursul verii, casa din șoseaua des Lauves e pe terminate. Gîndind că-i face plăcere lui Cézanne, arhitectul

a crezut de cuviință să adauge fel de fel de ornamente: statuiete de teracotă, balconașe de lemn. Cuprins de furie la vederea lor, pictorul poruncește să fie date jos cît mai repede aceste podoabe caraghioase. Încetul cu încetul, Cézanne se instalează în noul atelier, aducîndu-și acolo șevaletele și cîteva mobile; pentru a vedea de grădină, îl angajează pe un anume Vallier care, la nevoie, îi va servi de model. Dacă dumnezeu îi va da zile, are să termine în acest atelier marele său tablou cu *Femei la scăldat*, unde, sub umbrarele arcuite a plasat o mulțime de femei; ca să poată cerceta în aer liber această pînză imensă, a pus de s-a spart peretele atelierului, făcîndu-i o deschizătură laterală; așa va putea să-și coboare tabloul în grădină.

Bolnav, prăpădit, Cézanne începe o viață nouă. Simte, știe că în jurul numelui său crește acel freamăt confuz, murmurul miilor de glasuri, care se numește gloria. La începutul anului 1902, Vollard, din ce în ce mai serviabil, venise să-l vadă; ba, puțin timp după asta, negustorul i-a trimis și o ladă cu sticle de vin. În ce-i privește, negustorii de tablouri Bernheim au cumpărat de la fiul lui Cézanne cîteva pînze de ale sale, ceea ce n-a întîrziat să-l neliniștească grozav pe Vollard. În primăvară, Maurice Denis îl roagă să expună din nou la Salonul Independenților, iar Camoin, în rîvna sa admirativă (n-a stat decît trei luni la Aix) îi scrie că lipsește acum din poemul lui Baudelaire intitulat *Farurile* o strofă care să-i fie dedicată. Din cînd în cînd, vreun tînăr pictor sau vreun tînăr scriitor întreabă la poarta casei de pe strada Boulegon dacă Cézanne îl poate primi. Negreșit, gloria începe să se arate.

Gloria! Ce gust de poamă proaspătă avea odinioară cuvîntul acesta în gura lui Zola! Gloria! Ea le apărea atunci ca o femeie frumoasă cu trupul strălucitor, o iubită cu gesturi drăgăstoase. Gloria nu e, vai, așa cum și-o închipuie tinerețea neștiutoare. De curînd, Mirbeau încercase să obțină Legiunea de onoare pentru Cézanne, dar Roujon, directorul Artelor-frumoase, căruia i se adresase, l-a întrerupt de la primele cuvinte: « A, nu! Lui Monet i-o dăm, dacă vrei! Monet n-o vrea? Să i-o dăm atunci lui Sisley. Cum? A murit? Vrei să-l decorăm pe Pissarro? Alege dumneata pe cine vrei, dar nu-mi mai vorbi de acest Cézanne ».

Gloria înseamnă tot atîtea ocări cît și laude, invidie, ură, noroi. Zola însuși, cînd se duce cu mintea la tinerețea lor petrecută la Aix, ce-o fi gîndind acum de visurile lor de pe vremuri, el care în urma scrisorii sale *Acuz* a fost tîrît în fața curții cu jurați și condamnat, el care a fost silit să fugă în Anglia spre a scăpa de închisoare, el care a trăit luni întregi de surghiun, insultat, hulit, amenințat cu moartea? Apoi, gloria mai e și orbirea care stinge încet ochii lui Degas, mai sînt reumatismele care-l țintuiesc pe Renoir, mai e diabetul care-l sapă neînduplecat pe el însuși, Cézanne. Gloria e o bătrînă știrbă cu trupul fleșcăit, al cărei rînjet aduce cu al tidvelor de morți.

« Cununa și iubita pe care Dumnezeu le păstrează pentru cei douăzeci de ani ai noștri. » Ce naivi erau! Și iată că, pe neașteptate, chiar atunci i se anunță lui Cézanne că Zola și-a găsit moartea într-un accident: la Paris, în noaptea de 28 spre 29 septembrie, romancierul a fost asfixiat de emanațiile unei sobe *. În ciuda tuturor neînțelegerilor ce s-au putut ivi între dînșii, despărțindu-i în cele din urmă, Cézanne, zguduit, izbucnește în plîns. Zola! Zola! Acum, tinerețea lui a murit de-a binelea. Închizîndu-se în atelier, plînge acolo toată ziua.

Dar viața înflorește din nou. Viața trebuie să înflorească necontenit.

În toamnă, pentru întîia oară în viața lui, Cézanne își oferă cîteva zile de odihnă. Într-adevăr, Larguier fusese lăsat la vatră, și părinții săi, vrînd să mulțumească pictorului pentru buna primire ce-o făcuse băiatului lor, îl poftesc la dînșii, în ținutul Cévennes.

Cézanne pleacă într-acolo, însoțit de nevastă-sa și de fiul său, veniți să petreacă cîtva timp în sudul Franței, lîngă el. De la începutul și pînă la sfîrșitul acestei scurte șederi la țară, pictorul se arată de o voioșie fără seamăn, îndurînd răbdător ceea ce altădată cu siguranță că l-ar fi scos din sărite. În cinstea lui, familia Larguier poftește la un ospăț mai multe notabilități de prin partea locului. Musafirii, ca să-i dovedească lui Cézanne interesul ce-l poartă îndeletnicirii sale de pictor, vorbesc de puținele

---

* Și azi încă această moarte rămîne misterioasă: Nu e de loc exclus ca uneltiri criminale să fi fost la originea « accidentului » (N.A.)

tablouri pe care li s-a întîmplat să le vadă în viața lor; mai norocos ca ceilalți, grefierul judecătoriei de pace poate chiar să se laude că are acasă, frumos înrămat, portretul său executat din trei trăsături de cărbune — nemaipomenită îndemînare! — de un pictor ambulant, într-o zi de bîlci la Alais — « iar dacă domnul și doamna *Cézan* vor să-i facă cinstea de a veni mîine să ia un pahar de tămîioasă, o să le arăte tabloul . . . » Pictorul surîde, înveselit, îngăduitor, senin.

Cînd se întoarce la Aix, singurătatea îl cam apasă pe Cézanne. Acum, după ce Larguier și Camoin au plecat, nu se mai duce nicăieri în oraș. Cu soții Gasquet, a rupt-o mai mult sau mai puțin. « Ce să caut în salonul lor? Din gura mea iese într-una: fir-ar afurisit să fie! » Oricît de liric ar fi, Gasquet are totuși un simț foarte realist al lucrurilor: să fi amestecat el în admirația sinceră pentru Cézanne și preocupări mai puțin dezinteresate? În orice caz, Cézanne tună și fulgeră. Să nu i se mai vorbească de « Gasquet, masculul și femela ». Ăștia și cei de-o seamă cu dînșii « sînt ceva de necrezut; niște „intelectuali", și ce mai soi, dumnezeule! »*

Practic vorbind, Solari a rămas singurul său prieten din Aix. « Philippe »! rostește el cu o clipire afectuoasă a

---

* Motivele certei cu Gasquet nu au fost niciodată pe deplin lămurite. « E greu, scrie John Rewald, să pătrunzi cauzele ei adînci, în ciuda zvonurilor care circulă în această privință. Se pare că Gasquet a dovedit o oarecare lipsă de delicatețe și că pictorul s-ar fi crezut « e ploatat » de dînsul . . . Dacă era uneori bucuros că oferă din pînzele sale puținilor prieteni care le admirau, Cézanne nu suferea să i se arate prea fățiș dorința de a le primi în dar . . . Joachim Gasquet însă . . . pare să-i fi dat lui Cézanne impresia de a voi « să pună mîna » pe tablourile sale. Jean de Beucken semnalează, pe de altă parte, că dacă credea în geniul lui Cézanne, Joachim Gasquet credea însă și în talentul lui Solari, ale cărui pînze le strîngea . . . prevăzînd că vor ajunge la preț mare. Poetul, urmează Jean de Beucken, încerca să-l acapareze pe pictor, care-i dăduse deja cîteva pînze . . . » Acest autor merge pînă acolo încît, vorbind de Gasquet folosește cuvîntul « pișicherlîc ». În sfîrșit, în ale sale *Anotimpuri Literare*, Edmond Jaloux spune că « lui Gasquet însuși nu-i plăcea să se explice asupra rupturii sale cu Cézanne.»

Printre Cézannii pe c re-i avea Gasquet se citează: *Muntele Sainte-Victoire cu pinul cel mare, Castanii de la Jas de Bouffan, Pinul cel mare, Bătrîna cu mătănii*. Gasquet n-ar fi așteptat prea mult pentru a preface în bani aceste opere. Ceea ce, după unele izvoare(Edmond Jaloux) ar fi stîrnit vrajba, trezind bănuielile lui Cézanne, atins în susceptibilit tea sa. (N.A.)

ochilor. Cinstindu-l pe boem cu o masă bună, ba la dînsul acasă în strada Boulegon, ba la restaurantul mătuşii Berne din Tholonet, Cézanne poate, în tovărăşia lui, să-şi « verse năduful » fără grijă. Se foloseşte din plin de acest prilej. Într-o noapte, destul de tîrziu, auzind nişte ţipete înfiorătoare care veneau din apartamentul său, vecinii presupun că-l omoară cineva şi dau fuga s-o cheme pe doamna Brémond. Ea însă îi linişteşte îndată: Cézanne şi Solari s-au încins pur şi simplu la o discuţie despre pictură. Poate că asta a fost seara în care cei doi prieteni au golit împreună, fără să bage de seamă, o sticlă de coniac. « Vă las să vă închipuiţi cît de aprigă a fost conversaţia », spune Vollard.

Încurajat de dovezile de simpatie şi admiraţie, luîndu-se în sfîrşit drept ceea ce este — nu spusese odată într-o clipă de mînie: « Oameni politici sînt în Franţa mai mult de o mie la fiecare legislatură, dar nu există decît un Cézanne la două veacuri »? — Cézanne lucrează cu o rîvnă îndoită. Uneori, cînd se întoarce de la motiv, e aşa de obosit de truda lui că abia mai poate vorbi, abia se mai poate ţine pe picioare. După ce mănîncă în grabă, se culcă, istovit. A doua zi însă, de cum se ivesc zorile, e în picioare; şi se apucă iar de lucru, înfrigurat, îndîrjit, nerăbdător şi părînd neobosit. « Lucrez cu încăpăţînare, îi scrie lui Vollard la începutul anului 1903, întrezăresc Pămîntul Făgăduinţei. Voi fi oare ca marele conducător al ebreilor sau voi putea pătrunde acolo? . . . Am realizat ceva progrese. De ce aşa de tîrziu şi aşa de greu? Să fie oare Arta un sacerdoţiu care cere oameni neprihăniţi, aparţinîndu-i cu trup şi suflet? Regret depărtarea care ne desparte, căci nu o dată aş fi avut nevoie să caut la dumneata puţin sprijin moral. » Sprijinul acesta moral, de care simte atîta nevoie, de la cine să-l aştepte aici? De la soră-sa « cea mare »? În atitudinea ei ţeapănă şi aspră, Marie întrupează, menţine demnitatea familiei; insensibilă faţă de operele lui, stînjenită de scandalul pe care-l provoacă, nu poate face pentru fratele ei nimic altceva decît să vegheze ca traiul său să aibă aparenţa unei oarecare decenţe, ca el să nu comită cine ştie ce năzbîtii; nici să-şi risipească nebuneşte averea (supărată de dărnicia cu care zvîrlea bani cerşetorilor din uşa catedralei Saint-Sauveur, Marie i-a poruncit doamnei Brémond să nu-l mai lase pe

Cézanne să iasă decît cu cincizeci de centime în buzunar». De la cine atunci să aştepte un sprijin, de la doamna Brémond? Cînd Cézanne lipseşte de acasă, ea îi aruncă în foc schiţele cu *Femei la scăldat*, aceste grozăvii — nişte «femei goale» *. Într-adevăr, de la cine să aştepte aici un sprijin moral? De la nimeni. Să fie mulţumit dacă-l lasă să-şi vadă liniştit de pictura lui nelegiuită!

În martie, văduva lui Zola hotărîndu-se să vîndă o mare parte din colecţiile romancierului, toate pînzele care nu-i plac, — zece tablouri de Cézanne sînt scoase la licitaţie. Aceste pînze, toate din anii de tinereţe ai pictorului, obţin, aşa cum observă ca o ciudăţenie *Gazette de l'Hotel Drouot* « preţuri mult mai mari decît se ceruse pe ele » variind între 600 şi 4200 de franci. Datorită personalităţii romancierului, a rolului răsunător pe care-l jucase în Afacerea Dreyfus, a morţii sale năprasnice, licitaţia Zola stîrneşte un interes deosebit. Mîniile pe care romancierul le iscase nu s-au potolit încă. Nelăsînd să-i scape prilejul oferit de această vînzare, polemistul Henri Rochefort, antidreyfusard înverşunat, se foloseşte de el pentru a spune din nou şi răspicat ce crede despre Zola şi prietenii săi.

Constatînd că un număr de Cézanni figurează la licitaţie, neştiind că aceşti Cézanni zăceau acoperiţi de praf în podul casei de la Médan, neştiind ce scrisese romancierul în *Opera* despre Cézanne, neştiind nimic, crezînd că Zola îndrăgea pictura asta şi că se făcuse apărătorul ei înfocat, identificînd opiniile artistice ale lui Cézanne cu acelea ale lui Zola, folosind tonul acelui dogmatism tăios şi absurd al polemiştilor, Henri Rochefort publică în ziarul *l'Intransigeant*, din 9 martie, un articol intitulat *Dragostea de urît:*

Ieri, scrie el, *intrînd la expoziţia particulară a licitaţiei Zola, credeam că voi întîlni acolo toată ceata intelectualilor cu părul lins şi pe toţi snobii dreyfusismului. Presupuneam*

* O negustoreasă de vinuri şi lichioruri din place des Trois-Ormeaux o întreba pe doamna Brémond: « Ce face domnul? — Ei, nu tocmai bine. — Pictează? — O, nişte grozăvii! Viu tocmai de la ţară ca să arunc în foc maldăre de femei goale. Nu pot lăsa aşa ceva sub ochii familiei. Ce-ar zice lumea? — Dar or fi printre ele şi lucruri reuşite! — Nişte grozăvii » (mărturie în parte inedită, a domnişoarei E. Decanis, fata negustoresei.) (N.A.)

că ei se vor găsi acolo în şiruri strînse, gata să aţîţe entuzi-asmul vizitatorilor, slăvind gustul ales şi priceperea artistică a celui care a scris Trai calic.

Dar indivizii ăştia sînt grozav de şireţi. Au ghicit în ce postură caraghioasă s-ar pune arătîndu-ne, ei, jidani sau jidăniţi, ei liberi cugetători pînă-n măduva oaselor, printre icoanele triptice înfăţişînd patimile lui Cristos, printre statuetele de lemn colorat ale sfinţilor, sfintelor, mucenicilor şi blîndelor Fecioare care fac din această colecţie cel mai uimitor talmeş-balmeş religioso-catolic îngrămădit vreodată într-o casă. Te-ai fi crezut în taraba vreunuia dintre negustorii de articole bisericeşti din împrejurimile pieţii Saint-Sulpice . . . Pînzele moderne pe care el (Zola) le amestecase cu aceste mărfuri de dugheană stîrneau în mulţime o desăvîrşită ilaritate. Se află acolo vreo duzină de lucrări, peisaje sau portrete, semnate de un ultra-impresionist numit Cézanne şi care l-ar înveseli chiar şi pe Brisson.

Lumea se strîmba de rîs mai ales în faţa unui cap de bărbat oacheş şi bărbos, ai cărui obraji ciocăniţi cu mistria păreau mîncaţi de o eczemă. Celelalte picturi ale aceluiaşi artist aveau aerul unei sfidări nu mai puţin făţişe la adresa lui Corot, a lui Thèodore Rousseau, sau a lui Hobbema şi Ruysdael. Pissarro, Claude Monet şi ceilalţi pictori mai excentrici ai plenerismului şi ai poantilismului, cei care au fost bote-zaţi « pictori de confeti » — sînt nişte academişti, aproape nişte membri ai Institutului pe lîngă acest straniu Cézanne ale cărui producţii le-a adunat astfel Zola.

Experţii însărcinaţi cu vînzarea s-au simţit ei înşişi încurcaţi la catalogarea acestor pînze de necrezut şi au adăugat fiecăreia din ele această notă, plină de jenă: « Operă din prima tinereţe. »

Dacă domnul Cézanne se mai afla la doică pe cînd comitea aceste zmîngăleli, n-avem nimic de zis; dar ce să crezi despre şeful de şcoală ce se pretindea a fi castelanul de la Médan, şi care se ostenea să răspîndească asemenea năzbîtii picturale? Şi unul ca ăsta scria nişte « Saloane » în care-şi atribuia meritul de-a îndruma arta franceză !

Nenorocitul n-a văzut deci niciodată de mai aproape un Rembrandt, un Velasquez, un Rubens ori un Goya? Căci dacă Cézanne are dreptate, toţi aceşti meşteri mari au greşit. Watteau, Boucher, Fragonard, Prud'hon nu mai există, şi nu ne rămîne, ca supremă manifestare a artei scumpe lui Zola, decît să dăm foc Luvrului.

Am afirmat adeseori că existau dreyfusarzi cu mult timp înainte de Afacerea Dreyfus. Toate minţile bolnave, toate sufletele anapoda, chiorii şi pociţii erau copţi pentru venirea acestui Mesia al trădării.
Cînd vezi natura aşa cum o tălmăceau Zola şi pictorii săi obişnuiţi, e foarte firesc ca patriotismul şi onoarea să-ţi apară sub chipul unui ofiţer care predă inamicului planurile de apărare a ţării.
Dragostea pentru urîciunea fizică şi morală e şi ea o pasiune ca oricare alta.

Articolul acesta, de o violenţă caraghioasă, stîrneşte bucurie la Aix. O bucurie bezmetică, chiuitoare, crîncenă. În sfîrşit, în sfîrşit adevărul iese la iveală! Trei sute de exemplare din *L'Intransigeant* sînt răspîndite în timpul nopţii prin orăşel, vîrîte « pe sub uşa tuturor celor care de departe sau de aproape ar fi arătat vreo simpatie pentru Cézanne. » Pictorul însuşi primeşte gazeta de peste tot. I se aruncă în obraz acest articol al lui Rochefort ca o batjocură. E insultat, ameninţat. Prin scrisori anonime « i se pune în vedere să scutească de prezenţa lui oraşul pe care îl necinsteşte. » Tărăboi nemaipomenit! La Paris, fiul pictorului habar nu are, bineînţeles, de această dezlănţuire de patimi, şi-l înştiinţează cu naivitate pe tatăl său că i-a pus de o parte un exemplar al articolului. « Nu e nevoie să mi-l trimiţi, îi răspunde Cézanne mîhnit. În fiecare zi îl găsesc sub uşa mea, fără a mai pune la socoteală numerele din *L'Intransigeant* ce-mi sînt adresate prin poştă. »
Obsedat de prigoana a cărei victimă este, cu inima răvăşită de scîrbă, pictorul abia se mai încumetă să iasă în oraş. Prietenia lui Zola, cînd romancierul era în viaţă, nu l-a făcut să sufere îndeajuns, nu l-a strivit îndeajuns? Nu, n-a fost destul. Şi, culmea batjocurii, acum cînd Zola e mort, pînă şi această prietenie e întoarsă împotriva lui, i se caută pricină pentru a-l doborî, născocindu-se ceea ce n-a existat în prietenia cu Zola, adică o identitate de opinii. Hotărît lucru, viaţa nu e decît o bufonerie dezgustătoare.
Închis în atelier, printre pînzele călcate în picioare, moşneagul din strada Boulegon se întoarce la penelele sale. « Haide, la lucru. »
Cît a trăit, Cézanne s-a întors mereu la penelele sale.

V. ULTIMUL ANOTIMP

O, doamne, singuratic trăit-am şi puternic!
Mă lasă acum în somnul pămîntului s-adorm!

ALFRED DE VIGNY (*Moise*)

Într-o dimineaţă de februarie, în 1904, pe cînd Cézanne coboară scara pentru a merge la casa lui din şoseaua des Lauves, se ciocneşte piept în piept cu un bărbat încă tînăr, cu părul mare, purtînd barbă şi mustaţă, care-l întrebă: « Vă rog, aici stă domnul Paul Cézanne? » Cézanne îşi scoate pălăria cu un gest larg: « Iacătă-l! Ce treabă aveţi cu el? »

Vizitatorul acesta matinal este Emile Bernard. Din vremea depărtată cînd se pasiona pentru lucrările lui Cézanne în prăvălia lui moş Tanguy şi pînă acum, Emile Bernard a călătorit mult. Soseşte din Egipt, unde a petrecut unsprezece ani. Debarcînd la Marsilia împreună cu soţia şi cei doi copii ai săi, a ţinut să-şi împlinească acest vis de altădată: să-l vadă pe Cézanne, « bătrînul său maestru. » E primit cu atîta bunăvoinţă încît se hotărăşte să rămînă la Aix vreme de o lună.

În luna asta, Cézanne, întotdeauna bucuros să întîlnească pe cineva faţă de care să-şi poată « deschide inima », întreţine cu Bernard relaţii cordiale. Îi oferă chiar tînărului artist parterul casei de pe şoseaua des Lauves, ca să poată lucra nestingherit. Bernard, care ar vrea să «afle totul » despre Cézanne, aproape că nu-l părăseşte o clipă: speră de asemenea « să înveţe ceva de la un om care ştie multe în meseria lui ». Cei doi prieteni se văd tot timpul.

În ciuda diabetului care continuă să-l macine — ochii îi sînt « umflați și roșii, fața buhăită, nasul ușor învinețit » — Cézanne nu încetează nici o clipă să picteze. « Fac progrese în fiecare zi, îi spune lui Bernard; ăsta-i lucrul cel mai important. » În timp ce se întoarce mereu la marea sa pînză cu *Femei la scăldat*, pictează peisaje la Castelul Negru și naturi moarte în atelier. Muncește îndîrjit la ele, fără să stea locului o clipă, frămîntat de grija de a atinge desăvîrșirea rîvnită. Sub ochii încremeniți ai lui Bernard, o natură moartă — trei capete de mort — își schimbă aproape zilnic culoarea și forma. Chiar pînza cu *Femei la scăldat* e în chip vădit « într-o stare de totală dezordine ». În timp ce lucrează la parter, Bernard îl aude pe Cézanne, la etaj, umblînd necontenit încolo și încoace prin atelier; adeseori îl vede cum coboară în grădină, unde se așază frămîntat de întrebări, cu fruntea îngîndurată, apoi, pe neașteptate, aleargă iar sus. Zărind natura moartă la care lucrează Bernard și negăsind-o în întregime pe placul său, vrea s-o corijeze, dar cînd Bernard îi întinde paleta, izbucnește: « Unde ți-e galbenul de Neapole? Unde ți-e negrul gălbui? Unde ți-e ocrul de Siena, albastrul de cobalt, lacul ars? ... Nu poți picta fără culorile astea ». * Și sub trăsăturile furioase ale penelului lui Cézanne, șevaletul se clatină; cît pe ce să cadă pînza jos.

Această frenezie nu se potolește decît în puținele clipe de odihnă. Cézanne se arată atunci — mirare! — plin de bunăvoință și chiar de veselie. Ducîndu-se să cineze la soții Bernard — aceștia închiriaseră un mic apartament în rue du Théatre — i se întîmplă să se amuze cu cei doi copii ai lor, jucîndu-i pe genunchi (spune despre el însuși că e un « moș Goriot »). Totuși, rareori îl părăsesc preocupările sale în legătură cu pictura. De cum încep să-i frămînte mintea — liniște! — copiii trebuie să meargă la culcare.

Mereu și mereu îi repetă lui Bernard părerile sale, afirmînd că « trebuie să redevenim clasici prin natură, adică

---

* Emile Bernard a notat compoziția paletei lui Cézanne în vremea aceea. Ea conține următoarele culori: galben aprins, galben de Neapole, galben de crom, ocru galben, ocru natural de Siena, chinovar, ocru roșu, ocru de Siena ars, lac de roibă, lac roșu fin, lac ars, verde Veronez, verde smarald, ocru verde, albastru de cobalt, albastru ultramarin, albastru de Prusia, negru gălbui. (N.A.)

prin senzație »; că « totul în natură se modelează după sferă, după con și după cilindru; » că « desenul și culoarea nu sînt două lucruri distincte »: « Pe măsură ce pictezi, desenezi, repetă Cézanne; cu cît culoarea se armonizează, cu atît apare mai precis desenul. Cînd culoarea e în toată bogăția ei, forma capătă plenitudine. Contrastele și raporturile de tonuri, iată secretul desenului și al modelajului. » Mai mult ca oricînd, convingerile lui Cézanne sînt neclintite — « absolute » cum zice Bernard. Își bate joc de Şcoala de belle-arte, de Bouguereau şi de Salonul său. « Să lucrezi fără a te sinchisi de nimeni, și să ajungi să-ți cunoști meseria, iată țelul oricărui artist, declară el; restul nu face nici cît vorba lui Cambronne »*. Bernard nu are în față un pictor, ci pictura însăși, « pictura în carne şi oase. » Cézanne nu trăieşte decît pentru penelele sale. Orice priveliște îi sugerează reflecții de ordin pictural. Cînd ia cina la soții Bernard, îl vezi deodată că tace pentru a cerceta fructele, farfuriile, paharele, talerele de pe masă sau pentru a studia fețele gazdelor « în lumina lămpii sau în umbră ».

Invitîndu-și noii prieteni la o plimbare pe colina Castelului Negru — îi uimește acolo prin relativa sa sprinteneală la urcuş —, nu încetează nici o clipă să le vorbească de arta lui, cu toate că e silit din cînd în cînd să meargă de-a bușilea. « Rosa Bonheur era o femeie dată dracului, a știut să se dedice cu trup și suflet picturii », le spune, cățărîndu-se printre stînci. Cînd se întîmplă să nu discute despre pictură, îi evocă pe poeții săi preferați. La întoarcerea din această plimbare pe dealul Castelului Negru, recită într-un suflet, cu glas tare, « Stîrvul » lui Baudelaire **.

Cézanne nu e decît pasiune, freamăt lăuntric și avînt. Entuziasmul și mînia îl răscolesc rînd pe rînd. Cu gîndul la Pissarro, care tocmai murise în vîrstă de șaptezeci

* Adică nici cît un rahat. (N.T.)

** Pe dosul unei *Apoteoze a lui Delacroix*, Bernard a descoperit aceste versuri de Cézanne, de inspirație oarecum baudelairiană:

Vezi tînăra femeie cu forme rotunjoare
În mijlocul livezii ca o splendidă floare,
Cum trupul și-l mlădie pătruns de un fior,
Ca dînsa nici năpîrca nu e mai mlădioasă,
Iar soarele aruncă lucind scînteietor
Cîteva raze de-aur pe carnea ei frumoasă.

(N.A.)

şi trei de ani, amintindu-şi cu recunoştinţă de zilele petrecute la Auvers sau Oise, unde « umilul şi uriaşul Pissarro » îl învăţa legile artei impresioniste, Cézanne exclamă liric: « A fost un tată pentru mine, ceva ca bunul Dumnezeu. » După o clipă, oroarea sa de progres răbufneşte în cuvinte de batjocură răzbunătoare. Ridică ameninţător bastonul spre controlorul de şosele, spre inginerii aflaţi acolo, aceşti maniaci ai liniei drepte care urîţesc totul. * Dar vai, slăbiciuni îl cuprind adeseori pe Cézanne, amintindu-i de boala care-l macină. Verva sa întărîtată păleşte; tace. « Să nu mai vorbim, sînt prea obosit, murmură istovit, ar trebui să fiu cuminte, să stau acasă, să lucrez, să lucrez şi atît. »

Bernard nu fusese prevenit că Cézanne are groază de orice atingere fizică. Într-o după amiază, pe cînd mergeau alături, văzîndu-l că se poticneşte gata să cadă, Bernard vrea să-l ajute; bătrînul pictor se întoarce furios la el, îl ocărăşte, apoi îl lasă în drum şi, iuţind pasul, o ia spre casa lui de pe şoseaua des Lauves. Bernard se ţine după dînsul, neştiind ce să creadă. În timp ce-şi leapădă uneltele de lucru în încăperea de la parter, Cézanne se iveşte de-odată înaintea lui « cu ochii ieşiţi din orbite ». Bernard vrea să se scuze, dar Cézanne, fără a asculta la ce-i spune prietenul său, zbiară ca un apucat: « Nimeni nu mă va atinge, nimeni nu va pune şaua pe mine. Niciodată! Niciodată! » Şi se repede sus în atelier, trîntind uşa cu atîta furie încît se zguduie toată casa.

Buimăcit, Bernard pleacă de acolo, încredinţat că nu-l va mai vedea niciodată pe pictor. Seara însă, mare nu-i fu mirarea cînd, întocmai ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat, îl văzu venind pe Cézanne, fără să facă nici cea mai mică aluzie la scena petrecută cu puţin înainte. A doua zi, Bernard se duce s-o caute pe doamna Brémond, pentru a-şi arăta nedumerirea. Dînsa îl linişti numaidecît. Purtarea lui Cézanne nu are de ce să-i mire pe cei care îl cunosc. « Eu însămi, zice ea, am poruncă să trec pe lîngă dînsul fără a-l atinge, nici măcar cu fusta ». Ceva mai tîrziu, Cézanne îl roagă de altminteri

* Cézanne scria, în septembrie 1902, nepoatei sale Paula Conil, vorbind despre Estaque: « Ceea ce se numeşte progres nu e decît invazia unor bipezi care nu se lasă pînă nu transformă totul în nişte oribile cheiuri cu lămpi de gaz — ba şi mai rău încă — cu lumină electrică. Ce vremuri am apucat! » (N.A.)

pe Bernard să dea uitării incidentul. « Nu lua în seamă, asta mă apucă fără să vreau; nu pot suferi să mă atingă cineva şi meteahna asta o am de mult. »

Bernard, care are o înclinaţie vădită spre discuţiile teoretice, nu-l slăbeşte pe Cézanne cu întrebările: « Pe ce anume îţi bizui dumneata optica? Ce înţelegi dumneata prin cuvîntul natură? Simţurile noastre sînt oare aşa de perfecte ca să ne permintă a intra în contact, fără nici o eroare, cu ceea ce dumneata numeşti natură? » Judecăţile acestea logice îl enervează pe Cézanne. « Crede-mă, toate astea nu fac nici cît vorba lui Cambronne, răspunde el; sînt aiureli de ale universitarilor... Fii pictor şi nu scriitor sau filozof. » Dar Bernard nu se dă bătut, o ia de la capăt, expunînd cu de-amănuntul nişte idei care-l fac să se zbîrlească pe Cézanne *. Bătrînul pictor îşi pierde sărita. « Află, domnule, îi strigă într-o zi brutal lui Bernard, că eu socot toate teoriile astea vorbe în vînt, şi că nimeni n-o să pună şaua pe mine! » Şi, din nou, îl lasă pe Bernard în drum. « Adevărul este în natură, îi mai strigă odată, şi asta o voi dovedi ». Ciorovăielile acestea sînt repede uitate. Cînd soţii Bernard îşi încheie şederea lor la Aix, Cézanne nu se desparte de dînşii fără amărăciune. Îi va regreta. I-au înviorat niţel existenţa, aducînd în ea un pic de căldură. De acum încolo, singurătatea se face mai grea pentru el. De altminteri, boala îl hărţuieşte. Suferă tot timpul de dureri de cap, se simte obosit. Bernard încearcă să continue prin scrisori discuţiile. Cézanne se sustrage. Pe măsură ce-i scad puterile, are mai puţin chef ca oricînd pentru acest soi de exerciţii. « Artistul, îi răspunde scurt lui Bernard, trebuie să se teamă de influenţa literară, care îl face adeseori pe pictor să se îndepărteze de drumul său adevărat — studiul concret al naturii — pentru a se pierde prea mult în speculaţii zadarnice. » Bernard pregăteşte un lung studiu asupra lui Cézanne pentru revista L'Occident **. Cézanne îi mulţumeşte.

---

* Se ştie că Emile Bernard urma să devină campion al unui neoclasicism (N.A.)

** Studiul acesta a apărut în iulie. Socotindu-l pe Cézanne « un pictor cn temperament mistic », Bernand scrie bunăoară: « Orice-ar gîndi despre opera sa maestrul, prea sever cu el însuşi, ea domină toată producţia contemporană, se impune prin savoarea şi originalitatea viziunii sale, prin frumuseţea materiei, bogăţia coloritului,

« Dar, adaugă el, mă întorc mereu la aceasta: pictorul trebuie să se consacre în întregime studiului naturii, încercînd totodată să producă tablouri care să fie o învățătură. Flecărelele despre artă n-aduc aproape nici un folos. »
Bernard e foarte decepționat de scrisorile lui Cézanne. În vreme ce din corespondența sa de odinioară cu Van Gogh ar putea atît de lesne să scoată elementele unei estetici, de la Cézanne nu reușește să smulgă decît indicații puține și destul de vagi. Bernard, pentru care orice problemă de artă trebuie să poată fi exprimată cu precizie, nu mai știe ce să creadă. Merge pînă acolo încît se întreabă dacă însuși Cézanne își dă seama destul de lămurit de problemele pe care încearcă să le rezolve — într-un cuvînt, dacă Cézanne e inteligent *.
Căldurile de la începutul verii îl supără tare pe Cézanne, care se află, cum o spune el în chip destul de straniu, « în prada unor tulburări cerebrale. » Pentru a-și cruța oboseala, sfîrșește prin a nu mai merge să ia masa acasă în strada Boulegon: doamna Brémond îi aduce în fiecare zi prînzul la atelierul din șoseaua des Lauves. Viața i se destramă.

---

caracterul serios și durabil, amploarea decorativă. Ea ne atrage prin credința și învățătura sănătoasă, ne convinge de adevărul evident pe care-l vestește, și, în degenerescența actuală, ni se oferă ca o oază binefăcătoare. Legată prin sensibilitate de arta gotică, ea e modernă, e nouă, e franceză, e genială. » (N.A.)

* Corespondența lui Cézanne, cînd o compari cu aceea a unui Van Gogh, e într-adevăr destul de săracă. Asupra artistului cît și asupra omului ea nu aruncă decît un licăr slab. Cézanne n-a fost nicidecum un teoretician. Numai cu penelul în mînă vroia să arate că are dreptate. Nu proceda prin deducții intelectuale. Înregistra senzațiile și încerca să redea pe pînză un echivalent al lor. Nu cugeta deci la ceea ce avea de făcut, dacă putem spune așa, decît în termeni de forme și mai ales de culori, acestea din urmă trebuind ele singure să permită reprezentarea formelor. Problemele pe care și le punea fiind numai de ordin plastic, Cézanne n-ar fi izbutit să le exprime decît cu prețul unor foarte lungi și abstracte comentarii. Cum, pe de altă parte, explicațiile acestea nu aveau în ochii lui nici o importanță, cum ceea ce conta pentru dînsul mai mult ca orice era « realizarea », nici nu încerca să precizeze prin cuvinte țelul eforturilor sale. Evita discuțiile de acest fel și se mărginea să repete cîteva formule. Așa cum Bernard putea presupune cu oarecare dreptate, nu e cîtuși de puțin sigur că Cézanne însuși ar fi prins în chip limpede, prin deducții *intelectuale* înțelesul acestor probleme.
Dintre toți cei ce l-au cunoscut îndeaproape pe Cézanne, Bernard a fost acela care a mers cel mai departe cu investigațiile sale și, trebuie s-o recunoaștem, fără vreun rezultat într-adevăr important.

Anul trecut, a luat ființă un nou salon pus cu totul în slujba noilor curente: Salonul de Toamnă. Organizatorii lui vor în anul acesta să-i aducă un omagiu lui Cézanne, rezervîndu-i o sală întreagă; e o consacrare. Folosindu-se de prilej, Cézanne care, de altminteri, speră să se bucure la Paris de un pic de răcoare, se hotărăşte să meargă pentru o bucată de vreme în capitală. Se instalează în locuința pe care o ocupă soția şi fiul său, la numărul 16 de pe strada Duperré, nu departe de piața Pigalle. De îndată ce se împrăştie vestea prezenței sale, mulți vin să-l vadă pe bătrînul pictor. Aceste manifestări de simpatie îl mişcă, dar oricîtă alinare i-ar aduce, ele sfîrşesc totuşi prin a-l obosi. Curînd, li se sustrage, plecînd la Fontainebleau unde, de altfel, nu zăboveşte mult. Fără să aştepte măcar vernisajul Salonului de Toamnă, se întoarce în singurătatea lui de la Aix. În timp ce se apucă iar de lucrările sale mereu şi mereu luate de la capăt, la Paris, se încinge bătălia în jurul celor vreo treizeci de tablouri pe care Salonul de Toamnă i le prezintă la Grand Palais între 15 octombrie şi 15 noiembrie. Vigoarea cu care tinerii pictori sar să-l apere nu-şi găseşte perechea decît în îndîrjirea cu care adversarii săi încearcă să-l defăimeze.

« O asemenea manifestare de artă putea să ne vină de la un artist din Madagascar »; « Ar fi trebuit să fii Goya ca să poți picta cu noroi »; « Ah! Cézanne! Fericiți cei săraci cu duhul, căci al lor e cerul artei! »; « Tot ce se poate închipui mai fistichiu; e fals, e brutal, e nebunesc »; iată, între multe altele, cîteva din aprecierile unei anumite critici căreia doar numele lui Cézanne îi era deajuns ca s-o facă să sară în sus. Nimic, nici interesul foarte mare arătat de pictorii tineri operelor

---

Acesta ne ajută să înțelegem, într-o oarecare măsură, de ce învățătura lui Cezanne a fost interpretată atît de divers (şi aşa de contradictoriu) de ce simboliştii, cei care-şi ziceau fovişti şi cubiştii au putut să se dea deopotrivă drept învățăceii săi. De cele mai multe ori, pictorii care îl revendicau ca pe maestrul lor, se legau de cutare sau de cutare din declarațiile sale pentru a elabora teorii artistice exclusive, de a căror paternitate Cézanne s-ar fi lepădat cu groază. El, pentru care pictura era totalitate, nu ar fi admis niciodată, bunăoară, ca pictorii să-şi caute o îndreptățire în formula sa: „totul în natură se modelează după sferă, con şi cilindru" pentru a întemeia mişcarea cubistă care tăgăduieşte întîietatea culorii. (N.A.)

artistului de la Aix, nici succesele pe care le obțin în licitații, nici cumpărarea lor de către mari colecționari sau muzee din străinătate, nimic nu înduplecă această critică la ceva mai multă seninătate, dacă nu la înțelegere. Nimic n-o face să se îndoiască de ea însăși.
Reacțiile ei nu s-au schimbat de la primele expoziții ale impresioniștilor încoace. « Artistul acesta e sincer, scrie *Le Petit Parisien*, și are admiratori înflăcărați; fără îndoială că ar putea face altceva . . . El preferă să împrăștie vopsele pe o pînză și apoi să le întindă cu un pieptene sau cu o perie de dinți. Din treaba asta ies peisaje, marine, naturi moarte, portrete . . . la întîmplare, cum dă dumnezeu, și procedeul amintește nițel desenele acelea pe care le fac școlarii . . . strivind muște în îndoitura unui petic de hîrtie. » Cézanne își bate joc de lume. Pe deasupra, oricine știe că-și datorează faima lui Zola *.
Cézanne o fi citit articolele acestea? E foarte îndoielnic. El lucrează, sperînd să mai facă ceva progrese înainte de a muri. Și, așa cum îi scrie în luna mai lui Bernard, « truda care te face să realizezi un progres în meseria ta, te despăgubește îndeajuns că nu ești înțeles de imbecili. »

Sînt mulți acum cei care se îndreaptă spre Aix ca să-l vadă pe Cézanne. Vizitele acestea de artiști și scriitori, de colecționari și de negustori de tablouri sînt o distracție pentru pictor. Ele întrerup nițel monotonia vieții sale — « această monotonie născută din urmărirea neîncetată a unui singur și unic țel, și care aduce, în clipele de oboseală fizică, un fel de istovire intelectuală ».
Fără să țină seamă de această oboseală, fără să țină seamă de această istovire, Cézanne, fie în mijlocul naturii, în fața motivului, fie în atelier, își continuă îndîrjit munca. « Munca, zice el, trebuie să-mi dea dreptate! » E o idee care nu-l părăsește nici o clipă. A început un portret al lui Vallier, grădinarul casei sale de pe șoseaua des Lauves: « Dacă reușesc să-l prind bine pe unchiașul ăsta, teoria se va dovedi adevărată. » Se întoarce mereu și la marea lui pînză cu *Femei la scăldat*. Izbuti-va oare

---

* « Cézanne își datorează reputația lui Emile Zola » scrie într-o broșurică intitulată *Le Salon d'Automne en 1904*, un anume Jean-Pascal. (N.A.).

s-o ducă pînă la capăt? S-au împlinit vreo zece ani de cînd a început-o, de cînd o tot face și-o reface. « Nici nu îndrăznesc să spun asta cuiva », mărturisește Cézanne. Pacea serii coboară asupră-i. Cu umilință, își judecă truda îndelungată, opera pe care o va lăsa.
Roger Marx vorbind de pictura lui în *Gazette des Beaux-Arts*, Cézanne îi mulțumește cu simplitate: « Vîrsta și sănătatea mea, îi scrie el, nu-mi vor îngădui să realizez vreodată visul de artă pe care l-am urmărit toată viața. Dar voi fi totdeauna recunoscător publicului de amatori inteligenți care au simțit — dincolo de șovăielile mele — ceea ce vroiam să încerc pentru a-mi înnoi arta. După părerea mea, nu ne putem substitui trecutului, ci putem doar să-i adăugim o nouă verigă. Cu un temperament de pictor și un ideal de artă, adică cu o concepție a naturii, ți-ar mai trebui și suficiente mijloace de expresie pentru a fi înțeles de publicul mijlociu și a putea ocupa un loc cuviincios în istoria artei. »
Cu aceeași simplitate puțin cam melancolică, își primește Cézanne vizitatorii. Le arată tablourile, le comunică gîndurile lui: « O artă care nu are drept principiu emoția nu este artă », spune el, dar mai adaugă: « Trebuie să reflectezi îndelung, ochiul nu ajunge, trebuie să reflectezi. » Unul dintre vizitatorii săi, Francis Jourdain, întrebîndu-l ce gen de studiu ar recomanda unui pictor debutant, Cézanne îi răspunde: « Să copieze burlanul sobei sale » — și îi explică apoi că în ochii lui mai important ca orice sînt jocurile luminii pe o formă și mijloacele de a o reda pe pînză.
În ianuarie, Camoin vine să-l revadă pe Cézanne. Ceva mai tîrziu, în martie, Bernard, la rîndul său, vine la Aix. Bătrînul pictor își are acum lîngă dînsul soția și fiul. Îl poftește pe Bernard să ia masa împreună. Cît ține prînzul, nu încetează să-și contemple cu dragoste fiul, — « soarele » său, cum zice. « Fiule, tu ești un om de geniu » îi repetă mereu, la fiece vorbă a acestuia, cu și fără rost.
Cum vine vara, Cézanne, care suportă din ce în ce mai greu căldura, pleacă iar pentru cîtăva vreme la Fontainebleau. Are și mai puțină poftă ca anul trecut să se vîre în zarva Parisului. Opera lui, totuși, continuă să dea loc la comentariile cele mai aprinse. Revista *Mercure de France*, în numerele ei de la 1 august, 15

august și 1 septembrie publică rezultatele unei mari anchete asupra « tendințelor actuale ale artelor plastice. » Cézanne capătă de acum încolo o importanță așa de hotărîtoare încît unele dintre întrebările puse de *Mercure* îl privesc numai pe el: « Ce părere aveți despre Cézanne? » Bineînțeles, la această întrebare, sînt date răspunsurile cele mai felurite: admirația stă alături de batjocură, neînțelegerea încăpățînată se amestecă cu lauda fără rezerve. Unii văd în Cézanne un « geniu », « unul din marii maeștri ai artei franceze »; alții nu descoperă în el decît « un căcănar beat » sau « o frumoasă poamă sălcie. » Unii profetizează că opera lui va exercita cea mai trainică și mai profundă influență, alții, că, foarte curînd, va pieri înghițită de o inevitabilă uitare. * Certurile astea devin și mai aprige cînd Salonul de Toamnă care prezintă în acest an zece pînze de Cézanne, își deschide porțile.

Cézanne, care se întorsese în Provența, are de data asta marea, neașteptata satisfacție de a citi în *Le Mémorial d'Aix* un articol plin de laudă la adresa lui: « Pictorul Cézanne a fost de curînd acoperit de flori de către cele mai de frunte celebrități ale criticii de artă », observă gazeta. Domnul Jean Puy spune despre el în *Mercure de France:* « El a readus impresionismul pe căile tradiționale și logice. Învățătura sa este enormă . . . Prea puțin cunoscut la Aix, ba adeseori nerecunoscut cum se cuvine, îl felicităm pe pictorul Cézanne pentru succesul său artistic. » Cézanne nu se lasă însă amăgit. Știe bine că va muri fără ca măcar una din pînzele lui să fi intrat în muzeul

* Printre răspunsurile cele mai curioase trebuie citate acestea: « Cézanne e un mare artist căruia îi lipsește educația, opera lui e a unui om de geniu brutal și vulgar ». (L. de la Quintinie). « Cît despre Cézanne, eu îi acord cea mai mare importanță. Îl evit cu respect. » (Felix Vallotton). « Sinceritatea evidentă a lui Cézanne mă cucerește; stîngăcia lui miră foarte. » (Henri Hamm). « Cézanne: un paznic de pădure cu inima proaspătă ca fructele și cerurile sale » (Paul Vernet). « Cézanne? De ce Cézanne? » (Fernand Piet). « Cît despre Cézanne, nu spun nimic și nu gîndesc nimic despre el, nefiind însărcinat cu vînzarea operelor sale. » (Tony Minartz). « Ce părere am despre Cézanne? Părerea ce și-o fac păgînii și ereticii despre o dogmă din care nu pot înțelege absolut nimic. » (Lucien-Hector Monod). « Vă dau în scris că nu voi băga niciodată 6000 de franci ca să cumpăr trei mere parcă « de lînă » pe o farfurie murdară care se rotește amețitor ca pe bastonul unui scamator» (Adolphe Willette).

orașului său natal; știe bine că Pontier, conservatorul, nu se va da bătut niciodată.

Carnavalul care ține la Aix de vreo cincisprezece ani, îi oferă lui Solari prilejul de a cîștiga ceva parale; sculptorul lucrează la decorarea carelor alegorice. În ianuarie 1906, pe cînd e ocupat cu treaba asta, Solari se îmbolnăvește de pneumonie. Dus la spital, moare în ziua de 17. Cu el dispare ultimul camarad al lui Cézanne. Solari terminase cu cîteva sàptămîni în urmă un bust al lui Zola, destinat bibliotecii din Aix. Doamna Zola dăruise tocmai orașului, în amintirea romancierului, manuscrisele seriei de romane ale celor *Trei orașe*: *Lourdes*, *Roma* și *Paris*. În ziua de duminică 27 mai, municipalitatea inaugurează bustul așezat într-o sală a bibliotecii. Cézanne se regăsește acolo cu doamna Zola, cu Numa Coste, cu Victor Leydet, acum vicepreședinte al Senatului. În fețele acestea pe care vremea le-a brăzdat și vestejit — unde ești frumoasă Gabrielle de odinioară?— în bustul acesta al lui Zola, pe care o mînă astăzi înghețată l-a sculptat, Cézanne își revede tinerețea. Toată tinerețea lui e acolo, ivită pe neașteptate, și el își simte inima zvîcnind. Pînă și vederea primarului din Aix i-o amintește: pe primarul acesta îl cheamă Cabassol și e fiul fostului asociat al lui Louis-Auguste. Cabassol s-a ridicat să-și țină discursul: mulțumește doamnei Zola, vorbește de opera romancierului, de locul mare pe care orașul Aix, sub numele de Plassans, îl ocupă în această operă, evocă prietenia inseparabililor.

Lui Cézanne îi dau lacrimile. Și iată că Numa Coste se ridică la rîndul său. Boala de inimă de care suferă îi înăbușă glasul gîfîit căruia emoția îi dă din cînd cînd un tremur: « Eram pe atunci în zorii vieții, plini de mari speranțe, avînd dorința de a ne ridica deasupra mlaștinilor sociale în care se bălăcesc neputințele roase de invidie, reputațiile măsluite și ambițiile bolnăvicioase. Visam să cucerim Parisul, să stăpînim acest focar intelectual al lumii și, în aer liber, în fundul singurătăților aspre, de-a lungul șuvoaielor din umbra pădurilor, sau în piscul stîncilor încremenite, mergeam să ne făurim arme pentru această bătălie gigantică . . . »

Bătălia! Gloria! Declamațiile poetice pe dealurile pietroase! Scăldatul în Arc! Ah, cît de depărtate par toate

acestea astăzi! Cézanne ascultă zguduit. Icoanele trecutului învie deodată în mintea lui. În pădurile de pini greierii își țîrîie imnul lor închinat luminii; Zola, Baille și el însuși, cu inima îmbătată de primăvară, se avîntă sfidători, gata să se ia la trîntă cu viața. « După ce Zola a plecat la Paris înaintea celorlalți din cenaclul nostru, continuă Numa Coste, el îi trimitea vechiului său prieten, Paul Cézanne, primele încercări literare, împărtășindu-ne totodată speranțele sale. Noi îi citeam scrisorile printre coline, la umbra stejarilor verzi, așa cum se citesc comunicatele unei bătălii care începe . . . » Dar Cézanne nu se mai poate stăpîni; îl podidește plînsul. Icoanele de odinioară devin prea dureroase. Apoi, în acest bust al lui Zola nu e oare tinerețea lui, nu se află oare o mare parte din viața lui? Nu e oare serbarea din această duminică un parastas pentru ceea ce au fost ei, pentru ceea ce a fost el însuși? Viața lui s-a dus.

O, doamne, singuratic trăit-am, și puternic,
Mă lasă acum în somnul pămîntului s-adorm!

Uneori, cînd se simte abătut — boala nu-i mai dă pace nici o clipă — Cézanne își recită, schimbîndu-le pe ici, pe colo, versurile lui Vigny. Nu are decît șaizeci și șapte de ani, dar își simte sfîrșitul aproape. Cu o îndîrjire, o înfrigurare care-i macină puțina vlagă ce-a mai rămas în el, pictează, pictează mereu, încercînd să se mai apropie puțin de țelul pe care exigențele sale l-au depărtat necontenit. La Aix, Amicii Artelor îl roagă din nou să expună, de data aceasta « hors concours » *, dar el, Cézanne, cere ca în catalog numele său să fie urmat de mențiunea pătrunsă de modestie și recunoștință: « Elev al lui Pissarro ». Desăvîrșirea nu poate fi atinsă. Poate că generațiile noi vor continua truda lui de unde a lăsat-o. « Eu sînt un jalon. Vor veni alții . . . », i-a spus lui Maurice Denis care, însoțit de K. X. Roussel, și-a făcut și el pelerinajul la Aix.

Iulie. Ierburile sînt uscate, troznind ca paiele. Stîncile ard încinse. Niciodată căldura n-a fost atît de apăsă-

---

* « Ceea ce n-a împiedicat ca operele sale ă fie foarte prost așezate » (John Rewald) (N.A.)

toare pentru Cézanne. Îl dor șalele. Picioarele nu-i mai sînt decît o rană. Căutînd să profite de răcoarea zorilor, de la ora patru și jumătate se instalează în fața șevaletului. După opt, e zadarnic să mai încerce a lucra; temperatura se face atunci « insuportabilă », mintea i se încețoșează, și « nu se poate nici măcar gîndi la pictură. » De altminteri, lumea pare a se veteji, a se strica; văzduhul e plin de praf și de « o culoare jalnică ». Căldură « năucitoare », « cumplită »! Hărțuit de durerile sale fizice, Cézanne e nervos, îi sare țandăra din orice. Pe un preot care vrea să-l întîlnească, îl face « ăla cu anteriul » și « unsurosul ». A renunțat chiar de a se mai duce să asculte liturghia la catedrala Saint-Sauveur, căci « în locul fostului dirijor al corului, Poncet, a venit, zice el, un cretin de popă care cîntă la orgă și cîntă fals, . . . cînd îl aud îmi vine rău. »
În ciuda arșiței, în ciuda slăbiciunilor, a amețelilor care-l apucă, Cézanne lucrează. Lucrează într-una, regretînd că e așa de bătrîn « dacă judeci după senzațiile (sale) colorante. » Pe la sfîrșitul lui iulie, o bronșită ușoară nu-i întrerupe nici o zi truda. Din nenorocire, în august, temperatura crește iar: căldura e « groaznică ». După amiază, Cézanne cere birjarului său să-l ducă pe malul Arcului, la podul celor Trei-Bulboane sau la răscrucea de drum de la Montbriant. Acolo barem, sub copacii înalți care alcătuiesc « o boltă deasupra apei », poate petrece pictînd cîteva ceasuri mai mult sau mai puțin « plăcute ». Dar lumea se descompune. « E în aer parcă un miros grețos, spune Cézanne. Lumina e așa de murdară că natura mi se pare hîdă. » În alte clipe, constată cu adîncă amărăciune că nu va izbuti niciodată să redea în uimitoarea ei complexitate « minunata bogăție de culori care însuflețește natura ». Ar putea, exclamă el, să lucreze luni de zile pe malul gîrlei « fără să-și schimbe locul », atît de variate sînt aspectele sub care i se înfățișează ochilor același motiv, după cum se apleacă spre a-l observa « ba mai la dreapta, ba mai la stînga ». Ah, cel puțin căldura asta care-l « tulbură » de-ar înceta! « Trăiesc ca într-un vid » îi scrie fiului său, pe care-l ține la curent săptămînă de săptămînă cu tot ceea ce face, cu ceea ce gîndește, anunțîndu-l cînd boala lui se înrăutățește sau dă îndărăt. « În starea mea jalnică, îi spune, afară de

tine nu există nimeni care ar putea să-mi aducă o mîngîiere.» Cézanne nu iese din această descurajare decît pentru a-și vărsa amarul.

Pontier nu e decît « un zevzec scîrbos »; intelectualii de prin partea locului nu-s decît « o grămadă de căcănari, de tîmpiți și de caraghioși »; peste tot, în jurul său numai « hoția, îngîmfarea, nerozia care se umflă în pene, violul, mîini prădalnice pe rodul muncii tale. »

În septembrie, s-ar zice totuși că arșița s-a mai potolit nițel. Cézanne răsuflă ușurat. Se bucură mult revă-zîndu-l pe Camoin, cu care se poate întinde la o bîrfeală pe seama lui Emile Bernard, ale cărui scrisori îl plictisesc grozav. Pe acest « Emilio Bernardinos, estet dintre cei mai distinși » îl socoate acum, de acord cu Camoin, « un intelectual congestionat de amintirile muzeelor ». Dar puțin îi pasă de asta! Esențialul e temperatura. Și vremea, pe măsură ce vara trece, devine « minunată »; peisajul e « superb ».

Cézanne pictează fără răgaz și, de n-ar fi « starea de ner-vozitate », toate ar merge bine. Toate? Nu tocmai. Uite, de pildă, pe la începutul lui octombrie, birjarul lui are pretenția să-și sporească tarifele, cerîndu-i cinci franci în loc de trei, ca să-l ducă la Castelul Negru! Nemai-pomenită obrăznicie! « Încăpățînatul macrobit * — cum își zice Cézanne însuși — nu va da firește nici un gologan mai mult acestui automedon **. » Preferă să se lipsească de trăsură și să-și ducă singur bagajul. « Simt pretutindeni exploatarea! » scrîșnește el cu ciudă.

În sfîrșit, ploaia! Ploaia mult dorită! Dar e o ploaie cu vijelie. Tună și fulgeră peste Aix. Vijelie la 13 octombrie. Vijelie la 14. « Sistem nervos foarte slăbit, notează Cézanne. Numai pictura în ulei mă poate ajuta. Trebuie să merg înainte ». Și merge înainte. În dimineața de 15, îi scrie fiului său că are « un pic de satisfacție morală ». « Continui să lucrez din greu, dar în sfîrșit, iese ceva din asta » și adaugă într-o pornire de mîndrie, că el nu poate fi pentru bătrînii pictori, contemporanii săi, decît « un rival nespus de primejdios ».

Trebuie să meargă înainte, tot înainte! În după amiaza acelei zile o ia pe jos în spre motivul său, la oarecare dis-

* Care trăieşte mult. (N.T.)
** Vizitiu iscusit (ironic). (N.T.)

tanță de atelierul din şoseaua des Lauves. Vijelia se porneşte iar. Fără să-i pese de ploaie, Cézanne se încăpățînează să picteze. Ceasurile trec. Ploaia cade necontenit. Tremurînd înfrigurat în hainele pătrunse de apă, Cézanne se hotărăşte cu părere de rău să-şi părăsească motivul. Împovărat de uneltele lui, de şevalet, de cutia cu vopsele, înaintează anevoie. Deodată, îl apucă o amețeală. Bătrînul pictor se prăbuşeşte în mijlocul drumului, fără suflare. Acolo dă peste el, ceva mai tîrziu, vizitiul unei camionete de spălătorie, care-l duce leşinat cum era, acasă, în strada Boulegon.

Doamna Brémond cheamă numaidecît un doctor, trimite după Marie. De ce atîta zarvă? În patul său, Cézanne şi-a venit în fire. Nu se supune decît în silă poruncilor medicului, care e de altfel foarte mirat de vitalitatea acestui moşneag bolnav. A doua zi, devreme ca de obicei, Cézanne se duce la atelierul său din şoseaua des Louves ca să lucreze la portretul pe care-l face grădinarului Vallier. Din nenorocire, efortul e peste puterile lui: simțindu-se iarăşi rău, pictorul nu reuşeşte decît cu mare greutate să ajungă acasă, unde, de astădată, e nevoit să se vîre de-a binelea în pat.

Urmează vizitele doctorului şi leacurile acestuia; amețeli şi slăbiciuni. O congestie pulmonară vine să agraveze starea lui Cézanne. Totuşi, pictorul nu se dă încă bătut. Doamna Brémond, care nu se simte în stare să-l ridice singură, ar dori să fie angajat un îngrijitor. Cézanne nici nu vrea s-audă. De altminteri, se va apuca iar de lucru. « Domnule, îi scrie negustorului său de vopsele, au trecut opt zile de cînd ți-am cerut zece lacuri arse numărul 7, şi n-am primit nici un răspuns. Ce s-a întîmplat? Un răspuns, rogu-te, şi repede. »

Nerăbdările acestea nu mai sînt, din nenorocire, decît nişte tresăriri. Boala face acum progrese fulgerătoare. În ziua de 20, Marie îi scrie tănărului Paul că « ar trebui să vină cît mai repede posibil », că ea socoate prezența sa la Aix « necesară ». Uneori, pictorul cade în delir. Cuprins de o furie inconştientă, repetă mereu, numele odios — « Pontier! Pontier! » — al conservatorului muzeului din Aix. Alteori, mai potolit, întreabă de feciorusău. În ziua de 22 octombrie, doamna Brémond trimite o telegramă la Paris: « Veniți imediat amîndoi. Tata
 foarte rău. » În pat, Cézanne ba se tînguie, ba delirează,

ba murmură numele fiului său. Cheamă într-una: « Paul! Paul! »

Se uită la ușa pe unde Paul ar trebui să se arate. « Fiule, tu ești un om de geniu! » Dar ușa nu se deschide. La Paris, Hortense primise într-adevăr telegrama doamnei Brémond, dar se grăbise s-o ascundă lui Paul, căci deocamdată ea nu poate pleca la Aix: n-a isprăvit încă probele la croitoreasă.

Cézanne privește ușa. Își așteaptă feciorul, « soarele » său. Dar ușa nu se deschide.

Marie a ieşit pentru o clipă din cameră. Doamna Brémond e singură cu Cézanne. Deodată nu-l mai aude. I se pare că nu mai mișcă. Se apropie.

Cézanne zace, cu ochii stinși ațintiți spre ușa închisă.

DESTINUL POSTUM

Rămîn de pe urma lui Cézanne mai bine de 800 de pînze, vreo 350 de acuarele şi cam tot atîtea desene. În catalogul operei lui Cézanne, Lionello Venturi atribuie vreo 350 de pînze perioadei debuturilor (pînă în 1871); 160 perioadei zise impresioniste (1872—1877); 260 perioadei zise constructiviste (1878—1887) şi 250 aceleia zise sintetice (1888—1906).

Ostilitatea pe care o stîrnise opera lui Cézanne nu a dispărut decît încetul cu încetul. În schimb, influenţa exercitată de această operă s-a dovedit curînd foarte adîncă. Avea să fie pe cît de trainică, pe atît de întinsă. De fapt, nu e nicidecum exagerat să spunem că opera lui Cézanne a hrănit cele mai multe din marile curente artistice ale timpului nostru. Foviştii, ca şi cubiştii s-au recunoscut învăţăcei ai maestrului din Aix. De la Braque la Matisse, de la Vlaminck la Picasso, de la Modigliani la Marquet, Derain, André Lhote sau Delaunay, cîţi pictori i-au simţit influenţa! Şi, la urma urmei, cîte lecţii diverse, deosebite, n-au fost scoase din învăţătura lui!

O dovadă a importanţei pe care a căpătat-o Cezanne în cei cincizeci de ani de după moartea lui, va fi găsită în tabloul cronologic următor, unde au fost fixate evenimentele mai de seamă ale destinului său postum.

CRONOLOGIE ŞI CONCORDANŢE

1906 — Cronicarul ziarului *Le Memorial d'Aix* scrie a doua zi după moartea lui Cézanne: « Aş vrea ca oraşul Aix să-şi amintească

de Cézanne, ale cărui pînze se află la Paris, la muzeul Luxembourg, la Berlin şi în marile colecţii ale Europei, dar din a cărui operă nici Aix, nici Marsilia nu posedă cea mai neînsemnată schiţă. Păcat. Ar fi fost un prilej să aducem un omagiu tardiv şi atît de meritat memoriei unui pictor a cărui faimă creşte mereu . . . Aşa cum păstrăm manuscrise de ale lui Zola, la fel ar trebui să putem arăta vizitatorilor frumosului nostru muzeu că nu sîntem nici nişte ingraţi, nici nişte ignoranţi, nici nişte sectari, nici nişte înapoiaţi şi că, atunci cînd unul dintre compatrioţii noştri face cinste oraşului nostru, oraşul la rîndul său are grijă să-i păstreze amintirea. »
Octombrie-noiembrie: zece pînze de Cézanne sînt expuse la Salonul de Toamnă. Emile Bernard pune să se slujească la biserica Notre-Dame de Lorette din Paris o liturghie pentru Cézanne.

1907 — *Martie:* La licitaţia Viau, nişte *Fructe* sînt adjudecate la 19.000 de franci. *Iunie:* expoziţia *Acuarele de Cézanne* (79 de lucrări) la galeria Bernheim-Jeune din Paris. *Octombrie:* retrospectiva Cézanne (56 de tablouri) la Salonul de Toamnă. În urma unui raport al lui Léonce Bénédite, conservatorul muzeului Luxembourg, statul refuză donaţia picturilor lui Cézanne care decorează pereţii de la Jas de Bouffan, donaţie oferită de domnul Granel, noul proprietar al conacului. *Moartea lui Numa Coste.*

1908 — *Moartea lui Victor Leydet.*

1909 — *Moartea doctorului Gachet.*

1910 — *Ianuarie:* expoziţie Cézanne la Bernheim-Jeune.

1911 — Moştenirea lăsată de către Isaac de Camondo muzeului Luvru, cuprinzînd mai multe lucrări de Cézanne: *Casa Spînzuratului*, *Jucătorii de cărţi*, *Vaza albastră*, naturi moarte, acuarele.

1913 — *Iunie:* la licitaţia colecţiei Marczell de Nèmes, *Bufetul* atinge 40.000 de franci şi *Băiatul cu vestă roşie* 56.000 de franci.

1914 — *Ianuarie:* expoziţie Cézanne (30 de pînze) la Bernheim-Jeune. Cézannii din moştenirea Camondo întră la Luvru. În legătură cu aceasta, se poate citi în revista *L'Illustration*, din 18 iulie, următoarea apreciere a lui Gustave Babin: « El (domnul de Camondo) poseda din opera lui Cézanne singurul peisaj acceptabil pentru nişte ochi sinceri, *Casa Spînzuratului*, poate că singurul unde orizontul e orizontal, pereţii sînt verticali, în sfîrşit, singurul care nu e « cu totul strîmb », ceea ce era în ochii lui J. K. Huysmans meritul cel mai de seamă al Cézannilor. Dar Camondo avea deasemenea, în deplină proprietate, o schiţă cu nişte *Jucători de cărţi* — pe care unele gazete serioase îi califică drept « celebri » —

cîteva alte schiţe caraghioase de acelaşi pictor, precum şi un Van Gogh, nu prea trăznit. Mai cumpărase lucrări ale unor mari artişti ca Manet, pînze care nu vor fi socotite niciodată nişte capodopere, dar pe care literatura — sau numai critica de artă — le-a ridicat în slavă: mă gîndesc la *Lola*. »

1916 — *Moartea lui Villevieille.*

1917 — *Moartea lui Degas*, a lui *Rodin*.

1918 — *Moartea lui Baptistin Baille.*

1919 — *Februarie:* la licitaţia Octave Mirbeau, *În fundul rîpei* e adjudecat la 41.000 de franci. *Moartea lui Renoir.*

1920 — *Martie:* la licitaţia S. Sévadjian o scenă la scăldat e adjudecată la 84.100 de franci. *Decembrie:* expoziţie Cézanne (33 de picturi, acuarele şi desene) la Bernheim-Jeune. Muzeul Luvru cumpără *Plopii*.

1921 — *Februarie-martie:* expoziţie Cézanne la Kunsthalle din Basel. *Noiembrie-decembrie:* expoziţia Cézanne la P. Cassirer din Berlin.

Moartea lui Joachim Gasquet.

1922 — *Decembrie:* expoziţie Cézanne la Bernheim-Jeune.

1923 — În urma propunerii pictorului Emile Lombard, consilier municipal al oraşului Aix, şoseaua des Lauves, devine şoseaua Paul Cézanne.

1924 — *Martie:* expoziţie Cézanne la Bernheim-Jeune. *Moartea lui Isidore Baille.*

1925 — *Iunie:* la licitaţia Maurice Gangnat, *Pinul din Montbriant* e adjudecat pentru suma de 528.000 de franci. Charensol în revista *L'Art Vivant* (1 decembrie) povesteşte astfel o vizită pe care o făcuse de curînd la muzeul din Aix: « Mă apropiai s-o întreb pe portăreasă unde se află tablourile de Cézanne; ea mă privi cu un adînc dispreţ: « Şi dumneata, care va să zi că » îmi spuse dînd din umeri — Şi adăugă: « Nu domnule, nu ţinem aici *de alde astea* ».

1926 — *Iunie:* retrospectivă Cézanne (58 de picturi, 99 de acuarele) la Bernheim-Jeune. O societate Paul Cézanne e întemeiată la Aix. *Moartea lui Monet. Moartea lui Pontier.*

1927 — Un Cézanne (*Paul Alexis, citindu-i lui Zola*) e descoperit în podul casei Zola de la Médan. *Moartea lui Guillaumin.*

1928 — *Ianuarie:* expoziţie Cézanne la galeria Wildenstein din New-York.

Pînzele din moştenirea Caillebotte intră la Luvru.

1929 — Expoziţie Cézanne (43 de tablouri) la galeria Pigalle din Paris. Auguste Pellerin lasă moştenire Luvrului trei naturi

moarte de Cézanne. *Octombrie:* un monument închinat lui Cézanne, datorit daltei lui Maillol, e înălţat la Paris în grădina Tuilleries.

1930 — La moartea doamnei Zola, au fost găsite printrehîrtiile romancierului optzeci de scrisori ale lui Cézanne.

1931 — *Mai:* expoziţie Cézanne la Bernheim-Jeune.

1933 — *Noiembrie-decembrie:* acuarele de Cézanne sînt expuse la G. Seligmann din New-York.

1934 — *Noiembrie-decembrie:* expoziţie Cézanne la Pensylvania Museum Of Art din Filadelfia.

1935 — *Iunie:* expoziţie *Acuarele şi Scene la scăldat de Cézanne,* la galeriile Renou şi Colbe din Paris. *Iulie:* expoziţie Cézanne la Reid şi Lefèvre din Londra.

1936 — *Primăvară:* expoziţie Cézanne (184 de lucrări) la muzeul Orangerie din Paris. *August-octombrie.* expoziţie Cézanne (173 de lucrări) la Kunsthalle din Basel. *Noiembrie-decembrie:* expoziţie Cézanne (30 de tablouri) la New-York, în sala Bignou. Un colecţionar a merican cumpără *Jucătorii de cărţi* plătind 240.000 de dolari (în francii de pe vremea aceea vreo cinci milioane). Lionello Venturi publică catalogul opere lui Cézanne.

1937 — *Iunie:* expoziţie Cézanne (29 de picturi şi nişte acuarele) la galeriile Reid şi Lefèvre din Londra. *Iunie-octombrie:* expoziţie *Maestrul independent Paul Cézanne* (85 de lucrări) la Salonul Independenţilor. *Septembrie-octombrie:* expoziţie Cézanne la Museum of Art din San Francisco. Expoziţie Cézanne (30 de tablouri) la Londra, în sala Lefèvre. John Rewald publică *Corespondenţa* lui Cézanne.

1938 — *Aprilie:* expoziţie *Cîteva acuarele de Paul Cézanne* la Bernheim-Jeune. *Noiembrie-decembrie:* expoziţie *Desene de Cézanne* la galeria Henriette din Paris.

1939 — Centenarul naşterii lui Cézanne e sărbătorit prin numeroase publicaţii şi diverse expoziţii. *Februarie-aprilie:* expoziţie Cézanne (35 de lucrări) la galeria Paul Rosenberg din Paris. *Aprilie:* expoziţie Cézanne la Londra în sala Rosenberg şi Heft. *Mai:* expoziţia *Reproduceri şi cărţi despre Cézanne* la galeria Magne din Paris. *Mai-iunie:* expoziţia: *Omagiu lui Cézanne* la Bernheim-Jeune. *Iunie — iulie:* expoziţia *Centenarul lui Cézanne* (46 de tablouri, 30 de acuarele, 20 de desene) la Londra în sălile Wildenstein. Expoziţia *Centenarul Pictorului Independent Paul Cézanne* (24 de pînze, 38 de acuarele şi desene) la Societatea Artiştilor Independenţi din Paris. *Noiembrie-decembrie:* expoziţia *Centenarul lui*

Cézanne la Mary Harriman, din Londra. Expoziția *Centenarul lui Paul Cézanne* (42 de tablouri, 17 acuarele, 20 de desene, autografe, amintiri, fotografii) la muzeul din Lyon. Expoziția *Cézanne* la galeria Wildenstein din New-York. În Franța, administrația P.T.T. pune în vînzare un timbru cu efigia lui Cézanne. La Aix, cu prilejul centenarului, Marcel Provence îi cere bătrînului vizitiu al lui Cézanne să-și înhame caii la birjă și să mai facă odată drumul spre Tholonet.

Moartea lui Ambroise Vollard, a cărui avere ar atinge un miliard de franci.

1940 — *Februarie:* expoziția *Desene de Cézanne* la galeria Henriette din Paris. *Aprilie:* expoziția *Acuarele de Cézanne* la galeria Bignou din Londra.

1941 — *Moartea lui Emile Bernard.*

1942 — *Decembrie:* la licitația Georges Viau, *Valea Arcului cu Muntele Sainte-Victoire* e adjudecat pentru suma de 5.000.000 de franci.

1943 — *Moartea lui Maurice Denis.*

1944 — *Moartea lui K. X. Roussel.*

1947 — *Ianuarie-februarie:* expoziția *Influența lui Cézanne*, 1908—1911, la Galerie de France, din Paris. *Februarie-martie:* expoziție Cézanne la Art Museum din Cincinati. *Aprilie:* expoziție Cézanne (88 de tablouri) la galeria Wildenstein din New-York. Un anonim donează Luvrului un autoportret de Cézanne.

1951 — Donația făcută de Paul Gachet Muzeelor naționale ale Franței, cuprinzînd trei pînze de Cézanne: *O Olimpie modernă*, *Casa doctorului Gachet la Auvers-sur-Oise*, *Micul Delft și Flori*, precum și numeroase amintiri de la Cézanne.

1952 — *Februarie-martie:* expoziție Cézanne (127 de lucrări) la Art Institute din Chicago. *Aprilie-mai:* aceeași expoziție la Metropolitan Museum din New-York. *Mai:* la licitația Cognac, un peisaj de Cézanne e adjudecat la prețul de 20.000.000 de franci și o natură moartă la 33.000.000 de franci.

1953 — *Iulie-septembrie:* expoziție Cézanne (24 de picturi, 26 de acuarele și desene) la Aix-en-Provence, Nisa și Grenoble. *Iunie-septembrie:* expoziția Monticelli și Baroul provensal (23 de Cézanni) la Orangerie.

1954 — *Iulie:* Ambasada Statelor-Unite predă în mod oficial Academiei din Aix casa de pe șoseaua des Lauves (casa Cézanne) cumpărată grație unei subscripții americane. *Vara:* expoziția *Omagiu lui Cézanne* la Orangerie. *Septembrie-octombrie:*

expoziție Cézanne (65 de pînze) la Tate Gallery din Londra. O societate Paul Cézanne ia ființă la Paris. O nouă donație Paul Gachet făcută muzeelor naționale și cuprinzînd patru pînze de Cézanne: *Buchet de dalii galbene, Răspîntie pe strada Remy, Uneltele mărunte ale lui Cézanne, Mere verzi.*

1955 — *Iulie:* cîțiva supraviețuitori ai lui Cézanne se adună în atelierul din șoseaua des Lauves și-și deapănă acolo amintirile.

1956 — S-au împlinit cincizeci de ani de la moartea lui Cézanne.

1958 — *În octombrie,* la licitația Goldschmidt care are loc la Londra, *Merele mari* sînt adjudecate pentru 99.000 lire sterline (1.060.000 de franci noi), iar *Băiatul cu vesta roșie,* pentru 220.000 lire sterline (2.580.000 de franci noi). Această ultimă licitație face din Cézanne pictorul modern « cel mai scump din lume ».

1959 — În *noiembrie,* la Londra, *Țăranul în bluză albastră* e adjudecat pentru suma de 145.000 lire sterline (2 milioane de franci noi).

BIBLIOGRAFIE

Ne-au rămas de la Cézanne cam peste două sute de scrisori, pe care John Rewald le-a adunat într-un volum (Paul Cézanne, *Correspondance*, Grasset, Paris, 1937). În afară de acestea, o scrisoare inedită către Louis Leydet a fost publicată de Jean Royère în noiembrie 1925, într-un articol asupra lui Louis Leydet, apărut în *L'Amour de l'Art*, două scrisori adresate lui Octave Maus au fost înserate de Lionello Venturi în *Les Archives de l'Impressionnisme* (Durand-Ruel, Paris-New York, 1939), iar o scrisoare inedită către Achille Emperaire a fost publicată de Victor Nicollas lui *Achille Emperaire* (Aix-en-Provence, 1953). (La această corespondență se cuvine să adăugăm numeroase scrisori ale unor contemporani, trimise lui Cézanne sau prietenilor și cunoștințelor sale. Ele sînt o prețioasă sursă de informații, și mai ales: scrisorile lui Zola, adunate în *Correspondance, Lettres de Jeunesse* (Charpentier, Paris, 1907) și *Correspondance. Les Lettres et les Arts* (Charpentier, Paris, 1908); scrisorile adresate lui Zola de către Monet, Pissarro, Solari, etc. aflate în păstrarea Cabinetului de manuscrise al Bibliotecii Naționale din Paris, sub cotele 24150—24524 ale fondului de noi achiziții franceze; corespondența lui Camille Pissarro: *Lettres à son fils Lucien* (Albin Michel, Paris, 1950); scrisorile lui Marion către Morstatt, publicate de Alfred Barr (în *Gazette des Beaux-Arts*, ianuarie 1937); acelea ale lui Achille Emperaire publicate de John Rewald (în *l'Amour de l'Art*, mai 1938; acelea ale lui Renoir către Durand-Ruel publicate de Lionello Venturi în *Les Arhives de l'Impressionnisme* etc.

Pe de altă parte, avem un oarecare număr de mărturii contemporane (Emile Zola a evocat tinerețea sa și pe aceea a prietenilor săi Cézanne și Baille în *La Confession de Claude*, în *Nouveaux Contes à Ninon*, în *Documents littéraires* (Capitolul: Alfred de Musset), în *Nos auteurs dramatiques* (capitolul: Victor Hugo); a vorbit de plimbările sale cu

Cézanne prin împrejurimile Parisului în *Aux Champs* (capitolul: *Le Bois*) care formează împreună cu alte texte volumul intitulat: *Le Capitaine Burle.*

Elemente utile de informaţie, care nu trebuie însă folosite decît cu prudenţă, mai pot fi scoase din lucrările de imaginaţie ale lui Zola, în primul rînd, bineînţeles, din *L'Œuvre*, dar şi din multe altele. Se regăsesc acolo, mai mult sau mai puţin transpuse, personaje pe care Cézanne le-a frecventat, evenimente în care a fost amestecat, peisaje care i-au fost familiare. Astfel, în *La Conquête de Plassans* sub cîteva trăsături ale lui François Mouret e înfăţişat Louis-Auguste Cézanne; Solari e schiţat în *La Fortune des Rougon* (Silvère); Claude Lantier din *l'Œuvre* apare pentru întîia oară în *Le Ventre de Paris*; Gabrielle Meley l-a inspirat pe Zola, într-o măsură dificil de precizat, în crearea personajului *Madeleine Férat;* şederea la Bennecourt se afla la originea povestirii *Une Farce ou Bohèmes en villégiature* publicată în 1887—1888 în *Anthologie contemporaine des Ecrivains français et belges* (această povestire, neadunată în volum cît a trăit Zola, figurează în ediţia *Œuvres Complètes*); romancierul a descris peisajul din Tholonet în *La Faute de l'abbé Mouret*, iar pe cel din Estaque în *Nais Micoulin* etc.

Din acest punct de vedere, notele de lucru ale lui Emile Zola, pe care ni le pun la îndemînă numeroase izvoare, sînt preţioase nu numai pentru a ne călăuzi în acest labirint, dar chiar pentru valoarea lor în sine, căci adeseori sînt foarte precise; ele se află la Cabinetul de Manuscrise al Bibliotecii Naţionale din Paris, sub cotele 10265—10355 ale fondului de noi achiziţii franceze. De altfel, unele dintre acestea au fost publicate în ediţia *Œuvres Complètes d'Emile Zola* în cincizeci de volume (François Bernouard, Paris, 1927—1938), îmbogăţite cu notele şi corecturile datorite lui Maurice Le Blond şi indispensabilă oricărui studiu serios.

Alte mărturii directe ne sînt aduse de:

ALEXIS (Paul): *Emile Zola, Notes d'un ami* (Charpentier, Paris, 1882).

BERNARD (Emile): *Paul Cézanne* (în *L'Occident*, iulie 1904) — *Julien Tanguy dit le « Père Tanguy »* (în *Mercure de France*, 16 décembre 1908) — *Souvenirs sur Paul Cézanne et Lettres* (*Société de Trente*, Paris, 1912) — *Une Conversation avec Cézanne* (în *Mercure de France*, 1 ianuarie 1920) — *Souvenirs sur Paul Cézanne* (*Michel*,

Paris 1925) — *Lettres inédites du peintre Emile Bernard à sa femme à propos de la mort de son ami Paul Cézanne* (în *Art-Documents*, iunie 1953) — *Une lettre inédite du peintre Emile Bernard à sa mère à propos de sa première visite à Paul Cézanne* (în *Art-Documents* noiembrie 1954) — *L'Aventure de ma Vie* (manuscris inedit). — *La Vérité sur Cézanne* (manuscris inedit); *Une opinion de Cézanne* (manuscris inedit).

BERNARD (Emile) (Doamna): *Souvenirs sur mon séjour à Aix-en-Provence auprès de Paul Cézanne en 1904 avec Emile Bernard* (manuscris inedit).

BERNHEIM DE VILLERS (Gaston): *Little Tales of Great Artists* (Quatre-Chemins-Editions Paris, E. Weyhe, New York, 1949)
Borély (Jules): Cézanne à Aix (în *L'Art Vivant*, 1 iulie, 1926).
Camoin Charles: Souvenirs sur Paul Cézanne (în *L'Amour de l'Art*, ianuarie 1921).

DENIS (Maurice): *Cézanne* (în *L'Occident*, septembrie 1907) republicat în *Théories (Bibliothèque de l'Occident*, Paris, 1912). *L'influence de Cézanne* (în *L'Amour de l'Art*, decembrie 1920) republicat în *Nouvelles Théories* (Rouart et Watelin, Paris, 1922). *Le Dessin de Cézanne* (în *L'Amour de l'Art*, februarie 1924) — Préface au Catalogue de l'exposition *Centenaire du Peintre indépendant Paul Cézanne* (Société des Artistes indépendants, Paris, 17 martie — aprilie 1939) — *L'Aventure posthume de Cézanne* (în *Prométée*, iulie 1939).

DUNOYER DE SEGONZAC (A): *Du Musée de l'Acropole au Musée Dupuytren* (în *Le Figaro littéraire*, 2 aprilie, 1955).

GASQUET (Joachim): *Cézanne* (Bernheim-Jeune, Paris, 1921).
GASQUET (Marie): *Biographie de Joachim Gasquet* în JOACHIM GASQUET: *Des Chants, de l'Amour et des Hymnes* (Flammarion, Paris, 1928).

GEFFROY (Gustave): *Claude Monet, sa vie, son Œuvre* (Crès, Paris, 1924).

JALOUX (Edmond): *Fumées dans la Campagne* (La Renaissance du Livre, Paris, 1918) — *Souvenirs sur Paul Cézanne* (în *L'Amour de l'Art*, decembrie 1920): *Cézanne* (în *Marianne*, 22 februarie 1939). *Les Saisons littéraires*, 1896—1903 (Librairie de l'Université, Fribourg, 1942).

JOURDAIN (Francis): *A propos d'un peintre difficile: Cézanne* (în *Arts de France*, 1946, N. 5) — *Cézanne* (Braun et Cie, Paris, 1948) — *Cézanne* (Braun et Cie, Paris, 1950) — *Sans remords ni rancune* (Corréa, Paris, 1953).

LARGUIER (Léo: *Le Dimanche avec Paul Cézanne* (L'Edition, Paris 1925) — *En compagnie des vieux peintres* (Albin Michel, Paris, 1927) — *Cézanne ou le Drame de la Peinture* (Denoël et Steele, Paris 1936 — *Cézanne ou la Lutte avec l'Ange de la Peinture* (Julliard Paris, 1947).

OSTHAUS (Karl-Ernst): *Dernière Visite à Cézanne* (în *Marianne*, 22 februarie 1939).

RIVIÈRE (Georges): *Renoir et ses Amis* (Floury, Paris, 1921). *Le Maître Paul Cézanne* (Floury, Paris, 1923). — *Cézanne, le Peintre solitaire* (Floury, Paris, 1933).

RIVIÈRE (R.P.) et SCHNERB (J.-F.): *L'Atelier de Cézanne* (în *La Grande Revue*, 25 decembrie 1907).

ROYÉRE (Jean): *Sur Paul Cézanne* (în *La Phalange*, 15 noiembrie 1906) — *Louis Leydet* (în *L'Amour de l'Art*, noiembrie 1925) — *Un Aixois, Joachim Gasquet (Souvenirs d'Enfance)* în *Le Mémorial d'Aix*, 15 decembrie, 1929) — *Frontons* (Editions Seheur, Paris, 1932).

SOUCHON (Paul): *Emmanuel Signoret* (La Couronne littéraire, Paris 1950).

VIVES APY (Ch.): *Le Peintre aixois Cézanne* (în *Le Mémorial d'Aix*, 16 februarie 1911).

VOLLARD (Ambroise): *Cézanne* (Vollard, Paris, 1914) — *Quelques Souvenirs (Préface au catalogue de l'exposition Cézanne à la galerie Pigalle*, Paris, 1929). — *Souvenirs d'un Marchand de Tableaux* (Albin Michel, Paris, 1937) — *En écoutant Cézanne, Degas, Renoir* (Grasset, Paris, 1938).

Diferite texte, mai cu seamă articole de critică, apărute chiar în timpul vieții lui Cézanne, au fost de asemenea folosite la elaborarea acestei biografii. Cele mai importante sau cele mai semnificative au fost citate chiar în cursul povestirii, indicîndu-li-se originea.

Repertoriul operei lui Cézanne a fost întocmit de Lionello Venturi într-o lucrare fundamentală: *Cézanne, son Art, son Œuvre* (Rosenberg, Paris, 1936). Acest catalog cuprinde 1619 numere, din care mai bine de 800 privesc picturile (Vol. I: text; vol II: planșe).

Aceeași lucrare conține o bogată bibliografie (561 de numere) pe care o întregește, pentru anii 1936—1947, volumul lui Bernard Dorival, *Cézanne* (Tisné, Paris, 1948): 220 de referințe noi.

În lista ce urmează dăm titlul lucrărilor care constituie, alături de textele pomenite mai înainte, izvorul esențial al biografiei de față:

AGNEL (G. Arnaud d') şi ISNARD (E.): *Monticelli, sa Vie et so Œuvre* (Editions Occitania, Paris, 1926).

BAR (Alfred): *Cézanne d'après les Lettres de Marion à Morstatt, 1865—1868* (în *Gazette des Beaux-Arts*, ianuarie 1937).

BAZIN (Germain): *Cézanne et la Montagne Sainte-Victoire* (în *L'Amour de l'Art*, decembrie 1938) — *Monticelli et la Baraque provençale* (Edition des Musées nationaux, Paris, 1953).

BERHAUT (Marie): *La Vie et l'Œuvre de Caillebotte*, catalogue de l'exposition Caillebotte (Galerie Wildenstein. Paris, 1951).

BERNEX (Jules): *Zola, Cézanne, Solari* (Les Cahiers d'Aix-en-Provence, apărut în toamna anului 1923).

BEUCKEN (Jean de): *Un portrait de Cézanne* (Gallimard, Paris, 1953).

BLÉMONT (Emile): *Notice sur Antony Valabrègue*, în *Valabrègue: L'Amour des Bois et des Champs* (Lemerre, Paris, 1902).

BOUCHOT SAUPIQUE (Jacqueline): *Un Carnet de Croquis de Cézanne* (în *La Revue des Arts*, decembrie 1951).

BOYE (Maurice-Pierre): *Cézanne et Antony Valabrègue* (în *Beaux-Arts*, 28 august, 1936).

CASSOU (Jean): *Cézanne. Les Baigneuses* (Editions des Quatre-Chemins, Paris, 1947).

CATTAUI (Georges): *Le Centenaire de Cézanne. Pèlerinage à Aix-en-Provence* (în *Beaux-Arts*, 12 august 1938).

CÉZANNE. *Sketch Book owned by the Art Institute of Chicago* (Cart Valentin, New York, 1951).

CHAPPUIS (Adrien): *Dessins de Paul Cézanne* (Editions des Chroniques du Jour, Paris, 1938).

CHARENSOL: *Aix et Cézanne* (în *L'Art Vivant*, decembrie 1925).

COGNIAT (Raymond): *Cézanne* (Tisné, Paris, 1939).

COMBE (Jacques): *L'Influence de Cézanne* (în *La Renaissance*, mai-iunie 1936).

COOPER (Douglas): *Au jas de Bouffan* (în *L'Oeil*, 15 februarie, 1955).

COQUIOT (Gustave): *Paul Cézanne* (Ollendorff, Paris, 1919) — *Les Indépendants* (Ollendorff, Paris, 1921).

COURTHION (Pierre): *Rencontre de Charles Camoin* (în *Art-Documents*, iulie, 1953).

DEFFOUX (Léon) şi ZAVIE (Emile): *Le Groupe de Médan* (Payot, Paris, 1920).

DIMIER (Louis): *Sur l'Epoque véritable du mot impressionnisme* (în *Bulletin de la Société de l'Histoire de l'Art français*, 1927).

DOITEAU (docteur Victor): *La curieuse Figure du Docteur Gache* (în *Aesculape*, august 1923 — ianuarie 1924).

DORIVAL (Bernard): *Les Etapes de la Peinture française contemporaine*, vol. I (Gallimard, Paris, 1943). — *Cézanne* (Tismé, Paris, 1948) — *Cézanne* (Hazan, Paris, 1952).

DUBUISSON (A.): *Les Echos du Bois sacré* (Les Presses Universitaires, Paris, 1924).

DURET (Théodore): *Monsieur Chocquet* (Préface au catalogue de la vente Chocquet, Paris, 1899.) — *Histoire des Peintres impressionnistes* (Floury, Paris, 1906).

DURET (Théodore), WERTH (Léon), JOURDAIN (Frantz), MIRBEAU (Octave): *Cézanne* (Bernheim-Jeune, Paris, 1914).

ELDER (Marc): *A Giverny chez Claude Monet* (Bernheim-Jeune, Paris, 1924).

FARON (Jean): *L'Ane de Cézanne* (în *Le Petit Var*, 2 martie 1938.

FAURE (Elie): *Les Constructeurs* (Crès, Paris, 1921) — *Cézanne* (Braun, Paris, 1936).

FERNAND-DEMEURE: *Martyre et Béatification de Saint Paul Cézanne* (în *La Grande Revue*, ianuarie 1939).

FLORISOONE (Michel): *Van Gogh et les Peintres d'Auvers chez le docteur Gachet* (în numărul special al revistei *L'Amour de l'Art* Paris, 1952.

FRANCASTEL (Pierre): *L'Impressionnisme* (*Les Belles-Lettres* Paris, 1937).

FRY (Roger): *Le Développement de Cézanne* (în *L'Amour de l'Art*), décembre 1926).

GACHET (Paul): *Cézanne à Auvers. Cézanne graveur.* (Les Beaux-Arts, Paris, 1952).

Gauthier (MAXIMILIEN): *Le Comte Armand Doria* (în *L'Information Artistique*, aprilie 1955).

GEORGE (Waldemar): *Aquarelles de Cézanne* (Editions des Quatre Chemins, Paris, 1926).

GOWING (Lawrence): Préface au catalogue de l'exposition Cézanne à la Tate Gallery de Londres, 1954.

GUERRY (Liliane): *Cézanne et l'Expression de l'Espace* (Flammarion, Paris, 1950).

HUYGHE (René): *Cézanne* (Editions d'Histoire et d'Art, Paris 1936) — *Paul Cézanne, un caractère et une vie* (în *Le Jardin des Arts*, noiembrie, 1954).

HUYGHE (René) şi REWALD (John): *Cézanne* (număr special al revistei *L'Amour de l'Art*, mai 1936).

IMBOURG (Pierre): *Cézanne et ses Logis à Paris* (în *Beaux-Arts*, 20 ianuarie 1939).

ISIDORE BAILLE (în *Le Mémorial d'Aix*, 5 octombrie 1924).

JAMOT (Paul): *Cézanne* (în *La Renaissance*, mai-iunie 1936).

JEWELL (Edward-Alden): *Cézanne* (The Hyperion Press, New York 1944).

JOËTS (Jules): *Les Impressionnistes et Choquet* (în *L'Amour de l'Art*, aprilie 1935).

JOHNSON (Erle Loran): *Cézanne's Country* (în *The Arts*, New York, aprilie 1930). — *Cézanne's Composition* (University of California Press, Berkeley şi Los Angeles, 1946).

JOURDAIN (Frantz): *Le Salon d'Automne* (Les Arts et le Livre, Paris, 1926) — Vezi Duret.

JOURDAIN, Vayssière şi GASTINE: *Notice sur la Vie et les Travaux de A.—F. Marion* (în *Annales de la Faculté des Sciences de Marseille*, vol. XI, fascicola 1).

JUIN (Hubert): *Sur les pas de Paul Cézanne* (Librairie de l'Université, Aix-en-Provence, 1953).

KLINGSOR (Tristan-L.): *Cézanne* (Rieder, Paris, 1928).

LANOUX (Armand): *Bonjour, Monsieur Zola* (Amiot-Dumont, Paris, 1954).

LE BLOND-ZOLA (Denise): *Zola et Cézanne, d'après une Correspondance retrouvée* (în Mercure de France, ianuarie 1931). — *Emile Zola raconté par sa fille* (Fasquelle, Paris, 1931). — *Paul Alexis. Ami des Peintres, Bohème et Critique d'Art* (în *Mercure de France*, 1 martie 1939).

LE GOAZIOU (Alain): *Le « Père Tanguy », compagnon de lutte des grands peintres du début du siècle* (Floury, Paris, 1951).

LEYMARIE (Jean): *L'Impressionnisme* (2 vol. Skira, Geneva, 1955).

LOEB (Pierre): *Voyages à travers la Peinture* (Bordas, Paris, 1945).

MACK (Gerth): *La vie de Paul Cézanne* (Gallimard, Paris, 1938).

MAGLIONE (André): *Monticelli intime* (Barlatier, Marseille, 1903).

MAUPASSANT (Guy de): *Emile Zola* (A. Quantin, Paris, 1883).

MAUS (Madeleine-Octave): *Trente années de luttes pour l'Art* (1884—1914) (*L'Oiseau Bleu*, Bruxelles, 1926).

MIRBEAU (Octave): *Le Père Tanguy* (în *L'Echo de Paris*, 13 februarie 1894. — Vezi Duret.

NÉGIS (André): *Adolphe Monticelli, châtelain des Nuées* (Grasset, Paris, 1920).

NICOLLAS (Victor): *Achille Emperaire* (Aix-en-Provence, 1953).

NOVITNY (Fritz): *Cézanne* (Editions du Phaidon, Paris, 1937).

PIA (Pascal): *Ambroise Vollard*, marchand et éditeur (în *L'Œil*, 15 martie 1955).

PROVENCE (Marcel): *Cézanne collégien* (în *Mercure de France*, 1 februarie şi 1 august 1925) — *Cézanne et ses Amis. Numa Coste* (în *Mercure de France*, 1 aprilie 1926). — *L'année cézannienne* 1933 (Editions du Feu, Aix-en-Provence, 1934). — *L'Année cézannienne* 1935 (Editions du Feu, Aix-en-Provence, 1936). — *Les Cours Mirabeau, trois siècles d'histoire*, 1651—1951 (Editions du Bastidon, Aix-en-Provence, 1953).

RAIMBAULT (Maurice): *Une lettre de Cézanne à Joseph Huot* (în *Provincia, Revue de la Société de Statistique d'Histoire et d'Archéologie de Marseille et de la Provence*, (numerele din trimestrele 3 şi 4—1937).

RAYNAL (Maurice): *Cézanne* (Editions de Cluny, Paris, 1936). — *Cézanne* (Skira, Geneva, 1939). — *Cézanne* (Skira, Geneva, 1954)

REBATET (Lucien): *Le Cœur et l'Esprit de Cézanne* (în *Revue universelle*, 15 iunie 1936).

REWALD (John): *Cézanne au Louvre* (în *L'Amour de L'Art*, octombrie 1935) — *Cézanne et Zola* (Sedrowski, Paris, 1936). — *Une Copie par Cézanne d'après le Greco* (în *Gazette des Beaux-Arts*, februarie 1936). — *Cézanne et son Œuvre* (în *L'Art sacré*, numărul special asupra lui Cézanne, 1936). — *A propos du Catalogue raisonné de l'œuvre de Paul Cézanne et de la chronologie de cette œuvre* (în *La Renaissance*, martie-aprilie 1937). — *Achille Emperaire, ami de Paul Cézanne* (în *L'Amour de l'Art*, mai 1938) — *Paul Cézanne: New Documents for the Years 1870—1871* (în *The Burlington Magazine*, aprilie 1939). — *Cézanne, sa vie, son œuvre, son amitié pour Zola* (Albin Michel, Paris, 1939). — *Paul Cézanne: carnets de dessins, préface et catalogue raisonné* — (Quatre-Chemins — Editart, Paris, 1951). — *Un Article inédit sur Paul Cézanne en 1870* (în *Arts* 21 iulie 1954). — *Histoire de l'Impressionnisme* (Albin Michel, Paris, 1955).

REWALD (John) şi HUYGHE (René): vezi *Huyghe*,

REWALD (John) şi MARSCHUTZ (Léo): *Cézanne au Château Noir* (în *L'Amour de l'Art*, ianuarie 1935). — *Cézanne et la Provence* (numărul special al revistei *Le Point*, august 1936).

REY (Robert): *La Peinture Française à la fin du XIXe siècle. La Renaissance du sentiment classique* (Les Beaux-Arts, Editions d'Etudes et de Documents, Paris, 1931.)
RILKE (Rainer-Maria): *Lettres sur Cézanne* (Corréa, Paris, 1944).
ROGER-MARX (Claude): *Le Paysage français de Corot à nos jours* (Editions d'Histoire et d'Art, Paris, 1952).
ROGER-MILÈS (L.) *La Collection Chocquet* (Préface au catalogue de la vente Chocquet, Paris, 1899).

SALMON (André): *Cézanne* (Stock, Paris, 1923).
SAN LAZZARO (G. di): *Paul Cézanne* (Editions des Chroniques du Jour, Paris, 1936).
SCHMIDT (Georg): *Aquarelles de Paul Cézanne* (Editions Holbein, Bâle, 1952).
SILVESTRE (Armand): *Au Pays des Souvenirs* (A la Librairie illustrée, Paris, 1892).
STERLING (Charles): *Cézanne et les Maîtres d'autrefois* (în *La Renaissance*, mai-iunie 1936).

TABARANT (A.): *Le Peintre Caillebotte et sa Collection* (în *Le Bulletin de la Vie Artistique*, 1 august 1921) — *Quelques Propos sur Cézanne* (în *Le Bulletin de la Vie Artistique*, 1 martie 1924 — *Manet et ses Œuvres* (Gallimard, Paris, 1947).
TOLNAY (Charles de): *Cézanne et la Peinture en Europe* (în *La Renaissance*, mai-iunie 1936).
TOULOUSE (docteur Edouard): *Emile Zola* (Société des Editions scientifiques, Paris, 1896).
TOURETTE (Jean): *J'ai découvert des esquisses inconnues de Cézanne* (în *Les Lettres Françaises*, 28 august, 1952).

VAUDOYER (Jean-Louis): *Beautés de la Provence* (Grasset, Paris, 1926) — *Les Peintres Provençaux de Nicolas Froment à Paul Cézanne* (La jeune Parque, Paris, 1947).
VAUXCELLES (Louis): *Ambroise Vollard, curieux homme* (în *Beaux-Arts*, 28 iulie 1939).
VENTURI (Lionello): *Sur les dernières années de Cézanne* (în *Minotaure*, 1936). — *Les Archives de l'Impressionnisme* (Durand-Ruel, Paris—New-York, 1939) — *De Manet à Lautrec* (Albin Michel, Paris, 1953).
VÉRANE (Léon): *Humilis, Poète errant* (Grasset, Paris, 1929).
VERGNET-Ruiz (J.): *Cézanne et l'impressionnisme* (în *La Renaissance*, mai-iunie 1936).

 WERTH (Léon): vezi *Duret*.

SUMAR

PARTEA A TREIA

PICTORUL BATJOCORIT

1872—1882

PARTEA A PATRA

MUNTELE SAINTE-VICTOIRE

1882—1895

PARTEA A CINCEA

LIRISMUL SERII

1895—1906

A apărut:

HENRI PERRUCHOT • Viața lui Manet

Vor apărea:

HENRI PERRUCHOT • Viața lui Van Gogh
ANTONINA VALLENTIN • Pablo Picasso
ELENA VIANU • Delacroix
GEORGE OPRESCU • Géricault
HENRI PERRUCHOT • Viața lui Toulouse-Lautrec

În pregătire:

HENRI PERRUCHOT • Viața lui Serrat
HENRI PERRUCHOT • Viața lui Gauguin
ANTONINA VALLENTIN • Leonardo da Vinci
VASSARI • Viețile pictorilor, sculptorilor și arhitecților (ed. revăzută și adăugită)

Redactor responsabil: MODEST MORARIU
Tehnoredactor: MIHAELA MIRESCU

Dat la cules 09.01. 1967. Bun de tipar 25.05. 1967. Apărut 1967. Tiraj 23.500+150 ex. broşate. Hîrtie tipar înalt tip A de 63 g/m². Ft. 24/600×900. Coli ed. 22,44. Coli de tipar 16,33. Comanda 3282. A. nr. 19.545. C. Z. pentru bibliotecile mari 7. C. Z. pentru bibliotecile mici 7.74/76.

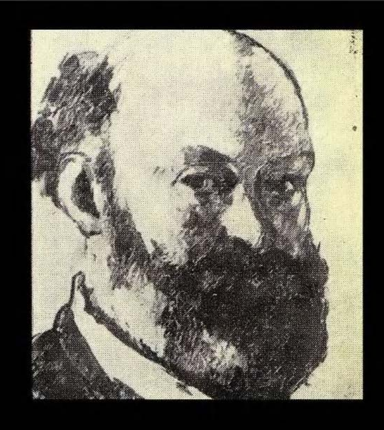
Întreprinderea Poligrafică „Arta Grafică," Calea Şerban Vodă 133, Bucureşti, Republica Socialistă România

Biblioteca de artă

2

Biografii. Memorii. Eseuri

viața lui cézanne

Am adunat tot ce se poate ști astăzi despre Cézanne; am adunat și am confruntat documentele pe care le avem despre el; am vizitat locurile unde a trăit, am interogat peisajele și lucrurile. Pe scurt, n-am afirmat nimic ce nu s-ar putea justifica ...
E dificil să te apropii de Cézanne. Era un om destul de ascuns. Cei care l-au cunoscut au lăsat portrete contradictorii. Și aceasta nu-i cea mai neînsemnată dificultate de care se izbește biograful. M-am străduit să depășesc aceste contradicții. M-am străduit să regăsesc, dincolo de accidentele superficiale, continuitatea profundă a unei vieți. Am reușit oare? O doresc. Misiunea mea a fost deseori ingrată; dar a fost o misiune care m-a exaltat.

Henri Perruchot